ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ 1
JEUDI
1er MARS
1990

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

LE NUMERO : 4,00 F

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48 00 06 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 800 Ֆ. — Վեցամսեայ : 410 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.100 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
950 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

65ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 17.221 | Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN | 65e ANNÉE — No 17.221

ԸՍՏ ԿՈՐԲԱՉՈՎԻ

ՈՐԵՒԷ ՄԵՆԱՏԻՐՈՒԹԻՒՆ ՉԷ ԱՅԼ՝ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐ ՆԱԽԱԳԱՀԱԿԱՆ ՎԱՐՉԱԿԱՐԳ

Հանդրուան առ հանդրուան, Կորպաչով կը պատրաստէ նախագահական բացարձակ վարչակարգ մը, իր չափերուն վրայ վարչակարգ մը եւ դէպի այդ գերագոյն հեռանկարը, ընտրած է ժողովրդավարութեան ճամբան:

Իր պատմութեան մէջ, առաջին անգամ ըլլալով վերջ պիտի տրուի հաւաքական ղեկավարութեան: Գերագոյն Խորհուրդի Պրեզիտիումի նախագահէն (1988), Կորպաչով, 1989 Յունիսին, եղաւ Գերագոյն Խորհուրդի նախագահ, դառնալու համար ի վերջոյ՝ Խորհ. Միութեան նախագահ: Հոն հասնելու համար, Կորպաչով կ'ուզէ կանխել քննադատութիւնները, առաջքն առնել «չարամիտներու» մտահոգութեան: Ուրեմն, կը ճչէ.— «Շատ կարեւոր որոշում մըն է մեր երկրին պատմութեան համար: Որեւէ մենատիրութիւն հաստատել չէ, այլ՝ ժողովրդավար նախագահական իշխանութիւն մը»: Շատեր մինչ այդ չէին ծածկած թէ մենատիրական իշխանութեան մը վտանգը կը տեսնեն:

Ի վերջոյ, օր մը, Խորհ. Միութեան նախագահը պիտի ընտրուի ժողովուրդին կողմէ, այսինքն հանրաքուէի ճամբով, բայց, այդ որոշումը յետաձգուեցաւ առայժմ, եւ առաջին հանդրուանի մը համար, Խորհրդարանն է որ պիտի ընտրէ, մինչ որ 1994-ի կը յետաձգէ հանրաքուէով առաջին ընտրութիւնը: Այս կարգադրութիւնը քննադատողներ եղած են, քանի մինչեւ լայն մեծամասնութեամբ ձեռք ձգուած քուէարկութիւնը, վէճերը բուռն եղած են, բայց կարելի չէր անմիջապէս ձեւը գտնել հանրաքուէի դրութեան համար:

Արդարեւ, դիտել տուած է հին իրաւագէտ մը՝ Կուդրիացեւ.— «Նախագահը պէտք է ընտրուի հանրային քուէի մեծամասնութեամբ: Բայց, ի՞նչ մեծամասնութեամբ: 15 Հանրապետութիւններու ամբողջակա՞ն մեծամասնութեամբ թէ ամէն մէկ Հանրապետութեան մեծամասնութեամբ կամ թէ Միութեան մեծամասնութեամբ յաւելեալ մեծամասնութիւնը նուազագոյն ութ Հանրապետութեան մէջ» խուսափելու համար, որ Ռուսերը ինքնաբերաբար պարտադրեն իրենց թեկնածուն:

Օրէ օր Կորպաչով կը հասնի բացարձակ իշխանութեան եւ գերբարենորոգող երեսփոխաններու անունով, Սաուկեւիչ հաստատած է.— «Նախագահը, այլեւս, ամէն բան կրնայ ընել: Կը զգանք միշտ երկրին հնամեայ ամբողջատիրական աւանդութիւնը»:

Նախատեսուած նոր վարչակարգը սա պատկերը կը պարզէ.—

ԳՈՐԾԱԴԻՐ ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ

1 – Խորհ. Միութեան Նախագահ

2 – Կառավարութիւն (շուրջ 80 անդամ)

3 – Նախագահական խորհուրդ (սահմանափակ դահլիճ) կազմուած Գերագոյն Խորհուրդի նախագահէն, նախարարապետէն, Ներքին, Արտաքին, Արդարութեան եւ Պաշտպանութեան նախարարներէն եւ ՔԱ – Կէ – Պէ-ի պետէն:

4 – Դաշնակցային խորհուրդ.— կազմուած 15 Հանրապետութեանց Գերագոյն Խորհուրդներու նախագահներէն եւ այլ խորհրդատուներէ:

ՕՐԷՆՍԴԻՐ ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ

1 – Համագումարը (Քոնկրէ) 2250 անդամներ, որոնք կ'ընտրեն իրենց շարքերէն,

2 – Գերագոյն խորհուրդը, օրէնսդիր միայն մարմին (542 անդամ) հաւասարապէս բաժնուած 2 ժողովի:

– Գերագոյն Խորհուրդի նախագահ:

– Գերագոյն Խորհուրդի դիւան, կազմուած երկու ժողովներու նախագահներէն (Միութեան եւ Ազգութեանց) եւ խորհրդարանական յանձնախումբերու նախագահներէն:

**

Նախագահական վարչակարգին համար Կորպաչով ներշնչուած է ամերիկեան եւ մանաւանդ ֆրանսական օրինակներէն: Պետութեան ղեկավարը կրնայ ուքազներով (հրովարտակ) կառավարել, ինչ որ թոյլ կու տայ իրեն անտեսել Խորհրդարանը: Պետութեան ղեկավարին պիտի օժանդակեն երկու նոր կառոյցներ՝ Դաշնակցութեան Խորհուրդը եւ Նախագահական Խորհուրդը (սահմանափակ դահլիճը): Այս ամբողջը կը ձգտի իրենց էութենէն պարպել գոյութիւն ունեցող հիմնարկները, ինչպէս՝ Խորհրդարանը, համայնավար Կուսակցութիւնը եւ նախարարապետութիւնը:

**

24 դէմ 10 ձեռնպահութիւն եւ 347 ձայնով է որ Գերագոյն Խորհուրդը հաւանեցաւ այս նախագահական վարչակարգին եւ Մարտ 12-ին համար հրաւիրեց երեսփոխաններու համագումարը, որ միակ լիազօրն է բարեփոխելու համար Սահմանադրութիւնը:

Կորպաչով կ'աճապարէ հասնելու համար իր «ժողովրդավար մենատիրութեան», մեծ յաղթանակ տանելէ ետք արտաքին աշխարհին մէջ, բայց, ոչ մէկ յաղթանակ տարած է դեռ ներքին ճակատի վրայ, ուր ոչ ազգութեանց հարցերը կարգադրուած են, ոչ անջատման ծարաւի եզրներու պարագան, ոչ ալ մանաւանդ եւ ամէնէն կարեւորն է խորհրդային տնտեսութիւնը միշտ բան մը չունի դնելիք շուկայի իր կողովին մէջ...:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՊՈՒԼԿԱՐՆԵՐԸ յատուկ հրովարտակով փոխեցին իրենց Ազգային տօնին օրը, որ ցարդ Սեպտեմբեր 9-ին էր, համայնավար վարչակարգի հաստատման օրը: Ասկէ ետք, Ազգ. տօնի օրը Մարտ 3 է՝ ազատագրում Օսմանեան լուծէն:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ չվճարած մէկ «պարտքը» (3 միլիոն տոլար) կրնայ պատճառներէն մէկն եղած ըլլալ այն ոճրափորձին, որուն զոհ գացին 171 ճամբորդներ, 1989 Սեպտեմբեր 19-ին, Իւ – Թէ – Ա-ի մէկ օդանաւին պայթումին հետեւանքով: Իմամ Զայն, շիի կրօնապետը կը պնդէ այդ ուղղութեամբ, բայց Փաւքուա, որ Լիբանանի Ֆրանսայի պատանդներու ազատագրման բանակցութիւնները վարած էր այն ատեն, որպէս Ներքին նախարար բացարձակապէս կը հերքէ:

ԼԸ ՓԷՆ, անգամ մըն ալ յաջողեցաւ գրաւել մետիաները, ինչպէս կը թուի որ իր գլխաւոր մտահոգութիւնը ըլլայ, երբ որեւէ արտառոց արտայայտութիւն ունենայ: Բաւական ատեն է, իր մասին խօսող չկար, ուրեմն Լը Փէն, առջի իրիկուն, Սարսէլի մէջ նոր «մանրամասնութիւն» մը ոգեկոչեց: Այս անգամ, պատմութեան մանրամասնութիւնը կազի սենեակներ չէին, այլ՝ Հիրոշիմա: Ազգային ճակատի պարագլուխը, արդարեւ, յայտարարեց.— «Շինծու (ինք բաւ Քրոէլ տ'Ալման, որ ակնարկ մըն է գերման իշխաններու անհիմն կոչիներուն, 16-րդ դարուն) վէճ սանձեցին ինծի, որովհետեւ արգելափակման նացի կայաններու կազի սենեակներու առթիւ, խօսած էի Պատմութեան մանրամասնութեան մէկ կէտին մասին, ինչպէս Հիրոշիմա պատերազմի օդանաւային պատմութեան մէկ մանրամասնութիւնն է: Ցաւալի մանրամասնութիւն, ահաւոր մանրամասնութիւն, բայց՝ մանրամասնութիւն»: Եւ որովհետեւ, Լը Փէնն ալ, ի վերջոյ, ֆրանսական քաղաքական կեանքին մէկ մանրամասնութիւնն է, տաղտկալի մանրամասնութիւն, բայց՝ մանրամասնութիւն, եթէ այսքան արձագանգ չգտնէր իր արտայայտութիւններուն, ինք ալ հրաժարէր հաւանաբար պատմութեան «մանրամասնութիւններէն»...:

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

Ե Ր Ե Ւ Ա Ն
(«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ» – ՓԵՏՐՈՒԱՐ 20 / 27)

ԱՌԱՏ ՁԻՒՆ

Վերջին օրերուն Հայաստանի հիւսիսային շրջանները առատ ձիւն եկած է: Ձիւնի շերտը երկու օրուան մէջ մէկ մեթրի հասած է Ստեփանաւանի, Ամասիայի, Ապարանի, Կալինինոյի շրջանները եւ Կիրովական քաղաքը: Լոռիի մէջ վերջին 40-50 տարիներուն այսքան առատ ձիւն չէր տեսնուած: Խանգարուած են գիւղերու ու քաղաքներու բնականոն կեանքը, փոխադրամիջոցներու երթեւեկը: Հարիւրաւոր ինքնաշարժեր ձիւնի մէջ մնացած են՝ ճամբորդներով միասին:

Փետրուար 20-էն ձիւնի փոթորիկը սկսած է տեղափոխուիլ դէպի Արեւելք: Օդերեւութաբանութիւնը նախատեսած է որ ձիւնը շուտով կը դադրի եւ ջերմութիւնը աստիճանաբար կը բարձրանայ:

**

«ԶՕՐԱՎԱՐ ԱՆԴՐԱՆԻԿ» ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԺՈՂՈՎԸ

Հայաստանի Երգահաններու Միութեան դահլիճին մէջ տեղի ունեցած է «Զօրավար Անդրանիկ» բարեգործական միութեան հանդիսաւոր ժողովը, որ նուիրուած է զօրավարին 125-ամեակին: Ելոյթ ունեցած են միութեան խորհուրդի նախագահ, ըմբշամարտի աշխարհի ախոյեան Նորայր Մուսէեան, ակադեմիկոս Գէորգ Ղարիբջանեան, պուլկարահայ գրող Սեւտա Սեւան, բանաստեղծ Արամայիս Սահակեան եւ ուրիշներ: Գեղարուեստական յայտագրով հանդէս եկած է «Զօրավար Անդրանիկ» մանկական ազգագրական երգի – պարի համոյթը:

**

ՆՈՒԷՐՆԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ

Փարիզէն Երեւան ժամանած է «Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչ»ի ապրանքները փոխադրող օդանաւը (Աէրոֆլոթ): Հոն կան հեռաձայն — արբանեակային սարքաւորումներ, ելեկտրումի արտադրիչներ հաշուիչ սարքեր, դեղօրայք, տաք հագուստ, անկողին եւայլն: Աւելի քան 20 թոն ապրանքը յանձնուած է «Վերածնունդ» կազմակերպութեան:

Նախորդ օրը «Զուարթնոց» օդակայան ժամանած էր Մեծն – Բրիտանիոյ օդանաւային ընկերութեան «Պօյինկ 707»ը, որ

(Շար.ը Դ. էջ)

ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՈՒՄԸ ԵՒ ՔԻՒՐՏԵՐԸ

«Իքիպինէ Տօղրու» շաբաթաթերթին Փետրուար 18-ի թիւին մէջ ընդարձակ յօդուածով մը Սթոքհոլմէն Փ. Ռոհաթ կ'անդրադառնայ Խորհրդային Միութեան քիւրտ բնակչութեան ներկայ կացութեան:

Խորհրդային Միութեան քիւրտ բնակչութիւնը ցրուած է հինգ հանրապետութեան մէջ. Հայաստան, Վրաստան, Ատրպէյճան, Թիւրքմէնիստան ու Ղազախստան: Յօդուածագիրը անմիջապէս կ'աւելցնէ թէ Հայաստանի ու Վրաստանի մէջ անոնք իրենց լեզուն, մշակոյթը, ինքնութիւնը պահպանելու միջոցները ունին, մինչդեռ Ատրպէյճանի մէջ երկար տարիներ քիւրտ տարրը զրկուած է իր մշակոյթէն, ենթարկուելով, գիտակցօրէն ծրագրուած ձուլումի քաղաքականութեան մը: 1988 Փետրուարին խումբ մը քիւրտ մտաւորականներու կողմէ ստորագրուած յայտարարութիւնը կը պարզէ քիւրտ ժողովուրդին կացութիւնը ու կը խօսի Ատրպէյճանի մէջ անոր ենթարկուած սպիտակ ջարդին մասին: Նոյն յայտարարութիւնը կը շեշտէ Վրաստանի ու Հայաստանի մէջ անոնց վայելած ազատութիւնը:

Ռոհաթ կը ներկայացնէ վիճակագրական տուեալներ. Ատրպէյճանի Քիւրտերուն թիւը 42 հազար էր 1926-ին, իսկ 1970-ին 5.500 միայն. 1979-ի մարդահամարի արդիւնքներով ոչ մէկ քիւրտ գոյութիւն ունի այդ երկրին մէջ. ինչպէս կ'ըսէ յօդուածագիրը, «կարելի չէ Ատրբէջանի քիւրտ հաւաքականութեան «անյայտացում»ին կամ «կորուստ»ին նման ցեղային այլ հանելուկի մը օրինակին եւս հանդիպիլ»:

Յօդուածին մէջ ապա տեղ կը տրուի Քիւրտերու բողոքի շարժումներուն, ցոյցերուն, պահանջներուն: Անոնք կ'ուզեն որ մշակութային ազատութիւն տրուի իրենց, զանազան շրջաններ ցրուած ցեղակիցները համախմբուին ու Ատրպէյճանի կիրարկած մշակութային ճնշումը վերջ գտնէ:

Իրենց պահանջներուն մէջ կը գտնուի տակաւին միութենական կեդրոնի մը հիմնումը, լատինական այբուբենին որդեգրումը ու քրտական թանգարանի մը ստեղծումը: Լատինական այբուբենը գործածելով անոնք կը ծրագրեն այլ երկիրներու բնակիչ իրենց ցեղակիցներուն հետ ուղղակի յարաբերութիւն հաստատելու կարելիութիւնը ունենալ, անով կը շեշտուի նաեւ ազգային միութեան մը փափաքը:

Ռոհաթ կ'անդրադառնայ նաեւ քիւրտ – եզիտի հանգամանքին. ան կ'ըսէ թէ յատկապէս Վրաստանի ու Հայաստանի Քիւրտերը կրօնքով եզիտի են, մահմետական Քիւրտերէն տարբեր հաւատալիքներ ունին: «Եզիտի Քիւրտերէն մաս մը կրօնական այս պատկանելիութեան վրայ հիմնուելով երբեմն կը պնդեն թէ անջատ ժողովուրդ մըն են իրենք: Սակայն կրօնական այս բեւեռացումներն ու զարգացումները հրապարակ կը դրուին կարգ մը ուժերու ազդեցութեամբ, որոնք շահեր ունին այս հարցին մէջ» կը գրէ յօդուածագիրը, յիշելով նաեւ վէճերը որոնք վերջերս տեղ կը գտնեն քիւրտ իրականութեան մէջ, նման հարցերու պատճառով, որոնք կը վնասեն ազգային միութեան ոգիին:

Վերջաւորութեան, Ռոհաթ կը գրէ թէ վերակառուցումը գլխաւոր ազդակ մը եղած է քրտական պահանջներու հրապարակումին, որոնցմով այսօր տեսական հեռանկար մը բացուած է քիւրտ իրականութեան համար: Այս մարզին մէջ յետագայ գործնական քայլեր ուղղակի պիտի ազդեն այս հեռանկարին ստանալիք տարածքին վրայ: Ու Խորհ. Միութեան Քիւրտերը նկատի առած իրենց ձեռքբերումները շնորհիւ վերակառուցումին, առ այժմ չեն ձայնակցիր Կորպաչովի թիրախ առնող շրջանակներուն:

ՅԱՌԱՋԻ ՏԵՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ ՀՀՇ-Ի ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ ԱՆԴԱՄ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ ԳԱԼՍՏԵԱՆԻ ՀԵՏ

ՌԻԳԱՅԻ ՀԱՅԵՒԱԶԵՐԻ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԸ

Ինչպէս ծանօթ է, պալթեան Հանրապետութիւններու ներկայացուցիչներէն կազմուած «Պալթեան Խորհուրդ»ին նախաձեռնութեամբ հայեւազերի հանդիպում մը պատրաստուած էր Լատվիոյ մայրաքաղաք Ռիգայի մէջ: Ձեռնարկը կը միտէր նոյն սեղանին շուրջ մէկտեղելու երկու կողմերու պատասխանատուներէն դէմքեր, որոնց հակամարտութիւնը հասեր էր զինեալ բախումներու հանգրուանին: Ծանօթ է կրկին որ ջանքերը չկրցան ակնկալուած արդիւնքի մը յանգիլ ու հանդիպումը անաւարտ մնաց, Ագատ եւ Կամօ գիւղերուն բնակչութեան տրուած վերջնագիրին պատճառով: Ազրպէյճանական իշխանութիւնները իրենց բնակավայրերը լքելու հրամանագիր տուած էին Ագատի ու Կամոյի գիւղացիներուն, ինչ որ հայկական պատուիրակութիւնը մղեր էր լքելու հանդիպումը ու վերադառնալ Երեւան:

Արեւմտեան մամուլը յաճախ պարզ ու ոչ պաշտօնական ձեռնարկը որակեց «բանակցութիւն», անտեղի ակնկալութիւններով հետեւելով անոր ընթացքին. իսկ ըՍփիւռքի հայ մամուլի անուններ հոն ջանացին տեսնել իշխանութեան, ներկայացուցչական հանգամանքի հարցեր, որոշ չփոթ մը պատճառելով արդէն մտահոգ զանգուածներու մօտ:

Օգտուելով Հ.Հ.Շ.-ի վարչութեան անդամ, վերոյիշեալ հանդիպումին մասնակից Համբարձում Գալստեանի Փարիզ ներկայութենէն, հարցազրոյցով մը փորձեցինք գոհացնել նիւթին արթնցուցած հետաքրքրութիւնը, ջանալով լուսաբանութիւն գտնել կարգ մը հարցումներու, որոնք պատճառն էին ստեղծուած չփոթին:

***

Հ. – Եթէ կ'ուզէք սկսինք որակումէն, ի՞նչ անուն պէտք է տալ Ռիգայի մէջ Փետրուար 2-ի օրը տեղի ունեցածին, հանդիպո՞ւմ թէ բանակցութիւն:

Պ. – Սփիւռքահայ եւ արեւմտեան մամուլը յաճախ ակամայ թէ միտումնաւոր օգտագործում են երկրորդ ձեւը. դա բանակցութիւն չէր: Գոյութիւն ունի այսպիսի քաղաքական միաւոր՝ «Պալթեան խորհուրդը գիմեց ՀՀՇ-ին եւ ԱԺՃ-ին (Ազրբեջանի Ժողովրդական Ճակատ), առաջարկելով մասնակցել քաղաքական խորհրդակցութիւններ» ... «Պալթեան խորհուրդը գիմեց ՀՀՇ-ին եւ ԱԺՃ-ին» ներ ժողովրդական ճակատները միաւորող խորհրդակցական մարմին է: Այդ խորհուրդը գիմեց ՀՀՇ.-ին եւ ԱԺՃ-ին (Ազրբեջանի Ժողովրդական Ճակատ), առաջարկելով մասնակցել քաղաքական խորհրդակցութիւնների. ասւում էր այդ դիմումնագրի մէջ թէ բացառուած չէ որ եթէ կողմերը չառարկեն, լինի հանդիպում, երկու կողմերի միջեւ: Հարցադրումը այսպիսին էր:

Մենք շատ լուրջ մօտեցանք այս առաջարկութեանը եւ վարչութիւնը որոշեց որ անպայման պէտք է գնանք: Նման հանդիպումից որ յետագային պէտք է վերածի բանակցութիւնների, եթէ անգամ զուտ տակտիկական նկատառումներով հրաժարուէինք, աշխարհում ոչ մէկին կարող էինք բացատրել թէ ինչու Ազրբեջանցիները ուզում են քաղաքական լուծում տալ հարցին, իսկ մենք չենք ուզում: Դա կը դիտուէր որպէս ձգտում իրադրութեան յետագայ սրման:

Մեր Հ.Հ.Շ.-ը մենք համարում ենք իրապաշտների միութիւն եւ ելնում ենք այն անհերքելի ճշմարտութիւնից որ Հայերը եւ Ազրբեջանցիները այս տարածքի վրայ ապրելու են իրար հետ: Ու եթէ ելնում ենք այս ճշմարտութիւնից, պէտք է նաեւ յիշել թէ Ղարաբաղի շուրջ հայ – ազրբեջանական յարաբերութիւնների սրումը պէտք չէ դիտել որպէս քաղաքակրթութեան պատմութեան մէջ բացառիկ դէպք: Փառք Աստուծոյ կամ դժբախտաբար, եղել են պատմական պահեր երբ հարեւան ժողովուրդների միջեւ հակասութիւնները հասել են պատերազմի եւ անցել են: Ու միշտ այդ պատերազմներին կամ իրադրութեան սրմանը յաջորդել են հանդիպումներ ու բանակցութիւններ: Ես յոյսն ունեմ որ երկու ժողովուրդների մէջ այնքան իմաստութիւն կը լինի որ կը փնտռեն բոլոր ուղիները այսպիսի հանդիպումների կամ բանակցութիւնների միջոցով վտանգաւոր առճակատումը կասեցնելու համար: Եթէ մենք հնարաւորութիւն ունենք այսպիսի հանդիպումներով գոնէ մէկ – երկու մարդու կեանք փրկել առանց զիջելու մեր արդար դատը, ապա անթարոյականութիւն է դրանից չօգտուելը:

Հ. – Ուրեմն պարզ է, «Պալթեան խորհուրդ»ը հրաւէրներ ուղղած էր Հ.Հ.Շ.-ի եւ Ա.Ժ.Ճ.-ին:

Պ. – Այո. ամանք հայհոյում են մեզ թէ մենք իրաւունք չունենք հանդէս գալու մի ամբողջ ժողովուրդի անունից. մենք ժողովուրդի անունից հանդէս չենք եկել. հրաւէրը շատ յստակ էր. Հ.Հ.Շ.-ին եւ Ա.Ժ.Ճ.-ին: Մենք հանդէս ենք եկել միայն մեր անունից. մեր լիազօրութիւնները չենք գերազանցել:

Հ. – Այսինքն Հայաստանի իշխանութեան կալուածին մէջ ոտնձգութիւն կատարելու հարց մը գոյութիւն չունի:

Պ. – Ոչ. մենք խօսել ենք միայն Հ.Հ.Շ.-ի անունից. փառք Աստուծոյ, կառավարութիւնները պարբերաբար հանդիպում են: Մենք այսօր կառավարութիւն չենք ու չենք յաւակնում կառավարութեան փոխարէն բանակցութիւններ վարել:

Հ. – Իսկ Հայաստանի կառավարութեան կեցուածքը ի՞նչ եղաւ այս հանդիպումին հանդէպ:

Պ. – Ցամենայնդէպս Ս. Յարութիւնեանը տեղեակ էր ու որքան գիտեմ, նա դրական էր մօտենում այս հարցերին:

Հ. – Իսկ «Պալթեան խորհուրդ»ին նպատակը ի՞նչ էր, քանի որ հարցը ուղղակի իրենց առընչուած բնոյթ չունէր:

Պ. – Մի քանի պատճառներ կան. չպէտք է մերժել այն հանգամանքը որ սրանք դեմոկրատական շարժումներ են ու պատերազմական առճակատման նկատմամբ միանգամայն բացասական կեցուածք ունեն: Սրանից բացի, «Պալթեան խորհուրդ»ը ինքը եւս ուղղակի շահագրգռուածութիւն ունէր. եթէ նա կարողանար հակամարտող կողմերին գոնէ մի փոքր ընդհանուր յայտարարի բերել ու երկու ժողովուրդների միջեւ փակուղի ընկած յարաբերութիւնները գոնէ մի կէս քայլ յառաջ դցել, ապա դա նրանց խոշոր քաղաքական կապիտալ կը տար երկրի ղեկավարութեան աչքում:

Երկրորդ հանգամանքը՝ պալթեան ժողովուրդները գաղտնիք չի ոչ մէկի համար թէ սահմանադրական իրաւունքից օգտուելով ուզում են դուրս գալ միութեան կազմից ու շատ տագնապով են հետեւում Կովկասի իրադրութիւններին. որովհետեւ եթէ այս յարաբերութիւնների սրումը յանգեցնի մեծ մաշտաբի ընդհարումների, ապա Պետութեան ղեկավարութիւնը ստիպուած կը լինի զանգուածային բռնութիւնների դիմել. իսկ երբ որ դիմում են զանգուածային բռնութիւնների, ապա նրանք շատ շուտ կարող են տարածուել եւ նախադէպը կարող է շատ վտանգաւոր հանդիսանալ պալթեան ժողովուրդների համար: Այստեղ կան եւ նրանց շահերը:

Հ. – Եւ ի՞նչ եղաւ Մոսկուայի դիրքորոշումը:

Պ. – Դժուար է ասել. ամենայն հաւանականութեամբ երեւի պետութեան այն ուժերը որոնք չհաւգրգռուած էին որ հայ – ազրբեջանական այս հակասութիւնները չվերածուեն զինուած բաց ընդհարման, նրանք դրական էին տրամադրուած: Մասնաւորապէս կարծում եմ որ Կորբաչովը կ'ուզենար որ այս հանդիպման ընթացքին ինչ որ ընդհանուր յայտարարի գային:

Հ. – Այսինքն, կը կարծէք որ եթէ երկու կողմերու միջեւ ամենափոքր քայլ մը առնուէր ատիկա տեղ պիտի ունենա՞ր Կովկասի հարցին վերաբերող Մոսկուայի հեռանկարներուն մէջ:

Պ. – Երկակի է հարցը. մի կողմից Անդրկովկասում ազգամիջեան ընդհարումները թոյլ չեն տալիս որ այս երեք ժողովուրդները հանդէս գան պալթեան ժողովուրդների նման միասին: Այս առումով երեւի Մոսկուայի ձեռք է տալիս որ Կովկասի ժողովուրդների միջեւ որոշակի հակասութիւններ լինեն:

Բայց միւս կողմից, երբ այդ հակասութիւնները կրեն անընդհատ պատերազմի եւ զինեալ ընդհարման բնոյթը, կարող են Կորբաչովի գլուխը արժենալ: Դրա համար Կորբաչով շահագրգռուած է որ չափաւոր լարուածութիւն երկու ժողովուրդների մէջ միշտ լինի, որպէսզի երկու – երեք ժողովուրդ երբեք չկարենան պալթեան երկիրների նման հանդէս գալ:

Հ. – Արդեօք կարելի՞ է հետեւցնել թէ Կորբաչով կամ կեդրոնական իշխանութիւնը տարբեր նկատումով կը մօտենան պալթեան երկիրներու եւ կովկասեան ինքնորոշման շարժումներուն:

Պ. – Իմ կարծիքով երկրի ղեկավարութիւնը, Կորբաչով խիստ բացասաբար են տրամադրուած ինքնորոշման իրաւունքի դէմ: Որովհետեւ մեր երկրի պատմութիւնը ազգերի ինքնորոշման սկզբունքի ամէնօրեայ խախտման պատմութիւն է: Այդ սկզբունքով օրինակ, միացուել է Վրաստանը, այդ սկզբունքով 11-րդ ազատարար բանակը մտաւ Կովկաս: Ուժի սկզբունքով կցուեցին նաեւ Պեսարաբիան, Մոլտավիան, պալթեան Հանրապետութիւնները: Ես կ'ուզենայի մի բան էլ ասել. խօսում ենք Կորբաչովի հակահայ կեցուածքի մասին. դա չի նշանակում թէ Ազրբեջանցիներին աւելի շատ է սիրում. նա երկուսին էլ հաւասարապէս սիրում է կամ չի սիրում. դա ուրիշ հարց է: Նրա կեցուածքը պայմանաւորուած է նրանով որ Արցախի ժողովուրդը եւ ամբողջ հայ ժողովուրդը կանգնած է ազգերի ինքնորոշման սկզբունքի վրայ եւ ամբողջ պայքարը ուղղուած է այդ իրաւունքի կենսագործման. իրաւունք՝ որին եթէ հետեւելու լինենք, Խորհրդային Միութիւնը շատ շուտ փուլ կը գայ: Դրա համար կեցուածքը միանշանակ բացասական է: Այլ հարց է թէ ազգերի ինքնորոշման իրաւունքի վրայ հիմնուած շարժումները որքան ուժ կ'ունենան դայն կենսագործելու:

Կորբաչովը չի կարող հաշուի չնստել պալթեան Հանրապետութիւնների հզօր շարժումների հետ. առայժմ նրանք ընթանում են խիստ ժողովրդավար գծով, օգտագործելով իշխանութեան իրենց օրկանները եւ խորհրդային սահմանադրութեան ընձեռած խիստ աղքատիկ հնարաւորութիւնները: Ուրիշ հարց թէ որքան կարող է դիմանալ: Քաղաքական կեանքի մէջ ընդհանրապէս կանխագուշակութիւն անելը անշնորհակալ գործ է, առաւել եւս Խորհրդային Միութիւնում ուր ամէն օր ամէն քայլերը աչքի են ընկնում իրենց անհետեւողականութեամբ եւ անտրամաբանութեամբ: Կորբաչովի վրայ հզօր ճնշում կայ նաեւ շովինիստական շրջանների կողմից: Ռուս ժողովուրդը 70 տարի շարունակ հպարտացել է որ ինքը տիրում է մի երկրի որը աշխարհի 1/6-րդն է:

Հ. – Դառնալով կրկին Ռիգայի հանդիպումին, ի՞նչեր էին օրակարգի հիմնական նիւթերը:

Պ. – Մեր նպատակը հիմնականում ծանօթանալ ու խօսելն էր ու այս առումով երեւի թէ մենք մեր նպատակներին հասանք: Մարդիկ էին որոնք չգիտեմ ինչ չափով էին ներկայացնում իրենց ժողովուրդը, հոն եկած էին Հիքմէթ Հաճիզադէ եւ Սաբիթ Բաղիրով: Այնուամենայնիւ այս մարդիկը տագնապած էին ստեղծուած կացութիւնից եւ նրանց էլ խորթ չէր այս վիճակից դուրս գալու քաղաքական միջոց գտնելու անհրաժեշտութիւնը: Պէտք չի բոլորին մի արշինով չափել, անգամ Ազրբեջանցիներին:

Հ. – Խօսք եղա՞ւ Նախիջեւանի մասին եւս:

Պ. – Տարբեր հարցեր եղան. ամէնից կարեւորը այդ ինֆորմացիան էր որ տուեցին նախ Ազրբեջանի մասին: Ես հասկացայ որ Ա.Ժ.Ճ.-ի նման քաղաքական կազմակերպութիւն գոյութիւն չունի: Նրա մէջ միաւորւում են համարեա բոլոր ուժերը սկսած ամբողջատիրութեան (դոտալիտարիզմ) եւ վարչարարութեան դէմ պայքարի ձգտող մտաւորականութիւնից մինչեւ հայկական բնակարանները թալանելու պատրաստ խուժանը: Ու կապուած քաղաքական տուեալ իրադրութեան, շարժման գլուխ է կանգնում այս կամ այն տարրը. իրենք խոստովանեցին որ որոշակի ռէալ ազդեցութիւն ունեն իրենց ժողովուրդի վրայ երբ որ վիճակը խաղաղ է: Իսկ երբ որ վիճակը սրւում է, գլուխ է բարձրացնում խուժանը: Եւ ի տարբերութիւն Հ.Հ.Շ.-ի, նրանց կազմակերպութիւնը իրենց իսկ խոստովանութեամբ, չի կարող իր վրայ պատասխանատուութիւն վերցնել ամբողջ Ազրբեջանի տարածքի համար: Այսինքն, նրանք չեն ուզում պատասխանատուութիւն վերցնել Ազրբեջանի տարբեր շրջաններում պատահածների համար:

Շատ հետաքրքիր խօսուեց Ա.Ժ.Ճ.-ի եւ Նախիջեւանի Ժողովրդական Ճակատի յարաբերութիւնների մասին. որքան ես հասկացայ, լարուած էին այդ յարաբերութիւնները: Նաեւ ամենեւին Ա.Ժ.Ճ.-ի գործունէութիւնը չի ղեկավարւում Բաքուից: Բնական է ընդդիմախօսները կ'ասեն որ նրանք թուրք էին ու խաբեցին եւայլն, սակայն, ի՞նչ շահ ունէին խաբելու...: Այս առումով շատ հետաքրքիր էր իրենց տեղեկութիւնը սահմանային զօտու քանդման մասին. նրանք ենթադրում են որ իրենք դարձել են խաղալիկ խոշոր խաղերի համար: Ասուեց որ երկու երկրների (Իրանի եւ Խորհրդային Միութեան) ղեկավարութեան մակարդակով որոշուել է այդ սահմանային շրջաններում հեշտացնել անցուդարձը. Ա.Ժ.Ճ.-ը որոշել է նախաձեռնութիւն վերցնել եւ մասնակցել տեմոնթաժման աշխատանքներին: Բազմիցս միթինկներով յայտարարել են որ այդ օրը իրենք գնալու են բանալու. ու պետական ոչ մի ներկայացուցիչ երբեւէ չի ասել որ դա չի կարելի: Ու Դեկտեմբեր 31-ին երբ որ գնացել են որ այդ մասը քանդեն, ամբողջ մնում է ամբողջ, ոգեւորուած սկսել են ամէնը քանդել ու անկառավարելի բան է դարձել: Զօրքը ոչ մի անգամ չի միջամտել: Իրենք գտնում էին որ եթէ միջամտէր, այդպիսի չափերի չէր հասնի: Ու դրանից յետոյ բերել են զօրք ու Ազրբեջանի ամբողջ սահմանը զօրքով շրջապատուած է: Ու այսօր Իրանը չի կարող հարց տալ թէ ինչո՛ւ զօրք է կանգնած իր սահմանի վրայ:

Հ. – Ա.Ժ.Ճ.-ի վարչութենէն կա՞ն իշխանութեան շարքերը մտածներ, ինչպէս Հայաստանի մէջ:

Պ. – Ոչ, չկան: Նրանք յայտարարեցին որ Բաքուի հայկական կոտորածները ընդհատել է ինչ որ իրենց հանրապետութեան ղեկավարութիւնը, ինչ որ նրանք ասացին՝ «մեր ժողովուրդի թշնամիները» որպէսզի օգտուելով դրանից զօրք մտցնեն եւ կանխեն դեմոկրատական ճանապարհներով իշխանութեան գլխաւորը, յառաջիկայ ընտրութիւններին, Ա.Ժ.Ճ.-ի կողմից:

Հ. – Ի՞նչ կ'ըսէք Բաքու զօրք ղրկելու որոշումին Հ.Հ.Շ.-ի կողմէ դատապարտուելուն մասին:

Պ. – Միշտ խօսւում է այն մասին որ Հ.Հ.Շ.-ի վարչութիւնը դատապարտել է Ազրբեջան զօրքերու մուտքը: Մենք ընդամէնը յայտարարել ենք թէ զօրքը չէր մտել Ազրբեջան հայկական կոտորածները կանխելու համար: Որովհետեւ հայկական կոտորածները սկսուեցին Յունուարի 13-ին, իսկ զօրքը մացուց ամսոյն 19-ին:

Ազրբեջանական կողմը շատ էր ուզում որ համատեղ յայտարարութիւն կատա-

ըլլինք որ զօրքը դուրս բերէին Բաքուից. մենք չարեցինք, եւ բնական է, չէինք կարող անել:

Հ. – Գալով հանդիպումին խզումի պատճառներուն...

Պ. – Երկրորդ օրը նստել էինք առանց գլխաւորների. իրենց հարցրեցինք համաթուրանականութեան մասին, թէ. ուրքանով իրենք կը ցանկանային միանալ օրինակ Թուրքիայի հետ. շատ խօսուն քըմծիծաղ երեւաց եւ ասեցին. «մենք առանձին ժողովուրդ ենք, եթէ կարողանանք դուրս կը գանք Խորհրդային Միութեան կազմից: Ինչո՞ւ պիտի ուզենանք միանալ, Թուրքիայի կամ աւելի վատը, Իրանի»: Էլի ընդդիմախօսները կ՚ասեն թէ՝ «ձեզ խաբել են». դա իրենց գործն է:

Ես հարցրեցի թէ այսօրուայ վիճակով եթէ հնարաւորութիւնը լինի հանրաքուէ անցկացնելու, Ադրբեջանի ժողովուրդին ո՞րքան մասը կը քուէարկի Խորհրդային Միութիւնից դուրս գալու օգտին: Բաքու զօրք մտցնելուց անմիջապէս յետոյ էր. ասացին, երեւի 60 – 70 տոկոսը, բայց սովորական պայմաններում 10 – 15 տոկոսը:

Հանդիպումների երկրորդ օրը հեռագիր ստացանք Երեւանից որը ասում էր որ Ա.Ժ.Ճ.–ի Խանլարի ներկայացուցիչները, շրջանային ղեկավարութեան ու զինուորական ներկայացուցիչների հետ մտել են Ազատ եւ Կամօ գիւղերը ու պահանջել որ Հայերը տեղահանուեն: Մենք ասացինք թէ վարչութեան որոշումը կար հանդիպումը ընդհատելու մասին. մենք Ադրբեջանցիներին ցոյց տուեցինք հեռագիրը, նաեւ պալթեան Խորհուրդի ներկայացուցիչներին: Ադրբեջանցիների համար երեւի անսպասելի, տհաճ էր այդ բանը. երեւի նրանք սպասում էին որ իրենք կը ձերբակալուէին ու եթէ ինչ որ քաղաքական համաձայնութեան գային մեզ հետ, իրենց դիրքը կ՚ամրապնդուէր, Ադրբեջանում հնչումը կը կանխուէր: Անմիջապէս զանգեցին Բաքու, կենտկոմ, անկից Խանլար ու ասացին որ իրենք այդպիսի տեղեկութիւն չունեն ու եթէ նոյնիսկ կատարուել են, խնդրեցին որ մենք չընդհատենք հանդիպումը, որովհետեւ դրանք անպատասխանատու մարդիկ են արել: Պատասխանեցինք թէ չի կարելի, ու անընդունելի է հանդիպման պահը օգտագործել ճնշումի արարքներ գործադրելու համար, եւ թէ ընդհատում ենք:

Փաստօրէն, բանակը իրականացնում է Կորբաչովի ծրագիրը Ղարաբաղի լուծման. լուծել ղարաբաղեան հարցը, Ղարաբաղը առանց Հայի թողնելով: Սկզբում Ազատ եւ Կամօ գիւղերն են թիրախ, եթէ այդ գիւղերը դատարկուեն, Գետաշէնը ամբողջութեամբ շրջապատուած է մնում: Գետաշէնից ետք մնում է Շահումեանը ու նա էլ չի մնայ. Շահումեանից ետք կարգը կը գայ Ղարաբաղին:

***

Ամէն յոյս բեկանող չէ՞ր մը քաղել այս խօսքերէն, թէ ընդհակառակն. չմոռնալ սակայն որ Ազատ գիւղը, ուր, ինչպէս կ՚ըսէ Հ. Գալստեան, «66 տղամարդ է մնացել», աչքը յառած Երեւանէն կամ Գետաշէնէն հասնող սատարողներու եւ ամուր խարսխուած իր պապենական հողը չլքելու վճիռին վրայ, կը տոկայ. կը տոկայ, իրմէ հազարապատիկ զօրութեան տէր Պետութիւններու ամէն կարգի դաւերուն ու վայրագութիւններուն:

Ազատը, Կամօն փոքրիկ, աննշան գիւղեր են աշխարհի քարտէսին վրայ, նոյնիսկ Հայաստանի մէջ քանի՞ հոգի ծանօթ էր անոնց գոյութեան. այսօր սակայն այդ անունները դեռ չգրուած հերոսապատումի մը առաջին հանգրուանները կ՚ըլլան, տեղ գրաւելով համաշխարհային լրափիւներու էջերուն ու պաստառներուն վրայ:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

PUBLICATIONS REÇUES

QUELQUES REFLEXIONS
SUR LE DEVENIR
DE L'EGLISE ARMENIENNE
Satenig Gostanian
Lyon, 1989.

ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՔ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ ՆՈՐԸՆՏԻՐ ՏԵՂԱՊԱՀ ՀԱՅ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

Գրեց՝
ՎԱՉԷ Ծ. ՎՐԴ. ԻԳՆԱՏԻՈՍԵԱՆ

Եղիշէ Պատրիարքին մահուան գոյժը կայծակի արագութեամբ տարածուեցաւ ամէն տեղ: Երուսաղէմի Սրբ. Յակոբեանց Միաբանները փութացինք Երուսաղէմ մեր վերջին աղօթքը եւ յարգանքը մատուցանելու եւ նոյն ատեն մեր հրաժեշտը տալու իրեն:

Սրբ. Յակոբեանց գլխաւորեալ Միաբանութեան հայրերը թաղման առթիւ եկած էին Երուսաղէմի մեր բացառիկ դիրքը անգամ մը եւս ամրապնդելու եւ հաստատուն պահելու համար: Մեր կանոնագրութեան համաձայն, Փետրուար 9ին, կէսօրէ առաջ, Միաբանութիւնս Պատրիարքարանի տեղապահ ընտրեց Նիւ–Եորքի Հայոց առաջնորդը՝ Թորգոմ Արք. Մանուկեանը, որ արդէն հինգ անգամ վերընտրուած է իբրեւ Առաջնորդ որ աննախընթաց երեւոյթ մըն է Միացեալ Նահանգներու Հայոց Եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ: Թորգոմ Արք.ը կը նկատուի մեր ժամանակներու Հայոց Եկեղեցւոյ արժէքաւոր եկեղեցականներէն մէկը, եւ կ՚ընտրուէր տեղապահ 21 ձայնով 37 ձայնի վրայ:

Վազգէն Կաթողիկոս շուտով հեռագրով շնորհաւորեց Նորընտիր տեղապահը, ինչպէս նաեւ Իսրայէլի կառավարութիւնն ալ վաւերացուց զինք իբրեւ Հայոց Պատրիարքութեան տեղապահը, ինչ որ Միաբանութեանս եւ ժողովուրդին մէջ մեծ ուրախութիւն եւ ոգեւորութիւն ստեղծեց: Նորընտիր տեղապահը, մօտէն ճանչնալու բախտը ունեցած եմ 1958–ին, երբ Երուսաղէմ գացած էի իբրեւ ժառանգաւորաց վարժարանի ուսանող: Այն ատեն վարդապետ, անշուշտ, տեսուչն էր Ժառանգաւորաց վարժարանի եւ Ընծայարանին 1957 – 1960: Առաջին օրէն իսկ մեծ ազդեցութիւն գործեց իմ վրայ: Միայն սէր եւ համակրանք զգացած եմ իրեն հանդէպ: Զինք նկատած եմ իմ տիպար տեսուչը, ի հարկէ իրմէ առաջ ունեցած եմ ուրիշ տեսուչներ: Որովհետեւ իր մէջ տեսայ «Այր լի հաւատով եւ շնորհօք»:

Օժտուած է բազմակողմանի կարողութիւններով, առաքինութիւններով եւ տաղանդով: Իբրեւ եկեղեցական նախ՝ Աւետարանին պատգամները կ՚ապրէր եւ ապա՝ մեզի կը սորվեցնէր: Իր վարչական բոլոր կարողութիւնները ի սպաս դրած է միմիայն Հայոց Եկեղեցւոյ եւ Հայ ժողովուրդին ծառայութեան համար:

Երաժշտագէտ է եւ մեծ սիրահար Կոմիտաս Վարդապետին: Մեր Ժառանգաւորաց շրջանին իր ղեկավարութեամբ կազմակերպեց Մայր տաճարի Դպրաց Դասը, եւ համերգներ տուինք Երուսաղէմի եւ Ամմանի մէջ եւ ապա ռատիօկայանէն ալ սփռուեցաւ:

Գրական եւ բանասիրական շնորհքներ ունի եւ հրատարակած է արդէն 13 հատորներ, գրական, բանասիրական, կրօնական եւ երաժշտական հրաշալի երկեր: Մեծ նախանձախնդրութիւն ցոյց կու տայ մեր եկեղեցական աւանդութեանց եւ օրէնքներուն հանդէպ: Իբրեւ գլխաւորեալ միաբան քաջ պաշտպան է Երուսաղէմի մեր սուրբ տեղեաց իրաւունքներուն:

Իր գլխաւոր յատկանիշներէն մէկն է ընկերային ըլլալը, միշտ իր բարձրութեան մնալով հանդերձ: Այս մէկը շատ յայտնի կ՚ըլլար ժառանգաւորաց վարժարանին մէջ: Մեր տեսուչն էր եւ նոյն ատեն մեր երէց եղբայրը: Երբ դժուարութիւն մը ունենայինք իր մօտ կ՚երթայինք. նախ՝ կը լսէր մեզ. ապա՝ իր թելադրութիւնները կ՚ընէր մեզի եւ այսպէս, թեթեւցած սրտով դուրս կ՚ելլէինք իր սենեակէն: Ասոր համար ժառանգաւորները մեծ սիրով կապուած էին իրեն: Աւետարանէն այս ոսկեհամարը ընտրած մեզի համար. «Ինչպէս ես ձեզ սիրեցի, դուք ալ զիրար սիրեցէք. սով ամէնը պիտի գիտնան թէ իմ աշակերտներս էք» (Յովհ. ԺԳ. 34–35):

Շնորհիւ իր քաղցր եւ խանդավառ բնաւորութեան ժառանգաւորացի մեր դժուար եւ միօրինակ կեանքը հաճելի դարձաւ:

Ամառուան արձակուրդներուն խումբ խումբ փիք–նիք կը կազմակերպէր, գաղտն խաղերու կը ձեռնարկէր եւ մեզ չարքաշութեան կը վարժեցնէր: Տակաւին մինչեւ այսօր կը յիշեմ այդ քաղցր եւ յիշատակելի օրերը:

Ինք որ սնած էր Եղիշէ Դուրեան եւ Թորգոմ Գուշակեան Պատրիարքներու շունչով եւ ոգիով, կ՚ուզէր Ժառանգաւորաց վարժարանը եւ Ընծայարանը վերածել Նոր Արմաշի եւ ասոր համար մեզի կ՚ըսէր. «Սիրելի տղաք, պէտք է միշտ սորվիլ, պէտք է զարգանալ տեղ մը հասնելու համար. որովհետեւ նախ դուք պիտի սորվիք եւ պիտի զարգանաք որ յետագային կարենաք սորվեցնել եւ զարգացնել ուրիշները»:

Դժբախտաբար 1960 թուին կիսատ մընաց այս աշխատանքը երկրէն հեռացումով:

Ահաւասիկ ճիշդ երեսուն տարիներ ետք, դարձեալ զինք ունինք իբրեւ մեր Սրբ. Յակոբեանց Միաբանութեան տեղապահը: Անշուշտ, այս ոգիով եւ խանդով պիտի գործէ միաբանական, վարչական եւ տնտեսական կեանքին մէջ: Եղբայրական սիրով վերածուած՝ մենք պիտի ունենանք ցանկալի Միաբանութիւն մը, որու այնքան պէտք ունինք այսօր մանաւանդ վանքէն ներս եւ վանքէն դուրս: Այս նոր զարթօնքով վանքը պիտի ապրի եւ պանծացնէ Դուրեան եւ Գուշակեան արմաշական ոսկեդարը:

Պատրիարքին քառասունքէն ետք, տեղապահը պիտի գումարէ միաբանական ժողով պատրիարքին ընտրութեան համար, ըստ մեր կանոնագրութեան, այն ատեն պիտի ունենանք մեր Նորընտիր Պատրիարքը:

Պատրիարքական տեղապահին կը մաղթենք կորով, համբերութիւն եւ նորանոր յաջողութիւններ ի փառս Աստուծոյ, ի պատիւ Սրբ. Յակոբեանց Միաբանութեան եւ ի յօգուտ մեր Հայ ժողովուրդին:

ՕՐՈՒԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

ՄԷԿ ՀԱՅՐԵՆԻՔ, ՄԷԿ ԴՐԱՄԱՆԻՇ ԳԵՐՄԱՆԻՈՅ ՀԱՄԱՐ

Երկու Գերմանիաներու միացումի հարցը օրէ օր աւելի այժմէական կը դառնայ ու աւելի հաւանական կը թուի. հակառակ մերձեցումի շարունակական երեւոյթներու, ամէն շաբաթ երեք հազար հոգի կը գաղթեն Արեւմտեան Գերմանիա, խօսք երկրին վարչապետը թերեւս ամէնէն աւելի մղուած այս պարագայէն, կը ճգնի ամուր հիմերու վրայ դնել միացումի խնդիրը: Ան կը մեկնի հետեւեալ տրամաբանութենէն. Պեռլինի պատ մը, երկաթեայ վարագոյր մը կրնան յարութիւն առնել. սակայն միակ դրամի մը տիրացած ժողովուրդ մը կարելի չըլլար բաժնել: Հաստարակաց դրամանիշով այլեւս արեւելեան Գերմանացիները ազատ ազգական պիտի չնկատուին ու ապահովութիւն ունենան: Մանաւանդ վերջ պիտի գտնէ արեւելքէն արեւմուտք գաղթը:

Սակայն հարցը հոն է թէ ի՞նչպէս պէտք է կատարել դրամական միաւորումը. ոչ ոք գիտէ, ոչ ոք նման փորձառութեան մը տէր է: Հաւանական է որ նախ արեւելեան ժողովուրդին մօտ պահուած խնայողութիւնները դրամատուներ դնելու հրաւէր ըլլայ. անոնք իրենց արեւելեան մարքերը այսպէսով պիտի վերածեն արեւմտեան մարքի: Սակայն անխուսափելի կորուստը, քանի որ նոյն արժէքը չեն ներկայացներ երկու թեւի դրամանիշերը, թերեւս զիրենք մղէ կալուածական գործառնութիւններու: Մասնագէտներու կարծիքով, եթէ Արեւելեան Գերմանիա օր մը տեսնէ թէ իր ձեռքի դրամը կրնայ գործածել նաեւ Արեւմուտքի մէջ, պայն պիտի ծախսէ արեւմտեան արտադրութեան այն ապրանքները գնելով որոնց երկար տարիներ կարօտը զգացած է: Ու այդ պարագային Արեւմտեան Գերմանիոյ տնտեսութիւնն է որ պիտի կրէ ամենածանր հարուածը:

Կայ նաեւ երկրորդ հարց մը, որ կը վերաբերի գիներու եւ աշխատավարձքին. աւելի դժուար է ասոր լուծումը: Մասնագէտները կը հիմնուին վիճակագրութիւններու վրայ. անոնց համաձայն արեւելեան գերմանացի բանուորի մը արտադրական կարողութիւնը կէսն է արեւմտեան Գերմանացիի մը: Ուրեմն, այնպէս կը թուի որ պարզ է թէ առաջինը պիտի ստանայ երկրորդին տրուած վարձատրութեան կէսին հաւասար գումար մը միայն: Սակայն արտադրական կարողութիւնը չափել այնքան ալ դիւրին չէ. ան փոփոխական է ամէն մէկ մարդի համար: Ցետոյ, ի՞նչ պիտի ընէ Արեւելեան Գերմանիոյ բանուորը իր աշխատավարձքը. աւելի ցած ըլլալով հանդերձ, պիտի ուզէ անոր մէկ մասը ծախսել արեւմտեան շուկային վրայ. ճիշդ է որ ինքնաշարժ մը աւելի սուղ է հոն, սակայն երկար սպասումներ չեն պարտադրուիր:

Պէտք պիտի ըլլայ նաեւ գիներու դրութիւնը բարեշրջել. զարեջրատան մը տէրը ի՞նչպէս պիտի կարենայ արժէքաւոր դրամով վարձատրել իր աշխատաւորները, եթէ՛ շահը ոչինչ է: Ներկայիս արեւելեան գերմանական զարեջուրը ժողովրդական ապրանք նկատուած է ու պետական յատկացումներու շնորհիւ ծիծաղելի գիներով կը վաճառուի:

Տնտեսական շրջանակներու հակառակութիւնը հասկնալի կը դառնայ 1990–ի դրամական միաւորումի մը ծրագրին: «Հինգ իմաստուններ»ու խումբը որ կը բաղկանայ արեւմտեան գերմանացի մասնագէտներէ, նոյնիսկ բաց նամակ մը գրկած է Քոհլի, ուր կ՚ըսուի թէ որպէս վճարումի միջոց մարքին այսքան փութով գործածութիւնը կեղծ միջոցառում մըն է արեւելեան գերմանացի գաղթականներու հոսքը կասեցնելու համար: Անոնք կ՚առաջարկեն յարմար ժամանակացոյց մը պատրաստել ու հանդարտօրէն կատարել փոփոխութիւնները: Գերմանիա պիտի կրնա՞յ դրամական միաւորման բեռը տանիլ: Պիտի կարենա՞յ դիմագրաւել անգործութեան ու հանգստեան կոչուողներու հարցերը. կատարուած հաշիւներու համաձայն առաջին տարին արդէն այս երկու մարզերը շուրջ յիսուն միլիառ մարք պիտի արժեն գերմանական տնտեսութեան: Ու այս թիւը 100 միլիառի կը հասնի եթէ նկատի առնուի հարկաւոր յատկացումները, փոխադրամիջոցներու, հաղորդակցութեան ծախքերը եւլն...: Ընդհանուր առմամբ պէտք է ըսել թէ 4–5 հարիւր միլիառի գումար մը կը նշանակէ Քոհլի նախաձեռնած քայլը, 5–10 տարուան համար:

Արեւմտեան Գերմանիա այս գինը վըճարելու կարողութեան տէր է. դժուարութիւնը աւելի կը վերաբերի մարդոց, պաշտօնատարներու, որոնք եւս արմատական փոփոխութիւններու պէտք է ենթարկուին, եթէ Գերմանիաները կը գիմեն դէպի ցանկալի միացումը:

ՔԱՂՀԱՆ

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՓԱՍԱՏԻՆԱՅԻ «Աղաճանեան» սրահին մէջ, Փետրուար 4–ին, Ս. Դ. Հնչակեան կուսակցութեան Հայ Դատի Մարմինը նախաձեռնած է քաղաքական հաւաքոյթի մը, որուն մասնակցած են երեք կուսակցութիւններն ու յարանուանութիւնները: Հաւաքոյթին բացումը կատարած է տոքթ. Յ. Սագրեան, որ յաջորդաբար հրաւիրած է խօսք առնելու Տ. Էքիզեանը (Ռ.Ա.Կ.), Ժան Արոյեանը (Ս.Դ.Հ.Կ.), Վաչէ Սրք. Յովսէփեանը, Ժան Գոսաքեանը (Հ.Յ.Դ.): Բոլորն ալ կոչ ըրած են ամերիկահայութեան նիւթապէս ու բարոյապէս թիկունք կանգնելու Հայաստանին:

***

ՍՈՖԻԱՅԻ «Երեւան» մշակութային կազմակերպութեան նախաձեռնութեամբ պուլկարական հեռատեսիլի շէնքին առջեւ տեղի ունեցած է Պուլկարահայերու բողոքի ցոյց մը, որուն մասնակցած են աւելի քան 400 հոգի: Պաստառներուն վըրայ եղած են հետեւեալ մակագրութիւնները.– «Վե՛րջ արիւնահեղութեանց», «Ցեղասպանութիւն 1896, 1915, 1990» և «Արդարութիւն Լ. Ղարաբաղի ժողովուրդին համար»: Միթինկին ընթացքին քիմիական գիտ. թեկնածու Պօղիկ Մեսրոպ բացատրութիւններ տուած է ցոյցին նպատակներուն ու պատճառներուն մասին: «Երեւան»ի Սոֆիայի մասնաճիւղին վարչութեան քարտուղար, ճարտարապետ Թագուհի Տէրվիշեան կարդացած է Սոֆիայի Հայութեան կոչը՝ ուղղուած պուլկար ժողովուրդին ու ՄԱԿ–ի ընդհանուր քարտուղարին: Նոյն օրը երեկոյեան հեռատեսիլի «Այսօր» յայտագրէն ամբողջութեամբ հաղորդուած է ցոյցին տեսագրութիւնը: Կոչը հրատարակուած է «Երեւան» շաբաթաթերթին մէջ: Բողոքի ցոյցեր կազմակերպած են նաեւ Վառնայի, Ռուսէի եւ Խասքովոյի Հայերը:

ՓՈԽԱՆ ԾԱՂԿԵՓՍԱԿԻ

Ազգին Սապունճեանի մահուան առթիւ, Տիկին Անահիտ Հրաչեան եւ զաւակները փոխան ծաղկեպսակի 1500 Ֆր. կը նուիրեն Ս. Մեսրոպ Կրթարանին (առանձ «Յառաջ»էն) եւ 500 Ֆր. «Յառաջ»ին:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Կապոյտ Խաչի Սէն Ժերոմի «Զ. Շանթ» մասնաճիւղը շնորհակալութեամբ ստացած է Տէր եւ Տիկին Փոճիի (ծնեալ՝ Նիկողոսեան) արկածալի մահուան առթիւ.– Տէր եւ Տիկին Վարուժան Անտոնեան 300 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ժագ Ասարլըղեան 100 Ֆր.:

Արշամ Պապայեանի մահուան Գ. տարելիցին առթիւ՝ Տիկին Շամիրեան 250 Ֆր.:

Օննիկ Քէօյլիեանի մահուան առթիւ՝ Տէր եւ Տիկին Յակոբ Էսկիճեան 100 Ֆր.:

(Շար. Ա. էջէն)

«Վերածնունդ»ի համար բերած էր 35 թոն ապրանք: Մեծն – Բրիտանիոյ Հայ Եկեղեցական Խորհուրդին առընթեր գործող Օգնութեան Կոմիտէի ղրկած ապրանքներուն մէջ կան սնունդէն, բժշկական սարքաւորումներ, մինուագ օգտագործման ներարկիչներ, հաշուիչ սարքեր, հեռապատճէնի (ֆաքս) գործիքներ, շինարարական գործիքներ, ելեկտրուժի արտադրիչներ եւ հագուստեղէն: Շաբաթ մը առաջ Լոս – Անճըլըսէն Երեւան ժամանած էր նաեւ «Սաութըրն Էյր Թրանսփորթ» ընկերութեան օդանաւը, որ Էջմիածնի Կաթողիկոսութեան ու «Վերածնունդ» կազմակերպութեան բերած էր 36 թոն զանազան ապրանքներ:

⁂

«ՊԱՆԴՈՒԽՏ»
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱԿՈՒՄԲ

Ռուսաստանի Վոլգոգրադ քաղաքին մօտ գտնուող Վոլժսկ քաղաքի «Հոկտեմբեր» մշակոյթի եւ թեքնիքի տունը տեղի ունեցած է հայկական մշակութային ակումբին հիմնադիր ժողովը: Նորաստեղծ «Պանդուխտ» ակումբին հիմնական նպատակը տեղւոյն հայ մանուկներուն եւ չափահասներուն Հայոց լեզուի, պատմութեան ու մշակոյթի ուսուցումն է:

⁂

ԼԵՌՆԱՆՑՔԸ ԲԱՑ Է

Մարտունի – Եղէգնաձոր լեռնային խճուղին այս տարի սովորականէն երեք ամիս առաջ բացուած է: Սեւանի աւազանը Վայքին ու Զանգեզուրին կապող 65 քիլոմեթրնոց այդ ճամբան ծովի մակերեւոյթէն 2400 մեթր բարձրութեան վրայ գտնուող լեռնանցքէն կ՚անցնի, որ ձմրան ընթացքին ձիւնի ու բուքի պատճառով յաճախ փակ կ՚ըլլայ: Այս ճամբան բանուկ դարձնելը, յատկապէս այս օրերուն, շատ կարեւոր է եւ նպատակ ունի բեռնաթափել Արարատ – Վայք – Զանգեզուր կառուղին:

Խճուղին մշտապէս բաց պահելու համար հսկողութեան երեք կէտեր սեղծըւած են դժուարանց տեղերը, հոն կեդրոնացուած են ձիւն մաքրող մեքենաներ:

ՖՈՒԹՊՈԼ

ՓԵՏՐՈՒԱՐ 24 – 25-Ի ԱՐԴԻՒՆՔՆԵՐԸ

Մոնփըլիէ – Վալանս Հ.Մ.	0 – 0
Ս. Մ. Իւ. Ք. – Սէն Թ՚Անթուան Հ.Մ.	2 – 0
Մուլխի – Հ.Մ.Ը.Մ. Լիոն – Տէսին	0 – 6
Վալանս Հ.Մ. (2) – Փոն-տը-Շէրիւ	5 – 1
Հ.Մ.Ը.Մ. Լիոն-Տէսին (2) – Կրինեի	2 – 1
Լ՚Ապրէլ – Վիէն Հ.Մ.	1 – 0
Միրամաս – Հ.Մ.Ը.Մ. Արծիւ	3 – 1
Սէն Լու – Արծիւ (2)	2 – 4
Քասիս – Սէն Թ՚Անթուան Հ.Մ. (2)	2 – 0

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935
SIRET : 51027317 A R.C. Paris

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Այրի Տիկին Սաթենիկ Թիւթիւնճեան եւ զաւակները՝ Գլեմանս եւ Սեդա, Տէր եւ Տիկին Բաջայուն Օհաննէսեան եւ զաւակները՝ (Լիոն), եւ ընտանեկան բոլոր պարագաները (Ֆրանսա եւ Ամերիկա) կը ծանուցանեն թէ հոգեհանգստեան պաշտօն կատարել կու տան Կիրակի, Մարտ 4, Մարսէյլի Մայր եկեղեցւոյ մէջ իրենց սիրեցեալ մօր, մեծ – մօր եւ ազգականին՝

ԱՅՐԻ ՏԻԿԻՆ
ՀԱՆԸՄ ՆԱԽԱՐԵԱՆ-ի
(Ծնեալ՝ Ստեփանեան)
մահուան քառասունքին առթիւ:

Ի գիտութիւն համգուցեալին յիշատակը յարգողներուն:

Ս. ՊՕՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԱԼՖՈՐՎԻԼ

ՀՍԿՈՒՄ

Ուրբաթ, Մարտ 2, երեկոյեան ժամը 7-ին, Ալֆորվիլի Ս. Պօղոս – Պետրոս Եկեղեցւոյ մէջ կը կատարուի Հսկում, մասնակցութեամբ՝ Փարիզի եւ շրջանի բոլոր եկեղեցականներուն:

Արարողութեանց կը նախագահէ եւ կը քարոզէ՝

ԳԻՒՏ ԱՐՔ. ՆԱԳԴԱՇԵԱՆ
Հայրապետական Պատուիրակ Եւրոպայի
Եւ Առաջնորդ Փարիզի

Ի ՅՈՒՇ

Չորս տարի առաջ, 1986, Մարտ 1-ին իր մահկանացուն կը կնքէր՝

ՏԱՐԻՍ ԿԱՄՍԱՐԱԿԱՆ
Արուեստագէտ – Արձանագործ

Կը խնդրուի անոնցմէ որոնք զինքը ճանչցած ու սիրած են, յիշել զինքը:

ՃԱՊՈՒՐՈՎ ԸՆՏԱՆԻՔ
ԵՒ
ԻՐ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐԸ

ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ ՄԱՐՍԷՅԼ

Մարսէյլի Սրբոց Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ Վարչութիւնը մասնաւոր պատարագ եւ հոգեհանգստեան պաշտօն կատարել կու տայ, Կիրակի՝ Մարտ 4, ի յիշատակ հայրենի մեր այն նահատակներուն, որոնք 1988 – 1990 տարիներու միջեւ զոհուեցան, Արցախի եւ Հայաստանի միացման պահանջքին առիթով եղած ջարդերուն: Այս առիթով, Եկեղեցւոյ վարչութիւնը կը զետեղէ Յուշատախտակ մը նահատակներու յիշատակին, Մայր Եկեղեցւոյ շրջափակին մէջ գտնուող մեծ Եղեռնի յուշարձանին առջեւ:

Սկիզբ Ժամերգութեանց ժամը	8·30:
Պատարագ ժամը	10:
Հոգեհանգիստ ժամը	11·40:

ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ՔԱՐՈԶ

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ՇՐՋԱՆԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՄԷՋ ԲՈԼՈՐ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹԵԱՄԲ

Մեծ Պահոց ամբողջ շրջանին, փարիզեան շրջանի մեր եկեղեցիներուն մէջ, Ուրբաթ իրիկուններ ժամը 7-ին, Հսկումի խաղաղական եւ Հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին եւ կը տրուի քարոզ՝ ըստ հետեւեալին.–

Ուրբաթ, Մարտ 2
Ալֆորվիլի Ս. Պօղոս – Պետրոս եկեղեցւոյ մէջ

Ուրբաթ, Մարտ 16
Իսի լէ Մուլինոյի Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ մէջ

Ուրբաթ, Մարտ 23
Շավիլի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ

Ուրբաթ, Մարտ 30
Առնուվիլ լէ Կոնէսի Վարագայ Ս. Խաչ եկեղեցւոյ մէջ:

MAISON ARMENIENNE
DE LA JEUNESSE
ET DE LA CULTURE
12-14, rue St. Bazile - 13001 Marseille
Tél. : 91. 50. 15. 09

Récemment arrivé d'EREVAN
RENCONTRE
avec
Hampartzoum KALSTIAN
Membre dirigeant
du Mouvement National Arménien

compte-rendu des derniers évènements et de la situation actuelle au Karabagh et en Arménie.

Vendredi 2 Mars à 21 heures.

— Entrée libre —

5 ՑՐԴ ՏԱՐԵԿԱՆ ՅԵՐԵԿՈՅԹ ՀԱՅ ԱՐԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ

կազմակերպուած՝

Փարիզեան Շրջանի Գայլիկներուն, Թեւիկներուն, Սկաուտներուն եւ Արենոյշներուն կողմէ:

Կիրակի, Մարտ 4, ժամը 14·30-ին

SALLE DE LA CHIMIE

28 bis, rue Saint Dominique, Paris 7e

— M° INVALIDES —

Խնամուած նոր յայտագիր.–

- Թատերական ներկայացում հայերէն,
- Հայկական պարեր, երգեր, զաւեշտներ Գայլիկներու կողմէ եւ արտասանութիւններ հայերէն,
- Լուսարձակով ցուցադրութիւն Հայ Արիներու Միութեան գործունէութեան՝ նախորդ եւ ներկայ տարիներու ճեմպորիներուն եւ բանակումներուն մէջ,
- Սկաուտական նուագ:

— Պիւֆէ – *Մուտք՝ 60 Ֆր. – Երախաներուն՝ ձրի:*

LA CROIX ROUGE ARMENIENNE
présente
Une production Armenfilm
Dimanche 11 Mars à 18 heures 30
au CINEMA COSMOS
76, Rue de Rennes, 75006 PARIS — M° Saint Sulpice

ARCHAK II

de TIGRANE TCHOUHADJIAN

le grand film opéra

avec

GOHAR GASPARIAN — MARIA PETROSSIAN — ALICE MAGARIAN
DIKRAN LEVONIAN — MIHRAN YERGAT — ALEXANDRE VARDANIAN

— Participation 80 Francs —

Billets en vente :

ALFORTVILLE	:	Restaurant SEVAN	1, Boulevard Carnot
ARNOUVILLE	:	NAVASSART	58, Rue Raymond Bergogne
BOIS-COLOMBES	:	DJIZMEDJIAN	31, Rue Paul Déroulède
CLAMART	:	TELE CONDORCET	175, Avenue Jean Jaurès
PARIS 9e	:	BAKERDJIAN	35, Rue de Trévise
PARIS 5e	:	ARA TRAITEUR	106, Rue Mouffetard

Pour tous renseignements : 39 - 85 - 36 - 53

CROIX BLEUE
DES ARMENIENS DE FRANCE
Section Marseille-Ville

NUITÉE de PRINTEMPS

Samedi 10 Mars
— de 21 heures à l'aube —

Château des Fleurs
16, boulevard Michelet - Marseille

Animée par
— l'Orchestre Hayrenik
— Jean Marc de Radio Monte-Carlo
— Disco Star
et la participation de
Patrick Fiori

— Entrée 100 Frs. —

Réservations au :
91. 50. 68. 71 — 91. 41. 74. 89
91. 66. 09. 06

Les Etudiants de la Maison Arménienne ont l'honneur de vous convier
à
L'EXPOSITION DE PHOTOS ET DE LIVRES
sur les évènements récents d'Arménie
qui aura lieu
le dimanche 4 mars à 17 heures 30

Programme :
— exposition de photos inédites d'Arménie (Janvier - Février 1990).
— exposition de livres.
— «l'Actualité en Arménie» présentée par Taline Ter Minassian.

MAISON DES ETUDIANTS ARMENIENS
Cité Internationale Universitaire de Paris
57, bld. Jourdan, 75690 Paris Cedex 14
Tél. : 45 - 89 - 55 - 53

ՈՒՐԲԱԹ
ՄԱՐՏ 2

VENDREDI
2 MARS
1990

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

LE NUMERO : 4,00 F

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48 00 06 70 —

C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 800 Ֆ. — Վեցամսեայ : 410 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.100 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
950 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

65րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 17.222 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 65e ANNEE — No 17.222

ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ԾԵՐԱԿՈՅՏԸ ՄԵՐԺԵՑ ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ԲԱՆԱՁԵՒԸ 48-Ի ԴԷՄ 51 ՁԱՅՆՈՎ

ԱՄԵՐԻԿԱՑԻՆԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ ԱԼ ՏԷՐ-ԶՕՐԸ ԱՌԱՋԻՆ ԱՇԽԱՐՀԱՄԱՐՏԻ ՄԷԿ «ՄԱՆՐԱՄԱՍՆՈՒԹԻՒՆ»Ն Է

Երեքշաբթի օր, Փետրուար 27-ին, ամերիկեան Ծերակոյտը 48-ի դէմ 51 ձայնով մերժեց, այսինքն՝ թաղեց ծերակուտական Պապ Տոլի ներկայացուցած Հայոց ցեղասպանութեան SJ Res 212 բանաձեւը, որով Ապրիլ 24-ի օրը կը նշանակուէր 1915-1923 Օսմանեան Թուրքիոյ մէջ գործուած մէկուկէս միլիոն Հայերու ցեղասպանութեան ազգային յիշատակութեան Օր:

Ծանօթ է որ թերթօն կարելի է գրել այս բանաձեւին ողբական պատմոզ: Գնաց - եկաւ, գնաց եկաւ, սակարկութիւններ, ջնջումներ, սա «ցեղասպանութիւնը» եթէ «սիսթեմաթիք բնաջնջման» վերածենք, Պուշի ստորագրութիւնը, այսինքն՝ վաւերացումը անհրաժեշտ չըլլար: Այդ ալ ըրինք, մեղմացած (édulcoré) շարադրութիւն մը ներկայացուեցաւ, բայց, այս մէկը բոլորովին մերժուեցաւ, վէթոյի բախեցաւ: Ետ եկաւ, կրկին «ցեղասպանութիւն» որակումը կրող առաջին բնագիրը, որուն բուն պաշտպանն էր Պապ Տոլ, որ շատ չունչ հատցուցեր է, մանաւանդ շատ «յուզիչ» ելոյթներ ունեցեր է: Յաջորդական օրերու երկայնքին 16 ժամ վիճաբանութիւն եղեր է, միայն վերջին նիստին՝ 2 ժամ: Ընդդիմութեան գլուխը գտնուող ծերակուտականը՝ Ռապըրթ Պըրտ, «յուզիչ» խօսքեր չէ ըսած: Մարդը ծանրացած է իր հայրենիքին շահերուն վրայ, Թուրքիայէն ... Իսրայէլ (ինչո՞ւ չէ) եւ համոզած է ու շատ բնական է:

Երկրի մը քաղաքականութիւնը, որպէսզի մեզի ի նպաստ չարժի, այդ երկիրը կամ պէտք է շահ ունենայ մեզմէ, կամ՝ վախ: Ոչ մէկը, ոչ ալ միւսը կայ մեր պարագային: Մենք միայն յուզիչ խօսքերու առիթ կրնանք տալ եւ որովհետեւ տասնամեակներէ ի վեր ցոյց տուած ենք թէ շատ կը սիրենք սրտաշարժ, հոգեշահ խօսքերը, պատճառ չկայ որ մեզ զրկեն, յաճախ ալ անոնք կը բաւեն մեզ մխիթարելու համար:

Բայց, սա ալ ըսենք որ յուսախաբ իսկ չենք այս քուէարկութեան առթիւ, որ տրամաբանական եզրակացութիւն մըն էր: Զմոռնանք որ այս նոյն Ծերակոյտը, քանի մը ամիս առաջ միաձայնութեամբ բանաձեւ մը քուէարկած էր Արցախի ինքնորոշման իրաւունքը ճանչցող, որ «փորձանք» ալ եղաւ մեր գլխուն եւ Արտաքին նախարար Ճէյմս Պէյքըր ալ քիչ ետք աճապարեց յայտարարելու. - «Միացեալ - Նահանգները պիտի չընդդիմանան Խորհրդային Միութեան զինեալ միջամտութեան մը հայ - ազերի ազգամիջեան բախումներուն առաջքն առնելու համար»: Այդ առթիւ է որ գրած էինք՝ («Յառաջ», Դեկտեմբեր 1) «Ի սէր Աստուծոյ թող Ամերիկա մեզմով չզբաղի»:

Արդարեւ, շատ անախորժ բան մը կայ մեր այս ընթացքին մէջ: Դեռ որքա՞ն ատեն դուռներ պիտի բախենք, ցեղասպանութեան ենթարկուած ժողովուրդի վկայագիր մուրանք: Անկեղծօրէն, կը բաւէ: Գոնէ թող Թուրքը չխնդայ:

Գալով մեզի, ե՞րբ պիտի հասկնանք որ, մեր ցեղասպանութիւնն ալ առաջին Աշխարհամարտի մէկ «մանրամասնութիւնն» է...:

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԳԵՐԱԳՈՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ օրինագիծ մը քուէարկած է 7-ի դէմ (12 ձեռնպահ) 349 ձայնով, որ թոյլ կուտայ գիւղացիներուն հողերուն սեփականատէր ըլլալ ընդմիշտ, շինութիւններ կատարել իրենց հողերուն վրայ եւ նոյնիսկ ժառանգ ձգել զաւակներուն: Իւրաքանչիւր Հանրապետութիւն ինք պիտի որոշէ հողի բաժանումները: Ամէն պարագայի մէջ, դեռ ոչինչ յստակ է, քանի հարկ է Սահմանադրութիւնը փոխել, կարենալ գործադրելու համար:

ՓՈԹՈՐԻԿԸ, ՄՐՐԻԿԸ, հովը սաստկացած էին Զորեքշաբթի իրիկուն եւ Ֆրանսայի մէջ նիւթական վնասները շատ մեծ համեմատութիւններ առին: Շրջաններ կան, որոնք ելեկտրականութենէ զրկուած են, ողողումներ, արմատախիլ հարիւրաւոր ծառեր եւ արկածներ, որոնց հետեւանքով չորս հոգի եւս մեռած է: Այլ երկիրներու մէջ ալ, կացութիւնը ծանր է: Համպուրկի նաւահանգիստը եւ մերձաւոր փողոցները ջուրերու տակ մնացած են: Նոյնքան վնասներ կրած են Հոլանտա, Մեծն - Բրիտանիա, Իտալիա:

ԼԻԲԱՆԱՆԻ նախագահը՝ Էլիաս Հրաուի խստօրէն քննադատած է Ֆրանսայի լիբանանեան քաղաքականութիւնը: Ըստ իրեն Ֆրանսան պատասխանատու է քրիստոնեաներու կռիւներուն, որովհետեւ ընդդիմացաւ միջամտութեան մը, վերջ տալու համար ըմբոստութեան: Նախագահը քանիցս ակնարկած էր միջամտութեան մը, որու դէմ արտայայտուած էին Ֆրանսա եւ Վատիկան: Հինգշաբթի առտու

ԵՐԵՒԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԴԱՍԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԸ

Փետրուար 28-ին, Երեւանի Համալսարանի մանկավարժական բաժանմունքը սկսած են կրօնագիտութեան դասախօսութիւնները:

Առաջինը տուած է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը՝ Վազգէն Ա. աւելի քան հազար ունկնդիրներու առջեւ, որոնք մեծ հետաքրքրութեամբ հետեւած են:

բուռն ռմբակոծութիւնները վերսկսած էին:

ՖՐԱՆՍԱ արտաքսեց կայոնցի ընդդիմադիր՝ Փիէր Մանպունտու դէպի Սենեկալ, առաջքն առնելով Կայոնի Նախագահին դէմ պատրաստուող պետական հարուածի մը:

ԳԱՀԻՐԷԻ Շերաթոն պանդոկը հրոյ - ճարակ եղած է Զորեքշաբթի գիշեր: 10 մեռեալ կայ (որոնց մէջ՝ 2 Ֆրանսացի) եւ 70 վիրաւոր: Պանդոկին տնօրէնութիւնը յայտարարած է թէ սպառնալիքի նամակներ կը ստանար, ալքոլը արգիլելու համար եւ գիշերարոյնն ալ՝ փակելու:

ՔՐԻՍԹԻՆ ՕՔՐԷՆԹ յաջողած է ամբողջ Մարսէյլը իրեն դէմ հանել, այն յայտարարելով զոր ներկայացուց առջի իրիկուն: Բոլոր հոսանքները մէկ ճակատ կազմած են այս առթիւ, անընդունելի գտնելով որ իրենց քաղաքը այսքան վարկաբեկուի: «Գայթակղեցուցիչ» «Մարսէյլն է զոր կը սպաննեն» ընթացիկ խօսքերն են, որոնք կը լսուին:

ԵՐԵՒԱՆ ⟷ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ» - ՓԵՏՐՈՒԱՐ 28)

ՇԻՆԾՈՒ ԹՌՈՒՑԻԿՆԵՐՈՒՆ ՄԱՍԻՆ

Հիւսիսային Կովկասի մէջ Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի անունով տարածուած շինծու թռուցիկներու առնչութեամբ (*) Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Գործերու Խորհուրդի նախագահ՝ Ստեփան Վարդանեան ըսած է թէ անոնց «բովանդակութենէն դժուար չէ կռահել ուր եւ որու ձեռքով յօրինուած են այդ կեղծիքները: Բաւական է նշել որ թռուցիկը կ'աւարտի «Թող Աստուած պատժէ եկեղեցիին դաւաճանները» նախադասութեամբ: Փորձենք Աստուածը եւ Եկեղեցին փոխարինել Ալլահ եւ հաւատ բառերով, եւ ամէն ինչ կը բացատրուի»:

(*) Տե՛ս «Յառաջ», Փետրուար 24 / 25

***

ԿԸ ԲԱՑՈՒԻ ԼԵՆԻՆԳՐԱԴԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Աւելի քան մէկ տարիէ ի վեր կը գործէ Լենինգրադի հայկական գերեզմանատան Եկեղեցին: Շուտով կը բացուի նաեւ Նեւսկի պողոտային վրայ գտնուող հայկական յայտնի եկեղեցին:

- Լենինգրադի պատմական Հայոց համայնքը յայտնի է քաղաքին իսկ հիմնադրման ժամանակներէն, - կ'ըսէ տեղւոյն հայ համայնքին հոգեւոր հովիւ՝ հայր Եզրաս Ներսիսեան: - Այդ համայնքը ծանօթ էր իր մեծանուն զաւակներով՝ Լազարեան, Պատկանեան, Խալդարեան եւայլն:

Լազարեաններու շրջանին այստեղ կառուցանուած են երկու հայկական եկեղեցի. Մայր Եկեղեցին Նեւսկի պողոտային վրայ՝ 1771-ին, եւ գերեզմանատան Եկեղեցին՝ 1791-ին: Վերջինս, որ Շաբաթ եւ Կիրակի օրերը հաւատացեալներով լեցուն կ'ըլլայ, այժմ վերականգնման մէջ է: Իմ պաշտօնական տուեալներով Լենինգրադի մէջ 10 հազար Հայ կայ, բայց կ'ենթադրեմ որ անոնց թիւը աւելի շատ է:

Այս օրերուն մենք կը շարունակենք օգնութիւն ցոյց տալ Ազրպէջանէն փախած մեր հայրենակիցներուն, որոնց թիւը 700-էն աւելի է: Անոնք, անշուշտ, աշխատելու կարելիութիւն չունին, եւ դժուար է նոյնիսկ առժամեայ բնակութեան վայր գտնել: Ուրախալի է որ քաղաքային իշխանութիւնները կէս տարուան կեցութեան արտօնութիւն տուած են գաղթականներուն:

***

ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԵՐՈՍԻՆ

Երեւանի Ուղեվարներու Մշակոյթի Տան դահլիճին մէջ տեղի ունեցած է Զօրավար Անդրանիկին 125-ամեակին նուիրուած երեկոյթ, որուն ընթացքին խօսք առած է պատմաբան Հրաչիկ Սիմոնեան:

Խարկովի Չերվոնոզաւոդսկոյ շրջանի կրթութեան բաժնի վարիչը՝ Նեչեպուրենկօ իր ելոյթին մէջ նշած է որ իրենց քաղաքի թիւ 120 դպրոցին մէջ ուսուցումը տարեմուտէն ի վեր հայերէն կ'ըլլայ: Որոշուած է հայ երախաներու յաճախած այդ դպրոցը կոչել՝ «Անդրանիկ Օզանեան»: Շուտով այնտեղ հերոսին 125-ամեակին առթիւ տեղի կ'ունենայ հանդիսաւոր երեկոյթ մը:

***

«Ալ. Միասնիկեան» պետական գրադարանին մէջ Զօրավար Անդրանիկի յոբելեանին նուիրուած ցուցահանդէս մը բացուած է: Ցուցադրուած բազմաթիւ հին հրատարակութիւններուն մեծ մասը առաջին անգամ հանրութեան կը ներկայացուի:

ՏԱՃԻԿՆԵՐՈՒ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Տաճիկիստանի «Վերածնունդ» ժողովրդական շարժումը ու մտաւորականութեան ներկայացուցիչները հրապարակութեան խնդրանօք նամակ մը յղած են հայ երեսփոխաններուն: Պատահածին համար ներողութիւն յայտնելով, նամակագիրները մասնաւորապէս կը նշեն հետեւեալը. - «Մենք վճռականօրէն կը յայտարարենք որ Դուշնպէի մէջ այսօրուան լարուածութիւնը բնաւ ալ յարուցուած չէ հակահայկական տրամադրութիւններով: Յուզումներուն իսկական պատճառները կուգան նախ եւ առաջ ընկերա - տնտեսական եւ քաղաքական բնոյթի հակասութիւններէ, որոնք կուտակուած են տասնամեակներու ընթացքին...: Անգամ մը եւս կ'ընդգծենք որ մեր ժողովուրդը որեւէ թշնամանք չի տածեր եւ չի կրնար տածել հայ ժողովուրդին հանդէպ»:

***

ՈՐԲԵՐԸ ՀԱՐԱԶԱՏՆԵՐ ԳՏԱԾ ԵՆ

Երկրաշարժին հետեւանքով բոլորովին ծնողազուրկ դարձած հարիւր երախաներ հարազատներ գտած են շնորհիւ Հայաստանի համագործակցականներու Միութեան: Այդ ձեռնարկումին օգնած է «Մանկութեան պաշտպանութիւն» խումբը, որ մաս կը կազմէ Հայոց Համազգային Շարժումին առնթեր գործող «Հայ Կանանց Միութեան»:

«ՀԱՅՔ»Ի ՆՈՐ ԹԻՒԵՐԸ

«Հայք»ը Հ.Հ.Շ.-ի պաշտօնաթերթն է, որուն առաջին թիւը լոյս տեսած էր Նոյեմբերի Ա. համագումարի նախօրեակին (տե՛ս, «Յառաջ» Նոյեմբեր 16): Երկրորդ թիւը կը կրէ Յունուար 28, իսկ երրորդը՝ Փետրուար 11 թուականը: Ութ մեծադիր էջերով պատկերազարդ պարբերականը կը ջանայ ցոլացնել Հայաստանի առօրեան, անոր ցաւերով, պայքարով, ցասումով, բողոքով ու փորձառութիւններով: Աւելորդ է ըսել որ մեծագոյն տեղը կը գրաւէ քաղաքական կեանքը:

Երկրորդ թիւին առաջին էջը «Մոսկուան այլընտրանք չունի» խորագրուած գրութեամբ մը, Հ.Հ.Շ.-ի վարչութենէն Լեւոն Տէր-Պետրոսեան կ'անդրադառնայ ու կը վերլուծէ Հայաստանի ներկայ իրավիճակը ուր ամէնէն ցայտուն երեւոյթներէն մէկն է զինուորական կեանքի մը կազմակերպումը որպէս տագնապէն ելքի անհրաժարելի գործօն: Անոր լաւագոյն փաստարկումը կը կատարէ հետեւեալ տողերով.– «Հիւսիսային Արցախի աշխարհազօրայիններին եւ Հայաստանից ու Լեռնային Ղարաբաղից ժամանած ինքնապաշտպանական ջոկատների հերոսական գործողութիւնների շնորհիւ հակառակորդը մատնուեց ջախջախիչ պարտութեան, տալով տասնեակ զոհեր ու հարիւրաւոր վիրաւորներ: Շահումեանի ու Գետաշէնի հայութեան կազմակերպուած ինքնապաշտպանութիւնը եկաւ եւս մէկ անգամ ապացուցելու որ հայ ժողովուրդն իր ազգային իղձերին հասնելու համար պէտք է ապաւինի միայն սեփական ուժերին»: Այն ինչ որ վերջին երկու տարուան ընթացքին քանիցս գրուեցաւ, կրկնուեցաւ բեմերէ եւ ցոյցերու հրապարակներէն, այսպիսով հոս կը գտնէ իր փաստացի պատճառաբանութիւնը եւս: Եթէ ուժը որ կոչուած է ժողովուրդի մը գտնէ ֆիզիքական ապահովութիւնը երաշխաւորելու, ու կը հասնի ջարդերու աւարտին միայն, ու եթէ այդ ժողովուրդը մահուան սիրահարած հիւանդ մը չէ, բնականաբար կը դիմէ ինքնապաշտպանութեան: Իսկ եթէ տակաւին բոլորովին մեռեալ տառ չեն «յանցաւոր» ու «պատիժ» եզրերը, եթէ «արդարութիւն», «դատաստան» սահմանումները վերապահուած չեն այդ տարօրինակ երկրին մէջ միայն ճառերու, մամուլի զգայացունց էջերու, ինչպէս կը գրէ Լեւոն Տէր-Պետրոսեան, «Վերջին երկու տարիների ընթացքում հայ ժողովրդի դէմ գործուած յանցանքների համար հաւասարապէս պատասխանատու են ինչպէս ադրբեջանական, այնպէս էլ կեդրոնական իշխանութիւնները, որոնք անխուսափելիօրէն պէտք է կանգնեն պատմութեան դատաստանի առջեւ»:

Նոյն թիւին ուշագրաւ էջերէն է Ռ. Իշխանեանի «Մահուան ճանապարհ եւ կեանքի ճանապարհ» յօդուածը. հոն եւս շեշտը կը դրուի ազգային ինքնուրոյնութեան, սարկամտութենէ փրկուելու անհրաժեշտութեան վրայ:

Հայաստանի բնապահութեան գլխաւոր խնդիրն է այսօր «Նայիրիտ»ի փակումը. հակառակ որ նոյնիսկ հրապարակուած է այդ մեծապէս վնասաբեր գործատունը փակելու որոշումը, անոր կիրարկումը կ'ուշանայ ու կ'ուշանայ: «Հայք»ի Բ. թիւին մէջ «Նայիրիտի հարցը՝ գորդեան հանդոյց» խորագրուած էջով մը Յակոբ Սանասարեան կ'անդրադառնայ անոր, շեշտելով Հայաստանի ներկայ կառավարութեան, փակելու որոշումը ձգձգող ընթացքը:

Երկրին քաղաքական, բնապահական հարցերուն քով նոյն հնչողութեամբ ներկայ են փախստականներու, երկրաշարժի հետեւանքներու, մէկ խօսքով լուծումի կարօտ բազմաթիւ ու բազմազան նիւթերու առընչուած էջեր:

«Փախստականներ» խորագրուած անկիւն մը Բաքուէն մազապուրծ փրկուած Հայերու նկարներու տակ դառն, այլ իրապաշտ խորհրդածութիւններ, ի մէջ այլոց հետեւեալը կ'ըսեն.– «Միամիտ չլինենք եւ հեծեծալով այլեւս դռներ չթակենք, արդարութիւն չմուրանք: Եւ ոչ իսկ արցունք հեղենք: Թաղենք ցաւը մեր հոգու խորքում եւ որքան էլ դաժան է, խոստովանենք՝ պատմութիւնը կրկնւում է: Կրկնւում է նաեւ մեր մեղքով»: Այդ մեղքը այն է որ Բաքուի հայութիւնը արդէն կոտորած տեսեր էր ու կը շարունակէր հոն ապրիլ...: «Պատմութիւնը կրկնւում է, բայց շատերիս համար դաս չի լինում»: Զանազան դասերը կը յիշէ հետեւեալ պարբերութիւնը.– «Ռուսական կայսրութիւնը 1915 – 1922 թուականների Հայոց Եղեռնի մեծագոյն մեղաւորներից էր: Երկու տարուայ իրադարձութիւնները ցոյց տուեցին որ այսօրուայ քաղաքականութիւնը նոյնն է: Հիմա բոլորին է պարզ՝ խաբէութիւն է, թէ Ռուսաստանին միանալով հայ ժողովուրդն ազատուեց «ֆիզիքական բնաջնջման վտանգից», 70 տարի «եղբայրական համբոյրի բնտանիքում» մենք «լուսաւոր ապագայ» չէինք կերտում. մեր այս բոլոր նուաստացումների, կորուստների, անմեղ թափուած արեան, լլկումների քաղաքական գնահատականը մենք պէտք է տանք: Եւ ոչ միայն գնահատականը, այլեւ պատասխանը պիտի պահանջենք»:

Հայաստանի Նախարարաց Խորհուրդի Նախագահ՝ Վ. Մարգարեանցի ստորագրութեամբ հրատարակուած «Կարգադրութիւն» մը կ'ըսէ թէ «բացառութեան կարգով» բնակութեան արտօնութիւն պիտի տրուի աղէտեալ գօտիի այն շինութիւններուն որոնք բակին մէջ արտաքնոց ունին եւ ջրմուղ – կոյուղիի չկատարուած աշխատանքներու համար պայմանաժամ նշուած է: «Հայք»ի խմբագրութիւնը քանի մը տողով կ'այպանէ այս որոշումը, ըսելով.– «շահագործման յանձնել անաւարտ շէնքեր՝ առանց ջեռուցման ու մարդուն անհրաժեշտ այլ յարմարութիւնների, յստակ պատասխան է բոլոր թեր ու դէմ յօդուածների լրջմիտ հեղինակներին, սառչող աղէտեալներին, ժողովրդին»:

Պարբերաթերթը կը փակուի «Փնտռում ենք» խորագրուած էջով մը որուն ճակատը տասը երախայի լուսանկարներ կան. այդ երախաներուն բնակավայրերը Լենինական են, կամ Սպիտակ: Այսքանը արդէն բաւարար է պարզելու էջին նպատակը:

«Հայք»ի Գ. թիւին առաջին էջն ալ կը բացուի պատկերներու պատմածով. առաջինը արցախցի մամիկի մը դէմքն է. քանի՞ տարեկան է արդեօք ան. ութսո՞ւն, իննիսո՞ւն, հարի՞ւր...: Անկախ տիրոջը ապրած տասնամեակներու թիւէն, այդ դէմքը հազար, 2 – 3 հազար տարեկան է. ան այնքան կը նմանի ձմրան քամիէն հարուածուած ու ամրան տօթէն խանձած Սխտորաշէնի կաղնիին բունին. անոր խորշոմներուն ամէն մէկը դարաւոր մեր տառապանքը ծծած է ցրմբուր. փոթփոթած, ծալ – ծալ ճակատին տակէն սակայն փոքրացած աչքեր յամառօրէն սեւեռած են հեռուն. ո՞ւր, լուսաւոր այն հեռանկարին որ կ'ուշանայ, կ'ուշանայ, սակայն չի կրնար չգալ: Երկրորդ եւ երրորդ նկարները կը պատմեն Արցախի հողը տրորող զինուորական կրունկներուն ու շրջափակումին մասին: Նկարներուն ընկերացող գրութեան վերջին տողերը կը համադրեն ներկայ իրադրութիւնը.– «Մեր քաղաքական բախտն այսօր բռնութեամբ տնօրինողները տիրապետում են ստրկացման բոլոր եղանակներին, սակայն նրանք մի բան չեն կարող ըմբռնել՝ ազատութեան արթնացած ոգին, այլեւս չի ննջի եւ նա յաղթելու է»:

Հ.Հ.Շ.-ի վարչութեան անդամ Աշոտ Մանուչարեանի հետ կատարուած հարցազրոյց մը, ուր «ընկեր Մանուչարեան» աւանդական տարազը վերածուած է «տիար Մանուչարեան»ի, կը պատմէ Ռիգայի հայեւագերի հանդիպումին մասին: Ապա կայ էջ մը Սարոյեանէն. «Փորձեցի մոռանալ Հայաստանը»:

Հ.Հ.Շ.-ի պարբերաթերթին Գ. թիւին վերջին էջին վրայ տեղ գրաւած «Ճանաչիր մեղքի քո բաժինը» գրութիւնը, ստորագրուած Արամ Յովհաննիսեանի կողմէ, խօսք կ'ուղղէ մեր ներկայ փոթորկումին մէջ յաճախ մոռցուած տարրի մը. Դժգոհ-ին. այն գանգատածին որ առանց մատը մոխիրը թաթխելու, ինք իրեն համար հաստատած բարձրադիր աթոռէ մը, միայն սխալներ նշմարելու եւ մատնանշելու պարտականութիւնը տուած է իրեն: Ու Ա. Յովհաննիսեան կարուկ այլ հեգնախառն ոճով մը կը պախարակէ այդ անպէտ ու աւելորդ տարրը որ իմաստունի փետուրներով ծպտուած, պատգամներ կ'արձակէ օր ու գիշեր, առանց անդրադառնալու թէ չէ կրցած փրկուիլ ծիծաղելի իմաստակի իր հարազատ ինքնութենէն:

Նոյն էջին վրայ Սպիտակէն ուսուցիչ Լեւոն Գէորգեան կ'արձագանգէ աղէտի շրջանի շինարարութեան վերաբերող «կարգադրութեան» որ հրատարակուած էր նախորդ թիւին մէջ. սպիտակցի ուսուցիչը ակնարկելով անաւարտ շէնքերու եւս բնակութեան արտօնագիր տալու Հայաստանի վարչապետին կողմէ ստորագրուած որոշումին, կը գրէ.– «Մեր հոգսերը մեզ բաւական չեն, բաւական չէ, որ ապրում ենք նախամարդու կենցաղով, մեր կառավարութիւնն էլ մեզ առաջարկում է նախամարդու կեանք նաեւ ապագայում...»:

«Հայք»ի թիւերուն մէջ բնականաբար լայն տեղ կը տրուի առօրեայի անցքերու, լուրերու, արտաքին աշխարհէն արձագանգներու. կը շարունակուին անցեալի էջերէ արտատպումները, որոնց մէջ կը պահուի դասական ուղղագրութիւնը:

Սամուէլ Գէորգեանի խմբագրած «Հայք»ը կաղացող միակ կողմ մը ունի որ հրատարակութեան անկանոն պարբերականութիւնն է ներկայիս, հակառակ առաջին էջի «շաբաթաթերթ» նշումին: Սակայն հաւանօրէն յառաջիկայ թիւերը հետզհետէ աւելի կանոնաւորաբար լոյս տեսնեն, եթէ Հ.Հ.Շ.-ի ղեկավարութիւնը կարելիութիւն ունենայ Լենինականէն մինչեւ Սահմանակերտ երկարող ցաւերու մեր քարտէսին քիչ մը կարգուկանոն բերելու եւ մամուլին մասին եւս մտածելու աւելի լայն ժամանակ գտնելու:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՅԻՇԱՏԱԿՆԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԷՆ

1963-ին, առաջին անգամ ըլլալով ոտքս դրած եմ հայրենի սրբազան հողի վրայ...: Չորս, հինգ օրէ ի վեր կը հանգչիմ Արմենիա պանդոկի չորրորդ յարկի լուսաւոր սենեակներէն մէկուն մէջ, յոգնած եմ, սակայն, երջանկութեան մէջ կը լողամ...: Փակած լուսաւոր պատուհանին, կարօտով կը դիտեմ հեռուէն երեւցող Գեղամայ լեռները...: Հայրենակիցներու եւ հարազատներու այցելութիւնները կը շարունակուին պանդոկին երրորդ յարկի ընդարձակ ճաշարահին մէջ...: Երիտասարդ սպասարկողները հոգածութեամբ կը շրջապատեն զիս: «Ինչպէ՞ս էք Տիկին, ձեր ախորժակը բացո՞ւմ է, ի՞նչ էք ցանկանում»: Հազիւ տեղաւորուած էի սեղանի մը առջեւ, երբ ճաշարանէն ներս մտաւ դերասան հայրենակիցս, Ժան Էլոյեան: Եկաւ նստաւ կողքիս եւ ապսպրեց թանապուր մը: Ըսի թէ, այս առաւօտ ծանուցումներու վրայ զինքը ճանչցած էի Աւաքելի դերին մէջ: Հարցուցի իրեն թէ երբ պիտի տեսնեմ Խաչիկ Դաշտենցը – «քանի մը օրէ ի վեր մէջտեղ չկայ, գուցէ այսօր գայ հիւրանոց, դեռ լուր չունի քու ժամանումէդ»:

Ուշադրութեամբ մուտքը դիտելէ վերջ, Ժան Էլոյեան կոչեց.–

«Մեր Խաչիկը եկած է, հոն, դրան մօտ, արտասահմանէն եկող մտաւորականներու հետ նստած կը խօսի, քիչ վերջ, անպայման կուգայ այս կողմ»: Էլոյեանի հետ սկսանք խօսիլ իր ծննդավայրի, Խնուսի եւ Խնուսցիներու մասին: Յիշեցինք Տիթբոյիթի հովիւ, Սուրէն Քահանայ Բաբախեանը, Միլանոյի առաջնորդ, Ինքնատիպ, Իսահակ Վարդապետը, որ Հայաստան եկած եւ Էլոյեանի հետ բաւական կերուխում ըրած եւ ըմպած էին..., Երեւանի ընտիր գինին...: Մեր խօսակցութիւնը կ'երկարէր եւ Խաչիկ Դաշտենցը, որուն կռնակը միայն կը տեսնէի հեռուէն, նստած կը խօսէր: Ես, անհամբեր էի տեսնելու «Խոդեդան»ի հեղինակը: Ժան Էլոյեան ոտքի ելաւ եւ գնաց խօսեցաւ անոր հետ եւ կրկին վերադարձաւ մեր սեղանը: «Հիմա կուգայ, ըսի իրեն թէ Արմենուհին քեզ տեսնել կ'ուզէ»: Սրահը գրեթէ ամբողջովին լեցուած էր: Յանկարծ, մեզմէ քիչ հեռու, պատուհանին մօտ, սեղանի առջեւ ճանչցայ գրագէտ Կոստան Զարեանը, քովը նստած էր նուրբ դիմագիծերով երիտասարդ մը: Տասը տարիէ ի վեր չէի տեսած զայն: Վերջին անգամ 1953-ին, հանդիպած էի անոր, Պէյրութի երգահանդէսի գիշերը: Մազերը ամբողջովին ճերմկած էին, դէմքը արեւէն այրած եւ քիչ մը ճարպոտած էր: Բաց մոխրագոյն վերարկու մը հագած էր եւ տխուր երեւոյթ մը ունէր: Գլխու շարժումներով միայն կը պատասխանէր, իր քով նստող երիտասարդին, ճաշարանէն ներս մտնող քանի մը անձեր շրջապատեցին զայն: Ես, անհամբեր կը սպասէի տաղանդաւոր հայրենակիցիս՝ Խաչիկ Դաշտենցին. դառնալով Էլոյեանին, ըսի մտահոգ.– «Ինչո՞ւ չի գար արդեօք կը խուսափի՞ ինծի հանդիպելէ» եւ դառնացած աւելցուցի.– «Քանի որ չուզեր զիս տեսնել, պէտք չկայ սպասելու...»: Էլոյեան, բարձրաձայն խնդաց եւ ըսաւ – «Երեւում է որ, տարօնցի ես, շուտ կը խռովիս» եւ աւելցուց.– «Դո՛ւ չես ճանաչում Խաչիկ Դաշտենցը, նա, համեստ, հայրենասէր եւ երախայի նման միամիտ մէկն է եւ պաշտամունք ունի դէպի Կիւլիզարը եւ յարգում է քեզ, երեւի, սրահին աղմուկէն, չհասկցաւ ըսածս, երթամ նորից կանչեմ»: Էլոյեան ոտքի ելաւ եւ գնաց Խաչիկ Դաշտենցի մօտ: Հազիւ սկսած էր խօսիլ, երբ յանկարծ, Դաշտենց, ոտքի ցատքեց, աթոռ մը շրջեց եւ գրեթէ վազելով եկաւ քովս ու գրկելով զիս ճակատէս համբուրեց եւ ըսաւ.– «Ո՜հ, ներողամիտ եղիր, սիրելի հայրենակցուհիս, ես ծուռ Խնուսցին, ինծ ըսաց, Արմենուհին հոս է. բայց չըսաց թէ, ո՞ր Արմենուհին է. ես կարծում էի թէ ի՛ր խաղընկեր դերասանուհին է...: Դեհ, ի՞նչ իմանամ թէ, դու ժամանել ես Երեւան: Քանի օր է զբաղած, մարդու, երես չէի տեսել ... հազար ներողութիւն, Կիւլիզարի սիրելի դուստր»: Ժան Էլոյեան նախապէս ինծ խօսած էր Դաշտենցի մասին. սիրով եւ հետաքրքրութեամբ կը դիտէի զայն: Կարճահասակ, լերկ գլուխով, մանր աչքերով, բայց քաղցր նայուածքով. համակրելի մէկն էր, Խաչիկ Դաշտենց: Երկարօրէն խօսեցանք անցեալէն...: Ըսի իրեն թէ իր «Խոդեդան»ը հիացումով եւ մեծ հետաքրքրութեամբ կը կարդացուի Ֆրանսայի մէջ: Խաչիկ Դաշտենց ուզեց զիս ներկայացնել սրահին մէջ գտնուող Կոստան Զարեանին...: «Անծանօթ մը չէ ինծի, ըսի, մեր մեծագոյն գրագէտներէն մէկն է, որ որոշեց վերադառնալ հայրենի հողին...»: Ոտքի ելանք եւ մօտեցանք Կոստան Զարեանին: Ներկայացուեցանք: Զարեան, սիրալիր, առաջարկեց նստիլ իր սեղանին եւ խմիչքներ ապսպրեց:

Ի մէջ այլոց, խօսեցանք «Տատրագոմի հարսին» մասին, որ նոր հրատարակուած էր Հայաստանի մէջ: Ըսաւ թէ ... բաւական ջանք թափած էր, Ռուբէնին անունը պահելու հատորին մէջ...: Ապա, Զարեան, մեզ ներկայացուց իր զաւակը, Հռոմի մէջ ուսած ճարտարապետ՝ Արմէն Զարեանը, որ ընտանեօք փոխադրուած էր Հայրենիք եւ շատ ոգեւորուած էր Հայաստանով, կառավարութիւնը իրեն պաշտօն յանձնած էր, արդիական ոճով, նորանոր շէնքեր կառուցանել եւ ընդարձակել մայրաքաղաք Երեւանը: Կոստան Զարեան ըսաւ նաեւ, թէ շուտով, իր աղջիկը, արձանագործ Նուարդ եւ իր երեք որդին, պիտի գան հաստատուիլ Հայրենիքի մէջ: Երբ պահ մը Կոստան Զարեան եւ Խաչիկ Դաշտենց ոգեւորուած կը խօսէին հայ գրականութեան մասին, Արմէն Զարեան, մեկուսի, ինծի յայտնեց հօրը տխրութեան պատճառը: Զարեանի առաջին կինը, իր զաւակներուն մայրը, յայտնի դաշնակահարուհի մը, տարի մը առաջ, մեռած էր Հռոմի մէջ: Իսկ երկրորդ կինը, ամերիկացի նկարչուհի մը, այժմ՝ ծանր հիւանդ, կը խնամուէր Հոլանտայի մէջ...: Կոստան Զարեան, խորհրդային կառավարութեան արտօնութեան կը սպասէր, երթալու Հոլանտա, տեսնելու իր մահամերձ կինը...: Արմէն Զարեան, հասկցուց նաեւ, թէ, կինը արդէն մահացած էր, սակայն, հայրը լուր չունէր, եւ մտահոգ էր...: Յետագայ օրերուն, Աբովեան փողոցին երկայնքին, յաճախ կը հանդիպէի մոխրագոյն վերարկուով ու մելամաղձոտ դէմքով Կոստան Զարեանին, որ, թեւերը խաչաձեւած կռնակին, կամ՝ ձեռքերը խոթած վերարկուին գրպաններուն մէջ, հազիւ կը բարեւէր եւ կ'անցնէր անտարբեր...:

***

Կոստան Զարեանի կենսագրութեան վերաբերեալ, քանի մը տեղեկութիւններ կ'աւելցնեմ այստեղ:

Կոստան Զարեան երբ կը գտնուէր Պոլիս, կը բնակէր Սկիւտար, Սիրանոյշ եւ Արաքսի Իւսճեանի հօրենական տունը, իբրեւ վարձակալ:

Յետագային Փարիզի մէջ, Սիրանոյշ ամուսնացաւ, Պոլսոյ մեծահարուստ գերդաստանէն՝ Գէորգ Զաքըրեանի հետ, որուն կինն ու զաւակները խողխողուած էին աքսորի ժամանակ: Իսկ Արաքսին,

ՓՈԽԱՆ ՏՈՄՍԻ

ՈՒՂՂԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐ

Ազրպէյճանցիները ծրագրեր են երկու–երեք տարիէն որդեգրել լատինական այբուբենը, Թուրք իրենց ցեղակիցները աւելի լաւ հասկնալու մտահոգութեամբ: Այսպէս 70 տարուան կիւրեղեան տառերով գրուած ու տպուած ամբողջ գրականութիւն մը պիտի անընթեռնլի դառնայ գալիք սերունդներուն. բայց կարեւորը այդ չէ: Ազրպէյճանցիին համար, էականը Թրքերէնին հետ ունեցած պառնչը (այբուբենի տարբերութիւնը) կործանելն է: Խելացի ու հեռատես կեցուածք, որ եթէ իրականանայ, քաղաքական կարեւոր հետեւանքներ կրնայ ունենալ:

Իսկ մենք, ո՞ւր ենք այսօր: Մեր ժողովուրդին երկու հատուածները նոյն այբուբենը կը գործածեն: Միակ տարբերութիւնը ուղղագրականն է, այն ալ պարտադրուած եօթանասուն տարիներ առաջ: Բայց մենք, ի տարբերութիւն Ազերիներուն, դեռ կը վարանինք. հազար ու մէկ պատրուակներ կը գտնենք որպէսզի վերադարձը դէպի դասական ուղղագրութիւն, տեղի չունենայ: Դեռ վերջերս էր որ Գէորգ Ջահուկեան «Խորհրդային Հայաստան» օրաթերթին մէջ կը գրէր. «այսօրուայ առումով, կարելի է ասել որ մեր ուղղագրութիւնն ընդհանրապէս լաւ վիճակում է»:

Ուշադրութի՜ւն հայրենի սիրելի լեզուաբան – տերմինաբաններ. այս անգամ ալ չփախցնենք. եթէ կ'ուզէք մեր ժողովուրդը հզօրացած եւ ա՛լ աւելի հայրենիքին կապուած տեսնել, «չտապեցէ՛ք» ձեր նախորդներուն սխալը սրբագրել: Ի՞նչ կը ներկայացնեն եօթանասուն տարիներ, ազգի մը գրական հազարամեակներու ժառանգին մէջ:

Մեր թշնամին այդ կէտը լաւ հասկցեր է: Ուրեմն, գործի՛ լեզուի ինստիտուտի հայ գիտնականներ. անհամբեր կը սպասենք ուղղագրութեան հարցին վերաբերող «դեկրետ»ին:

Յանուն՝ մեր ալ երկու հատուածներուն աւելի սերտացման:

ՀՐԱՅՐ

դարձեալ Փարիզի մէջ, ամուսնացաւ Տրապիզոնցի ծանօթ Դաշնակցական՝ Երուանդ Յարութիւնեանի հետ: Կոստան Զարեանի առաջին կինը եւ Սիրանոյշ Զաքըրեան դարձած էին մտերիմ բարեկամուհիներ, կը թղթակցէին: Տիկին Զարեանի հրաւէրով, Սիրանոյշ Զաքըրեան գնաց Հռոմ եւ քանի մը ամիս հիւրընկալուեցաւ Զարեանի չէն յարկին ներքեւ...:

Սիրանոյշ Զաքըրեան ցոյց տուած է ինծի հին լուսանկար մը, Սկիւտարի իրենց տան պատշգամէն կ'երեւան, Կոստան Զարեան ընտանիքը, երախաներով:

ԱՐՄԵՆՈՒՀԻ ԳԵՒՈՆԵԱՆ

ՀՈՂԱԳՐՏԻՔ

ԳԻՏՆԱԿԱՆ ՄԸ՝ ԿԻ ՏԷՐ-ՄԿՐՏՉԵԱՆ

Փետրուար 13–ին, յետ երկարատեւ հիւանդութեան, 56 տարեկանին, իր մահկանացուն կը կնքէր վիճակագրագէտ – օդերեւութաբան՝ Կի Տէր–Մկրտչեան: Մեծ կորուստ մը, ոչ միայն իր ընտանիքին եւ բարեկամներուն համար, այլեւ մանաւանդ գիտական աշխարհին, որու կը պատկանէր:

Կի Տէր–Մկրտչեան ծնած էր 1933–ին, Սէն–Սորլէն–ան–Վալուաւ, Տռոմի նահանգը, հայ հօրմէ եւ ֆրանսացի մօրմէ: 1947 Սեպտեմբերին, 15 տարեկանին, հօրը հետ կը ներգաղթէ: Աւարտելէ ետք իր երկրորդական ուսումը 1951–ին, կը մտնէ Երեւանի համալսարանի բնագիտութեան եւ մաթեմաթիքի ճիւղը եւ 1956–ին կ'ընդունուի Մոսկուայի հանրածանօթ Ստեկլով Հիմնարկը, ուր հետազօտութիւններ կը կատարէ խորհրդային յայտնի փրոֆէսէօրներու ղեկավարութեան ներքեւ: 1969–ին փայլուն կերպով կը ներկայացնէ տոքթորայի աւարտաճառ մը, մինչ այդ, Մոսկուայի մէջ, կ'աշխատի որպէս գիտական թարգման, հետազօտող օդերեւութաբանական կեդրոնը: Կը դասաւանդէ հաւանականութեանց հաշիւները, վիճակագրութիւն եւ մաթեմաթիք:

Ֆրանսա վերադառնալէ առաջ, 1971–ին, կի հետազօտութեան մէքրի աստիճանի կ'արժանանայ: Տարի մը ետք, օդերեւութաբանական հետազօտութեան եւ ուսումներու Հաստատութեան մաթեմաթիքական վիճակագրութեան ճիւղի պատասխանատու կը նշանակուի, յաջորդելով ուրիշ Հայու մը՝ Խաչիկ Չէյթունեանի:

Անկէ ի վեր, Ֆրանսայի մէջ, Կի Տէր–Մկրտչեան հետազօտողներու խումբ մը կը ղեկավարէր ազգ. օդերեւութաբանութեան մէջ: Յաջորդաբար փրոֆէսէօր էր վարժարանը, Փարիզի Համալսարանի Վիճակագրական Հիմնարկը, Փարիզ – Սօֆին Համալսարանը, Օռանի Ջրա – օդերեւութաբանական Հիմնարկը: Նաեւ ազգային եւ միջազգային փորձագէտ էր օդերեւութաբանական հաղուադէպ ֆենոմէններու: Համալսարանը կը վարէր նաեւ վիճակագրութեան աւարտաճառի ուսանողներու հետազօտութիւնները:

1982–ին ընդունուած Վիճակագրութեան Միջազգային Հիմնարկը, Տէր–Մկրտչեան պատասխանատու էր Ֆրանքախօսհրդային գործակցութեան վիճակագրութեան մարզին մէջ, նախագահն էր դասաւորման Ֆրանսախօս ընկերութեան:

Իր գիտական արտադրութիւնն ալ ճոխ էր: Ռուսերէնէ Ֆրանսերէն թարգմանած է տասնեակ մը գիրքեր: Հեղինակ է հարիւրեակ մը յօդուածներու Ֆրանսերէն թէ ռուսերէն մասնագիտացած պարբերականներու մէջ: Ֆենոմէններու նախատեսութեան վիճակագրական ինքնատիպ մեթոտներու հեղինակ էր:

Զինքը ճանչցայ 1971–ին Ի. ԷՍ. Իի. Փէ–ի մէկ սեմինարին: Նախապէս իրեն ծանօթ էի իր թարգմանութիւններէն: Այդ թուականէն մեր մէջ ծնաւ, պիտի ըսէի արդիւնաւոր բարեկամութիւն մը, քանի միասնաբար հետազօտութիւններ կատարեցինք եւ վիճակագրական քանի մը հրատարկութիւններ ըրինք:

Նախքան իր հիւանդութիւնը, դեռ քանի մը ամիս առաջ էր, ծրագիրներ կազմած էինք միասին:

Հայաստան իր երկար կեցութիւնը խորապէս ազդած էր վրան եւ յաճախակի յարաբերութիւններ կը պահէր Մոսկուա թէ Երեւան ճանչցած Հայերու հետ: Մօտէն կը հետաքրքրուէր հայկ. հարցով եւ Հայոց ճակատագրով:

Կի կը մնայ յիշողութեանը մէջ բոլոր անոնց, որոնք զինք ճանչցան:

ՖԻԼԻՓ ՓԻԼԻՊՊՈՍԵԱՆ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆէՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Կիրակի, Յունուար 14–ին տեղի ունեցաւ Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ Փարիզի եւ Շրջակայից Կրօնական Ընկերակցութեան 35 աշխարհական անդամներուն ընտրութիւնը: 61 անձեր որպէս թեկնածու ներկայացած էին սոյն ընտրութեան:

Քուէներու բարցարձակ մեծամասնութեամբ ընտրուեցան՝

Տիկին Մարինա Սողմոնեանց, Պ.Պ. Գէորգ Պագըրճեան, Րաֆֆի Պագըրճեան, Արթիւր Պէյլէրեան, Գեղամ Թորոսեան, Սերժ Պալեան, Վիգէն Կարապետեան, Կարօ Կարապետեան, Ակօ Գաւուքճեան, Մանուէլ Տէյիրմէնճեան, Վահէ Զիլինկիրեան, Արթիւր Հայրապետեան, Արմէն Գույումճեան, Երուանդ Փափազեան, Սարգիս Պետոյեան, Լեւոն Բէպապճեան, Խաժոն Կազէրեան, Պերճ Մասլաք, Արա Տանտիկեան, Օննիկ Ժամկոչեան, Տելեմագ Գավէզեան, Անդրէ Թիւթիւնճեան, Պատրիկ Կէնճեան, Կարպիս – Րոժէ Զըրբաշեան, Յակոբ Կէվրէկեան, Աղեքսանդր Օհանեան, Խաչիկ Տարազճեան, Արմէն Բարսեղեան, Համազասպ — Կապրիէլ Մոմճեան, Պարէտ Բամպուքճեան, Ժան Թիւթիւնճեան, Անդրանիկ Շահպէնտէրեան, Յակոբ Գասարճեան, Օննիկ Պայրամեան, Սերժ Գազանճեան:

Նորընտիր ներկայացուցչական ժողովը իր անդրանիկ նիստը գումարեց Փետրուար 15–ին նախագահութեամբ Արեւմտեան – Եւրոպայի Հայրապետական Պատուիրակ եւ Փարիզի Հայոց Առաջնորդ Բարձր. Տէր Գիւտ Արքեպիսկոպոս Նագդաշեանի:

Սոյն նիստին՝ Ներկայացուցչական ժողովին կազմը ամբողջացաւ հոգեւորական անդամներով, յանձին՝

Հոգեշնորհ Տէր Ներսէս Ծ. Վրդ. Բապուճեան,

Հոգեշնորհ Տէր Ժիրայր Վրդ. Թաշճըեան,

Հոգեշնորհ Տէր Միւռոն Վրդ. Գըվըլդեան,

Արժ. Տէր Մեսրոպ Ա. Քհնյ. Ժամկոչեան:

Արժ. Տէր Աւետիս Քհնյ. Պալըգեան:

Համաձայն կանոնագրին, Ներկայացուցչական ժողովը ընտրեց իր Դիւանը յառաջիկայ երկու տարիներուն համար:

Ընտրուեցան.–

Մեթր Սերժ Պալեան (ատենապետ)

Տօքթ. Արթիւր Պէյլէրեան (փոխ – ատենապետ)

Հոգեշնորհ Տէր Ժիրայր Վրդ. Թաշճեան (ատենադպիր)

Հոգեշնորհ Տէր Միւռոն Վրդ. Գըվըլդեան (Բ. ատենադպիր):

Ներկայացուցչական ժողովը իր նոյն նիստի ընթացքին ընտրեց նոր Վարչական Խորհուրդը՝ յառաջիկայ երկու տարիներուն համար:

Ընտրուեցան.–

Հոգեչ. Տէր Ներսէս Ծ. Վրդ. Բապուճեան,

Արժ. Տէր Մեսրոպ Ա. Քհնյ. Ժամկոչեան,

Արժ. Տէր Աւետիս Քհնյ. Պալըգեան,

Պ. Յակոբ Գասարճեան,

Պ. Տելեմագ Գավէզեան,

Պ. Արմէն Գույումճեան,

Պ. Գեղամ Թորոսեան,

Տօքթ. Օննիկ Ժամկոչեան,

Պ. Յակոբ Կէվրէկեան,

Պ. Պերճ Մասլաք,

Պ. Րաֆֆի Պագըրճեան,

Պ. Սարգիս Պետոյեան,

Պ. Մանուէլ Տէյիրմէնճեան:

Նորընտիր Վարչական Խորհուրդը իր անդրանիկ նիստը գումարեց նախագահութեամբ Հայրապետական Պատուիրակ եւ Փարիզի Առաջնորդ՝ Բարձ. Տէր Գիւտ Արքեպիսկոպոս Նագդաշեանի, Փետրուար 20–ին եւ կազմեց իր Դիւանը ըստ հետեւեալին.–

Պ. Սարգիս Պետոյեան (ատենապետ),

Պ. Գեղամ Թորոսեան (փոխ – ատենապետ),

Տօքթ. Օննիկ Ժամկոչեան (ատենադպիր),

Պ. Րաֆֆի Պագըրճեան (գանձապահ),

Պ. Տելեմագ Գավէզեան (Բ. գանձապահ):

ԴԻՒԱՆ
ՓԱՐԻԶԻ ՀԱՅՈՑ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻ
(կնիք)

ՄԱՐԻ Յ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ԱՏԱՆԱՅԷՆ ՄԱՐՏԻՆԻ ԹՐՔԱԿԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑԸ 1909-1918

խմբագրութիւն՝ ԲԻՒԶԱՆԴ ԵՂԻԱՅԵԱՆ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԱՍ
ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԴՈՒՌԸ ՊՈԼՍՈՅ ՄԷՋ

Փոքրահասակ, քիչ մը գիրուկ ծերունի մըն էր ան, դողդողջուն քալուածքով: Ժամանակէն առաջ կքած իր վտիտ ուսերուն վրայ հազիւ կրնար պահել հաւասարակշռութիւնը իր խոշոր գլուխին: Աչքերու խոռոչներուն մէջէն յուսահատօրէն դուրս կը յառէր իր գրեթէ լուսազուրկ կիսափայլ սեւ գնդիկները, որոնք անհանդարտօրէն կը շարժէին՝ մատնելով իր ներքին փոթորիկները: Ամէնէն ցայտուն բանը իր աղեխարշ դէմքին վրայ քիթն էր՝ տափակ ու ոլորկ, լայն ծակերով, կարծես ըլլային մէկ – մէկ փապուղիներ: Երբ բարկանար՝ աւելի ցցուն կը դառնային անոնք: Երկիւղալից հետաքրքրութեամբ կը դիտէինք քիթը, ու մեզի այնպէս կը թուէր՝ թէ աչքին վիհերն ալ կը միանային անոր, ա՛լ աւելի ահաւոր դարձնելու համար իր ռունգերուն թաւամազ անտառները: Մեծ բերան մը, հաստ շուրթներով, որուն վերի մասը պաճուճուած էր երբեք կեանքին մէջ խնամք չտեսած պեխերով: Դալկահար դէմքը տեղ – տեղ ծածկուած էր մազերու առատ խուրձերով: Բաղդատելով ուրիշ մուրացկաններու հետ, անիկա կարծես մասնաւոր գուրգուրանք մը կը տածէր իր զգեստաւորումի մասին. գուցէ մերկութիւնը անվայել կը գտնէր իր տարիքին համար: Բայց կօշկոտ ոտքերը անապատի ուղտի նման աղատ ձգած էր: Կը պատմուէր, թէ բարի սիրտեր մեղքնալով իր տարիքին՝ կօշիկ կուտային, սակայն ինք նախընտրելով դրամը՝ կը ծախէր զայն ու միշտ ալ բոպիկ կը պտըտէր:

Օր մը, ինչպէս կ'ըլլայ, մայրս ալիւրով պատրաստուած հրուշակ կը կերցնէ անոր: Ա՛լ անկէ ետք ամէն օր կուգայ ան, սովորական ժամուն, հրուշակ ուզելու: Այնքան տնեցիներու գլուխը կը տանի ան իր այս պահանջով, որ հայրս կ'որոշէ գլխուն խաղ մը խաղալ: Կօշկակարի խէժով պատրաստուած «հրուշակը» կուտայ խեղճին: Հազիւ բերանը տարած՝ կը թքէ դուրս, լուտանքներու տեղատարափ մը թափելով հօրս գլխուն: Բայց միջադէպէն ետք անգամ մըն ալ ան չի գար մեր տունը:

Մուրացկաններու ստուար շարքին մէջ՝ օր մըն ալ հէք Հայ կին մը աւելցաւ, որ ամէնուն սիրտը փոթորկեց իր եղերական համրութեամբը: Թշուառ կինը նշաններով հասկցուց թէ ինք ամուսնացած ու զաւակներու տէր մայր մըն էր: Դժբախտ օր մը, Թուրքերը իր ամուսինն ու զաւակները սպաննած էին իր աչքին առջեւ, եւ իր ալ լեզո՛ւն կտրած ... Ու տունէ – տուն կը թափառէր ան հիմա իր մահագոյն դէմքով ու դազդղակիրներու նման կը տանէր իր հոգեկան մեծ բեռը: Կաղկանձինի պէս անխօս աղերսանքով այսպէս շրջեցաւ ան շաբաթներով, եւ օր մըն ալ անյայտացաւ: Ոչ ոք գիտցաւ թէ ո՞ւրկէ եկաւ ան եւ ո՞ւր գնաց: Արդեօք ոստիկանութի՞ւնը զայն բռնեց անհետացուց, «Զարդ»ի այս կենդանի վկան:

41. – ՋՐԿԻՐՆԵՐՆ ՈՒ ՋԱՐԱԲԱԽՏՆԵՐԸ

Մեր փողոցը կը գտնուէր քաղաքին ամէնէն հին թաղամասին մէջ: Ըստ աւանդութեան՝ հին Ատանան հաստատուած էր «Թէփէ – Բաղ» կոչուած բարձունքին վրայ, որ մեր տունէն հազիւ երեք – չորս հարիւր մեթր հեռու էր: Այդ շրջանը ամբողջութեամբ թրքաբնակ էր, եւ անուանի էր իր հրապարակին վրայ գտնուող հօրի գովարար ջուրով: Մեզմէ շատերուն համար խորհրդաւոր եւ անթափանցելի վայր մըն էր ան, մանաւանդ իր տուներու վանդակապատ պատուհաններով: Ջուր բերելու համար, այրերն էին որ կը յանդգնէին հոն երթալ. երիտասարդ աղջիկներն ու կիները կը վախնային, որովհետեւ տեղաբնակներու կողմէ լպիրշ նայուածքներու եւ վաւաշոտ խօսքերու առարկայ կ'ըլլային միշտ:

Հակառակ Սիհուն գետի մշտահոս ու յորդ ջուրերուն, Ատանան զրկուած էր ջրաբաշխական միջոցներէ, նոյնպէս՝ չունէր ինքնաբուխ աղբիւրներ: Ու ջրկիրներն էին որ գետէն ջուր կը հայթայթէին տեղացիներու բոլոր թաղերուն: Անոնք հաճոյքով կ'ողջունուէին տնեցիներէն, եւ իրենց այս նուիրական գործը կարեւոր անձնաւորութիւններ կը դարձնէին զիրենք մեր աչքերուն, հակառակ իրենց թշուառ եւ աղքատ երեւոյթին: Ձմեռ թէ ամառ, կիսամաշ հանդերձներու մէջ, անոնք ոտաբոպիկ կը դեգերէին փողոցէ փողոց, դէմ տալով իրենց թաւամազ կուրծքերը կիզիչ արեւին թէ սառնաշունչ քամիին, արհամարհելով բնութեան հարուածները:

(Շար. 70)

Պ. Յովհաննէս Տօնէլեան,
Տօնէլեան ընտանիքները (Հայաստան, Գանատա, Ամերիկա),
Թահթալեան ընտանիքը (Գանատա),
Տօնէլեան, Թահթալեան, Մարգարեան, Թաքթալեան, Տիւտիւկճեան, Ինճեան, Փափազեան, Զորպաճեան, Գէորգեան, Իղնայեան, Ներսէսեան ընտանիքները (Ֆրանսա) ցաւով կը գուժեն իրենց եղբօր եւ ազգականին՝

ԱՒԵՏԻՍ ՏՕՆԷԼԵԱՆԻ

մահը որ պատահեցաւ 78 տարեկանին, Փետրուար 27-ին:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Մարտ 2, Ուրբաթ, ժամը 16-ին Փարիզի Ս. Յովհաննէս - Մկրտիչ Մայր Եկեղեցին, ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Պանեէօ - Թոմինալ գերեզմանատան ընտանեկան դամբարանը:

Որեւէ մահագդ ղրկուած չըլլալով, կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել:

SEISME DE DECEMBRE 1988
EN ARMENIE

APPEL
A CONCEPTEURS

«ASSISTANCE TECHNICO-ECONOMIQUE A L'ARMENIE - 1990»
TEPARM 90

Le Comité d'Etat pour l'Architecture et l'Urbanisme du GOSSTROY d'U.R.S.S. et du GOSSTROY de la R.S.S. d'Arménie, l'Union des Architectes d'U.R.S.S. et de la R.S.S. d'Arménie, l'Office Central de préservation des Monuments historiques de la R.S.S. d'Arménie vous invitent à participer au concours de concepteurs pour l'élaboration de solutions et de méthodes techniques pour la confrontation et la restauration des bâtiments endommagés par le tremblement de terre de Décembre 1988 en Arménie.

Les intentions de réponse devront être formulées avant le 16 Avril 1990 avant 8 heures p.m., les réponses devront parvenir au mois de Mai 1990.

Dossier en anglais et en russe disponible à l'UNION ARMENIENNE DE FRANCE DES ARCHITECTES ET CONCEPTEURS / G.I.A.

Téléphone : (1) 46. 03. 52. 63
Télécopie : (1) 46. 84. 03. 48.

CROIX BLEUE
DES ARMENIENS DE FRANCE
Section Marseille-Ville

NUITÉE de PRINTEMPS

Samedi 10 Mars
de 21 heures à l'aube

Château des Fleurs
16, boulevard Michelet - Marseille

Animée par
— l'Orchestre Hayrenik
— Jean Marc de Radio Monte-Carlo
— Disco Star
et la participation de
Patrick Fiori

— Entrée 100 Frs. —

Réservations au :
91. 50. 68. 71 — 91. 41. 74. 89
91. 66. 09. 06

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935
SIRET : 51027317 A R.C. Paris

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ

Պոմոնի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ միջոցաւ:

Աստղիկ Հրաչեանի մահուան առթիւ, Տէր եւ Տիկին Ֆերոի Հրաչեան 500 Ֆր., Տիկին Հայդարօրեան 200, Տէմիրճի ընտանիք 200 Ֆր.:

***

Տիկին Փերուզ Պօյաճեանի մահուան առթիւ, Պօյաճեան եւ Պանեըխ ընտանիքներ 1000 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Գրիգոր Ելքովանեան եւ զաւակները 1000 Ֆր., Փիլիկեան ընտանիք 100 Ֆր.:

ԿԸ ՓՆՏՌՈՒԻ

Երեւանէն Յարութիւն Եսայեան կը փնտռէ իր հայրը՝ Արմէն Եսայեան, որ 1945-ին Ֆրանսա եկած խորհրդահայ զինուորներէն է եւ զինքը տեսնողներ եղած են Հարաւային Ֆրանսա, Պէռ լիճին շրջանը, ի մասնաւորի Մարթիկ: Իրմէ լուր ունեցողներէն կը խնդրուի տեղեկացնել. -

Khatchig Artinian
Bloc C, Résidence Ferrières
13500 MARTIGUES

ԳՈՐԾ ԿԸ ՓՆՏՌԷ

Վրաստանէն հասած հայ արուեստագէտ մը տրամադիր է ջութակի անհատական դասեր տալու (աշակերտած է Օյսթրախի եւ խմբավար էր Վրաստան), նաեւ կը նորոգէ (լիւթիէ):

Հեռաձայնել՝ Դիմիտրի Գալուստով
60 - 22 - 03 - 41

Նաեւ վարձու սենեակ կը փնտռէ, շատ մատչելի պայմաններով:

CROIX BLEUE
DES ARMENIENS DE FRANCE
Section «Elen Puzant» d'Alfortville

DINER DANSANT

à la
CAPPADOCE
67 bis, quai Blanqui, 94140 Alfortville

Le Vendredi 9 Mars à 20 h 30

— *Attractions — Tombola* —

Renseignements et réservations :
M.C.A. :
9, rue de Madrid — Tél. : 43.76.55.89
après 19 h. : 43.76.74.12 ou 43.78.56. 06

Տիկնանց ճաշ

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Տէսինի Արշակ Ջամալեան մասնաճիւղը, կը հրաւիրէ իր աւանդական տիկնանց ճաշին, Տէսինի քաղաքապետարանի սրահը, Շաբաթ, Մարտ 10, երեկոյեան ժամը 20.30-էն սկսեալ:

Ճաշագինն է՝ 100 Ֆր.:

Ճոխ ճաշացոյց մը, գեղարուեստական հաճելի յայտագիր մը եւ վիճակահանութեան որպէս նուէր՝ ոսկեայ գեղեցիկ խաչ մը:

Տեղերը ապահովել Մարտ 3-էն առաջ:
Հեռաձայնելով. - Մարիին՝
78 - 49 - 02 - 74
կամ, Ռոզին՝
78 - 49 - 19 - 44
Թիւերուն:

30 JEUNES ARTISTES DU PALAIS DES PIONNIERS
ET D'ECOLIERS «GHOUGAS GHOUGASSIAN» D'EREVAN

musiques, chants et danses d'Arménie

Spectacle présenté par
GERARD MADILIAN

Le Vendredi 9 Mars à 20 h 45

au COLLEGE ARMENIEN SAMUEL MOORAT
— 26, rue Troyon — 92310 Sèvres —

Réservation : 45. 34. 68. 28 (Collège S. Moorat)
47. 02. 38. 64 (8h à 9h).

5 9ՐԴ ՏԱՐԵԿԱՆ ՑԵՐԵԿՈՅԹ
ՀԱՅ ԱՐԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ

կազմակերպուած՝
Փարիզեան Շրջանի Գայլիկներուն, Թեւիկներուն, Սկաուտներուն եւ Արենոյշներուն կողմէ:

Կիրակի, Մարտ 4, ժամը 14.30-ին
SALLE DE LA CHIMIE
28 bis, rue Saint Dominique, Paris 7e
— M° INVALIDES —

Խնամուած նոր յայտագիր. -

- Թատերական ներկայացում հայերէն,
- Հայկական պարեր, երգեր, զաւեշտներ Գայլիկներու կողմէ եւ արտասանութիւններ հայերէն,
- Լուսարձակով ցուցադրութիւն Հայ Արիներու Միութեան գործունէութեան՝ նախորդ եւ ներկայ տարիներու ճեմպորիներուն եւ բանակումներուն մէջ,
- Սկաուտական նուագ:

— Պիւֆէ — Մուտք՝ 60 Ֆր. - Երախաներուն՝ ձրի:

CHERCHONS

Jeunes filles pour la vente en confiserie, même inexpérimentées pour Montrouge et Malakoff.

Tél. : 47 - 40 - 92 - 82.

ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ ՄԱՐՍԷՅԼ

Մարսէյլի Սրբոց Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ Վարչութիւնը մասնաւոր պատարագ եւ հոգեհանգստեան պաշտօն կատարել կուտայ, Կիրակի՝ Մարտ 4, ի յիշատակ հայրենի մեր այն նահատակներուն, որոնք 1988 - 1990 տարիներու միջեւ զոհուեցան, Արցախի եւ Հայաստանի միացման պահանջքին առիթով եղած ջարդերուն: Այս առիթով, Եկեղեցւոյ վարչութիւնը կը զետեղէ Յուշատախտակ մը նահատակներու յիշատակին, Մայր Եկեղեցւոյ շրջափակին մէջ գտնուող մեծ Եղեռնի յուշարձանին առջեւ:

Սկիզբ Ժամերգութեանց ժամը՝	8.30:
Պատարագ ժամը	10:
Հոգեհանգիստ ժամը	11.40:

Croix Bleue

La C.B.A.F. recherche, pour son Centre de Vacances de Bellefontaine, des directeurs et sous-directeurs brevetés, assistants sanitaires, économes et moniteurs brevetés ou stagiaires.

Envoyer les candidatures à :
C.B.A.F.
17, rue Bleue, 75009 Paris

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Սուրբ Ծննդեան առթիւ, Ս. Յովհաննէս - Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ հոգաբարձութիւնը ստացած է Իւղագինի սրբատուփի հետեւեալ նուէրները. -

Տիկին Թէրէզ Պարոնեան 500, Պ. Ալեքսանդր Օհանեան 200, Տէր եւ Տիկին Ժ. Նորատունկեան 1200, Կիւլպէնկեան Հիմնարկ 700, Պ. Ժիրայր Կիւրճեան 350, Տիկին Ալիս Մուրատեան 500, Պ. Ժան Մարգարեան 400, Պ. Կարպիս Ջրբաշեան 2000, Պ. Արթին Տամլամեան 100, Տիկին Տէր - Յակոբեան 300, Պ. Կարապետ Ժամկոչեան 400, Տիկին Ն. Թերզեան 100, Պ. Վահրամ Ոսկանեան 200, Տէր եւ Տիկին Ժորժ Պէնլեան 200, Տիկին Ժագլին Օպէն 300, Տէր եւ Տիկին Քէշիշեան 150, Տէր եւ Տիկին Ժան Գազազեան 100, Պ. Ք. Ֆարշեան 100, Տիկին Ֆլորիտա Տիւմա 500, Տիկին Սիլվանոյշ եւ Տիկին Անահիտ Հայրապետեան 1000, Պ. Սիսակ Հայրապետեան 500, Պ. Խաչատուր Տէր - Յարութիւնեան 500, Տիկին Շարլ Ռըպիէր 200, Պ. Արարատ Մելտոնեան 200, Պ. Ալպէր եւ Տիկին Ժանին Փանոսեան 100, Տիկին Հոփսիմէ Շիրինեան 100, Տիկին Մարթա Պիզէ, Պ. Կի Տիւփլ եւ Պ. Վիքթոր Քընուլ 500, Տէր եւ Տիկին Գլօտ Քէշիշեան 500, Տէր եւ Տիկին Հայրապետեան 300, Տիկին Սէլի Պապայեան 200, Պ. Գրիգոր Քէօլէեան 500, Օր. Իզապէլ Քալֆայեան 100, Տէր եւ Տիկին Մ. Յովհաննէսեան 100, Պ. Եսայի Ղազարեան 150, Պ. Հայկ Նալպանտ 100, Տիկին Յակոբ Գարայեան 200, Տիկին Լիւսի Տալկիճեան 50, Տէր եւ Տիկին Նուպար Դաւիթեան 250, Տիկին Ճինճեան 100, Տէր եւ Տիկին Խալիլ Եազուպ 100, Տէր եւ Տիկին Փ. Քունտուրեան 1000, Պ. Խաչատուր Խըտըրեան 100, Պ. Նշան Սամուէլեան 500, Տիկին Արսինէ Փափազեան 300, Տիկին Շաքէ Մովսէսեան 300, Տիկին Պուտոն 500, Պ. Ժորժ Կիրակոսեան 350, Տիկին Մելինէ Նահապետեան 300, Պ. Արտաւազդ Խթեէմէզեան 500, Պ. Յարութիւն Եկէնեան 2000, Պ. Յովհաննէս Արթինեան 500, Պ. Ժիրայր Հէքիմեան 1000, Տէր եւ Տիկին Ժոզէֆ Պազըրճեան 500, Պ. Ֆիլիփ Սէմէրճեան 500, Պ. Տիգրան Հէքիմեան 250, Պ. Արմէն Պուտագեան 1200, Տէր եւ Տիկին Սերժ Պապիկեան 800, Տէր եւ Տիկին Փիէռ Թութճեան 150, Պ. Վահան Ապահունի 200, Տէր եւ Տիկին Միհրան Տատեան 500, Տիկին Վերոնիք Եանքուլօֆ 1000, Պ. Դանիէլ Տէր - Զաքարեան 200:

(Շար.)

ՇԱԲԱԹ
ՄԱՐՏ 3

SAMEDI
3 MARS
1990

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

LE NUMERO : 4,00 F

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48 00 06 70 —

C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 800 Ֆ. — Վեցամսեայ : 410 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.100 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
950 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

65ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 17.223 | Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN | 65e ANNEE — No 17.223

ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

ԱՀՄԷՏ ԱԼԹԱՆ ԵՒ ՁԵՌՔ ԼՈՒԱԼՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

«ՄԵՆՔ ՄԵՐ ՀԱՇԻՒԸ ԵՐԲԵՔ ՉԵՆՔ ՄԱՔՐԱԾ ՈՉ ՄԵՐ ԱՆՑԵԱԼԻՆ ՈՉ ԱԼ ՄԵՐ ՆԵՐԿԱՅԻՆ ՀԵՏ»

ԿԸ ԳՐԷ «ՃՈՒՄՀՈՒՐԻԵԹ»Ի ԱՇԽԱՏԱԿԻՑԸ, ՈՐ ՈՒՐԻՇ ԲԱՆԵՐ ԱԼ ԿԸՍԷ

Փետրուար 24-ի «Ճիւմհիւրիյէթ»ի մէջ, Ահմէտ Ալթան բաւական շահեկան եւ իրատես մօտեցումով մը կ'անդրադառնայ «ամբասատանեալ» Թուրքիոյ, որ չուզեր բնտանձել իր պատմութիւնը, ոչ՝ երէկուան ոչ ալ՝ այսօրուան:

⁂

Թուրքիա միշտ կը նստի «Ամբաստանեալի Աթոռ»ին վրայ: Անցեալովը կը նստի, այսօրուան վիճակովը կը նստի:

Իսկ մեզ դատողներն են Ամերիկացիներն ու Եւրոպացիները:

Ամերիկացիները հազարաւոր Կարմրամորթներ ջարդեր են եւ տէր դարձեր են անոնց հողերուն:

Գերմանները վեց միլիոն Հրեաները հրկիզեր են փուռերու մէջ:

Ֆրանսացիները անխղճօրէն ջարդեր են Ալժերացիները:

Պելժիացիները տանջանքներով բզիկ-բզիկ ըրեր են Քոնկոցիները:

Իտալացիները սուրէ անցուցեր են Եթովպիացիները:

Ռուսերն ալ հրէական կէթօներու մէջ ինչ-ինչ «փոկրոմ»ներ կազմակերպեր են:

Ոչ մէկ երկրին ձեռքը մաքուր է: Բայց միայն մենք ենք որ կը նստինք Ամբաստանեալի Աթոռին վրայ:

Այո, մեր պատմութիւնն ալ արիւնոտ է: Մենք ալ շատ սպանդներ կատարեր ենք: Բայց ամէն մարդ ըրեր է: Ինչո՞ւ մենք ուրիշէ մը աւելի յանցաւոր ըլլանք:

Բայց միամտութիւն կ'ըլլայ պնդել, թէ այս վիճակին միակ պատասխանատուն օտարներն են: Ճիշդ է, որ օտարները իրենց շահերը կը հետապնդեն մեզ դատելով: Բայց եթէ այսքան «դատելի» ենք, ատոր մէջ մենք ալ մեր դերը ունինք բնականաբար:

Անգամ մը նայեցէք այն միւս ազգերուն, որոնց պատմութիւնը արիւնալի դէպքերով լեցուն է: Բոլորն ալ իրենց հաշիւը մաքրեր են իրենց պատմութեան հետ, իրենց ըրածը իրենք երեւան հաներ են եւ իրենք գիրենք ամբաստաներ են: Կատարուած սպանդները դատապարտող ժապաւէններ դարձուցեր են, թատերախաղեր գրեր են, իրենք են որ պատմական հետազօտութիւններ ընելով ճշմարտութիւնները երեւան հաներ են:

Գալով մեզի, մենք մեր հաշիւը երբեք չենք մաքրած ոչ մեր անցեալին, ոչ ալ մեր ներկային հետ: Մեր ըրածները գաղտնի պահեր ենք մեր ժողովուրդէն իսկ: Չենք արտօներ որ այս նիւթերուն շուրջ մէկ հատիկ իսկ գիրք գրուի:

Ամէն օր հեռատեսիլէն կը լսենք «Իբրեւ թէ կատարուած ցեղասպանութիւն» բացատրութիւնը: Ի՞նչ կը նշանակէ՝ «Իբրեւ թէ կատարուած ցեղասպանութիւն», մեզմէ ոչ մէկը գիտէ: Ի՞նչ պատահեր է: Հայերը ջարդե՞ր ենք, թէ ոչ Հայերը մեր վրայ յարձակեր են եւ դէմ առ դէմ վայրագութիւններ գործեր են: Ոչ մէկ

Թուրք գիտէ այս բանը: Այս կէտը դպրոցներու մէջ չսորվեցուցինք, այդ մասին գիրքեր չգրեցինք, հետազօտութիւններ չըրինք: Եւ որովհետեւ մենք վախցանք մեր անցեալը դատելէ, հիմա ուրիշներն են որ կը դատեն զայն: Եւ մենք շարունակ կ'ապրինք յանցաւոր ըլլալու վախու մէջ:

Անկէ զատ, մեր այսօրուան վիճակն ալ շատ յարմար է որ շարունակ ամբաստանեալի աթոռի արժանի նկատուինք: Աշխարհի վրայ տանջանքի մասին հրատարակուած բոլոր տեղեկագիրներուն մէջ Թուրքիոյ անունը կը յիշուի: Թուրքիա ըսելով անոնք կը հասկնան «տանջանք գործադրող» երկիր մը:

Մենք չենք արտօներ նաեւ որ մեր մարդիկը քննադատեն մեր սխալները: Կը ջանանք խորամանկօրէն թաքցնել մեր սեփական յանցանքները:

Մեզ դատողներուն ձեռքերը մերիններէն աւելի մաքուր չեն:

Բայց ոչ թէ անոր համար, որ մեր ձեռքերը աղտոտ են: Աշխարհ մեզ կը դատէ անոր համար որ մենք մեր ձեռքերը լուալ չենք ուզեր:

ԱՐՑԱԽ

ՔՆՆԱՐԿՈՒՄԷ ՔՆՆԱՐԿՈՒՄ... ՁԳՁԳՈՒՄԷ ՁԳՁԳՈՒՄ...

ԾԱՆՐ ՎԻՃԱԿ ԳԵՏԱՇԷՆ ԵՒ ԱԶԱՏ

Զինական չարչարանք կամ հիւքքեան սրսփենս, թերեւս պարզապէս քաղաքական լուծում գտնելու անկարողութիւն կամ չկամութիւն: Այս բոլոր որակումներն ալ կրնան յարմարիլ Ղարաբաղի հարցի քննարկման ոլիսականին, որ կը տեւէ ու կը տեւէ եւ հաւանաբար դեռ երկար տեւէ, երբեմն երբեմն անզործադրելի կիսամիջոցներով ընդհատուելով: Փետր. 27-էն ի վեր է որ նոր որոշումի կը սպասուի, Գերագոյն Խորհուրդի դոնփակ մէկ նիստէն ետք, ուր քննարկուած էր հարցը: Երեքշաբթին անցաւ, եկաւ Չորեքշաբթի, ապա՝ Հինգշաբթի: Նորէն դոնփակ նիստի ընթացքին է, զոր վարած է Կորբաչով, որ Ղարաբաղի հարցը քննուարկուած է: Դեռ բան մնացա՞ծ է ըսելիք: Ամէն պարագայի մէջ, կրկին ելոյթ ունեցած են Սուրէն Յարութիւնեան, Սերգէյ Համբարձումեան եւ Լուդմիլա Յարութիւնեան, պահանջելով Ղարաբաղի վարչական անջատումը Ազրպէյճանէն: Նոյն իմաստով արտայայտուած են բազմաթիւ այլ Հանրապետութիւններու երեսփոխաններ եւ, Ազերիները ձգած գացած են: Կորբաչով ըսած է որ Ազրպէյճանի, Հայաստանի եւ Ղարաբաղի պատուիրակները պէտք է տեսնուին, ելք մը գտնեն եւ առաջարկեն քանի մը օրէն: Ա-Էֆ-Փէ-ի հեռագրին համաձայն, պատրաստուած է բանաձեւ մը, 12 կէտերէ բաղկացած, որու քուէարկութիւնը յետաձգուած է Երկուշաբթի օրուան (Մարտ 5), որովհետեւ «յայտարարութեան ծրագիրը ոչ չահեկից կողմերուն գործին եկաւ ոչ ալ այլ բազմաթիւ երեսփոխաններու»:

Նոյն աղբիւրին համաձայն նախատեսուած է, օրինակ, արտակարգ վիճակի վերնալը (ինչ որ կը գոհացնէ Ազրպէյճանը), բայց բանաձեւը նոր բան չըսեր Ղարաբաղի մասին, այլ խօսքով փոփոխութիւն չի բերեր Նոյեմբեր 28-ի որոշումին, որու կէտերէն մէկն այն էր թէ Ղարաբաղ մաս կը կազմէ Ազրպէյճանի:

Ուրբաթ առաւօտ, Երեւանէն հեռաձայնով առած մեր տեղեկութեանց համաձայն, կացութիւնը շատ ծանր է Գետաշէն եւ մանաւանդ՝ Ազատ, որ բոլորովին փակուած է: Ոչ ոք կրնայ երթալ եւ անկարելի է որեւէ կապ հաստատել եւ լուր իսկ առնել թէ ի՛նչ վիճակի մէջ են բնակիչները: Այս հարցը սուր մտահոգութիւն ստեղծած է Երեւան եւ Ուրբաթ օր իսկ (Մարտ 2) միթինկ կը կազմակերպուէր, գլխաւորաբար այս առընչութեամբ:

⁂

Խրախուսիչ լուրն այն է թէ երկաթուղային շրջափակումը գրեթէ ամբողջովին վերցած է գնացքները կանոնաւոր կերպով Հայաստան կը հասնին:

⁂

«Նուվէլ տը Մոսքու»ի վերջին թիւը (Մարտ 2 / 8) կարճ հարցազրոյց մը լոյս ընծայած է Արկադի Վոլսկիի հետ, որ մաս կազմեր է խորհրդային այն պատուիրակութեան որ Սթրազպուրկ հրաւիրուած էր Եւրոպական Խորհրդարանի կողմէ:

Ան որ կը ղեկավարէր Ղարաբաղի յատուկ կառավարման Կոմիտէն կը պատասխանէ նախ առաջին հարցումին՝ «Հանդիպում ունեցաք Եւրոխորհրդարանի ղեկավարներուն հետ: Դուք իսկ մասնագէտ էք տագնապալի կացութեանց ազգութեանց յարաբերութիւններուն մէջ եւ մօտ երկու տարի անցուցիք Ղարաբաղ: Սթրազպուրկի ճամբորդութիւնը կապ ունի՞ ձեր գործունէութեան այդ երեսին հետ»:

Վոլսկի կը ճշդէ. –

«Մասամբ: Եւրոպական Խորհրդարանին երեսփոխանները յայտնեցին թէ վերջին շրջանի ընդհարումները գիրենք կը մտահոգէ: Ըստ իրենցմէ շատերուն, ազգամիջեան թշնամանքը կրնայ սպառնալ պերեսթրոյկայի ընթացքին, պերեսթրոյկա որու մէջ, արեւմտեան մեր ընկերակիցները կը հիմնեն Եւրոպայի քաղաքական կայունացման իրենց յոյսերը: Ղարաբաղի հարցն ալ խնդրոյ առարկայ էր: Յունուար 18-ին, եւրոպական Խորհրդարանը բանաձեւ մը քուէարկեց այդ մասին: Մեր գիրքը արտայայտեցինք այդ բնագրին նկատմամբ, նշեցինք անոր տկարութիւնները եւ ըստ մեզի, անճիշդ մեկնաբանութիւնը կարգ մը դէպքերու: Զօրավիգ եղանք կոչին բոլոր երկիրներու հասցէին, ի մասնաւորի անոնց որոնք սահմանակից են Հայաստանի եւ Ազրպէյճանի, միջամուխ չըլլալ հարցին: Ղարաբաղի մասին մեր բացատրութիւնները գոհացուցին մեր պաշտօնակիցները: Համաձայնեցանք նաեւ այն կէտին վրայ, որ այսուհետեւ նման բանաձեւեր քուէարկելէ առաջ, անհրաժեշտ է փոխադարձաբար տեղեկութիւններ առնելու կարելիութիւններ ստեղծել, արգելք հանդիսանալու համար ամէն տեսակի սխալներու»:

«Նուվէլ տը Մոսքու»ի թղթակիցը այլ կէտ մը կը յանձնէ Վոլսկիի ուշադրութեան. – «1989, Նոյեմբերին, Միացեալ Նահանգներու Ծերակոյտը բանաձեւ մը քուէարկեց Ղարաբաղի վերաբերեալ: Յաջորդ օրը, ԹԱՍ կը ճշդէր որ այդ բանաձեւը՝ «խորհրդային քաղաքացիներուն սուր հակազդեցութիւնը ստեղծած էր եւ կարելի չէր չհասկնալ այդ վրդովումը»: Բանաձեւը դեռ հրատարակուած իսկ չէր եւ ԹԱՍ-ի հակազդեցութիւնը կը նմանէր «բարկացոտ վրդովումին» խորհրդային հանրային կարծիքին Պաստերնակի վէպին հանդէպ, զոր խորհրդային ընթերցողը չէր կարդացած»:

Վոլսկի չեմաները բուռն կը գտնէ, բայց կը խորհի, որ մտայնութիւնը կը փոխուի բոլոր մակարդակներու վրայ եւ ատոր փաստը տուած են, երբ չեշտած են եւրոպական փորձի երեսփոխաններուն ուղերձը, որ կոչ կ'ընէր Ազրպէյճանի եւ Հայաստանի որպէսզի խաղաղ ուղիներ գտնեն հարցը կարգադրելու համար:

ԵՐՈՒՍԱՂԷ՛Մ, ԵՐՈՒՍԱՂԷ՛Մ

«Le Monde» ԵՒ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔԱՐԱՆԸ

Ալէն Ֆրաշոն թղթակցութիւն մը ստորագրած է, «Մոնտ»ի Մարտ 2-ի թիւին մէջ, ուր բաւական մանրամասնօրէն կ'անդրադառնայ Հայոց պատրիարքարանին, Եղիշէ Արք.ի վախճանումէն ետք ստեղծուած կացութեան եւ «դժուար յաջորդութեան», Շահէ Արք.ի որ «վերապատած է վանքի իր յարկարաժինը, ուր կը շրջապատի գինեալ թիկնապահներով շրջապատուած»: Բարեբախտաբար, սակայն մեր պատմութեան միայն բացասական կողմերը չեն յիշատակուիր, մանաւանդ, երբ հակիրճ պատմականը կ'ըլլայ Հայկական մնայուն ներկայութեան Ս. տեղեաց մէջ, կ'անդրադառնանք առանձին:

ՎԱՂԸ՝

«ՅԱՌԱՋ - ՄԻՏՔ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ»

Վաղը լոյս կը տեսնէ «Յառաջ – Միտք եւ Արուեստ»ի նոր (147) թիւը հետեւեալ բովանդակութեամբ. –

Les Arméniens et la prégnance du lieu communautaire — JANINE ALTOUNIAN

Grégoire de Narek «Prières» — K. BELEDIAN

Հարազատ միջոցի մը փնտռտուքը — ԱԼ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՆԱԽԱԳԱՀ ՄԻԹԵՐԱՆ այցելեց Նորմանտիի ալեկոծեալ շրջանը, գլխաւորաբար Էթրըթա, որ անճանաչելի դարձած է փոթորիկին գործած աւերէն ետք: Ընդհանուր ձեւով 7 միլիառ Ֆր. կը գնահատուի փոթորիկներու նիւթական վնասը Ֆրանսայի մէջ: 3 միլիոն ծառ տապալած է տարւոյն սկիզբէն ի վեր:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ Թուրք հիւպատոսին՝ Հասան Մէհմէտ Խօգեըլըրզլի բնակարանը՝ Սէն Ժերմէն ան Լէյ կողոպուտի ենթարկուած է առջի իրիկուն: 220 հազար Ֆր. կը գնահատուի գողցուած ապրանքներուն արժէքը (գորգ, արծաթեայ սպասներ.):

«ԱԼ ՀԱՅԱԹ» թերթին տուած մէկ տեսակցութեան ընթացքին, Շէյխ Զայտ կը պնդէ որ Ֆրանսայի պատանդներու ազատարձակման բանակցութիւնները ինք ալ վարած է 3 միլիոն տոլար փրկագինի փոխարէն, զոր Ֆրանսա չէ վճարած: Շիրաք եւ Փասքուա հերքեցին, բայց Սենեկալի շիի կրօնապետը կը կրկնէ թէ պայմաններու մեծ մասը կատարուած է (Ֆրանքեւիրանեան յարաբերութեանց բարելաւում) բայց, պէտք շարունակեն պահանջել ինչ որ չէ կատարուած, 3 միլիոն տոլարի վճարումը:

«ՏՈՒՆԸ ՀԱՅՐԵՆԵԱՑ» ԹԷ՞ ԱՆՏՈՒՆԸ ՀԱՅՐԵՆԵԱՑ

Քսաներորդ դարու աւարտը, մեզի համար ողբերգութեան մը ընկերացող հողի մեր նոր պայքարով պիտի նշուի։ Հերոսական ամէն պատում որ կը սկսէր Վարդանանցէն, յանգելու համար Սարդարապատին, այսուհետեւ պիտի ունենայ արցախեան իր փայլուն օղակն ալ։ Ճակատագիրը «կեանք»ի փոխարէն «պայքար»ով դրոշմուած ժողովուրդ մը նոր հազարամեակի մը սեմին կանգնած է ձեռքը նորէն հրացան բռնած ու շրթունքին վրայ անցած հարիւրամեակէն մնացած ազատութեան երգերով։ Տակաւին երէկ «վասն հայրենեաց» ինկած նոր մարտիկներու յուղարկաւոր եղաւ ամբողջ հայութիւնը, իսկ այսօր անոր «ազգմաճակատին» վրայի հատուածը կրաւորական պայքարի ելած է ազգային իր հարազատութեան կալուածը նորէն տորելու եկած թշնամիին դէմ։ «Ղարաբաղը մե՛րն է» կ՚աղաղակեն բազմութիւններ աշխարհի քիչ մը բոլոր հրապարակներուն վրայ, ամբողջ մարդկութիւնը գործակցութեան կանչելով պայքարներու ամէնէն սրբազանը — հողի պայքար — մզող ժողովուրդի մը։

Այս ցաւալի, այլ հպարտաբեր պատկերը արդեօք ճեղքեր չունի՞ բնաւ, նոյնիսկ այսօ՛ր․ կարելի՞ է հանգստութեամբ ընդհանրացնել զայն գոնէ ամբողջ հայրենի բնակչութեան։ Բնակչութիւն որ բառին ամենալայն պարագրկումով ներկայիս իր մէջ կ՚առնէ աքսորեալը, կարօտեալը, անտունը, գաղթականը։

«Երեկոյեան Երեւան»ի Յունուար 17–ի թիւին մէջ Ալեքսանդր Շահնազարեանի «Տունը հայրենեաց» խորագրուած բնապատկերը որ առնուած է Վարդենիս — Երեւան կառախումբի ճամբորդութենէ մը, «ո՛չ» կը պատասխանէ այս հարցումին, այդ ժխտականին հետ քակելով ընկերային հարցերու ամբողջ կծիկ մը։

Այդ ճամբորդութեան ընթացքին «տաք – տաք վիճում էին չորս տղամարդ եւ երկու կին։ Պարզուեց որ երկու ամիս առաջ են փախել Խանլարի շրջանից, բնակութիւն հաստատել Դարա գիւղում։ Սակայն այժմ լքում են նոր բնակավայրը։ Ինչո՞ւ …

– Սա ի՞նչ տեղ ա, – ասում է աւելի տարիքաւոր կինը, – ամրանը ուժեղ շոգ, իսկ ձմրանը՝ սառնամանիք։ Չէ, այստեղ ապրելու տեղ չէ։

– Գնում ենք Մասիսի շրջան, – ասաց տղամարդկանցից ամենաաւագը։

– Իսկ ո՞վ է ապրելու այս գիւղերում, – հարցրեց Բաքուից տեղափոխուած մի կին։

– Ով ուզում է՝ նա էլ թող ապրի, – կարճ կապից դժգոհող կինը»։

Այս պատասխանը հետեւեալ հակադրութիւնները կ՚արթնցնէ ճամբորդներուն միջեւ․

– «Ի՞նչ է, Հայաստանը միայն Երեւանն ու Մասի՞սն է, կամ էլ Արտաշատն ու Աշտարա՞կը․ դէ, բոլորս էլ գնանք ու խցկուենք Մասիս կամ Արտաշատ։ Իսկ ո՞վ վարի այստեղի հողերն ու ցանի, անասուն պահի։

– Միակ բանը, որ չեն ընտրում, Հայրենիքն է․ մեր հայրենիքը սա է, թէկուզ է, աւազ է՝ սա է․ այսքանից յետոյ ով լքի հայրենի հողը, իմացէ՛ք՝ հայրենիքի զգացում չունի»։

Այս վէճը Ալեքսանդր Շահնազարեանին բանալ կուտայ նոթատետրը․ հոն եւս կան նման արձանագրութիւններ․ Շիշկայայի կոլտնտեսութեան նախագահ Ն․ Արզոյեան կ՚ըսէ․ – «Գիւղում այժմ բնակւում է մօտ 580 ընտանիք՝ Ադրբեջանի Շամխորի շրջանի Զարդախլու եւ Լեռնային Ջագիր գիւղերից։ Փախստականներ են գալիս Բաքուից եւ Կիրովաբադից։ Նորաբնակներից շատերն արդէն ամուր կապուել են գիւղին։ Սակայն ցաւօք սրտի, նոյնը չի կարելի ասել որոշ նորաբնակների հասցէին, որոնք լքում են նոր բնակավայրն ու հեռանում, թէեւ ե՛ւ աշխատանք ունեն, ե՛ւ տուն ու տեղ»։

Ուրիշ էջի մը վրայ ուրիշ գիւղի մը ցաւը մարմին կ՚առնէ․ – «Այս գիւղում ապրում էին 3000–ից աւելի Ադրբեջանցիներ, որոնց մի մասն աշխատում էր Զոդի ոսկու հանքերում, մի մասը՝ շրջանային կեդրոնի շինարարական վարչութեան մէջ, կենցաղային ծառայութեան ոլորտում։ Իսկ դպրոցում սովորում էր 470 աշակերտ … իսկ հիմա՞։ Ոչ ոք չի ցանկանում գնալ Զոդ՝ աշխատելու։ Դպրոցն ունի ընդամէնը 128 աշակերտ։ Ի՞նչ է, Ադրբեջանցին կարողանում էր ապրել, եւ լա՛ւ ապրել այստեղ, իսկ Հայը չի՞ կարողանում»։

Միշտ նոյն նոթատետրը թերթատելով լրագրողը կը հասնի հոն ուր՝ «աւել մրոայլ են միւս էջերը, վերին Զոդում ամբողջութեամբ դատարկ են աւելի քան հարիւր տներ՝ իրենց տնամերձ այգիներով, օժանդակ շինութիւններով։ Աշխատուժի խիստ կարիք կայ արտադրութեան բոլոր ճիւղերում։ Դատարկ են Դաշքենդ, Ազիզլու գիւղերի բազմաթիւ տներ։ Այս եւ միւս գիւղերում կարող են բնակութիւն հաստատել աւելի քան տասը հազար փախստականներ, ապահովուել աշխատանքով»։

Զարմացնող ու ցաւցնող այս պատառիկներն են, որոնք ո՛չ վկայէ քանիով պէտք է բազմապատկել իրականութեան համապատասխանող թիւերը ունենալու համար, կը մատնանշեն դժուար լուծելի հարց մը․ ատիկա գիւղերու դատարկումին պարագան է, որ գաղթականներու հոսքէն շատ առաջ ալ ներկայ էր միշտ Հայաստանի առօրեային մէկ անկիւնը։ Այսօր յարմարութիւններու, դիւրութեան դարը կ՚ապրինք․ յարմարութիւններ, դիւրութիւններ որոնք յատուկ են ընդհանրապէս քաղաքներուն․ ու Հայաստանի նման երկիրներ որոնք չեն կրցած նուազագոյն աստիճանի մը վրայ միատարրել քաղաքի եւ գիւղի յարմարութիւններու համակարգը, պիտի տառապին այս հարցով։ Երէկ, երկրին գիւղերու բնակիչը կ՚ուզէր քաղաքի «բարիքներ»էն իր բաժինը առնել ու կը լքէր հողը, այսօր նաեւ գաղթականը չի տակար հայրենի բնութեան հետ տարուելիք պայքարին․ կ՚երթայ փնտռելու աւելի լաւ պայմաններ ներկայացնող շրջաններ, աւելի դիւրին ու հաճելի կեանքի մը հեռանկարով։

Միմիայն հայրենասիրական քարոզի, ճառի զինամթերքով կարելի՞ է պայքարիլ այս հարցին դէմ․ ի՞նչ իրաւունքով, եթէ նոյնիսկ բազմազան հարուածներու տակ հեծող երկրի մը իրականութիւնը այնպէս թոյլ թէ կրնայ տար իրաւունք տալ այսօր։ Հետզհետէ աւելի ու աւելի ազատութեան ձգտող աշխարհի մը բնակիչներն ենք բոլորս ի վերջոյ ու աւելի գիտակից՝ մարդկային կեանքին արժէքին։ Պատճառաբանութիւններ, որոնք հակազդարձ ուղեղիծով մըն ալ կրնան մեկնաբանուիլ․ Ազրբէջանի սա կամ նա անկիւնէն մազապուրծ փրկուած Հայը չունեցած նուազագոյնը – կեանքի, ինչքի ապահովութիւն, եւայլն – չի՞ գտներ նոյնիսկ իր հայրենիքին ամէնէն ժլատ մէկ շրջանին մէջ։ Հարցումներ, որոնց պատասխանները, ներկայ պայմաններու մէջ չեն կրնար որեւէ ձեւով գոհացուցիչ ըլլալ կամ ամբողջական լուծում բերել․ ատիկա պիտի գայ տնտեսական կեանքի յեղաշրջումով կամ գոնէ բարեփոխումներով, երբ մշակուած ծրագիրներու կիրարկումով առնուազն նուազագոյն պահանջներու մակարդակին վրայ համատարրուի քաղաքի ու գիւղի կենցաղը։

Ներկայի փոթորկալի իրավիճակին մէջ թերեւս ո՛չ ամէնէն կենսական խնդիրը երկրին իշխանութիւններուն համար, բայց ապագայի հեռանկարներու սեւեռումին մէջ ամէնէն հիմնականը անկասկած։

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

ԹԱԼԻՇՆԵՐՈՒՆ ԴԱՌՆ ՃԱԿԱՏԱԳԻՐԸ

Կամաւոր ձուլո՞ւմ, թէ կեղծիք

1989, Դեկտեմբեր 29–ին, Ադրբեջանի Գերագոյն խորհուրդի նստաշրջանը ընդհատուեցաւ Լենքորանէն (Ադրբեջանի ծայրագոյն Հարաւ – Արեւելք, Կասպից Ծովի ափին) դէպի Հիւսիս – Արեւմուտք գտնուող Ջալիլապատ քաղաքը տեղի ունեցած արիւնալի դէպքերուն պատճառով։ Պաշտօնական հաղորդագրութիւնը խիստ համառօտ եւ անորոշ էր․ «խումբ մը մարդիկ յարձակած են Շրջանային Կոմիտէի շէնքին ու ատտիկանատան վրայ, կան զոհեր»։

Յետագային կը պարզուէր որ ընդհարումը Ադրբեջանցիներու եւ Թալիշներու միջեւ տեղի ունեցած էր։ Պատճառները յայտնի են։ Թալիշներն ալ ընդվզած են ու չեն ուզեր իրենց հայրենիքին մէջ ճնշուած եւ իրաւազուրկ ապրիլ։

Նկատի առնելով Թալիշներու նկատմամբ ստեղծուած հետաքրքրութիւնը, «Երեկոյեան Երեւան»ը այս առթիւ լոյս ընծայած է պատմութեան գիտութեանց Տոքթ․ Վարդան Գրիգորեանի մէկ շահեկան յօդուածը, զոր կը ներկայացնենք ամփոփ կերպով, արեւմտահայերէն։

**

Թալիշները իրանական ժողովուրդ են եւ անյիշելի ժամանակներէ ի վեր կ՚ապրին իրենց բնիկ հայրենիքին մէջ՝ ներկայիս Ազրբէջանի Հարաւ – Արեւելեան շրջանը եւ սահմանին անդին կողմը՝ Իրանի մէջ։ Անոնց լեզուն կը պատկանի հնդեւրոպական ընտանիքին։ Մեծամասնութեամբ շիի մահմետականներ են։

Թալիշը դարեր շարունակ գտնուած է Մարաստանի, ապա Պարսից Պետութեան կազմին մէջ։ ԺԸ․ դարու կէսերուն Նադիր շահի սպանութենէն յետոյ Թալիշը կ՚անկախանայ, կը ստեղծուի Թալիշի խանութիւնը՝ Լենքորան մայրաքաղաքով։ 1795–ին Թալիշի խան Միր Մուստաֆա Ռուսաստանի հովանաւորութիւնը կը խնդրէ՝ ընդդէմ իրանական յարձակումներու։ 1813–ի Կիւլիստանի հաշտութեամբ Թալիշը կը մտցուի Ռուսաստանի կազմին մէջ, այդ կցումը կը վաւերացուի 1828–ի Թիւրքմէնչայի դաշնագիրով։ Պետական սահմանը Թալիշները կը բաժնէ երկու մասի, մէկ մասը կը յայտնուի ռուսական տիրապետութեան տակ, միւսը կը մնայ Իրանի մէջ։

Ըստ 1926–ի ու 1931–ի մարդահամարներուն Ազրբէջանի մէջ կային 77 հազար, ապա 90 հազար Թալիշներ։ Խորհրդային լեզուաբան՝ Բ․ Միլլերի համաձայն այս թիւերը իրականութեան չեն համապատասխաներ։ 1953–ին հրատարակուած իր «Թալիշերէն լեզուն» (ռուսերէն) մենագրութեան մէջ կ՚ըսուի թէ 1931–ին Լենքորանի 11·688 բնակիչներուն գլալի մասը Թալիշներ էին, բայց անոնք բոլորը «համատարած վերագրուած են Թուրքերուն, այսինքն՝ Ազրբէջանցիներուն»։

Այդ տարիներէն ետք Թալիշները աճ չեն արձանագրած եւ յետագային ի սպառ անհետացած են։

Ի՞նչ պատահած է անոնց։ «Վօկրուգ Սվետա» ամսագրին թղթակից Մուրադ Աջոեւ վերջերս այս հարցումով դիմած է Բաքուի մէջ մարդահամարներու պատասխանատուի մը։ Պատասխանն է․ – «Ժամանակին եղեր են, իսկ հիմա չկան … ձուլուեր են» (Վօկրուգ Սվետա, 1989, թիւ 7)։

Այս կեղծիքին ետեւը քօղարկուած է ոչ միայն ուրիշին պապենական հողերու գրաւումի փափաք, այլեւ դարերու մշակոյթ ու ազգային ուրոյն դէմք ունեցող հին ժողովուրդ մը ամբողջովին կլանելու անզուսպ ախորժակ։

Ինչպէ՞ս եղած է որ Խորհրդային Միութեան մէջ տեղի ունեցած է մարդկային տարրական իրաւունքներու նմանօրինակ դաժան ոտնահարում, մարդահամարի տուեալներու խայտառակ նենգափոխում, որուն հետեւանքով ազգ մը արձանագրուած է ուրիշ ազգի մը վրայ, իրանական ժողովուրդ մը վերածուած է Թրքական՝ արուեստական կերպով աւելցնելով Ազրբէջանցիներու քանակը։

Խորհրդային մեծ հանրագիտարանը եւս կանգնած է ամբողջ ազգ խլրացնողները պաշտպանողի դիրքին վրայ։ Տեսէք թէ ի՞նչ հանգիտութեամբ հանրագիտարանը կ՚արդարացնէ Ազրբէջանցիներու բացայայտ խեղաթիւրումը։

«Խորհրդային Միութեան մէջ Թալիշները գրեթէ ձուլուած են Ազրբէջանցիներուն, որոնց մօտ են մշակոյթով, այդ պատճառով (անոնք) չեն առանձնացուած 1970–ի մարդահամարին ժամանակ»։

Ի՞նչ կը նշանակէ «գրեթէ ձուլուած են», ուրեմն դեռ կան։

Նմանութիւններու մասին վարկածը եւս կեղծարարութիւն է, քանի որ տարբերութիւնները շատ են։ Այդ երկու ժողովուրդները իրարմէ կը տարբերին թէ ֆիզիկապէս եւ թէ նկարագիրով։

Նախ լեզուի մասին։ Մ․ Աջոեւ կը գրէ․ – «Իսկ Թալիշերէնը կը տարբերի ռուսերէնէն եւ ազրբէջաներէնէն այնպէս, ինչպէս օրինակ, ճափոներէնն ու անգլերէնը»։

Թալիշները եղած են նստակեաց ժողովուրդ, իսկ Ազրբէջանցիները քոչուոր ցեղերու շառաւիղներ են։ Հետեւաբար անոնց կենցաղին շատ մը կողմերը մինչեւ հիմա ալ նախնիներուն կենսաձեւերին ազդեցութիւնները կը կրեն։

Կայ նաեւ այն որ Թալիշները իրանական ժողովուրդ են եւ կ՚ապրին Իրանին սահմանակից տարածքի վրայ, իսկ սահմանին միւս կողմը կ՚ապրին իրենց ազգակիցները։ Անոնք ամէն օր կը հետեւին պարսկական ձայնասփիւռի ու հեռատեսիլի հաղորդումներուն։ Բնական է որ իրենք զիրենք կապուած կը զգան պարսկական երկրին ու իրենց հայրենակիցներուն։

«Վօկրուգ Սվեդա»ն կ՚անդրադառնայ Թալիշի մէջ կատարուած «հրէշաւոր յանցագործութիւններ»ուն։ Մարդիկ իրաւունք չունէին խօսելու մայրենի լեզուով․ այդ պատճառով կը ձերբակալուէին։ Փակուեցան թալիշական բոլոր դպրոցները, ձերբակալուեցան ուսուցիչները, գրադարաններէն հաւաքուեցան ու ոչնչացուեցան թալիշերէն գիրքերն ու դասագիրքերը։ Թալիշ ըլլալը յանցանք դարձած էր, մարդիկ կը վախնային «խոստովանիլ» իրենց ազգութիւնը։ Եւ ահա Խորհրդային Միութեան մէջ ապրող այդ ժողովուրդը ազրբէջանցի ազգայնամոլներու ջանքերով ընդհատակեայ կազմակերպութեան նման բան մը դարձած էր։

Որքա՞ն է Թալիշներու թիւը։ Պաշտօնական տուեալներ չկան, անշուշտ։ Ըստ Մ․ Աջոեւի, անոնք երկու կամ երեք հարիւր հազար են կամ նոյնիսկ կէս միլիոն։ Ճշգրիտ թիւը ոչ ոք գիտէ։

«Խորհրդային Միութեան Համայնավար Կուսակցութեան Լրաբեր»ին մէջ (1989, թիւ 10) հրապարակուած հաղորդագրութենէն կ՚երեւայ որ Թալիշները բազմաթիւ դիմումներ ըրած են պատկան մարմիններուն, պահանջելով «ինքնավարութիւն Ազրբէջան ապրող Թալիշներուն համար՝ եւ այն կապակցութեամբ որ իրենք … կ՚ենթարկուին բռնի ազրբէջանականացման, զրկուած են մայրենի լեզուով սորվելու եւ ազգային մշակոյթը զարգացնելու կարելիութիւնէն»։

Նոյնը կատարուած է մէկ այլ ժողովուրդի՝ Թաթերուն հետ, որոնց լեզուն դարձեալ հնդեւրոպական խումբի իրանական ճիւղին կը պատկանի։ Պաշտօնապէս գոյութիւն չունին Ազրբէջանի Լեզգիները, Հրեաները, Գերմանացիները – այս վերջինները ճիշդ է որ պատերազմի ժամանակ աքսորուեցան, իսկ ո՞ւր են միւսները։

Այսօր, Ազրբէջանի յատկապէս արեւելեան մասերը, ամէն քայլափոխին կարելի է Քիւրտերու հանդիպիլ, որոնց թիւը անպաշտօն տուեալներով 200 հազարի չափ է, բայց ըստ վերջին մարդահամարին այնտեղ Քիւրտեր չկան։

Մարդահամարը այս բոլորը դասած է Ազրբէջանցիներուն մէջ եւ վերջիններուն թիւը այս ձեւով հասցուցած է 7 միլիոնի։ Ժողովրդական Ճակատի ոճրագործները մշտապէս կը յոխորտան այդ 7 միլիոնի անունով, որոնց մէջ են, ի դէպ, իրենց կողմէ վռնտուած հարիւր հազարաւոր Հայերը, բայց ոչ ոք ցարդ որոշած չէ այդ թիւին ճշդութիւնը եւ Ազրբէջանցիներուն իսկական քանակը։

ՕՏԱՐ ՄԱՄՈՒԼ

«FRANCE - U.R.S.S.»

(փետրուար)

«Ֆրանս – Իւրս» ամսաթերթին Փետրուարի թիւը բաւական ընդարձակ բաժին մը յատկացուցած է Կովկասի։ Պատկե – բազարդ էջերով տրուած են Հայեւազերի բախումները, երկու կողմերուն զոհերը, դէպքերուն ժամանակագրութիւնը ու ժողովրդագրական տուեալներ։

Երկու Հանրապետութիւններու ժողովրդագրական պատկերները մեծ տարբերութիւններ չունին իրարմէ։ Ծնունդներու համեմատութիւնը հետզհետէ պակսած է վերջին երեսուն տարուան ընթացքին։ Հայաստանի մէջ 1959-ին ամէն մէկ կնոջ համար 4,7-ն էր ծնունդներու համեմատութիւնը, իսկ Ազերիներու՝ 5,4։ 1989-ին նոյն համեմատութիւնը իջած է Հայերու համար 2,3-ի, իսկ Ազերիներու՝ 2,9-ի։ Ուրիշ ուշագրաւ յատկանիշ մը բնակչութեան տարիքի միջինն է. Ազրբէջանի ժողովուրդին 45%-ը 20 տարեկանէն վար է, իսկ Հայաստանի մէջ նոյն համեմատութիւնը 40% է։

Երկու ժողովուրդներուն մէջ ալ յաճախակի են աղջիկներու փոքր տարիքի ամուսնութիւնները ու զոյգերու միջեւ տարիքի կարեւոր տարբերութիւնները. այսուհանդերձ Հայաստանի ու Ազրբէջանի տուեալները չեն հասնիր Միջին Ասիոյ երկիրներու կացութեան։

Գալով երկու երկիրներու բնակչութիւններու բաղադրութեան, Հայաստան ամէնէն միատարր հանրապետութիւնն է Կովկասի, 1959-ին 88% համեմատութեամբ մը որ 1989-ին բարձրացած է 90%-ի. այս վերջին թիւը տրուած է երկրաշարժի մեծադղորդուած դէպքերէն առաջ. այնպէս որ Հայաստանի բնակչութեան հայ տարրին համար աւելի բարձր համեմատութիւն մը պէտք է նկատի ունենալ։

Նոյնը չէ պարագան Ազերիներու համար 1959-ին երկրին ազերի բնակչութիւնը 67% է միայն, իսկ 1989-ին 78%։ Հոս կարեւոր փոքրամասնութիւն մը կը կազմեն Ռուսերը, որոնց համեմատութիւնը թէեւ 14%-էն (1959) իջած է 8%-ի (1979)։

Կը տրուի նաեւ երկու ժողովուրդներուն Խորհրդային Միութեան տարածքին վրայ ցրուումին պատկերը. Հայերը ամէնէն աւելի տարածուած վիճակ մը կը պարզեն։ 1959-ին Հայերու 56%-ը միայն կ'ապրէին Հայաստան, 16% Ազրբէջան, 16% Վրաստան, 9% Ռուսիա. 1979-ի տուեալները կ'ըսեն թէ անցնող 20 տարիներուն ընթացքին Հայերու միջեւ Հայաստան վերադարձի շարժում մը կայ, որուն արդիւնքն է տուեալ համեմատութեան 66%-ի բարձրացումը։ Զուգահեռաբար, Ազրբէջանի եւ Վրաստանի համեմատութիւնները կ'իջնեն 11%-ի, իսկ Ռուսիոյ համար անփոփոխ կը մնայ կացութիւնը։

Ազերիներու վերաբերող թիւերը տարբեր բան կ'ըսեն. ժողովուրդին իր երկրին մէջ ապրող զանգուածը գրեթէ նոյն մեծամասնութիւնն է. (1959-ին 85%, 1979-ին 86%). Ազրբէջանէն դուրս գլխաւոր երկիրը Վրաստանն է ուր հաստատուած են Ազերիներու 5%-ը։ Հայաստանի համար կը տրուին 4% (1959) եւ 3% (1989) համեմատութիւնները, անշուշտ միշտ նկատի չեն առնուած վերջին մեծադղորդուած տեղաշարժերը։ Ռուսիոյ մէջ ցրուած Ազերիներու համեմատութիւնը 3%-ը չանցնիր (1979)։

Հետաքրքրական պիտի ըլլար Հայաստանի երկրաշարժի զոհերուն ստոյգ թիւն ու երկու Հանրապետութիւններէն մեկնողներու եւ հասնողներու վերջնական թիւերը նկատի առնուած ներկայ պատկերը ունենալ. տրիկա կարելիութիւնը պիտի տար աւելի թարմ ու ճշգրիտ կերպով վերլուծելու Կովկասի ժողովրդագրական այսօրուան կացութիւնը։

ՀԱՄԱՅՆՔԸ ՈՒԺ Է

Սոխումի մէջ, Աբխազիոյ ինքնավար հանրապետութեան հայաբնակ շրջաններէն, Հայաստանէն, Վրաստանէն, Մոսկուայէն, հայկական այլ համայնքներէ հասած 350 պատգամաւորներով գումարուած է Աբխազիոյ հայութեան «Կռունկ» մշակութային – բարեսիրական ընկերութեան հիմնադիր համագումարը։ Կազմակերպութեան նպատակն է հայապահպանման գործը, հայերէնի, Հայոց պատմութեան ուսուցումը, հայկական դպրոցներու եւ մշակոյթի կեդրոններու բարելաւումը, Հայաստանի հետ համակողմանի կապերու զարգացումը։

Աբխազիոյ հայ համայնքը պահած է դպրոցներու, մշակոյթի կեդրոններու լայն ցանց մը որոնք սակայն հեռու են գոհացուցիչ վիճակ պարզելէ։

Համագումարը հաստատած է ընկերութեան կանոնադրութիւնը, ընտրուած է վարչական խորհուրդ։ Որոշուած է նաեւ հիմնել «Կռունկ»ի թերթը։

Համագումարէն ետք տեղի ունեցած է համերգ մը որուն հասոյթը – մօտ 3 հազար ռուբլի – յատկացուած է տակաւին Աբխազիա գտնուող սպիտակցի մանուկներու, վրացական եւ աբխազական երկու գիշերօթիկ դպրոցներու աշակերտութեան։

ԱՐՈՒԵՍՏ

«ԳԻՍԱՆԻ» ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

«Գիսանի» թատերախումբը որ այժմէական իր ներկայացումներով ծանօթ անուն մըն է Փարիզի թատերասէր հայութեան, Նոյեմբերի սկիզբը առիթը ունեցաւ նաեւ դիմելու Երեւանի հանրութեան։ Խումբը հրաւիրուած էր Հայաստանի Մշակոյթի հիմնարկին կողմէ։

Առաջին ներկայացումը Նոյեմբեր 9-ին, Երեւանի երիտասարդական պալատի սրահը լեցուցած բազմութեան համար կատարեալ անակնկալ մը եղաւ. «Գիսանի» դժուարահաճ ու թատերական արուեստին քաջատեղեակ հանրութիւն մը կրցաւ գրաւել իր յաջող խաղով։

Երկու օր ետք «Շահնուր, Շէյքսփիր եւ միւսները...» ներկայացուեցաւ բերնէ բերան լեցուն սրահի մը առջեւ, Երեւանի Կինօ տան բեմին վրայ։

Հիւրախաղերու վերջինը տեղի ունեցաւ «Կոմիտաս» Եռաժշտանոցին մէջ. 400 լուսապատկերներու շարքով մը յօրինուած «Արարատեան ուղեւորութիւն»ը խումբին մէկ անդամին հեղքերով, ներկաները տարաւ դէպի հայութեան սրբազան լեռը, դէպի անտէր մնացած մեր հողերը ուր տակաւին հայութեան բեկորներու կարելի կ'ըլլար հանդիպիլ։ Երեկոյթը վերջ գտաւ խուռներամ բազմութեան գնահատանքի ծափերով, ինչ որ «Գիսանի»ի յաջողութեան անվերապահ ապացոյցը եղաւ։

«AVENIR» BOULOGNE-BILLANCOURT

(փետրուար 90)

Փարիզեան արուարձանի այս պարբերաթերթին խմբագրականը, զոր ստորագրած է քաղաքապետը՝ Ժորժ Կորս, մասնաւորաբար Հայերուն նուիրուած չէ, բայց քաղաքական ընդհ. հարցերու վերլուծումին մէջ, մէկ կարճ նախադասութեամբ կրցած է ամբողջ ժողովուրդի մը դիմագիծը տալ։

Այսպէս, անդրադառնալով Խորհրդային Միութեան, հիւսիսէն հարաւ, ուր ազգութեանց խնդիրները կրակ առին, կը գրէ. – «Ոմանք, անկասկած, նուազ համակրելի են քան ուրիշներ, մանաւանդ, երբ կը սպառնան զարկ տալ ծայրայեղ խումբին։ Ինչպէս սովորաբար, առաջին դարերէն սկսեալ, Հայերն են վճարողները։ Հոս, իրենց կ'արտայայտեմ համակրութիւնս։ Առիթն ունեցած էի քանի մը տարի առաջ Երեւան այցելութեան մը ընթացքին, տեսնելու թէ ինչպէ՛ս կրցած էին պահպանել իրենց ինքնութիւնը խորհրդային ընկերութեան ծոցը։ Եթէ երբեք ժողովուրդ մը արժանի է ազգ ըլլալու, այս մէկն է»։

ԴՈՂՈՒԹԸ ԴՈՂՈՒԹ

ՏԻԹՐՈՅԹԻ Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ եկեղեցւոյ սրահին մէջ, Յունուար 16ին, ընդունելութիւն մը տեղի ունեցած է ի պատիւ Երեւանի Համալսարանի վերատեսուչ Սերգէյ Համբարձումեանի, որ Միացեալ Նահանգներ կը գտնուէր ստորագրելու համար Երեւանի ու Միչիկընի Էնն Արպըր համալսարաններու միջեւ ուսանողներու փոխանակման համաձայնագիր մը։ Երուանդ Ազատեանի բացման խօսքէն ետք, յաջորդաբար խօսք առած են Ալեք Մանուկեան, Միչիկընի համալսարանէն՝ փրոֆ. Ռանըլտ Սիւնի եւ փրոֆ. Գէորգ Պարտաքճեան ու փրոֆ. Ս. Համբարձումեան։ Հուսկ բանքը արտասանած է Շահէ Արք. Աճէմեան։

⁂

ՊՈԼՍՈՅ Քէնթէր Թատերասրահին մէջ Փետրուար 19-ին, տեղի ունեցած է երաժիշտ եւ երգահան Սիրվարդ Գարամանուկի արուեստին նուիրուած երեկոյթ մը։ Դպրեվանքի Սանուց Միութեան վարչութեան անունով Պարոյր Քէպապճեանի բացման խօսքին յաջորդած է «Մարմարա»ի խմբագրապետ Ռ. Հատտէճեան։ Տոքթ. Հերման Միսքճեան նուագած է Ս. Գարամանուկէ դաշնակի երկու յօրինումներ։ Ապա Գարամանուկի արուեստին մասին դասախօսած է Միացեալ Նահանգներէն ժամանած դաշնակահար Շահան Արծրունի։ Գեղարուեստական բաժնին մէջ Ս. Գարամանուկի յօրինած երգերէն փունջ մը ներկայացուցած է Պետական Օփերայէն՝ Ալիս Մանուկեան։ Յայտագրին երկրորդ մասին Գարամանուկի երգերով հանդէս եկած է Ֆէրիգիւղ Ս. Վարդանանց Դպրաց Դասու երգչախումբը՝ Ա. Հալաճեանի խմբավարութեամբ։ Վերջաւորութեան Շահան Եպիսկ. Սվաճեան ուղերձ մը արտասանած ու յուշատախտակ մը նուիրած է մեծարեալին։ Յուշանուէրներ յանձնած են նաեւ այլ կազմակերպութիւններ։

⁂

ՊՈԼՍՈՅ Մխիթարեան Սանուց Միութեան մէջ, Փետրուար 20-ին, տեղի ունեցած է «ազատ ասուլիս» մը՝ մասնակցութեամբ Թէքնիք Համալսարանի տեսական Ֆիզիքի դասախօս փրոֆ. Աւետիս Հաճընլեանի, հոգեբան տոշ. տոքթ. Արշալոյս Գայըրի, գրագէտ Վարդան Կոմիկեանի եւ «Քուլիս»ի արտօնատէր Յակոբ Այվազի։ Հանդիսավարութիւնը կատարած է Մկրտիչ Մարկոսեան։

ՄԱՐԻ Յ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ԱՏԱՆԱՅԷՆ ՄԱՐՏԻՆԻ ԹՐՔԱԿԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑԸ

1909-1918

խմբագրութիւն՝ ԲԻՒԶԱՆԴ ԵՂԻԱՅԵԱՆ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԱՍ
ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԴՈՒՌԸ ՊՈԼՍՈՅ ՄԷՋ

Տուներուն մէջ, հսկայ կարասներ՝ որոնք զետեղուած կ'ըլլային տախտակէ աթոռակներուն վրայ՝ իրենց լայնաբաց բերաններէն ներս կ'ընդունէին այդ կենսատու հեղուկը հաստափոր սափորներու մէջէն, որոնք Ջրկիրներու գրաստի համետին երկու կողմերը զոյգ – զոյգ բեռցուած կը բերուէին դէպի Ջուրով լեցուած։ Առողջապահական արդի միջոց – ներէ զուրկ ապրող ժողովուրդը իր գետին պղտոր Ջուրը ըմպելի դարձնելու համար գտած էր միջոց մը, այն էր՝ տան խոշոր կարասին մէջ թող տալ որ հանդչի Ջուրը՝ տիղմն ու աւազը յատակին նստելով, ապա եւ զտելով Ջուրը։ Այդ կարասները շինուած էին մասնաւոր տեսակէ մը, որու ծակոտկէն կողերէն Ջուրը կաթիլ – կաթիլ կը ծորէր կը հաւաքուէր տակը դրուած մաքուր կոնքին մէջ, ուրկէ մենք կ'առնէինք մեր ըմպելի Ջուրը փոքր թասերով։ Ատեն – ատեն հարկ էր մաքրել կարասին յատակը հանդչած աւազն ու տիղմը։ Թէեւ ամէն տուն ունէր իր Ջրհորը բակին մէջ, սակայն տեղացին կը նախընտրէր դետի Ջուրը խմելու եւ կերակուրի համար. իսկ հորի Ջուրը կը գործածուէր մաքրութեան ու լոգանքի համար։

Ջրկիրները ընդհանրապէս Քիւրտերն ու Թուրքերն էին։ Բայց անոնց ստուար խումբէն տարբեր դեր մը ունէր մեր թաղին հանրածանօթ Արթինը։ Ան իր. զանգակ քայլերը կ'ուղղէր ո՛չ թէ դէպի գետափ, այլ «Թէփէ – բաղի» Ջրհորը։ Այդ նիհար ծերունին, հակառակ իր յառաջացած տարիքին, դարձած էր դըրաստը թաղեցիներուն՝ կրելով Ջուրի լեցուն կուժերը իր կքած ուսերուն վրայ։ Ու լաճերու ազմկալից թափորը կը հետեւէր իրեն՝ լսելու համար իր խռպոտ հագագին զոյգերը։ Մանկունակ պարզամիտ Արթինը պատրաստ էր կտոր մը շաքարի փոխարէն զո՛ւց արձակելու։ Միջահասակ ու նիհար, չոր մազաղաթեայ մորթով մարդ մըն էր Արթին։ Արեւէն խանձած դէմքին վրայ արծաթէ թելեր կ'երերային։ Ուռած կապիճներէն թելեր ցայտող աչքերը չարաբաստիկ բան մը ունէին, եւ ամէն թարթելուն՝ կարծէք արցունքի տեղ արեան կայլակներ կը ծորէին։ Յօդացաւով փայտացած ոտքերը հազիւ կը քաշքշէր, որոնց վրայ իր վտիտ մարմինը կը տատանէր դողահար եղէգի մը նման։

Ընտանիք չունէր Արթինը. բարի ազգականներ իրենց տան մէկ անկիւնը խշտեակ մը տուած էին հոն գիշերելու համար։ Ու ոչ միայն իրեններուն Ջրկիրը դարձած էր, այլ ամբողջ թաղի տուներուն։ Ու որպէս վարձատրութիւն իր այդ անփոխարինելի ծառայութեան՝ ան կը ստանար հաց, կերակուր ու երբեմն պտուղներ, շաքար մըն ալ՝ իր զոյգին համար։

Պարզամիտներով ու շշորթներով այցելուած մեր թաղը ուրիշ խենթեր ալ ունէր, որոնց ամէնէն համբաւաւորը «Տէլի Տօքթոր» կոչուածն էր։ Զրոյց կը շրջէր իր մասին, թէ ժամանակին՝ բժշկական ուսանող եղած էր, ու վերջէն «խելքին դալով» արժանացած էր այդ մակդիրին։ Արթինին հակապատկերն էր Տէլի Տօքթորը, թոյլ ու մեղկ։ Համակ սպիտակներու մէջ, ուրուականի մը նման մռայլ կ'անցնէր ան փողոցներէն, քիթին տակէն մռլտալով անիմաստ անկապ խօսքեր, ունկնդիրներուն ծիծաղը շարժելով։ Կը կարծէր ունենալ անսահման հարստութիւններ, որ ամէնը ձրիօրէն կը բաշխէր մարդոց, երբ մեծ բարերար թշուառներուն։ Իր անկենդան ու մարմրուն աչքերուն տարտամ նայուածքովը ան կը նմանէր Սփինքսի մը։ Երբեմն ալ, նախամարդ Ադամի նման կ'անցնէր մերկ՝ փողոցներէն, հաւանաբար կարծելով ինքզինք Եդէմի Պարտէզին մէջ։ Անվնաս խենթ մըն էր, ու կառավարութիւնը հարկ չէր տեսած զայն փականքի տակ առնելու։

Ու կար խենդերու ուրիշ մէկ տեսակը։ Գրեթէ ամէն երեկոյ նոյն ժամուն, մեր թաղին երկսեռ տղաքը անհամբեր կը սպասէին, փողոցին անկիւնը, «Խենթ Հայկազ»ի ժամանումին։ Իր թեթեւոտն քալուածքը կը զուարճացնէր մեզ, ու կը քաշքշէինք կը հրմշտկէինք զայն։ Տարաբախտ երիտասարդը սարսափով կ'աղերսէր, ի զուր խոյս տալով մեր փոքրիկ սադայելական խումբէն։ Զեմ գիտեր ինչո՞ւ խելք չէր ըներ շեղիլ իր ճանապարհէն՝ Եկեղեցի երթալու համար։ Բարձրահասակ էր ու կմախքի նման չոր։ Բոցագուրկ աչքերու անսանկան արտայայտութիւնը վհատեցուցիչ բան մը ունէր, ու տժգոյն դէմքին յորդառատ մազերը իրեն կուտային կիսավայրենի երեւոյթ։ Հազիւ կճիկները ծածկող հնամեայ պարեգօտին մէջէն իր կոշկոտտ ոտքերով քալած ատենը՝ իր երկար բազուկները կը ճօճէր օդին մէջ։ Կենդանի խրտուիլակ մըն էր ան։ Տուներն անգամ կը հաչէին վրան. ամէնէն կատաղին՝ Արսէնի շունը՝ «Ճօլին» էր, որ անոր զգունի գըրգըրված ծալքերէն կը քաշքշէր, տղոց հրահրումով աւելի կատղած, մինչեւ որ յուսահատ ոստումով մը դիւահարի պէս Հայկազ կը հարուածէր զայն, ու կաղկանձիւնով կը հեռանար։ Հակառակ այս բոլորին, Հայկազ ամէն իրիկնամուտին, պիտի ուղղուէր նոյն ճամբով դէպի եկեղեցի, ո՞վ գիտէ որո՛ւ մեղքերուն համար թողութիւն խնդրելու Աստուծմէ։

(Շար. 71)

Պր. Ժագ Սահակեան,
Տիկին Ագնիւ Գավէզօղլու եւ զաւակները,
Տիկին Ալիս Պահատրեան եւ զաւակները,
Տիկին Հերմին Տէր – Սահակեան զաւակներն ու թոռները,
Պր. Յովհաննէս Տէր – Սահակեան զաւակներն ու թոռները,
Տիկին Սրբուհի Ծլկայեան զաւակներն ու թոռնիկները (Պոլիս),
Կէլկէլեան, Ալեքսանեան, Տէր – Սահակեան (Տէսին) եւ Մուսէյեան ընտանիքները
ցաւով կը ծանուցանեն իրենց մօր, մեծ – մօր, նանիին եւ ազգականին՝

ԱՅՐԻ ՏԻԿԻՆ
ՄԱՐՏԻԿ ՍԱՀԱԿԵԱՆԻ
(Ծնեալ՝ Սիրանոյշ Փափազեան)

մահը, որ պատահեցաւ Փետր. 28–ին, 89 տարեկանին:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի, Երկուշաբթի, Մարտ 5, ժամը 14–ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Եկեղեցին, ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Պանթէօ – Քոմիւնալ գերեզմանատունը, ժամը 15–ի շուրջ:

Մահազդ չստացողներէն կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել:

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՐՍԷՅԼ. – Մարսէյլի Հայ Մշակոյթի Տունը իր խորին ցաւակցութիւնները կը յայտնէ Տիկին Շաքէ Մարտիրոսեանին եւ զաւակներուն եւ ընտանեկան պարագաներուն, իրենց ամուսնոյն, հօր, մեծ – հօր, եղբօր եւ ազգականին՝ Հայկազ Մարտիրոսեանի մահուան առիթով:

Croix Bleue

La C.B.A.F. recherche, pour son Centre de Vacances de Bellefontaine, des directeurs et sous-directeurs brevetés, assistants sanitaires, économes et moniteurs brevetés ou stagiaires.

Envoyer les candidatures à : C.B.A.F.
17, rue Bleue, 75009 Paris

SAMEDI 10 MARS A 20 H 45
Le Collège TEBROTZASSERE
présente

MUSIQUES, CHANTS ET DANSES D'ARMÉNIE

30 jeunes artistes
du PALAIS DES PIONNIERS ET D'ECOLIERS
«GHOUGAS GHOUGASSIAN»
d'Erevan

au «*Théâtre du Jardin*»
Jardin d'Acclimatation
Bois de Boulogne, Paris 16e
Réservation au Collège :
43 - 81 - 01 - 72

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ Ազգային Միութեան վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուէրները եկեղեցւոյ պայծառութեան եւ ՏԻԳՐԱՆ ԵՒ ՀՌԻՓՍԻՄԷ ՓԱՓԱԶԵԱՆ Ամէնօրեայ Վարժարանի բարգաւաճման համար՝ Լիոնի Տիկնանց Միութիւնը 25.000 Ֆր. գպրոցին, Այրի Տիկին Հայկուհի Զալըքեան 200 Ֆր. դպրոցին:

Եկեղեցիին.– Տիկին Օհաննէսեան 3.200 ֆրանք, Պր. Արթիւր Պիլանճեան, Օրիորդ Լուսի Խանճեան 1000–ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Վազգինակ Միսքճեան 1.500 Ֆր., Պր. Մամաս Վահէ Գիթապճեան 1000 ֆրանք, Պր. Ալպէր Ներկիզեան 1000 Ֆր., Օրիորդ Սեւդան Մամաս 600 Ֆր., Այրի Տիկին Ժօֆրէ, Պր. Յակոբ Օհաննէսեան, Պր. Բօլան Էքինճեան, Տէր եւ Տիկին Լեւոն Արսէնեան Տիկին Մարի Թադէոսեանս, Պր. Կարապետ Սարգուլյումճեան 500–ական ֆրանք:

Տիկնանց Ճաշ

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Տէսինի Արշակ Ջամալեան մասնաճիւղը, կը հրաւիրէ իր աւանդական տիկնանց ճաշին, Տէսինի քաղաքապետարանի սրահը, Շաբաթ, Մարտ 10, երեկոյեան ժամը 20.30–էն սկսեալ:

Ճաշագինն է՝ 100 Ֆր.:

Ճոխ ճաշացոյց մը, գեղարուեստական հաճելի յայտագիր մը եւ վիճակահանութեան որպէս նուէր՝ ոսկեայ գեղեցիկ խաչ մը:

Տեղերը ապահովել Մարտ 3–էն առաջ:
Հեռաձայնելով. – Մարիին՝
78 – 49 – 02 – 74
կամ, Ռոզին՝
78 – 49 – 19 – 44
թիւերուն:

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՒ

ԱՆԱՐԱՏ ՍԻՐՈՅ ՎԱԽՃԱՆԸ

Հեղինակ՝ ԿԱՐՕ ՄԽԻԹԱՐ

Գին.– 75 Ֆր.:
(+11,50 թղթատարի ծախք)

Նոյն հեղինակէն.–
«Պանդուխտի Մորմոքներ» (45 Ֆր.)
«Վշտամատեան» (50 Ֆր).:

Դիմել հեղինակին.–
Dachdjian Mardiros :
— Tél. : 91. 90. 20. 51
61, Rue Bernard du Bois
13001 — MARSEILLE

ՎՐԻՊԱԿ.–

Փետրուար 28–ի «Յառաջ»ի Ա. էջ, «Անբարոյութիւնն ալ չափ ու սահման ունի» տոմսին նախավերջին պարբերութեան վերջին երկու տողերը պէտք է ըլլան. – Հրեշտակները չար ոգիներու դէմ իրենց կռիւին մէջ չեն ձախողիր»:

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ

ՆԻՍ. – Օր. Ա. Օհանեան 200 Ֆր.:
ՄԱՐՍԷՅԼ. – Գրիգոր Քէնտիրեան 200:

ԿԸ ՓՆՏՌՈՒԻ

Բարգէն Միքայէլի Բաղալեան, ծնած 1920–ին, Երեւան: Մօրը անունը՝ Մարիամ Բաղալեան, հայրը Միքայէլ մահացած 1940–ին, մէկ քոյրը՝ Նինա ծնած է 1924–ին, ամուսնացած է Գառնիկ Մարտիրոսի Հարոյեանի հետ, տղուն անունը՝ Վազգէր, մէկ ուրիշ քոյրն է՝ Օֆիկ, ծնած 1926–ին, եղբայրը՝ Սդեոպա ծնած է՝ 1928–ին: Բարգէնի կինն է՝ Հայկոյշ Եսոյեան, աղջիկը՝ Դոնարա ծնած՝ 1942–ին, Իրմէ վերջին նամակը ստացուած է Տուապսէէն 1942–ին: 70–ական թուականներուն Ֆրանսայէն գրօսաշրջիկներ եկած են իրենց տունը, բայց չեն գտած: Ըստ լուրերու ողջ է: Զինքը կը փնտռէ քոյրը՝ Նինա Բաղալեան, Երեւան 70 Բ. Խմելնիցկի փողոց թիւ 30:

Կարելի է մինչեւ Մարտ 15 հեռաձայնել
30 – 24 – 48 – 41

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935
SIRET : 51027317 A R.C. Paris

L'EPHORIE
ET LE COMITE DES DAMES
DE L'EGLISE APOSTOLIQUE
ARMENIENNE D'ALFORTVILLE
présentent
sous la Présidence
de l'Archevêque Kude NACACHIAN

Musiques, Chants et Danses d'Arménie

interprétés par un groupe
de 30 jeunes artistes
du Palais des Pionniers et d'Ecoliers
«GHOUGAS GHOUGASSIAN»
d'EREVAN

avec le chanteur *Hamlet Guevorkian*

Direction musicale : Hagop ARABIAN
Direction chorégraphique : Hovsep CHAMAMIAN

Dimanche 11 Mars à 15 heures
Théâtre Municipal de Charenton
107, rue de Paris
94220 Charenton-Le-Pont
M° : Charenton - Ecoles
Réservations : 43 - 76 - 65 - 37

ՃԱՇ

Մարտ 11, Կիրակի, կէսօրին. Salle des Fêtes–ի մէջ: Կազմակերպուած Կապոյտ Խաչի Վիէնի մասնաճիւղին, Մշակոյթի Տան եւ U.S.G.A.–ի կողմէ:
Ճաշագին՝ 100 Ֆր.:
Անչափահաս՝ 50 Ֆր.:

ԲԱՑԱՌԻԿ ՀԱՄԵՐԳ

կազմակերպութեամբ՝
ՀԱՅ ԿԱՐՄԻՐ ԽԱՉ–ի

կը մասնակցին՝
Հայկական Պետական Օփերայի վաստակաւոր երգիչներէն

ԳՈՀԱՐ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ
եւ
ՏԻԳՐԱՆ ԼԵՒՈՆԵԱՆ

Dimanche 18 Mars à 16 heures
SALLE ROSSINI
6, rue Drouot, Paris 9e —Mairie du 9e Arrondissement—

Billets en vente : *—Participation 50 Frs.—*

ALFORTVILLE	:	Restaurant SEVAN	1, Boulevard Carnot
ARNOUVILLE	:	NAVASSART	58, Rue Raymond Bergogne
BOIS-COLOMBES	:	DJIZMEDJIAN	31, Rue Paul Déroulède
CLAMART	:	TELE CONDORCET	175, Avenue Jean Jaurès
PARIS 9e	:	BAKERDJIAN	35, Rue de Trévise
PARIS 5e	:	ARA TRAITEUR	106, Rue Mouffetard

Pour tous renseignements : 39 - 85 - 36 - 53

CROIX BLEUE
DES ARMENIENS DE FRANCE
Section Marseille-Ville

NUITÉE de PRINTEMPS

Samedi 10 Mars
— de 21 heures à l'aube —

Château des Fleurs
16, boulevard Michelet - Marseille

Animée par
— l'Orchestre Hayrenik
— Jean Marc de Radio Monte-Carlo
— Disco Star
et la participation de
Patrick Fiori

— Entrée 100 Frs. —

Réservations au :
91. 50. 68. 71 — 91. 41. 74. 89
91. 66. 09. 06

Meubles
Ghazarian
4.000 m² de mobiliers présentés en ambiance
Z. I. Vitrolles à 20 km de Marseille tél. : 42. 89. 27. 47

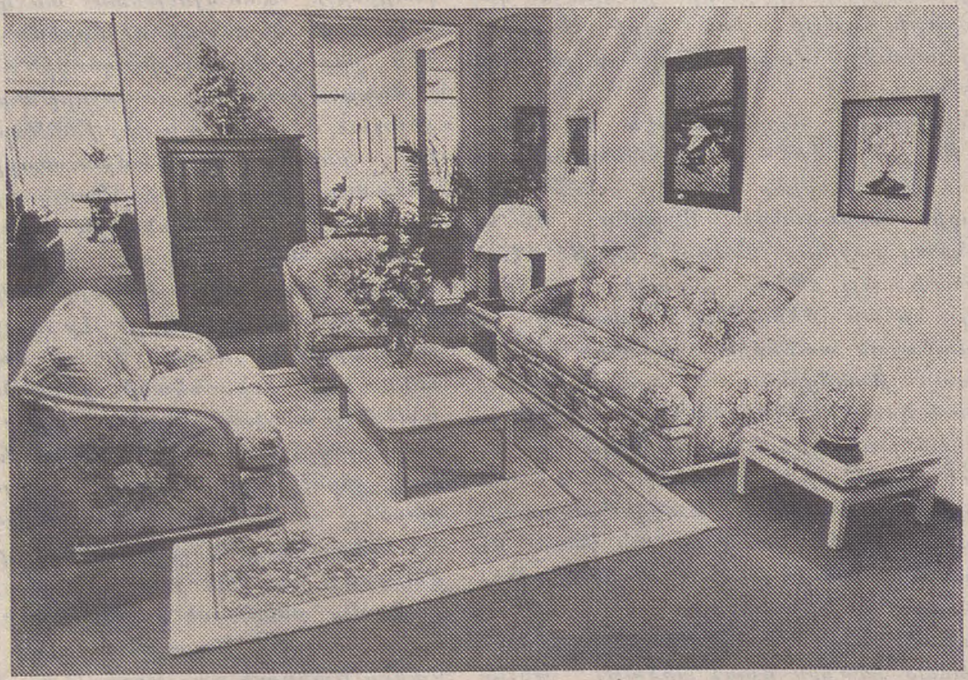

"Բացառիկ զեղչ «Յառաջ»ի բաժանորդներուն"

CROIX BLEUE
DES ARMENIENS DE FRANCE
Section «Elen Puzant» d'Alfortville

DINER DANSANT

à la
CAPPADOCE
67 bis, quai Blanqui, 94140 Alfortville

Le Vendredi 9 Mars à 20 h 30

Attractions — Tombola

Renseignements et réservations :
M.C.A. :
9, rue de Madrid — Tél. : 43.76.55.80
après 19 h. : 43.76.74.12 ou 43.78.56.06

ԿԻՐԱԿԻ
ՄԱՐՏ 4
DIMANCHE
4 MARS
1990

ՅԱՌԱՋ

ՄԻՏՔ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ

Թիւ 147

LE NUMERO : 4,00 F

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48 00 06 70 —

C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 800 Ֆ. — Վեցամսեայ : 410 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.100 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
950 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

65րդ ՏԱՐԻ — Թիւ 17.224 | Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN | 65e ANNEE — No 17.224

Grégoire de Narek

"Prières"

Les éditions de la Différence viennent de publier les adaptations de Vahé Godel de quelques extraits du «Livre» de Krikor Narégatsi. On ne louera jamais assez la collection «Orphée» qui pour un prix modique met à la disposition du lecteur nombre de poètes et d'œuvres du monde entier parfois très connus, parfois inconnus ou méconnus.

Tous ceux qui aiment la poésie arménienne, tous ceux qui considèrent que l'œuvre de Krikor est incontournable mais qui ne peuvent la lire dans son texte original en *grabar* sauront gré à M. Godel de s'être lancé de nouveau dans cette redoutable entreprise de traduction et d'adaptation. C'est d'autant plus indispensable que la version française intégrale du «Livre des Prières» du P. I. Kéchichian (Cerf, 1961) est épuisé depuis longtemps.

Tous les ouvrages de la collection «Orphée» présentent les traductions poétiques vis-à-vis de l'original. Aussi le lecteur dispose-t-il toujours du texte pour s'y référer et pourra l'aborder par lui-même, la traduction n'étant conçue désormais que comme un mode d'accès à l'œuvre. C'est également une garantie de sérieux, tout en étant un garde-fou indispensable aux manipulations des traducteurs. Les adaptations de M. Godel sont donc présentées avec l'original arménien de Narégatsi, en l'occurence la version courante de Venise (1926).

En ce qui concerne les éditions en langue arménienne, la note bibliographique jointe à l'ouvrage omet de signaler deux nouvelles éditions du «Livre». D'abord la monumentale éditions académique de Khatchatrian et Ghazinian, parue à Erevan en 1985, 1122 pages de textes, notes et variantes, édition «critique» élaborée à partir des plus anciens manuscrits, ce qui nous présente un texte relativement plus précis et plus sûr que celui des éditions traditionnelles d'usage courant, même si le parti pris de «versifier» le texte reste tout à fait discutable et non fondé(1). Ensuite une reprise de cette même édition sans l'apparat critique, publiée à Antélias, en 1988, 342 pages.

Par ailleurs en matière de traduction en arménien moderne, il faut signaler le travail déjà ancien de Mgr. K. Khatchadourian (Buenos Aires, 1949) et celui de V. Kévorkian (Erevan 1979).

Les «Prières» adaptées par Godel sont en fait des extraits très fragmentaires du «Livre» de Grégoire de Narek, comme était déjà le cas des «Poèmes de Grégoire de Narek» parus aux Publications Orientalistes de France (Paris 1975). M. Godel a repris presque intégralement ses premières adaptations, et semble les avoir remaniées, supprimant ses propres improvisations telles que : «*ce fleuve de prières, ce déferlement de figures*» (p. 12) absentes du texte de Grégoire, auquelles sont joints une dizaine de nouveaux extraits. Au total trente fragments plus ou moins longs.

Inauguré jadis par Tchobanian et Luc André Marcel (on peut même attribuer la paternité de la méthode aux auteurs de florilèges narékiens du Moyen-Age, les Modernes inventent peu) ce procédé de traduction ou d'adaptation est sans nul doute fort commode pour les traducteurs, qui se faisant se donnent la liberté d'éviter des pans entiers du texte, des tournures et des mots qui défient la traduction ou qui leur semblent «poétiquement» faibles. D'ailleurs le terme «d'adaptation» recouvre toute sorte de pratiques plus ou moins assumables (de l'extrême fidélité à l'improvisation la plus libre, du plus léger transfert à la manipulation la plus grossière) et permet à l'adaptateur, ici, une véritable fragmentation de l'original, en vue d'en extraire des «poèmes», quitte à modifier ou édulcorer les sutures et les transitions. Aux lecteurs de les apprécier.

Cependant il nous semble qu'une traduction intégrale d'un ou de plusieurs chapitres aurait pu rendre davantage justice non seulement à l'expérience poétique de Grégoire de Narék, mais également au «sens» de cette œuvre toute tendue vers la conquête de la totalité par et à travers le langage. Car si tout le «Livre» est présent et contenu dans chaque passage, comme un fragment du temps éternisé,

par

Krikor BELEDIAN

le «Livre» ne tire pas moins sa force aussi bien du ressassement que du développement et de l'amplification continus. Mais les «Modernes» n'aiment guère ces figures. A Narégatsi de se plier au goût du jour. C'est ce qui amène d'une manière si précoce des rides à la figure de nos belles infidèles.

Les adaptations poétiques de l'œuvre de Narégatsi sont dans l'ensemble beaucoup plus libres que celles faites jadis par Godel des poèmes de D. Varoujan. La présence conjointe du texte est loin d'être une garantie de rigueur et de précision, car, il faut reconnaître, même dans les extraits choisis, V. Godel coupe, élague ou gomme. Ainsi, un exemple parmi d'autres, face au passage où Krikor énumère les noms divins անզգտանելի հետք, աներեւոյթ շաւիղ, անչափագիր պատկեր, *որքանութիւն անսահման*, աննմանական տիպ, on lit tout simplement : «*Trace dissimulée, imperceptible Sente, Figure universelle.../ Modèle unique*, etc» (p. 31). Les trois points de suspension signalent heureusement la coupure. Dans d'autres cas, c'est l'idée générale qui est transposée, les méandres de l'écriture de Grégoire étant court-circuités. On ne peut que déplorer de tels procédés, qui, aussi louable que soit l'objectif poursuivi (rendre le texte aussi poétique que possible, en prenant possession de ce que l'on considère comme étant fondamental, le condenser au maximum) n'en constituent pas moins une déformation plus ou moins violente de l'original.

Les écarts trop marqués, trop tranchés par rapport au texte de départ (on peut prendre pour témoin à titre indicatif la version méticuleuse et toujours analytique de I. Kéchichian, par exemple, qui ne poursuit aucun but esthétique, mais vise la lisibilité) finissent par lasser et ils sèment le doute dans l'esprit du lecteur. On n'appréciera même plus les très belles trouvailles de l'adaptation qui dans le cas présent sont bien réelles : les rudesses, les alliages de mots, la véhémence du ton, les raccourcis, parfois. Face aux sinuosités de la phrase de Krikor, Godel préfère le rompu, l'acéré, l'arraché, répondant vraisemblablement en cela aux injonctions d'une certaine poétique «moderne» de la rupture. Reste à savoir si l'œuvre même que l'on adapte justifie la «grille de lecture» que par là on lui impose. En tout cas, il nous semble qu'une pratique permanente de la violence en matière de traduction produit certes des «effets esthétiques», mais ceux-ci n'en demeurent pas moins problématiques.

En ce qui concerne la forme conférée à ses extraits, V. Godel a choisi à juste titre celle de la prose rythmée, ce qui n'était pas le cas dans ses «Poèmes» déjà mentionnés où l'arbitraire était plus patent. Une disposition habile et judicieuse du texte sur la page, suivant les articulations du phrasé et du rythme, une mise en œuvre judicieuse et sobre du blanc intégré au déferlement du discours introduisant une netteté et une clarté dans le déploiement du souffle, a permis à l'adaptateur d'éviter le piège du «vers» que nombre d'éditeurs, y compris ceux de l'édition «critique», imposent au «Narék». Ceci nous paraît être l'un des acquis du travail de M. Godel qu'on devrait désormais méditer. On ne peut que s'en réjouir.

Les «Prières» sont précédées d'une belle présentation, toujours très chaleureuse mais pas assez précise, de la vie et de l'œuvre de Narékatsi (2), suivie d'une «Note de l'adaptateur», vrai poème en prose situant l'entreprise de traduction dans la biographie de l'écrivain V. Godel.

Dans sa préface l'auteur affirme que les «quatre-vingt-quinze *Prières* impliquent un plan précis, une subtile organisation.... etc» (p. 15). Cette remarque est très intéressante mais nous paraît non fondée. Les tentatives pour déceler un «plan» ou une «subtile organisation» n'ont jusqu'ici jamais abouti et les résultats ne dépassent guère le niveau des généralités. Aussi aurions-nous voulu que si «plan» existe qu'il soit enfin révélé. Pour notre part nous n'en avons rien trouvé de tel dans le «Livre». Nous nous posons plutôt la question de savoir si un tel plan s'imposait. Il est permis d'en douter.

En tout état de cause cette nouvelle édition des «Prières» consacrent l'entrée de l'œuvre de Grégoire de Narek dans une collection courante et facile d'accès le situant dans le voisinage des grands et des moins grands poètes de tous les pays. Ce qui n'est pas le moindre de ses mérites.

K. B.

---

(1) *Nos «Modernes» (les philologues inclus) ne conçoivent la poésie que sous la forme du vers, sans se poser des questions ni sur le «vèrs» chez Narégatsi, ni sur l'idée de la «poésie» dans l'œuvre. Une discussion approfondie de cette question n'est pas de mise ici, car le vers arménien ancien est l'un des mystères le plus impénétrable des études arméniennes. Les quelques remarques de M. Abeghian (cf. Հայոց Լեզուի Տաղաչափութիւն / Մետրիկա / Versification de la langue arménienne/ Métrique, Erevan, 1933) nous semblent quant à nous théoriquement insuffisantes. A l'heure actuelle, à part quelques séquences objectivement décelables, la mise en vers du texte du «Livre» ne nous paraît nullement fondée.*

(2) *Dans cette présentation nous relevons un point. Le concept de «Eglise grégorienne» (p. 15) pour l'Egilse Apostolique Arménienne nous semble à proscicre, tout simplement parce qu'il fut jadis imposé par le régime tsariste, mettant en doute implicitement la dimension «apostolique» de l'Eglise, évoquant tout aussi implicitement le pape Grégoire Ier (VIeme).*

* *Traduit de l'arménien et présenté par Vahé Godel, Paris 1990, 29 frs, 122 pages.*

ՀԱՐԱԶԱՏ ՄԻՋՈՅԻ ՄԸ ՓՆՏՌՏՈՒՔԸ

Երուանդ Քոչարի արուեստը իր անցուած յառաջխաղացքի ընթացքին կառած ըլլալու տպաւորութիւնը կը թողու: Թուական մը, 1936 եւ Փարիզէն վերադարձ դէպի Խորհրդային Հայաստան, որ կը բեկանէ գեղարուեստական հարուստ բեղնաւորում մը, խոստումներով լի: Նկատի առած իր արուեստին նորարար բնոյթը, տեղւոյն տիրող գեղարուեստական ըմբռնումներուն ակնոցով դատապարտելի՝ որպէս քաղքենի արտայայտութիւն, կարելի է հետեւցնել որ Քոչար տագնապալի առօրեայ մը ապրած պէտք է ըլլայ, ստալինեան հալածանքներու այդ արխնոտ մթնոլորտին մէջ: Շատ չանցած ինք կը նկատուի խանգարող: Հայաստան հասնելէն հինգ տարի ետք կը բանտարկուի հակախորհրդային քարոզչութեան եւ խափանարարութեան մեղադրանքով: Բանտէն դուրս կու գայ երկու տարի յետոյ, միջամտութեամբը Ներսիսեան վարժարանի իր երբեմնի դասընկեր Անաստաս Միկոյեանի: Մինչ այդ իշխանութիւնները քանդած էին իր «Սասունցի Դաւիթ»ի դաճեայ արձանը՝ Երեւանի մէջ բարձրացած:

Ի տարբերութիւն Քոչարի այս կացութեան պարտադրած սեղմումներուն, աչքի առջեւ ունենալով մինչեւ այդ թուականը երկարող իր ստեղծագործութիւնը, կը գտնուինք գեղարուեստական յաջորդական զարգացումներու օրինակելի պատկերի մը դէմ յանդիման, որ իրապաշտ ու վիպապաշտ նկարչութենէ մեկնելով՝ կը հասնի մինչեւ 1930-ական առաջին տարիները ընդգրկող գեղարուեստական երեք ուղղութիւններու ընդելուզումին: Խորանարդապաշտութիւն, Գերիրապաշտութիւն եւ Ձեւային Վերացականութիւն միաձուլուելով՝ կը կազմեն առանցքն ու նկարագիրը արուեստի մը, որ կը գտնուի ժամանակուան յառաջապահ ուղղութեան ծիրին մէջ, հեռու ժողովրդական ըլլալէ, չուտով ամէնուրեք հալածանքի ու պարսաւանքի ենթակայ՝ պահպանողական եւ բռնատիրական գաղափարախօսութիւններու կողմէ: Արդէն կը գտնուինք Երկրորդ Մեծ Պատերազմի սեմին: Գուցէ տիրող այդ սպառնական մթնոլորտին հետեւանք է Քոչարի հայրենիք անցնելու մտադրումը, որպէս մերժումի ձեւ մը՝ հետզհետէ տարածուող օտարատեաց մտայնութեան մը: Ինք նոյնիսկ չէր ընդառաջեր իր Ամերիկա անցնիլը հովանաւորող երեւելի մեկենասներու յանձնառումին, ինչպէս կը գրէ

Գրեց՝

ԱԼԵՔՍԱՆ ՊԷՐԷՃԻՔԼԵԱՆ

●▸ Վալտէմար Ժորժ: Քոչարի կինը, Մելինէն, կը մնար Փարիզ: Անկէ ետք անոնք զիրար երբեք պիտի չտեսնէին:

ԴԷՊԻ ԱՐՈՒԵՍՏԻ ԱԿՈՒԹ

Կարելի չէ չտպաւորուիլ քսանամեայ Քոչարի գծանկարներով ու անոնց նկարչական արժանիքով, որոնք ցոյց կու տան բարձր տաղանդը արուեստագէտին, որ արդէն դասատու է Թիֆլիսի Գեղարուեստից Վարժարանը: Նախքան այդ, Մոսկուայի մէջ ինք ծանօթացած էր Փապլօ Փիքասոյի կարգ մը խորանարդապաշտ գործերուն, որոնց ազդեցութիւնը իր մօտ շուտով երեւան կու գայ, երբ կը նկարէ «Անշարժ Բնութիւն՝ Կանաչ Գիրքով», «Բաժակով Կին» եւ «Խորանարդապաշտ Կին» պաստառները, ուր ինք նրբութեամբ կ'իւրացնէ նկարչական այս նոր լեզուն: Ասոնց մէջ Քոչար, ինչպէս իր բոլոր գծանկարներու պարագային, յատուկ կերպով կը շեշտէ իր կերպարներուն աչքերը, որոնք կարծէք իրենց մէջ կը խտացնեն գործերուն արտայայտչական առաւելագոյն ուժը, ինչպէս ուրիշ հայ նկարիչներու մօտ: Նոյն ընթացքը կը կրկնուի, մինչեւ իսկ երբ աւելի ուշ ինք կը նկարէ այլակերպչական գործեր:

1922-ին Քոչար կու տայ արմատական որոշում մը՝ անցնելու Արեւմտեան Եւրոպա: Կը գիտակցի թէ իր տաղանդը աւելի լայն կերպով հոն է որ կրնայ դրսեւորուիլ ու գտնել իր ամբողջական արտայայտութիւնը: Սկիզբը կը ճամբորդէ Իտալիա, այցելելով Վենետիկ, Հռոմ եւ եւ Ֆլորանս քաղաքները, որմէ ետք կ'որոշէ հաստատուիլ Փարիզ, 1923-ին: Ինք այս քաղաքը կը ժամանէ շրջանի մը ընթացքին, երբ ամուր հիմերը կը դրուին գեղարուեստական շարժումներուն, որոնք պիտի ձեւաւորեն եկող տասնամեակներու արուեստը: Փարիզ հաստատուելով, Քոչար կը ծանօթանայ յառաջապահ այնպիսի հեղինակութիւններու, որոնց կարգ մը գործերը տեսած էր միայն, Մոսկուա իր գտնուելու տեւողութեան: Այս յարաբերութիւնները, ինչպէս եւ իր բարեկամական կապերը, զինք ուղղակի շփման մէջ կը դնեն ժամանակուան գեղարուեստական յեղաշրջող խմորումներուն հետ, նոյնպէս շատ մը առաջնակարգ անձնաւորութիւններու՝ ինչպիսին են Ֆերնան Լէժէն, Ռոպէր Տէլօնէն, Ֆէլիքս Ֆէնէօնը, Ժան Հէլիօնը եւ բազմաթիւ ուրիշներ: Կը մասնակցի հաւաքական ցուցահանդէսներու ժամանակակից արուեստի գլխաւոր հեղինակութիւններու կողքին ու կը ստորագրէ «Տարածապաշտութեան Հռչակագիր»ը, ի շարս շատ մը ականաւոր դէմքերու: Բոլոր տուեալները կը ձեւաւորուին՝ իր գեղարուեստական հեղինակութեան տալու առաջնակարգ դեր մը, մինչեւ որ 1936-ի Փարիզէն իր հեռանալը անդառնալիօրէն կը բեկանէ իր յառաջխաղացքը՝ դէպի նորարարութիւն:

Փարիզի գեղարուեստական միջավայրին մէջ, առաջին հերթին Քոչար կ'առընչուի Խորանարդապաշտութեան ու յաւելեալ հմտութեամբ կը ձեռնարկէ միջոցի ու տարածքի նախադրեալներու եւ փոխյարաբերութեան կիրարկման: Խորանարդապաշտութիւնը իրեն կը պարզէ դէմ առ դէմ եւ ուղղահայեաց տեսադաշտերու դրոյթը, որ իր առաջին տարրալուծական ընթացքով կը չէզոքացնէ Վերածնունդէն եկող միակ հեռակէտի մը համակարգը՝ տարածելով զայն, ստեղծելով զանազան հեռակէտեր: Այս մէկը, տարամտօրէն, չի ջնջեր երրտարածականի խրագրութիւնը, ոչ ալ ամբողջովին կը սրբէ միակ հեռակէտի մը խաբկանքը, քանի խորանարդապաշտ նկարը միշտ կը մնայ «պատուհան» մը, որոշ միջոց մը պարփակող, որ կը ներկայացնէ նկարուած գոյացութիւն մը, որպէս բազմակողմանի պեղումի մը արդիւնքը:

Քոչար յաջորդաբար կը կիրարկէ Խորանարդապաշտութեան երկու ուղղութիւններն ալ՝ բազմատարածականէն երկտարածականին անցնող, ուր հարթ մակերեսներն են, որոնք կը փոխարինեն նախկին խորտուբորտ եւ կարճ վրձնահարուածներով հիւսուած տարածութիւնները: Խորանարդապաշտութեան ազդեցութիւնը քիչ ետք Քոչարի մօտ կը յայտնուի նաեւ քանդակի մարզին մէջ:

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ ԼԵԶՈՒԻ ՁԵՒԱՒՈՐՈՒՄ

1922-ին, նախքան Քոչարի Արեւմուտք անցնիլը, մարմին առնող իր գործերը, վիպապաշտ, բնապաշտ կամ խորանարդապաշտ, ոգեկան յատկութիւն մը ունին, ուր տիպարները ընդհանրապէս ներկայացուած են խորհրդաւոր, միջնադարեան կամ վաղեմի ժամանակները յիշեցնող լոյսի մը մէջ: Եւրոպա անցնելով, Քոչարի կերպարները կը շարունակեն երբեմն հէքեաթային տիպարներ ըլլալու իրենց հանգամանքը: Դեռ զօրաւոր կերպով մնալով անցեալի ազդեցութեան տակ (որուն Քոչար պիտի վերադառնայ մերթ ընդ մերթ), սկիզբը ինք կը փորձէ հինն ու նորը մէկտեղել ինչպէս «Յարութիւն»ի պարագային: Նկարուած անձը իր բարեկամը նկարիչ Գէորգ Գրիգորեանն է (յետոյ Ճօթթօ անունը որդեգրած), այստեղ Քոչարի կողմէ Էլ Կրէքոյի նիհար ու երկար կերպարներու օրինակով պատկերուած: Այս պաստառը, մինչեւ իսկ իր լոյսով ու գոյներով, 16-րդ եւ 17-րդ դարերու շարք մը նկարիչներու գործերը կը յիշեցնէ: Երեք տարի յետոյ Քոչար կը վերայղանայ նոյն նիւթը՝ ժամանակակից մօտեցումով, կերպարը զետեղելով երեւակայական ցոց վայրի մը մէջ, կիրակելով խորանարդային սրոչ լուծումներ՝ ինչ կը վերաբերի տեսադաշտերու ուղղահայեացութեան եւ իրարու թափանցումին, ինչպէս եւ լայն հատուածներու ներկի հիւսուածքին՝ զուգահեռ գծիկներէ բաղկացած. եւ այս բոլորը՝ մթնոլորտի մը մէջ, որ պատուած է կապտաւուն մոխրագոյնով (սավ շատ հեռու չենք Փիքասոյի կապոյտ շրջանէն), մարմարեայ կառոյց մը թելադրող՝ գերեզմանի նման: Այստեղէն հաւանաբար ծնած է նկարին անուանումը «Յարութիւն»՝ նկատի առած այն պահը երբ կերպարը, ոգիի նման, դուրս կու գայ իր շիրիմէն:

Հինի եւ նորի նոյն մտահոգութեամբ յղացուած է նաեւ «Ընտանիք – Սերունդներ. Մեծ Հայրը»ն (1924): Ասոր իրագործումը անմիջապէս կը յաջորդէ Փիքասոյի այն շրջանին, ուր ան խորանարդապաշտ գործերու կողքին կը նկարէ նորդասական նիւթեր՝ իր կերպարները օժտելով հսկայ, գլխաւորանական մարմիններով: Սակայն, ի տարբերութիւն Փիքասոյի, Քոչարի պաստառը խորհրդապաշտ մթնոլորտ ու վիճակ կը ներկայացնէ, կարծէք նկարուած անձը հեթանոսական տիպար մը ըլլայ՝ սումերական, հիթիթեան կամ ուրարտական աստուածներէ սերող: Այս նկարը մեզի կը պարզէ նաեւ քանդակող Քոչարը, կերպարին արձանային գիրքով եւ ներկայութեամբ, որ մեր միտքը կը տանի Միքէլանճէլօ Պոնարոթթի՝ յատկապէս նկատի առած իր «Մահացող Գերի»ին (Լուվրի Թանգարան, Փարիզ): Նոյնանման զօրաւոր ազդեցութեամբ մը կնքուած է 1925-ին նկարուած մեծածաւալ «Ընտանիք – Սերունդներ»ը, ուր Քոչար կը պատկերէ երիտասարդ զոյգ մը իրենց մանուկով եւ, իրենց ոտքերուն մօտ երկարած ալեհեր մը: Այս տիպարներու համախմբումով Քոչար կ'արծարծէ կեանքի ընթացակարգը՝ մանկութենէն դէպի ծերութիւն: Պատկերումը երեւակայապաշտ ըլլալով հանդերձ, համադրումը կը հիմնուի դասական յղացքի մը վրայ՝ իր կեդրոնական գիրքով եւ կերպարային յարաբերութեամբ: Ասոնք բոլորը կը գտնուին եռանկիւնի մը մէջ՝ որուն գագաթին կեանքը կը սկսի, խորհրդանշուած մանուկին գլուխով ու, դէպի վար, իր ծնողներէն անցնելով կը հասնի վերջին հանգրուանին, ծերութեան, եռանկիւնին ամբողջ յատակը գրաւած, որմէ վար մութ հողն է, գերեզմանը, զոր ալեհերը իր բթամատով ցոյց կու տայ: Եռանկիւնի վերի կէսին կազմուած են համադրողական երկու բոլորներ, մէկը միւսէն մեծ՝ որոնք միայն իրենց գագաթով իրարու կը միանան: Առաջին կլորը կ'եզերէ զոյգին եւ մանուկին գլուխները, կ'անցնի կնոջ պորտէն ու տղամարդու աջ ուսէն, մինչ երկրորդը՝ եզերելով երեք գլուխները՝ աւելի մեծ շրջան մը կը կատարէ, անցնելով կնոջ երկու ծունկերէն, հպելով ծերունիի միայն ձախ ծունկին ու շրջափակելով տղամարդուն աջ թեւը: Այս ձեւով, ծերունին դուրս կը մնայ կեանքի շրջանակէն, իր առանձնութեամբը աւելի մօտ գտնուելով մահուան, գերեզմանին: Խորհրդանշական այս լուծումին առընթեր, ծերունիին առնչուածութիւնն ու շաղկապումը ընդհանուր համադրումին հետ, կ'անցնի թեւերու եւ սրունքներու կշռոյթին ընդմէջէն՝ զուգահեռներու վրայ հիմնուած, ինչպէս եւ իր եւ կնոջ գլուխներու նոյնանման հակումէն եւ տղամարդու աջ ձեռքէն՝ ծերունիի գլխուն կպած: Այս պաստառը, իր երազային մթնոլորտով եւ արծարծած գոյութենական հարցով, «Յարութիւն»ին հետ միասին, կը պարզեն երիտասարդ Քոչարի ներաշխարհին խորը գամուած յոռետեսութիւն մը, որ յետագայի իր շարք մը գործերուն մէջ կ'արտայայտուի կերպարներու մէկ թեւին կտրուածութեամբ: Եւ ինչ որ աւելի խորհրդաւոր կը դարձնէ «Ընտանիք – Սերունդներ»ուն մթնոլորտը, այն հսկայ ամպն է, որ զարմանալի նախատեսութիւն մը կը թուի ըլլալ՝ կորիզային պայթումի մը ամպին նմանող:

Սակայն այս գործին համադրողական առնչուածութիւնը անցեալին հետ շատ աւելի խոր է, ինչ որ նոյն ատեն կը վերահաստատէ Քոչարին անքակտելի յարաբերումը դասական արուեստին: Պարզ բաղդատական մը ցոյց կու տայ որ ծերունին գրեթէ հաւատարմօրէն կը կրկնէ Միքէլանճէլոյի Ադամին դիրքը՝ որ Աստուծմէ կը ստանայ կենդանութեան շունչը, Սիքսթին Մատուռի իր որմնանկարին մէջ: Մինչ երկու չափահասները՝ տղամարդն ու իր երկարած սրունքով իր ծունկին վրայ նստած կինը, շատ կը մօտենան Լէօնարտօ Տա Վինչիի «Սրբուհի Աննան, Ս. Կոյսը եւ Յիսուս Մանուկը» նկարի կերպարային համադրումին (Լուվրի Թանգարան, Փարիզ): Ասիկա անպայման չի նշանակեր թէ Քոչար ուղղակի ընդօրինակութիւն մը կատարած ըլլայ, այլ՝ դասական արուեստի իր ճանաչումին արդիւնքը, իր ենթագիտակիցին մէջ խորապէս արմատացած, որմէ երբեք պիտի չկարենայ դուրս գալ, հակառակ շրջանային իր «շեղում»ներուն՝ դէպի ժամանակակից պատկերումի եւ գեղարուեստական ըմբռնողութեան մարզերը: Մէջբերումի յաւելեալ օրինակ մըն է «Կին եւ Աքլոր»ը, ուր արձան-կինը կը կրկնէ «Ընտանիք – Սերունդներ»ու ծերունիին դիրքը, իմա Ադամին, սակայն հակառակ ուղղութեամբ: Այստեղ Քոչար Խորանարդապաշտութեան կը միացնէ Գերիրապաշտութիւնը, երբ կնոջ կիսանդրին, հակառակ իր անդամահատուածութեան, կը ներկայանայ նաեւ որպէս կենդանի անձ մը, որ իր բացած ափին մէջ հաւկիթներ կը պարզէ աքլորին: Կերպարային նման դիրքաւորում մը երեւան կու գայ նաեւ աւելի ուշ, 1972-ի «Սիպերնէթիք Մուսա» քանդակի պարագային:

Քոչարի այս կերպարները սակայն, թատերական շեշտուած դիրքաւորումներ ունին՝ նկարներուն խորհուրդը խանգարելու աստիճան: Այս հիման վրայ, գուցէ իր լաւագոյն գործերը անոնք են, ուր ինք պատմողականէն եւ նկարագրականէն աւելի, կը կեդրոնանայ անոնց նկարչական յատկանիշներուն վրայ, ինչպէս իր խորանարդապաշտ գործերուն մէջ, նման՝ «Հաստլիկը Զարդարուելու Պահուն», «Արեւելքի Կիները» եւ «Պարիկ» պաստառներուն: Ասոնցմով Քոչար կը մտնէ դարասկիզբի գեղարուեստական բովին մէջ ու, քանի մը տարուան խորանարդապաշտ նկարչութենէ ետք, կը մօտենայ Գերիրապաշտութեան, երբ կը նկարէ «Բանալիով Կին», «Կին եւ Աքլոր», «Սանձուած Ձի», «Կին՝ Ձիով» եւ «Անշարժ Բնութիւն» գործերը:

ՊԱՍՏԱՌԻ ՄԻՋՈՑԷՆ ԱՆԴԻՆ

Գերիրապաշտութիւնը պատկերային ներկայացումը ձերբազատելով մարմիններու բնական համաչափութենէն, կը սատարէր անոնց շրջագիծերուն եւ կազմերուն սանձարձակ մեկնաբանման, աստիճանաչափով մը՝ որ կը դնէր խորանարդապաշտներու ձգտումները, որոնք պայմանաւորուած էին համադրողական չափաւոր եւ կառուցապաշտ հրամայականներէ, յղանալով իմացական կուռ արուեստ մը՝ որուն կը հակադրուէր Գերիրապաշտութեան երեւակայական ու ազատ մեկնաբանութիւնը: Ասիկա կը դառնայ շրջան մը, ուր նկարուած պատկերները երբեմն կը կազմուին իրարմէ անցնող ոլորապտոյտ գիծերէ, որոնք կ'ընդլայնեն կամ կը սեղմեն կերպարներն ու իրերը՝ առաձգական յատկութեամբ մը օժտելով զանոնք:

Քոչարի նման ուժեղ, հաստ եւ սահուն գիծի տէր արուեստագէտի մը համար այս մէկը կը ներկայացնէր կարելիութիւններու ցանց մը՝ որ նոր տեսակի կենդանութիւն կու տար կերպարին եւ զայն շրջապատող տարածքին ու միջոցին: Քոչարի աչքին, միջոցային այս գրոյթով, նկարչութիւն եւ քանդակագործութիւն առաւել եւս կ'ամբողջացնէին զիրար: Կատարումի այս նոր ըմբռնումով, իր կերպարներն ու մարմինները այժմ կը ներկայանան շրջուն եւ պլլուող գիծերով, որոնք կ'երկրորդեն այդ տարիներուն Մաքս Էռնսթի, Ժորժ Պրաքի եւ Փիքասոյի ոճային յատկանիշները, իրենց շարք մը գործերուն մէջ, ուր գիծերը, ալիքաւոր, իրարմէ կ'անցնին կազմելով ուռուցիկ շերտաւորումներ, կենսաձեւային կամ տերեւանման, զանգաւորէն կամ արագ, գլանիկի ծուխի մը ուրուագծումներուն պէս: Սակայն, Քոչարի մօտ գիծերը միշտ կը շրջափակեն մարմին մը՝ սափորի մը նման: Այստեղէն սկսեալ, իր տարրակազմերը կը զտուին եւ առաւելապէս գլուխները, բայց ափերը եւ ոտքերն են որոնք ամէնէն ցցուն ու կրկնուող տարրերը կը դառնան իր կերպարներուն: Ասոնց մէջ կինն է ամէնէն աւելի ներկայացուածը: Անոր մարմինը կը նմանի կղզեւ – կաղապարի մը, ծաւալ ունեցող, որ կը պարփակէ միջոց մը, ուր կարգ մը բացուածքներ երբեմն թոյլ կու տան պարզելու այդ միջոցէն ներս գտնուող այլազան տարրեր: Մարմիններուն ստացած արձանային երեւոյթը քանդակագործ Քոչարին յղացքն է՝ նկարչութեան ընդմէջէն յայտնուած:

Այս կէտին, սպասելի էր որ Քոչար նկարիչն ու քանդակագործը զիրար ամբողջացնելով յղանային արտայայտչական լեզու մը, որ ընդգրկէր թէ՛ քանդակային եւ թէ՛ նկարչական տուեալներ: Այս ձեւով է որ կը ծնի Քոչարի Միջոցին մէջ Նկարչութիւնը, որուն առանցքով ինք կը ձգտի նկարչական միակ դիտակէտի շքացման՝ զայն փոխարինելով բազմակողմանիով: Իր այս տիպի նկար – քանդակները կը դիտուին բոլոր կողմերէն՝ իւրաքանչիւր դիտանկիւնին հանդիպելով միջոցային եւ նկարչական տարրեր յարաբերութեան մը՝ ինքնըստինքեան ձեւով գործին առնչուող ու, նոյն ատեն, ծաւալի ու միջոցային յարաբերութեան նոր պատկեր մը ստեղծող՝ երրտարածականէն բազմատարածականին անցնող: Երկար տարիներ պիտի անցնին, մինչեւ որ Ժան Տիւպիւֆէ նոյն մօտեցումով գործեր յղանայ: Մինչ անդին, 1930-ի «Միջոցին մէջ Նկարչութիւն»ը (Անհատական Հաւաքածոյ, Փարիզ), գունաւորուած մետաղէ եւ ապակիէ կերտուած, մարգարէական իրագործում կարելի է նկատել, աչքի առջեւ ունենալով ամերիկացի Ֆրէնք Սթէլլայի այս վերջին տասնըհինգ տարիներու կարգ մը աշխատանքները՝ նկարչութիւնն ու տարածք – միջոցը իրարու շաղկապող:

Սակայն, Քոչարի ձեւերն ու կերպարներուն մարմնական անդամները որոշ միօրինակութիւն կը յայտնեն: Ասիկա իր գծելու դիւրութեան հետ միասին, զինք կը տանի շեշտուած ոճականացումի եւ հռետորութեան: Այս պարագան եթէ իր արուեստին խոցելի կողմն է, նոյն ատեն սակայն ան կը կազմէ անոր ինքնատպութիւնը: Իսկ եթէ իր Միջոցին մէջ Նկարչութիւնը մատնուած է մոռացութեան, թերեւս զայն պէտք է վերագրել այդ ոճով իրագործումներու շատ փոքր թիւին կամ անոնց մեծ մասին անյայտացումին (ժամանակաւո՞ր), ինչպէս եւ իր ասպարէզի յանկարծակի փոփոխման՝ Փարիզէն իր մեկնումով:

ԲԱՂԴԱՏԱԿԱՆԻ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹԻՒՆԸ

Դեռ քսան տարիքը չբոլորած, Քոչարի մուտքը դէպի նկարչական արդի արտայայտութիւն՝ անցաւ Խորանարդապաշտութեան ընդմէջէն, նկարուած նիւթին այլազան երեսները պարզող: Քանի մը տարի ետք, Փարիզ, երբ ինք արտայայտչական նոյն ըմբռնումը կը ներմուծէ իր քանդակային յղացքին մէջ՝ անխուսափելիօրէն կը հասնի արդիւնքներու, որոնք նախապէս երեւան եկած էին Խորանարդապաշտութենէն սերող քանդակագործութեան մէջ, յատկապէս Փապլօ Կարկայոյի մօտ: Քանդակի մը ուժական առընչուածութիւնը զինք շրջապատող միջոցին հետ, արդէն իսկ իր ամէնէն յառաջացած արտայայտութիւններէն մին դարձած էր ապագայապաշտ Ումպէրթօ Պոչչոնիի յղացքով (իր կարգին Խորանարդապաշտութենէն ազդուած), յանձին «Շիշի մը Ընդլայնումը՝ Միջոցին մէջ» (1912), եւ «Շարունակութեան Միակ Ձեւ՝ Միջոցին մէջ» (1913) քանդակներուն: Այս ուղղութեամբ, կ'արժէ յիշատակել նաեւ այլ ապագայապաշտի մը, Ճաքոմօ Պալլայի «Ապագայապաշտ Ծաղիկներ»ը (1913), որոնք գունաւոր շերտաւորումներով կազմուած ծաղկանման կառոյցներ են: Անշուշտ, Քոչար այս արուեստագէտներու բոլոր գործերուն ծանօթ չէր, սակայն կրցած էր քաղել իրեն հարկ եղած տուեալները՝ քանի իր անմիջական շրջանակին մէջ այդ միտքերը հրջող էին եւ կենդանի: Ինք, ուրիշ յառաջադէմ արուեստագէտներու նման, գտնուելով գեղարուեստական անկիւնադարձային շարժումներու ծիրին մէջ, կը զգար ժամա-

նակուած կերտուող արտայայտչական լեզուն ու կը մշակէր զայն։ Ասիկա կը ստեղծէր յարաբերութիւններու դրութիւն մը, քանի նոյն լեզուն կը կիրարկուէր այլազան արուեստագէտներու կողմէ՝ մանաւանդ երբ նոյն մեկնակէտէն կը զարգացնէին իրենց արուեստը։

Օրինակ, եթէ նկատի առնենք Քոչարի «Կին՝ Ձիով» իւղանկարը (1931), որ մետաղեայ արձանի մը նկարչական մեկնաբանութիւն մը ըլլայ կարծէք, անոր ընդմէջէն աչքառու նոյնութիւններ կը գտնենք իր մարմիններու մակերեսներու ծալքերուն, ոլորապտոյտ ելեւէջներուն, դէպի դուրս ցցուող կամ դէպի ներս գացած կորութիւններուն և Կարկայոլի հիմնական քանդակներուն միջեւ, 1920էն 1934 տարիներու ընթացքին իրագործուած։ Գիծերն ու շրջագիծերը սահուն անցքեր կը ստեղծեն ենթանիւթին այլազան մասերուն միջեւ եւ իրենց երկար ու կորութիւններով օժտուած պտոյտով, հեշտալի ալիքաւորումներու ծնունդ կու տան, ինչ որ Քոչարի մօտ կը դառնայ ոճային հիմնական առանցք, որուն կ'ենթարկուին նաեւ իր դիմանկարները։ Այս անցքերու խաչաձեւումէն ստեղծուած մակերեսները, իրարու սլլուող կամ գիրար շրջափակող, Քոչար կը ծածկէ զանազան գունաւորումներով, ընդհանրապէս կապտաւուն յետնամասի մը դէմ կաղնած, ինչ որ դիտողին մօտ կը յառաջացնէ, երկինքին առջեւ անոնց գունաւոր արձան մը ըլլալու մտապատկերը։ Այստեղ է որ առաւել չափով կը գտնենք Քոչարի արտայայտչական լեզուին անձնականացումն ու իր աւարտական յղկումին հանիլը, ուր նկարչութիւն — քանդակ կապը ամէնէն հաշտ ձեւով է որ ինք կ'իրագործէ, ասաիճանաչափով մը՝ որուն ինք նախապէս չէր հասած։ Այս ընթացքին Քոչար կը հեռանայ տեսաղաշերու ներթափանցումէն՝ խորանարդապաշտ սկզբունքով յղացուած, որու բերմամբ միջոց եւ մարմին առաւելագոյն չափով կը միաւորուէին։ Իբր հետեւանք, ինք կը վերադառնայ իր նախկին, դասական պատկերումին, ուր մարմինները կը կանգնին յետնամասի մը դէմ եւ ոչ թէ կը ձուլուէին անոր։

Նկարչական յղացքի այս կերպը, Քոչարի մօտ նոր իմաստ կու տայ ժամանակ տարրին։ Եթէ մինչեւ Խորանարդապաշտութիւն նկարի մը լոյսը կը ներկայացնէր տուեալ րոպէ մը, այս նոր ըմբռնումով, նկարուած մարմիններն ու նիւթերը իրենց գունաւորումի տարբերութիւններով եւ գունային արժէքներու այլազանութեամբ, կը ստեղծեն լոյսի տարբեր մակարդակներ եւ տեսակներ՝ համախմբուած մէկ վայրի մէջ։ Այս մէկը Լուսային Խորանարդապաշտութիւն մըն է կարծէք, որ կը մէկտեղէ այլազան պահերուն մարմինին կամ նիւթին կրած լուսաւորումը։ Գերիրապաշտութիւնն էր գլխաւորաբար այս ազատ յարաբերութիւնը ստեղծողը նկարուած ենթանիւթին եւ լոյսին միջեւ, ուր նկար մը կրնար պարփակել զանազան լուսաւորումներ՝ ջնջելով ժամանակի անցքը, ինչպէս երբ նոյնանման յարաբերութիւն մը կը ստեղծէր այլազան պատկերումներու գոյակցութեամբ՝ մէկ միջոցի մը մէջ, պաստառի կամ թուղթի մակերեսով սահմանուած։

Քոչար շղարշային գունաշերտերու նոյն յղացքը կը կիրարկէ նաեւ դիմանկարներու մէջ, ինչպէս «Մելինէ Քոչար»ի (1930) եւ «Ինքնանկար»ի (1936) պարագաներուն։ Արուեստագէտը իր քսանամեայ կինը, Մելինէն, նկարած է յունական քանդակի կերպարով՝ սակայն անոր տալով դիմանկարային տեսք՝ կեղեւի, մաշկի նմանող, ինչ որ կը համապատասխանէ այդ տարիներու իր նկարչական տեսիլքին։ Բայց վեց տարի ետք, իր ինքնանկարի պարագային կը վերադառնայ կերպարային դասական ներկայացման՝ ուր իր գլուխը կը գրաւէ նկարի միջոցին գրեթէ ամբողջութիւնը՝ իբրեւ թէ ուրիշ գործի մը մէկ հատուածը ըլլայ ան։ Ասիկա ուժեղ ներկայութիւն մը կու տայ դէմքին, որուն կը թուի նեղ գալ միջոցը եւ, պրկումի այս զգայնութեան բերմամբ կարծէք կը զգանք գլուխին ծանրութիւնը։ Այստեղ գունային թափանցիկ ուղղահայեաց շերտեր լոյսի տարբեր վիճակներ կը պարզեն, որոնց կեդրոնին կը գտնուի, կարմիրին եւ մոխրագոյնին միջեւ, կապոյտ «արատ» մը, որ գլխու ետին տարածուող երկինքին կապոյտը կը կրկնէ ու միջոցային անցք մը կը ստեղծէ դէմքին ու երկինքին միջեւ՝ իբրեւ թէ նկարուած գլուխը ամպ մը ըլլար։ Այս ձեւով, այն տպաւորութիւնը ունինք թէ անիկա կը գտնուի շատ բարձրերը, ուր սկսած է հետզհետէ առնել երկինքին գոյնը։ Փոխաբերական այս պարագան, ինչպէս եւ դէմքը ծածկող կապոյտ «արատ»ը, այն միտքը կը յառաջացնեն թէ վարագոյր մըն է որ կ'իջնէ Քոչարի դէմքին ու ինք մեղ կը դիտէ կապոյտին այսինքն՝ հետզհետէ տարածուող գիշերուան ընդմէջէն։ Գուցէ նախազգացումի մը արդիւնքն էր այս մէկը, հակառակ իր դէմքի լաւատես եւ հաստատակամ արտայայտութեան։

ԱՆՑՔԸ

Քոչարի Հայաստան վերադարձով հայրենիքը կը շահի պատկառելի արուեստագէտ մը։ Այնտեղ իր իրագործած աշխատանքները, նոյնիսկ եթէ կը կրկնեն նախքան այդ Փարիզի մէջ իր կիրարկած նկարչական եւ քանդակային լեզուն եւ կամ՝ դասական արուեստի տարբերակ մը կը դառնան, իր եզակիութիւնը կը հաստատեն տեղւոյն գեղարուեստական մարզին մէջ՝ արդիականութեան գաղափարը ներմուծելով հոն։

Հայաստանի մէջ, Քոչարի նկարչական առաջին գործերէն կ'ըլլայ «Աննա Մովսիսեանի Դիմանկարը»ն (1936), ռուսերէն ստորագրուած, որ իր վերոյիշեալ «Ինքնանկար»ին հետ կը բաժնէ հասարակաց կէտեր։ Երկու գործերն ալ նկարուած են փայտի վրայ եւ համադրողական նոյն մօտեցումով իրագործուած։ Այս իմաստով, եթէ պահ մը ջնջենք Աննա Մովսիսեանի մինչեւ ձախ այտը հասնող, ինչպէս եւ կզակէն վար գտնուող միջոցները, նոյնութիւնը աւելի ակնյայտ կը դառնայ՝ գլուխները եզերող ուղղահայեաց երկու գիծերով միասին։ Կանացի այս դիմանկարով Քոչար երկար ատենուան համար հրաժեշտ կու տայ իր փարիզեան շրջանի մտայղացումներուն։ Յաջորդող գործերը Ալեքսանտր Պուշկինի եւ Սասունցի Դաւիթի նուիրուած արձաններն են, ինչպէս եւ առասպելական այս տիպարը ներկայացնող պատկերազարդումներ, զորս գուցէ կարելի ըլլայ անուանել նորդասական աշխատանքներ։ Կաւանկարով իրագործուած երկու նկարները դասական ձեւով կը պատկերեն Դաւիթն ու իր ձին, ուր Քոչար անգամ մը եւս նկարչութիւն եւ քանդակ կը մէկտեղէ, երբ պատկերը կը յղանայ որպէս թէ ան բարձրաքանդակ մը ըլլար։

Քսան տարիներ պէտք է անցնէին որպէսզի, 1959-ին, Քոչար իրագործէր քանդակ մը՝ «Մելամաղձոտութիւն»ը, 1930ական թուականներու իր ոճը կրկնող, ուր կերպարին գլուխը մօտէն յիշել կու տայ 1933-ի «Դիմաքանդակ»ը։ Այս նոր արձանը կը ներկայացնէ պատռուած մարմին մը՝ հաշմանդամ, որուն բացուած կրծքավանդակը, խոռոչի մը նման, կը պարզէ երկնասլաց շէնքերու կոյտ մը, արդիական քաղաքի մը մէկ հատուածը։ Գործին խորհրդանշական իմաստը յըստակ է, որ կ'ակնարկէ անհաղորդական նոր քաղաքներու ցուրտ առանձնութեան, զոր մարդը կը կրէ իր մէջ՝ որպէս իր էութեան անբաժան մէկ մասնիկը դարձած։ Մարմինը հետզհետէ հալած է ու ոսկորներն են որոնք, քանդուած տուներու գերաններուն նման, մասնատուած կառոյցը կը բռնեն մարմինին։ Մարմինը՝ որ այլ տեղ կը նմանի տուփակի մը, ինչպէս «Սիպերնէթիք Մուսա»յին մէջ (1972), առարկաներով թխմուած՝ որպէս գործիք, որպէս ամբարանոց եւ ինչո՞ւ չէ, որպէս աղբաման մը՝ ուր կը նետուին ճարտարարուեստականացած ընկերութեան արտադրած առարկաները՝ տուփերու նմանող ամայի շէնքերուն մէկ անկիւնը։

Նոյնանման յոռետես եւ ողբերգական տեսիլքի մը արդիւնքն է «Պատերազմի Արհաւիրքը» տարածուն եւ շարժումով պատուած պաստառը (1962)։ Նախապէս, 1954-ին իրագործուած մատիտանկար մը՝ «Պարը»ն, իր ոլորապտոյտ գիծերով, շարժումի գաղափարը ներկայացուցած էր թուղթին վրայ։ «Պատերազմի Արհաւիրքը»ին մէջ զայն պատկերելու միտքը նոյնն է՝ սակայն աւելի բարդ եւ այլազան, որ հանելուկային ամբողջութեան մը վերածուած է, այնտեղ իրագործուած շղարշային մակերեսներու խռնուելուն պատճառաւ։ Նկարուած նիւթը ափոճալիփսեան բնոյթ ունի, ուր պատկերուած են երեք ձիեր եւ քանի մը կերպարներ որոնք, իրենց ետին գտնուող շինութիւններով մէկտեղ՝ կազմած են վիթխարի կառոյց մը։ Ամէնէն յստակ կերպարը աջին կանգնած կինն է՝ ձախ ձեռքով իր երեսը գոցած, ողբալու ձեւով, մինչ ադին մարմիններ, ձիեր եւ շէնքեր իրարու խռնուած են՝ կրակի կամ արեան կարմիրով երանգաւորուած։ Սակայն պաստառին նկարչական պատգամը շատ յստակ չի թուիր եւ խրթին, հակառակ ի գործ դրուած կատարումի հմտութեան։

Քոչար իր արուեստագէտի ասպարէզը կը փակէ յոռետես նիւթերով, թերեւս որպէս խոր յուսախաբութեան մը հայելին։ Այս մէկը նաեւ իր հակասութիւններուն հետեւանքը կրնայ ըլլալ, որ իր արտայայտութիւնը գտաւ իր գեղարուեստական տարուբերումներուն մէջ։ Աւով, Քոչարի տարողութեան սահմանումը կը դառնայ դժուարին հարց։ Իր փարիզեան տասներեք տարիներուն գործերը կը կազմեն իր արուեստին կորիզը, գուցէ նաեւ բարձունքը, ուր իր ձեռք բերած նկարչական յղացքի ուժգնութիւնը եթէ շարունակուէր՝ հաւանաբար ինք դառնար գեղարուեստական այն դէմքերէն, որոնք այս վերջին տարիներուն Փարիզի կարգ մը ցուցասրահներուն մէջ դուրս կը բերուին մոռացութեան խաւերուն տակէն՝ որպէս գեղարուեստական բանալի շրջանի մը կերտման մասնակիցներ։

Այնուհետեւ Քոչար կը մնայ 20-րդ դարու առաջնակարգ այն հայ արուեստագէտներէն, որոնք իրենց վարքով դարձան օրինակելի ուղեցոյցներ։ Գուցէ այս էր նպատակներէն մին՝ որուն կը ձգտէին։

ԱՆԵՔՍԱՆ ՊԵՐԷՃԻՔԼԵԱՆ

Les Arméniens et la prégnance du lieu communautaire

MARTINE HOVANESSIAN

Thèse de doctorat, Ecole des hautes études en sciences sociales, Paris. Janine Altounian rend compte de sa lecture lors de la soutenance de cette thèse le 24 janvier 1990

Bien que n'appartenant à aucune des disciplines universitaires compétentes (anthropologie, sociologie, histoire des migrations) pour évaluer ici la qualité de votre travail, j'ai été sollicitée par vous pour faire partie de ce jury au titre d'une connaissance «de l'intérieur», pour reprendre votre formulation, connaissance au moyen de laquelle j'aurais pu, pensiez-vous, le situer à partir d'un regard endogène, situer un travail qui par conséquent m'incluait et m'exprimait, moi Arménienne.

Si toutefois j'ai accepté de participer à cette évaluation c'est en fait parce que l'existence de votre thèse vient relancer un débat épistémologique important à mes yeux, celui du rapport entre les affects reconnus ou inconscients du chercheur ou du lecteur directement impliqué en tant qu'objet de cette recherche (moi par exemple) et la métabolisation de ces mêmes affects dans l'acte culturel de la recherche et de sa réception.

C'est donc à partir de cette interrogation que je vais rendre compte de votre travail. En quoi exactement consiste le rapport créatif, inducteur de changement structurel entre ces ressentis désespérants, persécutifs que nous transmet notre passé, que réactive violemment en nous l'actualité au Caucase et, leur traitement, en quelque sorte, par votre démarche personnelle, votre démarche heuristique qui transforme le poids de cet écrasement en moteur, en agent de l'enquête à mener ? En quoi consiste le mouvement cathartique qu'elle entraîne chez le lecteur, arménien ou non, mais engagé comme enjeu du matériel que vous traitez ? Pour reprendre une de vos têtes de chapitre (p. 109) «*L'invention du «chez soi» : construire et s'inscrire*», quel «chez nous» inventez-vous en interrogeant la mémoire d'Issy-les-Moulineaux? que construisez-vous en l'inscrivant ?

Autrement dit, un an précisément après ma lecture de vos travaux antérieurs, votre demande vient me provoquer à rendre compte du bouleversement douloureux mais aussi de la libération en retour que j'avais ressentis en les lisant «de l'intérieur» donc.

Bouleversement à replonger dans «*la fournaise*» (p. 144 témoignage) des misères parentales. Libération à constater que malgré le déni qui hypothèque encore la vérité sur leur cause de 1915, leur épopée de survivants d'un génocide peut enfin échapper au ghetto de la subjectivité familiale, à l'exlusion exercée par les discours dominants et devenir au cours de vos pages objet d'étude normalisante. Notre mémoire, enclavée sous les nécessités d'un deuil à faire, devient au fil de vos enquêtes un objet humain d'observation partageable, échangeable avec d'autres «communes» monstruosités de l'histoire contemporaine, comparable avec le patrimoine migratoire des autres humains déportés. Votre exploration mobilise la transmission d'une angoisse, celle d'un passé écrasant mais en l'instituant objet de recherche anthropologique, elle la met au service de l'investigation d'un champ jusqu'alors trop investi pour être étudié.

Pour reprendre la formulation qui chez vous caractérise le travail des Arméniens en diaspora, je dirais que votre thèse est précisément un «*travail vecteur de sens*». Il représente, en tant que tel, l'illustration exemplaire du comportement que vous définissiez pour une certaine frange de la 3e génération (la vôtre), dans son rapport à la transmission, transmission d'«*une migration du dénuement*» (p. 215), transmission d'un «*peuple.... dont l'origine de la dispersion reste historiquement opaque*» (p. 399). Voici donc, vos termes pour désigner les données de départ de la 3e génération mais aussi de votre exploration : «*Forgé en diaspora, ce concept nouveau*

par
Janine ALTOUNIAN.

«*d'arménité*» *sous-tend l'idée d'un lieu absent. Il s'inscrit dans une tentative de reconquête du familier, mais à partir d'un lieu où il ne s'exerce plus (...) se loge dans une sorte de blanc de l'histoire*». Face à cette situation, votre travail courageux «*tente cependant la synthèse des éléments dicibles et indicibles de l'appartenance. La réappropriation par le sujet de la signification de cette appartenance comme tentative de la symboliser*» (p. 345). Aussi cette tentative, par le sujet chercheur que vous êtes, de symboliser la «*prégnance d'un lieu communautaire*» me semble constituer un apport tout à fait spécifique aux méthodes de la recherche anthropologique.

Parmi les aspects multiples d'une réflexion en plusieurs directions dont le foisonnement, à mon sens, révèle l'angoisse d'où elle puise sa créativité, je m'attacherai essentiellement à trois mérites de votre thèse :

1) Vous inaugurez une nouvelle procédure d'enquête ou plutôt vous attribuez à l'enquête sur le terrain une finalité nouvelle.

2) En étudiant la migration des Arméniens vous conceptualisez une migration d'un type spécifique.

3) En traduisant au plan anthropologique leur histoire vous faites œuvre de «poétisation», vous recensez, rassemblez les éléments socio-culturels, économiques, politiques de ceux qui furent naguère ces «*réfugiés apatrides... délaissés comme objet d'étude*» (p .29), vous «*liez*» les traces d'un vécu traumatique, d'«*une historicité en rupture*» (p. 159) à des souvenirs malgré tout porteurs d'espoir, aux réalisations identitaires et institutionnelles de ces nouveaux acteurs sociaux de la France, ces «*descendants d'étranger*» (p. 27).

I - Vous vous constituez en chercheur qui ne cherche pas à découvrir une réalité qu'il voudrait s'approprier en savoir :

«*L'interlocuteur pouvait projeter en nous son potentiel refoulé... Le chercheur n'a pas été assimilé à celui qui voulait*

●▶

comprendre les modèles culturels du narrateur (puisque lui-même en faisait partie), mais à celui qui, de par sa proximité culturelle et sa fonction «d'écoute», permettait à la subjectivité (potentiel refoulé...), de se manifeser» (p. 83). En quêtant sur ce que vous savez inconsciemment, mais ignorez de fait, vous occupez une position privilégiée pour faire émerger les représentations interdites de part et d'autre. Vous avouez : «*N'y aurait-il pas volonté de fonder, à partir du discours des autres, une identité dont on est soi-même porteur équivoque?*» (p. 84). Aussi votre recherche est-elle un moyen de recevoir et de publier «*une transmission de l'innomable*» (p. 151). Elle permet notamment au lecteur de s'identifier à l'enquêteur, fictivement extérieur, pour pouvoir «découvrir», peu à peu projetée sur l'écran de l'observation scientifique, découvrir sous couvert scientifique, une réalité qui l'ensevelissait, un patrimoine non transmissible de l'intérieur, seulement abordable de l'extérieur. «*Nous étions porteur d'un projet initial; celui de restituer du témoignage pour mettre à jour la teneur des conflits inconscients pour en vérifier oui ou non leur réalité forclose*» (p. 86). En somme votre démarche ne va pas à la découverte, mais au contraire elle met en scène le postulat d'une ignorance en quête de vérité, qui en recouvrant, en refoulant permet donc d'en apprendre, d'en dire quelque chose. «*La communauté se dessine... dans la conscience commune... d'une perte, d'une rupture irréversible de ses référents... Tout se passe comme si c'était autour de ce trou béant, moment désagrégateur de l'histoire du peuple, que la conscience communautaire se ressourçait*» (p. 54).

Or c'est précisément votre appartenance à la 3e génération dont «*la quête identitaire... réside à la fois dans le souvenir d'une proximité et de sa perte*» (p. 85) qui vous rend possible d'occuper cette position de tiers apparemment distancié entre «*deux univers clivés de la mémoire, et non réconciliés, dont l'un appartiendrait à un passage essentiel et l'autre à un présent banalisé*» (p. 139). En écoutant de cette place, les témoins qui ont émigré «*emportant avec aux leurs... souvenirs du massacre et de la déportation*» (p. 133), vous créez un espace transférentiel, vous amorcez un mouvement de réconciliation et d'extériorisation possibles : Ainsi «*se constitue comme la scène primitive, la justification de la production du récit*» (p. 139), je dirais également scène primitive, justification de votre investigation d'enfant chercheur.

La 2e génération ne le pouvait pas car elle ne disposait pas, comme vous, «*des bribes d'une transmission*» (p. 86) seulement. Vous le reconnaissez souvent la 2e génération a «*intériorisé et vécu intimement le désarroi psychologique... été témoin de l'angoisse de mort des parents*» (p. 164). Les réserves que j'aurais eues à formuler sur votre travail concernent l'ambivalence que vous avez à son endroit, vous oscillez entre la juger et la comprendre : tantôt elle aurait failli dans la transmission (p. 253), eu «*peu d'aptitudes à la créativité identitaire*» (p. 398), elle aurait surtout prôné l'idéologie de la réussite en intégrant sans recul «*le projet parental d'échapper à la stigmatisation sociale de l'immigré/ouvrier*» (p. 242), tantôt elle signifiait ainsi «*son incapacité à se maintenir dans la référence à un passé coupé du réel*» (p. 403), était aux prises avec des injonctions parentales paradoxales (p. 239), et tout en «*réhabilitant certains savoirs-faire acquis au pays*» (p. 228), elle «*réparait «inconsciemment» l'image invalidante de la victime transmise par les parents*» (p. 240).

Le récit de vie dont vous faites l'analyse sémiologique, ce paradigme des récits de notre enfance, paradigme troublant de par son exhaustivité, les nombreux autres témoignages si saisissants parce que trop familiers, constituent un des matériaux essentiels où se noue la trame de votre recherche. Mais ce faisant ces témoignages trouvent pour ainsi dire leur rédemption et leur place de parole opérante à un double titre : d'abord parce qu'ils permettent le constat des attitudes identificatoires qui nous ont été, malgré tout transmises.

Cédant à une préférence compréhensible, j'aimerais oublier ce qui fit évidemment resurgir les larmes et rapporter ici le plaisir que j'ai pris à l'évocation du personnage de la mère dans votre récit de vie. Toute l'histoire est empreinte de son affection protectrice, respectueuse envers le soutien de sa famille, qu'elle appelle selon l'usage «l'homme», son homme, «*Mart*» (p. 413), de sa gestion du sacré, seul reste à transmettre quand toute sécurité s'effondre, de son autorité, son ingéniosité face à l'imminence de la mort, mais aussi, dans les banals conflits, face aux dissipations éventuelles d'un fils légitimement en quête, après tant de tribulations, de quelques désinvoltures parisiennes ! L'affrontement sur le quai de la gare (p. 457) entre une mère au regard, je dirais «anthropologique», qui décode dans l'élégance pimpante du fils retrouvé, dans la séduction qu'il exerce certainement sur elle, un dévoiement de leur projet communautaire et la riposte du jeune homme, ma foi, fort efficace pour congédier, par la suggestion impertinente du «train suivant» à prendre, les abus des vues et des aperçus maternels, cette scène digne de la verve réaliste d'un scénario brechtien peut assurer tout Arménien, s'il en eût jamais douté, de la vitalité, du bon sens et de l'humour ici à l'œuvre pour déjouer les dépendances économiques de la famille, fussent-elles banalement «œdipiennes».

Pour revenir à ces témoignages, ils sont également opérants à un second titre : par la distance réconciliatrice que vous instaurez, par votre recueil et sa traduction anthropologique —en quoi d'ailleurs vous transposez ainsi au niveau de vos partenaires chercheurs la traduction linguistique des parents par les enfants de 2e génération— vous mettez en perspective leur exemplarité, vous les promouvez au rang de métaphores de la condition humaine des rescapés en général, au rang de repères de sens universel. D'un vécu d'exclusion ils passent, par votre médiation, au statut de «référentiel» pour les aventures de tout survivant à une «expérience-limite» qui, sur trois générations poursuivent un projet d'abord de survie puis de vie en débat avec l'altérité de l'environnement nouveau.

II - Vous faites l'anthropologie d'une immigration bien particulière, «*irrationnelle... car elle s'adjoint le sentiment d'une dépossession totale, ne cadre pas avec les schémas classiques des mouvements migratoires, à savoir leurs mobilités hésitantes entre une société d'origine et un pays d'accueil : ... «on n'avait pas de pays qui nous soutenait. Nous on n'avait rien»*» (p. 125). Vous constatez en quoi la situation des immigrés arméniens relevait d'une altérité tellement radicale qu'elle rencontrait «*une absence d'intérêt sociologique pour les Arméniens*», un angle mort de la recherche vis à vis d'eux qui «*traduit leur extériorité... face à l'objet immigration comme analyseur pour les sociologues de la fin des années 1960*» (p. 32).

Il me semble que seule l'implication personnelle du chercheur fait émerger une catégorie nouvelle située jusque là au point aveugle du regard scientifique, celui-ci s'étant borné, pour ce qui concerne les Arméniens, à alimenter essentiellement le discours historique ou, depuis une quinzaine d'années, comme vous le montrez avec une abondance de documents, le discours identitaire et politique. Si l'existence préalable des modèles normatifs votre répressifs est en effet indispensable pour que le chercheur puisse, en transgressant leurs limites, instituer d'autres repères modélisants, c'est en revanche dans cette aptitude à ouvrir un autre champ à la recherche des processus de migration que je situerais le mérite majeur de cette présente thèse. Votre observation qui se veut décrire, révéler, expliquer à ceux de «l'extérieur», et partant, objectiver les déterminations d'une migration violente qui nous précède et nous habite, votre analyse qui agit sur elles en les rendant communicables, étudiables, modifient certes les données d'un destin particulier en le référant à une norme générale. Mais elles modifient aussi en retour, elles dotent de variations inédites, cette norme qu'elles renouvellent.

Votre objet de recherche, cette sorte particulière d'immigration, «*dont les causes ...bouleversent... les analyses traditionnelles des trajectoires migratoires dans leur interprétation normative*»(p. 156) vous le définissez en formules simples : cette «*immigration décline son identité en référence au statut du migrant orphelin*» (p. 146). Son point de départ est un lieu d'origine, éclaté, vécu comme un non-lieu «*un effondrement brutal des références*» (p. 402) puisqu'anéanti sans laisser de traces. Son point d'arrivée sera une territorialisation dans l'espace social et institutionnel de la France mais aussi et surtout dans l'espace psychique de ces transplantés d'«*un vécu impossible mais vrai*». Je dis surtout parce que vous montrez comment ce qui fonde l'insertion sociale des êtres échappés à une visée d'extermination c'est une «territorialisation» symbolique des référents identitaires emportés avec soi, l'insertion économique et culturelle étant tout à la fois l'agent et l'indice de la réhabilitation symbolique.

Ainsi lorsque vous avez (p. 162) «*choisi de respecter le rythme et la logique d'une mémoire plus proche du «temps de recomposition» du sujet que celle de l'histoire événementielle*» vous avez par là-même introduit dans le champ de l'observation scientifique une temporalité autre que celle de la diachronie. Vous travaillez, en fait, avec la temporalité de «l'après-coup» qui, en réinserant des descendants dans leur histoire propre, bouscule la temporalité normative. Puisque vous citez cette phrase bien connue : «*La réalité est d'abord représentation*», je dirais que vous modifiez la réalité d'un groupe social en restaurant sa faculté à habiter son univers symbolique, à se représenter.

Votre travail m'a semblé mettre en lumière cette catégorie «migratoire» spécifique où les «migrants» n'ont pas seulement à s'adapter à un nouveau pays mais aussi à œuvrer, à l'aide de diverses stratégies, à la restauration d'un ordre symbolique quelconque en enracinant quelque part leur existence provenant apparemment d'un nulle part. «*La prégnance du lieu communautaire*» chez les Arméniens c'est, d'après ce que vous avez réussi à montrer dans ces pages, la prégnance d'une injonction à maintenir dans l'imaginaire et à créer dans le réel, avec des comportements générationnels divers, un topos où puissent se territorialiser des valeurs identitaires. Celles-ci, réensemencées en quelque sorte, réactualisent celles d'avant la catastrophe, en héritent sur un nouveau sol où elles peuvent, au contact du nouveau milieu dialectiser leur altérité et en créer de nouvelles. Vous écrivez : «*Les Arméniens s'inscrivent sur le territoire en domestiquant l'espace... imprimant ainsi une sorte de temporalité sur un territoire*» (p. 113) comme s'il s'agissait en un premier temps de se nidifier quelque part, par exemple le «village» d'Issy Les Moulineaux, pour satisfaire à des besoins de survie économique certes, mais aussi pour pouvoir y remémoriser, y représenter un lieu englouti, et à partir de cette représentation, engager un débat identitaire et politique avec l'autre, avec les autres.

De même au delà de «*la simple rentabilité économique... l'aspiration à reproduire des modèles anciens de cohésion dans la sphère du travail*» (p. 232) attribue à celui-ci la fonction de maintenir des pratiques sociales signifiantes, de tisser un sens dans ces ateliers de tailleur, de tricot, dans ces boutiques qui demeurent «*le lieu exemplaire d'une vie en relation avec l'intérieur et avec l'extérieur*» (p. 232). D'ailleurs le proverbe que vous rappelez «*On peut voler ton bracelet en or mais pas ton métier*» (p. 232) dit bien que ce qui vaut la peine d'être possédé c'est un savoir-faire. Toute la perspective de votre recherche opère un déplacement de la matérialité des lieux et des objets vers leurs référents et à l'espace transitionnel de leur possibilité de réemergence.

C'est en quoi elle m'a plu, ce qui, malgré vos questionnements prudents, malgré la réitération des événements catastrophiques en Arménie soviétique dont vous analysez les effets sur la diaspora dans votre conclusion, la rend un peu, si des assertions semblables ne sont pas impudentes, optimiste. Son mérite fondamental est d'avoir osé ériger en objet de recherche cette trajectoire géographique et symbolique qui va de l'échappée à la terreur aux avatars de l'exil et du dénuement pour, au-delà de l'insertion socio-culturelle, économique, politique, aboutir, entre autres, à ce travail réflexif et interrogateur issu de la 3e génération. Il constitue votre réponse personnelle à la question : «*Comment agir ? .. comment se constituer comme sujet «actif de son appartenance?*» (p. 350). L'exemple des Arméniens que vous traitez me semble pouvoir servir à l'élaboration d'une grille de lecture où d'autres exilés de la barbarie sont acculés, «sans retour possible» à engendrer, élaborer leur existence, leur institutionnalisation en une diaspora et j'ai toujours été très intéressée par les quelques comparaisons que vous êtes amenée à établir avec la diaspora juive. Votre méthode pourrait ainsi servir de base à une anthropologie des processus de restauration symbolique au travers ou au fondement des différentes voies de restauration économiques ou culturelles.

III - Enfin le troisième aspect de votre thèse que je n'aborderai que brièvement par manque de temps est ce que j'appelle l'effet de «liaison», de «poétisation» et donc de «subjectivation» qu'elle peut exercer sur les Arméniens.

Tout d'abord votre documentation extrèmement fournie sur l'ensemble des aspects de la présence arménienne en France constitue un recensement narcissisant quel que soit précisément le «réseau» auquel appartient le lecteur (je reprends ici la notion que vous mettez en lumière): les différents courants et partis politiques, les différentes tendances des mouvements associatifs, des organes de presse existants, leur remaniement depuis la montée du terrorisme en 75 jusqu'au séisme de 88, et par ex, sans compter votre bibliographie qui constitue un précieux outil de travail, la mention des articles de presse les plus importants depuis 81 dans les quotidiens français (p. 357), l'histoire documentée de la naissance et de l'évolution de la vie isséenne, paradigme de toute communauté arménienne implantée en France, l'histoire du rôle de l'Eglise, des notables, des projets scolaires, culturels, enfin et surtout votre description très nuancée des différents modes d'appartenance communautaire, selon les générations, les vagues d'immigration, y compris évidemment les dernières du moyen-orient, selon les changements qu'apportent ou non les instances internationales et les faits politiques dans la reconnaissance des causes de la dispersion des Arméniens dans le monde.

Ce rassemblement informatif que vous opérez ne peut manquer d'avoir un effet reconstituant, restructurant par rapport au vécu d'émiettement, de morcellement du passé. Vous dites «*la 3e génération réintroduit dans le champ des appartenances la capacité individuelle du sujet à combiner et à articuler ses multiples références*» (p. 353) c'est ce que vous faites vous-même et que votre travail facilitera aux autres de faire.

Mais voici ce qui moi me semble important dans ce que je désigne par «effet de liaison psycho-affective», effet induit par votre travail qui est né de votre désir «*de traduire les effets de l'éviction du sol natal*» (p. 150) : en évoquant par votre texte mais aussi par des photos de famille, des pièces d'identité à tous les sens du mot les Arméniens dans les données concrètes de leur itinéraire migratoire, vous «poétisez» une histoire douloureuse, vous la rendez «aimable», appropriable, véhiculable, articulable à celle des autres. Vous modifiez l'économie des traces de souffrance en les insérant dans des paysages de vie, de la vie d'une génération qui nous a mis au monde. Les noms d'Ardèche, de Drôme, Pont de Cheruy, Décines, Joyeuses, du port de Marseille, du boulevard Magenta, de la rue des Dominicains, de l'ile Saint Germain confèrent à vos repérages pleins de sérieux un caractère poétique, celui précisément que l'on peut trouver dans le cinéma à la nostalgie souriante des années trente. Pour reprendre vos termes, vous contribuez aux «*modes de réappropriation d'une identité pulvérisée de son lieu d'origine*» (p. 237), vous avez réussi à «*introduire comme formes vivantes ...les référents de l'identité culturelle*» (p. 356).

JANINE ALTOUNIAN

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris Commission Paritaire: N° 55935

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ 6
MARDI
6 MARS
1990

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

LE NUMERO : 4,00 F

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48 00 06 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 800 Ֆ. — Վեցամսեայ : 410 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.100 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
950 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

65ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 17.225 | Fondateur: SCHAVARCH MISSAKIAN | 65e ANNÉE — No 17.225

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ» – ՓԵՏՐ. 27 / ՄԱՐՏ 2)

ՓԵՏՐՈՒԱՐ 28-ԻՆ ԾԻԾԵՌՆԱԿԱԲԵՐԴ

Առաւօտ կանուխէն արդէն, հոծ բազմութիւնը դիմեց Ծիծեռնակաբերդ, 1915-ի զոհերու յուշարձանը, որուն կողքին, այսօր, կայ նաեւ արցախեան շարժումի զոհերու յուշարձանը։

Մայրաքաղաքէն եւ այլ վայրերէ եկած էին յարգանքի տուրք մատուցանելու երկու տարի առաջ Սումգայիթ կատարուած ոճրագործութեան անմեղ զոհերու յիշատակին եւ իրենց ձայնը բարձրացնելու բռնութեան, դաժանութեան եւ անարդարութեան դէմ։

Հոգեւոր երաժշտութեան ընկերակցութեամբ, ամբողջ օրը, ծաղիկներ դրուած են եւ մէկ վայրկեան լռութեամբ յարգուած է զոհերու յիշատակը։

Յուշարձանին ծաղկեպսակ դրուած է Հայաստանի կեդր. կոմիտէի, Գերագոյն Խորհուրդի Պրեզիտիումի եւ Նախարարաց Խորհուրդի կողմէ։

Խաղաղ երթը շարունակուած է մինչեւ ուշ գիշեր։

**

ԿՐՕՆՔԻ ԴԱՍԸՆԹԱՑՔ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԴԱՍԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆԸ (*)

Ընդառաջելով ուսանողութեան փափաքին, Երեւանի «Բրիւսով» մանկավարժական Հիմնարկի ղեկավարութիւնը որոշած էր այս կիսամեակին կազմակերպել կրօնքի տեսութեան եւ պատմութեան դասընթացք։ Եւ քանի որ այդ հաստատութիւնը Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի օժանդակութիւնը խնդրած էր, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Վազգէն Ա. փափաք յայտնած էր հանդիպելու ուսանողութեան, դասախօսական կազմին հետ, իր օրհնութիւնը բերելու նոր ձեռնարկումին։

Փետրուար 28-ին, բերնէ բերան լեցուն էր Հիմնարկին հանդիսասրահը։ Բացման խօսքով հանդէս եկաւ փոխ-վերատեսուչ Արամ Բաղեխմիեան։ Ապա խօսք առաւ Վազգէն Ա., որ ժամանած էր Արարատեան Թեմի առաջնորդական փոխանորդ Գարեգին Եպիսկ. Ներսիսեանի, դաւազանակիր Նաթան Վարդապետի, Էջմիածնի հոգեւոր խորհուրդի անդամ Գրիգոր Խանջեանի, «ԷՍ. Օ. ԷՍ. – Արմէնի»ի ընդհ. քարտուղար Գրիգոր Փափազեանի ընկերակցութեամբ։

Սումգայիթի եղեռնագործութեան Բ. տարելիցի առիթով մէկ վայրկեան լռութենէ ետք, Վազգէն Ա. 35 տարուան իր կաթողիկոսութեան ընթացքին առաջին անգամ ըլլալով է որ հանդիպում կ'ունենար կրթական մեծ հաստատութեան մը ուսանողութեան հետ։

Իր խօսքին մէջ անդրադարձաւ պատմութեան մէջ հայ ժողովուրդի քրիստոնէական հաւատքին, Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ ունեցած դերին, ուսանողութիւնը յորդորեց լրջօրէն մօտենալ մանկավարժի առաքելութեան, դժուարութեանց առջեւ չկորսնցնել ոգիի արիութիւնն ու հաւատքը։

Եթէ ղարաբաղեան արդար դատը անմիջապէս լուծուէր, երեւի նման չէր ըլլար Հայոց պատմութիւնը, շեշտեց ան։ Գուցէ արցախեան այս փոթորկումին պարտական ենք որ մեր ժողովուրդը իր արմատներուն վերադարձաւ, նաեւ կրօնական – եկեղեցական իմաստով...։

Այսուհետեւ «Բրիւսով» Մանկավարժական Հիմնարկի բոլոր բաժանմունքներու Գ. կարգը յաճախողները կրնան դասախօսութիւններ լսել (20ժամեայ դասընթացք) Հայ Եկեղեցւոյ պատմութեան, աստուածաշնչեան պատումներու վերաբերեալ, կ'ուսուցանուի Հայ Եկեղեցւոյ մեծերու վարքը, հին եւ նոր կտակարաններու մեկնութիւն եւայլն։

(*) Լուրը տուած էինք Մարտ 2-ի մեր թիւով։

ՄՈՍԿՈՒԱ ԿԸ ԲԵԿԱՆԷ ԱՐՑԱԽԻ ԸՆՏՐՈՒԹԵԱՆՑ ՈՐՈՇՈՒՄԸ

Մոսկուա, այս անգամ, շատ արագ շարժեցաւ։ Շաբաթ առաւօտ, Մարտ 3-ին, Հայաստանի մամուլին մէջ կը հրատարակուէր Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդի ընտրական որոշումը, այս անգամ Արցախի վերաբերեալ եւ Մոսկուայի Գերագոյն Խորհուրդը նոյն իրիկունը կը բեկանէր, հակիրաւական հռչակելով զայն։

Միւս կողմէ, կացութիւնը միշտ ծանր ըլլալով Ազատ եւ Կամօ, Ուրբաթ իրիկուն, ինչպէս գրած էինք, ցոյց մը տեղի կ'ունենար Օփերայի Հրապարակը եւ կը պահանջուէր որ Գերագոյն Խորհուրդը դատապարտէ Կամօ եւ Ազատ կատարուող զօրքի բռնի գործողութիւնները։ Ժողովուրդը, ապա, կը դիմէր Գերագոյն Խորհուրդի շէնքը, շարունակելու համար ցոյցը եւ ի վերջոյ, Գերագոյն Խորհուրդը տեղի կուտար եւ կը դատապարտէր։

**

ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ ՆԻՍՏԸ

Միխայիլ Կորբաչովի եղած հարցումի մը ԹԱՍ-ի Թղթակցին կողմէ, ան, չեշտելով թէ չուզեր յայտնաբերել դըռնփակ նիստի մը ընթացքին բռուածները, աւելցուցած է սակայն. – «Վիճաբանութիւնը առանց յուզումի եւ կրքոտ ելոյթներու չանցաւ, բայց, ապագայի մտահոգութիւնը տիրապետեց։ Երեսփոխանները յոյս յայտնեցին, որ Ազերիներն ու Հայերը մէկը դէպի միւսը երթայ։ Կը թուի որ կը տեսնուին արդէն կատարուելիք առաջին քայլերը։ Համաձայնեցանք որ վերջնապէս բանաձեւ մը պատրաստենք, զայն ենթարկելու համար Գերագոյն Խորհուրդի յաջորդ նիստի մը»։ Կորբաչով եզրակացուցած է, ըսելով. – «Կը յուսամ որ Գերագոյն Խորհուրդի եւ բոլոր երեսփոխաններու թափած ճիգերը արձագանգ գտնեն Ազերիներու եւ Հայերու մտքերուն եւ սրտերուն մէջ։ Կ'ուզենք հաւատալ, որ կացութիւնը ի մօտոյ կը բարելաւուի»։

**

Կիրակի օր, ընտրութիւններ կը կատարուէին երեք Հանրապետութիւններու մէջ (70%-ը ամբողջ միութեան) Բելոռուսիա, Ուկրանիա եւ Ռուսաստան։ Վերջնական արդիւնքները դեռ ծանօթ չէին Երկուշաբթի, բայց կ'ըսուէր թէ Բորիս Ելցին ընտրուած է ձայներու 70% ստանալով։

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԸՆԿԵՐՎԱՐԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ներքին ճակատամարտը օրէ օր աւելի սուր բնոյթ կ'առնէ։ Արդարեւ, քանի կը մօտենայ Ռէնի համագումարի օրը, այնքան բուռն է պայքարը զանազան բանաձեւերու միջեւ։ Եթէ հաստատ է, որ ցարդ եղած քուէարկութիւնները 3-րդ դիրքի վրայ կը դնեն Ռոքարի բանաձեւը, երկու գըլխաւորներու (Ֆապիուս եւ Մօրուա – Ժոսփէն) վիճակը շատ սեղմ է, այնինչ Ֆապիուս հազիւ աւելի առաջ կը հասնի, այլ խօսքով երկուքն ալ 29%-ի շուրջ են։ Փարիզի դաշնակցութիւնները դեռ չեն քուէարկած։ Եթէ Ֆապիուս գլուխը կը մնայ Միթերան նախկին հօսանքը պառակտուած կ'ըլլայ։ Այս պատճառ եղաւ որ հակա – Ֆապիուս ճակատ մը կոչ ըլլայ, առաջքն առնելու համար որ կուսակցութիւնը բոլորովին պառակտի։ Հրապարակի վրայ եօթը բանաձեւ կայ։ Մօրուա, որ թեկնածու է իր իսկ յաջորդութեան, համոզուած է որ համախմբողի մեծագոյն կարողութիւնը՝ իրն է։

ՄԱՐՏ 5-ԻՆ է որ սկսաւ Ֆրանսայի մարդահամարը, որ 32-րդն է իր տեսակին մէջ։ Կը տեւէ մինչեւ Ապրիլ 5 եւ պարտադիր է։ Այդ աշխատանքին համար 100 հազար պաշտօնատարներ բնակարանները կը դիմեն, հարցաթուղթը ձգելու, ապա՝ հաւաքելու համար։ Իրենց անցքը նախապէս պէտք է յայտնուի շէնքերու մուտքին դրուած ազդերով։

ՆԱԽԱՐԱՐԱՊԵՏ ՌՈՔԱՐ ջնջեց այն հրովարտակը, որ կ'արտօնէր արդարադատութեան եւ ոստիկանութեան բանակարգիչ ցուցակներ պատրաստել անձերու, քաղաքական հակումներու, կրօնքին, ցեղին եւայլն, եւայլն մասին։ Երկու հրովարտակները լոյս տեսած էին Փետրուար 27-ին Պաշտօնաթերթին մէջ, բայց բարձրացած աղմուկէն, Ռոքար նահանջեց եւ նոր հրովարտակով մը ջնջեց նախորդը, ինչ որ տարօրինակ գաղափար մը կուտայ վարչապետի մը գործելակերպին մասին։ Ինք ալ կ'ընդունի որ ստորագրած պահուն կարդացած էր, բայց, նոր կ'անդրադառնայ որ «պատրաստ չէին գործադրութեան համար», թէեւ հետեւանք էին ժողովուրդին պահանջած ապահովութեան։ Մնաց որ Էռ – Ժէ-ի (ընդհ. տեղեկատուութիւններ) այս գործունէութիւնը նորութիւն մը չէ եւ աշխարհի բոլոր ոստիկանութիւնները նոյնը կ'ընեն, Ֆրանսան ներառեալ։ Էռ – Ժէ-ն (Ռանսէնեման Ժենեռօ) Պետութեան մեծ ականջն է եւ ժառանգորդն է «յատուկ ոստիկանութեան» զոր Նափոլէոնի ոստիկանութեան նախարարը հիմնած է 1811-ին եւ ներկայ ձեւը առած է 1942-ին։

ԿԻՊՐՈՍԻ շուրջ տարուող բանակցութիւնները Նիւ – Եորքի ՄԱԿ-ի շէնքին մէջ, ձախողեցան Տէնքթաշի պատճառով, բաւական ջղագրգռելով ընդհանուր քարտուղարը՝ Տէ Քուէյառ։ Յայտարարեց թէ կը հրաժարի Կիպրոսի բանակցութիւնները վարողի իր լիազօրութենէն իբրեւ բողոք Տէնքթաշի գործելակերպին, որ անշարժութեան կը մատնէ բանակցութիւնները։ Բոլորովին յանպատրաստից ձեւով, Տէնքթաշ յանկարծ առաջարկած է՝ «Թուրք – Կիպրացի ժողովուրդին ինքնորոշման իրաւունքը», որ անընդունելի է 600 հազար Յոյն – Կիպրացիներուն համար. բայց նաեւ ՄԱԿ-ի ընդհանուր քարտուղարին որ երկու տարիէ երեք կէտերէ բաղկացած ծրագիր մը պատրաստած էր ընդունելի երկու կողմերուն համար ալ եւ վաւերացուած Խորհրդային Միութեան, Միացեալ – Նահանգներու եւ Եւրոպական Համայնքին կողմէ։ Ծրագիրն էր՝ Դաշնակցային պետութեան մը հաստատ –

(Շար.ը Դ. էջ)

ԼԻԲԱՆԱՀԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

Բացարձակապէս անկարելի դարձած է, շաբաթներէ ի վեր որեւէ կապ հաստատել (հեռաձայն, թելեքս) Պէյրութի հետ։ Անուղղակի տեղեկութիւններ ստացանք Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութենէն, որոնք կը հաստատէին, ինչպէս կը սպասուէր, որ կացութիւնը ծանր է եւ ռմբակոծութիւնները բաւական մեծ վնասներ հասցուցած են Կաթողիկոսարանի կարգ մը շէնքերուն եւ թէ բազմաթիւ Հայերու տուներ ու խանութներ քարուքանդ եղած են։

Այս միջոցին, միակ թերթը, զոր կը ստանանք Պէյրութէն «Մշակութային Շարժում» շաբաթաթերթն է, որ Փետր. 24ի իր թիւով հետեւեալ շատ հակիրճ տեղեկութիւնները կուտայ (ճիշդ է որ տեղւոյն վրայ ալ, ոչ միայն արեւմտեանէն արեւելեան, այլ նոյնիսկ արեւելեան գօտիի մէկ թաղէն միւսը կարելի չէ լուր առնել). –

«Տմարդի ռմբակոծման զոհ գացին նաեւ Տէր եւ Տիկին Գրիգոր Քէշեանի երկու երիտասարդ զաւակները, մէկը՝ մանչ, միւսը աղջիկ։

Շուրջ երեք շաբաթ տեւող, իր տեսակին մէջ աննախընթաց կործանիչ եւ մահաբեր այս պատերազմին զոհ գացին տասնեակ մը Հայեր։ Վիրաւորներուն թիւը շատ աւելի մեծ է։ Իսկ ահաւոր են քանդումները եւ ժողովուրդին ենթարկուած սարսափներն ու զրկանքները»։

**

Ճարահատ, Մարոնի պատրիարքը՝ Գերպ. Սֆէյր ստանձնեց բանագնացել «անոնք որոնք կրակի ու արեան մէջ կը դնեն քրիստոնեայ երկիրը»։ Առաջին առթիւ, հակադրութիւնը դրական եղած էր եւ կռիւները դադար մը արձանագրած են։

ՄԱՐԶԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՖՈՒԹՊՈԼ

ԲԱԺԱԿ

Մարտ 1-ին, իր դաշտին վրայ, «Արարատ» 0-ի դէմ 1 կէտով պարտուեցաւ Դինամոյէն եւ դուրս մնաց Բաժակի մրցաշարքէն։

**

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱԿՈՒՄԲՆԵՐԸ ՉԵՆ ՄԱՍՆԱԿՑԻՐ Բ. ԴԱՍԱԿԱՐԳԻ ԱԽՈՅԵՆՈՒԹԵԱՆ

Երբ պարզուեցաւ որ Վրաստանի մարզիկները խորհրդային ֆութպոլի ախոյենութենէն կը քաշուին բազում խնդիրներ ծագեցան կապուած մրցումներու կազմակերպման, խաղացանկին մէջ փոփոխութիւններու հետ։

Եւ ահա Երեւանէն Մոսկուա հասած է հետեւեալ հեռագիրը. – «Հայաստանի Սպորտպետկոմը նպատակայարմար գըտած է Բ. դասակարգի համամիութենական փնջային մրցաշարքը կազմակերպել միայն Հայաստանի ակումբներու (անշուշտ՝ նաեւ Ստեփանակերտի «Արցախ»ի) մասնակցութեամբ։

Հայաստանի ֆութպոլի մասնագէտներու եւ մարզական կազմակերպութիւններու ղեկավարներու կարծիքով նման մրցաշարքի մը կազմակերպումը անպայման կը նպաստէ հայկական ֆութպոլի վերելքին։

ՃՕՐԱՑԱՏՔ

Ռուսաստանի Պենզա քաղաքը տեղի ունեցած Ջրացատքի խորհրդային ախոյենութեան մէջ Երեւանցի Արսէն Ջաւադեան, աշտարակացատքերու մէջ առաւելագոյն կէտերը ձեռք ձգելով, երրորդ անգամ ըլլալով դարձած է Խորհրդային Միութեան ախոյեան։

ԼՈՍ ԱՆՃԸԼԸՍ

ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑ
Հ. ԼԵՒՈՆ ՎՐԴ. ՋԷՔԻԵԱՆԻ
ՀԵՏ

Ամերիկահայ Միջազգային Գոլէճի հրաւէրով, Յունուար 12 – 29, Լոս – Անճըլըս գտնուեցաւ Վենետիկի Համալսարանի հայ լեզուի ու գրականութեան ամպիոնի վարիչ դոկտ. Հայր Լեւոն Վրդ. Ջէքիեան, դասախօսութիւններու շարք մը ներկայացնելու՝ «Հայկական զարթօնքի պատմական պարագաները եւ գաղափարաբանութիւնը» նիւթին շուրջ:

Հայագիտական ժողովրդական լսարանի շրջագիծէն ներս 7 դասախօսութիւնները տեղի ունեցան Կլէնտէյլի Church of the Brethren–ի սրահին մէջ, ուր ներկայ եղան հայ վարժարաններէ ուսուցիչներ, մտաւորական դասու ներկայացուցիչներ, գրասէր եւ ազգային հարցերով հետաքրքրուող հանրութիւն մը:

Դասախօս վարդապետը հմտութեամբ եւ մասնագիտական մօտեցումով ներկայացուց Զարթօնքի նախընթացները եւ պատմական շրջանը, մխիթարեան մարդկայնապաշտութիւնը, Զարթօնքի շարժման վրայ ռոմանթիզմի եւ իտալական Risorgimento–ի ազդեցութիւնները, Զարթօնքի շարժման գլխաւոր բաղկացուցիչ տարրերը, դաստիարակչական սիստեմի աշխարհականացումը, մամուլը եւ նոր խմբագրութեան պարունակութիւնը, իգական սեռի հարցը եւ ընկերային երեւոյթներու զարգացումը եւ հուսկ՝ անդրադարձը կրօնական խմորումներու, յանգելով եզրակացութիւններու:

Իւրաքանչիւր նիւթի մասին իր դասախօսութիւնը Հայր Լեւոն համեմեց մեր պատմութեան դրուագներէ եւ գրականութեան էջերէ քաղուած մէջբերումներով, աւելի մատչելի եւ թանձրացեալ դարձնելով կատարուած վերլուծումները:

Յետ լսարանի հանդիպում մը ունեցանք Հայր Լեւոն Վրդ. Ջէքիեանի հետ, իր դասախօսութիւններու ընթացքին կատարուած վերլուծումներու եւ խորհրդածութիւններու ընդմէջէն քաղուած հարցերը ներկայի ակնոցով դիտելու եւ անոնց լոյսին տակ անդրադառնալու համար՝ այսօր, ամբողջ Սփիւռքի առջեւ ծառացող մեծագոյն հարցին՝ մեր գոյատեւումի հարցին:

Ստորեւ՝ «Յառաջ»ի համար մեր կատարած հարցազրոյցը.

***

ՀԱՐՑ. – Խօսեցաք ԺԹ. դարու Զարթօնքի ժամանակաշրջանի դէպքերու եւ գաղափարաբանութեան մասին, նշելով որ Զարթօնքը կամ վերածնունդը յանկարծակի շարժում մը կամ ծնունդ մը չէ, այլ առանձին եւ մանր դէպքերու եւ շարժումներու օղակաւորման հետեւանք: Արդեօք 1965–ին՝ Եղեռնի 50–ամեակով ծնած քաղաքական գիտակցումը, 1975–ին ծագում առած հայկական ահաբեկչութիւնը, 1988 Փետրուարին սկսած Ղարաբաղի պահանջատիրական շարժումը եւ անոր հետեւող հայկական նոր կազմակերպութիւններու ծնունդը Հայրենիքի մէջ, կարելի՞ է նկատել հայկական նոր Զարթօնքի մը նախընթացները, թէ՝ արդէն իսկ նոր Զարթօնք մը կ'ապրի Հայութիւնը:

ՊԱՏ. – *Զանազան տեսանկիւններէ դիտելով կարելի է ըսել, որ Հայութիւնը նոր Զարթօնք մը կ'ապրի. դեռեւս ուրիշ տեսակէտներէ՝ Զարթօնքի նոր հանգրուաններու պատրաստութեան շրջանի մը մէջ ալ կը գտնուինք: Բնականաբար, Զարթօնքի այս գաղափարը որքան կը խանդավառէ ու կ'ոգեւորէ մեզ, բայց կը խորհիմ, թէ բոլորովին զերծ ալ չէ երկդիմութենէ, որովհետեւ մեր Զարթօնքին հետեւող գեղապաշտ կամ իրապաշտ կոչուած շրջանին (1880 – 1915), որ մեր արդի գրականութեան ամէնէն փայլուն շրջանն է, հետեւեցաւ Մեծ Եղեռնը: Հետեւաբար, ներկայիս Զարթօնքի մը նախադրեալները որքան որ ալ դրական եւ ոգեւորիչ երեւոյթներ ըլլան, քաղաքական իրադարձութիւններու բերմամբ, կրնան նաեւ բոլորովին զերծ չըլլալ երկդիմութենէ: Այսօր կը մշակուի Եղեռնի տեսաբանութիւն մը, որով Եղեռնը մեր ազգային գիտակցութեան, ինքնագիտակցութեան անբաժանելի մէկ մասնիկը կը դառնայ: Մենք՝ իբր Հայ, կը կրենք եւ պիտի կրենք անոր անդրադարձը, ինչ ալ ըլլան մեր կեանքին քաղաքական պայմանները իբր հաւաքականութիւն:*

Արդ, 1965 թուականը առաջին քաղաքական մեծ գիտակցումը նշեց այս Եղեռնի իրականութեան եւ անոր՝ մեր առօրեան: ներկայ կեանքին հետ առնչութեան: Նախապէս, կարծես անձնական սուգ մըն էր, որովհետեւ Եղեռնը ապրած անմիջական սերունդն էր նշողը: Ուրեմն, 1965 թուականը առաջին նշանն էր, որ հաւաքական նոր գիտակցումի մը սկզբնաւորութիւնը կը մատնանշէ եւ նկատի առած ասոր կարեւորութիւնը մեր ազգային կեանքին վրայ, կարելի է Զարթօնքի հանգրուան մը նկատել: Որովհետեւ Եղեռնը ոչ միայն քուն մը, այլ գրեթէ մահուան անդունդը եղած է մեզի համար:

Երկրորդ՝ բոլոր այն շարժումները, որ հետեւեցան, ուրիշ արդիւնք մը յառաջ բերին. անկախաբար այդ շարժումներուն մասին կատարուելիք կամ կատարուած քաղաքական եւ այլ կարգի արժեւորումներէ (գլխաւորաբար հոս կ'ակնարկեմ ահաբեկչութեան), քաղաքական հարցի մը գոյութիւնը միջազգային հանրային կարծիքի առջեւ դրին: Անշուշտ հոս հարց կը ծագի, թէ արդեօք ուրիշ միջոցներ չկայի՞ն կամ թէ ինչպիսի միջոցներ կան կամ պէտք է ձեռք առնուին Հայութեան հարցերը (ոչ միայն աւանդականօրէն ըմբռնուած քաղաքական հարցերը, այլեւ ամբողջ Հայութեան՝ Հայաստանի թէ Սփիւռքի) միջազգային հանրային կարծիքին ներկայացնելու, նաեւ մեր ինքնութիւնը ծանօթացնելու համար մշակութային գետնի վրայ: Հոսկէ կը ծագի նաեւ հարցը տնտեսական միջոցներու կիրարկումին, որով կրնան իրենց կարգին նպաստել մշակութային ծանօթացման: Մենք դեռեւս մօտիկ անցեալին, որոշ չափով օտար հանրութեան կարծիքին ներկայացուելուն մէջ յաճախ կա՛մ իրարմէ անջատուած ենք, կամ ալ չենք յաջողած գուցէ լրիւ համադրել տնտեսական եւ ոչ տնտեսական կամ մշակութային կարգի ազդակները: Ուրիշ երկդիմութիւն մը՝ որուն յանդիման գտնուած ենք յաճախ՝ սփիւռքային իրավիճակէն յառաջ եկող, այն է՝ որ երբ օտար երկիրներու մէջ մշակութային ձեռնարկներ ուզած ենք կազմակերպել, այդ ձեռնարկները՝ մեծ մասամբ կամ գրեթէ ամբողջութեամբ, մինչեւ մերձաւոր թուականներ, յենած են մեր համայնքներու տնտեսական կարողութիւններուն վրայ, ինչ որ լռելեայն կը նշանակէ, թէ մեր քով գտնուող ազգային հաւաքականութիւնը բաւարար կարեւորութիւն չէ ընծայած մեր էութեան եւ մեր մշակութային արժէքներուն:

Երրորդ հանգրուանը, զոր նշեցիք, Ղարաբաղի հարցն է: Կը կարծեմ թէ նախընթաց երկու ազդակներէն շատ աւելի զօրաւոր, արմատական եւ վերիվայրող հանգամանք մը ունեցաւ Ղարաբաղի շարժումը, որ միջազգային հանրային կարծիքի մը ծանօթացման տեսակէտէ աննախընթաց երեւոյթ մը նշեց մեր ազգային վերջին 100 – 150 տարուան պատմութեան մէջ, բացի մէկ հանգրուանէ՝ Պեռլինի վեհաժողովէն մինչեւ Եղեռնը, ուր միջազգային օտար մամուլը հայկական պահանջքները կամ ձգտումները գրեթէ առօրեայ օրակարգի նիւթ կը դարձնէր: Ղարաբաղի շարժումը աննախընթաց երեւոյթ մը նշեց նաեւ ուրիշ, գուցէ աւելի խոր տեսակէտ մը, որ կը վերաբերի մեր ազգ. ինքնագիտակցութեան, մեր ազգային ինքնութեան եւ լինելութեան: Գուցէ առաջին անգամն էր, որ մեր պատմութեան ընթացքին Հայ ժողովուրդը այդպիսի միասնութիւն մը կը գտնէր տուեալ քաղաքական հարցադրութեան մը շուրջ: Այս միասնութիւնը, դժբախտաբար, կարճ տեւեց: Դժբախտաբար կ'ըսեմ, թէեւ գուցէ անխուսափելի էր, երբ հարցը իր այսպէս կոչուած «յեղափոխական հանգրուան»էն կ'անցնէր «գործադրութեան հանգրուան»ին, բնականաբար միջոցառումներու տեսակէտէն զարմանալի չէր, որ ծագէին տարակարծութիւններ կամ տարբեր տեսակէտներ: Նըկատի առած այն՝ որ Ղարաբաղի հարցը կը վերաբերի արտաքին քաղաքականութեան մը, այսինքն Հայութեան արտաքին աշխարհի մը հետ կապակցութեան, եթէ նոյնիսկ կը ծագին կիրարկուելիք միջոցներու, մեթոտներու, ռազմավարութիւններու նկատմամբ տարակարծութիւններ, պէտք է սակայն կարենալ տրամական (dialectique) համադրութեան մը յանգիլ. որովհետեւ ամէն անգամ որ կը ներկայանանք օտար հանրութեան մը առջեւ, պէտք է որ իբրեւ մէկ ճակատ ներկայանանք. բազմաթիւ ճակատներով ներկայանալը արդէն քաղաքականօրէն անհեթեթ արարք մը կը դառնայ որեւէ հաւաքականութեան համար: Մեր պատմութեան փորձն ալ ունինք արդէն: Տեսակէտներու եւ դիրքորոշումներու տարբերութիւնը անհրաժեշտ է եւ կենսական ներքի՛ն ճակատի վրայ, բայց երբ կ'անցնինք արտաքի՛ն ճակատին՝ պէտք է ունենանք քաղաքական հասունութիւնը անպայման տրամական համադրութեան մը յանգելու: Այս տեսակէտով նոյնիսկ դրական երեւոյթ կրնանք նկատել Ղարաբաղի շարժումին առաջին ոգեւորութեան միասնութենէն ետք քաղաքական զանազան դիրքորոշումներու երեւան գալը: Հոս, ինքնաքննադատութեան համար հարկ է նշել, որ գուցէ ո՛չ միշտ կրցանք այդ տրամական համադրութիւնը արտաքին ճակատի առջեւ լրիւ կատարել:

ՀԱՐՑ. – Անցեալ Սեպտեմբերին Հայաստան ձեր այցելութեան ընթացքին ի՞նչ տպաւորութիւն ստացաք տիրող քաղաքական կացութենէն:

ՊԱՏ. – *Հակառակ անոր որ կացութիւնը շատ աւելի ծանրակշիռ էր քաղաքական թէ զինուորական տեսանկիւններէ, ես աւելի վստահութեամբ մեկնեցայ Հայաստանէն՝ երկու պատճառներով, նախ այն՝ որ 89–ի Սեպտեմբերին, շատ բարդ ու դժուար քաղաքական իրադարձութիւններու ընդմէջէն բաւական յաջող կերպով մեր ժողովուրդը կրցաւ նաւարկել այդ ալեկոծ ովկիանոսին մէջ, եւ երկրորդ՝ որ ինծի համար աւելի կարեւոր է, այն խոր խրամատը որ գոյացած էր 88–ի Սեպտեմբերին՝ ընդմէջ Հայրենի քաղաքական ղեկավարութեան եւ ժողովրդական շարժումներու, որ կը խորհրդանշուէր գլխաւորաբար Ղարաբաղ Կոմիտէով, որոշ չափով լեցուած էր 89–ի Սեպտեմբերին: Քաղաքական ղեկավարութեան իշխանութիւնը որոշ չափով ունեցած էր մեղմացում, գուցէ եւ տկարացում: Ժողովրդական շարժումները գոնէ բարոյական այնպիսի հեղինակութիւն մը ստացած էին, որ քաղաքական ղեկավարութիւնը չէր կրցած նկատի չառնել անոնց կեցուածքները եւ հոս է, ըստ իս, որ այդ օղակաւորումը գոյացած էր: Ասոր մեծագոյն փաստերը հայրենի ղեկավարութեան որոշումներն էին ինչ կը վերաբերի Եռագոյնի, Մայիս 28–ի եւ ատոնցմէ առաջ՝ Եղեռնի իբր համազգային օր նշանակումին: Հայոց Համազգային Շարժումի ներկայութիւնը եւ պաշտօնապէս ճանաչումը իշխանութեան նոր ապակեդրոնացումի հանգրուան մը կը նշէ եւ յաջորդ հանգրուանը կրնայ ըլլալ բազմաթիւ կուսակցութիւններու ծնունդը:*

ՀԱՐՑ. – Ի՞նչպէս կը մեկնաբանէք հայ – ադրբէջանական ներկայ բախումները:

ՊԱՏ. – *Բնականաբար շատ աւելի իրազեկ պէտք է ըլլալ կացութիւններու, նոյնիսկ ռազմական եւ զինուորական իրադարձութիւններու իրական վիճակին, տուեալ փոհերու քանակին, Ղարաբաղի գօտիին մէջ գիւղերու հողային տարածքին վրայ ուժերու փոխադարձ համեմատութիւններուն, կարենալ դատելու համար: Հասած լուրերուն համաձայն, որոնք որքան ալ մասնակի կամ նոր իրականութիւններ կը ցոլացնեն, հայ հաւաքականութիւնը ինքզինք լաւ բռնած է: Հակառակորդին այն վարկածը՝ թէ Հայերը դիւրաւ ճկելիք պատառ մըն են, վստահաբար փարատած է. դիմադրական ուժ մը երեւան եկած է, որ, ըստ որոշ տուեալներու, ո՛չ միայն դիմադրական այլ նաեւ որոշ չափով դիրքերու վերըստացումի հանգրուան մըն ալ կրնայ նշած ըլլալ: Այս մասին ճշգրիտ պատասխան մը կարենալ տալու համար քիչ մը աւելի ժամանակ պէտք է: Կը խորհիմ, որ այսօր կամ վաղը՝ որոշ հարցերու համար, հիմնական երկու սկզբունքի պէտք է կառչին հայ հաւաքականութեան կատարելիք նախաձեռնութիւնները.–*

Ա) Ունենալ ինքնապաշտպանութեան բաւարար միջոցներ. ասիկա չունենալը կրնայ ճակատագրական սխալներու դուռ բանալ եւ աւելի ողբերգութիւններու առաջնորդել:

Բ) Վերջին ծայր աչալուրջ ըլլալ քաղաքագիտական գետնի վրայ եւ չտարուիլ վայրկենական զգացումներէ. ո՛չ ընկճուիլ վայրկեաններու կամ պահերու ձախողանքներէ, ո՛չ ալ գինովնալ վայրկեաններու կամ պահերու յաղթանակներէ, որովհետեւ ինծի այնպէս կը թուի, որ այս հարցը կրնայ շատ երկար տեւել:

Ես այս հարցը կը նմանցնեմ Կիպրոսի հարցին: Այդ մասին յօդուած մը գրած էի իտալական թերթի մը համար, այս վերջին եղելութիւններու պոռթկումէն քանի մը օր առաջ: Հոն կ'ըսէի, թէ հաւանական է որ Ազրպէյճանցիները դիմեն դարձեալ Սումգայիթի ոճիրներուն նման արարքներու, ո՛չ իբր վերջնական լուծում մը բանալի, բայց վհատեցնելու համար հայ ընդդիմադրութեան ուժը եւ վախ ազդելու համար: Կիպրոսի հարցին հետ երկրորդ նմանութիւնը այն է՝ որ երկու համայնքներ կան ու այդ համայնքներով չհաղորդուող երկու Պետութիւններ, կայ երրորդ Պետութիւն մը՝ որ մէկ պարագային երաշխաւորողի տիտղոս ունի, միւս պարագային՝ կեդրոնական Պետութիւն մըն է: Ուրեմն, կան շատ նմանութիւններ: Եւ ի՛նչ պատահեցաւ: Յոյները՝ որոնք գրեթէ երկու տասնամեակներու պայքարի մը ընթացքին ձեռք ձգած էին որոշ առաւելութիւններ, 1962–ի կամ 63–ի Լոնտոնի դաշնագրով, այդ բոլորը մէկ – երկու օրուան ընթացքին կորսնցուցին քաղաքական ահաւոր տհասութեան մը պատճառով, որ կայացաւ Մակարոսի նման բացառիկ դիւանագէտ անձնաւորութեան մը գահընկէց ըլլալով Աթէնքի զինուորական կառավարութեան կողմէ. անշուշտ որոշ չափով ալ միջազգային սադրանքի մը արդիւնք էր:

Ինծի այնպէս կը թուի, թէ այս երկու տարիներու ընթացքին, հակառակ անոր որ Ղարաբաղի միացումը տեղի չունեցաւ, բայց պատմական գետնի վրայ հայ համայնքին, հայ մեծամասնութեան ապրումի եւ վերապրումի տեսակէտէն նըշելի արդիւնքներ ձեռք ձգուեցան: Նշմարածներէս յիշեմ՝ Հայաստանի եւ Ղարաբաղի միջեւ դռներու բացումը, Երեւանի հեռատեսիլի ընկալումը Ղարաբաղի մէջ, հայերէն լեզուի իբր մայրենի լեզու ուսուցումը, Երեւանի դասագրքերու կիրառութիւնը, ուսուցիչներու երթեւեկը եւ, ինչ որ աւելի նըշանակալից է՝ հինգ եկեղեցիներ բացուած են: Մինչ 1988 թուականը Վազգէն Հայրապետը քանիցս դիմած է Ազրպէյճանի կառավարութեան եւ մէկ եկեղեցի անգամ չէր յաջողած բանալ տալ: Ուրեմն, այս բոլորը ցոյց կուտան, որ Ղարաբաղի Հայութիւնը այսօր շատ աւելի ինքնավստահ է, քան ինչ որ էր հինգ կամ տասը տարի առաջ: Բնականաբար այս առաւելութիւնները, իրաւունքներու նուաճումները ժամանակի ընթացքին կրնան ընդլայնիլ, ինչպէս կրնան նաեւ՝ եւ տուեալ կացութիւնը զերծ չէ այդ երկդիմութենէն, քանի մը օրուան ընթացքին բոլորովին կորսուիլ, ոչ միայն ձեռք ձգուած առաւելութիւնները, այլեւ՝ ժողովուրդը: Հետեւաբար, անհրաժեշտ է աչալուրջ եւ քաղաքագիտօրէն հասուն դիրքորոշումներ ունենալ:

Կը կարծեմ թէ իբր քաղաքական ռազմավարութիւն, սա պահուս ամէնէն կարեւոր բանը Ղարաբաղի ժողովուրդին վերապրումն է, անոր լրիւ հայեցի նկարագրին ճանաչումը, Ղարաբաղի մասին իրաւական կարգուսարքի մը գոյացումն է՝ որ երաշխաւորէ այս բոլորը, եւ հետապնդումն է այն բանին, որ կոչուեցաւ Ղարաբաղի իրավիճակի բարձրացումը: Երկրորդ հանգրուանի մը գուցէ միացման հարցը կրնայ առօրեայ նիւթ դառնալ:

Տեսակցութիւնը կատարեց՝
ՀՐԱՆԴ ՍԱՃԷՄԵԱՆ

(Շար. 1)

ԱՐՑԱԽԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴ ՊԱՐԳԵՒ ԵՊԻՍԿ. ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ ՄԱՐՍԷՅԼ

Փետրուար 21–էն 23, Մարսէյլ այցելեց Արցախի Թեմի Առաջնորդը՝ Պարգեւ Եպիսկոպոս Մարտիրոսեան:

Կարեւոր դէմք մը ղարաբաղեան շարժումի այսօրուան խռովայոյզ մթնոլորտին մէջ որ կանգնած է իր ժողովուրդի կողքին բաժնելով անոր տագնապալից առօրեան: Թեմի վերաբացումէն ի վեր, 1989 Հոկտեմբերին, հոգեւոր կեանքի զարթօնքին հետ առաւել կը խորանան արմատները ժողովուրդին իր եկեղեցական բարքերու, աւանդութիւններու վերակենդանացումով: Պարգեւ Եպիսկոպոս Մարտիրոսեան այն հովիւն է որ կը հետեւի թէ՛ երկնքի եւ թէ՛ հողի ձայնին, ու աղօթքին հետ կը զօրացնէ տոկալու եւ պայքարելու հաւատքն ու կամքը ժողովուրդին, ի խնդիր իր արդար իրաւունքներուն:

⁂

ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ

Հինգշաբթի, Փետրուար 22–ին, Սրբոց Թարգմանչաց Ս. Սահակ – Մեսրոպ Եկեղեցւոյ մէջ պատարագեց եւ քարոզեց Արցախի Առաջնորդը:

Շնորհակալութեան խօսքեր յայտնելէ յետոյ Յակոբ Եպիսկոպոս Վարդանեանին եւ Եկեղեցւոյ վարչութեան ու Ներկայ հոգեւորականներուն, փոխանցեց Վազգէն Ա.ի օրհնութիւնը եւ բարեմաղթութիւնները, ինչպէս նաեւ եղբայրական ողջոյնները Արցախի ժողովուրդին: Պարգեւ Եպիսկոպոս Մարտիրոսեան յիշեցուց Վարդանանց Նահատակներու անդնահատելի գործունէութիւնն ու մարտիրոսութիւնը յանուն Հայրենիքի եւ յանուն Յիսուսի ու աւելցուց. – «Պատմութիւնը յաճախ ու յաճախ կրկնւում է. այսօր Արցախում գրեթէ նման վիճակ է տիրում, կամ պիտի մնանք Հայ Արցախում եւ քրիստոնեայ, կամ պիտի նահատակուենք»: Յետոյ ըսաւ, երբ 1923–ին խլեցին Հայերէն Արցախը եւ տուին հարեւան ժողովուրդին, հոն արդէն սկսաւ շրջափակումը՝ հողային, քաղաքական, մշակութային, տնտեսական, ազգային, ընկերային, լեզուական եւ մանաւանդ ամէնէն դաժան շրջափակում՝ հոգեւորը: Այժմ, Արցախի հոգեւոր շրջափակումը ջարդուած է եւ Աստուած միացուցած է Արցախը Հայաստանին հոգեւոր, եկեղեցական առումով քանի դարձեալ Գանձասարի պատմական վանքը կապուած է Ս. Էջմիածնին: Միւս շրջափակումները մեզի համար դժուար չեն, շարունակեց Պարգեւ Եպիսկոպոս: Ապա, Եղիշէի խօսքը առնելով՝ «Մահ իմացեալ անմահութիւն է» եւ ըսելէ յետոյ որ Վարդանանք արժանացան յաւերժական փառքին, ծանրացաւ նահատակներու կարեւորութեան վրայ որպէս վկաներ մեր պատմութեան, որպէս բարեխօսներ ու իր քարոզը աւարտեց յայտարարելով. – «...Այն հաւատքի վեհքերը որ այսօր կայ Արցախում եւ Հայաստանում մեծ – մեծ յոյսեր կուտան մեզի հակառակ այսօրուան շատ դժուար կացութեան: Մենք դեռ լուսաւոր ապագայ ունենք»:

Պատարագի երգեցողութիւնը կատարեց Սահակ – Մեսրոպ երգչախումբը ղեկավարութեամբ Խաչիկ Երըմաղեանին, խորանին վրայ սպասարկեցին Նշան Գույումճեան եւ Մակար Նաճարեան խաչակիր քահանաները, իսկ Դասին մէջ Յակոբ Եպիսկոպոս Վարդանեանի շուրջ տեղ առած էին՝ Վաչէ Ծ. Վրդ. Իգնատիոսեան, Գարեգին Վրդ. Պէքճեան եւ Շահան Աւագ Խաչակիր Քահանայ Տէտէեան:

«Հայր Մեր»էն առաջ կատարուեցաւ Հայրապետական մաղթանք Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի անուանակոչութեան տօնին առթիւ: Իսկ պատարագի աւարտին տեղի ունեցաւ հոգեհանգստեան արարողութիւն Վարդանանցի յիշատակին: Քարոզէն առաջ օրուան հիւրը ներկայացուց՝ Գարեգին Վարդապետ Պէքճեան: Զանց կ՚առնենք Պարգեւ Եպիսկոպոս Մարտիրոսեանի կենսագրականը, քանի «Յառաջ»ի Փետր. 16–ի թիւին մէջ, տեսակցութեան առիթով, տրուած էր հակիրճ տողերով:

⁂

ԴԱՍԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Ուրբաթ, Փետրուար 23ին, ժամը 21ին Սահակ – Մեսրոպ Մշակութային Կեդրոնի Ա. Զըրաչեան սրահը, գաղութը հրաւիրուած էր հանդիպումի մը Արցախի Առաջնորդին հետ:

Երեկոյթը բացաւ Խաչիկ Երըմաղեան ու կարդաց կենսագրականը Պարգեւ Եպիսկոպոս Մարտիրոսեանին:

Դասախօսը պատմական ակնարկներ ըրաւ Ղարաբաղի անցեալի մասին կանգ առնելով քանի մը հարցերու շուրջ, հակիրճօրէն: Բաքուի պատմաբանները կը փորձեն ներկայացնել Արցախցիները որպէս ոչ Հայեր, ըսաւ ան, այլ իբրեւ թէ ըլլան Աղուան ժողովուրդի հետեւորդները. նոյնպէս փորձեր կ՚ըլլան ապացուցանելու թէ Գանձասարը՝ հայկական տաճար չէ, այլ՝ աղուանական: Պարգեւ Եպիսկոպոս բացատրեց Ազրպէյճանի ժողովուրդին ծագումը, ինչպէս նաեւ Ազրպէյճան բառին ծագումը, որ կուգայ Ատրպատական բառէն, տարածք մը որ կը գտնուի Հիւսիսային Պարսկաստան: Անցաւ յետոյ, Ղարաբաղի ազատագրական շարժումներու շրջանին՝, մանաւանդ Պետրոս Մեծ Կայսրին օրով: Խօսեցաւ Լեռնային Ղարաբաղի հոգեւոր կեանքի մասին, մինչեւ 1931, Վրթանէս Եպիսկոպոսի առաջնորդութեան օրով: Այս թուականին փակուեցան բոլոր ու բոլոր եկեղեցիներ ու վանքերը: Անդրադարձաւ Անդրկովկասի քաղաքական կացութեան 1918, 1921 եւ 1923 տարիներուն եւ հայկական կարգ մը հողերու վիճակուած ճակատագրին՝ Կարս, Արտահան, Նախիջեւան: Շեշտեց թէ Զանգեզուրը եւս վտանգի տակ էր եւ փրկուեցաւ շնորհիւ հայկական զօրքերուն գլխաւորութեամբ՝ Գ. Նժդեհի եւ մնաց Հայաստանի կազմին մէջ: Եւ Լեռնային Ղարաբաղը որ 1923–ին տրուեցաւ Ազրպէյճանին, բայց միշտ մերժեց Բաքուի, Թուրքիոյ եւ Մոսկուայի ճնշումները: Ու Պարգեւ Եպիսկոպոս ըսաւ թէ 1923–էն մինչեւ հիմա անընդհատ ամէն օր տեղի կ՚ունենան աղէտներ, հալածանքներ եւ անտեսուեցաւ Հայերու ինքնուրոյնութիւնը: Կապերը կտրուեցան Հայաստանի հետ եւ ամէն ճիգ թափուեցաւ Հայերու թիւը նուազեցնելու:

Գալով վերջին երկու տարիներուն, Պարգեւ Եպիսկոպոս Մարտիրոսեան ըսաւ թէ մինչ ղարաբաղեան շարժումը, խոշոր պոռթկում մը տեղի ունեցաւ նաեւ փոքր Լեռնային Ղարաբաղ Ջարդախլու գիւղը: Ճնշումի ենթարկուած, շրջափակուած եւ կտրուած աշխարհէն Հայերը դիմադրեցին, բայց ստիպուած եղան լքել ու հեռանալ իրենց հարազատ բոյնէն: Այսպէս, անհնարին էր ապրիլ տեւական ճնշումին տակ եւ քանի սկսած էր վերակառուցումը Խորհրդային Միութեան մէջ, Ղարաբաղի Հայերը հաւատացին որ վերակառուցումը կարելիութիւն պիտի տայ որ վերջապէս Լեռնային Ղարաբաղը կարողանայ ինքզինքը տնօրինել, ունենալ սեփական ճակատագիր: Դասախօսը ընդգծեց որ արցախեան շարժումները մերթ ընդ մերթ կրկնուած են եւ յիշեցուց որ 1977–ին Խորհրդային Միութեան նախարարական Գերագոյն Մարմինը որոշում տուած որ Լեռնային Ղարաբաղը յանձնուի Հայաստանին. սակայն այդ որոշումը չիրագործուեցաւ, Սուսլով խաղալով «ըստալինեան դեր»: Յետոյ, Եպիսկոպոսը համառօտ կերպով, վերադծեց դէպքերը Փետրուար 1988–էն մինչեւ շրջափակում: Իսկ այժմեան Լեռնային Ղարաբաղի կեանքին համար ըսաւ թէ սնունդի պակաս կայ, տնտեսական կեանքը գրեթէ մեռած է չինանիւթի, ելեկտրականութեան, վառելանիւթի պակասէն, կապը մէկ շրջանէն միւսը շատ դժուար է, երբեմն կը պակսի նաեւ ջուրը, կապը Հայաստանի հետ շատ նուազ եւ թոյլ է, գրեթէ ամէն ինչ սառած վիճակի մէջ է, եւ ասոր վրայ կայ պատերազմական վիճակը որ ծանր կը ճնշէ ժողովուրդի հոգեբանութեան վրայ, բայց շարունակելով աւելցուց՝ «մենք Արցախում շատ պարզ ու յստակ գիտակցում ենք որ պարտաւոր ենք դիմադրել, գոյատեւել, մենք նահանջելու տեղ չունենք: Սա է մեր հողը: Արցախը պէտք չէ դառնայ ուրիշ Նախիջեւան մը: Պայքարիլ, մինչեւ իսկ յանձնուիլ հողին բայց չյանձնել մեր հողը: Կամ պիտի ապրենք հոն, կամ պիտի մեռնենք»:

Պարգեւ Եպիսկոպոս Մարտիրոսեան իր խօսքը եզրակացնելով եւ ծանրանալով հայրենի հողի կարեւորութեան վրայ յայտարարեց՝ «Հայրենի հողը միշտ ուժ կուտայ. արդ Արցախում զգում ենք: Զգում ենք որ մեր լեռները Արցախի մեզի հետ են, վանքերը մեզի հետ են, նահատակները որոնք իրենց արիւնն են շաղել այդ հողին մեզի հետ են եւ տալիս են ուժ եւ շունչ: Մենք այս ամէնը զգում ենք: Մօտ 3000 տարի այդ հողին վրայ միշտ ապրել եւ քաղել են Հայերը, միշտ աղօթք է եղել, Արցախում է հիմնել առաջին դպրոցը Մեսրոպ Մաշտոց Ամարասի վանքում որ այսօր վերակոչուած է կեանքի: Ասոնք նշաններ են յաղթանակի»:

⁂

Արցախի Առաջնորդը իր կարճատեւ կեցութեան ընթացքին կրցաւ այցելել գաղութին կարգ մը հաստատութիւնները՝ Դպրոց, Մշակոյթի Տուն, Ակումբ, եւայլն: Նոյնպէս, ընդունուեցաւ Քաղաքապետարանի կողմէ:

Պարգեւ Եպիսկոպոս Մարտիրոսեան եկեղեցական երիտասարդ սերունդի պատրաստուած, գիտակից, նուիրեալ ու ներշնչուած արժանաւոր ներկայացուցիչներէն որուն վիճակուած է ծանր առաքելութիւն մը:

ԿԱՐՕ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

– ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ –

ՆԻԿՈՍԻՈՅ մէջ, Յունուար 22–էն 27, տեղի ունեցած է Միջին – Արեւելքի Եկեղեցիներու Խորհուրդին (Մ. Ա. Ե. Խ.) համաժողովը, որուն առաջին անգամ ըլլալով մասնակցած են նաեւ Միջին – Արեւելքի Կաթողիկէ Եկեղեցիները: Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը իր մասնակցութիւնը բերած է ութ ներկայացուցիչ – անդամներով, գլխաւորութեամբ Գարեգին Բ. Կաթողիկոսին, որպէս հայ պատուիրակութեան գլուխը եւ Մ. Ա. Ե. Խ.–ի նախագահներէն մէկը: Համաժողովը բացուած է Գարեգին Բ. Կաթողիկոսի առաջնորդող ճառով, ուր ան ընդգծած է ժողովին գլխաւոր ուղղութիւնն ու ընթացքը: Հինգ օրուան դասախօսութիւններէ, զեկուցումներէ ետք, վերջին օրը, խորհուրդին անդամ չորս եկեղեցական ընտանիքներէն ընտրուած են գալիք քառամեակի նախագահները, Ուղղափառ ոչ – քաղկեդոնական եկեղեցիներէն Ասորիներու պատրիարքը, Ուղղափառ քաղկեդոնական ընտանիքէն Անտիոքի պատրիարքը, Մարոնի եկեղեցիէն՝ Եուսէֆ Արք. Խուրին, բողոքականներէն Երուսաղէմի Անկլիքան եկեղեցիէն՝ Սամիր Եպիսկոպոս Քաֆիթի: Իսկ Կիլիկիոյ Կաթողիկոս Գարեգին Բ. ընտրուած է պատուոյ նախագահ: Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը իր մասնակցութեամբ ժողովականներուն ուշադրութիւնը հրաւիրած է Հայաստանի եւ Արցախի մէջ տեղի ունեցող իրադարձութեանց վրայ: Այդ առթիւ որդեգրուած է յատուկ բանաձեւ մը, որուն պատճէնն ալ ղրկուած է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Վազգէն Ա.–ին: Կիրակի, Յունուար 28–ին, Գարեգին Բ. քարոզած է տեղւոյն Անկլիքան Եկեղեցիին մէջ: Յաջորդ օրը Կաթողիկոսութեան ժողովականները վերադարձած են Անթիլիաս:

⁂

ԹՈՐՈՆԹՈՅԻ Հայ Կեդրոնին մէջ, Փետրուար 18–ին, նշուած է փետրուարեան ապստամբութեան եւ արցախեան պահանջատիրութեան զոյգ տարեդարձները: Հ.Յ.Դ. Երիտասարդաց Միութեան «Ս. Զաւարեան» մասնաճիւղի խօսքը փոխանցած է Խաչիկ Զարչաֆեան: Գեղարուեստական յայտագրէ մը ետք, օրուան բանախօս, «Ասպարէզ» օրաթերթի խմբագիր՝ Աբօ Պողիկեան զուգահեռ մը գծած է փետրուարեան ապստամբութեան եւ արցախեան շարժման միջեւ: Պաշտօնական բաժնի աւարտին տեղի ունեցած է ճաշ – խրախճանք:

ՄԱՐԻ Յ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ԱՏԱՆԱՅԷՆ ՄԱՐՏԻՆԻ ԹՐՔԱԿԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑԸ 1909-1918

խմբագրութիւն՝ ԲԻՒԶԱՆԴ ԵՂԻԱՅԵԱՆ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԱՍ

ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԴՈՒՌԸ ՊՈԼՍՈՅ ՄԷՋ

Մեր փոքրիկ ռազմվայրին, կար խորհրդաւոր խորշ մը որ մեր հետաքրքրութիւնը եւ վախը կ՚արթնցնէր, կարծէք վհուկ մը այնտեղ թակարդ լարած սպասէր: Ֆրանսական Աղջկանց Գոլէժի կրօնակին փակած՝ խոնարհ եւ անշուք իսլամական Մէճճիտ մըն էր ան: Եւ այնտեղ տարին քանի մը անգամ կը յայտնուէր մենակեաց Տէրվիշ մը: Իր անպաճոյճ սենեակին միակ առարկաները կը կազմէին փսիաթը եւ փարչը: Մտակորոյս՝ աչքերը յառած ձեղունի լերկ գերաններուն, ան կը մրթմրթար Գուրանի սուրբ պատգամներ, յանկարծ ոտքի կը կանգնէր ու սենեակին մէջ կը հրջէր, ինքն իր վրայ դարձող հոլի մը պէս՝ գլուխը շարունակ ճօճելով օդին մէջ: Շլմորած եւ ակնապիշ՝ կը դիտէինք զայն պատուհանի ճաղերէն, ու տեսարանը մեզ կը համակէր երկիւղի սարսուռներով: Երբեմն կը պատահէր որ ուրիշ տէրվիշներ ալ միանային այս արարողութեան, եւ իրենց «Ալլահ – Ալահ» գոռում – գոչիւնները կը թնդացնէին ամբողջ թաղը:

Զգուտ ծերունի մըն էր ան: Իսլամութեան խորհրդանիշը եղող իր կանաչ փաթթոցին տակէն դուրս կը թափուէին աղ – պղպեղ դարձած խիտ մազերու քանի մը խուրձեր, որոնք ողորմելիօրէն կը ծածկէին իր ուսերուն կորութիւնը: Մարդկութենէ հեռացած այս արարածը իր հաստարուն մարմինին մերկութիւնը ծածկած էր հնամենի ապայով մը, որուն թոյլ ծալքերը կը ցուցադրէին իր սրունքներուն չորութիւնը եւ հեւասպառ կուրծքին վանդակը: Դէմքը ծածկուած էր միշտ մօրուքի առատ խուրձերով: Իր արտեւանունքը կը յիշեցնէին ծառախիտ թաւուտքներ, որոնց ստորոտին բացուող աչքերուն մէջ կը մարէին իր կեանքի աշնանային բոցերը: Արծուաձեւ կոր քիթ մը եւ քառակուսի կզակ մը հաստ մոնկոլական շուրթներով՝ լրացումն էին իր դիմագծութեան:

Այսպէս, մեր մանկական աշխարհին զուարճութեանց եւ անմեղ խաղերուն կենդանի հերոսներն էին մարդկային այս այլանդակ տիպարները եւ իրենց զանազան դերերով կը փարատէին միօրինակութիւնը մեր կեանքին:

42. – ԱՐԵՒԵԼՔԻ ՈՒՂՏԵՐՆ ՈՒ ՉԻՆԱՑԻ ԿԻՆԵՐԸ

Արեւելքը ո՛չ միայն դուռն է իմաստութեան, այլ նաեւ գեղեցկութեան, միշտ առինքնող ու ցանկալի:

Քաղաքին լռութիւնը կ՚ընդմիջուի յանկարծ բոժոժներու երգերով: Թուրք հարսնեւորներն են որ կ՚երթան ուղտերու կարաւանով: Այդ սապատաւոր հսկաները զարդարուած են հանդիսաւոր օրերու վայել պաճուճանքով: Իրենց քամակին վրայ հանգչող համետները՝ յարակից մասերով՝ շարժուն քջօշկերու կը նմանին, որոնց մէջ կալանաւորուած կը նստին սիրահալ գեղուհիներ: Հարսը ընկողմանած մեղկօրէն՝ ժանեակներու վարագոյրներու ետեւէն զաղտագողի նայուածքներ կը նետէ անցորդներուն: Ամպերու ետեւէն փայլող արեւու նման կ՚ուզէ ցուցադրել իր գեղեցկութիւնը: Կիսախուփ աչքերու ծովուն մէջ կան չիրագործուած երազներ, եւ իր տամուկ արտեւանունքներու աղեղնաւորու – մէն սիրոյ նետեր կ՚արձակէ շարունակ:

(Շար. 72)

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Տէր եւ Տիկին Կ. Կիրակոսեան իրենց եղբօր՝ Երուանդ Տօրումեանի մահուան 2–րդ տարելիցին, նորոգ հանգուցեալ՝ Յարութիւն Կիրակոսեանի եւ ընտանիքի բոլոր ննջեցեալներու յիշատակին կը նուիրեն 500 Ֆր. «Յառաջ»ին:

⁂

Աննա Գալֆայեանի եւ Տէր եւ Տիկին Երուանդ եւ Արաքսի Յարութիւնեանի յիշատակին, Եւա Մկրտիչեան կը նուիրէ 500 Ֆր. «Յառաջ»ին եւ 1000 Ֆր. Կապոյտ Խաչի Հայաստանի Ֆոնտին:

⁂

Խաչիկ Հասէր – Ղազարոսեանի յիշատակին, Եւա Մկրտիչեան 500 Ֆր. կը նուիրէ Կապոյտ Խաչի Հայաստանի Ֆոնտին:

Տիկնանց ճաշ

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Տէսինի Արշակ Ջամալեան մասնաճիւղը, կը հրաւիրէ իր աւանդական տիկնանց ճաշին, Տէսինի քաղաքապետարանի սրահը, Շաբաթ, Մարտ 10, երեկոյեան ժամը 20.30–էն սկսեալ:

Ճաշագինն է՝ 100 Ֆր.:

Ճոխ ճաշացոյց մը, գեղարուեստական հաճելի յայտագիր մը եւ վիճակահանութեան որպէս նուէր՝ ոսկեայ գեղեցիկ խաչ մը:

Տեղերը ապահովել Մարտ 3–էն առաջ:

Հեռաձայնելով. – Մարիին՝

78 – 49 – 02 – 74

կամ, Ռոզին՝

78 – 49 – 19 – 44

թիւերուն:

ՎԻԷՆ

ՊԱՏԱՐԱԳ

Կիրակի, Մարտ 11, Մեծ Պահքի երրորդ Կիրակի (Անառակին) առաւօտեան ժամը 10–ին, Վիէնի Սէն – Թէօտոր մատրան մէջ կը մատուցուի պատարագ:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ հոգեւոր հովիւ՝

ԶԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ

Պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարուի Վիէնի դպրաց դասին կողմէ:

(Շար. Ա. էջէն)

տումը, երկու ինքնավար գաւառներով, թրքական զօրքերու պարպումը, Կիպրին ապալինումը, իրենց կալուածներուն մէկ մասին վերադարձը 1974–ին հիւսիսէն քշուած յոյն Կիպրացիներուն: Տէնքթաշի դիրքը քննադատուած է նաեւ կըղզիին թուրք ընդդիմադիրներէն կողմէ, որ կը մեղադրէ Տէնքթաշը՝ դէմ կղզիին վերամիացման նախագահի իր աթոռը փրկելու համար:

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ սպասարկութեան (ՔԱ – Կէ – Պէ) նախկին գործակալ մը, որ 10 տարի է լուռ էր, յայտարարած է Մարտ 2–ին, Ուաշինկթըն որ Պալին մահափորձը ՔԱ – Կէ – Պէ–ին գործն էր:

ԲԱՔՈՒԻ մէջ, շուրջ մէկ միլիոն հոգի տողանցած է Ուրբաթ օր, Յունուար 19–ի ազերի զոհերու քառասունքին առթիւ: Բազմութիւնը լուռ երթով մը հասած է «Փառք Նակորնի», նախկին Լենին փառքը, որ նոր մկրտուած է Նակորնի եւ ուր թաղուած են մեռեալները:

ՈՒԶԲԵԿԻՍՏԱՆԻ մէջ ազգամիջեան բախումներ եղած են, մայրաքաղաք՝ Տաշքենդի մօտ Պարկենտ, երբ «ծայրայեղներ գրգռած են ամբոխը Մեսխեթներու դէմ»: Զոհս մեռեալ կայ:

ՍԷԶԱՐՆԵՐԸ, որոնք կը պարգեւատրեն ֆրանսական շարժանկարի լաւագոյնները բաշխուեցան Մարտ 4–ին, Քրրք Տըկլասի նախագահութեան ներքեւ: Առաւելագոյն մրցանակներուն արժանացաւ Պերթրան Պլիէ (5 մրցանակ) «Trop belle pour toi» ժապաւէնին համար: Լաւագոյն երաժըշտութեան մրցանակին արժանացաւ Օսմալտ տ'Անտրէա, բայց ընտրուածներուն մէջ էր Ժերար Թորիկեան որ «Un monde sans pitié»ի երաժշտութեան հեղինակն է:

ՓՈՒԱՆ ԾԱՂԿԵՓՍԱԿԻ

Անտոնս Տօնէլեանի մահուան առթիւ, Այրի Տիկին Ազնիւ Գէորգեան եւ զաւակները՝ Հանրի եւ Ժաք 1000 Ֆր. կը նուիրեն «Ազնուուր Հայաստանի համար», նոյն նպատակին՝ Տէր եւ Տիկին Տոքթ. Անտոն Ինճէճեան 1000 Ֆր., Պր. Ստեփան Ինճէճեան 1000 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Յարութիւն Ինճէճեան 1000 Ֆր. (տեղեկոյ «Յառաջ»էն):

ՄԱՐՍԷՅԼ

ՀՍԿՈՒՄ

Մեծ Պահքի հսկումի արարողութիւններ Հարաւային Ֆրանսայի Հայց. Առաքելական եկեղեցիներուն մէջ, նախագահութեամբ՝

ՅԱԿՈԲ ԵՊԻՍԿ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ–ի

Մեծ Պահքի Հսկումներ

Հինգշաբթի Մարտ 8,
Պոմոնի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցի
Քարոզիչ՝
ՎԱՉԷ Ծ. ՎՐԴ. ԻԳՆԱՏԻՈՍԵԱՆ

Երեքշաբթի, Մարտ 13,
Սէնթ Մարկրիթ, Ս. Աստուածածին եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ԵՂԻՇԷ Ա. ՔՀՆՅ. ՓԱՆՈՍԵԱՆ

Հինգշաբթի, Մարտ 15,
Սէն Ժերոմ, Ս. Սահակ – Մեսրոպ եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ԳԱՐԵԳԻՆ ՎՐԴ. ՊԷՔՃԵԱՆ

Հինգշաբթի, Մարտ 22,
Պլ. Օտտօ, Ս. Յակոբ եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՇԱՀԱՆ Ա. ՔՀՆՅ. ՏԷՏԷԵԱՆ

Երեքշաբթի, Մարտ 27,
Լա Սիոթա, Ս. Կարապետ Եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՄԱԿԱՐ ՔՀՆՅ. ՆԱՃԱՐԵԱՆ

Հինգշաբթի, Մարտ 29,
Սէն. Թանթուան, Ս. Թադէոս – Բարթողիմէոս եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՆՇԱՆ ՔՀՆՅ. ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

Երեքշաբթի, Ապրիլ 3,
Բաժի. Ֆրեզ, Ս. Կարապետ եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՄՈՎՍԷՍ Ա. ՔՀՆՅ. ՔԱԼԷՆՏԷՐԵԱՆ

Հինգշաբթի, Ապրիլ 5,
Սէն Լու, Ս. Գէորգ եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՏԱՐՕՆ Ծ. ՎՐԴ. ՃԵՐՐՃԵԱՆ

ԿԸ ՓՆՏՌՈՒԻ

Միջին տարիքի հայ կին մը կը փընտռուի տարեց անձի մը խնամքով զբաղելու համար: Ի հարկին սենեակ կը տրամադրուի:

Հեռաձայնել՝

42. 42. 58. 85

SAMEDI 10 MARS A 20 H 45
Le Collège TEBROTZASSERE
présente

MUSIQUES, CHANTS ET DANSES D'ARMÉNIE

30 jeunes artistes
du Palais des Pionniers et d'Ecoliers
«GHOUGAS GHOUGASSIAN»
d'Erevan

au *«Théâtre du Jardin»*
Jardin d'Acclimatation
Bois de Boulogne, Paris 16e
Réservation au Collège :
43 - 81 - 01 - 72

CROIX BLEUE
DES ARMENIENS DE FRANCE
Section «Elen Puzant» d'Alfortville

DINER DANSANT

à la
CAPPADOCE
67 bis, quai Blanqui, 94140 Alfortville

Le Vendredi 9 Mars à 20 h 30

— *Attractions — Tombola* —

Renseignements et réservations :
M.C.A. :
9, rue de Madrid — Tél. : 43.76.55.89
après 19 h. : 43.76.74.12 ou 43.78.56.06

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Մեծ Պահոց ամբողջ շրջանին, Չորեքշաբթի իրիկունները ժամը ճիշդ 6–ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ Հսկումի խաղաղական եւ Հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին եւ կը տրուի աւուր պատշաճի քարոզ՝ ըստ հետեւեալ ժամանակացոյցի եւ կարգի.–

Չորեքշաբթի, Մարտ 7
Քարոզիչ՝
ԺԻՐԱՅՐ ՎՐԴ. ԹԱՇՃԵԱՆ
Չորեքշաբթի, Մարտ 14
Քարոզիչ՝
ՄԻԽԱՌՆ ՎՐԴ. ԳԸՎԸԳԵԱՆ
Չորեքշաբթի, Մարտ 21
Քարոզիչ՝
ԶԱՒԷՆ ՎՐԴ. ԽԱՉԱՏՐԵԱՆ
Չորեքշաբթի, Մարտ 28
Քարոզիչ՝
ՄԵՍՐՈՊ Ա. ՔՀՆՅ. ԺԱՄԿՈՉԵԱՆ
Չորեքշաբթի, Ապրիլ 4
Քարոզիչ՝
ԱՒԵՏԻՍ ՔՀՆՅ. ՊԱԼԸԳԵԱՆ

Ս. ՅԱԿՈԲ – ԼԻՈՆ

Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ ՄԵԾ ՊԱՀՔի ամբողջ շրջանին Չորեքշաբթի երեկոները ժամը 5–ին, ՀՍԿՈՒՄի խաղաղական եւ հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին հետեւեալ ժամանակացոյցով.

Մարտ 7, Չորեքշաբթի, ժամը 5–ին:
Մարտ 14, Չորեքշաբթի, ժամը 5–ին:
Մարտ 21, Չորեքշաբթի, ժամը 5–ին:
Մարտ 28, Չորեքշաբթի, ժամը 5–ին:
Ապրիլ 4, Չորեքշաբթի, ժամը 5–ին:

Իսկ Արեւագալի ժամերգութիւնները կը կատարուին Մեծ Պահքի Կիրակիներուն պատարագէն առաջ:

Ժամանակացոյց Կիրակիի արարողութեանց՝

Սկիզբ Ժամերգութեանց ժամը	8.45–ին:
Սկիզբ Արեւագալի ժամը	9.45ին:
Պատարագ ժամը	10.30ին:
Քարոզ եւ Հոգեհանգիստ ժամը	11.45ին:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Սուրբ Ծննդեան առթիւ, Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ հոգաբարձութիւնը ստացած է Իւղագինի սըրտաբուխ հետեւեալ նուէրները.–

Տիկին Լինեռ 50, Տիկին Աննիկ Թէհրիլճեան 100, Տիկին Ազգանոյշ Դարբինեան 100, Տիկին Անժելիկ Հանըմեան 250, Տիկին Սարգիս Քէչիեան 50, Տիկին Մարուհի Մելքոնեան 200, Տիկին Հանրի Ֆուկըրուզ 100, Տիկին Սեդա Մէսճեան 500, Տէր եւ Տիկին Հայկ Փափազեան 200, Օր. Ժ. Պալեան – Զատիկեան 200, Տէր եւ Տիկին Հ. Սապունճեան 100, Տիկին Մելինէ Սամքարեան 250, Պ. Հանրի Սէտէֆ 500, Պ. Պետրոս Անտրիկեան, Տէր եւ Տիկին Գաբրիէլ Հարենց 200, Պ. Վ. Տէր – Ղուկասեան 200, Տիկին Սիրվարդ Կիւմրիւքճեան 200, Տէր եւ Տիկին Յարութիւն Հայրապետեան 100, Տէր եւ Տիկին Գրիգոր Ագատիկեան 200, Տէր եւ Տիկին Յակոբ Պէրպէրեան 100, Տէր եւ Տիկին Գէորգ Գէորգեան 300, Պ. Փոլ Լէպլէպճեան 300, Տիկին Շաւլ Բասմաճեան 200, Տիկին Կիւլէնիա Թիպիան 200, Պ. Կ. Եաղճեան 1000, Տիկին Մարի Դերձակեան 100, Տիկին Մատլէն Միքայէլեան 500, Տիկին Նուրհան Փափազեան 150, Պ. Ա. Գալանճեան 200, Օր. Վիրժինի Ասատուրեան 300, Տիկին Պարգարա Սարխոշեան 200, Օր. Կասուհի Զաքարեան 150, Տիկին Ռոզ Ալեքսանեան 500, Տիկին Նեկտար Կազէր 50, Տէր եւ Տիկին Անտրէ Քարեան 100, Տէր եւ Տիկին Քըրաճերանեան 500, Օր. Նուարդ Սարաֆեան 150, Պ. Ալէն Գապատայեան 300, Տիկին Էլիզ Գոչեան 100, Պ. Միշէլ Յակոբեան 1000, Պ. Էմանուէլ Նասիպ 200, Պ. Կարապետ Մալկարալեան 100, Օր. Լիլիան Տիրեան 200, Պ. Մեսրոպ Մարթայեան 100, Պ. Ժորժ Սերօզլու 100, Տիկին Աբաքսի Ասլանեան 100, Պ. Միսաք Կիւլպէնկեան եւ Պ. Սուրէն Գաֆայեան 200, Պ. Փիէր Մասար 250 Ֆր.:

LA CROIX ROUGE ARMENIENNE
présente
Une production Armenfilm

Dimanche 11 Mars à 18 heures 30

au Cinema Cosmos
76, Rue de Rennes, 75006 Paris — M° Saint Sulpice

ARCHAK II

de Tigrane Tchouhadjian

le grand film opéra

avec

Gohar Gasparian — Maria Petrossian — Alice Magarian
Dikran Levonian — Mihran Yergat — Alexandre Vardanian

— Participation 80 Francs —

Billets en vente :

ALFORTVILLE	:	Restaurant SEVAN	1, Boulevard Carnot
ARNOUVILLE	:	NAVASSART	58, Rue Raymond Bergogne
BOIS-COLOMBES	:	DJIZMEDJIAN	31, Rue Paul Déroulède
CLAMART	:	TELE CONDORCET	175, Avenue Jean Jaurès
PARIS 9e	:	BAKERDJIAN	35, Rue de Trévise
PARIS 5e	:	ARA TRAITEUR	106, Rue Mouffetard

Pour tous renseignements : 39 - 85 - 36 - 53

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» 83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935 SIRET : 51027317 A R.C. Paris

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ 7

MERCREDI
7 MARS
1990

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

LE NUMERO : 4,00 F

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48 00 06 70 —

C.C.P: PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 800 Ֆ. — Վեցամսեայ : 410 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1·100 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
950 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

65րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 17.226 | Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN | 65e ANNEE — No 17.226

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՆՈՐ ԲԱՐԵՆՈՐՈԳԻՉՆԵՐԸ ծնունդ տուին «Միացեալ Ուժ»ին, որ ըստ իրենցմէ մէկուն – Միշէլ Պարզաքի – յայտարարութեան՝ մէկ յաւելեալ կուսակցութիւն չէ, այլ՝ համախմբում մը քաջութեան, ազնուութեան եւ բարոյականի արժէքներուն շուրջ: Այս նախաձեռնութեան պարագլուխներն էին, Մարտ 5–ին, Տիկին Միշէլ Պարզաքի հետ՝ Միշէլ Նուառ, Ֆ. Լէոթար, Փաթրիք Տէվէճեան, Ժ. Լոնկէ, Ալէն Քարիյոն, Քլօտ Մալհիւրէ, Ժ. Լ. Պուրլանժ եւ Փ. Ա. Վիցէր: Նախատեսուած է հինգ հանգրուան դէպի մէկ կուսակցութիւն. – Նամակ 45 հազար ընտրեալներուն, մամուլով կոչ քաղաքացիներուն Ուրբաթ օր, մէկ խումբ ստեղծելու առաջարկ Ազգային Ժողովին մէջ, Ապրիլ 2–ին, Յունիս 10–էն առաջ ընտրեալներու ազգային համագումար եւ միացեալ Ուժին սահմանադրական ժողով Դեկտեմբեր 1–ին: Առայժմ Ժիսքար եւ Շիրաք կը լռեն, կեդրոնին պատկանողները ուղղակի դէմ են, երկու գլխաւոր կուսակցութիւնները խոհեմ են: Ցեսին նպատակը ընդդիմութեան այս միակ կուսակցութեան մը ստեղծման ծրագրին, նախագահական մէկ թեկնածուի յանդիլն է, ինչ որ ամէնէն կնճռոտ հարցն է: Առաջին առթիւ, այս «Միացեալ Ուժը» 38 անդամ ունի:

ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆՑ եւ Բանակարգումի (էնֆորմաթիք) Ազգ. Յանձնախումբը, որու կը նախագահէ Ժաք Ֆօվէ չատ՝ բուռն հակազդեցութիւն մը ունեցաւ Միշէլ Ռոքարի նահանջին առջեւ, այսինքն՝ չեղեալ համարել նախապէս ստորագրած երկու հրովարտակները: Արդարեւ, յանձնախումբը կը զարմանայ որ հրովարտակը ջնջուի առանց իսկ տեղեակ պահելու Յանձնախումբը որ համա – հեղինակն էր: Ֆօվէ չատ «խնդալիք» կը գտնէ ճակատագիրը այդ հրովարտակին, որ «կ'երթայ, կուգայ, յետոյ կը քաշուի»: Փոխ նախագահը ապօրինի իսկ կը գտնէ այս ջնջումը: Ռոքար հրաւիրուած է բացատրութիւններ տալու Յանձնախումբին առջեւ:

ՍԵՐԳԷՅ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆՑ արտօնութիւն չէ ստացած Ֆրանսա գալու, ուր շաբթուս սկիզբը պիտի մասնակցէր ԻՒՆԷՍՔՕ–ի մէկ հանդիպումին արեւելեան Եւրոպայի երկիրներու մամուլին նուիրուած: Լրագրողը յայտարարած է որ նախապէս յայտնելէ ետք թէ կրնայ երթալ, իր անցագիրը չէ տրուած:

ՌՈՒՄԱՆԻՈՅ մէջ, Չաուշեսկուի ամոլին դատաւորին անձնասպանութիւնը բաւական վէճ ստեղծած է: Իր ընտանիքը կը հերքէ թէ ջիղերու խանգարում ունեցած ըլլայ, իսկ մտերիմներէն մէկը՝ գնդապետ Վոյնէա կը պնդէ որ իշխանութիւններն են որ դատաւորը անձնասպանութեան մղեցին: Ռումանիա չի յաջողիր, ըստ երեւոյթին, դիւրութեամբ բռնել ժողովրդավարութեան ճամբան եւ ցոյցերը կը շարունակուին իշխանութեան եւ համայնավարութեան դէմ: Շատ մեծ դժուարութեամբ վար առնուեցաւ Լենինի արձանը (12 թոն պղինձ): Հարկ եղած է 72 ժամ ճիգ թափել, հսկայ միջոցներով:

ԻՐԱՆԻ ԵՒ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ միջեւ կնքուած է համաձայնագիր մը, որ կը դիւրացնէ երկու երկիրներու բնակիչներու փոխադարձ այցելութեանց պայմանները: Իրանի մէջ տեղի ունեցած հանդիպումէն յետոյ տրուած բացատրութիւններուն համաձայն այցելուն պէտք է վաւերացուած հրաւէր ունենայ զինքը հրաւիրողին կողմէ, որպէսզի տասն օրուան մէջ երկու ամսուան արտօնագիր ստանայ: Նախատեսուած է նաեւ տասը օր–

(Շար.ը Դ. էջ)

ՑԱՒԸ ԲՈՒԺԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

Փետր. 17–ի «Խորհրդային Հայաստան» օրաթերթին մէջ Ընկերային Ապահովութեան նախարար Նարինէ Բալայեանի հետ զրոյց մը հրատարակած է Յ. Պապիկեան: Հոն կը խօսուի նախ Հայաստանի հաշմանդամներուն վիճակին բարելաւումին արտասահմանեան երկիրներու բերած օժանդակութեան մասին: Նախարարուհին կ'ըսէ թէ Իսրայէլ, Լիբանան, Ֆրանսա, Միացեալ – Նահանգներ, Նորվեկիա, Գերմանիա եւ Շուէտ կարեւոր յատկացումներով օգնած են հաշմանդամներու համար փրոթէզներու պատրաստութեան գործին: Մարդիկ անհրաժեշտ թեքնիքը Հայաստան բերելէ կամ ղրկելէ զատ, անոնք կը հրաւիրեն նաեւ երիտասարդներ որպէսզի ամերիկեան, եւրոպական հաստատութիւններու աշակերտելով մասնագիտանան այս ճիւղին մէջ:

Նախարարուհին նշելով որ հաշմանդամներու մեծ մասը մանուկներ ու երիտասարդներէ կը բաղկանայ, կը խօսի անոնց համար ապագայ կարելիութիւններ ստեղծելու մասին եւս: Այդ հեռանկարներուն մաս կը կազմեն որոշ ձեռնարկութիւններու մէջ առանձին արտադրամասերու ստեղծումը ուր պիտի աշխատին միայն հաշմանդամները:

Ընկերային Ապահովութեան նախարարութիւնը կարգաւորած է աղէտի գօտիին մէջ որպէս առաջին օգնութիւն, 100–ական ռուբլիներու բաշխումը այն անձերուն որոնք չէին ստացած մինչեւ այսօր այդ յատկացումը:

Նարինէ Բալայեանի համաձայն երկրաշարժի հետեւանքով 510 երախայ կորսնցուցած է երկու ծնողներն ալ, իսկ 5000–ը՝ երկուքէն մէկը: Խնամքի կարօտ այս զանգուածին վրայ պէտք է աւելցնել առանձին մնացած ծերերու եւ աշխատանքի անկարող անձերու թիւն ալ: Տակաւին ընկերային օժանդակութեան կարօտ այս մարդոցմէն զատ, կան փախստականները: Անոնց յատկացուած 270 հազար ռուբլիի գումարն ալ տրուած է իրենց, փոխադարձ վստահութեան հիման վրայ, քանի որ իրենց կացութեան մէջ անկարելի է թոշակաւորման փաստաթուղթ եւայլն պահանջել:

Հաշմանդամներուն համար առաջարկ ներկայացուած է աղէտի գօտիին քանի մը շէնքերու առաջին յարկերուն մէջ յարմարաւէտ բնակարաններ կառուցանել, ուր կարելի ըլլայ իրենց սայլակով շրջիլ:

Կայ տակաւին այլ պարագայ մը. աղէտին առաջին ամիսներուն այլ հանրապետութիւններ ղրկուած 300 ծեր ու հաշմանդամներ այսօր կը փափաքին վերադառնալ Հայաստան, քանի որ իրենց բռնած էր թէ տեղափոխութիւնը տարուան մը համար պիտի ըլլար:

Նարինէ Բալայեան կը փափաքի որ հաշմանդամ դարձած աշխատաւորները անմիջապէս մէկդի չդրուին ձեռնարկութիւններու մէջ ու անոնց ընդունելի աշխատանքի պայմաններ ստեղծուին. սակայն ծերերու կամ հաշմանդամներու անվճար տրուած ինքնաշարժերն ալ անոնց կողմէ չվաճառուին...:

Fédération Internationale des Droits de l'Homme

COMUNIQUE DE PRESSE

La F. I. D .H se félicite de l'intervention devant la Commission des Droits de l'Homme, le lundi 5 Mars 1990, de Raphaël Papayan, Président de la Ligue Arménienne des Droits de l'Homme, (première ligue créée sur le territoire de l'U.R.S.S. et membre correspondant de la F. I. D. H.).

M. Papayan, qui a subi une peine de cinq ans de prison, de 1982 à 1987, pour sa participation aux activités du groupe arménien pour l'application des accords d'Helsinki, est venu spécialement de Erevan (République d'Arménie Soviétique). Il a consacré son propos à la «situation de la minorité arménienne en U.R.S.S., un exemple de l'urgente nécessité d'action de la Commission des Droits de l'Homme».

Analysant le processus de dégradation des rapports ethniques entre Arméniens et Azéris, M. Papayan a ensuite élargi ses considérations au problème des minorités en U.R.S.S.

Il a indiqué notamment que «l'expression du mouvement arménien a suscité des réactions violentes à l'égard des diverses communautés arméniennes en Union Soviétique».

M. Papayan a décrit les effets conjugués des agressions constantes azéries, au cours de ces deux années écoulées et de l'attitude très négative des autorités soviétiques. En ne prenant pas en compte la vraie nature du mouvement arménien et en étant incapable d'assurer efficacement la sécurité de la minorité arménienne d'Azerbaïdjan, le pouvoir a rendu possible les pogroms anti-arméniens de Soumgaït (février 1988), Kirovabad (novembre 1988) et de Bakou (janvier 1990).

M. Papayan a insisté sur la nécessité d'une condamnation sans ambiguité de ces pogroms, et a affirmé que : «dans l'état de tension actuelle des relations interéthniques (...) la volonté de réunification de la minorité arménienne du Haut Karabagh avec la République d'Arménie, est une exigence de garantie pour son existence, pour son droit à la vie».

M. Papayan a ainsi appelé à la création d'un «organe d'Etat chargé de la protection efficace des minorités nationales, avec la participation indispensable d'observateurs indépendants et impartiaux».

Genève, le 5 Mars 1990

ՎԱԶԳԷՆ Ա.ԷՆ ԲՈԼՈՐ ԹԵՄԵՐՈՒ ԱՌԱՋՆՈՐԴՆԵՐՈՒՆ ԵՒ ԹԵՐԹԵՐՈՒ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆՑ

Խոր վիշտ է մեզ համար Պէյրութի շատ ծանր վիճակը իբրեւ հետեւանք քաղաքացիական կռիւների բորբոքման հետզհետէ առաւել աւերիչ սաստկութեամբ, որին զոհ է գնում խաղաղ բնակչութիւնը բոլոր համայնքներից: Մանաւանդ հայաբնակ թաղամասերը ծանրօրէն տուժեցին եւ շարունակում են տուժել ահաւոր չափերով: Մեր եկեղեցու զաւակներից կան բազմաթիւ մեռեալներ, առաւել թուով վիրաւորներ, քանդումներ հայ եկեղեցիների, վարժարանների, մշակութային հաստատութիւնների եւ անհամար բնակարանների:

Կացութիւնը ողբերգական է: Մեր եկեղեցւոյ եւ հաւատացեալների պարտքն է օգնութեան հասնել Լիբանանի մեր աղէտեալ եղբայրներին եւ քոյրերին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսարանի միջոցաւ: Սրտագին կոչ կ'ուղղենք արտասահմանի մեր եկեղեցւոյ հոգեւոր սպասաւորներին, թեմական, եկեղեցական մարմիններին եւ հայկական բարեգործական ու մշակութային կազմակերպութիւններին անյապաղ օգնութեան ձեռք երկարել առաջին հերթին Պէյրութ առաքելով դեղօրայք, սննդամթերք եւ դրամական օժանդակութիւն:

Յանձնարարում ենք նաեւ որ Կիրակի, Մարտ 11–ին բոլոր եկեղեցիներում ի Հայաստան եւ ի Սփիւռս աշխարհի հոգեհանգստեան արարողութիւններ կատարել Պէյրութում զոհուած մեր զաւակների անմեղ հոգիների համար եւ աղօթելու նաեւ որ բարձրեալն Աստուած իր խաղաղարար շունչը տարածի տառապեալ Լիբանանի վրայ ի համերաշխում բոլոր համայնքների եւ մխիթարութիւն ողջ բնակչութեան:

ՎԱԶԳԷՆ Ա.
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Մարտ 5

ՖՈՒԹՊՈԼ

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ 53–ՐԴ ԱԽՈՅԵՆՈՒԹԻՒՆ

Մարտ 5–ին, իր դաշտին վրայ, «Արարատ» 1–ի դէմ 3 կէտով պարտուեցաւ Մոսկուայի Սպարտակէն:

ՈՒՂՂԱԿԻ ԵՐԵՒԱՆԷՆ

ԱԶԱՏ ԵՒ ԿԱՄՕ
ԲՈԼՈՐՈՎԻՆ ԿԸ ՊԱՐՊՈՒԻՆ ՀԱՅԵՐԷ

ԵՐԵՒԱՆ (Մարտ 6, ժամը 10·30)

Օպերատիւ շտապի Մարտի 5–ի նիստում նշուեց որ Ադրբեջանի Խանլարի շրջանի Ազատ, Կամօ, Մարտունաշէն եւ Գետաշէն հայկական գիւղերում տների առուվաճառքի անօրինական, մութ գործարքների միջոցով եւ իշխանութեան տեղական մարմինների ակտիւ մասնակցութեամբ սկսուել է տեղաբնիկ հայերի բռնի արտաքսումը: Եթէ վճռական միջոցներ չձեռնարկուեն, ապա Կամօ գիւղին սպասում է հարեւան Ազատ գիւղի տխուր ճակատագիրը, որտեղ արդէն ընդամէնը 5 հայկական ընտանիք է մնացել:

Այդ հակիրաւական գործողութիւններին նպաստում է խորհրդային ներքին զօրքերի հրամանատարութիւնը, որի ստորաբաժանումները այնպէս են տեղաբաշխուած, որ շրջափակեն հայկական գիւղերը, մեկուսացնեն դրանք իրարից: Միեւնոյն ժամանակ շրջկենտրոնից այստեղ շարունակ անարգել կերպով բանագրնացներ են թափանցում:

Նիստում նշուեց որ իրադրութիւնը Հայաստանի սահմանամերձ շրջաններում դեռեւս լարուած է: Ժամանակ առ ժամանակ միջադէպեր են ծագում. օրերս Ադրբեջանցիները պատանդ են վերցրել Հայաստանի երկու բնակչի:

Կանոնաւորապէս Ստեփանակերտ են թռչում ինքնաթիռները: Սակայն ուղերթների թիւը չի բաւարարում: Նիստում հարց տրուեց դրանք աւելացնելու, ինչպէս նաեւ մարզի ներսում ուղեւորափոխադրումներ իրականացնելու մասին:

Սփիւռքահայութեան Հետ
Մշակութային Կապի Կոմիտէի
Նախագահի առաջին տեղակալ
Ս. ՊԱՂՏԱՍԱՐԵԱՆ

ԼՈՍ ԱՆՃԸԼԸՍ

ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑ
Հ. ԼԵՒՈՆ ՎՐԴ. ԶԷՔԻԵԱՆԻ
ՀԵՏ

ՀԱՐՑ. – Անցնինք բոլորովին այլ նիւթի, որ ո՛չ նուազ այժմէականութիւն ունի Սփիւռքի հայ կեանքին մէջ: Ձեր դասախօսութիւններէն մէկուն ընթացքին ըմբռնելի վերլուծումով վեր առիք Մխիթարեան Միաբանութեան վաստակը եւ դերը արեւմտահայ վերածնունդին մէջ, շեշտը դնելով Մխիթարեան մարդկայնապաշտութեան վրայ: Ի՞նչ է, ձեր կարծիքով, Մխիթարեաններու ներկայ դերը եւ ի՞նչպէս կարելի է նոր որակումով մը բնորոշել անոնց առաքելութիւնը:

ՊԱՏ. – Այնպիսի մեծ, ամէնի ազգային հարստութիւն մը կայ Ս. Ղազարի մէջ, որ նոյնիսկ այդ հարստութեան լաւ պահպանումը՝ արդիական բոլոր միջոցներու կիրառումով, բոլոր պահանջներու գոհացումով, արդէն ինքնին շատ մեծ ծառայութիւն է, զոր այդ հաստատութիւնը կը մատուցանէ Հայութեան: Սակայն այս դերը ես պիտի բնորոշէի թանգարանային, անշուշտ դրական իմաստով թանգարանային, որովհետեւ յաճախ թանգարանային երբ կ'ըսենք, ժխտական առումով կը գործածենք, կարծես մեռած թըուած է ամէն բան. Ո՛չ. լա՛ւ թանգարանի մը, ապրո՛ղ թանգարանի մը դերն է ասիկա, որ անհրաժեշտ է ժողովուրդի մը կեանքին մէջ. որովհետեւ եթէ հարցը չէնքի հանդիսութենէն բերենք հաւաքական հանդիսութեան, պիտի ըսէի, որ ժողովուրդին հաւաքական յիշողութիւնն է, որ լաւ կերպով կը բանի, եւս առաւել կը խորանայ, նոր չերտաւորումներով կը հարստանայ ժամանակի ընթացքին. ուրեմն շատ դրական դեր մըն է ասիկա:

Մխիթարեանները առհասարակ պէտք չէ որ այսքանով գոհանան: Կը խորհիմ, թէ արդէն չեն գոհանար: Հայ ժողովուրդին նոր կենսապայմանները դիմագրաւող ծրագրումի մը անհրաժեշտութիւնը կայ: Օրինակի համար՝ գաղտնիք մը չէ, որ Մուրատ Ռափայէլեան վարժարանի աշակերտութիւնը այսօր շատ նուազ թիւի մը հասած է քաղաքական պայմաններու բերմամբ՝ Միջին-Արեւելքի տագնապի, Պարսկաստանի պատերազմի եւայլն: Նաեւ՝ այն մեծ գաղթին բերմամբ, որ դէպի Արեւմուտք տեղի ունեցաւ: Միւս կողմէ, սակայն, մենք այսօր Ֆրանսահայ մեծ գաղութին մէջ չունինք բաւարար թիւով վարժարաններ: Այդ տեսակէտով Ֆրանսահայ գաղութը շատ տարբեր պատկեր մը կը պարզէ ամերիկահայ գաղութէն: Ցաւալի է, որ Սեւրի Սամուէլ Մուրատեան վարժարանը սոսկ մանկապարտէզի վերածուած է եւ չեմ գիտեր թէ արդեօ՞ք այդ մանկապարտէզն ալ պիտի շարունակուի թէ ոչ: Ասիկա ինծի համար շատ տխուր երեւոյթ է եւ նաեւ դժուարաւ հասկնալի: Փարիզի պէս տեղ մը՝ ուր մօտ 70 հազար Հայ կայ, իսկ ամբողջ Ֆրանսայի մէջ 300 հազար, 120 – 130 տարուան վարժարան մը կը փակուի: Հոս ոեւէ մէկը մեղադրելու համար չէ, որ կը յիշեմ այս երեւոյթը, այլ պարզ նկարագրութիւն մըն է, տուեալներու նկատմամբ գիտակցումներ են. մեկնաբանութիւնը անշուշտ տարբեր է: Որեւէ ազգային վարժարանի, մանաւանդ այդպիսի պատմական վարժարանի մը փակուիլը նման հայահոծ գաղութի մը մէջ՝ տխուր երեւոյթ մըն է, ինչ որ ալ ըլլան պատճառները՝ իրաւացի, արդարացուցիչ կամ նուազ արդարացուցիչ:

Անհրաժեշտ է, որ Հայ Սփիւռքի նոր հանգրուանին Մխիթարեան քոյր միաբանութիւնները ծրագրեն յստակ կերպով, թէ ի՞նչպէս կը բնորոշեն ու կը սահմանեն իրենց առաքելութիւնը ըՍփիւռքի ներկայ եւ յառաջիկայ 20 – 30 տարիներու տեւողութեան ընթացքին: Կան անշուշտ Պուէնոս-Այրէսի եւ Հալէպի վարժարանները՝ որոնք բարգաւաճ վիճակի մէջ են եւ լաւ աշակերտութիւն ունին: Վարժարանային առաքելութիւն մը՝ զոր Մխիթարեանները կատարած են անցեալին, այսօր ալ հաւանօրէն ունի իր այժմէականութիւնը:

Այսօր յաճախ կը խօսուի հայապահպանական կեդրոններու հաստատման մասին: Հարցը այն է՝ որ ի՞նչ ձեւով պէտք է կազմաւորուին, ծրագրուին, հիմնելու համար այսպիսի հայապահպանական կեդրոններ: Միջին Եւրոպայի գաղութներուն համար դպրոցական հաստատութիւնները վըստահաբար անհրաժեշտ են: Այսօր բացի Ֆրանսայէն, Վենետիկէն, Միլանոյէն եւ Հռոմէն, մինչեւ Սքանտինաւիա եւ մինչեւ Լոնտոն 50 հազարի մօտ Հայութիւն կայ. Բնականաբար շատ դժուար է այս բոլոր երկիրներուն համար մշակել ծրագիր մը, որ կարենայ բոլորին ալ որոշ չափով գոհացում տալ: Բայց անկարելի չէ, կը խորհիմ, որ այդ կեդրոնը ըլլայ Վենետիկ կամ Ժընեւ, կամ ուրիշ որեւէ տեղ՝ մշակելով ծրագիր մը, որոշ առաձգականութեամբ: Այսօր Եւրոպայի մէջ ունենալ վարժարան մը՝ որ գոնէ Եւրոպայի Հայութեան համար կարենայ ընտրանի մը պատրաստել, կենսական անհրաժեշտութիւն է, որուն համար ոչ միայն Մխիթարեանները, այլեւ հայկական բոլոր ուժերը պէտք է որ խորհին եւ նաեւ, գուցէ ձեռք ձեռքի տան այդ բանը իրականացնելու համար:

ՀԱՐՑ. – Ի՞նչպէս կը բացատրէք այն երեւոյթը՝ որ դժուար ժամանակներուն, դպրոցական ցանց մը կարելի եղած է հաստատել՝ հասցնելով առաջնորդող սերունդներ, իսկ այսօր՝ լուսաւոր դարուն, նիւթական եւ տնտեսական անսահման կարելիութիւններուն մէջ մէկ հատ դպրոց կարելի չի դառնար պահել: Ըսել չեմ ուզեր որ Մխիթարեանները չկրցան պահել դպրոց մը Փարիզի մէջ: 300 հազար հաշուող փրանսահայ գաղութին մէջ (70 հազարը՝ փարիզեան շրջանը) երեք դպրոցներ կան, որոնց երկուքը Փարիզ, մէկը՝ աղջկանց վարժարան, որ միջնակարգէն իջաւ նախակրթարանի մակարդակին, քանի մը տասնեակ աշակերտներով, միւսը՝ Մխիթարեան վարժարան, որ տակաւին 15 տարի առաջ ունէր 140 – 150 աշակերտ, հետզհետէ թիւ կորսնցնելով երկրորդական վարժարանի մակարդակէն իջաւ նախակրթարանի մակարդակին, այս տարի վերածուելով մանկապարտէզի եւ թերեւս ալ վաղը՝ վերջնապէս փակուելու դատապարտուած: Այս երեւոյթը Մխիթարեաններո՞ւ պէտք է վերագրել (մատակարարման հետեւանքով), թէ՝ գաղութին ապիկարութեան: Եթէ գաղութին հարցնենք՝ պիտի մատնանշեն թոշակի բարձր ըլլալը, նիւթական դժուարութիւններ ...

ՊԱՏ. – Կամ մակարդակի հարցը:

ՀԱՐՑ. – Այո՛, այդ մասին ալ կը խօսուէր. յամենայն դէպս պատրուակները շատ էին: Ո՞ւր է արդեօք վէրքը:

ՊԱՏ. – Ես հարցը ուրիշ ձեւով կը տեսնեմ: Կը կարծեմ թէ այս տեսակ հարցերու մէջ յանցաւոր փնտռել՝ անմիջական ապագային նկատմամբ այնքան ալ օգտակար կրնայ չըլլալ, որովհետեւ նման հարցերու մէջ դժուար է ճշգրիտ հաւասարակշռութիւնը պահել թերիներու կամ նոյնիսկ յանցանքներու վերլուծումին մէջ եւ որով կրնայ յառաջիկային որոշ սրտբեկումներ յառաջ բերել, որոնք կրնան նաեւ յետագայ գործունէութիւններ եւ գործողութիւններ ջլատել:

Ի՞նչպէս եղած է, որ անցեալին կրցած են յաջողիլ եւ, հետեւաբար, թէ արդեօք կարելի՞ է այսօր ալ ստեղծել նման պարագաներ: Անցեալի յաջողութիւնը պայմանաւորուած է հիմնական երկու ազդակներով: Նախ այն՝ որ ամբողջ Մուրատ Ռափայէլեան վարժարաններու հարցը կը վերածուի լուսամիտ երկու մեծահարուստներու գաղափարին. անոնք յղացած են այդ գաղափարը եւ մեծ կտակով մը իրականացուցած զայն: Ես կը հաւատամ, որ այսօր ալ կրնայ անշուշտ հաւաքական դրամագլուխ մը հաւաքուիլ, բայց հարցը շատ աւելի ազդեցիկ կերպով կը լուծուի, եթէ լուսամիտ հարուստ անձ մը կամ ընտանիք մը ըսէ, որ դպրոց մը պիտի կառուցանէ:

Ինչ կը վերաբերի Մխիթարեաններուն, անոնք 1800-ի ընթացքին, ազգին մէջ մեծագոյն վարկը վայելող հաստատութիւնն էին ո՛չ թէ իրենց անցեալ գործունէութեան համար, այլ իրենց տուած ներկայ փաստերուն համար, որով այն մեծահարուստ անձը՝ որ այդ կտակը կը կատարէր, աչքը գոց՝ Մխիթարեաններուն կը վստահէր: Իմ կարծիքով, տնտեսական վերջին տագնապին բերմամբ, բայց նաեւ անկախաբար անկէ, անկէ առաջ ալ երկար տասնամեակներէ ի վեր Մխիթարեանները թէեւ մեծ յարգ եւ վարկ կը վայելեն Հայ ժողովուրդին մէջ, բայց շատ աւելի իրենց անցեալ գործունէութեան համար եւ իբրեւ ժառանգներն ու պահապանները այդ հարստութեան (ինչ որ ինքնին շատ մեծ դեր մըն է), քան իրենց ներկայ գործունէութեան: Տնտեսական տագնապն ալ վերջին հարուածը բերաւ այս տեսակէտէն: Բնականաբար անուրանալի է, որ կայ որոշ ցնցում մը վարկի. չեմ կարծեր որ այդ ցնցումին արդիւնքները տակաւին ներկայիս լրիւ դարմանուած ըլլան, որովհետեւ այս երեւոյթները բաւական հետք կը թողուն հաւաքականութիւններու յիշողութեան մէջ: Ուրեմն, կը խորհիմ թէ այս է պատճառը:

Հետեւաբար հարց կը ծագի՝ թէ կարելի՞ է որ Մխիթարեանները իրենց վարկը վերստին ստանան, երբ ներկայիս գործող հաստատութիւն մը: Իմ կարծիքով, անկարելի չէ: Ասիկա մեծ մասամբ կախում ունի Միաբանութեան անդամներու իմաստութենէն, ողջմտութենէն, հնարամտութենէն: Կը յուսամ թէ այս բոլոր տուեալները կան Միաբանութեան հաւաքականութեան մէջ եւ մաղթելի է, որ յառաջիկայ տարիներու ընթացքին անոնց արդիւնքները երեւան գան:

Տեսակցութիւնը կատարեց՝
ՀՐԱՆԴ ԱՃԷՄԵԱՆ

(Շար. 2)

«ԱՇԽԱՐՀԻ ԲԺԻՇԿՆԵՐ»ՈՒ ՍԵՄԻՆԷՐԸ
ԱԶԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՀԱՐՑԸ ԽՈՐՀ. ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

«Աշխարհի Բժիշկներ» կազմակերպութիւնը որ Դեկ. 7, 1988-էն ի վեր նիւթական ու մարդկային բազմատեսակ օժանդակութիւն կը կատարէ Հայաստանի եւ Արցախի, չէ անտեսած նաեւ մըտաւորական ու մարդկային հանդիպումներու մարզը. այս վերջինը չի սահմանափակուիր միմիայն Հայաստանով ու կ'ընդգրկէ ամբողջ խորհրդային աշխարհը: Այսպէս, Հոկտեմբերէն ի վեր, ամսական սեմինէրներու շարքով մը ծրագրուած էր սեղանի վրայ բերել բազմազան խմորումներով, փոթորկումներով կոտտացող Խորհ. Միութեան խնդրայարոյց մարզերէն ամէն մէկը:

Փետ. 24-ի սեմինէրին նիւթը կեդրոնացած էր ազգութիւններու ընդհանուր հարցին վրայ. այս մարզին ամէնէն յուզուած շրջաններէն էին Ուկրանիան, Սիբիրն, Կեդրոնական Ասիան, Վրաստանը:

Հարցին ընդհանուր քննարկումով հանդէս եկաւ ծանօթ մասնագէտ Հէլէն Քառէր տ'Անքոս. ան նշելէ ետք թէ խորհրդային ժողովուրդներու մօտ ազգութեան վերածնունդի մը ականատեսներն ենք ներկայիս, բացատրեց այսօրուան երեւոյթին առաջնորդող ազդակները. կային բնապահութեան հարցերը, որոնց դժուար էր լուծում գտնել այսքան տարիներու անտեսումէն ետք: Բնապահական խնդիրներն ալ սկսած են ի յայտ գալ նախ ծայրամասերու Հանրապետութիւններուն մէջ ու անոնք աւելի եւս կը բարդացնեն ազգութեան հարցերը:

Տասնամեակներու անտեսումը օրինակ Սիբիրի ժողովուրդները վերածած էր կենդանաբանական պարտէզներու նմոյշ կենդանիներուն որոնք կը պահուէին ուսումնասիրուելու համար:

Հ. Քառէր տ'Անքոս ապա ըսաւ թէ չուզեր ծանրանալ ազգութիւններու կովկասեան հարցերուն մասին, քանի որ սրահին մէջ ներկայացուցիչներ կային այդ ժողովուրդներէն, որոնք հանգամանօրէն պիտի պարզէին իրենց պարագաները:

Ուկրանիոյ, Սիբիրի, Կեդր. Ասիոյ մասին կատարուած ելոյթներէն ետք Սերժ Աֆանասեան ներկայացուց Կովկասի վերջին 30 տարիներու (1959 – 1989) ժողովրդագրական պատկերը: Ան խօսեցաւ յատկապէս Հայաստանի երկրաշարժին հետեւանքներով ստեղծուած բնակչութեան կորուստին (զոհեր, արտագաղթողներ) ու Ազրբէջանի հետ փոխանակուած գաղթականներու զանգուածին մասին:

Հայաստանի աղէտեալ գօտիէն 120 հազար կիներ ու երախաներ փոխադրուած էին Միութեան զանազան վայրերը, 60 հազար հոգի ալ իրենց անձնական միջոցներով արտասահման մեկնած էին. կար վերջին տասնամեակին արտագաղթած 50 հազար հոգիի պարագան ու երկրաշարժի զոհերուն թիւը որ 25 հազար էր պաշտօնական տուեալներով, սակայն զանազան աղբիւրներու կողմէ կը նկատուէր 85 – 95 հազար հոգի:

Դէպի Ազրբէջան ու անկէ դէպի Հայաստան կատարուած գաղթերը 1989-ին 94%-ի հասցուցեր էին Հայաստանի հայ բնակչութեան համեմատութիւնը:

Իսկ Ազերիները որ Կովկասի մէջ այսօր յարաբերական մեծամասնութիւն մը կը ներկայացնէին, դարավերջէն առաջ արդէն բացարձակ մեծամասնութիւն պիտի կազմէին, քանի որ իրենց աճը աւելի էր Հայերու եւ Վրացիներու գումարէն...

Ս. Աֆանասեան ըսաւ թէ Կովկաս գլխաւոր երկու պատուհաս ունեցաւ. ապականութիւնն ու ոճրապարտութիւնը: Ան եզրակացուց թէ կովկասեան հարցերը կարգադրելու Մոսկուայի անկարողութիւնը կացութիւնը հասցուցած է պայթելու կէտին ուր ամէնէն ակնառուն է այսօր ազգութիւններու հարցը որուն ոչ տեւողութիւնը ոչ ալ ստեղծելիք հետեւանքները կարելի է նախատեսել:

Փետրուար 25, Կիրակի յետմիջօրէին «Միւթիւալիթէ»ի փոքր սրահը մեծ մասով Հայերէ բաղկացած շուրջ երկու հարիւր հոգինոց բազմութիւն մը կար, ուր ուշադրաւ էր նաեւ ազերի եւ թուրք ներկաներու նկատելի թիւ մը. եկած էին ունկնդրելու ազգութիւններու կովկասեան հարցին մասին խօսք առնելու հրաւիրուած անձնաւորութիւնները:

Առաջին երկու ելոյթը ունեցողները եղան Համբարձում Գալստեան ու Սամուէլ Շահմուրադեան. առաջինը՝ ՀՀՇ-ի վարչութեան այս երիտասարդ անդամը, ան ծանօթ մը չէ «Յառաջ»ի ընթերցողներուն (տե՛ս. Մարտ 1, Հինգշաբթիի «Յառաջ»ը). իսկ երկրորդը, հայաստանեան մամուլին այն անունն է որ սումգայիթեան դատավարութիւններու իր թղթակցութիւններով ընթերցողին առջեւ բացաւ խորհրդային արդարադատութեան ... ծալքերը: Ս. Շահմուրադեան հեղինակն է նաեւ վկայութիւններու ստուար հատորի մը որ կը համախմբէ Սումգայիթէն փրկուածներու, գաղթականներու ականատեսներու պատմածները: Աւելի քան 400 էջնոց ռուսերէն այս գործին առաջին հատորը արդէն լոյս տեսած է ... ընթացքի մէջ է հայերէն, անգլերէն եւ այլ լեզուներու թարգմանութիւնը:

Հ. Գալստեան իր ելոյթը սկսաւ պարզելով երկրին մէջ ծառացող ազգութիւններու հարցին բազմադիմի բնոյթը որ հետեւանք էր գլխաւորապէս ժողովուրդներու վրայ ի գործ դրուած խտրականութեան ու ինքնորոշման իրաւունքի մը... մառ անտեսումին: Ան թուականներու ... շումով ներկայացուց ղարաբաղեան հարցին գլխաւոր հանգրուանները, որոնց ընթացքին Հայ ժողովուրդը պահ մը իսկ չշեղած ժողովրդավարութեան սկզբունքէն ու կրցած էր արգելակել դրդիչ, ապա... րիչ ուժերը որոնք փորձած էին հանել շարժումը:

Հ. Գալստեան երեք շրջանի բաժնեց անոր զարգացման հոլովոյթը. առաջինը հաւատքի շրջանն էր, երբ ամբողջ ժողովուրդը կը տողանցէր Կոբբաջոյի ներկարներով, մինչեւ Ջուարթնոցի արիւնա-

լի դէպքերը: Հոն Խաչիկ Զաքարեանի մահը խորհրդանշական բեկումն էր ժողովրդական հաւատքին որ գիտակցելէ ետք իր ուժին, կը տեսնէր թէ գլխաւոր թշնամին դրացի երկիրը չէր, այլ երկրին տիրող ամբողջատիրութիւնը:

Ու տիրող յուսախաբութեան առաջնորդած էր խորհրդարանական շրջանը, երբ Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդը շարք մը որոշումներով թիկունք կանգնած էր ժողովուրդին պահանջներուն:

Վերջին շրջանը կը յատկանշուէր ազգ. համաձայնութեան մը որոնումի ջանքով. կար ժողովուրդին պահպանութեան հարցը, շրջափակումը եւլն.: Աւարտելէ առաջ Հ. Գալստեան իրապաշտ մերձեցումով մը խօսեցաւ հեռանկարներու մասին. անխուսափելի բան էր երկու ժողովուրդներու նաեւ յետագայ գոյակցութիւնը տեսնել շրջանին մէջ. ուրեմն անհրաժեշտ էր լուծում մը գտնել: Ռիգայի հանդիպումը կարելի էր այս ուղղութեամբ նախաքայլ մը նկատել: Ու նման ձեռնարկներու ձախողութիւնը հարցը անելի կը մատնէր. «սակայն եւ այնպէս, շեշտեց Հ. Գալստեան, հակառակ որ 850 հազար անօթեւան ունինք ու պատերազմ չենք ուզեր, պիտի չարտօնենք նաեւ որ կրկնուի ինչ որ պատահեցաւ Սումգայիթ ու Բաքու»:

Ս. Շահմուրադեանի խօսքը խորագրուած էր «Սումգայիթեան ախտանշանը»: Ան Սումգայիթի վայրագութիւնը նկատեց երկու ժողովուրդները թշնամացնող առաջին քայլ մը, որ նաեւ լուծումի մը ճամբաները փակելու եւ Հայ ժողովուրդը արցախեան պահանջէն հրաժարեցնելու նպատակը կը հետապնդէր: Ս. Շահմուրադեան ծանրացաւ այդ վայրագութեան նախապատրաստուած ու անպատիժ մնացած ըլլալու հանգամանքին վրայ: Ան ապա խօսեցաւ ականատեսներու վկայութիւններուն մասին, որոնց հետեւողի մը համար դժուար էր հասկնալ թէ ինչպէս կ'ըլլար որ երիտասարդներ կրնային ախտաբանական վայրագութեամբ մը գործել ոճիրներ որոնք նոյնիսկ դատական բժիշկներու զարմանք կը պատճառէին: Հայաստանցի լրագրողը կատարուածին մեղսակից նկատեց ադրբեջանցի ղեկավարները ու ապահովութեան կազմակերպութիւնները որոնք լուռ ու անտարբեր մնացեր էին երբ ամէնէն նախնական ձեւերով Հայեր կը սպաննուէին:

Ս. Շահմուրադեան եզրակացուց որ այնքան ատեն որ չպատժուին հակահայ կոտորածներու պատասխանատուները, սումգայիթեան ախտանշանը պիտի շարունակէ կիրքերը բորբոքել երկրին մէջ: «Ես պիտի շարունակեմ Բաքուի ջարդերուն մասին փաստ հաւաքել. թէեւ յոգնած եմ արդէն. իսկ Արցախի մէջ, մեր հողին վրայ ենք ու պիտի չարտօնենք որ հրկիզեն, թալանեն» շեշտեց ան:

Աւարտելէ առաջ ինք եւս խօսեցաւ հաւանական հեռանկար մը որոշելու դժուարութեան մասին, քանի որ ըստ «ոչ մէկ հայ պիտի հրաժարի վերակցումի պահանջէն ու պէտք է իրապաշտ ըլլալ, ոչ մէկ Ազերի պիտի յօժարի դիւրին լուծումի մը»: Ան եւս շեշտեց թէ հայ ժողովուրդը այս առճակատումին մէջ վճռակամ է արիւնահեղութենէն խուսափելու, ընթանալու առանց նոր սումգայիթներու, նոր մահերու, նոր հրասայլերու:

Հարցումներու փոթորկոտ բաժին մը յաջորդեց այս երկու ելոյթներուն, ուր ակներեւ էր ազերի ծագումով ներկաներու, հայկ. պնդումները հերքելու մարմաջը որ յաճախ ծիծաղելի արտայայտութիւններ ընել կուտար իրենց. այսպէս, օրինակ, իրար կը խառնուէին Շահումեան ու դաշնակցական, երբ պէտք կ'ըլլար յիշեցնելու թէ դարասկիզբին Հայեր ալ Ազերիներու ջարդ կազմակերպած էին եւլն. եւլն.: Ակներեւ էր նաեւ պատահածը մոռնալու, երկխօսութեան վերսկսելու եւ բարի դրացութեան յարաբերութիւններ մշակելու փափաքը որ կը յայտնուէր ծագումով ազերի ունկնդիրներու, եւ նաեւ յաջորդ մասնակցին՝ Շէրին Մէլիքոֆի կողմէ: Ան եւս երկարօրէն կանգ առնելով Բաքու կատարուած զինուորական բիրտ միջամտութեան, անոր զոհերուն, թափուած արիւնին վրայ, քանիցս կրկնեց երկու ժողովուրդներու միջեւ հաշտութեան, խաղաղութեան անհրաժեշտութիւնը, յատկապէս հասարակաց հակառակորդի մը –որ կեդրոնական իշխանութիւնն էր–, նիւթած դաւերուն դիմաց: Խաղաղասէր շեշտը որ փոխ առնուած էր, այն տպաւորութիւնը ստեղծելու միտումով որ տարբեր պատկանելիութիւններ ունէին երէկ Բաքուի, Կիրովապատի, Սումգայիթի մէջ Հայ կոտորողներն ու այսօրուան հաշտութեան հրաւիրակը, բախեցաւ Հ. Գալստեանի արդար ընդվզումին: Ան զայրացած պատասխանեց. «Ի՞նչ երաշխիք կու տաք որ կոտորածը պիտի չկրկնուի. ոչ իսկ կը դատապարտէք: Սումգայիթէն ետք հաւատացինք ձեր խօսքին եւ ունեցանք Բաքուն. ձեր երկրի դերիշխանութեան ըմբռնումին մաս կը կազմէ նաեւ իր քաղաքացիները սպաննե՞լը»:

Ազերի մասնակիցը յայտնապէս ըսելիք չունենալով օրուան քաղաքական հարցին մասին, կրկնեց միայն հասարակաց լեզու գտնելու իր առաջարկը: Ապա խօսքը տրուեցաւ Մարկ. Նշանեանի որ պիտի եզրափակէր սեմինէրը: «Արդիական ըսկըզբունքը» խորագրուած իր ելոյթին մէջ, մէջբերելով Յ. Օշականի «Մնացորդաց» գործէն պարբերութենէ մը, խօսեցաւ հաւաքական բռտութեան երեւոյթին մասին, որպէս իշխանութեան ձեռքին մէջ ինքզինք պարտադրելու գործօն:

Ան զուգահեռով մը համեմատեց 1915-ին Օսմանեան Կայսրութեան, իսկ այսօր Ադրբեջանի զանազան անկիւններուն մէջ պատահածը, բոլորն ալ բացատրելով «արեան ճնշում»ով: Ապա անդրադառնալով ազերի գրագիտուհի Պանխի ինքնակենսագրական հատորէն «Լը Մոնտ Տիփլոմաթիք»ի մէջ հրատարակուածին, ուր մանկական «խաղ» մը կը պատմուի (տե՛ս «Յառաջ», Փետ. 16), ըսաւ թէ երէկուան «խաղ»ը այսօրուան իրականութիւնն էր որ մեր դէմը կ'ելլէր Սումգայիթի, Բաքուի կոտորածներով:

Պատասխանելով անտեղի նշմարի մըն ալ, Մարկ. Նշանեան շեշտեց թէ պէտք չէր «ցեղասպանութիւն» որակել Ադրբեջանի վերջին երկու տարիներու կոտորածները, քանի որ այդ հասկացութիւնը ունէր իրեն յատուկ սահմանումը. անոր անխորհուրդ կերպով տեղի – անտեղի չափազանցումը կը ծառայէր միայն թերագնահատելու 1915-ին կատարուածը որ ցեղասպանութիւն էր իր բոլոր առումներով:

Հետաքրքրական է «Աշխարհի Բժիշկներ»ուն սեմինէրներու այս շարքը որով սեղանի վրայ կը բերուին մեր եւս իրականութիւնը տագնապեցնող զանազան հարցեր ու առիթ կը տրուի Հայաստանէն ժամանած անուններու խօսք առնելու: Երկու ժողովուրդները պառակտող խնդրայարոյց կէտերուն մասին երկխօսութեան նախնական բեմ մը տրամադրելու հետ, լաւագոյնը պիտի ըլլար Ֆրանսացի ու այլ լրատուներու աւելի լայն ուշադրութիւնը գրաւել ձեռնարկին, որպէսզի ըսուածները աւելի լայն տարածքով արձագանգէին:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

– ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ –

ՊՈՒՔՐԷՇԻ Խորհրդային Զինուորի արձանին ու ապա խորհրդային դեսպանատան առջեւ տեղւոյն Հայերը (թիւով 101) բողոքի ցոյց մը կատարած են, Յունուար 30-ին. Եռագոյն դրօշակներով, ռումաներէն ու հայերէն պաստառներով. ինչպէս՝ «Արցախը մերն է», «Կեցցէ՛ Հայկական Միացեալ Հանրապետութիւնը» եւայլն: Ցուցարարները նման նշանախօսքեր արձակած են դեսպանատան առջեւ, ուր «Նոր Կեանք» ամսաթերթին խմբագիրը՝ Սարգիս Սելեան կարդացած է Խորհրդային Միութեան Գերագոյն Խորհուրդին ուղղուած ռումանահայ համայնքին կոչը: «Նոր Կեանք»ին հրապարակած կոչին մէջ վրդովում կը յայտնուի Սումգայիթէն Բաքու երկարող ջարդերուն առընչութեամբ ու կը պահանջուի Արցախը Ադրբեջանի կազմէն դուրս հանել: «Ռոյթըր» եւ «Ռոմփրէս» գործակալութիւններուն ներկայ եղած ցոյցին ատեն, ցուցարարները հրաւիրուած են դեսպանատան դահլիճը, ուր գաղութին ներկայացուցիչները ելոյթ ունեցած ու նամակը յանձնած են դեսպանին: Պէտք է նշել այստեղ որ ցոյցին նախօրեակին դեսպանութեան անդամներ ներկայացած են «Նոր Կեանք»ի խմբագրատունը, խնդրելով հրաժարիլ այդ ծրագրէն ու միայն պատուիրակութիւն մը ղրկել նամակը յանձնելու համար: Կազմակերպիչները չեն ընդառաջած այդ խնդրանքին:

*

ՊՈՒՔՐԷՇԻ «Նոր Կեանք» ամսաթերթին խմբագրատան մէջ կազմակերպուած մամուլի ասուլիսին ներկայ եղած են, կարգ մը տեղական պարբերաթերթեր, հանդէսներ, ինչպէս նաեւ քանի մը նորաստեղծ կուսակցութիւններու ներկայացուցիչները: Մասնակիցներուն բաժնուած է Արցախի երէկն ու այսօրը ներկայացնող գրութիւն մը՝ քարտէսներով հանդերձ: «Նոր Կեանք»ի խմբագրութեան կողմէ խօսք առած են Սարգիս Սելեան, Տիգրան Տէր - Գրիգորեան եւ Անդրանիկ Անտոնեան: Անոնք պատասխանած են նաեւ բազմաթիւ հարցումներու:

*

ՄՈՆՐԷԱԼԻ հայ կեդրոնին մէջ, Հ.Յ.Դ. Միհրան Փափազեան Կոմիտէի կազմակերպութեամբ, Փետրուար 17-ին, տեղի ունեցած է փետրուարեան ապստամբութեան 69-րդ եւ արցախեան պահանջատիրութեան Բ. տարեդարձներու տօնակատարութիւնը: Խաչիկ Յակոբեանի դասախօսած երեկոյթին ընթացքին հաւաքուած է 60 հազար տոլար, ինչ որ Հայաստանի օգնութեան ֆոնտին Մոնրէալի մէջ կատարուած նուիրատուութիւններու գումարը հասցուցած է 300 հազար տոլարի: «Հորիզոն»ի խմբագրութեան ստացած տեղեկութիւններուն համաձայն, Գանատայի միւս քաղաքներուն մէջ Հայաստանի Օգնութեան Ֆոնտին կատարուած հանգանակութիւնը Փետրուար 19-ի կացութեամբ կը ներկայացնէր հետեւեալ պատկերը. – Թորոնթօ՝ 150 հազար տոլար, Գէմպրիճ՝ 10 հազար տոլար, Համիլթըն՝ 7.800 տոլար, Սէնթ Գաթրինզ՝ 6.900 տոլար:

*

ՖԻՔՍԻ (Յունաստան) «Լ. եւ Ս. Յակոբեան» վարժարանի սրահին մէջ, Փետրուար 11-ին, տեղի ունեցած է Հայ Կապոյտ Խաչի Շրջանային Վարչութեան 59-րդ պատգամաւորական ժողովը: Միօրեայ ժողովին աւարտին նոր շրջանային վարչութիւն ընտրուած է յառաջիկայ երկու տարուան համար:

ՄԱՐԻ Յ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ԱՏԱՆԱՅԷՆ ՄԱՐՏԻՆԻ ԹՐՔԱԿԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑԸ

1909-1918

Խմբագրութիւն՝ ԲԻՒԶԱՆԴ ԵՂԻԱՅԵԱՆ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԱՍ

ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԴՈՒՌԸ ՊՈԼՍՈՅ ՄԷՋ

Կ'անցնի կարաւանը յամրընթաց ու միօրինակ կշռոյթով: Կը փութան ուղտերը դէպի կեանքի նոր հանգրուանը նետելու համար իրենց գեղանի բեռը: Ուղտը, Արեւելքցիին պէս, համբերատար ու անմռունչ է: Ոսկեհուր անապատներու այդ շարժուն բուրգը անծայրածիր տարածութիւններ կը կտրէ կ'անցնի՝ փոքրահասակ էշերու առաջնորդութեամբ: Ի՜նչ մեծ ուրախութիւն էր փոքրերուս համար՝ դիտել ուղտի կարաւանները: Տարին քանի մը անգամ կուգային անոնք՝ բերելով իրենց հետ անպարագիծ տարածութիւններու հեռաւոր բոյրերը: Ուղտերու աղուշ նայուածքին մէջ կը պարփակուէր խոր իմաստութիւնը անապատներու: Ծալլապատիկ նստած՝ անոնք կ'որոճային անդադար. արդեօք ուտելո՞ւ պահանջքէն դրդուած, թէ ոչ՝ ժամանակը սպաննելու համար:

Ինչո՞ւ՝ չգիտեմ, բախտաւոր դառնալու հաւատքով մը մենք կ'անցնէինք ուղտերու որովայնի տակէն՝ երբ կանգնած ըլլային անոնք: Աղջիկներուս առասպելուած էր, որ եթէ յաջողէինք անցնիլ այդ կամարի տակէն անվտանգ՝ կ'ըլլայինք զօրեղ ու բարեբախտ: Նման առասպել մը կ'ըսէր, որ եթէ կարենայի՛նք անցնիլ հորիզոնին բացուող Ծիրանի Գօտիի տակէն՝ կը փոխէինք մեր սեռը – աղջիկը մանչ կը դառնար, մանչը՝ աղջիկ...

Երեկոյ է: Արեւու բոսորագոյն սկաւառակը կամաց – կամաց կ'անհետի ամպազարդ հորիզոնին ետին: Կոչնակներու ղօղանջին հետ՝ անսովոր խաղաղութիւն մըն է որ կը տարածուի միջոցին մէջ: Երկրին թաց ծոցէն վեր բարձրացող շղարշային մշուշին կուգան միանալու տանիքներու կապտաւեղ ծուխերը:

Յանկարծ անդորրութիւնը կը խզուի ոտնաձայներու տարօրինակ աղմուկով: Ապշահար կը դիտեմ փողոցը. դիմացէն եկող տարաշխարհիկ հանդերձներու մէջ կանացի փոքրիկ խումբ մը կը յառաջանայ: Ակնթարթի մէջ փողոցն եմ արդէն, հակառակ հօրս խիստ պատուէրին, որ արեւը մարը մտնելէն ետք՝ կ'արգիլէր մեզ դուրսը թափառիլ: Ամէնէն ուշագրաւ բանը այդ կիներուն պզտիկ – պզտիկ ոտքերն էին, որոնք երկաթէ սեղմ կօշիկներու մէջ կաղապարուած՝ հազիւ կրնային պահել իրենց հաստ ու կարճ մարմիններուն հաւասարակշռութիւնը: Ինչո՞ւ մեզի պէս ոտնամաններ չէին կրեր անոնք, եւ ի՞նչ ընելու եկած էին մեր քաղաքը: Քայլերս յարմարցնելով իրենցինին՝ սկսայ հետեւիլ վախն ի վախ: Խայտաբղէտ հագուստներուն միօրինակ կտրուածքը հետաքրքրութիւնս սրած էր:

Երկիւղի եւ հիացման հակահոսանքներու մէջ տարուբեր մտայ իրենց հետ՝ մեր թաղեցի տունէ մը ներս: Անոնք ձեւով մը տան տիրուհիին հասկցուցին՝ թէ եկած էին իր ցաւոտ ակռաները բուժելու: Աւելի հետաքրքիր քան համոզուած՝ տիկինը ինքզինք յանձնեց անոնց ճարպիկ ձեռքերուն: Իրենց փայլուն մազերուն մէջ տեղաւորուած՝ ոզնիի սուր փուշերը յիշեցնող ասեղները առնելով անոնք լծուեցան գործի: Խիստ զգուշութեամբ ասեղները մխրճեցին պտըտկեցին ակռաներու ու լինտերու մէջ ու շուրջ, ու քանի մը վայրկեան աշխատանքէ ետք, ահա՛ երեւան բերին ... հազիւ նշմարելի մանրիկ որդե՛ր ... որոնք «բոյն» դրած էին փտտուկ ակռաներուն մէջ ու լինտերու եզերքին ... Տիկնոջ դէմքէն ուրախութեան շող մը անցաւ՝ տեսնելով այդ «որդեր»ը – կը զգար թէ ազատած էր մի անգամ ընդ միշտ զինք տանջող ցաւերէն: Ու երախտագիտական զգացումով համակուած՝ լիուլի վարձատրեց բուժիչ տիկնիկները:

Հանելուկ մըն էր ինծի համար. արդեօք իրական որդեր էի՞ն անոնք, այլ թէ ոչ՝ մանրատոտիկները կախարդեցին մեզ: Ապշած ու մտակորոյս՝ ուշ ատեն վերադարձայ տուն, ուր ծնողքիս կողմէ ստացած անխուսափելի յանդիմանութիւնը բարեբար ազդեցութիւն կատարեցին լարուած ջիղերուս վրայ: Պատմեցի եղելութիւնը, եւ առաջին անգամն ըլլալով իմացայ՝ թէ այդ տարաշխարհիկ էակները Չինուհիներ էին:

43. – ԲԱՄՊԱԿ ՔԱՂԵԼՈՒ ՂՐԿԵՆՔ ՔԵԶ

Դպրոցական արձակուրդ էր: Ընկերներէս ոմանք գրեթէ ինծի տարեկից մանչեր էին: Անոնց խաղերուն մասնակցելու համար կը դիմէի ուժէս վեր ճիգերու, ու միշտ պարտուած՝ ամօթի զգացումը մէջս խեղդելով՝ կը վերադառնայի տուն: Անոնց մէջ ամէնէն խելօքը՝ բամպակի մթերանոցին մէջ աշխատող քարտուղարին որդին Վահանն էր: Ձեռք – ձեռքի տուած կը մտնէինք հոն – հայրը մեզ տեսնելուն պէս՝ կ'ողջունէր զիս կատակելով որպէս իր ապագայ հարսնցուն: Զայրացած կը պատասխանէի թէ չէի սիրեր իր տղան:

– Բայց կը տեսնեմ որ մանչէս չես զատուիր. կը նշանակէ թէ կը սիրես զինքը, կը խնդար ան:

Ու Վահանն ու ես՝ հսկայական բամպակներու դէզերէն կը ցատկէինք վար, ինչպէս կը նետուին ծով: Երբեմն ամբողջ մարմնով կը թաղուէինք մէջը, դուրս ձգելով մեր սեւահեր գլուխները այդ սպիտակութեան մէջէն:

(Շար. 73)

(Շար. Ա. էջէն)

ւան համար արտօնագիր մը, զոր կարելի է ստանալ երեք օրէն: Ինչ կը վերաբերի սահմանամերձ շրջաններու այցելութիւններուն, սահմանային 11 անցքեր որոշուած են, ուրկէ կարելի է անցնիլ անցագիրով ու վիմուամնագիրով մը՝ 15 օրուան համար: Սահմանային նման այցելութիւն կարելի է կատարել չորս անգամ՝ մէկ տարուան մէջ:

ՄԱՐԶԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԸՄԲՇԱՄԱՐՏ

● ԱՆՊԱՐՏԵԼԻ ԵՐՐԵԱԿ ՄԸ ՎԻԼԺԻՒՅԻՖԻ ՄԷՋ

Դասական ոճով միջազգային մրցաշարքի մը ընթացքին, Վիլժիւյիֆի մէջ, հայաստանցի երեք երիտասարդներ անպարտելի մնացած են, իրենց քաշային դասակարգին մէջ: Վարդան Աղաջանեան (52 քկր.), Արմէն Բաբալարեան (57 քկր.), եւ Միշա Մանուկեան (62 քկր.) շահած են առաջնութիւնը, յաղթելէ վերջ, աւարտականին, առաջինը՝ Հունգարացիի մը, վերջինները՝ Իտալացիներու:

Խորհրդային խումբին մէջ հայ ըմբիշներու նոր սերունդ մը ինքզինքը կը պարտադրէ հետզհետէ:

ՖՈՒԹՊՈԼ

● ՎԱԼԱՆՍԻ Հ.Մ.-Ը ՀԱՒԱՍԱՐ ԱՌԱՋԱՏԱՐԻՆ ՀԵՏ

Վալանսի երկու ակումբներուն բախումը, Ֆրանսայի երրորդ դասակարգի ախոյենութեան ի հաշիւ, վերջացած է առանց կոլի: Լաւ արդիւնք մը Հ.Մ.-ին համար, եթէ նկատի առնենք երկու խումբերուն ունեցած ասպարէզը այս տարուան մրցաշարքին մէջ: Ֆ.Ք.-ը խմբակին առաջատարն է, Վալորիսի հետ: Հայանուն ակումբը կը մնայ դասաւորումին 7-րդ աստիճանին վրայ:

Լիկի առաջնութեան մէջ, Հ.Մ.Ը.Մ. Լիոն - Տէսինի անակնկալ յաղթանակ մը (2 - 0) տարած է, Շաբաթ իրիկուն, Ֆէզէնի դաշտին վրայ, վերագտնելով, այսպէս, վերելքի իր յոյսերը: Հ.Մ.Ը.Մ. 4-րդ է, երկու կէտերու տարբերութեամբ միայն առաջատարին նկատմամբ:

Նուազ արդիւնաւէտ եղած է Վալանսի պահեստի խումբը Ռոշ - Լա - Մոլիէրի մէջ (2 - 1). Վալանս կը մնայ 2-րդ բայց հեռու առաջատարէն:

Ուրիշ արդիւնքներ. -

Սէն Մոր - Ալֆորվիլ Հ.Մ.	1 - 1
Նանթէր - Իսի Հ.Մ.	2 - 1
Տիէմոզ - Հ.Մ.Ը.Մ. Լ.Տ. (2)	3 - 1
Փիէր Պէնիթ - Վիէն Հ.Մ.	2 - 0
Քլիւզ - Հ.Մ.Ը.Մ. Լ.Տ. Քառէ	5 - 0
Վալանս Հ.Մ. - Անները Մինիմ	5 - 0

ԱԹԼԷԹԻԶՄ

● ԷՄՄԻԵԱՆ ՎԵՐՍՏԻՆ ԼԱՒԱԳՈՅՆՆԵՐՈՒ ՇԱՐՔԻՆ ՄԷՋ

Գնահատելի յարատեւութեամբ մը, Ռոպէր Էմմիեան կը ջանայ վերագտնել իր դիրքը հեռացատքի միջազգային ընտրանիին մէջ:

Իր երրորդ մրցանակը Եւրոպայի ձմեռնային առաջնութեանց մէջ, Շաբաթ օր, Կլասկօ, 8.06 մեթր ոստումով մը (առաջինը ցատքած է՝ 8.11), շատ փայլուն արդիւնք մը չէ անշուշտ մարզիկի մը համար՝ որ տէրն է միշտ Եւրոպայի մրցանիշին, յիշենք՝ 8.86, 1987 Մայիս 22-ին, Ծաղկաձորի մարզադաշտին վրայ, Հայաստան:

Այսուհանդերձ, երբ նկատի ունենանք իր գլխուն եկած դժբախտութիւնները - հայրը զոհ Լենինականի աղէտին, իր բնակարանը քանդուած, առանց ոռնալու վնասուածքի պատճառաւ Սէուլի Ողիմպիականին չկարենալ մասնակցիլը - այս բոլոր փորձանքները, բնական է թէ կրնային Հայ մարզիկը մղել դէպի յուսալքութիւն: Կը տեսնենք թէ Էմմիեան յաջողած է դիմադրել չար բախտին: 25 տարեկան է միայն եւ, եթէ չկրնայ ալ հասնիլ այլեւս իր մրցանիշին մակարդակին, կը կարծենք թէ, դեռ քանի մը տարիներ, կրնայ պայքարիլ հաւասարէ հաւասար աշխարհի լաւագոյն հեռացատքորդներուն հետ: Յիշենք որ անցեալ ամիս շահած էր Խորհրդային Միութեան ձմեռնային (սրահի մէջ) ախոյեանի տիտղոսը, 8.24 մեթր ոստումով մը:

ՎԱՂԻՆԱԿ ՄԻՍՔՃԵԱՆ

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հրահանգով, Կիրակի, Մարտ 11-ին, Փարիզի եւ շրջանի բոլոր Հայ Եկեղեցիներուն մէջ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի Պէյրութի մէջ զոհ գացած Հայերու հոգիներուն ի յիշատակ:

ՃԱՇ

ՎԻԷՆԻ ՄԷՋ

Մարտ 11, Կիրակի, կէսօրին. Salle des Fêtes-ի մէջ: Կազմակերպուած Կապոյտ Խաչի Վիէնի մասնաճիւղին, Մշակոյթի Տան եւ U.S.G.A.-ի կողմէ:

Ճաշագին՝ 100 Ֆր.:

Անչափահաս՝ 50 Ֆր.:

Տեղերը ապահովել հեռաձայնելով. -

74 - 53 - 43 - 80

Հասոյթը կը յատկացուի Հայաստանի օգնութեան:

Croix Bleue

La C.B.A.F. recherche, pour son Centre de Vacances de Bellefontaine, des directeurs et sous-directeurs brevetés, assistants sanitaires, économes et moniteurs brevetés ou stagiaires.

Envoyer les candidatures à :
C.B.A.F.,
17, rue Bleue, 75009 Paris

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Լիոնի Ս. Յակոբ եկեղեցւոյ Ազգային Միութեան Վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուէրները եկեղեցւոյ պայծառութեան համար. - Արաքսի Թադէոսեանի մահուան առթիւ՝ Տէր եւ Տիկին Ճիւլրայէլ Պահատուրեան 250 Ֆր.: Այրի Տիկին Արաքսի Թադէոսեան (Վիէն), Պ. Էտուար Ջաքէոսեան, Այրի Տիկին Ծաղիկ Գամպէրեան 300-ական Ֆր., Այրի Տիկին Հայկուհի Զալըքեան, Պ. Ժան Դերձակ, Տիկին Ֆրէզէ, Այրի Տիկին Թավշանճեան, Պ. Ժօզէֆ Տէմիրճեան 200-ական Ֆր. Տիկին Նուարդ Տէյիրմէնճեան, Տիկին Թօփալեան, Տիկին Շուշան Գամպէրեան 100-ական Ֆր.:

***

Կապոյտ Խաչի Վիէնի մասնաճիւղի վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուէրները ի նպաստ իր դպրոցին. - Տիկին Պէաթրիս Սաէֆեան, Տէր եւ Տիկին Նօէլ Մինասեան 500-ական Ֆր., Տիկին Սառա Աւոյեան, Տիկին Պաէն, Տիկին Վարդուհի Ռստիկեան 100-ական Ֆր.: Դպրոցին 60-ամեակին առթիւ Պ. Ռոպէր Զօպոյեան 300 Ֆր.: Ընկերուհի Վարդուհի Քէլէշեան 300 Ֆր. իր թոռներուն Նայիրի Սիսեռեանի եւ Սաունի Քէլէշեանի ծննդեան ուրախ առիթով: Պ. Հայկազ Յակոբեան 200 Ֆր.:

***

Ալֆորվիլի Ս. Մեսրոպ Կրթարանը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուէրները Այրի Տիկին Պայծառ Պարտաքի մահուան առթիւ, մահացած 85 տարեկանին. - Պ. Խաչիկ Գումրու 100 Ֆր., Պ. Կարապետ Ճամուղեան, Այրի Տիկին Ալիս Սէֆէրեան, Պ. Բարսեղ Քէշիշօղլու, Պ. Գրիգոր Պատուականեան (Զէյիք) 200-ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ժիրայր Գարաճեան, Պ. Եփրեմ Գայան, Պ. Յակոբ Սարոյեան 100-ական Ֆր., Պ. Թորոս Պատուականեան (Զէյիք), Պ. Թորոս Զավուշեան, Պ. Կարպիս Թէլլէեան, Աղաւնի Թաշճըօղլու, Պ. Կոպերնիկ Մաղաքեան 200-ական Ֆր., Այրի Տիկին Էլպիզ Ճամուղեան 500 Ֆր., Արուսեակ Թաւրա 300 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Զաքար Հագալմազ 500 Ֆր., Պ. Արթօ Արսէնեան, Նուարդ Տալպասթըրմաօղլու, Այրի Տիկին Մարի Գրիգոր 100-ական Ֆր., Աղաւնի Արսէնեան (Պոլիս) 300 Ֆր., Պ. Յակոբ Տալպասթըրմաօղլու, Պ. Արա Պէրպէրեան 200-ական Ֆր.:

Նոյն առթիւ Ս. Պօղոս - Պետրոս եկեղեցին ստացած է. - Տէր եւ Տիկին Գրիգոր Թօփճեան 200 Ֆր., Վարդուհի Սրբազեան 100 Ֆր., Պ. Ստեփան Սահակեան 250 Ֆր.:

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935
SIRET : 51027317 A R.C. Paris

Կ'ՈՒԶՈՒԻ

Լուրջ Հայ կին մը, երկու դպրոցական մանուկներով եւ տան գործերով զբաղելու համար:

Հեռաձայնել ժամը 20-էն ետք՝

46. 09. 98. 83

ՎԻԷՆ

ՊԱՏԱՐԱԳ

Կիրակի, Մարտ 11, Մեծ Պահքի երրորդ կիրակի (Անառակին) առաւօտեան ժամը 10-ին, Վիէնի Սէն - Թէօտոր մատրան մէջ կը մատուցուի պատարագ:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ հոգեւոր հովիւ՝

ԶԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ

Պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարուի Վիէնի դպրաց դասին կողմէ:

CROIX BLEUE
DES ARMENIENS DE FRANCE
Section «Elen Puzant» d'Alfortville

DINER DANSANT

à la
CAPPADOCE
67 bis, quai Blanqui, 94140 Alfortville

Le Vendredi 9 Mars à 20 h 30

— *Attractions — Tombola* —

Renseignements et réservations :
M.C.A. :
9, rue de Madrid — Tél. : 43.76.55.89
après 19 h. : 43.76.74.12 ou 43.78.56.06

SAMEDI 10 MARS A 20 H 45
Le Collège TEBROTZASSERE
présente

MUSIQUES, CHANTS
ET DANSES
D'ARMÉNIE

30 jeunes artistes
du PALAIS DES PIONNIERS ET D'ECOLIERS
«GHOUGAS GHOUGASSIAN»
d'Erevan

au «*Théâtre du Jardin*»
Jardin d'Acclimatation
Bois de Boulogne, Paris 16e
Réservation au Collège :
43 - 81 - 01 - 72

L'EPHORIE
ET LE COMITE DES DAMES
DE L'EGLISE APOSTOLIQUE
ARMENIENNE D'ALFORTVILLE
présentent
sous la Présidence
de l'Archevêque Kude NACACHIAN

Musiques,
Chants
et Danses
d'Arménie

interprétés par un groupe
de 30 jeunes artistes
du Palais des Pionniers et d'Ecoliers
«GHOUGAS GHOUGASSIAN»
d'EREVAN

avec le chanteur *Hamlet Guevorkian*
Direction musicale : Hagop ARABIAN
Direction
chorégraphique : Hovsep CHAMAMIAN
Dimanche 11 Mars à 15 heures
Théâtre Municipal de Charenton
107, rue de Paris
94220 Charenton-Le-Pont
M° : Charenton - Ecoles
Réservations : 43 - 76 - 65 - 37

ՄԱՐՍԷՅԼ

ՀՍԿՈՒՄ

Մեծ Պահքի հսկումի արարողութիւններ Հարաւային Ֆրանսայի Հայց. Առաքելական եկեղեցիներուն մէջ, նախագահութեամբ՝

ՅԱԿՈԲ ԵՊԻՍԿ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ-ի

Մեծ Պահքի Հսկումներ

Հինգշաբթի, Մարտ 8,
Պոմոնի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցի
Քարոզիչ՝
ՎԱՉԷ Ծ. ՎՐԴ. ԻԳՆԱՏԻՈՍԵԱՆ

Երեքշաբթի, Մարտ 13,
Սէնթ Մարկրիթ, Ս. Աստուածածին եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ԵՂԻՇԷ Ա. ՔՀՆՅ. ՓԱՆՈՍԵԱՆ

Հինգշաբթի, Մարտ 15,
Սէն Ժերոմ, Ս. Սահակ - Մեսրոպ եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ԳԱՐԵԳԻՆ ՎՐԴ. ՊԷՔՃԵԱՆ

Հինգշաբթի, Մարտ 22,
Պլ. Օտտօ, Ս. Յակոբ եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՇԱՀԱՆ Ա. ՔՀՆՅ. ՏԷՏԷԵԱՆ

Երեքշաբթի, Մարտ 27,
Լա Սիոթա, Ս. Կարապետ Եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՄԱԿԱՐ ՔՀՆՅ. ՆԱՃԱՐԵԱՆ

Հինգշաբթի, Մարտ 29,
Սէն Թանթուան, Ս. Թադէոս - Բարթողիմէոս եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՆՇԱՆ ՔՀՆՅ. ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

Երեքշաբթի, Ապրիլ 3,
Բոմոն. Ֆրէզ, Ս. Կարապետ եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՄՈՎՍԷՍ Ա. ՔՀՆՅ. ՔԱԼԷՆՏԷՐԵԱՆ

Հինգշաբթի, Ապրիլ 5,
Սէն Լու, Ս. Գէորգ եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՏԱՐՕՆ Ծ. ՎՐԴ. ՃԷՐԷՃԵԱՆ

CROIX BLEUE
DES ARMENIENS DE FRANCE
Section Marseille-Ville

NUITÉE
de
PRINTEMPS

Samedi 10 Mars
de 21 heures à l'aube

Château des Fleurs
16, boulevard Michelet - Marseille

Animée par
— *l'Orchestre Hayrenik*
— *Jean Marc de Radio Monte-Carlo*
— *Disco Star*
et la participation de
Patrick Fiori

— Entrée 100 Frs. —

Réservations au :
91. 50. 68. 71 — 91. 41. 74. 89
91. 66. 09. 06

Տիկնանց ճաշ

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Տէսինի Արշակ Ջամալեան մասնաճիւղը, կը հրաւիրէ իր աւանդական տիկնանց ճաշին, Տէսինի քաղաքապետարանի սրահը, Շաբաթ, Մարտ 10, երեկոյեան ժամը 20.30-էն սկսեալ:

Ճաշագինն է՝ 100 Ֆր.:

Ճոխ ճաշացոյց մը, գեղարուեստական հաճելի յայտագիր մը եւ վիճակահանութեան որպէս նուէր՝ ոսկեայ գեղեցիկ խաչ մը:

Տեղերը ապահովել Մարտ 3-էն առաջ:

Հեռաձայնելով. - Մարիին՝

78 - 49 - 02 - 74

կամ, Ռոզին՝

78 - 49 - 19 - 44

թիւերուն:

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ 8

JEUDI
8 MARS
1990

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

LE NUMERO : 4,00 F

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48 00 06 70 —

C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 800 Ֆ. — Վեցամսեայ : 410 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.100 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
950 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

65ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 17.227 Fondateur: SCHAVARCH MISSAKIAN 65e ANNÉE — No 17.227

ՄԱՄՈՒԼԸ ԿՐՈՒՆԿԻ ՏԱԿ

«Մամուլի ազատութիւն ղարաբաղեան ձեւով» խորագրուած զոյգ սիւնակներու մէջ «Աւանգարդ»ի Փետրուար 23-ի թիւին առաջին էջը տեղ տրուած է «Խորհրդային Ղարաբաղ» օրաթերթի սեփական թղթակից Գեղամ Բաղդասարեանի այս գրութեան: Խնդրոյ առարկայ մամուլը Արցախինն է, իսկ կրունկը՝ խորհրդային զօրքերունը: Ու «Երկարաճիտք կօշիկների տակ ճզմւում – հունցւում է ոչ միայն արցախեան ամենատես ու համբերատար հողը, այլեւ արցախցու միտքն ու հոգին, տենչն ու երազները»:

Այդ «երկարաճիտք կօշիկներ»ու տէրերը խմբագրութիւն կը բերեն «տախտակամածային փոշի, զինուորական կարգապահութիւն, անառարկելի հնազանդութիւն, պատնէշներ սարքելով ամէն մի մտքի ներխուժման առաջ»:

Յօդուածագիրը քաջ գիտնալով հանդերձ թէ զինուորական գրաքննիչին հետ վիճելը անյոյս գործ է, երբ կը տեսնէ թէ իր մէկ յօդուածը «ռմբակոծուած» է, կ'երթայ «անմատոյց բերդը գրաւելու ապարդիւն մի փորձի»:

Գրաքննիչ փոխ գնդապետին հետ Գ. Բաղդասարեան կ'ունենայ հետեւեալ խօսակցութիւնը.

«– Ինչո՞ւ չի կարելի ճշմարտացիօրէն արտացոլել այն, ինչ կատարւում է մեզ մօտ:

– Յիշեցնեմ՝ մեզ մօտ արտակարգ դրութիւն է:

... – Դուք յօդուածից հանել էք երկու մէջբերում. ռուս փիլիսոփայ Բերդեաեւի այն միտքը, որ «ճշմարտութեան կարելի է հասու լինել միայն ազատութեան մէջ» եւ Քանթի այն հանրայայտ միտքը որ «մարդը նպատակ է, այլ ոչ թէ միջոց»: Ի՞նչը ձեզ դուր չի եկել:

– Նախ՝ պէտք չէ այս խառը ժամանակներում մարդկանց գլուխները լցնել փիլիսոփայութեամբ, այլ պէտք է օրուայ

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

(Շար.ը Դ. էջ)

ՀԱՆԳԻՍՏ ԱՄԵՆ. Տ. ՇՆՈՐՀՔ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ

Վշտահար սրտով ներկայումս յայտնում ենք մեր Ս. Եկեղեցւոյ նուիրապետական Աթոռներին, Թեմական Առաջնորդներին եւ համայն հաւատացեալ ժողովուրդին, որ Իսթանպուլի Սրբազան Պատրիարք Տ. Շնորհք Ս. Արք. Մարտի 7-ին վաղ առաւօտեան ժամը 1.30-ին իր հոգին աւանդեց Երեւանի Նորքի Հիւանդանոցում:

Ս. Պատրիարքը ժամանել էր Ս. Էջմիածին իբրեւ ցանկալի հիւր Մարտի 4-ին երեկոյեան, լաւագոյն տրամադրութիւնների մէջ: Իր ցանկութեամբ Մարտի 6-ի առաւօտեան պիտի մեկնէր դէպի Լենինական եւ Սպիտակ մխիթարական իր հայրական խօսքը տանելու մեր աղէտեալ ժողովուրդին:

Առաւօտեան ժամը 8ին Վեհարանի երկրորդ յարկից իջնելու պահին սայթաքելով մարմարեայ աստիճանների վրայ գլորուել էր դէպի ներքեւ, ծանրօրէն վիրաւորուելով գլխից եւ թեւերից: Առաջին բժշկական օգնութիւնից յետոյ ժամը 11-ին փոխադրուել էր Երեւանի Նորքի Հիւանդանոց, ուր տեղի ունեցաւ մասնագէտների խորհուրդ, գալով այն եզրակացութեան, որ անհրաժեշտ է գանկի վրայ գործողութիւն կատարել, առաջքը առնելու համար ուղեղի արեան զեղումին: Գործողութիւնը կատարուեց յաջողութեամբ, սակայն դրութիւնը մնաց ծանր եւ կէս գիշերից յետոյ իր հոգին աւանդեց խաղաղութեամբ անգիտակից վիճակի մէջ:

Սուգի մէջ է Ս. Էջմիածինն եւ համայն մեր եկեղեցին: Աղօթեցէք ի Տէր, հանգուցեալ բոլորիս սիրեցեալ եղբօր Սրբազան Պատրիարքի հոգւոյ լուսաւորութեան համար:

ՎԱԶԳԷՆ Ա.
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Մարտ 7, 1990
Էջմիածին

ՀԱՆԳԻՍՏ ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔ՝ ՇՆՈՐՀՔ ԱՐՔ.Ի

ՊԱՏՐԻԱՐՔԸ ՎԱԽՃԱՆԵՑԱՒ ԷՋՄԻԱԾԻՆ, ԱՐԿԱԾԻ ՀԵՏԵՒԱՆՔՈՎ

ՄԱՐՄԻՆԸ ՊՈԼԻՍ ԿԸ ՓՈԽԱԴՐՈՒԻ ԿԻՐԱԿԻ ՕՐ

Խոր կսկիծով է որ կը հաղորդենք Թուրքիոյ Հայոց Պատրիարքին՝ Շնորհք Արքեպիսկոպոսի արկածալի մահը որ պատահեցաւ Մարտ 7-ին, ժամը 1.30-ին Երեւանի ժամով:

Երեքշաբթի կէսօրէ ետք արդէն, խոր ցաւով տեղեկացած էինք Մայր Աթոռէն, որ Շնորհք Արք. նոյն առաւօտը արկած մը ունեցած էր, թաւալգլոր իյնալով Վեհարանի մարմարեայ սանդուխներէն եւ գլուխը կը զարնուէր դիմացի պատին: Այն պահուն, երբ մեզի կը հաղորդէին արկածին լուրը, Պատրիարքը հիւանդանոցը կը գտնուէր, ուր գլուխէն գործողութեան ենթարկուած էր:

Յայտնի էր որ վիճակը շատ ծանր էր, բայց եւ այնպէս դեռ յոյս ունէինք, որ Շնորհք Արք. կը փրկուի եւ վերագտնելով իր առողջութիւնը, կրնայ ժամանակ մըն ալ շարունակել իր առաքելութիւնը, նոյն կորովով:

Տարբեր անօրինեց նախախնամութիւնը եւ Չորեքշաբթի վաղ առաւօտեան, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը անձամբ կը յայտնէր մեզի, հեռաձայնով թէ յետ գործողութեան, քանի մը ժամ առաջ, Շնորհք Պատրիարք հոգին աւանդած էր, առանց վերագտնելու իր գիտակցութիւնը:

Պոլսոյ Պատրիարքը Յունուարի վերջ Նիւ – Եօրք գացած էր Թորգոմ Արք. Մանուկեանի քահանայական յիսնամեայ յոբելեանին առթիւ: Մարտ 4-ին, ընկերակցութեամբ Վաչէ Արք.ի Էջմիածին կը հասնէր, ուրկէ ծրագրած էր պատրիարքական իր Աթոռը վերադառնալ Մարտ 22-ին: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը մեզի կը յայտնէր թէ շատ լաւ տրամադրուած էր: Անպայման փափաքած էր աղէտեալ վայրերը այցելել եւ Երեքշաբթի առաւօտ ժամը 8-ին պատրաստ էր արդէն Լենինական երթալու համար, երբ կը պատահէր ճակատագրական արկածը:

Սկիզբը, երբ Շնորհք Պատրիարքը գլորած է սանդուխներէն, չէ կարծուած որ այնքան ծանր է պատահածը: Բժիշկներն են, որ նկատած են թէ գլխու ներքին զեղում կայ եւ հարկ է գործողութիւն փորձել (Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին արտօնութեամբ) իբրեւ փրկութեան միակ միջոց: Գործողութիւնը երկար ժամեր տեւած է, բայց աւարտէն քանի մը ժամ ետք, Պատրիարքը վախճանած է:

***

Կենսագրական գիծերը չեն որ պիտի կարենան տալ Շնորհք Պատրիարքի նման հոգեւորականի մը պայծառ դիմագիծը եւ եզակի գործունէութեան պատկերը: Բայց եւ այնպէս, ըստ սովորութեան տանք հակիրճ տեղեկութիւններ:

Աւազանի անունով Արշակ, Շնորհք Արք. Գալուստեան ծնած էր 1913-ին, Իյտէ (Եոզկատ): 1915-ին կը կորսնցնէ իր հայրը: Նախնական ուսումը ստացած է Թալասի ամերիկեան որբանոցը: 1922-ին, ամբողջ որբանոցին հետ նախ տարուած է Պէյրութ, ապա՝ Նազարէթ, հուսկ մտնելու համար Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց Վարժարանը 1927-ին, Դուրեանի օրով: 1932-ին սարկաւագ կը ձեռնադրուի եւ 1935-ին՝ կուսակրօն քահանայ, ձեռամբ Թորգոմ Արք. Գուշակեանի: 1936ին ներքին տեսուչ է Ժառանգաւորացի, 1937-ին՝ փոխ խմբագիր կը նշանակուի «Սիոն»ի: 1941-էն 1944 տեսուչ է՝ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսարանի Դպրեվանքին: 1945-ին հոգեւոր հովիւ է Լոնտոնի Հայոց: 1948-ին կ'անցնի Միացեալ – Նահանգներ, որպէս հովիւ Նիւ – Ճըրզի նահանգի Նէվաք եւ Փեթըրսըն քաղաքներու: 1950 – 1952 վարած է Միացեալ – Նահանգներու պաշտօնաթերթ՝ «Հայաստանեայց Եկեղեցի»ի խմբագրութիւնը: 1952-ին, Տիրան Արք.է ստացած է Ծայրագոյն Վարդապետի աստիճան, 1955 Հոկտեմբերին Եպիսկոպոս ձեռնադրուած է ձեռամբ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս՝ Վազգէն Ա.ի:

1956-ին Երուսաղէմ հրաւիրուած էր, ուր կը ստանձնէր Ս. Տեղեաց վերահսկիչի պաշտօնը, 1957 Մարտ 25-ին, պատրիարքական ընտրութիւններէն ետք, կ'ընտրուէր Լուսարարապետ, 1960-ին կը ստիպուէր (ցաւալի պարագաներու բերմամբ) հեռանալ Երուսաղէմէն եւ Ամերիկա վերադարձի իր ճամբուն վրայ կը հանդիպէր Պոլիս եւ երջանկութիւնը կ'ունենար վերագտնելու 38 տարիէ կորսնցուցած իր մայրը: 1961 Հոկտեմբեր 11-ին, Թուրքիոյ Հայոց պատգամաւորական ժողովին կողմէ (կազմուած 72 Պոլսոյ, 7 Անատոլուի գաւառներու եւ 10 եկեղեցական պատգամաւորներէ) կ'ընտրուէր Թուրքիոյ Հայոց (82-րդ) Պատրիարք:

Յետագային թողլով մանրամասն անդրադարձը նաեւ պատրիարքական իր գրեթէ երեսնամեայ գործունէութեան, ըսենք գոնէ թէ Շնորհք Արք. եղաւ ամէնէն արժանաւոր գահակալներէն մէկը այդ փափուկ Աթոռին: Ողջամիտ, հեռատես, գիտցած է միշտ լաւագոյնս ծառայել իր համայնքին եւ ժողովուրդին: Դեռ 1989-ին, 5-րդ անգամ ըլլալով կ'այցելէր հայկական գաւառները եւ տպաւորութիւնները կը յանձնէր թուղթին (ուղեւորութեան ամբողջութիւնը լոյս տեսաւ «Յառաջ»ի մէջ, անցեալ ամառ՝ Օգոստոս 11 / Սեպտեմբեր 1):

Շնորհք Պատրիարք էր նաեւ գրչի մարդ եւ այդ ուղղութեամբ ալ ունեցած է բեղուն գործունէութիւն: Հրատարակած է բազմաթիւ ուսումնասիրութիւններ, կրօնքի եւ կրօնական տօներու վերաբերեալ, նաեւ թարգմանութիւններ կատարած:

1987-ին լոյս տեսած է խմբագրութեամբ Ռոպէր Հատտէճեանի, իր կեանքին ու գործին նուիրուած շքեղ հատոր մը, նախաձեռնութեամբ Պատրիարքին գահակալութեան 25-ամեակի կեդրոնական յանձնաժողովին:

***

Մայր Աթոռի եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի կարգադրութեամբ Շնորհք Պատրիարքի մարմինը կը զմռսուի եւ դագաղը Կիրակի օր կը փոխադրուի Մոսկուա, ուրկէ՝ Պոլիս (հաւանաբար յաջորդ օրը): Դագաղին կ'ընկերանայ Մայր Աթոռի դիւանապետ՝ Ներսէս Արք. Պօզապալեան: Յուղարկաւորութիւնը կատարուի հաւանաբար Մարտ 19-ին:

***

Այս անսպասելի կորուստով, Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցին կը կորսնցնէ իր ամէնէն լուսամիտ ու քաջ հովիւներէն մէկը եւ հայ ժողովուրդն ալ իր մէկ անձնազոհ եւ իմաստուն զաւակը:

ՈՒՂՂԱԿԻ ԵՐԵՒԱՆԷՆ

ԽՈՐՀ. ԳԵՐԱԳՈՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻՆ ՀՐԱՀԱՆԳՆԵՐԸ ԻՐԱՎԻՃԱԿԸ ԲՆԱԿԱՆՈՆԱՑՆԵԼՈՒ

ԵՐԵՒԱՆ (Մարտ 7, ժամը 12)

Այսօր մամուլում հրապարակուել է Խորհ. Միութեան Գերագոյն Խորհրդի Մարտ 5-ի որոշումը՝ Ադրբէջանում ու Հայաստանում տիրող դրութեան եւ այդ ռեգիոնում իրադրութիւնը նորմալացնելու միջոցառումների մասին:

Որոշմամբ մասնաւորապէս երկու Հանրապետութիւնների պետական ու կառավարման մարմինները պարտաւորեցւում են հասարակայնութեան ներգրաւումով անյապաղ բանակցութիւնների մէջ մտնել ժողովուրդների միջեւ վստահութիւնն ու միաբանութիւնը վերականգնելու միջհանրապետական պայմանագրի կնքման համար, պատկան մարմիններին յանձնարարւում է անցկացնել մարտական խմբերի լիակատար զինաթափում եւ զէնքի առգրաւում, ծայրայեղական կազմակերպութիւնների ու միաւորումների կազմացրում, երկու Հանրապետութիւնների Մինիստրների Խորհուրդներին յանձնարարւում է ապահովել Հանրապետութիւնների միջեւ համաձայնագրի կնքումը ռեգիոնի երկաթուղային, աւտոմոբիլային, օդային տրանսպորտում իրադրութիւնը անյապաղ նորմալացնելու վերաբերեալ, խորհրդային դատախազութեանը, Ներքին Գործերի Մինիստրութեանը, պետական անվտանգութեան Կոմիտէին յանձնարարւում է ամենակարճ ժամկէտներում ապահովել 1990 թ.ի Յունուարին Ադրբէջանում կատարուած յանցագործութիւնների եւ հակօրինական գործողութիւնների բոլոր փաստերի քննութիւնը եւ երկամսեայ ժամկէտում համապատասխան ինֆորմացիա ներկայացնել Խորհ. Միութեան Գերագոյն Խորհուրդին, զանգուածային տեղեկատուութեան կենտրոնական եւ տեղական մարմիններին յանձնարարուել է կշռադատուած, պատասխանատու եւ անաչառ կերպով լուսաբանել ազգամիջեան յարաբերութիւնների պրոբլեմները, թոյլ չտալ միտումնաւորութիւն ու փաստերի խեղաթիւրում:

Սփիւռքահայութեան Հետ
Մշակութային Կապի Կոմիտէի
Նախագահի առաջին տեղակալ

Ս. ՊԱՂՏԱՍԱՐԵԱՆ

ԼՈՍ ԱՆՃԸԼԸՍ

ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑ
Հ. ԼԵՒՈՆ ՎՐԴ. ԶԷՔԻԵԱՆԻ
ՀԵՏ

ՀԱՐՑ. – Վարդապետ, դուք Վենետիկի համալսարանի հայագիտական ամպիոնի վարիչն էք: Կրնայի՞ք քանի մը խօսքով անդրադառնալ ամպիոնի հիմնադրութեան եւ ցարդ անոր ունեցած գործունէութեան:

ՊԱՏ. – *Այս ամպիոնը հիմնուած է 1976-ին, սկզբնաբար իրանեան բարբառներ կոչումով, որովհետեւ այդ թուականներուն կարելի չէր ուրիշ տիտղոսով ամպիոն ունենալ, քանի որ ամպիոնը միշտ կապուած է հաստոյթի մը հետ: Կային ուսուցումներ, ինչպէս էր իրանեան բարբառներու ուսուցումը, որ կրնար զուտ պատուոյ տիտղոս մը ըլլալ, առանց որեւէ տնտեսական անդրադարձներու: Ուրեմն այսպէս սկսանք, նկատի առած՝ որ Համալսարանը պիտանէ չունէր յատկացնելու համար հայերէնի, այն յոյսով որ յետագային պայմանները փոխուէին: Այդ տեսակէտով մեծ նպաստ մը բերաւ Իտալիոյ Համալսարաններու հիմնական օրէնքին բարենորոգումը: Ընդհանուր օրէնք դրուեցաւ, որ ամէն ուսուցում պէտք է տնտեսական հաստոյթի մը կապուի: Ասիկա մեզի նպաստաւոր եղաւ, որովհետեւ արդէն իսկ պաշտօն ստանձնած դասախօսները չէին կրնար մեկուսացուիլ Համալսարանէն, հետեւաբար հնարաւորութիւնը կար իրանեան բարբառներու ուսուցումէն անցնելու որեւէ յարակից ուսուցումի, որ իր դասախօսը ունէր: Այդ թուականէն սկսեալ պաշտօնապէս հայերէն լեզուի ուսուցումը ամպիոնի հանգամանք առաւ եւ եռամեայ ընթացքի մը վերածուեցաւ: Ներկայ մեր ճիգը այն է՝ որ, օգտուելով Իտալիոյ համալսարանական ուսուցողական ծրագիրներու բարենորոգումի նախագիծէն, հայերէնի ընթացքը վերածենք քառամեայ կամ հնգամեայ ընթացքի մը, որուն պիտի վերածուին բոլոր գլխաւոր ամպիոնները: Մինչ ցայսօր հայերէնը օժանդակ նիւթ մը կը նկատուի, դառնայ հիմնական նիւթ մը: Կը յուսանք, որ այս ուղղութեամբ ալ յաջողութիւն կ'արձանագրենք: Այդ պարագային ոեւէ մէկը պիտի կարենայ ուղղակի շրջանաւարտ ըլլալ Վենետիկի համալսարանէն՝ հայ լեզուի եւ գրականութեան Պասկուոր Արուեստից տիտղոսով: Այս է ամպիոնին իրաւական ներկայ դրութեան պատկերը:*

Իմ կարծիքով, Վենետիկի նման քաղաքի մը մէջ համալսարանական ամպիոնի մը գոյութիւնը շատ աւելի կարեւորութիւն կը ստանձնէ՝ ո՛չ այնքան կամ միմիայն ուսուցման հարթակին վրայ: Այդ ամպիոնը, իմ մտայղացումին մէջ, իբր որ կը բացուի իտալական աշխարհին վրայ եւ որ իտալական աշխարհը կը բանայ հայ աշխարհին վրայ: Երկրորդ՝ այդ ամպիոնը, իմ մտայղացումիս մէջ, իբր յրացուցիչ մէկ թեւը եղած է Ս. Ղազարու ակադեմիային եւ այն ծրագրով մեկնած եմ (թէեւ այսօր լրիւ իրականացած չէ), որ Ս. Ղազարու ակադեմիան եւ Վենետիկի համալսարանը իրարու հետ փոխադարձ եւ սերտ գործակցութեան մէջ մտնեն: Բան մը՝ որ երկու հաստատութիւններուն ալ պիտի օգնէր եւ ճոխացնէր երկուքն ալ եւ վստահ՝ նաեւ, որ Ս. Ղազարու ակադեմիան՝ այդ փառաւոր հաստատութիւնը հնարաւորութիւնը պիտի ունենար ապրող, պետական հանգամանքով եւ շատ լայն հնարաւորութիւններու վրայ բացուող եւ նոյնիսկ իտալական կառավարութեան եւ Վենետիկի նահանգային Վարչութեան կողմէ նպաստներ բստանալու հնարաւորութիւն ունեցող հաստատութիւն մը պիտի դառնար:

Այսօր Ս. Ղազարը անփոխարինելի դեր մը ունի եւ պէտք է ունենայ նոր ճոխացումներով՝ Հայ Սփիւռքի նկատմամբ գլխաւորաբար, նաե՛ւ Հայրենիքի՝ ուր, այցելութիւններուս ընթացքին նկատած եմ, թէ ինչ մեծ յարգանք եւ պաշտամունք կը տածեն Ս. Ղազարի նկատմամբ: Ուրեմն, ի՞նչ կրնայ ըլլալ այդ դերը: Ըսի թէ Ս. Ղազարի հնարաւորութիւնները այնքան մեծ են, որ եթէ լրիւ օգտագործուին՝ մեր Սփիւռքը կրնայ մշակութային եւ մշակութայինէն անդին պոռթկումներ ունենալ: Անշուշտ՝ դրական իմաստով: Այս ուղղութեամբ նշմարներ կան: Օրինակ՝ հայ լեզուի ու մշակոյթի ամառնային խտացեալ դասընթացքը, զոր սկսանք նախ Մուրատ Ռափայէլեան վարժարանին մէջ, յետոյ շատ աւելի արհեստավարժ ընթացքով՝ Վենետիկի ամպիոնին կից, համալսարանի կառոյցներուն մէջ: Նշենք՝ որ Եւրոպայի մէջ առաջին պետական համալսարանն է, կամ միակը՝ որ նման բան մը ունի: Եւրոպայի մէջ պետական համալսարաններէ ներս կատարուած որեւէ գործունէութիւն նաեւ քաղաքական իմաստ ունի, քանի որ Պետութեան հաւանութիւնը պէտք է ընդունի: Այսպէս, մասնաւոր լեզուի մը եւ մշակոյթի մը դասընթացք շատ հազուագիւտ երեւոյթ է: Ամէն Պետութիւն ի՛ր լեզուին եւ մշակոյթին դասընթացքը կ'ընէ: Ուրեմն, հայերէն լեզուի այս ուսուցումը շատ նշանակալից երեւոյթ է: Հարկ է նշել, որ Վենետիկի Նահանգային Վարչութիւնը ամէն տարի շուրջ 13 հազար տոլարի նպաստ մը կը յատկացնէ ամպիոնի այս գործունէութեան համար:

ՀԱՐՑ. – Այս դասընթացքը ե՞րբ հիմնուեցաւ ամպիոնին կից:

ՊԱՏ. – 1986 *թուականին, Մուրատ Ռափայէլեան վարժարանին մէջ հիմնուած դասընթացքէն երկու տարի ետք: Միջին հաշուով* 60 *աշակերտ կը մասնակցին: Դժբախտաբար, առայժմ հնարաւորութիւն չունինք աւելի թիւով աշակերտ ընդունելու:* 1988-*ին ստիպուեցայ* 30 *աշակերտի դիմում, իսկ անցեալ տարի՝* 10 *դիմում մերժել: Դասընթացքին աշակերտներ կը մասնակցին Ամերիկայէն, Քանատայէն, Արժանթինէն, Անգլիայէն, Հոլանտայէն, Ֆրանսայէն, Արեւելեան եւ Արեւմտեան Գերմանիայէն, Զուիցերիայէն, Աւստրիայէն, Իտալիայէն, Թուրքիայէն, Իրաքէ, Սուրիայէն, Լիբանանէն եւ Եգիպտոսէն: Ուրեմն, բովանդակ հայ ըՍփիւռքին խօսող իրականութիւն մըն է ասիկա, որ արժանի է քաջալերանքի եւ կը դիմագրաւէ կենսական հարց մը, որ է՝ Սփիւռքի մէջ պատրաստել լեզուի եւ մշակոյթի լրիւ գիտակից ընտրանի մը, ինչ որ յատկապէս նաեւ արեւմտահայերէնի վերապրումի տեսակէտէն շատ կարեւոր ներդրում մըն է: Կը հրաւիրենք նաեւ Հայաստանէն դասախօս մը, որպէսզի նաեւ հայրենի իրականութիւնը ներկայ դառնայ: Յաճախ տեղի կ'ունենան վիճարկումներ, կլոր սեղաններ, այլազան նիւթերու շուրջ բանախօսութիւններ:*

Բացի ամառնային դասընթացքէն կազմակերպեցինք գիտաժողովներ, որոնցմէ վերջինը՝ Հայ արուեստի միջազգային 5-*րդ գիտաժողովն էր, ուր յատուկ ուշադրութեան առարկայ դարձաւ նաեւ մեր յուշարձաններու, գլխաւորաբար Արեւմտեան Հայաստանի տարածքին գտնուող յուշարձաններու պահպանութեան հարցը: Վենետիկի ամպիոնը սերտ գործակցութիւն ունեցաւ Միլանոյի Հայ Մշակոյթի ուսումնասիրութեան եւ վաւերագրումի կեդրոնին հետ: Միասնաբար երեւան բերինք գիրք մը՝ որ* «The Armenians» *կոչումով նաեւ անգլերէնի թարգմանուեցաւ: Իտալերէն տպագրութիւնը արդէն սպառած է. անգլերէն առաջին տպագրութիւնը* (5 *հազար տպաքանակով) շուտով սպառեցաւ եւ լուսատիպ Բ. տպագրութիւն մը կատարուեցաւ: Ասիկա նշանակալի երեւոյթ մըն է անով, որ տպագրութիւնը կատարեց իտալական մեծ հրատարակչատուն մը: Ահաւասիկ, հոս ալ, ինչ որ նախապէս կ'ըսէի, Հայ Սփիւռքը չէ որ իր մշակոյթին համար դրամ յատկացուց: Տասը տարուան ճիգերու արդիւնք այս աշխատութիւնը հրատարակելու համար շատ դռներ զարկինք, յաճախ նոյնիսկ անյուսալիօրէն մեր առջեւ դռներ կը փակուէին, երբեմն նոյնիսկ վիրաւորիչ ձեւով՝ որոշ վէրք պատճառելով մեզի, բայց վերջապէս կրցանք գտնել այս ուղին:*

ՀԱՐՑ. – Ամառնային դասընթացքներու մասնակցութեան պայմաններուն մասին եւս կարելի՞ է գաղափար մը ունենալ:

ՊԱՏ. – *Դասընթացքի արձանագրութեան համար կը վճարուի* 480 *տոլար: Կեցութեան համար ունինք առանձին, 2 կամ 3 հոգինոց սենեակներ: Առանձին սենեակի ամսական վարձքն է* 120 *տոլար, իսկ 2 կամ 3 հոգինոց սենեակինը՝* 55 *տոլար, իւրաքանչիւր անձի համար: Իւրաքանչիւր ճաշ՝ մօտ երկուքուկէս տոլար: Ընդհանուր առմամբ՝ ամէն ինչ ներառեալ՝* 900 *տոլարի. կը նայի ծախը: Անշուշտ նկատի չենք առներ գրպանի եւ զանազան շրջապտոյտներու ծախսերը, որոնք յաւելեալ են: Դասաւանդութիւնները կը կատարուին հինգ տարբեր մակարդակներու վրայ՝ Սկսնակ Ա. կամ բացարձակ սկսնակներ, Սկսնակ Բ. Միջին Ա., Միջին Բ եւ Զարգացած, ջանալով գոհացնել բոլորը: Օրական 5 պահ դասաւանդութիւն տեղի կ'ունենայ:*

ՀԱՐՑ. – Աշակերտներու տարի՞քը:

ՊԱՏ. – *Պէտք է 18-ը լրացուցած ըլլան:*

ՀԱՐՑ. – Ի՞նչ կը մտածէք Սփիւռքի զանազան գաղութներու մէջ գոյութիւն ունեցող հայագիտական ամպիոններու դասախօսներու մասնակցութեամբ համագումարի մը մասին:

ՊԱՏ. – *Շատ օգտակար ձեռնարկ մը կ'ըլլար: Այդպէս ընդհանուր հայագիտական համագումար մը նախատեսուած ալ է, կարծեմ, 1992-ի համար: Ինչ որ դուք կ'ըսէք՝ հայագիտական ամպիոններու այսպիսի համախմբում մը՝ գիտաժողովի մը մէջ, ուր զուգէ ոչ միայն գիտական նիւթեր շօշափուին, այլ նաեւ Սփիւռքի այժմէական եւ կենսական հարցերը եւ անոնց նկատմամբ այս ամպիոններուն դերը, յատկապէս՝ ամպիոններու եւ գաղութներու միջեւ գործակցութեան եւ փոխադարձ առընչակցութեան հարցեր, ինչպէս նաեւ ամպիոններու եւ ազգային այլ կազմակերպութիւններու (մշակութային) գործակցութեան հարցեր, այդ պարագային նման ձեռնարկ մը կրնայ երկուստեք օգտակար ըլլալ:*

ՀԱՐՑ. – Քիչ մըն ալ խօսինք մեր մամուլին մասին: Ի՞նչ կը մտածէք Սփիւռքի հայ մամուլի կատարած դերին մասին՝ արեւմտահայ լեզուի հարստացման (սա պահուն միտքս կուգայ Շաւարշ Միսաքեանի մէկ խօսքը՝ «Մեր լեզուն տխուր կ'ընէ կ'երթայ»), մշակութային կեանքի որակի բարձրացման, քաղաքական մտքի մշակման եւ ներկայ երեւոյթներու լոյսին տակ հայ զանգուածներու ճիշդ կողմնորոշման եւ առաջնորդութեան մարզերէն ներս:

ՊԱՏ. – *Առաջին կէտին ակնարկելով՝ կը կարծեմ, որ թէ՛ հարստացումը կայ եւ թէ՛ «տխուր ընել երթալ»ը կայ: Կան թերթերու խմբագիրներ, որոնք լեզուի նկատմամբ շատ բծախնդիր վերաբերում մը ունին: Սա պահուս քանի մը թերթեր աչքի առջեւ ունիմ, որոնց լեզուն, նաեւ բառակերտումները մեծ հաճոյքով կը կարդամ, ինչպէս նաեւ լեզուին ուղղագրական, հնչադարձական հարցերուն վերաբերեալ որոշ նրբութիւնները խորապէս գնահատելի են: Նկատի առած այն դժուարին պայմանները, որոնց մէջ լոյս կը տեսնէ մեր մամուլը, ես մեծ հիացում ունիմ անոր նկատմամբ: Առահասարակ մեր մամուլի գործիչները հերոսներ կը նկատեմ:*

Ինչ կը վերաբերի մշակութային մարզին՝ քիչ մը վերապահութիւն պիտի ունենամ: Մամուլը մեր մէջ շատ մեծ ուժ մըն է, հանրային կարծիք ստեղծելուն առընթեր նաեւ լրատուութեան ձեւին մէջ: Մեր մամուլին զուգէ երբեմն արհեստավարժութիւնը կը պակսի: Մեր մամուլը յաճախ լուրը շատ գգալի կերպով կը խառնէ մեկնաբանութեան հետ. շատ դժուար կ'ըլլայ զանազանել, թէ լուրը ո՞ւրկէ կը սկսի եւ ո՞ւր կը վերջանայ:

ՀԱՐՑ. – Այսինքն՝ առարկայականութեան պակասը կայ:

ՊԱՏ. – *Այո. նաեւ մեկնաբանութիւնը յաճախ խորհրդածութիւններու երեւոյթ կ'առնէ: Մինչդեռ նախընտրելի պիտի ըլլար, որ լուրը տրուէր իբրեւ լուր եւ մեկնաբանութիւնը՝ առանձին սիւնակի մէջ: Ինչ կը վերաբերի քաղաքական վերլուծումի եւ քաղաքական հասունացման հարցին, կան որոշ մամուլի մէջ, որոշ խմբագիրներու կամ խմբագրապետներու կողմէ որոշ ճիգեր քաղաքական վերլուծումներ կատարելու, բայց ես այն տպաւորութիւնը ունիմ (դարձեալ՝ անձնական, ուրեմն՝ շատ ենթակայական, որ կրնայ վիճելի տպաւորութիւն մը ըլլալ), յաճախ մեր թերթերուն մէջ երեւցող քաղաքական վերլուծումներու մեծամասնութիւնը տակաւին չէ ձերբազատած ազգային զգացումի առկայութենէն, տեսակ մը ազգային հռետորութենէն: Կը խորհիմ, թէ զուտ քաղաքական վերլուծումը պէտք է կարենայ սառն վերլուծում մը տալ: Եթէ նկատի առնենք, որ մամուլը նաեւ քաղաքական մտքի մշակման եւ հասունացման մարզերուն մէջ կարեւոր դեր ունի, անհրաժեշտ է, որ մեր մամուլը մշակէ այս մեթոտաբանութիւնը: Յետոյ, ի հարկին, նաեւ առանձին սիւնակ մը յատկացնէ ազգային զգացումները հրահրելու եւ ոգեւորելու: Եթէ մատնանշուած այս հարթակներու զանազանութիւնը աւելի յստակօրէն դուրս ցայտէ, ընդհանուր առմամբ մամուլին դերը աւելի դրական պիտի ըլլար:*

ՀԱՐՑ. – Լոս Անճըլըս ձեր կեցութեան շրջանին բաւական տեղեր եւ հաստատութիւններ այցելեցիք եւ ունեցաք զանազան հանդիպումներ: Նախորդ ձեր այցելութիւններուն հետ բաղդատելով այս անգամ ի՞նչ տպաւորութիւն ստացաք:

ՊԱՏ. – *Նախ՝ Հայութեան թիւը զգալիօրէն աճած է: Անշուշտ գաղութը խորապէս չեմ ճանչնար: Գաղութին մէջ կան ներկայ Հայութեան բոլոր չերտաւորումները, ամէն տեսակէտէ: Հոս ներկայ է մամուլ մը, որ սա պահուս մեր տխրօղ մամուլը կը ներկայացնէ՝ թէ՛ իբր քանակ եւ թէ, որոշ տեսակէտներէ, իբր որակ ալ: Անշուշտ Լոս Անճըլըսէն դուրս ալ կան որակաւոր թերթեր: Այս մամուլին կից կայ նաեւ գրողներու փաղանգ մը, մասամբ կամ բոլորովին Միջին Արեւելքէն գաղթած: Գտնուեցայ եւ դասախօսեցի Հալէպ, Եգիպտոս, Փարիզ, Լոնտոն, Թորոնթօ, Պոլիս՝ որուն միջավայրը լաւ կը ճանչնամ, բայց ամէնէն աւելի հոս է, որ այն տպաւորութիւնը ունիմ թէ կը խօսիմ մեծ գաղութի մը սրտին եւ հայ Սփիւռքի մէջ բազկերակային դեր կատարող գաղութի մը մէջ կը գտնուիմ:*

ՀԱՐՑ. – Վերջին խօ՞սք մը:

ՊԱՏ. – *Այո. ներկայիս ամբողջ Սփիւռքի առջեւ ծառացող մեծագոյն հարցը՝ մեր գոյատեւումի հարցն է: Ինչպէս պետութիւնները, երբ բան մը ծրագրեն, կը նախատեսեն յառաջիկայ* 30-40 *տարիները, կը կարծեմ թէ մենք ալ՝ իբր Հայ, ունենալով հանդերձ մտալլկիչ մտահոգութիւնը մեր պետական գոյատեւումին, երբ գործնական գետնի վրայ ծրագրի կամ ծրագրաւորումի մը մասին պիտի խօսինք, շատ աւելի իրապաշտ պիտի ըլլանք՝ եթէ նկատի առնենք յառաջիկայ* 30 – 40 *կամ* 50 *տարիները: Կը խորհիմ թէ յառաջիկայ* 40–50 *տարիներու համար այս գաղութը, ինչպէս Սփիւռքի ուրիշ գաղութներ ալ, կ'ընծայէ գաղութային կազմակերպութեան, հաստատութիւններու, իշխանութեան գործադրութեան՝ եկեղեցական, կուսակցական, վարչական եւ այլն, ինչպէս նաեւ անկասկած տնտեսական հնարաւորութիւններու բաւարար կարողականութիւն մը, որպէսզի կարենայ յառաջիկայ յիսնամեակը դիմագրաւել լաւատեսութեամբ մը, յոյսով մը՝ թէ այս գաղութը* 50 *տարի կրնայ գոյատեւել: Եթէ յաջողինք շօշափելի իրականութեան վերածել այն բոլոր կարողականութիւնները՝ որ այս գաղութը ունի, երաշխաւորելու համար այս գէթ յիսնամեայ գոյատեւումը, կը խորհիմ թէ արդէն մենք՝ իբր այսօրուան Հայ, իբր պատասխանատու անձեր այս գաղութին նկատմամբ մեր դերը կատարած կ'ըլլանք:*

Տեսակցութիւնը կատարեց՝
ՀՐԱՆԴ ԱՃԷՄԵԱՆ

(Շար. 3 եւ վերջ)

ՃԱՆԱՉԻՐ ՄԵՂՔԻ ՔՈ ԲԱԺԻՆԸ(*)

Հայիս միջոց գտայ հետդ կիսուելու: Զարմանալի է. որտեղի՞ց մէջդ այդքան ատելութիւն, մաղձ: Այդ ե՞րբ հասցրիր կուտակել: Եւ ո՞ւմ հանդէպ — նրա՞նց, որ երկու տարի, անձնական կեանք մի կողմ դրած՝ ժողովրդի ցաւերով են ապրում, բառիս բուն իմաստով քուն չունեն:

Արի արդար լինենք. դու քո մտածածը մէջտեղ բեր, ես՝ իմը:

Պարսաւում ես ու պիտակներ կպցնում: Ասում ես՝ մեղաւոր են: Լաւից — վատից ապրում էինք, իսկ նրանք...

Հիմա ինձ պատասխանիր՝ ո՞վ առաջինը բարձրացրեց Արցախի հարցը: Իրենք՝ Արցախցիները: Զարձագանգէի՞նք, ձեռք չպարզէի՞նք խեղդուողին...

Ասում ես՝ դրա համար կարգ կայ, կառավարութիւն...

Ընդունում եմ— Բայց ո՞ւր էր այդ կառավարութիւնը 88-ի Փետրուարին, ինչո՞ւ էր լռում, ինչո՞ւ նեցուկ չեղաւ: Մոռացե՞լ ես Սումգայիթը: Իսկ այնտեղ... Ջուր էին առել բերանները բոլորը: Եւ ընդհանրապէս՝ կարո՞ղ ես յիշել որեւէ որոշում, քայլ, որ արուել է առանց ժողովրդի ճնշման: Ջուր մի՛ փորփրիր յիշողութիւնդ: Միեւնոյն է, գտնել չես կարող, որովհետեւ նման փաստ չըկայ: Միշտ՝ ստիպողաբար, հարկադրանքով, ճնշմամբ եւ՝ ուշացումով, երբ գլտնուած է եղել հակաքայլը:

Իսկ դու էլի նրանց ես պաշտպանում, որ ամէն անգամ, ասես դիտմամբ, վըճռական պահին լքում են ժողովրդին, թողնում տառացիօրէն անտէր՝ հազարներին ստիպելով դիմել նուաստացուցիչ, հոգեմաշ քայլերի, ընդհուպ պառկելը ասֆալտին, զրահամեքենաների առաջ...

Ու հիմա իշխանաւորներից հաշիւ պահանջելու փոխարէն, տղաներին ես մեղադրում: Չլինեն նրանք, ո՞վ գիտի՝ ցասումը ինչի մղի, ուր տանի մարդկանց, երբ չարունակաբար վիրաւորում են ազգային արժանապատուութիւնը, արհամարհում արդարացի պահանջը:

Ժողովրդին կործանման, պատերազմի՞ են կոչում, անարխիայի՞...

Թոյլ տուր չհամաձայնել: Ցիշիր իրադարձութիւնները յաճախ զարգանում են մեզնից անկախ (նկատի ունեմ մեր ժողովրդին): Վիթխարածաւալ փոփոխութիւնները, որ ցնցում են սոցհամակարգը, ինչ-որ տեղ ոչ միայն անհատների, մինչեւ իսկ ազգերի կամքով չեն. Քայլերը հասկացիր, շատ դէպքերում պարտադրւում են, եւ մեր խնդիրը դառնում է շրջապտոյտի մէջ չընկնելը, ընկնելու դէպքում՝ ողջ դուրս գալը: Անդունդի եզրով, — սիրում է կրկնել Վազգէն Մանուկեանը, — բայց՝ ոչ անդունդում:

Իսկ դրա համար պէտք է պատրաստ լինել իրադարձութիւնների ցանկացած շրջադարձի:

Սխալնե՞ր են թոյլ տալիս...

Չէի ասի: Ցամենայնդէպս, խոշոր ճակատագրական սխալներ չեն արուել:

Ու գիտե՞ս ինչու — որովհետեւ ունկընդիր են եղել ժողովրդի ձայնին, գործել են նրա կամքով, ուղեցոյց են ունեցել նրա բնազդը: Ի հարկէ, կարելի էր առաւել կտրուկ միջոցների դիմել, մինչեւ իսկ՝ ուժի: Ոմանք հէնց դրան էին մղում ժողովրդին այդ օրերին: Բայց եթէ ըրջմիտ լինենք, կը հասկանանք, որ թէ՛ նրանց ու թէ՛ ազգի ոչխալ հնարաւորութիւններն այդքան էին: Բախտախնդրութիւն կը լինէր ժողովրդին մերկ ձեռքերով ուղարկել Հազարոտնուկի դէմ, մանաւանդ այն ժամանակ:

Քանի որ խօսքը սխալուել — չսխալուելուն հասաւ, խոստովանիր՝ անընդհատ սխալուողը, իրադարձութիւնների ընթացքը չըմբռնողը դու ես եղել: Այդ դու էիր մերժում գործադուլը՝ տուեալ պարագայում պայքարի միակ հզօր ու իրական զէնքը: Սարսափած կենտրոնի հնարաւոր զայրոյթից, դու էիր դէմ նըրա տաշրջան գումարելուն: Եօթ վերստ հեռու էիր փախչում Եռագոյնից, ականջներդ գոցում՝ չլսելու «անկախութիւն» բառը, խորշում հացադուլաւորներից, բոլոր միտինգ գնացողներից...

Փոխարէնը ոչինչ չէիր առաջարկում, տաքուկ անկիւնում անվրդով քո բանին էիր, ասես ազգիդ ճակատագիրը չէր վճռւում, քո լինել-չլինելու հարցը չէր դրուած:

Ցաւն այն է, չես փոխւում. նոյն դըժգոհն ես: Այդպէս ո՞նց կը լինի՝ շարունակ փնթփնթալով, նվնվալով, ասեկոսներին, յատուկ աշխատանոցներից դուրս եկող տարօրոյր լուրերին ականջ պահելով, նենգամիտ, հեռագնայ խաղին տարուելով, ատելութեան սերմեր ցանելով ու ատելութեան ոստայն հիւսելով...

Էլ չես ասում՝ մի երեւոյթների խորքը նայեմ, տամ — առնեմ կատարուածը, գուցէ ճիշդը նրա՞նք են: Վա՞տ է, որ խորհուրդ են տալիս ապաւինել սեփական ուժերին, լինել ազատախոհ ու ազատամիտ, յիշեցնում են 1917 թուականը, ըզգուշացնում պատմութեան կրկնուելուց:

Ռուսական բանակն այն ժամանակ նետեց զէնքն ու գնաց, ճի՞շդ է: Մի հարց տուր քեզ՝ որեւէ բան փոխուե՞ց կայսրութեան խորհրդայնանալով: Ո՞վ մեր պատմական տարածքները զիջեց ոսոխին (Զարենցի՛ արտայայտութիւնն է), Արցախն ու Նախիջեւանն ո՞վ ընծայեց Ադրբեջանին: Ստալի՞նը: Միամիտ չլինես:

Կամ՝ սրբապղծութիւն է, որ ասում են՝ պէտք է ոտքը վերմակի չափ մեկնել, չմեծամտել ու չյոխորտալ, չգրգռել հարեւաններին, անընդհատ չխօսել պանթիւրքիզմից, որովհետեւ դրանից օգուտ, միեւնոյն է, չկայ, դրանով միայն նրան արթնացնում ես, գրգռում:

Նեղսրտում եմ, գիտե՞ս ինչի համար — որ շուտ խաբւում ես: Ազգային խորհրդին չէին հրաւիրում նստաշրջանի, վերամիաւորման հարց չկար, դրանք ժողովրդի պահանջով եղան, իսկ դու իր մոռանալով, մի երկու օր յետոյ իշխանութիւններին տուեցիր պատմական որոշումը կայացնելու պատիւը: Ինչո՞ւ հեռու գնալ. բանակը Հանրապետութեան սահմանամերձ շրջաններն է լցուել, որպէսզի զինաթափի աշխարհազօրայիններին, քեզ միջոց չտայ պաշտպանուելու, իսկ դու գոհ ես, կարծում ես՝ խաղաղութիւն է բերելու: Արցախում արտակարգ դրութիւն է, կամենում են զինուորական կրունկի տակ ճզմել ազատագրական պայքարը, դու էլի չարունակում ես կենտրոնի հետ սին յոյսեր փայփայել:

Իսկապէս տարօրինակ է: Թէ՞ դիտմամբ չես ցանկանում նայել ճշմարտութեան աչքերին, որովհետեւ...պատրանքներով ապրելն աւելի հեշտ է: Գուցէ դրա համա՞ր բեռի տակ չես մտնում:

Էլի ասեմ՝ չտեսա՞ր, չհամոզուեցի՞ր, որ քո հողի համար մարտնչողը դու պիտի լինես, միմիայն դու, որ Գետաշէնում ու Երասխաւանում կռուողները, յելուզակի մահը գարկողները քո կողքին ապրող, քեզ նման մարդիկ էին, Հայեր, այն էլ՝ վատ զինուած, անփորձ: Իսկ դու...

Մի պահ ընդունենք՝ այդ մի բուռ տըղաները, որոնց ամէն նստել-ելնելիս սեւացնում, ձաղկում ես, յոգնած ու հիասթափուած, նեղսրտած, լքեցին ասպարէզը, հեռացան, ո՞վ պիտի կրի լուծը, ո՞ւմ վրայ ես յոյսդ դնելու՝ խորհրդային բանակի՞, Եւրոխորհրդարանի ու ԱՄՆ-ի սենատի՞, Գանատայում, Ֆըրանսիայում կազմուող ջոկատների՞... Իբր մենք՝ Հայաստանում ու Միութիւնում ապրող 5,5 միլիոն Հայերս մեր բաժինը կռուեցինք, հիմա...

Կարելի՞ է այդքան անիրատես լինել: Նոյնիսկ մարդ կայ՝ արտերկրային արարածների գալստեան ու թռչող ափսէների հետ է մեր ազգային իղձերի կատարումը կապում: Էլ չգիտի՝ արտերկրայինն ու ընտրեալը ինքն է, գերմարդկային ուժն իր մէջ է, իր ազգի, միայն թէ գիտակցի դա, ազատուի պատրանքներից, ստըրկամտութիւնից, ըմբռնի կարեւորութիւնն այդ բանի, որ միաբանութիւն գոչելուց առաջ առաջինը ինքը պէտք է իրեն նեղութիւն պատճառի, գրկի, առաջինը ինքը պէտք է իր միամօրիկ զաւակին ճակատ ուղարկի, որտեղ եղած չարութիւնը ոչ թէ հայրենակցի գլխին թափի, ատելութիւնը ոչ թէ նրա դէմ ուղղի, այլ իրական թշնամու...

Զգիտեմ, կարողացա՞յ բան ասել, թէ՞ զուր էր այս ամէնը, դու դարձեալ քոնն ես պնդելու, իբր, փարբէութիւն է ամէն բան, իշխանութեան կռիւ է, իսկ ժողովուրդն ընդամէնը միջոց է...

Ափսոս, «Հայք»ի էջերը թոյլ չեն տալիս ծաւալուել: Այդ առթիւ միայն մի նախադասութիւն կ'ասեմ, մնացեալը թողնելով ուրիշ օրուայ՝ մեղադրելին ոչ թէ իշխանութեան ձգտումն է, այլ՝ դրա լըծակները ի շահ ազգի չգործադրելը:

ԱՐԱՄ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

(*) «Հայք»ի թիւ 3-ին մէջ լոյս տեսած այս յօդուածին ակնարկած էր Արփի Թոթոյեան Մարտ 2-ի իր յօդուածին մէջ՝ «Հայք»ի Նոր Թիւերէն:

Հ. Մ. Ը. Մ. — ՖՐԱՆՍԻ ՍԿԱՈՒՏԻ ՕՐԸ

Կիրակի, Փետրուար 18-ին, Հ.Մ.Ը.Մ.-ի մարզասէրներն ու բարեկամները ժամադրուած էին Մխիթարեան վարժարանի սրահը« Սկաուտի Օր»ուան տօնակատարութեան առթիւ:

Կէսօրին ընտանեկան ճաշ մը համախմբած էր սկաուտներու ընտանիքներն ու բարեկամները, ճաշակելու սկաուտ խորհուրդի կողմէ պատրաստուած խորովածը: Ժամը 15-ին, շուրջ 200 հոգի հաւաքուած էին հանդիսասրահը: Բացումը կատարեցին 70 դրօշակակիր սկաուտներ տողանցքով մը, որուն հետեւեցան 50 գայլիկ, սկաուտներ եւ մրջնիկ արենոյշներու տպաւորիչ տողանցքը: Երդման արարողութիւն կատարեցին խմբովին. ուշագրաւ էր անոնց դէմքէն արտացոլող խոր համոզումն ու յուզումը երբ կ'արտասանէին «...ծառայեմ հայրենիքիս, ... պայքարիմ այլասերման դէմ, ... պաշտպանեմ հայ լեզուն»:

Օրուան խորհուրդը փոխանցելու պարտականութիւնը ստանձնած էր Վազգէն Անդրէասեան՝ հիմնադիրներէն Հ.Մ.Ը.Մ.-ի Ֆրանսայի մէջ, որ 70-ամեայ իր փորձառութեան ընդմէջէն մտերմիկ ոճով ձեռքերը փոքրահաս գայլիկ, մրջնիկներու գլուխը դրած մեծ պապու իր խօսքը բաւ չէշտելով՝ «երբ փոքր պատանի էի ու Հայոց պատմութենէն դրուագներ կը կարդայի, կը նկատէի որ ամէն սերունդ, յաջորդին բան մը չէ ձգած: Ու 1918-ին ծնունդ առաւ պատանիներու միութիւն մը եւ հիմնեցինք սկաուտութիւնը: Սակայն դարձեալ պատմութիւնը գրուեցաւ ու մէկը միւսին աւելի ծանր պարտականութիւն ձգեց: Դուք իրաւունք ունիք ձեր երդումին վրայ հիմնուելով աշխատելու, բան մը չինելու եւ փոխանցելու յաջորդին: Յոյսս ձեր վրայ է. յաջողութիւն տեսնելու մաղթանքը կ'ընեմ»:

Խօսք առաւ նաեւ Յովհ. Գազանճեան, Հ.Մ.Ը.Մ.-ի նախորդ կեդրոնական վարչութեան անդամ, որ իր յարգանքի խօսքը արտայայտելէ ետք Ա. քհնյ. Խոյեանի ապարէզին Հ.Մ.Ը.Մ.-ի կազմէն ներս, բաւ թէ սկաուտը խորհրդանիշն է շըննօղ կեանքի, մաքրակենցաղ եւ հայրենիքի ծառայող երիտասարդի: «Պատմութեան ընթացքին հայ ազգի ճակատագիրը յօրինողներէն մէկը եղաւ Վարդանանց պատերազմի օրը, ուր «մահ իմացեալ անմահութիւն է» լոզունգով պատերազմի գացին. սկզբնաւորութեան Հայոց բանակը յաղթական էր, պարտուեցան որովհետեւ պարսիկ հրամանատարը նկատեց որ կարգ մը միաւորներ մէկ կողմ քաշուած կը մերժէին պատերազմիլ եւ յարձակումը կեդրոնացուց առաջին կարգի ջոկատին վրայ որ թիւով քիչ, անկարող էր դիմադրել հսկայական բանակին: Կորսնցուցինք պատերազմը, սակայն բարոյական մեծ յաղթանակ արձանագրեցինք պատմութեան էջերուն մէջ, երբ Պարսիկը հասկցաւ որ բռնի ուժով կարելի չէ ենթարկել քրիստոնեայ հայ ժողովուրդը իր լուծին: Վարդանանց տօնին օրը "Սկաուտի Օր" ընտրելով, իրաւունք ունէին Հ.Մ.Ը.Մ.-ի սկաուտները, որովհետեւ Ղեւոնդեանց պատգամը Հ.Մ.Ը.Մ.-ի ալ պատգամն է: Պէտք է դառնաք բազմարժէք Հայեր, հաւատարիմ ծառայէք Ֆրանսայի եռագոյն դրօշին, քանի կ'ապրիք անոր հողին վրայ եւ կը վայելէք անոր ժողովրդավարութիւնը, բայց չմոռնաք միւս եռագոյնը ու ըլլաք այդ ուժը քաջալերող տարրեր — նաեւ դառնաք բազուկ մը այդտեղ պայքարող բազուկներէն»: Եզրափակելով ան մաղթեց որ երկուստեք փոխ — յարաբերութիւն ըլլայ հայրենիքի եւ Սփիւռքի մէջ եւ հայ ժողովուրդը մէկ հոգի, մէկ բռունցք նայի ապագային:

Հանդիսութեան երկրորդ բաժինը կը սկսէր գեղարուեստական յայտագրով մը. սկաուտական երգչախումբը մեկնաբանեց կարգ մը ազգային երգեր: Դասական երաժշտութենէն երկու հատուածներ մեկնաբանուեցան դաշնակի վրայ: Ցուցադրեցին նաեւ պարանի վրայ մագլցելու, քալելու եւ սողալու զանազան ձեւերը: Սկաուտի օրուան կարկանդակը ճաշակելու ընթացքին ներկաները դիտեցին 20 վայրկեանի տեւողութեան ժապաւէնը 1989-ի Ցուլիսին սկաուտներու բանակումը Հայաստան՝ Դիլիջանի շրջանին մէջ:

ԴՈՂՈՒԹԻՒ ԴՈՂՈՒԹ

ԳԱՀԻՐԷԻ Ամերիկեան Համալսարանի «Խուըրթ Մեմորիըլ Հոլ» հանդիսասրահին մէջ, Ցունուար 21-ի երեկոյեան, հանդէս եկած է Հայ Գեղարուեստասիրաց Միութեան եւ Կոկանեան սրահի «Զանգեզուր» պարի համոյթը, գեղարուեստական ղեկավարութեամբ հայրենի պարուսոյց Ալպէր Կիզիրեանի:

***

ԳԱՀԻՐԷԻ Կոկանեան սրահին մէջ, Փետրուար 9-ին բացումը կատարուած է եգիպտահայ չորս յառաջապահ նկարիչներու ցուցահանդէսին: Անոնք են՝ Սիմոն Շահրիկեան, Արմենուհի Ժամկոչեան, Էլիզ Փարթամեան, Վահէ Վարժապետեան:

***

ՍՈՖԻԱՅԻ «Երեւան» մշակութային կազմակերպութեան հաշուետու — ընտրական ժողովը տեղի ունեցած է Փետր. 19-ին: Մասնաճիւղին վարչութեան այժմու նախագահ՝ Միքայէլ Տօնիկեանի զեկուցման մէջ պակսած է վերլուծումը եւ ինքնաքննադատութիւնը: Ներկաները չեն բաւարարուած նաեւ ելեւմտական տեղեկութիւններէն ու բուռն արտայայտութիւններով դժգոհութիւն յայտնած են: Եղած են առաջարկութիւններ՝ աշխուժացնելու համար ամբողջ պուլկարահայութեան հանրային կեանքը (Երիտասարդական բաժնի ստեղծում, եւայլն): Կիրքերը սաստկացած են մասնաճիւղի ապագայ վարչութեան, քննիչ յանձնախումբի եւ Ազգային համաժողովի պատուիրակներու ընտրութեան պահուն, որ տեւած է աւելի քան երկու ժամ: Որոշուած է ընտրել առժամեայ վարչութիւն, գլխաւորութեամբ փրոֆէսէօր Պօղոս Մեսրոպի, որ պէտք է վարէ աշխատանքները մինչեւ Ազգային համաժողովը եւ «Երեւան» կազմակերպութեան նոր կանոնագրին հաստատումը:

***

ՊՈԼՍՈՅ Գարակէօզեան Սանուց Միութեան հանդիսասրահին մէջ, Փետրուար 21-ի երեկոյեան, Պետական Օփերայէն Մեծծօ — սոփրանօ Ժագլին Զարքճը համերգ մը տուած է: Սանուց Միութեան ատենապետ Արա Էլակէօզի բացման խօսքէն ետք, երգչուհին կատարած է կտորներ՝ Փէրկոլէզիէ, Շուպէրթէ, Տոնիցէթթիէ, Չայքովսքիէ եւ այլ դասականներէ: Վերջաւորութեան երգչուհին կատարած է իր հանգուցեալ հօր՝ Ժիրայր Զաքճըի երկու երգերը:

***

ՆԻՒ — ԵՈՐՔԻ Թէքէեան Մշակութային Միութեան «Եուսուֆեան» սրահին մէջ, Ցունուար 26, մեծարանքի երեկոյթ մը սարքուած է ի պատիւ նախկին եգիպտահայ նկարիչ՝ Սիմոն Սամսոնեանի: Բազմաթիւ խօսք առնողներուն մէջ եղած է նաեւ Երեւանի Մ. Սարեան տուն — թանգարանի տնօրէն՝ Շահէն Խաչատրեան, ինչպէս նաեւ ինքը՝ նկարիչը:

***

ՍԵՏԸԼ ՊՐՈՒՔԻ (Նիւ — Ճըրզի) Հ. Բ. Ը. Միութեան հանդիսասրահին մէջ, Փետրուար 11, զրոյց — հանդիպում մը տեղի ունեցած է: Ազգագրագէտ փրոֆէսէօր Եուրի Մկրտումեանի, փրոֆէսէօր Ռաֆայէլ Մաթեւոսեանի եւ արուեստաբան ու երեսփոխան՝ Հենրիկ Իգիթեանի արծարծած նիւթերը եղած են՝ համալսարանական միջազգային կապերու ընդլայնման կարեւորութիւնը, Արցախի այժմու կացութիւնը եւ Հայաստանի տեղը Մոսկուայի մէջ:

Դժբախտաբար սրահին մէջ տիրող աղմուկէն, անկարելի էր արուած բացատրութիւնները լսել:

Հանդիսութեան աւարտին գոհունակութեան արտայայտութիւնը նկատելի էր մեկնող հանդիսատեսներու դէմքերուն, որոնք պայծառ փետրուարեան այս օրին, հաճելի ցերեկոյթ մը անցուցին:

ՆԱՑԻՐԵԱՆ

(Շար. Ա. էջէն)

խնդիրների մասին խօսել: Յետոյ էլ՝ ազատութիւնը յարաբերական հասկացութիւն է: Ինչ վերաբերում է գործիք լինելուն, ապա կան իրավիճակներ, երբ պիտի նաեւ գործիք լինել:

– Յանուն ինչի՞:

– Յանուն նպատակի:

– Բայց Քանթի ասելով՝ նպատակը պիտի ծառայի մարդուն եւ ոչ թէ հակառակը:

– Իսկ ո՞վ է ինձ համար Քանթը: Ես զինուորական եմ եւ անում եմ այն ինչ պահանջում է հարազատ հրամանատարութիւնս:

– Դուք ջնջել էք նաեւ այն հատուածները, ուր խօսւում է Հայերի ջարդերի մասին:

– Որովհետեւ այսօր արդէն ջարդեր չկան:

– Բայց երէկ եղել են:

– Դուք էլ երէկ գրել էք այդ մասին: Ինչո՞ւ այսօր էլ գրել:

– Որպէսզի վաղը չկրկնուի:

– Հէնց ձեր գրելով էլ կրքեր էք բորբոքում...»:

Լրագրողը այս զրոյցով կը յիշէ անցեալ տարի, այլ գրաքննիչի մը հետ ունեցած հանդիպում մը ու անկէ կը մէջբերէ հետեւեալ հատուածը.

« – Ա՛յ, դու գրում ես որ հայ ժողովուրդը մեծ ոգի ունի, այն է՝ մեծ ժողովուրդ է: Շատ չի՞...

– Չգիտես ինչու, երբ ասում են ռուս մեծ ժողովուրդ, մենք մեզ վատ չենք զգում:

– Բայց չէ՞ որ մենք իսկապէս մեծ ենք...»:

Ահա՛ թէ ինչ վիճակի մէջ է Արցախի մամուլը այսօր. տեղեկատու միակ աղբիւրը կը մնայ բարձրախօսը որ «առաւօտից իրիկուն մարդկանց ականջները սղոցում էր ոչ միայն ուժգնութեամբ, այլեւ թուրքամիտութեամբ...»:

Գ. Բաղդասարեան կը գրէ, այս երեւոյթէն մեկնելով. – «մեր պետական «ջոջերը» մամուլի ասուլիսներում սիրում են տարփողել այն մասին որ խորհրդային բանակն Անդրկովկասում է գտնւում ոչ թէ այլախոհութիւնը ճնշելու, այլ կարգուկանոն մտցնելու եւ մարդկանց անվը – տանգութիւնն ապահովելու համար: Այդ դէպքում ինչո՞ւ են արցախեան մամուլը սապոզատակ տուել, ինչո՞ւ են մարդկանց բերանը փակում»: *Հոս, տեղին վերյուշով մը* «խորհրդային Ղարաբաղ» *թերթին թղթակիցը կը մէջբերէ Պարոյր Սեւակի* «*Հրաժարւում եմ օգնական զօրքից, թէ պիտի յետոյ նա չհեռանայ իմ երկրի խորքից*» *տողը, կրկնելով իր յամառ հարցումը որ ո՛վ գիտէ որքան ատեն անպատասխան պիտի մնայ.* «ինչո՞ւ մեզ փրկելով ուրիշի ձեռքից, հիմա էլ իրենք են խեղդում, ինչո՞ւ փրկուելուց յետոյ էլ դարձեալ ազատ չենք»:

Պարզելէ ետք պատկերը, Գեղամ Բաղդասարեան կ'աւարտէ մտավախութեամբ մը. «երկարափիտք կօշիկները կրկին շատացել են երկրում ... գոնէ պեխաւոր պապիկը չգայ ծխամորճը ձեռքին»:

Գոնէ՛, այո:

Ա. Թ.

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԲՈՀԼ տեղի տուաւ եւ ճնշումներուտակ, համակերպեցաւ ընդունելու Օտէր – Նայս սահմանին անքննարարելիութիւնը: Բանաձեւը պիտի վաւերացուի Պունտըսթակի (Արեւմտեան Գերմանիոյ Խորհրդարան), ապա՝ Արեւելեան Գերմանիոյ Խորհրդարանին կողմէ: Լեհերը, դեռ, բոլորովին գոհ չեն, «քայլ մը դէպի առաջ» կ'որակեն եղածը, բայց ոչ ամբողջական գոհացում իրենց դիմումին: Ամէն պարագայի մէջ, Գերմանիոյ այս համակերպումը Ստալինի յետ – մահու մէկ յաղթանակը կը նկատուի, քանի որ Ստալինն է Լեհաստանի այս նուէրը շնորհողը, որ ուրիշ բան չէ եթէ ոչ գերմանական երեք գաւառներ՝ Փոմերանիա, Սիլեզիա եւ արեւելեան Փրուսիա, 11 միլիոն Գերմանացիներով, Բաւական սուղ գին մը, զոր կը վճարէր պարտեալ Գերմանիան, իսկ Ստալին ուրիշին հողը կուտար Լեհաստանի, այս վերջնոյն հողը իրեն կցելէ ետք: Բոհլի այս յանկարծակի անձնատուութիւնը կը բացատրուի նաեւ ընտրական մտահոգութիւններով:

ՎԱՍԻԼԻՈՒ – ՏԷՆՔԹԱՇ հանդիպումին ձախողելէն ետք, Պիւլէնթ Էճէվիտ առաջարկած է որ Հիւսիսային Կիպրոսի Թրքական Հանրապետութեան Թուրքիոյ հովանաւորութեան տակ ինքնավար Պետութեան մը օրինավիճակը տրուի: Այս եղբին համար ան կը ներկայացնէ հետեւեալ պատճառաբանութիւնը. հակառակ որ 16 տարիէ ի վեր ամբողջական Պետութիւն մըն է ան, աշխարհի ոչ մէկ Պետութեան կողմէ ճանաչում ստացած է եւ հետեւաբար բացի Թուրքիայէն ոչ մէկ երկրի հետ կրնայ դիւանագիտական յարաբերութիւն հաստատել: Անկախ պետութեան մը ժողովուրդը չի կրնար աշխարհէն մեկուսացած նման վիճակի մը մէջ շարունակել իր կեանքը: Էճէվիտի առաջարկը դրական անակնկալ մը նկատուած է Թուրք մամուլին կողմէ:

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Տոքթ. Սեդա Թիրեաքեան, Տէր եւ Տիկին Գեղամ Թիրեաքեան, Տէր եւ Տիկին Ջերկանեան կը ծանուցանեն թէ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի, Կիրակի, Մարտ 11–ին, Ալֆորվիլի Ս. Պօղոս – Պետրոս Եկեղեցին, իրենց մօր եւ խնամիին՝

ՏԻԿԻՆ ՍՏԵՓԱՆ ԹԻՐԵԱՔԵԱՆԻ

(Ծնեալ՝ Գայեանէ Ճանկէօզեան)

մահուան քառասունքին առթիւ:

Ի գիտութիւն ողբացեալին յիշատակը յարգողներուն:

ՎԻԷՆ

ՊԱՏԱՐԱԳ

Կիրակի, Մարտ 11, Մեծ Պահքի երրորդ Կիրակի (Անառակին) առաւօտեան ժամը 10–ին, Վիէնի Սէն – Թէօտոր մատրան մէջ կը մատուցուի պատարագ:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ հոգեւոր հայր՝

ԶԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱԻԵՏԻՔԵԱՆ

Պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարուի Վիէնի դպրաց դասին կողմէ:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Սէն – Ժերոմի Կապոյտ Խաչի Զ. Շանթ մասնաճիւղը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները՝ Արաքսի Մամալեանի *մահուան առթիւ՝ Տէր եւ Տիկին Վարուժան Անտոնեանէ 500 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ռուբէն Ասարլըգեանէ 100 Ֆր.:*

***

Շաւիլի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ հոգաբարձութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է Տիկին Լինտա Աբէլեանէ 300 Ֆր. ի յիշատակ իր ամուսնոյն՝ Յակոբ Աբէլեանի *մահուան 18–րդ տարելիցին:*

U.G.A.B. - PARIS

L'ARMENIE AUJOURD'HUI

Exposition de photographies

réalisées par

ARMINEH JOHANNES

du 14 au 20 Mars

de 18h à 20 h 30

au Centre Culturel ALEX MANOOGIAN

118, rue de Courcelles, Paris 17e

Vernissage le Mercredi 14 Mars

à 18 heures

Vente de tirages

au profit de l'Arménie

— Entrée libre —

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Հայկ Փոխանեան եւ զաւակները Րաֆֆի եւ Արա, իրենց իրենց սիրեցեալ կնոջ եւ մօր՝

ՄԱՆՆԻԿ ՓՈԽԱՆԵԱՆԻ

մահուան քառասունքին առթիւ, հոգեհանգստեան պաշտօն կատարել կուտան Կիրակի, Մարտ 11, ժամը 16–ին, Քրէմլէն Պիսէթրի գերեզմանատունը ընտանեկան դամբարանին վրայ, արարողութեամբ տաներէց Տ. Մեսրոպ Աւագ Քահանայ Ժամկոչեանի:

Ի գիտութիւն ողբացեալին յիշատակը յարգողներուն:

***

Այս տխուր առթիւ, Պր. Հայկ Փոխանեան եւ զաւակները 1000 Ֆր. նուիրած են Կեդր. Սանուց Միութեան, ողբացեալին յիշատակին:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Տիկին Մաննիկ Փոխանեանի *մահուան քառասունքին ի յիշատակ, Տէր եւ Տիկին Վահան Նաւասարդեան 500 Ֆր. կը նուիրեն «Յառաջ»ին:*

SAMEDI 10 MARS A 20 H 45

Le Collège TEBROTZASSERE

présente

MUSIQUES, CHANTS ET DANSES D'ARMÉNIE

30 jeunes artistes

du PALAIS DES PIONNIERS ET D'ECOLIERS

«GHOUGAS GHOUGASSIAN»

d'Erevan

au *«Théâtre du Jardin»*

Jardin d'Acclimatation

Bois de Boulogne, Paris 16e

Réservation au Collège :

43 - 81 - 01 - 72

ՃԱՇ

ՎԻԷՆԻ ՄԷՋ

Մարտ 11, Կիրակի, կէսօրին. Salle des Fêtes*–ի մէջ: Կազմակերպուած Կապոյտ Խաչի Վիէնի մասնաճիւղին, Մշակոյթի Տան եւ* U.S.G.A.*–ի կողմէ:*

Ճաշագին՝ 100 Ֆր.:

Անչափահաս՝ 50 Ֆր.:

Տեղերը ապահովել հեռաձայնելով.–

74 – 53 – 43 – 80

Հասոյթը կը յատկացուի Հայաստանի օգնութեան:

CROIX BLEUE

DES ARMENIENS DE FRANCE

Section Marseille-Ville

NUITÉE de PRINTEMPS

Samedi 10 Mars

de 21 heures à l'aube

Château des Fleurs

16, boulevard Michelet - Marseille

Animée par

— l'Orchestre Hayrenik

— Jean Marc de Radio Monte-Carlo

— Disco Star

et la participation de

Patrick Fiori

— Entrée 100 Frs. —

Réservations au :

91. 50. 68. 71 — 91. 41. 74. 89

91. 66. 09. 06

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հրահանգով, Կիրակի, Մարտ 11–ին, Փարիզի եւ շրջանի բոլոր Հայ Եկեղեցիներուն մէջ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի Պէյրութի մէջ զոհ գացած Հայերու հոգիներուն ի յիշատակ:

Croix Bleue

La C.B.A.F. recherche, pour son Centre de Vacances de Bellefontaine, des directeurs et sous-directeurs brevetés, assistants sanitaires, économes et moniteurs brevetés ou stagiaires.

Envoyer les candidatures à :

C.B.A.F.

17, rue Bleue, 75009 Paris

Տիկնանց Ճաշ

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Տէսինի Արշակ Ջամալեան մասնաճիւղը, կը հրաւիրէ իր աւանդական տիկնանց ճաշին, Տէսինի քաղաքապետարանի սրահը, Շաբաթ, Մարտ 10, երեկոյեան ժամը 20.30–էն սկսեալ:

Ճաշագինն է՝ 100 Ֆր.:

Ծոխ ճաշացոյց մը, գեղարուեստական հաճելի յայտագիր մը եւ վիճակահանութեան որպէս նուէր՝ ոսկեայ գեղեցիկ խաչ մը:

Տեղերը ապահովել Մարտ 3–էն առաջ: Հեռաձայնելով. – Մարիին՝

78 – 49 – 02 – 74

կամ, Ռոզին՝

78 – 49 – 19 – 44

թիւերուն:

L'EPHORIE

ET LE COMITE DES DAMES

DE L'EGLISE APOSTOLIQUE

ARMENIENNE D'ALFORTVILLE

présentent

sous la Présidence

de l'Archevêque Kude NACACHIAN

Musiques, Chants et Danses d'Arménie

interprétées par un groupe

de 30 jeunes artistes

du Palais des Pionniers et d'Ecoliers

«GHOUGAS GHOUGASSIAN»

d'EREVAN

avec le chanteur *Hamlet Guevorkian*

Direction musicale : Hagop ARABIAN

Direction chorégraphique : Hovsep CHAMAMIAN

Dimanche 11 Mars à 15 heures

Théâtre Municipal de Charenton

107, rue de Paris

94220 Charenton-Le-Pont

M° : Charenton - Ecoles

Réservations : 43 - 76 - 65 - 37

CROIX BLEUE

DES ARMENIENS DE FRANCE

Section «Elen Puzant» d'Alfortville

DINER DANSANT

à la

CAPPADOCE

67 bis, quai Blanqui, 94140 Alfortville

Le Vendredi 9 Mars à 20 h 30

— Attractions — Tombola —

Renseignements et réservations :

M.C.A. :

9, rue de Madrid — Tél. : 43.76.55.89

après 19 h. : 43.76.74.12 ou 43.78.56.06

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» 83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935 SIRET : 51027317 A R.C. Paris

ՈՒՐԲԱԹ
ՄԱՐՏ 9
VENDREDI
9 MARS
1990

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

LE NUMERO : 4,00 F

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48 00 06 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆ ր ա ն ս ա : Տար. 800 Ֆ. — Վեցամսեայ : 410 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.100 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
950 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

65-ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 17.228 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 65e ANNÉE — No 17.228

ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

ԲԱՆԱՁԵՒԸ, ԷՃԷՎԻՏ ԵՒ ՈՒՐԻՇ ԲԱՆԵՐ

«Միլլիյէթ» օրաթերթը Մարտ 6-ի թիւովհարցազրոյց մը հրատարակած է «Ժողովրդավար ձախակողմեան կուսակցութեան պարագլուխ Պիւլէնտ Էճէվիթի հետ: Անոր դատաստանին ներկայացուած են Միհացեալ – Նահանգներու Ծերակոյտին կողմէ վերջերս մերժուած հայկական բանաձեւին ու Խորհրդային Միութեան մահմեդական հանրապետութիւններուն հարցերը:

Էճէվիթ առաջին հարցի մասին խօսելով, կ՚ըսէ թէ Թուրքիա զգալի չափով մը կորսնցուցած է Արեւմուտքի ապահովութեան համար ներկայացուցած կարեւորութիւնը: Ասիկա՝ որպէս հետեւանք Արեւելք – Արեւմուտք փոխ – յարաբերութիւններուն բարելաւման: Այս է պատճառը որ այլեւս Ամերիկայի նախագահ մը կրնայ իր երկրին մէկ փոքրամասնութեան հաճելի թուելու սիրոյն դիւրութեամբ յօժարիլ Թուրքիան վշտացնող քայլեր առնելու: Սակայն եւ այնպէս, Ամերիկա չի կրնար բոլորովին մէկդի դնել Թուրքիան: Այսպէս է որ նախագահ Պուշ թէ՛ Թուրքիոյ դէմ դիրք գրաւած է եւ թէ խուսափած է Ծերակոյտին վրայ ազդեցութիւն բանեցնելէ, որպէսզի Հայերուն կարենայ ներկայացնել այն չքմեղանքը որ իր նախորդները Թուրքիոյ կը ներկայացնէին. «կը տեսնէ՜ք, ես ձեզի կողմնակից էի, սակայն չկրցայ Ծերակոյտի պատուարը զանցել»: Եւ եթէ Թուրքիոյ կարեւորութեան նուազումի հոլովոյթը շարունակուի ու ան չկարենայ այլ մարզերու մէջ շահիլ կորսուած վարկը, արժէքը, յետագայ երկկողմանի հարցերու պարագային Ամերիկայի թէ՛ Նախագահը եւ թէ Քոնկրէսը կրնան լքել Թուրքիան:

Շարունակելով արժեւորել հայկական բանաձեւին տեղն ու արժէքը ամերիկեան քաղաքական կեանքին մէջ, Էճէվիթ կ՚ըսէ թէ ան ունի նաեւ Թուրքիոյ եւ Խորհրդային Միութեան դէմ սպառնալիքի բնոյթ մը. ասիկա կ՚ըսէ, քանի որ «ամերիկեան ծեցուկէն հզօրացած, խորհրդային Հայաստանի հանրապետութիւնը թէ՛ Թուրքիոյ եւ թէ Ադրբէջանի նոյնիսկ հողային պահանջ ներկայացուց»:

Պիւլէնտ Էճէվիթ քաղաքական իր վերլուծումը կը շարունակէ, ըսելով որ Ամերիկա կրնայ Միջին – Արեւելքի մէջ Իսրայէլի տրուած դերը Կովկասի մէջ Հայաստանի տալ:

Սակայն այս բոլորը պատճառ չեն դարձներ որ Թուրքիոյ միջազգային յարաբերութիւններու նոր նժարին մէջ Ամերիկայի նախկինին չափ կարեւոր տեղ մը յատկացուի, աշխարհագրական դիրքով, արտաքին յարաբերութիւններու կալուածին մէջ իր դարաւոր փորձառութեամբ, Թուրքիա կրնայ աշխարհի նոր հաւասարակշռութեան մէջ շատ ազդեցիկ տեղ մը գրաւել: Այդ պարագային ո՛չ հայկական լոպին եւ ոչ ալ յունական արգելակումները իմաստ մը պիտի ունենան: Հոս, Պ. Էճէվիթ հարկ կը զգայ յիշելու. «օգտակար է ամբողջ աշխարհին յիշեցնել թէ Թուրքիոյ մեր հայ հայրենակիցները Թուրքերու հետ եղբայրօրէն կ՚ապրին առանց նուազագոյն բախումի մը»:

Անցնելով երկրորդ հարցին, Էճէվիթ կը կրկնէ Թուրքիոյ միջնորդութեան կարելիութիւնը Մոսկուայի ու Միութեան մահմեդական հանրապետութիւններուն միջեւ. այս առաջարկը ան բերած է Յունուարի վերջաւորութեան, սակայն երկրին իշխանութիւնը լուռ մնացած էր այս մասին: Թուրքիոյ նախկին վարչապետը, անդրադառնալով ներկայիս նոյն առաջարկին Մոսկուայի կողմէ ներկայացուելուն, կ՚ըսէ թէ եթէ Թուրքիա չկարենայ ժամանակին արժեւորել այս առիթը, յաջիկային աւելի լուրջ կորուստներ կրնայ ունենալ: Ան կը շեշտէ այսուհանդերձ թէ այս միջնորդութիւնը պէտք է կատարուի ու Թուրքիա հետաքրքրուի Խորհրդային Միութեան Թուրք ժողովուրդներուն հետ, առանց ծաւալապաշտութեան նուազագոյն ակնկալութեան:

Վերջին նշում մըն ալ կը կատարուի ակնարկելով այն վարկածին թէ Կորպաչով կը հակի պետական այնպիսի կառոյցի մը ուր տեղ պիտի ունենան միայն սլաւ ծագումի տէր ժողովուրդները, ու Թուրքերն ու մահմեդականները աւելորդ

(Շար.ը Դ. էջ)

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

Ե Ր Ե Ւ Ա Ն
(«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ» – ՄԱՐՏ 2 – 6)

ՍՈՒՄԳԱՅԻԹԻ ՏԱՐԵԼԻՑԸ ՍՏԵՓԱՆԱԿԵՐՏ

Ստեփանակերտի մէջ նշուած է Սումգայիթի ողբերգութեան երկրորդ տարելիցը: Առաւօտեան ժամը 10-էն սկսած է երթը դէպի Սումգայիթի զոհերու յուշարձան, ուր ծաղկեպսակներ դրած են Ստեփանակերտի քաղաքային կոմիտէի, արտակարգ վիճակի հրամանատարութեան, ԼՂԻՄ-ի ներքին գործոց վարչութեան պատասխանատուներ: Մարմարէ պատուանդանին ծաղիկներ դրած են քաղաքին բնակիչները:

***

ԶՕՐ. ԱՆԴՐԱՆԻԿԻ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ՅՈԲԵԼԵՆԱԿԱՆ ՕՐ

Ծիծեռնակաբերդի մարզահամերգային համալիրին մէջ, Փետրուար 25ին տեղի ունեցած Անդրանիկի ծննդեան 125-ամեակին նուիրուած հանդիսաւոր նիստը ներածական խօսքով բացած է Հայաստանի Ա. քարտուղար Սուրէն Յարութիւնեան: Ան յատկապէս նշած է թէ Զօրավարը իր նպատակին չհասաւ, չկրցաւ ազատ Հայաստան վերադառնալ, մահացաւ օտարութեան մէջ. «Այժմ նրա աճիւնը վերջնական հանգստի է սպասում հայրենի հողում»:

Զեկուցումով հանդէս եկած է կեդրոնական կոմիտէի քարտուղար Գալուստ Գալոյեան: Պատմաբան ակադեմականը, իր երկար ճառին մէջ կանգ առած է յատկապէս Անդրանիկի ճիշդ կողմնորոշման (իմա՛ ռուսական) ու ընդհանրապէս անոր տարած ազատագրական պայքարին վրայ:

Գ. Գալոյեան նշած է նաեւ թէ «Հայաստանի կառավարութիւնը մտադիր էր Անդրանիկի աճիւնը Ամերիկայէն տեղափոխել Երեւան եւ կազմակերպել ազգային հերոսին համաժողովրդական յուղարկաւորութիւնը: Սակայն այդ միտքը չիրագործուեցաւ այն ատենուան քաղաքական անհանդուրժողութեան պատճառաւ: Հայրենիքի ճամբան բռնած աճիւնը ստիպուած հողին յանձնուեցաւ Փարիզ, Փէռ Լաշէզ գերեզմանատունը:

«Յուսանք որ Հանրապետութեան այսօրուան ղեկավարները միջոցներ ձեռք կ՚առնեն Զօրավարին աճիւնը օտար հողէն հայրենիք բերելու եւ յանձնելու այն հողին, որուն ազատութեան համար ան իր կեանքը չխնայեց»:

ԷԼԷՆԱ ՊՈՆԷՐ ԵՒ ՂԱՐԱԲԱՂ

Սախարովի այրին, որ ինչպէս ծանօթ է, աղջիկն է Ստալինի օրով գնդակահարուած Ալիխանեանի, Հռոմէն Փարիզ ժամանեց, ուր Հինգշաբթի իրիկուն, կանանց Օրուան առթիւ, կ՚ընդունուէր Էլիզէ 150 այլ կիներու հետ:

Իտալիոյ մէջ, մամուլի ասուլիսի մը ընթացքին չէ խնայած Կորպաչովին, զարմանք յայտնելով որ «Արեւմուտքը թուաբանութիւն չի գիտեր, քանի որ ազգային դրդապատճառներով զոհերու գումարը եթէ ընէր, պիտի տեսնէր որ նուազ չէ քան Թիէնանմէն հրապարակի զոհերու թիւը»: Անդրադառնալով Ղարաբաղի ողբերգական կացութեան, Էլէնա Պոնէր վախ յայտնած է որ Կորպաչով պատմութեան անցնի ոչ թէ իբրեւ՝ «Պերեստրոյկայի հեղինակը, այլ՝ ցեղասպանութեան մը հեղինակը»: Այս առընչութեամբ ըսած է նաեւ «վերջին լուրը զոր առի, երկու օր առաջ էր: Լսեցի որ Ղարաբաղ հասած են զինուորական միաւորներ որոնք կ՚ըսեն Հայերուն թէ այլեւս չեն կրնար երաշխաւորել իրենց ապահովութիւնը եւ զանոնք բեռնակառքերով Հայաստան կը փոխադրեն: Ասիկա իսկական տեղահանութիւն մըն է: Իմ վախս այն է որ ի մօտոյ կրնայ ահաւոր բան մը պատահիլ եւ թէ աշխարհ, ինչպէս 1915-ին, կ՚իմանայ Հայերու ջարդը»:

Ինչ կը վերաբերի տիկին Պոնէրի տուած լուրին Ղարաբաղի պարպումին վերաբերեալ, ան կը վերաբերի Ղարաբաղի տարածքէն դուրս, Հիւսիսի Ազատ եւ Կամօ գիւղերուն, որոնք իսկապէս այլեւս հայաբնակ չեն, ինչպէս արդէն գրեցինք վերջին երկու շաբաթներուն:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՀԱՄԱՅՆԱՎԱՐ կուսակցութեան կեդր. կոմիտէի անդամ՝ Մաքսիմ Կրեմեց նամակ մը ղրկած է Միշէլ Ռոքարի, ուր կ՚ըսէ ի մէջ այլոց. – «Ինչպէս ըրաւ Հանրապետութեան Նախագահը, ընդունեցաք Թուրքիոյ Հանրապետութեան Նախագահը՝ Թ. Էօզալ եւ ձեր խօսակցութիւնները «շատ ջերմ» որակեցիք: Ինչպէս բոլոր անոնք, մեր երկրին մէջ, որոնք կապուած են ժողովրդավարութեան եւ մարդկային իրաւունքներուն, խորապէս վրդոված եմ Էօզալի վերապահուած ընդունելութենէն: Ամէն գնով «գործ ընելը», ներառեալ զէնքի վաճառքը չարդարացներ որեւէ բարեացակամութիւն Թուրք վարչակարգին նկատմամբ: Ի՞նչպէս կրնաք անգիտանալ հազարաւոր քաղաքական բանտարկեալները, անոնց արգելափակման տաժանելի պայմանները, չարչարանքը, ընդդիմադիրներու դէմ զսպումը, քիւրտ փոքրամասնութեան հալածանքը եւլն. եւլն.»: Ու հարց կու տայ նախարարապետին թէ ի՞նչ յանձնառութիւն ձեռք ձգած է ինչ կը վերաբերի Քութլուի, Սարկընի ազատ արձակման եւ քիւրտ ինքնութեան ճանաչման:

ՋԷԹԻՆ ԷՄԷՉ, ծանօթ լրագրող, «Հիւրրիյէթ»ի խմբագիր եւ կատաղի ընդդիմադիր քաղաքական եւ կրօնական ծայրայեղներուն, սպաննուած է իր բնակարանին առջեւ, կառքին վարորդին հետ: Քաղաքական երրորդ սպանութիւնն է: Մահափորձին տէր եղած է «Թուրք – իսլամական քոմանտոներու միութիւն»ը, որ անծանօթ կազմակերպութիւն մըն է:

ՊԷՔԷՐ ԾՐԱԳԻՐԸ դեռ չընդունուեցաւ Իսրայէլի կառավարութեան կողմէ, որ Կիրակի օրուան յետաձգեց իր որոշումը: Կառավարութեան աշխատաւորական անդամները սպառնացած են հրաժարիլ եթէ աջը (Լիքուտ) Շամիրի գլխաւորութեամբ մերժէ որ Իսրայէլ խօսակցութիւններու նախ Գահիրէ, Պաղեստինցիներուն հետ:

ՇՆՈՐՀՔ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ՄԱՐՄԻՆԸ ՊՈԼԻՍ ԿԸ ՓՈԽԱԴՐՈՒԻ ՄԱՐՏ 14-ԻՆ

ՅՈՒՂԱՐԿԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ ՄԱՐՏ 18-ԻՆ

Պոլսոյ Շնորհք Պատրիարքի մարմինը Երկուշաբթի օր կը բերուի Էջմիածնայ Մայր տաճարը, ուր կը կատարուի պատշաճ արարողութիւն: Մոսկուայի ճամբով, Չորեքշաբթի օր, Մարտ 14-ին, Շնորհք Պատրիարքի դագաղը, որու կ՚ընկերանայ դիւանապետ՝ Ներսէս Արք. կը փոխադրուի Պոլիս, ուր կը հասնի ժամը 12-ի շուրջ: Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Կիրակի, Մարտ 18-ին, Գումգաբուի Մայր Եկեղեցւոյ մէջ:

Աւելորդ է ըսել թէ Պատրիարքին վախճանման լուրը մեծ յուզում ստեղծած է Պոլիս, ուր գաղութը խորապէս ցնցուած է: Չորեքշաբթի օր իսկ, պատրիարքական փոխանորդ՝ Շահան Եպիսկոպոսի հրահանգով, Պոլսոյ բոլոր Հայ Եկեղեցիներու զանգակները ղօղանջած են ժամ գլուխ սուգի հրաւիրելով հաւատացեալները:

Ամբողջ օրը աշխատանք տարուած էր, որպէսզի երկու պատգամաւորներու համար խորհրդային վիզա ստացուի եւ կարելի ըլլայ Մոսկուա երթալ, վերադարձի ճամբուն վրայ ընկերանալու համար Պատրիարքին դագաղին, Ներսէս Արք.ի հետ: Հինգշաբթի առտու, Շահան Եպիսկոպոսի հետ խօսեցանք, եւ յայտնեց թէ տակաւին վիզա չէր ստացուած:

× Չորեքշաբթի օր իսկ, կնքուած են պատրիարքարանի դրամարկղը, յարակից բաժինները եւ կարգ մը թանկագին իրեղէններ: Իրիկուան ժամը 18-ին, պատրիարքարանի մեծ դահլիճին մէջ տեղի ունեցած է ժողով մը, որուն մասնակցած են համայնական մարմիններու եւ մամուլի ներկայացուցիչներ:

Շահան Եպիսկոպոս յայտնած է թէ կղզեաց հոգեւոր տեսուչ՝ Մեսրոպ Եպիսկոպոս Մութաֆեանի նախագահութեան ներքեւ կարգադիր յանձնախումբ մը կազմուած է, որ պիտի զբաղի յուղարկաւորութեան գործերով: Յանձնախումբը կը ստանձնէ Եշիլքիւղի օդակայանը դագաղը դիմաւորելու պահէն մինչեւ Շիշլիի գերեզմանատունը հողին յանձնուիլը կազմակերպչական բոլոր հարցեր: Շնորհք Արքեպիսկոպոս պիտի հանգչի Շիշլիի գերեզմանատան պատրիարքական բաժնին մէջ, Խաչատուրեան Պատրիարքի շիրիմին կողքին:

× Մինչեւ նոր Պատրիարքի ընտրութիւնը, պատրիարքական Աթոռի տէրն է Շահան Եպիսկոպոս Սվաճեան:

«ԽՈՐՀ. ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՖԱՇԻՍՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ» «ԿՈՐԲԱՉՈՎԻ ՓԱՏԻՇԱՀՈՒԹԻՒՆԸ» ԵՒ «ԻՆՏԵՐՆԱՑԻՈՆԱԼԻՍՏ» ԱԶԵՐԻՆԵՐՈՒ ԳԱՂԱՓԱՐԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆԸ

Արցախ կը տնքայ զինուորական կըրունկներու տակ, յանուն «ո՛չ յաղթական, ո՛չ պարտեալ» կարգախօսին որ միայն ծառայեց արեւու չափ պայծառ հարցէ մը անքակտելի կնճիռ մը ձեռք ձըգելու։ Բանակայիններու հոն ներկայութիւնը հետեւանք է զինեալ ճակատումի եկած երկու ժողովուրդներու հանդէպ վերաբերումի հաւասարութիւն մը պահելու կեդրոնական իշխանութեան մտահոգութեան, երբ սակայն հիմնովին հակոտնեայ է երկու կողմին մինչ այդ պարզած պատկերը։

Զինուորական խիստ հսկողութեան տակ է Արցախ այսօր. այս արտայայտութիւնը կը ներփակէ այդ ներկայութեան ամէնէն աւելորդ ու անհեթեթ հանգամանքներէն մինչեւ «ճնշում» երկարող նրբերանգները։ Գրաքննութիւն, ստուգումներ, խիստ հսկողութիւն, ձերբակալութիւններ, շրջանի մը մէջ ուր ալիւրէն, վառելանիւթէն մինչեւ ազատ շունչի պակասը կայ. անիկա՝ վասն հաւասարութեան «եղբայր» ժողովուրդին հետ որ երէկ հայկական կոտորածներուն պահ մը դադար տուաւ սահմանագիծերը քանդելու առաքելութենէն բացակայած չըլլալու համար։

«Գրական Թերթ»ի Փետրուար 2-ի թիւին մէջ հետաքրքրական անկիւն մը պատրաստած են Հոմեր Վանեան եւ Բակուր Կարապետեան. անոնք սղագրած ու ապա ընդօրինակելով խմբագրութեան յանձնած են Շուշիի ազրբէջանական հեռատեսիլէն Յունուար 21-ին կատարուած հաղորդումին պատճէնը։ Հոն յստակ կ'երեւի թէ «ո՛չ յաղթական, ո՛չ պարտեալ»ի քաղաքականութիւնը ինչ արժեւորում գտած է «պարտութենէ» խնայուած զանգուածին կողմէ։

Հաղորդավարը կը կոչուի Վիդադի Բադիրով. ան ներածական իր խօսքին մէջ կ'ամփոփէ Շուշիի վիճակը ուր բոլորը «ողբում են Մ. Կորբաչովի գլխաւորած խորհրդային Միութեան ֆաշիստական կուսակցութեան կողմից գազանաբար ըսպաննուած մեր հանրապետութեան ամենապատուախնդիր որդիներին ու դուստրերին»։ Յետոյ կը բացուի մաղձի տոպրակը, որ գլխաւոր յենակէտն է ամբողջ հաղորդումին. «Նա՝ (Կորբաչով) տանկերով, աւտոմատներով մեզ ոչնչացնելու հրաման տուող Մոսկուայում նստած մեր ղեկավարը, ինչո՞ւ այդ օրէնքը Հայաստանում չկիրառեց»։ Յետոյ կու գայ ազգային արժանապատուութեան հարցը ուրկէ դուրս շպրտուած է ամէն տրամաբանութիւն, ամէն բարոյական. «ամբողջ ադրբեջանական ժողովրդին ծայրայեղական եւ այլ պիտակներով նշաւակելը ասել է թէ 7 միլիոնանոց մի ժողովուրդ Պետութեան կողմից ճանաչւում է որպէս ոճրագործ». ըսենք թէ այսքանին մէջ ճշմարտութեան բաժին մը պիտի ըլլար եթէ աղբիւր ցոյց տրուէր թէ կեդրոնական իշխանութիւնը ո՛ւր եւ ի՛նչ առիթով որպէս ոճրագործ նշաւակած էր «ամբողջ ժողովուրդը»։ Սակայն աւելի հոյակապ գիւտ է բացատրութիւնը որ կը տրուի այս նշաւակումին. «դուրս է գալիս որ Պետութիւնը Հայերին դուր գալու համար ադրբեջանական ժողովրդին ոչնչացրնում է»։ Պարզ է չէ՞. ու հաղորդավարը կը կրկնէ. — «Հայերին դուր գալու համար վերացնել Ադրբեջանը որպէս Պետութիւն եւ ժողովրդին էլ՝ որպէս ժողովուրդ»։ Կ'երեւի խօսքը այն նոյն բանակին մասին չէ որ միշտ անհրաժեշտ յապաղումով հասած է Հայերու կոտորածներուն...։ Կամ արդեօք այդ յապաղո՞ւմն ալ պէտք է բացատրել «Հայերուն դուր գալու» սկզբունքով. «դուր գալ» ու կոտորուելու հաճոյքը չխանգարե՞լ Հայերուն, ո՛վ գիտէ։

Յետոյ հաղորդավարը կը ներկայացնէ օրուան առաջին հիւրը որ բժիշկ Հիւսէյինն է. ան «ակսակալ (իմաստուն) է համարւում եւ օգնութեան է հասնում Շուշիի թէ նեղ եւ թէ լայն օրին»։ Ան եւս ոճրագործութեամբ կ'ամբաստանէ խորհրդային ղեկավարը, հետեւեալ խօսքերով. — «եթէ դուք երէկ հեռուստացոյցով նայէիք նրա պիղծ դէմքին, կը տեսնէիք որ նրա ասածները յարուցում են մարդկանց զզուանքն ու ատելութեան զգացումը, որովհետեւ այդ մարդը մեր ժողովրդի անունն է արատաւորում»։

Այս «իմաստուն»ը կ'առաջարկէ հետեւեալը. «Թող մեր հանրապետութեան կառավարութիւնն այժմ էլ դանդաղկոտութիւն հանդէս չբերի, թող պաշտօնեայ մարդիկ դատի տան նրան, Ադրբեջանի դատարանը թող դատի Կորբաչովին, դատապարտի նրան։ Կարող էք ասել, թէ՝ նա դատարան չի գայ։ Ի՞նչ կայ որ։ Թող հեռակայ կարգով դատեն ու ասեն՝ դէ հիմա գնա քո փատիշահութիւնն արա»։ Ու եօթը տասնամեակի մարքս-լենինեան աշխարհին բնակիչ Հիւսէյինը կ'երեւի անդրադառնալով որ իր առաջարկը չի գործեր որպէս գործնական քայլ մեղմելու հրահրուած ցասումը, կու տայ դատողի աւելի ճշգրիտ հասցէ մը. — «ես յուսով եմ որ Աստուած ինքն է նրան պատժելու, որովհետեւ նա անչափ սրիկայօրէն, անչափ նենգօրէն վարուեց։ Իսկ նենգին Աստուած չի ընդունում։ Ես կարծում եմ, որ Աստուած պատժելու է նրան»։

Հաղորդավարը հարցին բարոյական կողմը այսպէս փակելէ ետք կը ներկայացնէ երկրորդ հիւրը որ մեկնաբան մըն է. Ադիլ Ապտուլաեւ։ Անոր առաջարկն ալ հետեւեալն է. — «Ադրբեջանի Գերագոյն խորհրդի արտահերթ նստաշրջանը շարունակւում է։ Մենք նստաշրջանի օրակարգին ծանօթ չենք, սակայն շատ կը ցանկանայինք որ այնտեղ քննարկուէր խորհրդային Միութեան կազմից Ադրբեջանի դուրս գալու հարցը։ ... Այսպիսի Պետութիւնը, այսպիսի կուսակցութիւնը մեզ պէտք չէ։ Այո՛, մեզ կոմունիստական կուսակցութեան նման զաւթիչ կուսակցութիւն պէտք չէ»։

Հաղորդումին իր խօսքը կը բերէ նաեւ Ազրբէջանի Ժողովրդական Ճակատի (Ա.Ժ.Ճ.) Կեդրոնական Խորհուրդի անդամ Իլհամի Զաֆարին։ Ա.Ժ.Ճ.-ը որ կ'ուզէ Հայաստանի ու այլ երկիրներու ժողովրդավար շարժումները գլխաւորող մտաւորականներու խմբակներուն զուգահեռ ըլլալու պատրանքը արթնցնել, ահա թէ ի՛նչ տիպի մտայնութիւններ ալ ունի իր մէջ. Իլհամի Զաֆարին կը յայտարարէ. — «աշխատելու են միայն մեր հանրապետութեան համար արտադրանք տուող ձեռնարկութիւնները, սպասարկման ոլորտը, պանքերը։ Իսկ այն ձեռնարկութիւնները որոնց արտադրանքը տրւում է Մոսկուային, Ռուսիոյ եւ միւս հանրապետութիւններին, բոլորը պէտք է կանգնեցնել»։ Այս առաջարկն ալ կ'երեւի վարձատրութիւնն է կեդրոնական իշխանութեան համբերութեան որով ամիսներէ ի վեր կը սպասէ որ Ազրբէջան վերջ տայ Հայաստանի ու Արցախի շրջափակումին, փոխանակ որպէս վերին ղեկավարութիւն ինք բեկանէ շարժումը օգտուելով այն ամենապարզ հանգամանքէն որ երկաթուղին սեփականութիւնն է ամբողջ Միութեան ու կարելի չէ տեղական պատկանելիութիւն վերագրել անոր։ Հետաքրքրական պիտի ըլլար տեսնել թէ Մոսկուա նոյն ազնիւ համբերութիւնը պիտի ունենա՞ր, եթէ Զաֆարիի առաջարկը իրականութիւն դառնալու առիթ գտնէր։ Ան եւս կրկնելէ ետք Խորհրդային Միութեան կազմէն դուրս գալու պահանջը, կը վերջացնէ հետեւեալ տրամաբանութեամբ ու ինտերնացիոնալիզմի ամէն աստիճան գերազանցող առաջարկով. ան կ'ըսէ. — «մեզ համար ամենավտանգաւորն այն է որ եթէ բանակը չկարողանայ մեր ժողովրդի անվտանգութիւնը ապահովել, ապա կարող է մեզ տեղահանել։ Ճիշդ այնպէս, ինչպէս բանակի ուժերով Բաքուի հայ բնակչութիւնը տեղափոխուեց, այդպէս էլ հիմա մեզ կարող են տեղափոխել Լեռնային Ղարաբաղից։ Հայերը կը յարձակուեն մեր վրայ, Ռուսները կ'օգնեն եւ յետոյ կը սկսեն ասել թէ իբր ժողովրդի անվտանգութիւնը չկարողացանք ապահովել, բանակը մեզ զէնքի ուժով կը տեղափոխի։ Ամբողջ ադրբեջանական ժողովրդի անունից մեր խնդրանքն այն է որ խանգարուի դա։ Քանի որ Ադրբեջանում մօտ կէս միլիոն ռուս է ապրում, ապա եթէ Լեռնային Ղարաբաղում թէկուզ մի ադրբեջանցու մազը ծռուի, խնդրում, աղաչում ենք, բոլոր Ռուսներին պատանդ վերցնենք, որովհետեւ ուրիշ ելք ու ճանապարհ չունենք։ Բոլոր Ռուսներին պատանդ վերցրէք, պահէք, եթէ Լեռնային Ղարաբաղում մի բան պատահի, մենք էլ նրանց անվտանգութիւնը երաշխաւորել չկարողանանք»։

Անուղղակի վրէժի մը շեշտը չունի՞ սա արտայայտութիւնը. ակամայ վրէժի մը որ կու գայ բոլորովին հակադիր բեւեռէն, հարուածելու համար ճի՛շդ Թիրախը. գտնելու համար այն կէտին, ուրկէ ծագում առաւ վերակառուցումին հաւատալու մեղքն ու նախնական մոլեռանդութիւնը նոյն նժարին մէջ դնելու գաղափարը։

Ու այդ գաղափարէն զինուած, յայտարարելու տակաւին թէ ո՛չ յաղթական պէտք է եւ ո՛չ ալ պարտեալ...։

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՒԵԱՆ

ՕՏԱՐ ՄԱՄՈՒԼ

ԵՐՈՒՍԱՂԷ՛Մ, ԵՐՈՒՍԱՂԷ՛Մ...

Ալէն Ֆրաշոն, որու թղթակցութեան անդրադարձանք առջի օր, (*) մանրամասն կը խօսի Երուսաղէմի Հայոց պատրիարքութեան մասին եւ անոր դերին Ս. Տեղեաց մէջ։ Հոն ալ, անշուշտ, կայ «Հայկական Ղարաբաղ» լոզունգը փակած վանքին պատերուն վրայ։

Արձագանգելէ ետք Հայաստանի ցաւերուն՝ երկրաշարժ, պոկրոմ եւ Արցախի հարց, կը հասնի Եղիշէ Պատրիարքի մահուան, Փետրուար 1-ին, զոր շրջանի մը վախճանը կը նկատէ, շրջան՝ երբ համայնքը դեռ ղեկավարուած էր Հայաստան ծնած մարդոց կողմէ։ Իրեն կ'ըսեն թէ «Եղիշէ Արք. վերջին կամուրջներէն մէկն էր նախքան ցեղասպանութիւն Հայաստանի հետ։ Խորհրդանիշն էր սերունդի մը, որ դեռ Հայաստանի հող ունէր իր ոտքերուն։ Պատմական յաջորդութիւնը կը ներկայացնէր։ Իրմէ ետք, հիմա, գաղթականներու սերունդն է, անոնք որոնք Սփիւռքի մէջ ծնած են»։ Լրագրողը հակիրճ պատմականը կ'ընէ հայկական Երուսաղէմի, ուր Հայաստանեայց Եկեղեցին ներկայ էր դեռ Ե. դարուն։ Ս. Յակոբեանց վանքը ապաստան տուած էր ուխտաւորներուն, ընդունման կեդրոնն էր 1915-ի ջարդերու ապաստանեալներուն։ Այդ իսկ պատճառով աշխարհականներու եւ կրօնաւորներու խառնուրդ մըն է — շուրջ 600 անձ — հաստատուած այս ապաստան-թաղին մէջ, թէ վանատուն, թէ գիւղակ։ Մահմետական թաղէն ետք, կարեւորագոյն ամբողջութիւնն է։ Ս. Յակոբ տաճարէն զատ, բարձրացած հոն ուր գլխատուած է ան որ Երուսաղէմի առաջին Արքեպիսկոպոսն է եղած, վանատունը կը համախմբէ բազմաթիւ հաստատութիւններ կարեւոր դեր մը խաղցող հայկական ինքնայատկութեան պահպանման մէջ։ Կայ տպարանը, որ 1833-ին, առաջինը եղաւ Ս. Տեղեաց մէջ հիմնուած, գրադարանը, Գալուստ Կիւլպէնկեանի նուէր («Յառաջ»՝ ի դէպ, հարկ է յիշել որ գրադարանը հիմնած էր Դուրեան եւ կը կրէր իր անունը, յետագային Գ. Կիւլպէնկեանի նիւթական նըպաստն է որ փոխել տուաւ անունը, մինչեւ իսկ բոլորովին անտեսելով Դուրեանը), որ աւելի քան՝ 60 հազար հատոր կը պարփակէ, որոնց կարգին 4000 հայկական ձեռագիր, թանգարան մը, ուր քանի մը սրահներ նուիրուած են 1915-ի ջարդերուն, դպրոց մը եւ մանաւանդ աստուածաբանութեան դպրեվանքը, որ պատրաստած է — եւ միշտ կը պատրաստէ — այսօրուան կղերին մէկ կարեւոր մասը։ Ասոնց վրայ հարկ է աւելցնել հողային եւ կալուածային նկատառելի ամբողջութիւն մը, Երուսաղէմի հին քաղաքէն դուրս, բայց նաեւ՝ Բեթղեհէմ եւ Եաֆա։ Շուրջ 4 հազար ներկայացուցիչներով — 3 հազար՝ Երուսաղէմ եւ Այսրյորդանան, քանի մը հարիւր՝ Իսրայէլ — հայ գաղութը համեմատաբար տկար է, զոհ ինչպէս արեւելքի բոլոր քրիստոնեայ համայնքները, գաղթի բուռն հոսանքի մը։ Միաժամանակ հարուստ է վայրերու խորհրդանիշով եւ ժառանգորդը Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ չընդհատուած ներկայութեան մը Ս. Վայրերը 1500 տարի է։ Նկատի առած Երուսաղէմ իրարու յաջորդած վարչակարգերը, դիւանագիտական ռազմավարութիւնը գնահատելի է եւ նախանձը կը շարժէ քրիստոնեայ միւս եկեղեցիներուն, որոնք նոյնը չեն յաջողած։ Այս ժառանգութիւնը մաս կը կազմէ համայնքին հարստութեան եւ կը բացատրէ Երուսաղէմի պատրիարքութեան կարեւորութիւնը, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ հոգեւոր երկրորդ կեդրոնը Էջմիածինէն ետք, ուր կը մնայ գերագոյն պետը՝ Վազգէն Կաթողիկոս։

Այս բոլորը պատճառներն են, որպէսզի Եղիշէ Արք.ի յաջորդութիւնը պարզ հարց մը չըլլայ։ Իր հաւատաւորները կ'ըսեն թէ մարդը կը մարմնացնէր խառնուրդ մը հարկ եղած արժանիքներու, պաշտպանելու համար շահերը համայնքի մը, որու պատմութիւնը, ողբերգական կերպով հասարակաց կէտեր ունի Հրեաներուն հետ, բայց, որ վերջին տարիներուն մօտեցաւ պաղեստինցի արաբ բնակչութեան։ Եղիշէ Արք.ի վերջին արարքներէն մէկը եղաւ ստորագրել, Ծնունդին, միւս պատրիարքներուն հետ, հաղորդագրութիւն մը, որ կը դատապարտէր դրաւեալ հողամասերու հալածանքը։

Նոր պատրիարքին նշանակումը կ'իյնայ միաբանութեան, որ այսօր շուրջ 60 եպիսկոպոս եւ քահանայ ունի։ Սկզբունքով, միաբանութիւնը պէտք է ընտրութիւնը կատարէ յուղարկաւորութենէն 40 օր յետոյ, եթէ մինչ այդ տեղապահ մը չնշանակէ, որ աւելի երկար պայմանաժամեր կ'արտօնէ։ Այդպէս եղաւ եւ Թորգոմ Արք. տեղապահ ընտրուեցաւ Փետրուար 9-ին։

1852-ի սթաթու քուօ-ի համաձայն, որ կը բաշխէր զանազան եկեղեցիներու առանձնաշնորհներն ու պատասխանատուութիւնները, Հայոց Պատրիարքը երեքէն մէկն է Երուսաղէմի եւ Բեթղեհէմի Ս. վայրերու պահապաններէն։

Ու լրագրողը քրքրելով սաղիմական մեր պատմութիւնը կը հասնի, անշուշտ, մեր ներքին ցաւերէն մէկուն՝ Պատրիարքին եւ Շահէ Արք.ի վէճին, որ յանգեցաւ վերջինոյն արտաքսման եւ բացաւ, կ'ըսէ Ֆրաշոն, ամիսներու թշնամութիւններ — հարուած, նախատինք — իրենց կողմնակիցներուն միջեւ։

Ինչ որ ալ ըլլան պատճառները, կ'աւելցնէ թղթակիցը, Շահէ Արք. «Իսրայէլամէտ» համբաւին տիրացած է ու նաեւ ճկուն, եթէ ոչ անպարկեշտ կալուածային փոխանցումներու մէջ։ Իսրայէլացիք զինքը պաշտպանեցին։ Միաբանութեան ծոցը իր վերադարձը ապահովելու համար, ճնշում բանեցուցին, մերժելով երկարաձգել Աւստրալիայէն եկած, ուրիշ եպիսկոպոսի մը՝ Գարեգին Արք. Գազանճեանի կեցութեան վիզան։ Բացէ ի բաց, արտաքսման սպառնալիք մըն էր։ Աւելին՝ Իսրայէլի առաջին ուղղակի միջամտութիւնն էր Երուսաղէմի քրիստոնեայ եկեղեցիներու գործերուն, բռնաբարելով 1967-ի յանձնառութիւնը, քաղաքին վերամիացման առեն, յարգելու կրօնքներու անկախութիւնը եւ 1852-ի նշանաւոր սթաթու քուօն։

Մեծ յուզում ստեղծուեցաւ հին քաղաքը եւ քրիստոնեայ եկեղեցիներու անմիջական հակազդեցութիւնը պատճառեց. — «Եթէ Հայերուն դպիք, Ս. Վայրերը կը փակենք»։ Ծննդեան տօներու նախօրեակն էր եւ սպառնալիքը ազդեց։ Իսրայէլացիք հրաժարեցան արտաքսման իրենց որոշումէն։

Բայց, Փետրուարի սկիզբը, Շահէ Արք. «Իսրայէլամէտ»ը վերադարձաւ վանատան իր յարկաբաժինը, ուր կը շրջագայի իր զինեալ թիկնապահներով։

Միջամուխ ըլլալու նոր փո՞րձ։ Հաւանաբար ո՛չ, կ'ըսեն հին քաղաքական քրոնիկի մասնագէտները, որոնք դիտել կու տան թէ, կրօնաւորը միշտ արտաքսուած միաբանութենէն ընտրելի չէ պատրիարքութեան գլուխը։ Արդէն, Իսրայէլի Կրօնից նախարարը անմիջապէս վաւերացուց տեղապահին ընտրութիւնը, սպասելով, որ միաբանութիւնը կրկին հաւաքուի, քանի մը շաբաթէն կամ քանի մը ամիսէն (**) եւ վերջնական ընտրութիւն մը ընէ։

Թ. Ա. Թ.

(*) Տե՛ս «Յառաջ»՝ Մարտ 3։

(**) Ըստ մեր տեղեկութեանց, պատրիարքական ընտրութիւնը կը կատարուի Մարտ 21-ին եւ 22-ին։

ԳՈՀԱՐ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆԻ ՓԱՐԻԶԵԱՆ ՀԱՄԵՐԳԻՆ ԱՌԹԻՒ

ԷՋ ՄԸ ԵՐԳՁՈՒՀԻԻ ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԵՆԷՆ

Թիֆլիս ցնծութեան մէջ էր։ Ալ աւելի ցնծութեան մէջ էին Թիֆլիսի Հայերը։ Հինաւուրց քաղաքի ամառնային թատրոններու կամարներու տակ կը թեւածէր Գոհար Գասպարեանի աստուածային ձայնը։ Երգչուհիի առաջին այցն էր տեղւոյս։ Առաջին համերգաշարը, առաջին յաղթարշաւը։

Երգասէր ու երաժշտասէր քաղաքը, որ անցեալին բախտը ունեցած էր իր յարկին տակ բաւական երկար ժամանակով հիւրընկալելու իտալական օփերայի աստղերը, այնուհետեւ ունկնդրելու երգարուեստի այնպիսի փայլուն վարպետներ, ինչպէս Շալեափին, Շահմուրատեան, Մուխտարովա, Բաղրիճէ, Իուէցկի ու նաեւ շատ ուրիշներ, հիմա պարզապէս կախարդըւած էր նոր հրաշքով մը, նոր յայտնութեամբ։

Համերգներու մէկ մասը տեղի կ'ունենար «Վրաց Ֆիլհարմոնիայի» ամառնային թատրոնին մէջ, որ կը գտնուէր Պլեխանովեան պողոտայի վրայ, զով ու ծառախիտ զբօսայգիի մը մէջ։

Ամէն անգամ պողոտան կը հեղեղուէր մարդոցմով ու գրեթէ կը դադրէր երթեւեկը։ Որքան ալ ուշ ժամու ըլլար, զբօսայգիէն դուրս եկած հանդիսականները չէին ցրուեր։ Կը սպասէին երգչուհիին յայտնուելուն, որպէսզի անգամ մըն ալ մօտէն տեսնեն, սեղմեն ձեռքը, ոմանք ինքնագրեր –օթօկրաֆ– խլեն, իսկ միւսները ճիշդ այստեղ, պողոտային վրայ, ցնծագին բացագանչութիւններով, բուռն փոթորկալից ծափողջիւններով իրենց հիացմունքը արտայայտեն այն մեծ, անհուն բաւականութեան համար, որ ստացած են համերգէն։

Շէնշող, անսեթեւեթ ու անբռնազբօս, ան համերգաշարի այդ օրերուն չուայլօրէն կը փռէր, շաղ կու տար իր հոգիի աստուածատուր գանձերը։ Ծրագրէն դուրս «պիսերով» այնքան կ'երգէր, մինչեւ որ հանդիսականները իրենք կ'ամչնային, իրար կշտամբելով վերջապէս կը դարեցնէին ծափահարութիւնները եւ երգչուհիին հնարաւորութիւն կու տային աւարտել համերգը։

Պողոտային վրայ խռնուած բազմութիւնը ամէն համերգէ յետոյ երգչուհիին կ'ուղեկցէր մինչեւ հիւրանոց, ապա միայն կը ցրուէր տուները։

Կարելի էր նախանձիլ զբօսայգին բոլորող շէնքերու բնակիչներուն, որոնք իրենց պատշգամներէն, բաց դռներու եւ պատուհաններու առջեւ խռնուած, մինչեւ ուշ գիշեր կ'ունկնդրէին Գոհար Գասպարեանի համերգները։

Եւ սակայն, շատ տարիներ վերջ, երբ այսօր ես կ'ուզեմ անգամ մըն ալ յիշողութեամբը վերապրիլ հեռու ժամանակներու այն երանելի պահերը, մտքիս մէջ կ'արթննայ անմոռաց դէպք մը, որ ես պահած եմ, ինչպէս հաւանաբար լուսնի վրայ ոտք դրած առաջին մարդը կը պահէր այնտեղէն հետը բերած ափ մը լուսնահողը։

Համերգներէն մէկուն ժամանակն էր։ Ստոյգ չեմ յիշեր, յատկապէս որու –չէ՞ որ ես ներկայ կը գտնուէի գրեթէ բոլոր համերգներուն– Ֆիլհարմոնիայի ամառնային թատրոնի կիսարաց սրահը լեփ լեցուն էր հանդիսականներով։ Ասեղ ձգելու տեղ չկար ոչ միայն դահլիճին մէջ, այլեւ սրահն օղակող փայտէ կանաչ բազրիքներու վրայ, ուր մենք ծտերու նման թառած էինք կողք-կողքի ու մեր շունչերը պահած, համակ լռութիւն դարձած։

Կ'երգէր Գոհար Գասպարեանը, եւ օդը կարծես կը լեցուէր, կը ժանեակուէր Փականինիի ջութակի առաջին լարի մոգական թրթիռներով։ Շշմեցուցիչ արագութեամբ իրարու յաջորդող հնչերանգներն ու ձայնակամարներն անտես – աներեւոյթ թելերով, իրենց ափին մէջ կը հաւաքէին ամբողջ դահլիճը, քաղցր դողով կը համակէին սրտի ամէն զարկ, ամէն տրոփ։

Ուշ ատեն, երբ երգչուհիին ոգեւորութիւնը գագաթնակէտին հասած, Ալեաբեւի «Սոխակը» կը ծորացնէր, յանկարծ, կարծես հրաշքով, անոր աստուածային ծիվլոցի արձագանգը լսելի դարձաւ ճիշդ մեր գլխուն վերեւ, լորենիի ծաղկակոյլ ճիւղերու ընդմէջէն։

Սկիզբը այնպէս թուեցաւ, թէ տեղւոյս պատրանք է, լռութեան խաբկանք։ Բայց երբ երգչուհիի ձայնն ու անոր կրկնակը փոխնիփոխ դարձան, պատրանքը ցնդեցաւ ու մնաց իրար արձագանգող երկու երգիչներու աքանչելի զուգերգը –տիւօ– որոնցմէ մէկուն կլկլոցը մեղի կը հասնէր բեմէն, միւսինը լորենիի ծաղկակոյլ ճիւղէն։

Գոհար Գասպարեանի երգին արձագանգողը սոխակ մըն էր, որ չես գիտեր ուրկէ եւ ինչ հնարքով թռած եկած էր զբօսայգի, թառած լորենիի ճիւղին, եւ երգչուհիի հետ մրցման մէջ մտած, կը դեղգեղէր հոգեմայլ ձայնով։

Այնպէս կը թուէր, թէ երգչուհին ու թռչունը կը խօսէին իրարու հետ երգի ձայնով, զգացմունքի ձայնով, հաւանօրէն միայն իրենց համար հասկնալի լեզուով, որովհետեւ երկուքն ալ կը սաղմոսէին, կը փառաբանէին ազատութեան երգը, կեանքի քայլերգը...

Երբ դադրեցան Ալեաբեւի ամենաքանչելի մեղեդիի հնչիւնները ու, րոպէական քար լռութենէ յետոյ դահլիճը կարծես յանկարծ պայթեցաւ, իմ դրացիներս իրենց ծափերը փոփոխակի ուղղեցին մերթ դէպի դահլիճ՝ երգչուհիին, մերթ դէպի վեր՝ անկոչ թռչունը, որն իրեն համար անսպասելի ծափահարութեան աղմուկէն արդէն թռած գացած էր...

Կը ծափահարէի նաեւ ես։ Կը ծափահարէի ուժգին, անմոռաց թափով, ձեռքիս ափերը ցաւցնելու աստիճան։ Կը ծափահարէի ու ճիչղն ըսելով, այդ պահուն չէի գիտեր որուն տալ առաջնութիւնը, ով որմէ փոխ առած էր ձայնի այդ կախարդական կլկլոցը, երգչուհին սոխակէ՞ն, թէ սոխակը երգչուհիէն։

Ինչեւիցէ, տեղւոյս հազուագիւտ պահ մըն էր, որն, ով գիտէ, գուցէ հազար տարին մէկ անգամ կրնար պատահիլ։

Բ. ՍԷՅՐԱՆԵԱՆ

...Հազուադէպ էր նաեւ եւ յիշատակելի Նոյեմբեր 24-ի երեկոյթը զոր կազմակերպած էին Հ.Բ.Ը.Միութիւնը եւ Հայ Կարմիր Խաչը, Փարիզի Ալեք Մանուկեան Մշակութային Կեդրոնին մէջ, ուր Գոհար Գասպարեանի արձագանգողը Երեւանի Հայկական Պետական Օփերայի տնօրէն եւ աքանչելի թենոր Տիգրան Լեւոնեանն էր, որ ի բացակայութեան Վրաստանի անկոչ սոխակին, կը վերցնէր հանդիսականները։

Հիանալի երգարուեստի վարպետներուն համերգը կ'աւարտէր ներկայ երախտագէտ արուեստագէտներու, տուեստագիտուհիներու եւ երաժշտասէր հասարակութեան երկար ծափողջիւններով եւ բարի վերադարձի մաղթանքներով հայրենի հիւրերուն։

Ուրախութեամբ կը տեղեկացնենք որ իրականացած են այդ մաղթանքները։ Աշխարհահռչակ երգչուհի Հայոց սոխակը եւ մեծատաղանդ թենոր Տիգրան Լեւոնեան, Մարտ 7-էն սկսեալ դարձեալ Կարմիր Խաչի հիւրերը պիտի ըլլան, Փարիզի մէջ երկրորդ անգամ ըլլալով ներկայացնելու համար Տիգրան Չուխաճեանի Արշակ Բ. հոյակապ հայրենասիրական ֆիլմը, որուն բեմադրիչն է նոյն ինքն Տիգրան Լեւոնեան։ Ներկայացումը տեղի պիտի ունենայ Մարտ 11-ին, Գոմոս սինէմայի մէջ։

Գոհար Գասպարեան եւ Տիգրան Լեւոնեան, Մարտ 18-ին կրկին պիտի հրապուրեն հայ եւ միջազգային երգի սիրահարները, Փարիզի 9-րդ թաղամասի Բաղաքապետարանի Բոսսինի սրահին մէջ։

Վ. Ն.

ԼԻՈՆԻ ԷՔԻՒՄԷՆԻԶՄԻ ԱՄՊԻՈՆԻՆ ՓԵՏ. 22-Ի ԴԱՍԱԽՕՍԸ՝ ԳՐ. ՊԼՏԵԱՆ

Փետրուար 22-ին, Լիոնի Աստուածաբանական Համալսարանին մէջ, Հայ եւ Բիւզանդական Եկեղեցիներու փոխ - յարաբերութեան մասին, էքիւմէնիզմի ծիրէն ներս, հրաւէրովը՝ ամպիոնի վարիչ՝ Հայր Միշալոնի, խօսեցաւ փրոֆէսէօր Գրիգոր Պլտեան։

Ասիկա երկրորդ մասն էր այն նիւթին, որու կապակցութեամբ գրած էինք անցեալ Նոյեմբերին «Յառաջ»ի սիւնակներուն մէջ։

Դասախօսը նախորդ անգամ կը ներկայացնէր երկու եկեղեցիներու յարաբերութիւնը անցեալին. իսկ այս անգամ ան խօսեցաւ ներկային մասին։

Փրոֆէսէօր Պլտեան վարպետն է մըթնոլորտ ստեղծելու եւ հետաքրքրական դարձնելու իր ներկայացուցած նիւթերը, որու շնորհիւ ամբողջ կէսօրէ ետք մը դասախօսութեան հետեւողներուն ուշադրութիւնը յաջողեցաւ գամել իր վրայ։

Նիւթը կ'ընդգրկէր Հայ եւ Օրթոտոքս Եկեղեցիներու երկխօսութիւնը այսօր։ Բայց նախ հարկ էր ներկայացնել Հայ Եկեղեցւոյ ներկայի զոյավիճակը։ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի մասին խօսելով, անդրադարձաւ նոր բացուած՝ Սեմինարի ճեմարանին եւ Արցախի թեմերու մասին, մէջբերումներ կատարելով մերթ ընդ – մերթ Պարգեւ Եպիսկոպոսի «Յառաջ»ի տուած տեսակցութենէն, ուր յատկապէս կ'ընդգծէր անոր կարծիքը Հայ Եկեղեցւոյ ազգային նկարագրի մասին։

Ունկնդիրներուն համար շատ հետաքրքրական էր լսել Արցախի Թեմի կազմակերպչական մանրամասնութիւններու մասին, որովհետեւ շատեր ծանօթ էին այնտեղ կատարուող վերջին դէպքերուն։

Հետաքրքրական էր նաեւ լսել նուիրապետական միւս Աթոռներու՝ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան, Երուսաղէմի եւ Պոլսոյ Պատրիարքութիւններու մասին, իրենց ներքին վարչական եւ թեմական մանրամասնութիւններով։

Պէտք է ըսել որ փրոֆէսէօր Գրիգոր Պլտեան առարկայօրէն ներկայացուց Հայ Եկեղեցւոյ ներկայ զոյավիճակը թէ՛ Հայաստանի եւ թէ՛ Սփիւռքի մէջ, այնպէս ինչպէս որ է։ Օրինակի համար, Հայ Եկեղեցւոյ ազգային նկարագրին անդրադառնալով, խուսափեցաւ իր անձնական կարծիքներն ու տեսակէտները տալէ։ Աւելիպար եկեղեցականներու տեսակէտը ընդգծեց այդ մասին։

Դասախօսութեան աւարտին, մօտաւորապէս մէկ ժամի չափ հարցումներ եղան օրուան դասախօսին, որոնց՝ ինչպէս անցեալ անգամ, այս անգամ դարձեալ փայլուն կերպով պատասխանեց։

Փետրուար 22-ը Վարդանանց տօնն էր, կրնանք ըսել որ էքիւմէնիզմի ծիրէն ներս այդ օր Հայ Եկեղեցւոյ մասին տրուած դասախօսութիւնը Պր. Գրիգոր Պլտեանին կողմէ, լաւ կերպերէն մէկն եղաւ ոգեկոչելու Վարդանանց ոգին։

ԼԻՈՆՑԻ

ՄԱՐԻ Յ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ԱՏԱՆԱՅԷՆ ՄԱՐՏԻՆԻ ԹՐՔԱԿԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑԸ 1909-1918

խմբագրութիւն՝ ԲԻՒԶԱՆԴ ԵՂԻԱՅԵԱՆ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԱՍ

ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԴՈՒՌԸ ՊՈԼՍՈՅ ՄԷՋ

Ատանայի ազքատ թէ արհեստաւոր դասակարգին համար ապրուստի յաւելեալ միջոցներէն մին բամպակ քաշելն էր, «կօզա չիֆլէմէք»։ Կային բամպակի հըսկայ գործարաններ՝ բամպակի թել քաշելու եւ կտաւ հիւսելու համար։ Սակայն հում բամպակը իր կճեպէն հանելու գործը կը կատարէին տան մէջ կիները, որոնք կարիքն աւելի՝ զարդեղէններ ունենալու սիրով կը լծուէին այդ աշխատանքի, իրենց պարապոյ ժամերուն։

Հուժկու բեռնակիրներ մթերանոցէն բամպակի խոզակները խոշոր խարարներու մէջ լեցուցած՝ կը կրէին տուներուն։ Ու տանտիկինները սուֆայի կամ բակի մէկ անկիւնը՝ կը թրջէին այդ խոզակներու կոյտը, որպէսզի մինչեւ առաւօտ կակուղնան կարծր կճեպները։ Ու հետեւեալ օրը, տան գործերը լրացնելէ ետք, կիներն ու աղաք՝ մանչ թէ աղջիկ, կը նստէին «բամպակ քաշելու»։ Շատ դիւրութեամբ իր կակուղցած կճեպէն դուրս կ'ելլէր բամպակը։ Զուարթ պատմութիւններով ու կատակներով ժամանակը կ'անցնէր, երբեմն մինչեւ ուշ երեկոյ, մրցելով թէ ո՛վ աւելի մեծ դէզ բամպակ կը կուտակէր։ Ու Շաբաթ օրը կուգար վարձատրելու զիրենք քանի մը արծաթով։

Այս գործը հազիւ քանի մը ամիս կը տեւէր, ձմրան եղանակին – սակայն շահաբեր էր չքաւորներուն համար, ո՛չ միայն իր բերած դրամով, այլ եւ ընծայած վառելանիւթով։ Բամպակի չոր կճեպով կը տաքնային տան լուացքի կաթսաներն ու հացի փուռերը։

Օր մըն ալ, տուն վերադարձիս, տեսայ որ մեծ մօրեղբայրս Յակոբ նստած կը խօսէր հօրս հետ։ Հայրս զիս տեսնելուն՝ ըսաւ.

– Գիտե՞ս, Մարի, Յակոբ մօրեղբայրը եկած է քեզ տանելու բամպակ քաղելու համար, գիւղը։

Այս անակնկալ խօսքը լախտի հարուածի պէս իջաւ գլխուս. սկսայ լալ։ Յակոբ մօրեղբայրը ո՛չ դիւրահաղորդ եւ ոչ ալ զուարթախօս էր։ Ամէնքս ալ կը վախնայինք իր շուքէն. մանաւանդ մօրեղբայրներու երկար ցանկին՝ առաջին գլուխն էր, եւ ակնածանքով կը վարուէինք հետը։ Վարժուած էինք զինքը միշտ տեսնել խոժոռադէմ։ Փաղաքշանքի բառ մը չէր շռայլեր փոքրերուս։ Հակառակ իր խիստ կեցուածքին, կը սիրէի իրենց երթալ, որովհետեւ իր երկու մանչերը՝ Արթինն ու Արամը կը շփացնէին զիս – յետոյ՝ քեռկինս թուզի պաստեղով կը վարձատրէր միշտ մեր այցելութիւնը։ Ուստի, իր ներկայութեան՝ հօրս այդ խօսքը լուրջի առի ու լացի։

Բայց հօրս ժպիտն ու գգուանքը հասկցուցին ինծի՝ թէ կատակ էր եղած խօսքը։ Բամպակ քաղելու այդ սպառնալիքով կ'ուզէին սանձել վայրի տղու ազատութիւնս։ Ընկերուհիներէս լսած էի բամպակ քաղելու պատմութիւնները։ Ամառնային այգիներու շէնշող կեանքէն յետոյ, աշնան ատեն, աղքատ այրի ընտանիքներ կ'երթային աշխատելու բամպակի դաշտերուն մէջ։ Այնտեղ, բացօթեայ Պոհեմական կեանքը հաճելի ըլլալու էր՝ կ'երեւակայէի, սակայն չարաչար աշխատանքը երբեք ցանկալի չէր ինծի համար, մանաւանդ երբ կը պատմէին թէ բամպակի խոզակները քաղած միջոցին՝ կճեպներու փշոտ ծայրերը արիւն կը քամէին փափուկ մատներէն։

Բամպակի դաշտերը՝ իրենց տարածուն սպիտակութեան մէջ՝ կը նմանէին ձիւնաթոյր բուրաստաններու, շողով ու լոյսով օծուած։ Մարդիկ իրենց գոյնզգոյն վրաններէն դուրս կ'ելլէին արեւին հետ, վայելելու բնութեան բարեգալուստ հըրապոյրները, եւ ցօղաթուրմ առաւօտեան նեկտարը կը ծծէին լիաթոք։ Ու կը վազէին դաշտերու աշխատանքին։ Օրուան մեծ տապին, կ'երթային հանգչիլ հիւրընկալ ծառերու շուքին ներքեւ, ու կազդուրիչ մրափէ մը ետք, աւելի եռանդով կը լծուէին աշխատանքի։ Վերջալոյսը իր բոցավառ շքեղութեամբ կուգար պճնել անոնց խանձած ճակատները՝ վարձատրութեան գոհունակութիւնով, որուն իրաւամբ արժանացած էին իրենք։

Աստղազարդ գիշերներու մտերմութիւնը կը հաւաքէր զիրենք լուսացայտ խարոյկներու շուրջ, երգով ու պարով կամ զուարճալի հէքեաթներով, մինչեւ վերջին կայծերու բարերար ջերմութիւնը կը թուլցնէր իրենց ջիղերն ու լեզուին կապերը։ Խօսակցութիւնները կը յանգէին իրենց արդար վաստակի ուրախութեան։

(Շար. 74)

(Շար. Ա. էջէն)

րեա կը նկատուին: Լճէվիտ բազմաթիւ պատճառներ կը նշմարէ այս երեւոյթին մէջ. ամէնէն գլխաւորը այն է որ Կորբաչով 1985-ին Եւրոպայի հասարակաց տան մը գաղափարը յայտնած էր ուր նաեւ տեղ պիտի ունենար Խորհրդային Միութիւնը: Ասիկա արդէն Մեծն Պետրոսի երազն էր. սակայն, ինչպէս կ'ըսէ Լճէվիտ, այդ հասարակաց տան մէջ չէր կրնար տեղ ունենալ Ռուսիա մը որ իր եաեւէն քարշ կուտայ Ասիոյ կէսը:

**

ԹՈՒՐՔԵՐԸ ՄՈՒՏՔ ԳՈՐԾԱԾ ԵԻՐՈՊԱՅԻ ՀԱՍԱՐԱԿԱՊԵՏՈՒԹԵՆԷՆ ՆԵՐՍ...

Մինչ Թուրքիա տարուէ տարի ի զուր կը նորոգէ իր անդամակցութեան դիմումը, Թուրքեր արդէն մուտք գործած են Եւրոպայի հասարակապետութենէն ներս: Լուրը կուտայ Մարտ 7-ի «Միլլիյէթ» օրաթերթը, «Եւրոպայի Հասարակապետութիւնը Թուրքեր կը մաքրեն» խորագրով: Այդ Թուրքերը Անատոլուի զանազան անկիւններէն Պրիւսէլ փոխադրուած բանուորներ են որոնք աշխատանքի օրուան աւարտին կը լծուին Հասարակապետութեան կեդրոնատեղին մաքրելու գործին. կ'աւլեն, ապրերը կը հաւաքեն, կը սրբեն. նոյնիսկ իրենցմէ մէկուն յանձնուած է ամէն առաւօտ անդամ երկիրներուն դրօշակները պարզելու եւ իրիկունը իջեցնելու պարտականութիւնը: Ան կ'ըսէ թէ առիկա կ'ընէ, օր մը հոն, միւսներուն կարգին Թուրքիոյ դրօշն ալ երազելով...: Թուրք գործաւորներու կողմէ գրաւուած մարզ է նաեւ կեդրոնատեղին խոհանոցը, ուր սակայն իրենց տրուած գործերը սոխ ջարդելով, աման լուալով ու գետինները սրբելով կը սահմանափակուին:

«Եւրոպայի ապտոտութիւնները» կը մաքրեն 500-ի վրայ 350 Թուրքեր, մեծ մասամբ Աֆիոնէն դաղթած:

ՄԱՐԶԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՖՈՒԹՊՈԼ

● ԴԺՈՒԱՐ ՀԱՒԱՍԱՐՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Սէն Թ'Անթուանի Հ. Մ.ը կը պայքարի պահելու համար իր տեղը Միջերկրականի պատուոյ դասակարգին մէջ: Յաջողած է հաւասար արդիւնք մը (2 – 2) ձեռք բերել, իր դաշտին վրայ, Սէն Սիրի դէմ՝ որ 2-րդ է, մինչ Սէն Թ'Անթուան՝ նախավերջին, դասաւորումին վրայ:

Աւելի յաջող է ակումբին fanէ խումբը. յաղթած է Ռօշվիլի՝ 5 – 1, լիկի առաջնութեան ի հաշիւ:

**

● ՀԱՅ ՊԱՏԱՆԻՆԵՐ ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՄԷՋ

Խորհ. Միութեան պատանեկան խումբը երեք մրցումներ կատարած է Թուրքիոյ մէջ, երկրին նոյն դասակարգի կազմին հետ: Մէկ յաղթանակ, մէկ հաւասարութիւն, մէկ պարտութիւն:

Խորհրդային խումբին մարզիչներէն մէկն է Մարգարով, Արարատի նախկին կեդրոնական յառաջապահը: Խումբին մէջ էին երկու Հայեր Արմէն Բաբալարեան եւ Երուանդ Կրբաշեան:

**

● Ի՞ՆՉ ԼՈՒՐ ԱՐԺԱՆԹԻՆԷՆ

Մեր ընթերցողները կը յիշեն հաւանաբար որ Պուէնոս – Այրէսի Արմենիօ ակումբի առաջին խումբը, բաղկացած ընդհանրապէս ոչ-հայածին խաղացողներէ, բայց հայ վարիչներով, յաջողած էր հասնիլ, 1987-ին, Արժանթինի բարձրագոյն դասակարգին՝ ուր կը խաղան համաշխարհային համբաւով ակումբներ:

Առաջին տարին հայանուն խումբը կըրցաւ պաշտպանել իր տեղը, բայց անցեալ մրցաշրջանին անկումը անխուսափելի եղաւ: Իսկ այս տարի՞: Դժբախտաբար, իջնելէ վերջ դասակարգ մը վար, ուր ախոյեան էր երկու տարի առաջ, Արմենիօ չէ յաջողած լաւ արդիւնքներ ձեռք ձգել եւ ներկայիս ազգային երկրորդ դասակարգէն ալ արտաքսուելու վտանգին տակ կը գտնուի: Կը գրաւէ վերջին տեղը, 22 խումբերու միջեւ, 28 մրցումներէ յետոյ:

Վ. Մ.

Պր. Յարութիւն Ի. Քեչեան եւ իր ընտանեկան բոլոր պարագաները սրտի խոր կսկիծով կը ծանուցանեն իրենց մօր եւ ազգականին՝

ՏԻԿԻՆ ՍԵՐԻՆԷ ՔԵՉԵԱՆԻ
(Ծնեալ՝ Պախարեան)

մահը, որ պատահեցաւ Փետրուար 28-ին:

Յուղարկաւորութեան արարողութիւնը տեղի ունեցաւ Մարտ 6-ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Եկեղեցին ժամը՝ 14-ին:

Որեւէ մահազդ ղրկուած չըլլալով, կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել:

ՓՈԽԱՆ ԾԱՂԿԵՊՍԱԿԻ

Ազգին Սապունճեանի մահուան առթիւ, Տէր եւ Տիկին Սուրէն Գործունեան 1500 Ֆրանք կը նուիրեն «Յառաջ»ի, փոխան ծաղկեպսակի:

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՒ

LA MÈRE DE DIEU
(THEOTOKOS)

Գրեց՝
ՎԱՉԷ Ծ. ՎՐԴ. ԻԳՆԱՏԻՈՍԵԱՆ

Ստանալու համար դիմել՝

Archimandrite
Vatché IKNADIOSSIAN
Eglise St. Thatéos
7, Campagne Périer, St. Antoine
13015 Marseille

L'EPHORIE
ET LE COMITE DES DAMES
DE L'EGLISE APOSTOLIQUE
ARMENIENNE D'ALFORTVILLE
présentent
sous la Présidence
de l'Archevêque Kude NACACHIAN

Musiques, Chants et Danses d'Arménie

interprétés par un groupe
de 30 jeunes artistes
du Palais des Pionniers et d'Ecoliers
«GHOUGAS GHOUGASSIAN»
d'EREVAN
avec le chanteur *Hamlet Guevorkian*
Direction musicale : Hagop ARABIAN
Direction
chorégraphique : Hovsep CHAMAMIAN
Dimanche 11 Mars à 15 heures
Théâtre Municipal de Charenton
107, rue de Paris
94220 Charenton-Le-Pont
M° : Charenton - Ecoles
Réservations : 43 - 76 - 65 - 37

ՃԱՇ

ՎԻԷՆԻ ՄԷՋ

Մարտ 11, Կիրակի, կէսօրին. Salle des Fêtes-ի մէջ: Կազմակերպուած Կապոյտ Խաչի Վիէնի մասնաճիւղին, Մշակոյթի Տան եւ U.S.G.A.-ի կողմէ:

Ճաշագին՝ 100 Ֆր.:
Անչափահաս՝ 50 Ֆր.:
Տեղերը ապահովել հեռաձայնելով.–
74 – 53 – 43 – 80

Հասոյթը կը յատկացուի Հայաստանի օգնութեան:

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հրահանգով, Կիրակի, Մարտ 11-ին, Փարիզի եւ շրջանի բոլոր Հայ Եկեղեցիներուն մէջ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի Պէյրութի մէջ զոհ գացած Հայերու հոգիներուն ի յիշատակ:

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Հայկ Փոխանեան եւ զաւակները Րաֆֆի եւ Արա, իրենց իրենց սիրեցեալ կնոջ եւ մօր՝

ՄԱՆՆԻԿ ՓՈԽԱՆԵԱՆԻ

մահուան քառասունքին առթիւ, հոգեհանգստեան պաշտօն կատարել կուտան Կիրակի, Մարտ 11, ժամը 16-ին, Քրէմլէն Պիսէթրի գերեզմանատունը ընտանեկան դամբարանին վրայ, արարողութեամբ տանէրէց Տ. Մեսրոպ Աւագ Քահանայ Ժամկոչեանի:

Ի գիտութիւն ողբացեալին յիշատակը յարգողներուն:

CROIX BLEUE
DES ARMENIENS DE FRANCE
Section Marseille-Ville

NUITÉE de PRINTEMPS

Samedi 10 Mars
— de 21 heures à l'aube —

Château des Fleurs
16, boulevard Michelet - Marseille

Animée par
— *l'Orchestre Hayrenik*
— *Jean Marc de Radio Monte-Carlo*
— *Disco Star*
et la participation de
Patrick Fiori

— Entrée 100 Frs. —

Réservations au :
91. 50. 68. 71 — 91. 41. 74. 89
91. 66. 09. 06

ԱՐԵՒԱԳԱԼ

ՄԵԾ – ՊԱՀՔի հետեւեալ Կիրակի օրերուն, Պատարագէն անմիջապէս առաջ, ժամը 10-ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ, Արեւագալի ժամերգութիւն կը կատարուի:

– Կիրակի, Մարտ 11, Անառակի Կիրակիին:

– Կիրակի, Մարտ 18, Տնտեսի Կիրակիին:

– Կիրակի, Մարտ 25, Դատաւորի Կիրակիին:

– Կիրակի, Ապրիլ 1, Գալստեան Կիրակիին:

U.G.A.B. - PARIS

L'ARMENIE AUJOURD'HUI

Exposition
de photographies
réalisées par
ARMINEH JOHANNES
du 14 au 20 Mars
de 18h à 20 h 30
au Centre Culturel ALEX MANOOGIAN
118, rue de Courcelles, Paris 17e
Vernissage le Mercredi 14 Mars
à 18 heures
Vente de tirages
au profit de l'Arménie
— Entrée libre —

Croix Bleue

La C.B.A.F. recherche, pour son Centre de Vacances de Bellefontaine, des directeurs et sous-directeurs brevetés, assistants sanitaires, économes et moniteurs brevetés ou stagiaires.

Envoyer les candidatures à :
C.B.A.F.
17, rue Bleue, 75009 Paris

LA CROIX ROUGE ARMENIENNE
présente
Une production Armenfilm
Dimanche 11 Mars à 18 heures 30
au CINEMA COSMOS
76, Rue de Rennes, 75006 PARIS — M° Saint Sulpice

ARCHAK II

de TIGRANE TCHOUHADJIAN
le grand film opéra
avec
GOHAR GASPARIAN — MARIA PETROSSIAN — ALICE MAGARIAN
DIKRAN LEVONIAN — MIHRAN YERGAT — ALEXANDRE VARDANIAN
—— Participation 80 Francs ——

Billets en vente :

ALFORTVILLE	:	Restaurant SEVAN	1, Boulevard Carnot
ARNOUVILLE	:	NAVASSART	58, Rue Raymond Bergogne
BOIS-COLOMBES	:	DJIZMEDJIAN	31, Rue Paul Déroulède
CLAMART	:	TELE CONDORCET	175, Avenue Jean Jaurès
PARIS 9e	:	BAKERDJIAN	35, Rue de Trévise
PARIS 5e	:	ARA TRAITEUR	106, Rue Mouffetard

Pour tous renseignements : 39 - 85 - 36 - 53

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» 83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935 SIRET : 51027317 A R.C. Paris

ՇԱԲԱԹ - ԿԻՐԱԿԻ
ՄԱՐՏ 10-11

SAMEDI-DIMANCHE
10-11 MARS
1990

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48 00 06 70 —

C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 800 Ֆ. — Վեցամսեայ : 410 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.100 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
950 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

65ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 17.229 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 65e ANNÉE — No 17.229

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՄԻԹԵՐԱՆԻ դիրքորոշումը շատ յստակ չէ ընկերվարական պարագլուխներու մըրցակցութեան մէջ: Հինգշաբթի առաւօտ կը թուէր որ Մօրուայի ի նպաստ իր դիրքը կասկած չի վերցներ, բայց, նոյն օրը Նախագահը կ'ընդունէր Ֆապիուսը, որու հետ երկար կը տեսակցէր: Նախորդ օրը Մօրուա ըսած էր. – «Ով կրնայ գիտնալ թէ ի՛նչ կ'ուզէ Աստուած: Տիրոջ ճամբաները բոլորովին անիմանալի են»...: Ամէն պարագայի մէջ, իրողութիւնն այն է որ Միթերան օրէ օր հեռացաւ Ընկերվարական կուսակցութենէն, ցոյց տալով իր որոշ նախընտրութիւնը Ֆապիուսի հանդէպ եւ այլեւս չի կրնար իրաւարարի դեր կատարել:

ՔՈԹ ՏԻՒ ՆՈՌ նահանգը այլեւս Քոթ տ'Առմոր մկրտուեցաւ (առմոր՝ ծով կը նշանակէ պրըթոներէն) աւելի հրապուրիչ դարձնելու համար շրջանը:

ԼԵՀԱՍՏԱՆԻ նախագահը Ժարուզելսկի եւ նախարարապետը (որ համայնավար չէ) Մազովիեցկի Փարիզ ժամանեցին: Վարչապետը, այս առթիւ, տեսակցութիւն մը տուած է «Մոնտ»ի, ուր կը ծանրանայ գլխաւորաբար Օտէր – Նայս սահմանային հարցին վրայ եւ Ֆրանսայի նեցուկը կ'ուզէ անպայման որպէսզի Լեհաստան մասնակցի Օթաուայի Վեցերու (Խորհրդային Միութիւն, Ֆրանսա, Մեծն-Բրիտանիա, Միացեալ-Նահանգներ եւ երկու Գերմանիաներ) խօսակցութեանց:

«ԼԻՊԵՐԱՍԻՈՆ», Մարտ 9-ի իր թիւով, կ'անդրադառնար կուսակցութենէն արտաքսուած երկու դատաւորներուն՝ Գդլեան եւ Իվանով, որոնք չեն վարաներ սակայն յարձակելու Կրեմլինի շրջանակին պականած մթնոլորտին վրայ: Փիէր Պրիանսոն, այս առթիւ իրենց հետ ունեցած խօսակցութիւններէն հատուածներ կը հրատարակէ, ճշդելով թէ հանդիպումը տեղի ունեցած էր արտաքսումէն առաջ: Գդլեան բաւական բան կ'ըսէ: Կը բացատրէ թէ դէզ մը փաստաթուղթեր ունէր, զորս ձեռքէն դատախազը առած է, առանց ստացագիր մ'իսկ տալու, պատճէններ ունին, բայց բնագրերը գրաւուած են: Կը խոստովանի թէ ոչ ոքի հանդէպ վստահութիւն ունի, ոչ իսկ Կորբաչովի, ոչ ալ քաղաքական Բիւրոյին, որոնք շահ ունին հարցը փակելու, որովհետեւ իրենք ալ աղտոտ են: Գդլեան Լիկաչովէն աւելի վտանգաւոր կը գտնէ Կորբաչովը: Առաջինը, կ'ըսէ, ուղիղ իր նպատակին կ'երթայ, կարելի է գուշակել թէ ինչ պիտի ընէ:

ԿՈՐԲԱՉՈՎ կը ջանայ տնտեսական ըսպառնալիքով վախ պատճառել Լիթուանացիներուն, որպէսզի հրաժարին անկախութիւն հռչակելու իրենց մտադրութենէն: Ընդհանուր քարտուղարը՝ Բրասլաւսկա խօսած է իր հայրենակիցներուն, յայտնելով թէ ի՛նչ հետեւանքներ պիտի ծագին Լիթուանիոյ անտեսութեան համար, եթէ չհրաժարին անկախութեան գաղափարէն: Կորբաչով շեշտած է որ այլեւս Լիթուանիա օտար որեւէ երկիր կը դառնայ Խորհրդային Միութեան համար, որու հետ Մոսկուա տարադրամով առեւտրական կապ կը մշակէ, միջազգային շուկայի սակերով: Կիրակի օր, ժողովրդական ճակատի (Սայուտիս) նորընտիր երեսփոխանները (որոնք առաջին շրջանին արդէն Գերագոյն Խորհուրդի մէջ 2/3-ի մեծամասնութիւն ապահոված են) Խորհրդարանը նիստի հրաւիրած են, Կիրակի օր, պաշտօնապէս անկախութիւն հռչակելու համար:

ԽՈՐՀ. ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ ԱԶՐՊԷՅՃԱՆԻ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿԱՑՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԱՅԴ ՇՐՋԱՆՆԵՐՈՒ ԻՐԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ԿԱՐԳԱՒՈՐՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

1. – Պարտադրել Հայաստանի եւ Ազրպէյճանի իշխանութիւնները անմիջապէս բանակցութիւններ սկսիլ իրարու հետ, միջհանրապետական պայմանագիր կնքելու համար, որպէսզի վերահաստատուի փոխադարձ վստահութիւնը, մեկնելով հաւասարութեան, ինքնիշխանութեան եւ հանրապետութիւններու տարածքի ամբողջութեան սկզբունքներէն:

2. – Յանձնարարել Ազրպէյճանի եւ Հայաստանի պետական մարմիններուն, Խորհրդային Միութեան Ներքին գործերու նախարարութեան եւ Ապահովութեան Կոմիտէին, ապահովել զինեալ ջոկատներու լիակատար զինաթափումը, լուծարքի ենթարկել այն բոլոր ծայրայեղական կազմակերպութիւնները եւ միութիւնները որոնք պատասխանատու են ահաբեկչական գործունէութեան եւ զանգուածային անկարգութիւններու համար:

Անհրաժեշտ համարել արգիլել այն քաղաքական կազմակերպութիւններու գործունէութիւնը որոնք բացայայտ կերպով ազգայնականութիւն, ցեղապաշտութիւն եւ կրօնական մոլեռանդութիւն կը քարոզեն:

3. – Յանձնարարել ազրպէյճանական իշխանութիւններուն որ իրադրութիւնը կարգաւորելէ եւ քաղաքացիներու ապահովութիւնը երաշխաւորելէ ետք Բաքուի մէջ արտակարգ վիճակը վերցնելու եւ քաղաքէն զօրքը հանելու առաջարկ ներկայացնեն Խորհ. Գերագոյն Խորհուրդին:

4. – Յանձնարարել ազրպէյճանական եւ հայկական իշխանութիւններուն, երկու շաբթուան ընթացքին մշակել եւ կեդրոն ներկայացնել միջոցառումներ որոնք ուղղուած են հանրապետութիւններու արդիւնաբերութեան, աշխատանքի կարգաւորման, նկատի ունենալով մանաւանդ այն ձեռնարկութիւնները որոնց գործունէութիւնը կապուած է ամբողջ երկրի շահերուն:

5. – Յանձնարարել Ազրպէյճանի ու Հայաստանի Նախարարաց Խորհուրդներուն, հանրապետութիւններուն միջեւ պայմանագիր կնքել, որպէսզի արագօրէն ապահովուի երկաթուղային, ինքնաշարժներու հաղորդակցութիւնը:

6. – Յանձնարարել խորհրդային դատախազութեան, Ներքին Գործոց նախարարութեան, կարճ ժամանակի մէջ Ազրպէյճանի իրաւապահ մարմիններուն հետ ապահովել 1990 Յունուարին Ազրպէյճանի մէջ տեղի ունեցած բոլոր ոճրագործութիւններու, բռնութիւններու եւ անօրինական գործողութիւններու փաստերուն հետաքննութիւնը:

7. – Յանձնարարել Խորհրդային, Հայաստանի եւ Ազրպէյճանի Գերագոյն Խորհուրդներուն համատեղ, որ արագացնեն գաղթականներու օգնութեան կառավարական ծրագրին մշակումը:

8. – Յանձնարարել կեդրոնական եւ տեղական տեղեկատուական միջոցներուն

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ» – ՄԱՐՏ 2 – 6)

ԶՕՐԱՎԱՐ ԱՆԴՐԱՆԻԿԻ ՅՈԲԵԼԵԱՆԸ ՍՏԵՓԱՆԱԿԵՐՏ

Արցախը նշեց Զօրավար Անդրանիկի ծննդեան 125-ամեակը: Նշեց՝ ի հեճուկս բազում դժուարութեանց, զրահակառքերու, հրասայլերու, զինուորներու եւ բիրտ ուժի այլ դրսեւորումներու առկայութեան, նշեց Արցախցիին բնորոշ զուսպ արժանապատուութեամբ:

Փետրուար 25-ին՝ ազգային հերոսին ծննդեան օրը, Ստեփանակերտի քաղաքային Կոմիտէի շէնքին մէջ, որուն վրայ հպարտօրէն կը ծածանի մեր Եռագոյն դրօշը, տեղի ունեցաւ Զօրավար Անդրանիկի նուիրուած յոբելենական ժողովը:

Բեմի խորքին վրայ զօրավարին մեծադիր նկարն էր: Անոր հերոսական կեանքին ու գործունէութեան մասին խօսեցաւ փիլիսոփայական գիտ. թեկնածու, Կիրովականի Մանկավարժական Հիմնարկի Ստեփանակերտի բաժանմունքի Պատմաբանասիրական Փաքիւլթէի տեսուչ՝ Շահէն Ղահրամանեան:

Անդրանիկի ոգին այս օրերուն կը թեւածէ մարտնչող Արցախի մէջ, եւ Արցախ աշխարհը երդում տուաւ պաշտելի զօրավարին՝ հաւատարիմ մնալ իր հող ու ջուրին:

**

«Խորհրդային Ղարաբաղ» օրաթերթը այս առթիւ էջ մը նուիրած է մեծ զօրավարին: «Զօրավար Անդրանիկ» Հայոց Համազգային Միութեան պատասխանատու քարտուղար՝ Արմէն Սերոբեան, իր յօդուածին մէջ կը խօսի ազգային – ազատագրական պայքարին մէջ Զօրավարին ունեցած դերին մասին: Յօդուածագիրը կ'անդրադառնայ Համազգային Միութեան գործունէութեան: Զօրավարին ծննդեան 125-ամեակը կազմակերպող կառավարական յանձնախումբին հետ Համազգային Միութիւնը մշակած է միջոցառումներու լայն ծրագիր մը 1990-ի համար, որ յայտարարուած է Զօրավար Անդրանիկի տարի:

Թերթը հրապարակած է Խաչիկ Դաշտենցի 1962-ին գրած, (*) ցարդ անտիպ

որ ազգամիջեան յարաբերութիւններու մասին կշռադատուած պատասխանատու եւ առարկայական լուսաբանութիւն կատարեն, թոյլ չտալով որեւէ միտում կամ փաստերու աղաւաղում:

Մ. ԿՈՐԲԱՉՈՎ

Մոսկուա, 1990, Մարտ 5

**

Մարտ 7-ին Ազատի մէջ, հանդիպում տեղի ունեցած է Հայաստանի Ներքին նախարար՝ Յ. Յարութիւնեանի, Ազրպէյճանի իր պաշտօնակից Մեմեդովի եւ խորհրդային հրամանատար Շատալինի միջեւ: Ներկայ եղած են նաեւ Խաչիկ Ստամբոլցեան, Ռաֆայէլ Ղազարեան եւ Ալեքսան Յակոբեան:

Հանդիպման գլխաւոր հարցն էր Ազատի բռնագաղթը եւ եթէ պաշտօնական հաղորդումին համաձայն, օգտակար եղած է, խորքին մէջ ոչ մէկ դրական արդիւնք տուած է: Հ.Հ.Շ. բողոքած էր Ազատի տեղահանման դէմ եւ պահանջած որ զօրքը հեռանայ...,

ԸՆԿԵՐՎԱՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐ

ՀՐԱՒԻՐՈՒԱԾ ՕՏԱՐ ԴԷՏԵՐՈՒ ԿԱՐԳԻՆ՝

ԼԵՒՈՆ ՏԷՐ-ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ ԲԱԲԳԷՆ ԱՐԱՐՔՑԵԱՆ ՓԱՐԻԶ ԺԱՄԱՆԵՑԻՆ

Հինգշաբթի օր, Փարիզ ժամանեցին Հ.Հ.Շ.-ի վարչութեան անդամներ Լեւոն Տէր – Պետրոսեան եւ Բաբգէն Արարքցեան, որոնք հրաւիրուած են Ընկերվարական կուսակցութեան Ռէննի համագումարին (Մարտ 15 / 18) որպէս օտար դէտ:

Յիշենք թէ երեսփոխան Լեւոն Տէր – Պետրոսեան վերջերս ընտրուեցաւ նաեւ Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդի պրեզիտիումի անդամ:

«Անդրանիկին» բանաստեղծութիւնը, զոր թերթին տրամադրած է գրողին որդին՝ լրագրող Տարօն Դաշտենց:

Արցախի օրաթերթը մի քանի այլ յօդուածներու հետ էջին կեդրոնը զետեղած է Զօրավարին մեծադիր լուսանկարը:

(*) «Յառաջ». – Կը հրատարակենք ստորեւ այս առթիւ:

ԱՆԴՐԱՆԻԿԻՆ

(ԽՕՍՔ ՎԵՐԱԴԱՐՁԻ)

ԽԱՉԻԿ ԴԱՇՏԵՆՑ

Երբ բազում պոէտ հրալեզու
Վրնջում էին անձի խանդից,
Ես մտքով հեռու Փէռ-Լաշէզում
Պինդ կառչել էի ձիուդ սանձից:

Նժոյգիդ տակ ես որքա՛ն եմ ընկել,
Յորջորջուել մոլի... մեղաւոր,
Եւ կասկածանքով նայել են վրաս
Բանաստեղծները այն պսակաւոր:

Նրանց տենչն էր լոկ՝ շքանշաններ,
Իսկ ես, քո գալիք փառքին միշտ վստահ,
Գիտէի որ դու մի օր պիտի գաս
Դէպի երկիրը քո՝ Հայաստան:

Դու կգաս հաստատ, դա պէտք է լինի,
Կը խառնես աճիւնդ քո սուրբ մայր հողին
Ու թափուի պիտի նրանց գլխներին
Ժանգ, նզովք միայն և պաղ, գորշ մոխիր:

Շառաչով, գիտեմ, շեփորեն պիտի
Քեզ պոէտները նոր հիացմունքի
Եւ նրանք, գուցէ, ովքեր կարմրավիզ
Մանր քրմերն էին մեծ պաշտամունքի:

Անպատիւ են խիստ դառնում օրէցօր,
Գլխիկոր քայլում մայթերով,
Կսկիծներ ունեն նրանք ահաւոր
Ծակոցներ՝ սրտերը խայթող:

Դէ, ուրեմն, ե՛կ, Կարիպալտի Հայոց,
Ժողովուրդը քեզ չի մոռացել,
Թէկուզ եւ անցել են ձիգ տարիներ
Եւ սերունդդ յուշ է դարձել:

Մի ամբողջ երկիր սպասում է, շտապի՛ր,
Անջատել էր քեզ չարիք մի անգութ –
Անբաժան են յար քանզի իրարից
Հայրենիք,
հերոս,
ժողովուրդ:

1962

«ԵՐԵԿՈՅԵԱՆ ԵՐԵՒԱՆ»Ի ՀԻՒՐԸ՝ «ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱՂ»

Այն թուականէն ի վեր երբ Ազրպէյճանէն ղրկուած կազմկոմիտէն կայք հաստատած է Ստեփանակերտ, ընկճելու մեքենան յատուկ թիրախ առած է մարզին օրաթերթ «Խորհրդային Ղարաբաղ»ը: Ան թուղթի տագնապին պատճառով կէս ծաւալով հրատարակուեցաւ միջոց մը ու ենթակայ է զինուորական իշխանութեան գրաքննութեան: Ցատկապէս այս երկրորդ պարագան «Երեկոյեան Երեւան»ի խմբագրութիւնը մղած է «հիւրընկալել» «Խորհրդային Ղարաբաղ»ի էջերէն սա կամ նա պատճառով դուրս մնացած սիւնակները, ամէն թիւի էջ մը յատկացնելով անոնց:

Փետրուար 12-ի «Երեկոյեան Երեւան»ի այս էջին մէջ առաջին տեղը գրաւած է «ԼՂԻՄ-ի եւ Ազրբէջանի յարակից շրջանների արտակարգ դրութեան շրջանի պարէտին հրամանը» (Յունուար 31) ուր «Խորհրդային Ղարաբաղ»ի խմբագրին Մ. Յովհաննիսեանին կը հրամայուի թերթին խմբագրական կազմը ենթարկել զինուորական իշխանութեան քաղաքային պետին, թերթը տպագրել միայն Ստեփանակերտի մէջ, ցրուումը կատարել միայն ԼՂԻՄ-ի տարածքին ու թերթին էջերուն բնօրինակները, ժապաւէնները մարզի սահմանէն դուրս հանելը արգիլել: Այս հրամանին անմիջապէս քովի սիւնակին մէջ տրուած է Արցախի օրաթերթին խմբագրական կազմին պատասխան դիմումը. հոն կ'ըսուի որ մարզին նորահաստատ զինուորական հրամանատարութիւնը տակաւին չէ նշած թերթին պատկանելիութեան արձանագրութիւնը. ան ինչպէս ծանօթ է, Յատուկ կառավարման Կոմիտէին մեկնումէն ետք լոյս կը տեսնէր որպէս «Օրգան ԼՂԻՄ մարզային կուսակցական կազմակերպութեան եւ ժողովրդական դեպուտատների խորհուրդների», ու քանի որ հրահանգ չէ տրուած տակաւին այս արձանագրութիւնը փոխարինելու ուրիշով մը, «Խորհրդային Ղարաբաղ»ի խմբագրութիւնը կ'ըսէ թէ «Խմբագրական կազմը իրեն ենթարկելու իրաւունք չունի ոչ մի այլ ղեկավար մարմին»: Իսկ գալով թերթը տպելու եւ ցրուելու մասին տրուած հրամանին, խմբագրութիւնը կ'ըսէ. – «Մենք գտնում ենք որ դրանով դուք սահմանափակում էք ոչ միայն խմբագրութեան, այլեւ մեր երկրի 300-ից աւելի քաղաքներում ապրող մեր թերթի 60 հազար բաժանորդների շահերը: Այդ պահանջը հակասահմանադրական է»: Հոս, աւելորդ չըլլար յիշեցնել թերեւս թէ «Խորհրդային Ղարաբաղ»ի տպաքանակին մէկ մասը Երեւանի մէջ լոյս կը տեսնէ Ստեփանակերտէն ղրկուած պատճէնով:

Հիւր էջին մէջ տեղ տրուած է նաեւ նոյն խմբագրական կազմի աշխատակիցներուն կուսակցական կազմակերպութեան եւ ստեղծագործական խումբի համատեղ ժողովին որոշումին որ խորագրուած է «Հրապարակայնութիւնը փակի տակ»: Այդ որոշումը չեշտելէ ետք վերոյիշեալ կէտերը, կը տրուի հետեւեալ յաւելեալ ճշդումը: «Ձնայած Բաքւում, Ադրբեջանի մի շարք այլ շրջաններում արտակարգ դրութիւն մտցնելուն, Ադրբեջանի զանգուածային տեղեկատուական միջոցները շարունակում են բորբոքել ազգամիջեան երկպառակութիւն եւ ատելութիւն հայ ժողովուրդի նկատմամբ: Դա մի աւելորդ անգամ հաստատում է որ արտակարգ դրութիւնը, մասնաւորաբար գրաքննութիւնը տարածւում է միայն ԼՂԻՄ-ի վրայ եւ հետապնդում է մարզի բնակչութեան կամքի ազատ արտայայտումը ճնշելու նպատակ:

Այս պարագաներէն մեկնելով ժողովը կ'որոշէ որ զինուորական իշխանութիւնը միջամուխ եղած է քաղաքական ղեկավարման գործին եւ ուստի անոր վերոյիշեալ հրամանագիրը «կատարման համար անհնարին է»: Այսպէս, կ'ըսուի նաեւ որ պաշտօնական բողոքով պիտի դիմէ վերադաս պետական մարմիններուն, ինչպէս դատարան ու խորհրդային լրագրողներու կազմակերպութիւններուն:

Նոյն էջին մէջ ելեկտրաթեքնիք գործարանի բանուորի մը հետ կատարուած հարցափորձը կը վերաբերի մարզին գործադուլի շարժումին. «Ինչո՞ւ չէք աշխատիր» հարցումին, բանուորը կը պատասխանէ. – «Այս երկու տարում մենք ինչքան գործադուլներ որ արել ենք, պատճառը միշտ էլ մէկն է եղել՝ մեր շարժման հակառակորդների ոտնձգութիւնները: Պարզապէս առիթներն են տարբեր եղել: Այս անգամ էլ մեր պահանջը օրակարգի մէջ է, իսկ ահա առիթը՝ եղեռնագործութեան կեդրոնից այստեղ ժամանած, այսպէս կոչուած, կազմկոմիտէն»:

Արտակարգ վիճակի պայմաններուն մէջ արգիլուած է գործադուլը սակայն ... «Ես շատ լաւ գիտեմ դա, բայց միաժամանակ լուսնից չեմ ընկել: Բաքւում մօտ մի շաբաթ է արտակարգ դրութեան պայմաններում ոչ միայն գործադուլներ են անում, այլեւ միթինգներ ու ցոյցեր եւ այդ ամէնը կեդրոնական հեռուստատեսութիւնն այնպէս է ներկայացնում, կարծես այդպէս էլ պիտի լինի: ... Շուշուայ հեռուստահէնները ինքնագլուխ անջատել են Հայաստանի ու մարզի հեռուստահաղորդումները: Ինչո՞ւ չեն պատժւում եթերային աւազակները:

Եւ յետոյ, արդէն գործում է Աղդամ – Շուշի երթուղին: Բայց ահա մի տարուց աւելի է չի գործում Ստեփանակերտ – Գորիս երթուղին, որը մեր մարզի համար կենսական նշանակութիւն ունի ... Դեռ ասում էք ինչո՞ւ էք գործադուլ անում»:

«Երեկոյեան Երեւան»ի նոյն թիւին մէջ Նուրի Ապրեսեան հարցազրոյց մը ունի Խորհրդային ժողովրդական երեսփոխան՝ Հենրիկ Պողոսեանի հետ: Ան վերլուծելով Արցախի ներկայ կացութիւնը, շրջանը նմանցուց երախայի մը որուն ձեռքը բռնած է հուժկու մարդ մը, իսկ ուրիշ մը կը հարուածէ զայն: Ան համաձայն չի գտնուիր որ Հայաստանէն գաղթածներու գրդռութեան հետեւանքն ըլլան հակահայ վերջին արարքները. եթէ անոնց թիւը նոյնիսկ 200 հազար ըլլայ, ի՞նչպէս կրնան ապակայունացնել կացութիւնը երկրի մը մէջ, ուր 7 միլիոն մարդ կ'ապրի...: Հենրիկ Պողոսեան չեշտելով որ «մեր գործը արդար է», համոզուած է որ «Լեռնային Ղարաբաղի հարցը պէտք է վճռուի խաղաղ երկխօսութեան ուղիով»: Ու մեկնելով այս համոզումէն, կը յիշեցնէ իր հայրենակիցներուն որ «թոյլ չտան քաղաքացիական պատերազմի սանձազերծում»:

Քիչ մը տարօրինակ ու անտեղի չի՞ թուիր հանդարտութեան սա յամառ խրատականները որ կը տրուին մեր ժողովուրդին, երբ արդէն ան առիթ չի գտներ պարծենալու իր պատմութեան զոհաբերութեան էջը. այդ խրատականը կուգայ թէ՛ վերին իշխանութենէն, թէ՛ դրացիէն եւ թէ մեզմէ...: Երանի՛ թէ կարենայինք հաւատալ թէ այդքա՛ն կը վախնան մեր անհանդարտութենէն...:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ԶԻՆՈՎԻԵՒԻ ԱԽՏԱՃԱՆԱՉՈՒՄԸ

Խորհրդային փիլիսոփայ Ալեքսանդր Զինովիեւ 1978-ին աքսորուած էր Արեւմուտքի մէջ հրատարակուած վերլուծական իր մէկ գործին պատճառով. ան կը քննադատէր համայնավար ընկերութիւնը այնպիսի պահու մը, երբ կը կարծուէր թէ ամէն բան բուած է այս մասին: Յետագայ տարիներուն ան յայտնուեցաւ որպէս այս դրութեան լաւագոյն վերլուծողներէն մէկը: Ներկայիս կ'ապրի Միւնիխ:

Իր վերջին գիրքին – «Աւելորդ մարդու մը խոստովանութիւնը» – Ֆրանսայի մէջ հրատարակութեան առթիւ իրեն հետ կատարուած հարցազրոյցի մը ընթացքին խօսած է Խորհրդային Միութեան մէջ գիտարկուած քաղաքական ու ընկերային փոփոխութիւններուն մասին:

Ան համաձայն չէ որ համայնավարութիւնը իր վերջին օրերը կ'ապրի. եթէ զայն առընչենք մարքսականութեան կամ համայնավար կուսակցութեան, տեղին կ'ըլլայ այդ բացատրութիւնը. սակայն համայնավարութիւնը առօնցմէ դուրս տեսակ մը ընկերային կազմակերպութիւն է իր պայմանական օրէնքներով ուր ընկերային տիրական յարաբերութիւնը ենթականերու եւ ղեկավարութեան յարաբերութիւնն է: Ու ասիկա՝ առանց տնտեսական որեւէ օգուտի: Անգամ մը որ հիմնուած է այս յարաբերութիւնը ան կրնայ գոյատեւել առանց համայնավար կուսակցութեան, առանց մարքսեան գաղափարախօսութեան. նոյնիսկ բազմակուսակցական քաղաքականութեամբ մը ու շուկայի տնտեսութեան պայմաններուն մէջ:

Արեւելեան Եւրոպան երկու ելք ունի անկէն փրկուելու համար. կամ ներկայի տագնապէն կը բուժէ համայնավարութիւնը զայն հզօր իշխանութեան մը վերածելով, կամ կը մօտենայ արեւմտեան ժողովրդավարութեան: Այդ պարագային հարցը չի վերաբերիր համայնավարութիւնը ժողովրդավարացնելու, այլ նոր ձեւի մը ծնունդին որ առ նուազն դժուար պիտի ըլլայ դրամատիրութենէն համայնավարութիւն անցքին չափ. արդէն հարցեր սկսած են կուտակուիլ հորիզոնին վրայ:

Պեռլինի պատը քանդուեցաւ ... մարդիկ հոն տեսնել կը կարծեն համայնավարութեան քայքայումը. իսկ ես անոր մէջ կը նշմարեմ արեւմտեան պատրանքներու խորհրդանիշը: Պիտի գայ պահը երբ Արեւմուտքը ի՛ր «պատը» պիտի հիւսէ Արեւելքէն պաշտպանուելու համար: Արեւմտեան Գերմանացիները արդէն սկսպուեցան սահմանափակել Արեւելեան — Գերմանիայէն գաղթողներուն թիւը:

Այս վերջինները այսօր վարժուած են համայնավար վարչաձեւի մը տակ ապրելու. կ'ուզեն վայելել արեւմտեան բարիքները, սակայն աշխատանքի համայնավարական պայմաններով: Անոնք բարոյապէս, հոգեբանութեամբ, ընկերային տեսակէտէ, տարբեր են Արեւմտեան Գերմանացիներէն: Ու Արեւմտեան գերմանացի քաղաքական դէմքեր մեծ սխալ մը գործեցին խորհելով որ Գերմանիաներու միացումը պիտի նպաստէ իրենց երկրին բարօրութեան. մինչդեռ տարբեր բան է 17 միլիոն թշուառ գաղթականներ պատսպարել եւ տարբեր բան՝ հանդուրժել 17 միլիոն մակաբոյծի:

Եւրոպան կառուցանելու գործը ցնորք մըն է. կրնանք համեմատել ազատ շրջագայութեան Եւրոպան, երկրի մը հետ որ աղքատ ու հարուստ բնակիչներ ունի: Եթէ որոշուէր յանկարծ բոլոր դռները բանալ, աղքատները միայն դիտելով պիտի չգոհանան: Եթէ Արեւելքի երկիրները մաս կազմեն Արեւմտեան Եւրոպայի, Արեւմուտքի տնտեսական տագնապը պիտի արագանայ: Կը կարծէ՞ք որ զարգացած հողամշակութեամբ Հունգարիա մը պիտի հետաքրքրէ Եւրոպայի Հասարակաց շուկան որ արդէն սնդամթերքի աւելորդ մասէ մը կը տառապի: Ասկէ զատ,

Խորհրդային Միութիւնը Արեւելքի երկիրներու հետ տնտեսական անխզելի կապեր ունի: Արեւելեան Գերմանիա անկէ կախում ունի ուժանիւթի գետնին վրայ ու անոր կը ծախէ ճարտարարուեստական արտադրութիւն մը որուն որակը չի գոհացներ Արեւմուտքը:

Առանց Մոսկուայի համաձայնութեան ո՛չ գերմանական, ո՛չ ալ ռումանական յեղափոխութիւնները տեղի ունեցած կ'ըլլային. ճիշդ է որ ժողովուրդը դժգոհ էր, բայց Հոնէքէրի ու Չաուշեսքուի իշխանութիւնները բաւական ամուր էին. այդ երկիրներուն դուրսէն պարտադրուեցաւ համայնավարութիւնը եւ դուրսէն ալ տապալեցաւ: Կորպաչով այս ըմբոստութիւնները հրահրեց, որովհետեւ ո՛չ Հոնէքէր, ոչ ալ Չաուշեսքու իրեն կը հնազանդէին: Նոյն բանը ընել փորձեց Չինաստանի մէջ ալ, բայց ձախողեցաւ:

Խորհրդային նոր ռազմավարութիւնը կը միտի համախմբել իր ուժերը եւ պառակտել Արեւմտեան Գերմանիան ու Միացեալ – Նահանգները եւ Գերմանիան անջատել Եւրոպայի մնացեալ մասէն:

Այլեւս կարող չըլլալով իր արբանեակ երկիրները հակակշռելու, Խորհրդային Միութիւնը այնպէս մը ձեւացուց թէ ազատութիւն կը շնորհէր իրենց: Խորհրդային զօրքերը անօգուտ էին Չեխոսլովաքիոյ մէջ, սակայն անոնց մեկնումին ալ խորհրդանշական իմաստ մը տրուեցաւ:

Խորհրդային Միութիւնը տագնապի մը մէջ է, ատոր հետեւանքով իշխանութիւնը ներքին ճակատի վրայ կը տկարանայ ու ականատես կ'ըլլանք ազգայնական շարժումներու որոնք կը ծառայեն միմիայն ամէնէն դասական ընկերային ապստամբութիւնները քօղարկելու: Կորպաչով Արեւմուտքի քով ազատական ղեկավարի իր պատկերը չխաթարելու համար կը վարանի միջամտելու, սակայն կը բաւէ որ զօրքը հասնի, որպէսզի հանդարտութիւնը տիրէ: Ինչ որ ալ պատահի, Մոսկուա կայսրութեան հակակշիռը ձեռքէ պիտի չձգէ, եթէ նոյնիսկ կեղծ անկախութիւններ տայ որոնք երբեք տնտեսական պիտի չըլլան:

Պահպանողականներն ալ խորքին մէջ կորպաչովեան են որոնք տարբեր ամբոխավարութիւն մը կը գործադրեն, Կորպաչովի դէմ պետական հարուածի մը շշուկները ճշմարտութիւնը չեն ցոլացներ: Անձնական մենատիրութեան ցանկացողը ոչ թէ Լիկաչովն է, այլ՝ ինքը Կորպաչով:

Ներկայիս հիւանդ համայնավարութեան օձը շապիկ կը փոխէ ու չի խայթեր, սակայն ասիկա չի նշանակեր որ թոյնը սպառած է: Կորպաչով վարչաձեւին ապատականացումին մասին կը խօսի ու իրականութեան մէջ, կ'ուղղուի դէպի անձնական մենատիրութիւն մը: Երբ Կեդրոնական Կոմիտէն կը հրաժարի կուսակցութեան ղեկավար դիրքէն ու կը զօրացնէ նախագահին իշխանութիւնը, մենք հոն կը տեսնենք ժողովրդավարացում մը: Սակայն արդեօք կը խորհի՞նք որ փորձառու այս ղեկավարները այդքան դիւրութեամբ թոյլ պիտի տային որ իրենց իշխանութիւնը հարուած կրէ այդպէս: Շատ լաւ գիտեն որ համայնավարութիւնը փրկելու միջոցը վերահսկիչ մարմին մը ստեղծելն է, ինչպէս ըրաւ Ստալին:

Վերակառուցումը նախաստալինականութեան շրջան մըն է ու համայնավարութեան ապագան պիտի ընթանայ Կորպաչովի անձնական իշխանութեան ճամբով:

Արեւելքի փոփոխութիւններով, կը խորհիմ որ Եւրոպա երրորդ հազարամեակը պատերազմով պիտի դիմաւորէ: Կորպաչովականութեան հիմնական պարտականութիւնը երկիրը նոր պատերազմին պատրաստել է, քանի որ զինաթափումը քօղարկուած սպառազինումէ տարբեր բան չէ: Այս պատերազմէն ետք, կամ առանց անոր, մարդկութիւնը համայնավար կազմակերպութեան պէտքը պիտի ունենայ, յառաջդիմութիւններուն չափ մը դնելու համար: Համայնավարութիւնը ստեղծուեցաւ յատկապէս շատ դժուարին պայմաններու մէջ վերապրելու համար: Ուզենք կամ ոչ, ստիպուածք պիտի ըլլանք անցնելու հանգրուանէ մը, զոր «համայնավարական Միջին դարը» կը կոչէ իր գիրքին մէջ Ալեքսանդր Զինովիեւ:

ՍՏԱՑԱՆՔ

ՏԱՐԻՆԵՐՈՒ ԹԱԽԱԼՈՒՄՈՎ
Դրուագներ Հայ ընտանիքի մը կեանքէն

Հեղինակ՝ ՀԵՐՄԻՆԷ ՄԻՍՔՃԵԱՆ

Փրանսա, 1990

ՀՈՂԱՐՏԻՔ

ՀԱՅԿԱԶ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Հայկական ամէն մէկ ձեռնարկին ներկայ էր, միշտ ճշդապահ, միշտ հաւատարիմ: Ներկայ էր հոն ուր ազգային տօնակատարութիւն մը կար, հոն՝ ուր հայ մշակոյթը՝ իր զանազան արտայայտութիւններով կը պանծացուէր, հոն ուր Հայու պարտականութիւնը կը կանչէր, ազգային արժանապատուութիւնը կը պահանջէր: Եւ գիտէր քաջալերել, տալ, առանց աղմուկի, առանց ցուցականութեան: Համեստ, չափաւոր, խոնարհ, շրջահայեաց, խոհական, պարզ, այն քիչերէն էր Հայկազ Մարտիրոսեան որ իր բացակայութեամբ միայն աչքի կը զարնէր, այնքան բնական դարձած էր իր ներկայութիւնն ու մասնակցութիւնը:

Մասնաւոր հակում, հետաքրքրութիւն եւ սէր ունէր հայ գիրին ու գիրքին հանդէպ, մշակութային արժէքներու նկատմամբ: Ունէր հնատիպ արժէքաւոր մատեաններ, թանկագին ձեռագիրներ որոնցմէ մի քանին նուիրեց Մատենադարանին, Հայաստան իր այցելութիւններու առթիւ: Կը պատմէր հպարտութեամբ թէ ինչպէս յաջողած էր ձեռք ձգել Մխիթար Աբբահօր «Բառգիրք Հայկազեան Լեզուի» երկու հատորները, հրատարակութիւնը: Պատանի շրջելով շուկան, Սեբաստիա, կը հանդիպի Թուրքերու որոնք հայկական եկեղեցիներէ, դպրոցներէ, տուներէ կողոպտած առարկաներ կը ծախեն: Կը մօտենայ, կը վերցնէ հաստակազմ գիրք մը եւ թուղթին ծանրութիւնը վճարելով, կը գնէ ու կը տանի տուն: Մայրը տեսնելով թէ Մխիթար Աբբահօր «Հայկազեան Լեզուի Բառգիրք»ն է, կը պատուիրէ որ անմիջապէս վերադառնայ շուկայ եւ գնէ նաեւ միւս հատորը: Այդպէս ալ կ'ընէ, բայց չի վերագտներ «վաճառականները» որոնք մեկնած են: Սակայն, ոչ շատ հեռու այդ վայրէն, կը նշմարէ գետին լքուած գիրք մը, կը վերցնէ ու կը տեսնէ թէ իր փնտռածն է, որ Թուրքերը արժէքը չգիտնալով եւ թեթեւցնելու համար իրենց բեռը նետած ու գացած են:

Հայկազ Մարտիրոսեան կազմած էր անձնական շատ շահեկան եւ գնահատելի հաւաքածոյ մը «Երկրի» յատկանշական առարկաներով, փաստաթուղթերով, կարգ մը զգեստներով եւ անշուշտ հնամեայ գիրքերով եւ քանի մը ձեռագիրներով: Հաւաքածոյ մը զոր կը պահէր մեծ խնամքով եւ գուրգուրանքով: Մարսէյլի Հայ Մշակոյթի Տան երկու վերջին ցուցահանդէսներուն տրամադրած էր կարգ մը վաւերաթուղթեր, գիրքեր, ձեռագիրներ եւ առարկաներ:

Ծնած էր Սեբաստիա, 1909-ին: Իր ընտանիքը յարաբերութիւններու ուժով եւ բախտով խնայուեցաւ, ինչպէս կ'ըսէր, ջարդերէն, տեղահանութենէն եւ տարագրութենէն: 1925-ին, աշխատանքի պայմանագիրով մը կուգայ Ֆրանսա եւ շատ կարճ ժամանակ մը կ'աշխատի արեւելեան շրջանը գործարանի մը մէջ: Ապա, կ'իջնէ Մարսէյլ, ու կը հաստատուի հոն, վերջնականապէս, եւ կ'աշխատի որպէս որմադիր, նախ բանուոր եւ ապա իր հաշւոյն: Մեծ ճիգեր կը թափէ շուտով դիրք մը ապահովելու համար եւ կը յաջողի: Մի քանի տարի յետոյ կը գնէ պանդոկ մը «Ուի Թիւպանօ» ու կը դնէ «Րաֆֆի Պանդոկ» անունը, անկասկած դեռ յիշողութեանը մէջ մեր երէց սերունդին: Մեծ օգտակարութիւններ կը մատուցանէ գաղթական Հայերուն եւ ընդհանրապէս իրեն դիմող եւ երկրի օրէնքներուն անծանօթ բոլոր հայրենակիցներուն: Հետաքքիր եւ պրպտող միտք, ընթերցասէր, ինքնուսումով եւ ինքնազարգացումով հասած էր իր գործին եւ ընդհանրապէս կեանքին մէջ որոշ մակարդակի մը: Ուժեղ նկարագրի տէր, գիտէր որոշումներ տալ եւ միշտ լաւատեսութեամբ հետապնդել իր ծրագիրները, դիմաւորել ապագան: Սակայն ոչինչ կը ձգէր պատահականութեան: Այլ մանրակրկիտ, համակարգուած եւ բծախնդիր կերպով կ'աշխատէր:

Հայկազ Մարտիրոսեան Բ. աշխարհամարտի վաղորդայնին իր ծնողքները Սեբաստիայէն Մարսէյլ փոխադրած էր, ինչպէս նաեւ իր ընտանիքին միւս անդամները, քոյր եւ եղբայր: Շատ կապուած ու կառչած էր ընտանեկան արժէքներուն: 1941-ին, ընտրած էր իր կեանքին ընկերուհին, նաեւ՝ Սեբաստացի:

Ազգային հաւաքական կեանքին մէջ, ոչ միայն ներկայ եղած էր, այլ ատեն մը նաեւ դերակատար, մանաւանդ Մուրատ Ուսումնասիրաց Հայրենակցական Միութեան մէջ: Իր ջանքերով է որ Մուրատ Ուսումնասիրացը երկար տարիներ սաներ պահեց հայկական վարժարաններուն մէջ, մասնաւորապէս Փարիզ՝ Սամուէլ – Մուրատեան Վարժարանը:

Հայկազ Մարտիրոսեանով, Մարսէյլի հայ գաղութը կը կորսնցնէ վկայ մը եւս երէց սերունդէն որու կեանքի ճանապարհը օրինակ մըն է՝ ամուր աշխատանքի, անխորտակ կամքի, ազգային ուժեղ հաւատքի, լուռ բայց ազգու ծառայութեան:

Հայկազ Մարտիրոսեանի յուղարկաւորութիւնը տեղի ունեցաւ Փետրուար 12-ին, Սրբոց Թարգմանչաց Ս. Սահակ – Մեսրոպ Եկեղեցին:

Յարգանք իր յիշատակին:

ԿԱՐՕ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ԱԹԷՆՔԻ մէջ, Մարտ 4-ին տեղի ունեցած է «Համազգային» մշակութային — կրթական ընկերակցութեան Գ. պատգամաւորական միօրեայ ժողովը, որուն՝ բացումը կատարած է նախորդ շրջանային վարչութեան ատենապետ Կիրակոս Մկրտիչեան: Շրջանային վարչութեան ու Ատրիկէի եւ Սելանիկի մասնաճիւղերու տեղեկագիրներու ընթերցումէն ետք քննարկուած է օրակարգը, ապա քուէարկուած են համապատասխան բանաձեւեր: Ժողովը մնայուն դիւանի կազմին համար ընտրած է Յակոբ Գասպարեանը (նախագահ) եւ Լիզա Աւագեանը (քարտուղարուհի): Աւարտին տեղի ունեցած է յառաջիկայ երկամեակի համար հնգանդամ նոր Շրջ. վարչութեան ընտրութիւնը:

* * *

ՊՈԼՍՈՅ Ս. Խաչ Դպրեվանքի Սանուց Միութեան սրահին մէջ, Փետրուար 24, մօտաւորապէս 200 մանուկներ ուրախ մթնոլորտի մը մէջ տօնած են Բարեկենդանը: Ուսուցչուհի Յասմիկ Ճինկէօզ ուղերձով մը բացատրած է Վարդանանց տօնը եւ Բարեկենդանը միասնաբար տօնելու հանգամանքը ու ծանրացած է անոնց նշանակութեան վրայ: Ան Վարդանանց ճակատամարտէն դրուագներ տալէ ետք, յիշեցուցած է թէ Բարեկենդանը ցնծութեան վերջին օր մըն է, Մեծ Պահքի շրջանին մէջ մտնելէ առաջ:

* * *

ՊԷՅՕՂԼՈՒԻ Ս. Երրորդութիւն Եկեղեցւոյ Մատենադարանին սրահին մէջ, Փետրուար 25, Թաղային Խորհուրդի կազմակերպութեամբ տեղի ունեցած է Բարեկենդանի դիմակաւոր հաւաքոյթ մը: Տոքթ. Նշան Պապաեանի կատարած Թաղային Խորհուրդի տեղեկագրին ընթերցումին յաջորդած է գեղարուեստական բաժինը, ուր երգի ու արտասանութեան ճոխ յայտագիր մը կիրարկուած է:

* * *

ՖԷՐԻՔԻՒՂԻ Ս. Վարդանանց Եկեղեցին մէջ, Փետրուար 25, հանդիսաւոր կերպով նշուած է Ս. Վարդանանց տօնակատարութիւնը եւ համանուն երգչախումբին 58-ամեայ տարեդարձը: Կրօնական Ժողովի ատենապետ՝ Շահան Եպիսկոպոս Սվաճեանի մատուցանած պատարագէն ետք, Ալաչաճեան սրահի մէջ սարքուած Սիրոյ սեղանը հանդիսավարած է Սեդրակ Տավութեան: Երգչախումբին տարեկան գործունէութեանց տեղեկագիրը կարդացած է Արթօ Տրամէրեան: Արտասանութիւններով ու երգերով անցած ճաշը աւարտած է Շահան Եպիսկոպոսի փակման խօսքով:

ՀԱՅ ԱՐԻՆԵՐՈՒ 59րդ ՏԱՐԵԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍԸ

65 տարիէ ի վեր Հայ Արիներու Միութիւնը կու գայ իր տարեկան հանդէսով Միութեան գործունէութիւնը եւ անոր արդիւնքը ցոյց տալու Ֆրանսայի եւ ի մասնաւորի Փարիզի Հայութեան: Բացի Բ. Աշխարհամարտի տարիներէն՝ 1939 – 45, ուր դադրած էր Միութեան ամբողջ գործունէութիւնը, 1946-էն ի վեր կանոնաւոր կերպով, ամէն տարի, մեր գայլիկները, արենոյշները, թեւիկները և ըսկաուտները կու գան բեմ ելլել, երգելու, խաղալու, արտասանելու եւ գեղարուեստական բաժինով մըն ալ ծնողքներուն, բարեկամներուն եւ հանրութեան գեղեցիկ Կիրակի մը հրամցնելու:

Այս տարուան հանդէսը աւելի դժուար պայմաններու մէջ տեղի կ'ունենար, դըպրոցական արձակուրդներու պատճառաւ եւ հանդիսականներու թիւը սովորականէն նուազ էր: Հակառակ այս դժուարութեան, բաւական գոհացուցիչ թիւով հանդիսականներ եկած էին, որակը լաւ էր եւ բոլորն ալ՝ գոհ: Ներկայ էին Փարիզի Հայ Առաքելական, Հայ Կաթողիկէ Եկեղեցիներու եւ զանազան կազմակերպութեանց ներկայացուցիչները:

Հանդէսը սկսաւ սկաուտական տողանցքով, դէպի բեմ մեր բոլոր դրօշակներով, որոնք կը ներկայացնեն Հայ Արիներու Միութեան զանազան բաժինները:

Ինչպէս ամէն տարի, գայլիկ մը եւ թեւիկ մը արտասանեցին սկաուտական խոստումը եւ դաւանանքը, միշտ լաւ առոգանութեամբ: Յետոյ լուսարձակով ներկայացուեցան Հայ Արիներու Միութեան 65 տարուան երկայնքին ունեցած գործունէութիւնը, բանակումները, ճեմպօրիները, համաժողովները, արշաւները եւ մասնակցութիւնը միջազգային սկաուտական համաժողովներու: Սրահին մէջ ներկայ էին նաեւ մեր նախկին սկաուտները, այժմ՝ հայրեր ու մեծ-հայրեր, որոնք կը տեսնէին իրենց պատանեկութիւնը: Ըսկաուտները ներկայացուցին իրենց զըւարթ նուագախումբը, գայլիկները արտասանեցին եւ պաւեշտներով մեզ զուարճացուցին:

* * *

Միջնարարէն առաջ Հայ Արիներու ընդհ. պետը հանդիսականներուն խօսեցաւ Միութեան գործունէութեան մասին եւ գովեց խմբապետներուն եւ խմբապետուհիներուն զոհողութեան ոգին. շեշտեց նաեւ իրենց եղբայրական կապը Գանատայի, Արժանթինի եւ Աւստրալիոյ կազմակերպութիւններուն հետ: Ըսաւ թէ բացառիկ վարկ կը վայելէին հայ արիները, թէ՛ Հայաստանի աղէտին առթիւ իրենց օժանդակութեան եւ թէ գաղութին մէջ օգտակար գործունէութեան շնորհիւ: Սէուլի յառաջիկայ ճէմպօրին նոր առիթ մը պիտի ըլլայ մէկտեղելու 140 ազգերու 17 միլիոն սկաուտի ներկայացուցիչները:

Միջնարարէն ետք դիտեցինք խմբապետներուն եւ սկաուտներուն կողմէ «Կիրակոս աղային ճաշարանը», իսկ գայլիկները «Շունն ու կատուն» ներկայացուցին մեծ յաջողութեամբ:

Նախկին խմբապետուհի Ռոզին Թաշճեան բեմ բարձրացաւ հայկ. երգերով ու պարերով որոնք մեծ խանդավառութիւն ստեղծեցին:

Հանդէսը աւարտեցաւ գայլիկներու, թեւիկներու եւ արենոյշներու հայկ. պարերով, որոնք պատրաստուած էին մեծ խնամքով:

* * *

Հանդէսը գոհունակութիւն պատճառեց բոլոր ներկաներուն, քանի որ ամէնէն փոքրէն ամէնէն մեծը իր կարելին ըրած էր լաւագոյն արդիւնքի մը հասնելու համար:

Հակառակ անցնող տարիներուն Հայ Արիներու Միութիւնը միշտ կը պահէ իր թարմութիւնը ու օրինակելի գործունէութեամբ արժանի նախկիններուն վաստակին: Այդ գործունէութիւնը կը ծաւալի ազգային ու միջազգային մարզերու մէջ:

Կ'արժէ անգամ մը եւս շնորհաւորել բոլորն ալ, մեծ կամ պզտիկ, որոնք կը ներկայացնեն մեր նոր սերունդը: Անիկա «միշտ պատրաստ» է Հայութեան զոյգ թեւերուն վրայ իրեն վիճակած գործունէութեան բաժինը ստանձնելու:

ԳՈՒՐԳԷՆ ՄԵՇԱՏՈՒՐԵԱՆ

ՄԱՐԻ Յ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ԱՏԱՆԱՅԷՆ ՄԱՐՏԻՆԻ ԹՐՔԱԿԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑԸ 1909-1918

Խմբագրութիւն՝ ԲԻՒԶԱՆԴ ԵՂԻԱՅԵԱՆ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԱՍ
ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԴՈՒՌԸ
ՊՈԼՍՈՅ ՄԷՋ

Այս դաշտային աշխատանքի չափանիշը դրամը չէր, այլ՝ հաւաքուած բամպակին տասը – կթոցներէն մէկ – տոկոսը կը պատկանէր քաղղին, որ օրը – օրին հըսկիչ պաշտօնեաներու կողմէ կը չափուէր՝ փոխան մուրհակի: Ու երբ ընդարձակ դաշտերը մերկանային իրենց սպիտակափառ բերքէն, յոգնաշխատ ընտանիքները դաշտատիրոջ սայլերովը կը վերադառնային քաղաք: Իրենց ամբարած պաշարը կը ծախէին դաշտատիրոջը, օրուան շուկայի գինով՝ ըստ իրենց կալերու մուրհակին:

Այսպէս, մարմնապէս կազդուրուած ու քսակով պարարտացած՝ անոնք կը լծուէին այս անգամ ձմեռուան օրերուն «բամպակ քաշելու» նոր աշխատանքին:

44. – ԱՅԳԻՆԵՐՈՒ ԱՐԵՒԱԳԱԼԸ «ԳԸՌՆԱԹԱՃԸ ԲԱՐՍԵՂ»ԻՆ

Անսովոր եռուզեռ: Կը պատրաստուինք մեկնիլ մեր այգին: Մայրս ու մեծ-մայրս օրեր առաջ արդէն լուացած, թօթուած, մէջտեղէն վերցուցած են ամէն առարկայ: Կ'ապրինք տենդալից շաբաթ մը: Մանուկներուս երեւակայութիւնը խթանուած՝ կը նմանինք ճամբորդին որ շուտով հասնիլ կ'ուզէ իր հանդրուանին: Բուրումնաւէտ կարկանդակներ, հացեր ու պէօրէկներ կը թխուին իրարու ետեւէ:

Սրտատրոփ կը սպասենք մեկնումի վայրկեանին. հարկ է ջամբայ ելլել այգուն: Հրաշագեղ արշալոյսը բոնկած է. կարծես նուռի բոսորագոյն ծաղիկն է որ մեծանկարուած կը բացուի հորիզոնի հեռացող կուրծքին վրայ: Հեռուէն կը լսուի սպասուած կառքին ճռինչը՝ բոժոժներու երգին խառնուած: Եւ ահա՛ Արթին Ախբարը, միշտ զուարթ ու բարի, մեր դրան առջեւ է իր արքենի հասակով: «Գիժ Ապտոյին» անհամբեր խրխնջիւնը աշխուժութեան նշան է. քանի վեր թօթվէ իր չիկարաշ գլուխը՝ բոժոժներու ղօղանջը կը լեցնէ մթնոլորտը:

Կ'աճապարենք. Բեռնաւորուած կառքին վրայ ընտանիքին անդամները, բացի այրերէն, մեր տեղերը գրաւած՝ կը մեկնինք: Հայրս ու եղբայրս կը հետեւին մեզի՝ իրենց էշերուն բազմած:

Ի՜նչ գեղեցիկ է ծագող արեւը. գարնանային չամանդաղին մէջէն իր ճառագայթները կը մաղուին ոսկի անձրեւի մը հանգոյն՝ մեր ճամբու եզերքի դալարադեղ պարտէզներուն: Կը թմալի մեր կառքը ծաղկաւէտ ուղիներէն, եւ այդ համայնապատկերին առջեւ «Ապտօն» անգամ կ'արձակէ ուրախութեան խրխինջիւններ:

Եւ ահա վերջապէս, դալարներու զոլին որպէս կարկեհան նստած կը ժպտի մեր կարմրաներկ չարտախը: Ան կը նմանի հիւրընկալ օթեւանին որ կը սպասէ դըրկաբաց իր խոնջած ուղեւորին: Կառքը կամաց – կամաց կը մօտենայ, ու նեղ դարձուածքէ մը յետոյ կանգ կ'առնէ ոսկի շողերով նախշուած չարտախին առջեւ: Կայտառ ուլիկներու նման կը ցատքենք վար՝ տապլտկելու համար մարգագետին գորգին վրայ: Քաղաքի բանտէն վերջ, կը վազվզենք ոտաբոպիկ եղնիկի նման, հալածելով մեր ճամբուն վրայ մողէսներն ու թիթեռնիկներն ու թռչունները: Օձերն անգամ մեզի սարսափ չեն պատճառեր, ոչ ալ կարիճները: Ծառերէն վեր կը մագլցինք ու ոստերէն վար կ'օրօրուինք դիւրաշարժ կապիկի պէս, կամ պահուըտուք կը խաղանք ծածկուած սաղարթախիտ ճիւղերու ետին:

(Շար. 75)

Տէր եւ Տիկին Աստուր Մաղաքեան եւ զաւակները,
Տէր եւ Տիկին Արմէն Թաշճեան եւ զաւակները,
Տէր եւ Տիկին Ռեմոն Ռոշ եւ զաւակները
եւ ընտանեկան բոլոր պարագաները
խոր ցաւով կը ծանուցանեն իրենց մօր, մեծ-մօր եւ ազգականին՝
ԱՅՐԻ ՏԻԿԻՆ ԱՐՇԱԼՈՅՍ ՄԱՂԱՔԵԱՆ-ի
մահը, որ պատահեցաւ Մարտ 8-ին, 79 տարեկանին։

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Երկուշաբթի, Մարտ 12, ժամը 10-ին, Վիէնի Թաղեռայը։

Ոչ ծաղիկ, ոչ ծաղկեպսակ։ Փոխան ծաղիկի նուէրներ ընել հայկական բարեսիրական կազմակերպութեանց։

Մահազդ չստացողներէն կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել։

ՄԱՐՍԷՅԼ

ՀՍԿՈՒՄ

Մեծ Պահքի հսկումի արարողութիւններ Հարաւային Ֆրանսայի Հայց. Առաքելական եկեղեցիներուն մէջ,
նախագահութեամբ՝
ՅԱԿՈԲ ԵՊԻՍԿ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ-ի

Մեծ Պահքի Հսկումներ

Երեքշաբթի, Մարտ 13,
Սէնթ Մարկրիթ, Ս. Աստուածածին եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ԵՂԻՇԷ Ա. ՔՀՆՑ. ՓԱՆՈՍԵԱՆ

Հինգշաբթի, Մարտ 15,
Սէն Ժերոմ, Ս. Սահակ – Մեսրոպ եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ԳԱՐԵԳԻՆ ՎՐԴ. ՊէՔՃԵԱՆ

Հինգշաբթի, Մարտ 22,
Պլ. Օտտօ, Ս. Յակոբ եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՇԱՀԱՆ Ա. ՔՀՆՑ. ՏԷՏԷԵԱՆ

Երեքշաբթի, Մարտ 27,
Լա Սիոթա, Ս. Կարապետ Եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՄԱԿԱՐ ՔՀՆՑ. ՆԱՃԱՐԵԱՆ

Հինգշաբթի, Մարտ 29,
Սէն Թ'Անթուան, Ս. Թադէոս – Բարթողիմէոս եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՆՇԱՆ ՔՀՆՑ. ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

Երեքշաբթի, Ապրիլ 3,
Բամփ. Ֆրէզ, Ս. Կարապետ եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՄՈՎՍԷՍ Ա. ՔՀՆՑ. ՔԱԼԷՆՏԷՐԵԱՆ

Հինգշաբթի, Ապրիլ 5,
Սէն Լու, Ս. Գէորգ եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՏԱՐՕՆ Ծ. ՎՐԴ. ՃԷՐԷՃԵԱՆ

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Իր հօր՝ Տիգրան Պալեանի յիշատակին, Գարուն Պալեան 150 Ֆր. կը նուիրէ Ֆրանսահայ Գրողներու Ընկերակցութեան (սատնալ «Յառաջ»էն) եւ 150 Ֆրանք «Յառաջ»ին։

MAISON DE LA CULTURE
ARMENIENNE
D'ALFORTVILLE

LES VENDREDIS
DE LA M.C.A.

Rencontre
avec
JACQUES DER ALEXANIAN
auteur de
«Le ciel était noir sur l'Euphrate»
publié en 1988

le Vendredi 16 mars à 20 h 45

Cet ouvrage a reçu
PRIX CLIO 88
Mention spéciale du Jury à l'unanimité
Meilleur livre traitant de l'Etranger 88
sur Radio France Internationale
Prix Européen 89
de l'Association des Ecrivains
de langue française
Entrée libre

9, rue de Madrid — 94140 ALFORTVILLE
Tél. : 43 - 76 - 55 - 89

VATCHÉ
cadence et couleurs
EXPOSITION
du 16 au 31 mars
atelier ouvert
tous les jours de 16h à 20h.
7, rue de Bièvre, Paris 5e
tél. 46 33 97 84 • 46 33 87 92

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

ՄԱՐՍԷՅԼ. – Գարուն Մանկանց Երգչախումբի 6-րդ տարեդարձին տօնակատարութիւնը՝ Կիրակի, Ապրիլ 1, Մայր Եկեղեցւոյ Ա. Զրբաշեան սրահը։
Մանրամասնութիւնները յետագային։

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Մեծ Պահոց ամբողջ շրջանին, Չորեքշաբթի իրիկունները ժամը ճիշդ 6-ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ Հսկումի խաղաղական եւ Հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին եւ կը տրուի աւուր պատշաճի քարոզ՝ ըստ հետեւեալ ժամանակացոյցի եւ կարգի.–

Չորեքշաբթի, Մարտ 14
Քարոզիչ՝
ՄԻԽՌՈՆ ՎՐԴ. ԳԸՎԸԳԵԱՆ
Չորեքշաբթի, Մարտ 21
Քարոզիչ՝
ԶԱՒԷՆ ՎՐԴ. ԽԱԶԱՏՐԵԱՆ
Չորեքշաբթի, Մարտ 28
Քարոզիչ՝
ՄԵՍՐՈՊ Ա. ՔՀՆՑ. ԺԱՄԿՈՉԵԱՆ
Չորեքշաբթի, Ապրիլ 4
Քարոզիչ՝
ԱՒԵՏԻՍ ՔՀՆՑ. ՊԱԼԸԳԵԱՆ

U.G.A.B. - PARIS

L'ARMENIE
AUJOURD'HUI
Exposition
de photographies
réalisées par
ARMINEH JOHANNES
du 14 au 20 Mars
de 18h à 20 h 30
au Centre Culturel ALEX MANOOGIAN
118, rue de Courcelles, Paris 17e
Vernissage le Mercredi 14 Mars
à 18 heures
Vente de tirages
au profit de l'Arménie
— Entrée libre —

Ս. ՅԱԿՈԲ – ԼԻՈՆ

Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ ՄԵԾ ՊԱՀՔի ամբողջ շրջանին Չորեքշաբթի երեկոները ժամը 5-ին, ՀՍԿՈՒՄի խաղաղական եւ հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին հետեւեալ ժամանակացոյցով.

Մարտ 14, Չորեքշաբթի, ժամը 5-ին։
Մարտ 21, Չորեքշաբթի, ժամը 5-ին։
Մարտ 28, Չորեքշաբթի, ժամը 5-ին։
Ապրիլ 4, Չորեքշաբթի, ժամը 5-ին։

Իսկ Արեւագալի ժամերգութիւնները կը կատարուին Մեծ Պահքի Կիրակիներուն պատարագէն առաջ։

Ժամանակացոյց Կիրակիի արարողութեանց՝

Սկիզբ Ժամերգութեանց ժամը 8.45-ին։
Սկիզբ Արեւագալի ժամը 9.45ին։
Պատարագ ժամը 10.30ին։
Քարոզ եւ Հոգեհանգիստ ժամը 11.45ին։

Croix Bleue

La C.B.A.F. recherche, pour son Centre de Vacances de Bellefontaine, des directeurs et sous-directeurs brevetés, assistants sanitaires, économes et moniteurs brevetés ou stagiaires.

Envoyer les candidatures à :
C.B.A.F.,
17, rue Bleue, 75009 Paris

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935
SIRET : 51027317 A R.C. Paris

ՄԱՐՍԷՅԼ

ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆԻ
ՅԱՂԹԱԿԱՆ ՀԵՐՈՍԱՄԱՐՏԻ
75-ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻ ՀԱՆԴԻՍԱՒՈՐ ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ
նախաձեռնութեամբ Մարսէյլի Վարչութեան
Ներկայ կ'ըլլայ ՅԱԿՈԲ ԵՊԻՍԿ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ
Կիրակի, Մարտ 18, ժամը 13-ին
Մշակոյթի Տան Վասպուրական եւ Տարօն սրահներուն մէջ
— Գեղարուեստական ընտիր բաժին —
ՃԱՇ ժամը 13-ին
Ճաշը պատրաստուած է Միութեանս Տիկնանց Յանձնախումբին կողմէ
• Մուտք՝ 120 Ֆր.
Réservations :
Avdoyan 91.70.02.33 Babayan 91.66.30.66 Gracian 91.93.32.18

ԲԱՑԱՌԻԿ ՀԱՄԵՐԳ
կազմակերպութեամբ՝
ՀԱՅ ԿԱՐՄԻՐ ԽԱՉ-ի
կը մասնակցին՝
Հայկական Պետական Օփերայի վաստակաւոր երգիչներէն
ԳՈՀԱՐ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ
եւ
ՏԻԳՐԱՆ ԼԵՒՈՆԵԱՆ
Dimanche 18 Mars à 16 heures
SALLE ROSSINI
6, rue Drouot, Paris 9e —Mairie du 9e Arrondissement—
Billets en vente : *—Participation 50 Frs.—*

ALFORTVILLE	:	Restaurant SEVAN	1, Boulevard Carnot
ARNOUVILLE	:	NAVASSART	58, Rue Raymond Bergogne
BOIS-COLOMBES	:	DJIZMEDJIAN	31, Rue Paul Déroulède
CLAMART	:	TELE CONDORCET	175, Avenue Jean Jaurès
PARIS 9e	:	BAKERDJIAN	35, Rue de Trévise
PARIS 5e	:	ARA TRAITEUR	106, Rue Mouffetard

Pour tous renseignements : 39 - 85 - 36 - 53

Meubles
Ghazarian
4.000 m² de mobiliers
présentés en ambiance
Z.I. Vitrolles à 20km de Marseille tél. : 42. 89. 27. 47

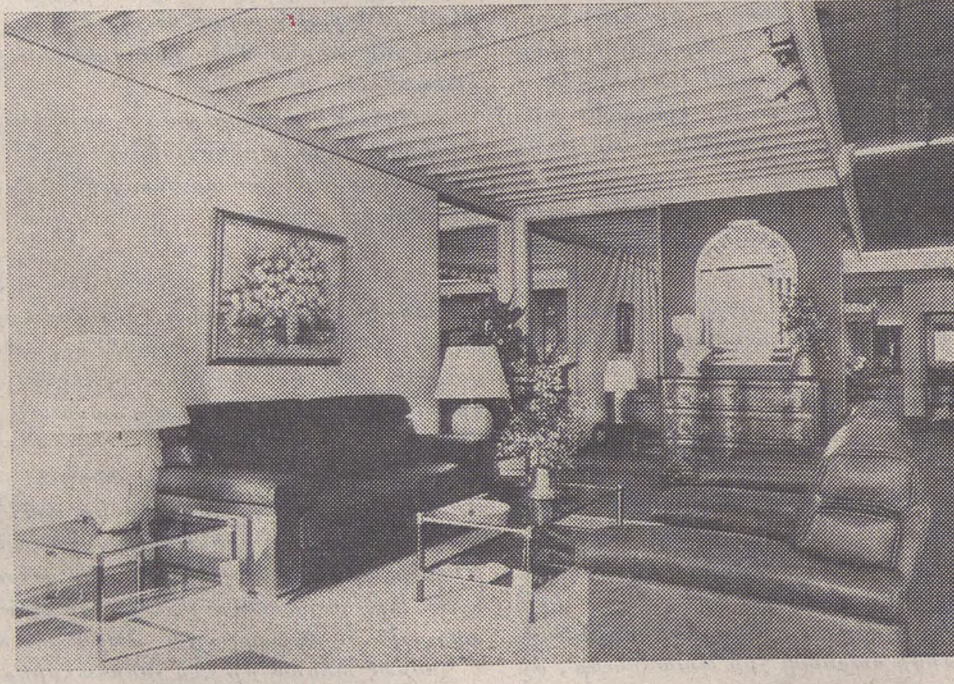

"Բացառիկ զեղչ «Յառաջ»ի բաժանորդներուն"

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» 83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935 SIRET : 51027317 A R.C. Paris

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ 13

MARDI
13 MARS
1990

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48 00 06 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 800 Ֆ. — Վեցամսեայ : 410 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.100 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
950 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

65րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 17.230 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 65e ANNEE — No 17.230

ԼԻԹՈՒԱՆԻԱ ԱՆԿԱԽՈՒԹԻՒՆ ՀՌՉԱԿԵՑ

ԿԸ ՄՆԱՅ ԿԱՐԵՆԱԼ ԳՈՐԾԱԴՐԵԼ...

Մարտ 11-ին, Կորպաչով կը տօնէր իշխանութեան գլուխ անցնելուն 5-րդ տարեդարձը: Արդարեւ, ճիշդ նոյն օրն՝ էր, 1985-ին որ Միխայիլ Կորպաչով Համայնավար կուսակցութեան գլուխը կ'ընտրուէր Չերնենկոյի մահուան վաղորդայնին: Այդ տարեդարձը լեղի համ մը ունեցաւ, անկասկած, իրեն համար, քանի որ իր բոլոր ազդարարութիւններն ու տնտեսական սպառնալիքները օգուտ չունեցան եւ Կիրակի օր, Լիթուանիոյ Գերագոյն Խորհուրդը 124 ձայնով (6 ձեռնպահութիւն) իր անկախութիւնը հռչակեց, Ստալինի կողմէ Խորհրդային Միութեան կցուելէն 50 տարի ետք: Տեղական Գերագոյն Խորհուրդին գլուխն ընտրուեցաւ Սայուտիս Ազգայնական Շարժումին պետը՝ Լանտսպերժիս: Հանրապետութիւնը ջնջեց «խորհրդային» որակումը եւ դարձաւ Լիթուանիոյ Հանրապետութիւն: Խորհրդային Միութեան առաջին Հանրապետութիւնն է, որ այսօր իր գլուխն ունի անձ մը, որ համայնավար չէ:

Շատերու համար, քաղաքական դէտե-

(Շար.ը Դ. էջ)

ՕՏԱՐ ՄԱՄՈՒԼ

«LE MONDE»

ԶԻՆԵԱԼ ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ ԿՈՎԿԱՍԻ ՄԷՋ

Սոֆի Շիհապ այն լրագրողներէն է, որոնք լաւագոյնս կրցած են վերլուծել կովկասեան բարդ վիճակը:

Մարտ 10-ի իր թիւին մէջ, «Լը Մոնտ» հրատարակած է իր յատուկ թղթակցին (որ Երեւան էր վերջերս) վերլուծական գրութիւնը վերոյիշեալ խորագրին ներքեւ, որու կցուած են երկու ուրիշ գրութիւններ, մէկը՝ Լեռնային Ղարաբաղի նուիրուած, միւսը՝ Քեարքիի՝ «դերիրապաշտ վայր մը» մկրտուած:

Աւելի մանրամասն կ'անդրադառնանք յետագային:

⁂

«QUOTIDIEN DE PARIS»

ԿՈՎԿԱՍ

Շաբաթ Մարտ 10-ի թիւին մէջ, Իւրսիւլա Կօթիէ յօդուած ստորագրած է, ուր մանրամասն կը նկարագրէ Հայաստանի երկու գիւղերու ողբերգական կեանքը, ազերի հողի վրայ: Գետաշէնի եւ Շահումեանի կը վերաբերի այս թղթակցութիւնը, որուն նաեւ կ'անդրադառնանք առանձին:

ՖՈՒԹՊՈԼ

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ 53-ՐԴ ԱԽՈՅԵՆՈՒԹԻՒՆ

Մարտ 9-ին, իր դաշտին վրայ, «Արարատ» 0 – 0 հաւասար արդիւնք արձանագրեց Մետալիստի հետ, ախոյենական այս երկրորդ հանդիպումին:

ՀԱՆԳԻՍՏ ՆՈՐԻՆ ԱՄԵՆԱՊԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ ՏԷՐ ՇՆՈՐՀՔ Ս. ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԵՐԱՆԱՇՆՈՐՀ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻՆ ՀԱՅՈՑ ԹՈՒՐՔԻՈՅ

Հայրն մեր հոգեւոր եւ գլուխն Առաքելական Եկեղեցւոյս մերոյ, որ ի Թուրքիա՝

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ
ՏԷՐ ՇՆՈՐՀՔ Ս. ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ

աւանդեաց զհոգի իւր ի ձեռս Հօրն Երկնաւորի, ի 7 Մարտի, յաւուր Չորեքշաբթի, ի Սուրբ Էջմիածին, ի քսանեւիններորդ ամի հովուապետութեան իւրոյ, ի սուգ համակեալ զամենայն որդիս իւր հոգեւոր եւ զսիրելիս իւր:

Վախճանումն իւր եհաս ի վերայ, ի հետեւանս դժբախտ անկման արկածի, ի Վեհարանի Մայր Աթոռոյ Սրբոյ Էջմիածնի:

Կարգ օծման եւ հանդէս յուղարկաւորութեան բազմավաստակ հանգուցելոյն կատարեսցի ի 18 Մարտի, յաւուր Կիրակի, ի ժամ 10-ի, ի Սուրբ Աստուածածին Մայր Եկեղեցւոջ, որ ի Գումգաբու եւ փոխադրի յազգային գերեզմանատունն Շիշլիի, ուր եւ ամփոփի:

Մահուամբ հօրն մերոյ սիրելւոյ բարձեալ լինի ժիր մշակն հոգեւորական դաստուն Հայաստանեայցս Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ: Առ Աստուած փոխի ի կենաց աստի մինն ի չորից գլխաւոր աթոռակալաց ի նուիրապետական Աթոռոց Հայաստանեայցս Եկեղեցւոյ: Լռի ձայն՝ քաջաքարոզ աւետարանչին սրբազան բեմին: Զրաւի աստի կենաց այրն արի եւ բարի՝ որ վայելէր զվստահութիւն Պետութեան մերոյ, զյարգանս ամենայն Ազգիս Մերոյ որ ի սփիւռս աշխարհի եւ զսէր ամենայն որդւոց իւրոց որոց վասն եա զանձն իւր պատարագ ի վերայ սեղանոյ սրբութեան սպասու Եկեղեցւոյ:

Կամք ամենեքեան առաջի Անեղին Աստուծոյ եւ մորմոքմամբ սրտի հայցեմք ի Հօրէ Ամենակալէ զի ի լոյս երեսաց իւրոց հանգուսցէ զհոգի ծառային իւրոյ եւ պաշտօնէին:

Աղաչեսցուք զԱմենակալն Աստուած զի անսասան պահեսցէ զԵկեղեցի իւր, եւ մխիթարութիւն Սուրբ Հոգւոյ պարգեւեսցէ սգացեալ համայն ժողովրդեան մերոյ եւ ամենայն պաշտօնէից Հայաստանեայցս Եկեղեցւոյ:

ՊԱՏՐԻԱՐՔԱՐԱՆ ՀԱՅՈՑ
ԹՈՒՐՔԻՈՅ
(կնիք)

⁂

Ուրբաթ օր, Պոլսէն Էջմիածին մեկնած են Արամ Վրդ. Աթէշեան եւ Մայր Եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւ՝ Միւռոն Քհնյ. Այվազեան որպէսզի ընկերանան Պոլսոյ երջանկայիշատակ Պատրիարքին դագաղին Մայր Աթոռէն Պոլիս:

⁂

Դիւանագէտներու եւ օտար հոգեւորականներու ցաւակցական այցելութիւնները իրարու կը յաջորդեն Պատրիարքարանը, ուր Ուրբաթ օր, փութացած են Աթոռի Եկեղեցւոյ Եուսուֆ Չեթին Եպիսկոպոս, Հայ Կաթողիկէ Վիճակաւոր Յովհաննէս Արք.

ՅԱՒԱԿՑԱԿԱՆ ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ս. ՂԱԶԱՐՈՒ ՄԱՅՐԱՎԱՆՔԷՆ (ՎԵՆԵՏԻԿ)

Այսօր, Մարտ 7, 1990, ճիշդ կէսօրին, Փարիզի «Յառաջ» օրաթերթի խմբագրապետ՝ Արփիկ Միսաքեանէն ստացանք հարուածիչ լուրը, Ս. Էջմիածինէն հասած, Թուրքիոյ Հայոց Ամենապատիւ Պատրիարք Շնորհք Արքեպիսկոպոս Գալուստեանի անակնկալ վախճանումին, որ տեղի ունեցած է Ս. Էջմիածին, ուր հանգուցեալը կը գտնուէր ուխտաւորաբար, Միացեալ – Նահանգներէն վերադարձին, այցելելու երկրաշարժէն աղէտեալ վայրերը եւ մխիթարելու մեր բազմիցս տառապող ժողովուրդը, վերաշինումի աշխատանքին նուիրուած:

Տխուր լուրը իսկոյն հաղորդեցինք համօրէն Միաբանութեան, կէսօրուան ճաշի գոհութեան աղօթքէն ետք, եւ հոգեհանգստեան փոքրիկ պաշտամունքով հեռացանք սեղանատունէն, արցունքով ու տրտմաթախիծ:

Նոյն «Յառաջ» օրաթերթի միջոցով կը փութանք ահա՛ յայտնել հրապարակաւ, ամենախորունկ վիշտով ու դերազանցօրէն զգացուած, Մխիթարեան Միաբանութեան եւ մեր անձնական սրտագին ցաւակցութիւնները, նախ՝ Ն. Ս. Օծութիւն Վեհափառ Տ. Տ. Վազգէն Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին, Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ Նուիրապետական ամբողջ Մարմնին, ինչպէս նաեւ բոլոր հոգեւորականներուն եւ ազգակիցներուն, յատկապէս՝ Թուրքիոյ մեր սգաւոր հայրենակիցներուն:

Գալուստեան Պատրիարքի մահով՝ Հայ Եկեղեցին կը կորսնցնէ պատկառելի եւ սրբակենցաղ հոգեւորական մը, անձնուէր հովուապետը, հայրենի արժէքներու ու իրաւունքներու քաջարի պաշտպան մը նախանձախնդիր գործերու ժիր թարգմանիչ մը, հոգեչունչ մատեաններու եւ քարոզներու սրբանուէր խմբագրող մը, Մեծ Պահքի եւ Յարութեան Կարմիր – Կանաչ Կիրակիներու խորհուրդին պայծառ մեկնաբանող մը, Սուրբերու վարքին սիրահար, «Մանկութիւն չունեցող սերունդ»ի անմահներէն, Ներսէս Շնորհալի Հայրապետի հետքերէն քալող, երկնային շնորհներու օծութեամբ առլցուն, Եօզկատէն Ծիպէյլ ու Երուսաղէմ, մինչեւ Ամերիկա ու Կ. Պոլիս:

1976-ին, Ս. Ղազարի մեր մեծ հրդեհէն ետք, քանի մը օրով վայելած ենք զինք հոս, մեր հոգեւոր սեղանին առջեւ, միշտ երկիւղածօրէն մասնակից մեր ժամերգութիւններուն եւ հասարակաց պաշտամունքին, ի մեծ մխիթարութիւն բոլորիս:

1978-ի աշնան լսած ենք իր քարոզը՝ ի Հայաստան, Գեղարդի ժայռափոր տաճարին մէջ, ուր Շնորհք Պատրիարք, Աւետարանին խորքով, այլաբանական թըռիչքով մեկնաբանեց խորհուրդը Այլակերպութեան, քարեր՝ որոնք հայ ժողովուրդի հոգեւոր սեղանին հաց էին դարձեր դարերուն հետ:

Կը խորհինք թէ ինքն ալ իսկապէս ամբողջովին հոգեւոր հաց էր դարձած հայ ժողովուրդին, իր սրբանուէր կեանքով, առաքելաշնորհ գործով, մեղրածոր գրութիւններով, պայծառ օրինակ՝ իսկական Հայ Եկեղեցականի:

Մեր խոնարհ աղօթքն ու խունկը կը բարձրացնենք հոգեւոյս Շնորհք Պատրիարքի յաւերժական հանգստեան համար, հայցելով Ամենակալէն՝ որ իր արարչական գութով ու սիրով վարձատրէ իր բազմավաստակ ու հաւատարիմ ծառան, երկնքի արքայութեան լոյս խորաններուն վրայ:

Աղօթող ենք ջերմօրէն որ մեր ժողովուրդին ծոցէն միշտ ծնին, երկնաւոր Հօր օրհնութեամբ եւ Ս. Հոգւոյն մխիթարիչ զօրութեամբ, նման օրհնեալ ու Քրիստոսատիպ մարգարէներ, ի մխիթարութիւն մեր բազմաչարչար ու տառապող ազգին:

Սգակից Բոլորին՝
Հ. ՆԵՐՍԷՍ ՎՐԴ. ՏԷՐ – ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ
Առաջնորդ՝
Մխիթարեան Միաբանութեան

Վենետիկ – Ս. Ղազար
Մարտ 7, 1990

Զոլաքեան, Միացեալ – Նահանգներու հիւպատոս եւայլն, եւայլն:

Քէնթըրպըրիի Արքեպիսկոպոսը, Մարտ 8-ին իսկ ցաւակցական հետեւեալ հեռագիրը ղրկած է պատրիարքական փոխանորդ՝ Շահան Եպիսկոպոսի:

«Մեծ վիշտով տեղեակ դարձայ Նորին Պատրիարքի անակնկալ մահուան: Երկու առիթներով, պատիւն ունեցայ Նորին Ամենապատուութեան հիւրը ըլլալու Պոլսոյ մէջ եւ ինծի համար բացառիկ հաճոյք էր զինք ընդունիլ երբ կ'այցելէր մեր երկիրը:

«Նորին Ամենապատուութիւնը շնորհալի անձնաւորութիւն մըն էր, որ՝ իմաստութեամբ կ'առաջնորդէր Թուրքիոյ Հայ համայնքը շատ դժուար շրջաններուն:

«Այս պահուն, աղօթքներս Հայ Եկեղեցւոյ եւ ժողովուրդին հետ են: Աստուած հանգիստ պարգեւէ իր հոգիին:

ՌՈԲԷՐԹ ՔԱՆԹՈՒԽԱՐ
Արքեպիսկոպոս Քէնթըրպըրիի
Մետրապոլիտ համայն Անգլիոյ

⁂

Պոլսոյ Կրօնական Ժողովը, Ուրբաթ, Մարտ 9-ի իր նիստին ընթացքին որոշած է Շնորհք Պատրիարքի վախճանման թէեւ կատարուելիք նուէրները կեդրոնացնել Պատրիարքին անունով հիմնուելիք մշակութային եւ կրթական հիմնադրամի մը վրայ, որ պիտի կոչուի՝ «Գալուստեան Պատրիարք Հիմնադրամ»:

Այս առընչութեամբ պիտի կազմուի ձեռնհաս անձնաւորութիւններէ բաղկացած յատուկ յանձնախումբ մը:

⁂

ՏԱՆ ԿԱՐԳ ԵՒ ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ ԷՋՄԻԱԾԻՆ

Կիրակի, Մարտ 11-ին, Պատրիարքին մարմինը փոխադրուեցաւ Էջմիածին, Մայր տաճարը, ուր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը կատարեց տան կարգն ու հոգեհանգստեան պաշտօն:

Երկուշաբթի օր մարմինը կը փոխադրուէր Մոսկուա եւ Հայոց Եկեղեցւոյ մէջ կը կատարուէր հոգեհանգստեան պաշտօն, նախքան Պոլիս մեկնումը՝ Չորեքշաբթի օր:

ՏԱԳՆԱՊԻ ՆԱԵՒ ՀԱՒԱՏՔԻ ԽՕՍՔ

Խորհրդային Գերագոյն Խորհուրդի Նախագահութեան Արցախը կրկին Ազրպէջանի ենթարկելու Նոյեմբեր 28-ի որոշումէն ու տեղւոյն Ազգային Խորհուրդն ու հանրային այլ կազմակերպութիւնները ջնջող Յունուար 15-ի հրամանագիրէն ետք սաստկացած է Արցախի տագնապը, նախ Արցախցիին համար։ Այսօր մարզին տէրն ու տիրականն է զինուորական իշխանութեան գլխաւորը՝ զօրավար Սաֆոնով. ան նախ մարզային Խորհուրդի շէնքին վրայ կրկին պարզեց Ազրպէջանի դրօշը ու կը ջանայ հաստատել ազրպէջանական յանձնաժողովին ղեկավար դերը։

Այս կացութեան դիմաց Արցախահայութիւնը կրկին դիմեց գործադուլի, որուն առաջին անգամ ըլլալով միացաւ մարզային օրաթերթին՝ «Խորհրդային Ղարաբաղ»ի կազմը։

«Երեկոյեան Երեւան»ի Փետրուար 6-ի թիւին մէջ հրատարակուած Ռ. Միրզոյեանի հարցազրոյցը կատարուած է այդ կազմը գլխաւորող խմբագրին՝ Մաքսիմ Յովհաննիսեանի հետ։

Ան «մի ամբողջ յաւերժութիւն» կը կոչէ վերջին հինգ – վեց ամսուան շրջանը որ իր բարդութեամբ, պատահարներու խըռնութեամբ յատկանշուեցաւ։ Պատասխանելով Նոյեմբեր 28-ի որոշումին ըստեղծած հակազդեցութեան մասին ուղղուած հարցումին, Մ. Յովհաննիսեան կ'ըսէ. – «Մենք թերթում այդ որոշումը տպագրեցինք՝ առնելով սեւ շրջանակի մէջ, որովհետեւ այն մեզ համար ոչ միայն ապօրինի էր, այլեւ մեռածին։ Պէտք է ասել որ մեր թերթը եւս բազմաթիւ նիւթեր է տպագրել, որոնցում մեր ընթերցողները ցասումի ու բողոքի խօսք էին ուղղում կեդրոնական իշխանութիւններին, մասնաւորապէս Գերագոյն խորհրդի նախագահութեանը, որը չցանկացաւ այս էլ ո՛րերորդ անգամ լսել մեր մեր ձայնը, խորանալ մեր պահանջների մէջ եւ արդարացի որոշում ընդունել»։

Այս «Խորհրդային Ղարաբաղ»ի գլխաւոր խմբագիրը կը խօսի Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդի ու Արցախի Ազգային Խորհուրդի Դեկտեմբեր 1-ի համատեղ նիստին մասին, որուն ընթացքին որոշուեցաւ Հայաստան – Արցախ միացեալ հանրապետութեան հռչակումը։ Որպէսզի այդ որոշումը իրական բովանդակութիւն ունենայ Մ. Յովհաննիսեան անհրաժեշտ կը նկատէ որ «իւրաքանչիւրս անվերապահ հաւատանք իրական, պատմական, քաղաքական առումներով ճիշդ լինելուն, եւ գործենք այդ որոշման ոգով. այսինքն՝ մենք պէտք է տնտեսապէս, քաղաքականապէս, մշակութային կեանքում, բոլոր բնագաւառներում այնպէս ներծծուենք իրար մէջ որ այլեւս մեզ բաժանել հնարաւոր չլինի»։ Մէկ խօսքով, պէտք է բոլորը գտնուին այն իրողութեան առջեւ որ Հայաստան – Արցախ միացումը գործնապէս կատարուած արարք է, «անկախ այն բանից թէ այդ ամէնը ինչպէս կը գնահատի կեդրոնը, կամ, ասենք, Բաքուն իր կազմածաւալ միթինգներով եւ վայրենութիւններով»...։

Գալով վտանգի ենթարկուած շրջաններու Հայութիւնը «ժամանակաւորապէս» այլ տեղ փոխադրելու կեդրոնական իշխանութեան միջոցառումին, «սա պարզապէս նշանակում է հայաթափել հայ գիւղը եւ այս կէտը մենք վճռականապէս չենք ընդունում եւ համարում ենք վնասակար, միակողմանի, դարձեալ մի զիջում Ադրբեջանի ազգայնամոլներին» կ'ըսէ Մ. Յովհաննիսեան։ Ան այս դիրքորոշումը կը բացատրէ «աւելի հեշտ է գըլխից էլ ազատուել, գլխացաւից էլ» ասացուածքով. այսինքն, եթէ հայ – ազերի բախումներ կան, պէտք է տեղափոխել Հայը, որպէսզի վերնայ նաեւ բախումի կէտը։

Արցախի զինուորական հրամանատարութիւնը պահանջած է որ տեղւոյն վրայ մշտական բնակութեան արտօնութիւն չունեցողներ պէտք է լքեն մարզը. այս պահանջը դժուար չէ հետեւցնել որ ուղղուած է Արցախի ինքնապաշտպանութեան զօրավիգ Փէտայիներու որոնք եկած են Հայաստանէն. սակայն Մ. Յովհաննիսեան վախ կը յայտնէ որ այդ որոշումին կիրարկումը եւս միակողմանի ըլլայ...։ Եթէ օրինակ մարզէն հանուին հայ Փէտայիները եւ Ազրպէջանի ժող. ճակատինները մնան հոն...։ Այս կասկածը անհիմն չէ. Մ. Յովհաննիսեան կը յիշէ անձնագրի ստուգումներու պարագան. – «Բերդաձորում անձնագրային ստուգումներ անցկացրեն, իսկ ադրբեջանական գիւղերում՝ ոչ»։

Հարցազրոյցին վերջին մասը կը վերաբերի ուղղակի թերթին՝ «Խորհրդային Ղարաբաղ»ին, անոր խնդիրներուն։ Խմբագրութիւնը անցեալ Սեպտեմբերէն կը դիմէ Յատուկ Կառավարման Կոմիտէին, Մոսկուայի կազմակերպութիւններուն, որպէսզի թերթին տրամադրուած յատկացումը զրկուի ուղղակի խմբագրութեան. ոչ մէկ արդիւնք։ «Այսօր յայտնուել ենք այնպիսի վիճակում, որ թերթը կարող է այլեւս լոյս չտեսնել ··· ընկել ենք անելանելի վիճակի մէջ» կը շարունակէ թերթին գլխաւոր խմբագիրը։ Հոս եւս պիտի հասնի Հայաստանի օժանդակութիւնը. Երեւանէն Գորիս մաս մը թուղթ ղրկուած է իրենց համար ու յոյս ունին տակաւին ստանալու։ Պիտի շարունակեն այսուհանդերձ թերթը միայն երկու էջով հրատարակելու, «գոնէ երկու էջի վրայ ընթերցողներին պատմելու թէ ինչ է կատարւում մարզում, ինչով է ապրում Արցախի բնակչութիւնը, ինչպիսի դժուարութիւններ է յաղթահարում»։

Այս դժուարութիւնները հետեւանքներն են. – «Մի կողմից՝ ադրբեջանական ժողովրդական ճակատի խժդժութիւնները, միւս կողմից այն աւերումները որ մարզի տնտեսութեանը բերեցին շրջափակումը, մեր գիւղերի վրայ կատարուած յարձակումները։ Բանը հասել է նրան որ մեր հողերում, մեր դաշտերում հողուորը չի կարողանում աշխատել, ապահով չէ»։

Արցախցին դժուարութիւն չունի ինքզինքն ու իր հողը պաշտպանելու. հարցը հոն է որ «օրէնքը կապել է ոտ ու ձեռք»։ Գետաշէնի, Շահումեանի, Հադրութի, Բերդաձորի մարդիկը պաշտպանեցին ու կը պաշտպանեն իրենց հողը, ընտանիքը, պատիւը. «բայց նաեւ մարդիկ են որոնք չեն կարող երեխայի արիւն թափել, չեն կարող կնոջը սրի քաշել...»։ Իսկ «հարեւան»ները այդ թուլութենէ՞ն թէ մեծութենէն օգտուելով ամէն քայլի կը դիմեն Արցախցին ծունկի բերելու համար։ «Մի բան որ երբեք չի յաջողուի անել» կ'ըսէ Մ. Յովհաննիսեան ու կ'աւելցնէ. – «դա պէտք է լաւ հասկանան եւ՛ Բաքւում, եւ՛ Մոսկուայում, եւ՛ ամէն տեղ։ Մեր ժողովուրդը ելել է ազատագրական պայքարի, յանուն որի կը մարտնչի մինչեւ վերջ»։

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ԵԱԼԹԱՅԻ 45ԱՄԵԱԿԸ

45 տարիներ առաջ – Փետր. 4, 1945 – Ռուզվէլթ, Չըրչիլ եւ Սթալին եօթնօրեայ բանակցութիւններ կը սկսէին Եալթայի մէջ։ Ղրիմի այդ քաղաքը շուտով խորհրդանիշը պիտի դառնար յետ պատերազմեան Եւրոպայի բաժանումին։ Միացեալ – Նահանգներու, Մեծն – Բրիտանիոյ եւ Խորհրդային Միութեան ղեկավարներուն, Արտաքին Նախարարներուն եւ բազմաթիւ խորհրդականներու մասնակցած համաժողովը համաձայնութեան եզր մը պիտի փնտռէր նացի Գերմանիոյ եւ Ճափոնի վերջնական ջախջախման։

Այդ օրերուն, երբ խորհրդային զօրքերը ամէն կողմ յաղթական էին, երբ ռազմական գործողութիւնները տեղափոխուած էին Գերմանիոյ տարածքը, այս վերջինին պարտութիւնը կասկած չէր վերցներ։ Երեք մեծ դաշնակիցները պիտի ընդունէին աշխարհի յետ – պատերազմեան կազմակերպման շուրջ կարեւոր որոշումներ՝ «Ազատագրուած Եւրոպայի մասին յայտարարութիւն», Միացեալ Ազգերու Կազմակերպութեան ստեղծում եւայլն։

Ճանչցուեցան Խորհրդային Միութեան նուաճած դիրքերը. Պալթեան հանրապետութիւններն ու Լեհաստանի արեւելքը պիտի մնային այս վերջինին, փոխարէն՝ Լեհաստանը պիտի ընդարձակուէր դէպի արեւմուտք՝ ի վնաս Գերմանիոյ։

Պատմական այդ օրերէն 45 տարի ետք, այսօր Արեւելեան Եւրոպան կը ցնցուի։ Եալթայի այդ «յոբելեան»ին նուիրուած է «Ինթէրնէշընըլ Հէրըլտ Թրիպիւն»ի վերջին թիւերէն մէկը, ուր գրեթէ բոլոր յօդուածագիրները կը յանգին այն իրողութեան որ դէպքերուն ընթացք տուողը Եալթայի համաժողովը չէր։ Հոն պարզապէս կը հաստատուէր անխուսափելին եւ պատերազմն է որ ինքզինք կը պարտադրէր։

Վեհաժողովէն երկու շաբաթ առաջ արդէն Մեծն – Բրիտանիոյ վարչապետը՝ Չըրչիլ իր անձնական քարտուղարին կը խոստովանէր որ պալքանեան բոլոր երկիրները, բացի Յունաստանէն, բոլշեւիկ պիտի դառնային եւ որ ինք անոր առաջքն առնելու համար ոչինչ կրնար ընել։

Նոյն համոզումին տէր է նաեւ «Ուաշինկթըն Փոստ»ի դիւանագիտական թղթակից՝ Տոն Օպէրտորֆըր. «Եալթայի համաժողովի օրերուն, խորհրդային զօրքերը գրաւած էին Ռումանիան, Պուլկարիան, Ալպանիան, գրեթէ ամբողջ Լեհաստանը եւ Չեխոսլովաքիոյ, Հունգարիոյ ու Եուկոսլաւիոյ զգալի տարածքներ. մօտ էր նացի Գերմանիոյ անկումը։ Այս իրողութիւնը, աւելի քան Եալթայի համաժողովը՝ ինքը, կը թուի ըլլալ գլխաւոր տարրը որ յառաջացուց Արեւելեան Եւրոպայի խորհրդայնամէտ կառավարութիւնները»։

ԵՒՐՈՊԱՅԻ ԲԱԺԱՆՈՒՄԸ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԱՐԴԻՒՆՔ Է

Ջղամարտին սկիզբէն ի վեր Եալթայի որոշումները Արեւմուտքի մէջ դիտուեցան որպէս՝ «աշխարհի բաժանումը՝ ազդեցութեան ոլորտներու»։ Եալթան կ'ընկալուի որպէս Ռուզվէլթի ու Չըրչիլի կողմէ Սթալինի հետ ստորագրուած պայմանագիր մը, որ Արեւելեան Եւրոպան Խորհրդային Միութեան սեփականութիւնը կը դարձնէ։

Կարելի է ըսել որ գործնականին մէջ այդպէս ալ եղաւ, բայց բոլորովին այլ էր Եալթայի նախնական համաձայնութիւնը (փրոթոքոլը)։ Հոն, զոր օրինակ, երբեք չէ նշուած թէ Լեհաստանը կամ այլ երկիր մը խորհրդային ազդեցութեան ոլորտին մէջ կը մնայ։

Ընդհակառակն, այնտեղ կը հաստատուի Լեհաստանի անկախութիւնը, կոչ կ'ըլլայ վերականգնելու ժողովրդավար հաստատութիւնները. կը նախատեսուին ազատ ընտրութիւններ, որոնց կրնան մասնակցիլ բոլոր «ժողովրդավար կուսակցութիւնները»։

Անկէ մեկնելով, Օքսֆորտ Համալսարանի դասախօս՝ նախկին լեհ այլախոհ Լ. Քոլաքովսկի հետեւեալ հարցումը կ'ընէ. – «Եալթայի ի՞նչն է սխալ։ Այդ պայմանագիրը չեղեալ համարելու կոչեր ընելու փոխարէն, պէտք չէ՞ արդեօք պահանջել անոր իրագործումը»։ Արդ, Արեւելեան Եւրոպայի «խորհրդայնացման» պատճառը ոչ թէ պայմանագիրը՝ ինքն էր, այլ անոր ի կատար չածուիլը։

Քոլաքովսկի կը շարունակէ իր միտքը. Արեւելեան Լեհաստանը Խորհրդային Միութեան ձգելով, Արեւմուտքը ճանչցաւ համայնավարներուն ձեռքը գտնուող Լեհաստանի ժամանակաւոր կառավարութիւնը։ Այսպէս Եալթան ձեւով մը ճանչցաւ խորհրդային հսկողութիւնը Լեհաստանի վրայ եւ Սթալինի ձգեց որոշել թէ որ կուսակցութիւնները «ժողովրդավար» էին Լեհաստանի, Չեխոսլովաքիոյ, Հունգարիոյ մէջ։

Եալթայի պայմանագրով Սթալին ինքզինք բոլորովին ազատ զգաց Լեհաստանի եւ միւս երկիրներուն մէջ, սակայն միեւնոյն ատեն չօգնեց Յունաստանի համայնավար ապստամբութեան ու 1948-ին չներխուժեց Եուկոսլավիա։ Կարելի է ենթադրել որ լռելեայն համաձայնութիւն կար, ինչ որ կը բացատրէ Արեւելեան – Եւրոպայի ժողովուրդներուն Արեւմուտքին կողմէ դաւաճանուած ըլլալու զգացումը։ Նման մտածումի կը մղէ նաեւ այն հանգամանքը որ պայմանագիրը կնքուեցաւ առանց խորհրդակցելու շահագրգիռ երկիրներուն հետ։

Անհաւանական չէ որ Եալթայի մէջ Միացեալ – Նահանգները ծախած ըլլան Արեւելեան Եւրոպան։ Սկիզբէն ի վեր յայտնի էր թէ Սթալին պիտի չյարգէր իր խոստումները եւ շուտով բոլորին համար աւելի պարզ դարձաւ որ Արեւմուտքը պայմանագրին կէտերը պարտադրելու մտադրութիւն չունէր։

Պատերազմին վերիվայրումներն ու Կարմիր բանակին գրաւած դիրքերն էին որ պատճառ դարձան յետագային ստեղծուած կացութեան։ Պարզ է որ դաշնակիցները ոչ մէկ մտադրութիւն ունէին այդ ընթացքին դէմ երթալու։ Վերջապէս, խորհրդային բանակը մեծ դեր ունեցած էր նացի Գերմանիոյ ջախջախման մէջ ու կարելի չէր նոր պատերազմ մը բանալ անոր դէմ...

Այստեղ, փակագիծ մը բանալով, ակամայ կը յիշենք Սեւրի Դաշնագիրը, ուր իշխանազուրկ սուլթանական կառավարութիւնը կը պարտաւորուէր ճանչնալ Հայաստանի անկախութիւնը ու Ուիլսընի նախագահութեամբ գծուելիք քարտէզը։ Դաշնակիցները շատ լաւ գիտէին որ անկարող էին այդ դաշնագիրը իրագործելու։ Անոնցմէ ոչ մէկը պատրաստ էր զօրքեր ղրկել Թուրքիա, ուր քէմալական զօրքերը արդէն կացութեան տէրն էին ու կը պատրաստուէին ներխուժել Հայաստանի Հանրապետութիւն...։

* * *

Պատերազմէն ծնունդ առած Մոսկուայի եւրոպական կայսրութիւնը այժմ կը խորտակուի։ Եւրոպան այսօր սկսած է «յաղթահարել Եալթան», այն իմաստով որ Սթալինի քաղաքական քարտէզը սկըսած է քանդուիլ։ Պէտք է ակնկալել որ խորհրդային լուծէն ազատած երկիրները շուտով լիակատար դերիշխանութեան կը հասնին։

Սակայն կը մնայ հարց մը։ Եալթայի ժառանգութիւնը եղող յետ – պատերազմեան Եւրոպայի սահմանները փոխելու հակումները վտանգաւոր կրնան ըլլալ։ Քոլաքովսկիի յօդուածին գլխաւոր մտահոգութիւնն է այդ։ Լեհ փորձագէտը կը նշէ թէ Խորհրդային Միութիւնը տարածքներ խլած է գրեթէ իր բոլոր դրացիներէն՝ Ֆինլանտիայէն, Լեհաստանէն, Չեխոսլովաքիայէն, Ռումանիայէն, Ճափոնէն եւ Գերմանիայէն։ Լեհաստանի յետ – պատերազմեան քարտէզը ամենամեծ նորութիւնն է, եւ լաւ պատճառներ կան որ այդպէս ալ մնայ։

Անշուշտ, յօդուածագիրը չի պնդեր թէ ներկայ սահմանները ազգային ու պատմական առումով արդար են։ Պարզ է թէ անոնք Սթալինի կամայականութեան ու դաշնակիցներուն թոյլատուութեան արդիւնք են, սակայն սահմաններու վերագծում մը կրնայ շատ հեռուները տանիլ։ 45 տարիներ առաջ միլիոններով մարդիկ տեղահանուեցան այդ վիճելի տարածքներէն, ուր այսօր երրորդ սերունդ մը կ'ապրի, եւ լոկ բանակցութիւններով, առանց բռնի ուժի ոչ ոք ուրիշին հող կը զիջի։ Կը մնայ յուսալ որ համայնավարութեան անկումէն ետք, ժողովրդավար հաստատութիւններով, բաց սահմաններով միացեալ Եւրոպայի մը մէջ ազգամիջեան խլրտումներու առիթ չըլլար։

Թ. Ա. Թ.

ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

ՔԻՒՐՏԸ ՈՐ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՉԻ ԿԱՐԴԱՐ

Աշխարհ կ'ապրի ուժերու նոր հաւասարակշռութեան որոնումի շրջան մը. անակնկալ տեղաշարժեր այլեւս չեն զարմացներ ու իրականութիւնը կը մրցի նոյնիսկ երեւակայութեան սահմաններուն հետ։ Գրեթէ համատարած փոփոխութիւններու այս հոլովոյթին մէջ, միջազգային քաղաքական շրջանակներու յատուկ ուշադրութեան առարկայ կէտերէն մէկն է քրտական հարցը. յատկապէս անոր Թուրքիոյ թեւին վերաբերող էջը, ուրկէ անպակաս են զինեալ բախումներ պետական ապահովութեան ուժերու հետ, առեւանգումներ, սպանութիւններ ու նաեւ դաւաճանութիւններ։

Մէկ հայրենիքի մը մէջ մէկտեղուելու անոնց ներկայ պայքարը յաճախ մտածել ու անդրադառնալ կու տայ մեզի, դարասկզբին անոնց անհեռատեսութեամբ փախցուած առիթին։ Քանի՜ անգամ կրկնուած է ով գիտէ այն միտքը, թէ եթէ Քիւրտը այդ շրջանին փոխանակ իր յարաբերական հանգիստը գնելու օսմանեան իշխանութենէն, Հայու ջարդարա-

րութեան գնով, մտածէր թէ Հայէն եաք իրեն պիտի գար մաքրագործուելու կարգը, որքան տարբեր եղած պիտի ըլլար երկու ժողովուրդներուն ներկայ կացութիւնը։

«Իէֆիպինէ Տօղրու» շաբաթաթերթին փետրուար 25-ի թիւին մէջ լոյս տեսած գրոյց մը, դարձեալ անդրադարձը կը բերէ կորսուած այս առիթներուն. այդ գրոյցը կը չեշտէ նաեւ այլ կէտ մը. այն թէ եթէ իր ապրած տառապանքին փորձառութեամբ ու դարու մը յապաղումով Քիւրտը մեծ մասով այսօր հասկցած է իր սխալը, կա՛ն սակայն անփոփոխ մնացած տարրեր այս երկու ժողովուրդներուն - Թուրք եւ Քիւրտ - ուժի յարաբերութեան մէջ։ Առկա Թուրք իշխանութեան կեցուածքն է որ մեծ տարբերակով մը չի ներկայանար Օսմանեան շրջանէն ասդին։ Երէկ եթէ Քիւրտը Հայ ջարդելու գործիք էր այդ իշխանութեան համար, այսօր մաքրագործուելիք տարրին փոփոխութիւնը չէ որ տարբերութիւն պիտի բերէ պետական քաղաքականութեան մէջ. բաժանումի գործողութիւնը անհուն կարելիութիւններ կ'ընծայէ. երէկ Քիւրտն էր Հայուն դէմ, այսօր Քիւրտն է Քիւրտին դէմ։ Թուրք կառավարութիւնը, ծանօթ է որ բախումներու առաջին շրջանէն ջանաց սիրաշահիլ քիւրտ ցեղախումբերուն գոնէ մէկ մասը, քանդելու համար հաւանական միակամ ճակատ մը. ու յաջողեցաւ։

«Իէֆիպինէ Տօղրու»ի լրագրողը գրոյց ունեցած է ժիրքի ցեղախումբին պետին՝ Թ. Ատըեամանի հետ որ գլխաւոր պայքարողն է Փ.Ք.Ք.-ի (Քրտական Բանուորական Կուսակցութեան) ուժերուն դէմ։ Ան կ'ըսէ թէ Թուրքիոյ հարաւ — արեւելեան շրջաններուն բնակչութիւնը այլընտրանք չունի ընդհանրապէս. կամ պիտի ծառայէ Փ.Ք.Ք.-ին, կամ Պետութեան. իսկ անոնք որ կ'ուզեն չէզոք մնալ, ճարահատ կը գաղթեն։ Ատըեաման ինքզինքը մէկը կը նկատէ այն փոքրաթիւ խումբէն որ կը մնան ու կը պայքարին ամէն տեսակի դժուարութեան դէմ։ Ան իրեն զօրակից ունենալով հանդերձ պետական ուժերը, աւելի հզօր դիրքի վրայ կը տեսնէ ՓՔՔ-ն, որ կրնայ տարի մը եաք աւելի մեծ ուժով յայտնուիլ, ուժերու մեծ անհաւասարակշռութիւն մը ստեղծելով եւ այլեւս ընելիք բան չի մնար իրեն։

450 հոգինոց զինեալ խումբի մը հրամանատարն է Ատըեաման որ կը խոստովանի թէ Պետութիւնը ամէն կարգի զէնք կը տրամադրէ իրենց, սակայն նաեւ պատասխանելով «Քի՞ւրտ էք, թէ Թուրք» հարցումին կ'ըսէ. «երկրի մը մէջ ուր խորհրդարանականները անգամ չեն կրնար «Քիւրտ եմ» ըսել, ես կրնա՞մ, չեմ գիտեր։ Կրնամ միայն ըսել թէ Թուրքիացի Քիւրտ մըն եմ»։

Հետաքրքրական են զինքը այս դիրքին առաջնորդող պարագաները. ան կը խոստովանի որ սկզբնական որեւէ հակամարտութիւն գոյութիւն չունէր իր եւ ՓՔՔ-ին միջեւ. անոնց շարժումը ծայր առած շրջանին ինք փախստական էր. մինչեւ այսօր ալ իր բացակայութեան կը շարունակուի դատը։ Կը մերժէ այն վարկածը թէ իր ազատութեան փոխարէն ընդունած է բանակցիլ Պետութեան հետ ու պայքար մղել ՓՔՔ-ին դէմ։

Ատըեաման այնքան յամառօրէն կրօնակ դարձուցած է պատմական փորձառութեան որ չի գոհանար իր գործակցութեամբ ու կոչ կ'ուղղէ քրտական այլ ցեղախումբերու եւս որ միանան իրեն, ՓՔՔ-ի դէմ մղուած պայքարին մէջ։ Իր փափաքը բանակ մը կազմել է այս ցեղախումբերէն տրամադրուելիք ուժերով։ Պատրաստ է անոր հրամանատարութիւնն ալ ստանձնելու, եթէ արժանի նկատուի։ Կ'աւելցնէ թէ յօժար է ամէն զոհողութեան, ցեղախումբերու միջեւ միութիւնը ապահովելու համար։

Ատըեաման հիացող մըն է Օզալի. Նահանգապետ Քօզաքչըօղլուի մասին խօսելով, կ'ըսէ թէ ան չի կրնար իրենց տեղաւորուած շրջաններէն արմատախիլ ընել քիւրտ մարտիկները, որովհետեւ անոր գլխաւորած ուժերը չեն ճանչնար մարզը, իսկ զրկուած զինուորները կը մտածեն միայն իրենց ծառայութեան շրջանը աւարտելու մասին։

Կարեւոր է նաեւ ժիրքիներու ցեղախումբերուն [illegible]

«ԾԻԾԵՌՆԱԿՆԵՐԸ ՊԻՏԻ ՉՍԱՐՍԱՓԻՆ ԽՐՏՈՒԻԼԱԿՆԵՐԷՆ»

վէպի ներկայացումը

Անցեալ Փետրուարի 24-ին, Շաբաթ օր, Իսիի Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ Նուրհան Ֆրէնկեան Մշակութային սրահին մէջ կատարուեցաւ Պ. Մովսէս Պըչաքճեանի «Ծիծեռնակները պիտի չսարսափին խրտուիլակներէն» վէպի ներկայացումը։

Առաջին ուրախ երեւոյթն այն էր, որ տարիներէ ի վեր եկեղեցւոյ Ն. Ֆրէնկեան մշակութային սրահը նման ուրախ առիթ չէր ունեցած շրջանի ժողովուրդին ներկայացնելու վէպ մը կամ գրական երկ մը։

Երկրորդ երեւոյթ մը որ ինչքան զարմանալի էր նոյնքան եւ գովելի, աւելի քան 100 ընթերցասէրներու հասարակութեան մը ներկայութիւնն էր։

Երրորդ կարեւորագոյն երեւոյթը վստահաբար ինքնին վէպի մը, գրական աշխատանքի մը ներկայացումն էր ժողովուրդին, երեւոյթ մը որուն կը նախագահէր Բժ. Վիգէն Կարապետեան, որ ներկայացուց հեղինակը ու անոր գործը, շեշտելով նման աշխատութեան մը կարեւորութիւնը սփիւռքահայ կեանքէն ներս։

Ապա խօսք տրուեցաւ Օր. Նորա Պարութճեանին, որ իւրայատուկ, ինքնատիպ, խորունկ ու ամբողջական վերլուծում մը ներկայացուց, ե՛ւ հեղինակի ե՛ւ ի մասնաւորի իր գործին մասին, մերթ ընդ մերթ մէջբերումներ կատարելով, մեզմէ շատերուս մութ թողած որոշ կէտեր լուսաբանելով, բան մը որ մեծապէս գնահատուեցաւ ներկայ հանդիսականներու կողմէ։

Թոյլ տուէք կատարեմ մի քանի խորհրդածութիւններ...

Լեզու... Ի՞նչ է լեզուն... Ի՞նչի կը ծառայէ ան...

Լեզուն իւրաքանչիւր ժողովուրդի ամենասիրելի ինչքն է, իր իսկ հոգու հարազատ արտայայտութիւնը, իր պատմութեան այժմէական պատկերն է եւ իր հաւաքական խառնուածքի խտացումը։

Հայ լեզուն մեր գերագոյն գանձն է եւ հայ մշակոյթի թագն ու պսակն է։ Իսկ հայ գրականութիւնը հա՛յ ստեղծագործ մտքի արդիւնաւոր հրաշքներէն մեծագոյնն է, կարեւորագոյնը։

Հայերս սկարութիւնը ունինք անցեալի փառքերով հպարտանալու եւ շատ յաճախ յիշատակելու։ Իրականութեան մէջ շատ լաւ բան է միշտ վառ պահել անցեալի հանճարեղ դէմքերու յիշատակն ու անոնց գործերը։ Խօսիլ Մովսէս Խորենացիի մասին, Գրիգոր Նարեկացիի եւ Ներսէս Շնորհալիի, Պարոնեանի, Աղայեանի եւ Ակսէլ Բակունցի մասին։ Բայց հպարտանալ միայն անցեալով ու չստեղծագործել, խօսիլ միայն հայ հանճարի մասին ու անոնց գործը չշարունակել, շատ սխալ պիտի ըլլար։

Ահաւասիկ ուրեմն միայն անցեալի փառքերով չհպարտանալու, հայ լեզուի փառքը գովերգած ըլլալու, հայ լեզուի տարածումին ու Սփիւռքի մէջ անոր պահպանումին սատարած ըլլալու եւ նմանաւանդ հայ գրականութեան իր տուրքը բերած ըլլալու նպատակաւ Մովսէս Պըչաքճեան հայ ընթերցասէր հասարակութեան ուշադրութեան կը յանձնէ իր այս նոր վէպը, քանի ինք անծանօթ մը չէ եւ մանաւանդ առաջին անգամ չէր որ կը գրէր։

Ապա Օր. Ռոզին Թաշճեան եւ Պ. Կարպիս Բլուր հատուածներ կարդացին վէպէն, իւրայատուկ փայլ մը տալով երեկոյթին։

Դաշնամուրի ընկերակցութեամբ Պ. Յակոբ Շէշէթեանի, Օր. Ռոզին Թաշճեան, Խաչատուր Աւետիսեանէն երգեց «Կապոյտ Թռչուն» եւ Պ. Ստեփան Եօրկանճեան՝ «Կռունկ»։

Վարձքդ կատար Պ. Մովսէս Պչաքճեան։ Թող որ ձեր բարի օրինակը օրինակ դառնայ բոլոր անոնց որոնք կը վախնան կամ կը զլանան իրենց մտքերն ու խօսքերը յանձնել թուղթին, թերթին։

ՄԻՒՌՈՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

Հ. Բ. Ը. Մ.-Ի ԿԵԴՐՈՆ ԵՐԵՒԱՆ

Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը Երեւանի մէջ ներկայացուցչութիւն մը ունի այլեւս։ Նոր կեդրոնին տնօրէնը՝ Փիլիսոփայական Գիտութեանց Թեկնածու Բագրատ Էսիլեան խօսած է միութեան հիմնական նպատակներուն ու ծրագրերուն մասին։ Անոր առաջնակարգ խնդիրն է Լենինականի Թեքնիք Համալսարանի ստեղծումը։ Այդ առթիւ Հայաստանէն ընտրուած մասնագէտներ համապատասխան պատրաստութիւն կը տեսնեն Միացեալ – Նահանգներու համալսարաններու մէջ։

Հ. Բ. Ը. Միութեան գործունէութեան մաս կը կազմէ նաեւ բժիշկներու պատրաստութիւնը։ Շուտով Հայաստան կը ժամանեն մասնագէտ բժիշկներ, իսկ Միացեալ – Նահանգներ կը մեկնին Հայաստանցի բժիշկներ, ինչպէս նաեւ երկրաշարժի աղէտեալներ։

Մշակուած ծրագրին մաս կը կազմեն Հայաստանի կարգ մը ձեռնարկութիւնները նորագոյն թեքնոլոժիով հանդերձելու եւ մասնաւորապէս բժշկական թեքնոլոժիի, շինարարական ճարտարարուեստի, սնունդի արդիւնաբերութեան զարգացման օգնելու հարցերը։

Կը նախատեսուի նաեւ հովանաւորել մշակութային զանազան ծրագրեր, արտասահմանի մէջ կազմակերպել հայ արուեստագէտներու ներկայացումներ եւայլն։ «Բարեգործական»ը մտադիր է արդէն գալ տարուընէ Միացեալ – Նահանգներու մէջ կազմակերպել թարգմանիչներու կանոնաւոր պատրաստութիւն։

Ցիշենք որ Նուպար Փաշայի 1906-ին հիմնած Հ. Բ. Ը. Միութիւնը գործած է նաեւ Հայաստանի մէջ եւ Երեւանի մէջ բացած է «Մարի Նուպար» առաջին ակնաբուժական հիւանդանոցը, որ յետագային փակուած է։

***

«ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ»

«Արեւիկ» հրատարակչութիւնը լոյս ընծայած է բանասիրական գիտութեան տոքթ. փրոֆէսօր Ռաֆայէլ Իշխանեանի «Պատկերազարդ պատմութիւն Հայոց» աշխատութեան Ա. գիրքը։ Խմբագրողն է պատմաբան – արձակագիր Հայկ Խաչատրեան։

Հեղինակը զրոյցներու ձեւով ներկայացուցած է հայ ժողովուրդի պատմութիւնը Հայոց լեզուի ու Հայերու ծագման ժամանակներէն մինչեւ Վաղարշ Բ. Արշակունիի գահակալութիւնը (185 թ.)։

Լեզուաբանական եւ պատմագիտութեան նորագոյն տուեալներուն հիման վրայ գրուած աշխատութիւնը առանձին բաժիններով նուիրուած է Հայաստանի հնագիտութեան, հայկական լեռնաշխարհի բնոյթին, Հայոց լեզուի վաղնջական շրջանին, Հայոց հնագոյն մշակոյթին, բանահիւսութեան։

Բազմաթիւ պատկերներ ու քարտէզներ պարունակող այս գիրքը լոյս տեսած է «Ծանաչողական հրատարակութիւն» մատենաշարով եւ նախատեսուած է յատկապէս միջին ու բարձր տարիքի աշակերտներու համար։

ՄԱՐԻ Յ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ԱՏԱՆԱՅԷՆ ՄԱՐՏԻՆԻ ԹՐՔԱԿԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑԸ 1909-1918

խմբագրութիւն՝ ԲԻՒԶԱՆԴ ԵՂԻԱՅԵԱՆ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԱՍ
ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԴՈՒՌԸ ՊՈԼՍՈՅ ՄԷՋ

Այսպէս, այգիի մեր առաջին օրը կը սահի արբշանքի մէջ։ Երեկոն մեզ կը բոլորէ ընտանեկան սեղանին շուրջ։ Եւ ընթրիքէն եաք, լուացուած ու փոխուած՝ կը բարձրանանք վեր, չարտախի կողքին բացօթեայ թախտին վրայ, դիտելով կապտագեղ երկինքին քթթող աչքերը, [illegible]

[illegible]

Հայկու թէ այգը չառագունած կ'ըլլար հորիզոնը, Գրոնաթաճը Բարսեղը ինքզինք կը յանձնէր հոգեյոյզ իր մենանուագին, որուն տրամաթախիծ մեղեդիները կը բարձրանային վեր երկինքի պատուանդանը՝ հայցելու համար Աստուծոյ գթառատ ողորմութիւնն ու օրհնութիւնը աշխարհի վրայ։

Կիրակի առաւօտները մանաւանդ, Պատարագի պէս կ'երկարէր Գրոնաթաճը Բարսեղին երաժշտական յայտագիրը՝ հորիզոնէ – հորիզոն այգիներու բնակիչները կոչելով հոգենորոգ վայելքին իր արուեստի։ Ու մարդիկ կ'ունկնդրէին երանութեամբ այդ գլաւինէթի մենանուագին, կարծես բնութեան մեծ տաճարին մէջ եկեղեցական պաշտամունքի մը հաղորդակից ըլլային։ Այգիներու Արեւագալի նուագահանդէսն էր ան։

Մեծերը շատոնց իջած են վար թախտէն։ Վերժինին հետ կը սկսինք գզուըռտիլ. թախթի երկայնքին ու լայնքին փռուած անկողիններուն վրայ յափրթերս կը դառնանք խելայեղօրէն, մինչ վարէն մօրս ձայնը կարգի կը հրաւիրէ մեզ։ Թախթի լուսափայլ ճակատը զարդարող ծիրանի ծառը իր ցնցումներով մերթ ծանրաբեռնուած ճիւղերէն կը [illegible]

[illegible]

կը նախշէ։ Խոհանոցին ձախ կողմը, Նըռնենին է՝ կանաչ – կարմիր պարեգօտն հագած։ Ու նստոցի շուրջի երփներանգ ծաղիկները իրենց բաժակներէն եդեմական բոյրեր կը խնկարկեն։

Ամառ ատեն, մեր նախաճաշը կը բաղկանար զանազան պտուղներէ, թէեւ կաթը միշտ սովորական բաժին էր փոքրերուս։ Եղանակին համաձայն, պէս – պէս պտուղներ կը բերուէին սեղան, որոնց անբաժան ընկերն էր ճերմակպանիրը։ Նաեւ հօրս պատուէրին վրայ, մայրս նախաճաշին մեզի կը կերցնէր կրակի վրայ բոհրուած կարմրցուած եգիպտացորէն։ Խեղճ մայրս ամէն առաւօտ, եգիպտացորենին հետ կը կարմրէր ինքն ալ։ Մինչ անդին, մեծ – մայրս նստած՝ իր սուրճով նարկիլէն կը քաշէր հեշտանքով։

Ատանացի տարիքոտ կիներու, նոյնիսկ երբեմն երիտասարդի, հաճոյքներէն մէկն էր կլկլակ ծխելը։ Հաւանաբար ուրիշ զաւառներու քոյրեր ներող աչքով չնային այս սովորութեան։ Գուցէ արաբական ու թրքական տիրապետութեան ձգած հետքերէն մին ըլլայ այս։ Ընդունելութեանց ատեն ալ, առանց սեռի խտրութեան, ամէնէն տարեցին պիտի հրամցուէր՝ սուրճին հետ կլկլակը։ Ու Հայ կիներ, սուլթանուհիներու պէս սէ- [illegible]

(Շար. 76)

(Շար. Ա. էջէն)

րու կամ նոյնիսկ խորհրդայնադէմներու, այս հռչակումը գոնէ առժամապէս տեսական կը մնայ, քանի այնքան ալ պարզ բան չէ, մէկ օրէն միւսը անկախ դառնալ, 50 տարի մաս կազմելէ ետք Խորհրդային կայսրութեան:

Նախ երկրին մէջ խորհրդային բանակ կայ: Ի՞նչ պիտի ընէ, կարելի է՞ դուրս ընել: Ի՞նչ յարաբերութիւն պիտի ստեղծուի: Ի՞նչպէս կապեր պիտի ստեղծուին օտար Պետութիւններու հետ: Ի՞նչ դրամ պիտի գործածուի: Անշուշտ, Լիթուանացիք խորհած են այս բոլորին մասին եւ իրենց պատմական որոշումը, նախ եւ առաջ կը սպասէ Կորպաչովին նոտիլ բանակցելու: Կը թուի որ Սայուտիսը, անմիջականին համար, միտք չունի քաղաքական բեմէն հեռացնելու համայնավար կուսակցութիւնը, որու պէտք ունի արդէն այդ բանակցութիւններուն համար:

Լիթուանիոյ նոր նախագահը երաժըշտագէտ մըն է, 57 տարեկան Լանտսպերժիս, անմիջապէս որ ընտրուեցաւ փոխ-նախագահի աթոռին հրաւիրեց կուսակցութեան քարտուղարը՝ Պրազաուսքաս, որ բաւական կարեւոր դեր ունեցաւ այս եղրակացութեան յանգելու համար:

Լիթուանիա իր 65.200 քառ. քիլոմեթր տարածութեամբ ամէնէն ծաւալունն է պալթեան երեք Հանրապետութեանց: Շրջապատուած է Լեհաստանով, Լատվիայով, Բելոռուսիայով եւ Ռուսաստանով: Բնակչութիւնն է 3 միլիոն 690 հազար, ուր կան փոքրամասնութիւններ, մանաւանդ՝ Լեհ եւ Ռուս: Մայրաքաղաքը՝ Վիլնիուս 566 հազար բնակչութիւն ունի, կրօնքը՝ կաթողիկէ: Լիթուանիա հեթանոս էր մինչեւ 1386, երբ Դուքսը կ'ամուսնանար Լեհաստանի թագուհիին հետ եւ կ'ընդունէր կաթողիկէ մկրտութիւնը: Լեհ-լիթուանական բանակներու յաղթանակը 1410-ին վերջ կը դնէ գերման ծաւալապաշտութեան շրջանին մէջ: Լիթուանիոյ եւ Լեհաստանի թագերու միութիւնը կը տեւէ մինչեւ Լեհաստանի կազմալուծումը 18-րդ դարու վերջ: 1795-ին Ռուսաստան կը կցէ Լիթուանիան եւ 19-րդ դարու ընթացքը հակառուս բազմաթիւ ապստամբութիւններ տեղի կ'ունենան: 1919-ի Վերսայլի դաշնագիրն է որ կը ստեղծէ Լիթուանիոյ Հանրապետութիւն մը, որ նախ կարմիր բանակի, ապա՝ Լեհերու նուաճումին պիտի ենթարկուի: 1939-ին կը գրաւուի նախ Գերմանացիներու, ապա՝ Ռուսերու կողմէ: 1940՝ Ստալին կը կցէ:

***

Կորպաչովի հակազդեցութիւնը բուռն եղած է, Այս հռչակումը չատ մտահոգիչ որակած է:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՓԻՆՈՇԷԻ 16 տարիներու մենատիրական իշխանութիւնը պաշտօնապէս վերջ գտաւ պաշտօններու փոխանցումով: Դեկտեմբերին ընտրուած Փաթրիչիօ Այլվին պաշտօնի գլուխ անցաւ, բայց Փինոշէ կը մնայ զինեալ ուժերու հրամանատարը եւ ամէն ինչ այնքան դիւրին չընթանար Չիլիի մէջ, ուր բախումներ ալ տեղի ունեցան:

ԻՏԱԼԻՈՅ Համայնավար կուսակցութիւնը ձայներու 67%-ով որոշեց փոփոխութեան ենթարկուիլ եւ վերածուիլ՝ «Յառաջդիմական եւ Ժողովրդավար» կուսակցութեան մը, որու վերջնական անունը կը մնայ յետագային: Ընդհանուր քարտուղարը՝ Օքեթթօ կ'ուզէ իր կազմակերպութեան շուրջ համախմբել անկախ ձախի խմբաւորումները: Նախորդ քարտուղարին՝ Պէռլինկուէրի եղբայրը բացատրած է որ ամէն բանէ առաջ, կ'ուզեն արդելք ըլլալ որ Ֆրանսայի համայնավար կուսակցութեան ճակատագիրը չունենան: Ան տապալեցաւ, երբ ինք իր վրայ քաշուեցաւ:

Croix Bleue

La C.B.A.F. recherche, pour son Centre de Vacances de Bellefontaine, des directeurs et sous-directeurs brevetés, assistants sanitaires, économes et moniteurs brevetés ou stagiaires.

Envoyer les candidatures à :
C.B.A.F.,
17, rue Bleue, 75009 Paris

ՄԱՐՍԷՅԼ. –

Տէր եւ Տիկին Լեւոն Սապունճեան եւ զաւակը,

Տիկին Աստղիկ Սապունճեան,

Այրի Տիկին Էլէն Սապունճեան եւ զաւակը,

Սապունճեան ընտանիքներ

եւ բոլոր պարագաները խոր ցաւով կը ծանուցանեն իրենց մօր, մեծ-մօր եւ ազգականին՝

ԱՅՐԻ ՏԻԿԻՆ
ԼԻԼԻԿ ՍԱՊՈՒՆՃԵԱՆԻ

մահը, որ պատահեցաւ Մարտ 10-ին, 86 տարեկանին:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Երեքշաբթի, Մարտ 13, ժամը 9-ին Պոմոնի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցին:

Մահազդ չստացողներէն կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել:

U.G.A.B. - PARIS

L'ARMENIE AUJOURD'HUI

Expostion
de photographies

réalisées par
ARMINEH JOHANNES

du 14 au 20 Mars
de 18h à 20 h 30

au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles, Paris 17e

Vernissage le Mercredi 14 Mars
à 18 heures

Vente de tirages
au profit de l'Arménie

— Entrée libre —

ՄԱՐՍԷՅԼ

ՀՍԿՈՒՄ

Մեծ Պահքի հսկումի արարողութիւններ Հարաւային Ֆրանսայի Հայց. Առաքելական եկեղեցիներուն մէջ,
նախագահութեամբ՝
ՅԱԿՈԲ ԵՊԻՍԿ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ-ի

Մեծ Պահքի Հսկումներ

Հինգշաբթի, Մարտ 15,
Սէն Ժերոմ, Ս. Սահակ – Մեսրոպ եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ԳԱՐԵԳԻՆ ՎՐԴ. ՊԷՔՃԵԱՆ

Հինգշաբթի, Մարտ 22,
Պլ. Օտտօ, Ս. Յակոբ եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՇԱՀԱՆ Ա. ՔՀՆՅ. ՏԷՏԷԵԱՆ

Երեքշաբթի, Մարտ 27,
Լա Սիոթա, Ս. Կարապետ Եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՄԱԿԱՐ ՔՀՆՅ. ՆԱՃԱՐԵԱՆ

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935
SIRET : 51027317 A R.C. Paris

ՄԱՐՍԷՅԼ

ԱՊՐԻԼԵԱՆ ՈԳԵԿՈՉՈՒՄԻ
ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԵԱՆՑ ՇԱՐՔԻՆ ՄԷՋ

ՀԱՆԴԻՍԱՒՈՐ ՋԱՅՆԱՒՈՐ ՊԱՏԱՐԱԳ

Ապրիլ 24, ժամը 16-ին՝

Eglise St. Vincent de Paul (Réformés)

Կը պատարագէ՝
Ֆրանսայի Հայ Կաթողիկէ Առաջնորդ
ԳՐԻԳՈՐ ԵՊԻՍԿ. ԿԱՊՐՈՅԵԱՆ

Կը քարոզէ՝
Մարսէյլի Արքեպիսկոպոս՝
ԳԵՐՊ. ՔՈՖՖԻ

MAISON DE LA CULTURE
ARMENIENNE
D'ALFORTVILLE

LES VENDREDIS DE LA M.C.A.

Rencontre
avec
JACQUES DER ALEXANIAN
auteur de
«Le ciel était noir sur l'Euphrate»
publié en 1988

le Vendredi 16 mars à 20 h 45

***

Cet ouvrage a reçu
Prix Clio 88
Mention spéciale du Jury à l'unanimité
Meilleur livre traitant de l'Etranger 88
sur Radio France Internationale
Prix Européen 89
de l'Association des Ecrivains
de langue française

—— *Entrée libre* ——

9, rue de Madrid — 94140 ALFORTVILLE
Tél. : 43 - 76 - 55 - 89

Ս. ՅԱԿՈԲ - ԼԻՈՆ

Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ ամբողջ շրջանին Չորեքշաբթի երեկոները ժամը 5-ին, ՀՍԿՈՒՄԻ խաղաղական եւ հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին հետեւեալ ժամանակացոյցով.

Մարտ 14, Չորեքշաբթի, ժամը 5-ին:

Մարտ 21, Չորեքշաբթի, ժամը 5-ին:

Մարտ 28, Չորեքշաբթի, ժամը 5-ին:

Ապրիլ 4, Չորեքշաբթի, ժամը 5-ին:

Իսկ Արեւագալի ժամերգութիւնները կը կատարուին Մեծ Պահքի Կիրակիներուն պատարագէն առաջ:

Ժամանակացոյց Կիրակիի արարողութեանց՝
Սկիզբ ժամերգութեանց ժամը 8.45-ին:
Սկիզբ Արեւագալի ժամը 9.45ին:
Պատարագ ժամը 10.30ին:
Քարոզ եւ հոգեհանգիստ ժամը 11.45ին:

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Մեծ Պահոց ամբողջ շրջանին, Չորեքշաբթի իրիկուները ժամը ճիշդ 6-ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ Հսկումի խաղաղական եւ Հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին եւ կը տրուի աւուր պատշաճի քարոզ՝ ըստ հետեւեալ ժամանակացոյցի եւ կարգի.–

Չորեքշաբթի, Մարտ 14
Քարոզիչ՝
ՄԻՒՌՈՆ ՎՐԴ. ԳԸՎԸԳԵԱՆ

Չորեքշաբթի, Մարտ 21
Քարոզիչ՝
ԶԱՒԷՆ ՎՐԴ. ԽԱՉԱՏՐԵԱՆ

Չորեքշաբթի, Մարտ 28
Քարոզիչ՝
ՄԵՍՐՈՊ Ա. ՔՀՆՅ. ԺԱՄԿՈՉԵԱՆ

Չորեքշաբթի, Ապրիլ 4
Քարոզիչ՝
ԱՒԵՏԻՍ ՔՀՆՅ. ՊԱԼԸԳԵԱՆ

OPERATION RESURRECTION
Pâques 90

1 CAMION POUR L'ARMENIE
2000 COLIS + 2000 BIBLES

Comment participer ?
— En offrant :
Un colis de nourriture (500 gr. de lait en poudre, 1 kg. de pâtes, 1 kg. de farine, 1 kg. de riz, 1 kg. de sucre, 5 boites d'allumettes et 3 briquets, 1 litre d'huile, 500 gr. de sel, 3 boites de pâté*, 3 boites de thon*, 500 gr. de café, 5 tablettes de chocolat, 5 savons, 5 sachets de soupe, 1 lampe de poche (avec pile)
* *choisissez s.v.p. des boites à ouverture totale*).
Une bible en arménien (valeur 40 F)
—En vous procurant un carton d'emballage standard dans les permanences suivantes :

REGION PARISIENNE
Eglise Evangélique Arménienne
28, avenue Bourgain
92130 ISSY LES MOULINEAUX
tél. (1) 47.36.02.50

Eglise Evangélique Arménienne
8, rue Groupe Manouchian
94140 ALFORTVILLE
tél. (1) 48.93.99.88

REGION DROME - ARDECHE
Eglise Evangélique Arménienne
20, rue Roger Salengro
26500 BOURG LES VALENCE
tél. 75.43.62.59

Eglise Evangélique Arménienne
21, rue du Dauphiné
26200 MONTELIMAR
tél. 75.01.45.82

Eglise Evangélique Arménienne
La Buissette
Faubourg Jean Mathon
Pont d'Aubenas
07200 AUBENAS
tél. 75.35.07.41

REGION MARSEILLAISE
Eglise Evangélique Arménienne
29, rue Escalon
13010 MARSEILLE
tél. 91.44.91.03

Eglise Evangélique Arménienne
Lotissement du Commandeur
St. Antoine
13015 MARSEILLE
tél. 91.65.62.00

Eglise Evangélique Arménienne
Centre Ani
31, rue de Calais
13012 MARSEILLE
tél. 91.93.41.22

REGION LYONNAISE
Eglise Evangélique Arménienne
4, rue Paul Diday
69003 LYON
tél. 78.53.54.16

Eglise Evangélique Arménienne
7, rue Wilson
69150 DECINES
tél. 78.53.54.16

du SAMEDI 10 MARS
au MARDI 20 MARS

ESPOIR POUR L'ARMENIE
ՅՈՅՍ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

ԲԱՑԱՌԻԿ ՀԱՄԵՐԳ

կազմակերպութեամբ՝
ՀԱՅ ԿԱՐՄԻՐ ԽԱՉ-ի

Կը մասնակցին՝
Հայկական Պետական Օփերայի վաստակաւոր երգիչներէն

ԳՈՀԱՐ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ
եւ
ՏԻԳՐԱՆ ԼԵՒՈՆԵԱՆ

Dimanche 18 Mars à 16 heures
Salle Rossini
6, rue Drouot, Paris 9e —Mairie du 9e Arrondissement—
—Participation 50 Frs.—

Billets en vente :

ALFORTVILLE	:	Restaurant SEVAN	1, Boulevard Carnot
ARNOUVILLE	:	NAVASSART	58, Rue Raymond Bergogne
BOIS-COLOMBES	:	DJIZMEDJIAN	31, Rue Paul Déroulède
CLAMART	:	TELE CONDORCET	175, Avenue Jean Jaurès
PARIS 9e	:	BAKERDJIAN	35, Rue de Trévise
PARIS 5e	:	ARA TRAITEUR	106, Rue Mouffetard

Pour tous renseignements : 39 - 85 - 36 - 53

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ 14

MERCREDI
14 MARS
1990

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48 00 06 70 —

C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 800 Ֆ. — Վեցամսեայ : 410 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.100 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
950 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

65ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 17.231 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 65e ANNÉE — No 17.231

ՈՒՂՂԱԿԻ ԵՐԵՒԱՆԷՆ

ԲՈՂՈՔ
ԱԶԱՏԻ ԵՒ ԿԱՄՈՅԻ
ԱՐԸՆԶՈՒԹԵԱՄԲ

ԵՐԵՒԱՆ (Մարտ 12, ժամը 16)

Այսօր Հանրապետական մամուլում տպագրուել է Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդի նախագահութեան դիմումը Խորհրդային Միութեան Գերագոյն Խորհուրդի նախագահութեանը, որտեղ մասնաւորապէս ասուած է.—

«Բռնութեան ակտերով ուղեկցուող վախի ներշնչման, բացայայտ շանթաժի ու սպառնալիքների մթնոլորտը, ճանապարհների երկարատեւ շրջափակումը եւ օդային տրանսպորտի թռիչքների արգելումը, որը գործնականում բնակչութեանը զրկել էր կենսապահովման եւ բուժօգնութեան միջոցներից, յանգեցրին նրան, որ Ադրբեջանի Խանլարի շրջանի Գետաշէնի ենթաշրջանի Ազատ եւ Կամօ գիւղերի բնիկ հայ ազգաբնակչութիւնը մի քանի օրուայ ընթացքում լքեց իր նախնիների հողը: Այսօր նոյն սպառնալիքը կախուել է Արցախի Խանլարի ու Շահումեանի շրջանների եւ ԼՂԻՄ-ի միւս հայկական գիւղերի վրայ:

Ինչպէս վկայում են այդ շրջանների բնակիչները, չնայած գործող պարետային ժամին, Հայերի Ֆիզիքական ոչնչացման սպառնալիքի տակ, Խորհ. Միութեան Ներքին Գործերի Մինիստրութեան ներքին զօրքերի ստորաբաժանումների աջակցութեամբ, նրանց ստիպում են ձեւակերպել տների առուծախ, բաց ուրում թոյլ տալով փաստաթղթերի կեղծում:

Հայաստանի Գերագոյն Խորհրդի նախագահութիւնը գտնում է, որ հայ — ադրբեջանական յարաբերութիւններում ստեղծուած երերուն խաղաղութիւնը անհրաժեշտ էր օգտագործել Բաքու քաղաքում յունուարեան ջարդերի հետեւանքով առաջացած ճգնաժամից դուրս գալու ուղիներ որոնելու համար: Սակայն երկխօսութեան մէջ մտնելու մասին երկու հանրապետութիւնների ղեկավարութեանը, հասարակայնութեանն ուղղուած Խորհ. Միութեան Գերագոյն Խորհրդի դիմումից յետոյ խորհ. Ներքին Նախարարութեան բարձրաստիճան ներկայացուցիչներին, ադրբեջանական իշխանութիւնների հետ համատեղ, ներքին զօրքերի օգնութեամբ ստարտեցին յիշեալ գիւղերի բնիկ ազգաբնակչութեան բռնի փոխադրումը, դրանով իսկ սպառնալիքի տակ դնելով Անդրկովկասում խաղաղութեան նորմալացման հնարաւորութիւնը:

Այդ ամէնը վկայում է երկրի ղեկավարութեան մէջ Անդրկովկասում խաղաղութեան անընդհատ սրման հարցում չահագրգռուած ազդեցիկ շրջանների առկայութեան մասին, եւ առանց նրանց յանցաւոր գործունէութեանը վերջ տալու խաղաղութեան նորմալացումը փաստօրէն անհնար է:

Մենք կանգնած ենք ազգամիջեան պատերազմի շեմին: Այսօր դրա կանխման միակ հնարաւորութիւնը Ադրբեջանցիներով յիշեալ գիւղերի բնակեցման անյապաղ դադարեցումն է եւ Գետաշէնի ենթաշրջանը Շահումեանի շրջանին յանձնելը: Հակառակ դէպքում անկանխատեսելի հետեւանքների ողջ պատասխանատուութիւնը ընկնում է երկրի կենտրոնական իշխանութիւնների վրայ»:

Սփիւռքահայութեան Հետ
Մշակութային Կապի Կոմիտէի
Նախագահ
Կ. ԴԱԼԼԱՔԵԱՆ

ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

«ՃՈՒՄՀՈՒՐԻՅԷԹ»

ԹՈՒՐՔԻԱ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԿՐՆԱՆ ԼԱՒ ԴՐԱՑԻՆԵՐ ԸԼԼԱԼ

ԸՍԵՐ Է ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ՍԵՆԵԱԿԻ ՆԱԽԱԳԱՀԸ՝ ՍԱՐԳՍԵԱՆ

«ՄԻԼԼԻՅԷԹ»

«ԸՆԴՈՒՆԵՑԷ՛Ք ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ»

ԸՍԵՐ Է ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ՔՈՆԿՐԷՍԻ ԱՆԴԱՄ՝ ՓԱՇԱՅԵԱՆ

Ստորեւ երկու տեսակցութիւններ, որոնք լոյս տեսած են թուրք մամուլի մէջ (Մարտ 10-ին) եւ որոնք կը վերաբերին հայ – թուրք յարաբերութեանց: Առաջինին մէջ, Հայաստանի ճարտարարուեստի եւ առեւտրական Սենեակի նախագահն է, որ բաւական դիւանագիտական ոճ կը գործածէ, ինչ որ բնական է, քանի մաս կը կազմէ խորհրդային պատուիրակութեան մը, որ Թուրքիա գացած է թուրք – խորհրդային առեւտրական խորհուրդի հաւաքոյթին մասնակցելու: Յետոյ կը մնայ հարցական մը: Ուրի՞շ բաներ ալ չէ ըսած Սարգսեան, զորս «*Ճումհուրիյէթ*» զանց կ'առնէ: Ամէն պարագայի մէջ, երեւոյթը ինքնին հետաքրքրական է:

⁂

Երկրորդ հարցազրոյցը կը վերաբերի Փաշայեանի հետ խօսակցութեան մը, որմէ, ըստ երեւոյթին «*Միլլիյէթ*»ի թղթակագիրը բնաւ գոհ չէ եւ երբ գործին չեկած բաներ կը լսէ, ճարը կը գտնէ ու «չղային» կ'որակէ Փաշայեանը: Մնաց որ Փաշայեանն ալ կը «խոստովանի»որ այդ բանաձեւը ուրիշ բան չէ եթէ ոչ՝ այրած սրտի մխիթարանք:

⁂

Սարգսեան յայտնած է որ այս այցելութեան մասնակցած է Թուրքիոյ մասին լուսաբանուելու նպատակով: «Սա պահուն որոշ ձեռնարկ մը չունինք, բայց տպաւորութիւններուս լոյսին տակ Հայաստանի հեռատեսիլէն ելոյթներ պիտի ունենամ եւ Թուրքիան պիտի ծանօթացընեմ մեր հայրենակիցներուն» ըսած է Սարգսեան:

Հայկական հարցին մասին հարցումի մը պատասխանելով Սարգսեան ըսած է որ այդ հարցը Հայաստանի տարողութենէն վեր քաղաքական հարցի մը մէկ մասնիկն է, եւ սակայն առեւտրական կապերու բարելաւումը կրնայ նաեւ բարելաւել քաղաքական կապերը.

«Ես քաղաքականութեան մարդ չեմ, ըսած է Սարգսեան, վերադարձիս Թուրքիոյ առեւտրական զարգացումներուն մասին պիտի արտայայտուիմ, բայց քիչ բան կրնամ ապահովել: Միայն թէ որպէս մարդ, կրնամ ըսել որ եթէ Հայաստանի ու Թուրքիոյ միջեւ գոյութիւն ունեցող տարակարծութիւնները լուծուին, այսօրուան քաղաքականութեան ապրիլները ալ մէջտեղէն վերցած պիտի ըլլան: Այս քաղաքականութեան կողմնակիցները ուրո՞ւ պիտի դիմեն: Հարցերը արդէն լուծուած պիտի ըլլան: Թուրքիա եւ Հայաստան կրնան լաւ դրացիներ ըլլալ: Իմ տպաւորութիւններս իրենց ազդեցութիւնը պիտի ունենան Հայաստանի մէջ»:

Երբ հարցուեցաւ թէ Հայաստանի ժո-

(Շար.՝ը Դ. էջ)

ՏԽՐՈՒՆԻ

ՄԱՆՆԻԿ ՄԵԾԱՏՈՒՐԵԱՆ

Իր լրումին հասած կեանք մը, անկասկած, քանի Մաննիկ Մեծատուրեան իր աչքերը փակեց 94 տարեկանին, միշտ տէրը մնալով իր մտային կարողութիւններուն: Բայց եւ այնպէս, որքան ալ գիտակցինք թէ կարելի չէ աւելին ակնկալել կեանքէն, չենք կրնար նաեւ սրտի սեղմում մը չունենալ, քանի որ Մաննիկները խորհրդանիշներն էին ամբողջ սերունդի մը, որ Սփիւռքի տարածքին վրայ հայերէնէ աւելի՝ Հայութիւն դասաւանդեց արմատախիլ բազմութեանց: Ու այս սերունդին ամէն մէկ նուիրեալին մեկնումը, դատումի մը անցեալէն բան մը կը տանի իրեն հետ ու պուտ մը դատութիւն կը թողու իր ետին:

Մաննիկ Մեծատուրեան ծնած էր Ակն, բնիկեանցի ծնողք (Մեծարենցի ընտանիք) 1896-ին: Յաճախելէ ետք Սեբաստիոյ աղջկանց նախակրթարանը, ընտանիքին հետ կը փոխադրուէր Պոլիս եւ կը մտնէր Ամերիկեան Գոլէճ, զոր կ'աւարտէր յաջողութեամբ:

Ինչպէս շատեր, քաղաքական թուականներուն ընտանիքին հետ պիտի ձգէր Պոլիսը եւ վերջնապէս Ֆրանսա հաստատուելէ առաջ, շրջան մը պիտի մնար Պուլկարիա: Փարիզի մէջ, կը հետեւէր Ֆրանսական գրականութեան, ու 1930-ին կը հրաւիրուէր Պէյրութ, հայերէն դասաւանդելու Համազգայինի Ճեմարանը, որ նոր կը բանար իր դուռները: 1932-ին կը վերադառնար Փարիզ, ուր կ'ապրէր նաեւ ի քոյրը՝ Լէօլա Սասունի (կինը՝ Կարօ Սասունիի) ընտանեօք:

Մաննիկ Մեծատուրեան աշխատած է գրասենեակներ, տանելով քարտուղարի պաշտօներ, միաժամանակ տալով հայերէնի եւ անգլերէնի անհատական դասեր:

1945 Ապրիլին է, որ «Յառաջ»ի վերհրատարակութեան ատեն (գրաւման շրջանի դադարէն ետք), ընդառաջելով Շաւարշի հրաւէրին, մաս պիտի կազմէր «Յառաջ»ի, որպէս օգնական խմբագիր, պաշտօն զոր պիտի վարէր մինչեւ հանգստեան կոչուիլը, Շաւարշի մահուան նախօրեակին (Դեկ. 31, 1956): Այդ շրջանէն, Մաննիկ Մեծատուրեան թարգմանութիւններով եւ ինքնագիր յօդուածներով

(Մ. Մաննիկ ստորագրութեամբ) կ'աշխատակցէր թերթին: Հանգստեան կոչուելէն ետք ալ կապը չխզեց «Յառաջ»ի հետ ու շարունակեց իր աշխատակցութիւնը մինչեւ վերջ: Դեռ անցեալ տարի, երբ իրեն կ'այցելէինք հիւանդանոցը, ուր փոխադրուած էր սրտի տագնապի հետեւանքով, մեզի կը յայտնէր իր ցաւը որ հիւանդանոց բերուած էր անակնկալօրէն ու սեղանին վրայ մնացած էր յօդուածը, որ կը պատրաստուէր գրկելու: Ըրաւ քանի մը օր ետք: Պէտք է ըսել, որ դեռ «Յառաջ»էն առաջ Մեծատուրեան ընտանիքի կապը Շաւարշի հետ հին ու սերտ եղած է, Պոլիս, Ապրիլեան օրերուն իսկ եւ այդ առընչութեամբ Մաննիկ Մեծատուրեան յուշեր ալ գրած էր թերթիս մէջ:

Մաննիկ Մեծատուրեան կանուխէն մաս կազմած է Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի, ուր ունեցած է բեղուն գործունէութիւն Շաւիլէն Փարիզի մասնաճիւղ:

Մեր ցաւակցութիւնները Սուրէն եւ Բարգէն Սասունիի:

⁂

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Չորեքշաբթի առտու Փարիզի Ս. Յովհ. – Մկրտիչ եկեղեցին (տես՝ Դ. էջ):

ՄՕՐԻՍ ԼԸՌՈՒԱ

Պրիւսէլէն մեզի կը հաղորդեն, որ Մարտ 3-ին, իր մահկանացուն կնքած է Փրոֆ. Մօրիս Լըռուա, երբեմնի աշակերտը՝ Ն. Ադոնցի եւ անոր յաջորդը՝ որպէս հայագէտ Պրիւսէլի Համալսարանի հնդեւրոպական լեզուաբանութեան ճիւղին: Քանի մը տարի է նախագահն էր նաեւ Œuvre des boursiers arméniens — Fondation Boghos Nubar Pacha*-ի:*

Ծնած 1909-ին, ողբացեալը անդամ էր Էնսթիթիւ տը Ֆրանսի, պատուակալ մշտական քարտուղարն էր Պելժիոյ արքայական Ակադեմիային եւ բազմաթիւ այլ կաճառներու: Ստացած էր նաեւ բազում շքանշաններ եւ պատուոյ կոչումներու արժանացած էր:

Պելժիա, իր մահով կը կորսնցնէ մտաւորական իր ընտրանիին մէկ անդամը, հայ ժողովուրդն ալ քաջ հայագէտ մը:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

*ՖԻԼԻՓ ՍՈՒՓՕ հիմնադիրներէն մէկը գերիրապաշտութեան Առակոնի եւ Պրըթոնի կողքին, մեռաւ 92 տարեկանին: Պրըթոնի հետ գրած էր. – «*Les champs magnétiques*» որ ծննդեան վկայագիրն է գերիրապաշտ շարժումին, տեսակ մը անոր աւետարանը: 1923ին կը հրատարակէ իր առաջին վէպը. «*Le bon apôtre*» որու վերջաւորութեան դրուած նոթագրութիւնը պիտի գայթակղեցնէր Պրըթոնը, որ «գրական յիմար արկածախնդրութիւն» պիտի որակէր: Սուփոյի համար «բարեկամութիւններու հոգեվարքն է» եւ 1926ին «կ'արտաքսուի» գերիրապաշտ շարժումէն Վիթրաքի եւ Արթոյի հետ: Ինք կ'ըսէր սակայն. – «Երբեք չեմ ընդունած արտաքսումը: Գերիրապաշտութիւնը եկեղեցի մը կամ մասնական օթեակ մը չէ»...:*

ԿՈՐԲԱՉՈՎ յայտարարած է թէ Լիտուանիոյ որոշումը «ապօրինի» է, թէ այդ երկրին Գերագոյն Խորհուրդը իրաւունք չունէր նման որոշում մը տալու եւ թէ այդ մասին որեւէ խօսակցութիւն չի կրնար ըլլալ, Վիլնիուսի ղեկավարներու հետ: Մոսկուայի մէջ տեղի կ'ունենայ երեսփոխաններու Համագումարը, որ վերջնապէս պիտի վաւերացնէ նախագահական վարչակարգը: Նիստին, բացայայտ կերպով ծնունդ առած է «ընդդիմութիւն մը» եւ բանավէճը բուռն եղած է, սահմանադրական կարգ մը փոփոխութեանց առընչութեամբ: Տարակարծութեան գլխաւոր կէտը կը վերաբերի իշխանութեանց բաժանումին եւ միջ – շրջանային խումբը բարենորոգողներու հակառաջարկ մը բերած է, Խորհրդարանի իշխանութիւնը ամրապնդող: Հապճեպ գործ չեն ուզեր եւ մանաւանդ ոչ՝ սահմանադրութեան «կարկտան» մը այլ՝ նոր, ժողովրդավար, Սահմանադրութիւն մը:

ԹՈՒՐՔ ԱԿԱԴԵՄԱԿԱՆ Իսմայիլ Պէշիքճի, ընկերաբան, մասնագէտ քրտական հարցին եւ հեղինակ բազմաթիւ հատորներու Անատոլուի մասին, ձերբակալուած է Պոլիս «հրատարակութեան ճամբով անջատողականութեան» համար:

ՊՈԼՍՈՅ Չաքմաքճըլարի յատուկ բանտը, ուր արգելափակուած են տաջի օր ձերբակալուած 59 ուսանողները, հինգ օրէ հացադուլի դիմած են բանտարկութեան պայմաններու դէմ բողոքելու համար:

ՓԱՆՔ ՕԹՈՄԱՆ ԳԵՏՆԱԽՆՁՈՐ ԵՒ... ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

Գրեց՝ ՀՐԱՆԴ ԱՃԷՄԵԱՆ

«Շամլեան» ազգային վարժարանի հայերէնի 9-րդ յառաջացեալ դասարանի շաբթուան դասանիւթն է Զապէլ Եսայեան, իսկ «շաբթուան ուսուցչուհին» Դալար Թեճիրեան: Պահ մը կը տրամադրուի գրագիտուհիին կեանքին ու գործերուն ծանօթացման: Դասագրքին մէջ տեղ գտած համառօտ տեղեկութիւններու ծանօթացման առնթեր նաեւ յաւելեալ կէտեր կը մատնանշեմ Զապէլ Եսայեանի գրականութեան եւ որպէս հանրային գործիչ իր տարած աշխատանքներուն մասին: Կը խօսիմ ֆեմինիզմի հարցերուն մասին, շեշտելով նաեւ գրագիտուհիին դերը այդ մարզէն ներս:

Պահը կը վերջանայ: «Ուսուցչուհի» աշակերտին կը հարցնեմ թէ յաջորդ օրը ի՞նչ պիտի ընենք: Կը պատասխանէ՝ առաջին պահուն պիտի ծանօթանանք Եսայեանի գրական յատկանիշներուն, իսկ երկրորդ պահուն ... պիտի խաղանք: Մտածեցի որ, ըստ ամերիկեան մանկավարժական ըմբռնումներուն, բառախաղ մը կամ այլ ձեւի ժամանցի աշխատանք մը պիտի առաջարկուէր դասարանին, դասը սիրցնելով աշակերտները նիւթին կապելու նպատակով:

Յաջորդ օրը, համաձայն ծրագրի, առաջին պահուն կը ծանօթանանք Զապէլ Եսայեանի գրական յատկանիշներուն, իր գրուածքներով արտայայտած յանդուգն եւ շատ ազատական գաղափարներուն, լեզուին ու ոճին եւայլն: Աշակերտներ մասնաւորաբար կը տպաւորուին Եսայեանի գաղափարական տէր ըլլալու, այր մարդու տիրապետող խառնուածք ունենալու, ոչ միայն մեր կին գրողներու շարքին, այլ նաեւ ընդհանրապէս արեւմտահայ ամբողջ գրականութեան մէջ մեծատաղանդ դէմք մը ըլլալու հանգամանքներով:

Նոյն օրը՝ հայերէնի երկրորդ պահն է: Կը մտնեմ դասարան եւ կը նկատեմ որ գրասեղանները մէկդի հաւաքուած են: Կը զարմանամ: Դասատու աշակերտուհին դիտել կուտայ թէ հիմա պիտի խաղանք: Գրասեղաններէն մէկուն վրայ նկատելով ձայնագիր մեքենան, կը մտածեմ թէ արդեօք ձայներիզ մը դնելով պիտի պարե՞ն աշակերտները:

Դասատուի հրահանգին ընդառաջելով 14 աշակերտներ գետին կը նստին, ծալապատիկ, շրջանակ մը կազմած: Դասատուն պայուսակէն խնամքով դուրս կը հանէ թուղթի մէջ փաթթուած մեծկակ գետնախնձոր մը եւ կ՚ըսէ. – «Հիմա պիտի լսէք երաժշտութիւն մը, որուն հնչիւններուն առնթեր գետնախնձորը պիտի փոխանցէք իրարու. երբ երաժշտութիւնը դադրի, ան՝ որուն ձեռքը մնացած է գետնախնձորը, պէտք է բան մը ըսէ Զապէլ Եսայեանի կենսագրութեան, գործերուն կամ գրական յատկանիշներուն մասին: Եվ որ չկարենայ ըսել, ան դուրս կը մնայ խաղէն»:

Գետնախնձորէն «սարսափած» եւ դասարանին մէջ պարզուող տեսարանին նկատմամբ վերապահ, այսուհանդերձ աշակերտներուս սիրտը չկոտրելու համար կը համակերպիմ խաղին, պայմանաւ որ միայն տասը վայրկեան տեւէր ան: Կը դժգոհին, բայց կը սկսին խաղը:

Ձայնագիր մեքենան կը սկսի բանիլ: Ո՜վ զարմանք. կը հնչէ «Փանք Օթոման» երգի մեղեդին: Դժուար նկարագրելի պահ մը: Գաղափար մը տալու համար պարզուող պատկերին մասին, թերեւս հարկ է երկխօսութեամբ ներկայացնել՝ երգին բառերուն, եւ ընդհատումի ընթացքին՝ գետնախնձորը իրենց ափին մէջ ունեցող աշակերտներու կողմէ արտասանուած խօսքերուն յարաբերութիւնը.

– Փանք Օթոման գրաւած է Դաշնակցական Կոմիտէն, նրա մէջը···

= Զապէլ Եսայեան ծնած է 1878-ին:

– Լեցուցած է պայթիչ, խորտակիչ···

= Ս. Խաչ Վարժարանին մէջ ստացած է իր նախակրթութիւնը:

– Ռումբով: Ամէն Հայ բաց սպասում էր այն սիրելի րոպէին, թէ···

= Եսայեան 17 տարեկանին գնաց Փարիզ:

– Ե՞րբ պիտի նետուի ռումբը···

= Եսայեան մեռաւ Սիպերիոյ մէջ:

– Ու խորտակուի թշնամին: Ահա ինկաւ պատուհանէն մի կլորիկ ղումպարա, հոն սարսեցաւ Սուլթան Համիտ···

= Զապէլ Եսայեան զբաղեցաւ ֆեմինիզմի հարցերով:

– Եւ իւր վատ Իզզէթ Փաշան: Երբ այս լուրը Համիտ լսեց, քովը կանչեց Նազըմը, գնա՛ ըսաւ···

= Եսայեան կողմնակից է «ազատ սիրոյ» գաղափարին:

– Հանգարտեցո՛ւր, այդ խռովեալ Հայերը: Փանք Օթոման գետեղուած է Բաքկէն Սիւնի յարկին տակ, հոն···

= Կինը աշխարհ չէ եկած մինակ հաճելի ըլլալու համար, ըսած է Եսայեան:

– Ջոհուեցաւ Բաքկէն Սիւնի Դաշնակցական վեհ հսկան···

= Եսայեան գործակցեցաւ Ա. Ահարոնեանի գլխաւորած Հայաստանի պատուիրակութեան:

Ու այսպէս, երգը կը շարունակուէր ու կը վերսկսէր, մինչ աշակերտներ կը յաջողէին գրագիտուհիին մասին իրենց սորվածը մաս առ մաս յայտնել. մերթ ընդ մերթ անոնցմէ ոմանք չկարենալով ըսելիքը յայտնել որոշեալ ժամանակամիջոցի մը ընթացքին՝ դուրս կը մնային խաղէն:

Ես, որ խաղին համար տասը վայրկեանի պայման դրած էի, ապշած եւ ինչո՞ւ մեղքս պահեմ, հիացած այս մտածումին վրայ, մոռցած իսկ էի ժամացոյցին նայելու:

Դասապահը, մեծ խանդավառութեան մէջ, հասած էր իր լրումին:

Հոգեկան գոհունակութիւն մը կը զգայի ներաշխարհիս մէջ: Կը մտածէի մէկ կողմէ Փանք Օթոմանի գրաւման դէպքին մասնակցող մեր ֆէտայիներու մասին, միւս կողմէ՝ Զապէլ Եսայեանի աստանդական կեանքին, գրական եւ հրապարակագրական – ազգային գործունէութեան մասին: Աչքիս առջեւ կը տողանցէին Օսմանեան դրամատան մէջ մեր հայդուկները իրենց խիզախութեամբ, հերոսական պաշտպանութեամբ՝ դուրսէն թուրք խուժանի յարձակումներուն դէմ, միւս կողմէ՝ կը մտաբերէի Զապէլ Եսայեանի անյայտ ուղղութեամբ աքսորը ստալինեան հալածանքներու շրջանին եւ անոր մահը Սիպերիոյ մէջ: Ու այս բոլոր յիշողութիւններն ու ապրումները գիրար կը հրմշտկէին ներաշխարհիս մէջ՝ երգի մը հնչիւններուն եւ գետնախնձորի մը ցատքոտուքին առնթեր:

Արդեօք Զապէլ Եսայեան, Սիպերիոյ իր աքսորավայրին մէջ, մտքէն կ՚անցընէ՞ր թէ օր մը՝ 1990 Փետրուար 28-ին, ամերիկեան այս ափերու հայկական վարժարանի մը մէջ, հայերէն լեզուի ու գրականութեան դասապահին, հայ պատանիներ ու պարմանուհիներ պիտի սորվէին ու ծանօթանային իր կեանքին եւ գործերուն ... գետնախնձորով խաղի մը ընթացքին:

PUBLICATIONS REÇUES

LA MERE DE DIEU
(Théotokos)

Archimandrite *Vatché Iknadiossian*

Marseille, 1990.

ՈՐՊԷՍԶԻ ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆԸ ՓՇՐԱՆՔՆԵՐՈՒ ՉՎԵՐԱԾՈՒԻ

Փարիզի մէջ Փետրուարի սկիզբը տեղի ունեցած է գիտական նստաշրջան մը որ կեդրոնացուցած է մեծ գրադարաններու ապագայի հարցերը. անոնցմէ գլխաւորը գիրքերու փճացումի սարսափազդու հեռանկարն է, որ կը հետեւի թուղթը վարակող ախտին: Անցեալ դարուն արդէն մտահոգած էր Ֆրանսայի Ազգային Մատենադարանին վարչութիւնը, յատկապէս թերթերու հաւաքածոներուն դիւրաբեկ վիճակը: Մանաւանդ պատերազմի տարիներուն հրատարակուածները յուսահատութիւն կը պատճառեն: 50-ական թուականներու վերջաւորութեան, Ուաշինկթընի Քոնկրէսի գրադարանին մասնագէտներուն նման հարցին լաւատեղեակ անձեր յայտնած են թէ 1940-էն առաջ հրատարակուած գիրքերու երեք քառորդը յաջորդ դարուն անգործածելի դարձած պիտի ըլլայ: Ֆրանսայի Ազգային Մատենադարանն ալ 1978-ին պահպանութեան հիմնադրամի ծրագիր մը հրապարակեց որ կը հետեւէր հետեւեալ հաստատումին. 1875-էն ետք հրատարակուած հատորներու երկու երրորդը դատապարտուած է քանի մը տասնամեակի ընթացքին անհետանալու ու անոնցմէ 90 հազարը արդէն գրեթէ դադրած են գոյութիւն ունենալէ. դարձած են գրեթէ ուրուականներ:

Ազգային Մատենադարանի պաշտօնէութիւնը տարին 15 հազար անգամ «անգործածելի է» պատասխանը կուտայ իրեն դիմողներու:

Այս կարեւոր հաստատութիւնը սկսած է լրջօրէն դարմանել թուղթին հիւանդութիւնը. ամէն ամիս երկու – երեք ճամբրուկ հիւանդ գիրքեր կը ղրկուին Սապլէ, ուր կարեւոր «դարմանատուն» մը կը գործէ: Թուղթը զինք վարակած ախտէն փրկելու եւ տոկունութիւնը աւելցնելու բարդ գործողութիւնը 50 – 100 ֆրանք կ՚արժէ իւրաքանչիւր հատորի համար առանց հաշուելու ձեռային աշխատանքը:

Սապլէի կեդրոնը միակ հասցէն է այս գործին համար ուր տարեկան 50 հազար հատոր կը ղրկուի: Ազգային մատենադարանի «բնակիչներ»ուն միջեւ 1 միլիոն հիւանդներ կան ու 4 միլիոն ալ բաւական տկարացածներ: Միջին հաշուով, այսօրուան ընթացքով յիսուն տարուան աշխատանք կայ կատարելիք: Այս կացութիւնը լաւագոյնս կը բացատրէ քիմիական կարեւոր ձեռնարկութիւններու այս մարզին հանդէպ արտայայտած հետաքրքրութիւնը:

Դարմանուած գիրք մը այլեւս երբեք, կամ բացառաբար կը տրամադրուի հանրութեան: Այնուհետեւ անոնց տեղը թանգարան մը կ՚ըլլայ ընդհանրապէս: Կը գործածուին անոնց մանրաժապաւէնները: Այս վերջիններուն պատրաստութեան գործն ալ մեծ թափով առաջ կը տարուի. Ֆրանսայի մէջ արդէն 200 հազար հատորի մանրաժապաւէնները պատրաստուած են: Այս թեքնիքով ըստ Ամերիկացիներուն, գիրքերուն կեանքը երեք դար կ՚երկարի:

Կայ այլ լուծում մըն ալ. տեսողական սկաւառակներու պատրաստութիւնն է. այսօրուան համար սուղ միջոց մըն է ու ձեռք ձգուելիք արդիւնքը տակաւին անորոշ:

Պատահական ընթերցողներու կը մնայ յոյս կապել թուղթին յաւերժութեան. կարեւոր աշխատանք կը կատարուի այս ուղղութեամբ, թուղթին խմորին մէջ կ՚աւելցուին մետաղային տարրեր որպէսզի չէզոքացնեն թթուային ազդեցութիւնը որ մեծագոյն թշնամին է գիրքերու թուղթին: Նոր թեքնիքով պատրաստուած այս կարգի թուղթը կը յուսացուի որ երեք դարու կեանք պիտի ունենայ: Ֆրանսա տակաւին պատրաստ չէ հրատարակելի բոլոր հատորներուն համապատասխան քանակութեամբ այդ լաւորակ թուղթէն արտադրելու. այսօր միայն յատուկ ապսպրանք ներկայացնող հրատարակչութիւններու պահանջը կարելի կ՚ըլլայ գոհացնել: Մեծ մասը կը սպասեն վստահելի արդիւնքներու կամ կը խուսափին գիներու յաւելումէն: Թէեւ տրուած տեղեկութիւններու համաձայն, «գրպանի գրքոյկ»ի մը գինը հազիւ 1 - 2 ֆրանքի տարբերութիւն մը կրնայ կրել: Կը մնայ հարց տալ թէ այս մարզին յաճախորդները ի՞նչ պիտի ընեն իրենց յաւերժական գիրքերը:

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՊՈԼՍՈՅ Պէզճեան Սանուց Միութեան սրահին մէջ, Փետրուար 26-ին նշուած է երգիծաբան Երուանդ Օտեանի 120-ամեակը: Օրուան բանախօս՝ Տոքթ. Հերմոն Արաքս երգիծաբանին կեանքն ու գործունէութիւնը ներկայացնելէ ետք, ակնարկով մը անդրադարձած է նաեւ Հայ երգիծաբանութեան պատմութեան: Այնուհետեւ ներկայացուած է դրուագ մը «Թաղականին Կնիկը»էն, զոր թատերգութեան վերածած ու բեմադրած է Տարօն Քահանայ Սիրականեան:

***

ՍԱՆԹԱ ԱՆԱՅԻ «Ղուկասեան» սրահին մէջ, Փետրուար 11, տեղի ունեցած է դասախօսական երեկոյթ մը՝ Հայաստանի վերջին իրադարձութիւններուն շուրջ: Հ. Յ. Դ. «Արմէն Գարօ» Կոմիտէէն Տիգրան Պապիկեանի բացման խօսքէն ետք ելոյթ ունեցած է «Ասպարէզ» օրաթերթի տնօրէն՝ Ժան Գոսադեան, որ նոր վերադարձած էր Հայաստանէն: Բանախօսը յատկապէս նշած է խորհրդային զօրքերու Բաքու մուտքին յապաղումի պատճառները, Հայաստանի դիմագրաւած դժուարութիւնները եւ արձանագրած յաղթանակները, ինչպէս նաեւ ապագայի կարելիութիւնները:

***

ԼՈՍ ԱՆՃԸԼԸՍԻ Իրանահայ Միութեան դահլիճին մէջ, Փետրուար 11-ին, նոյն Միութեան երիտասարդական բաժանմունքը դասախօսական երեկոյթ մը կազմակերպած է մասնակցութեամբ «Ասպարէզ» օրաթերթի խմբագիր Աբօ Պողիկեանի: Վերջերս Հայաստան գտնուած խմբագիրը անդրադարձած է Երասխաւանի եւ Կոնիձորի յաջող ինքնապաշտպանութեան, խօսած է Արցախի ու Հայաստանի պիւտճէներուն միաւորման, կարելիութեան մասին: Ան յայտնած է որ Արցախի համար նախատեսուած 88 միլիոն ռուբլիի պիւտճէն այժմ պէտք է Հայաստանը հայթայթէ, ինչ որ զայն կը դնէ ալ աւելի մեծ դժուարութեանց առջեւ: Լաւատեսութեամբ տոգորուած իր ելոյթին մէջ, Ա. Պողիկեան յոյս ներշնչած է Հայաստանի տնտեսական վիճակի հզօրացման նկատմամբ, որուն համար մեծ զոհողութիւն կը պահանջուի:

***

ՈՒԱՇԻՆԿԹԸՆԻ մէջ, Փետրուար 14ին, Խորհ. Միութեան ազգային խնդիրներուն նուիրուած գիտաժողով մը տեղի ունեցած է կազմակերպութեամբ Հայ Դատի Յանձնախումբի եւ ամերիկեան լրատուական գրասենեակի մը: Գիտաժողովին մասնակցած են Միացեալ Նահանգներու, Եգիպտոսի, Եուկոսլաւիոյ, Յորդանանի, Հնդկաստանի եւ Ջինաստանի ներկայացուցիչները, ինչպէս նաեւ Հայ Դատի Յանձնախումբի Ուաշինկթընի գրասենեակի վարիչ – տնօրէն Սեդօ Պօյաճեան: Այս վերջինը դէմ արտայայտուած է այն միտումին, ըստ որուն արցախեան պահանջատիրական պայքարը կը բնութագրուի իբրեւ կրօնական հակամարտութիւն կամ քաղաքացիական պատերազմ: Զեկուցողը տեղեկութիւններ տուած է

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ» – ՄԱՐՏ 6)

«ԽՈՐՀ. ՂԱՐԱԲԱՂ»Ի ԿՈՉԸ

«Խորհրդային Ղարաբաղ» թերթի խմբագիր Մաքսիմ Յովհաննիսեան կոչ մը ըրած է «Խորհ. Հայաստան», «Կոմունիստ» (Երեւան), «Երեկոյեան Երեւան» թերթերու խմբագիրներուն, ինչպէս նաեւ Խորհ. Միութեան յառաջադէմ թերթերու բոլոր խմբագիրներուն :

«Խորհրդային Ղարաբաղ» թերթը կ'ենթարկուի զինուորական անլուր հալածանքներու, աւելին, անոր գործունէութեան դադրեցման սպառնալիք ստեղծուած է :

Քօղարկուելով արտակարգ վիճակի վարագոյրով, արտակարգ վիճակի Լեռնային Ղարաբաղի եւ յարակից ադրբեջանական շրջաններու հրամանատար Զօր. Վ. Սաֆոնով, Ստեփանակերտ հաստատուած Ադրբեջանի կազմկոմիտէի պարտադրանքով եւ հաւանաբար միատեղ համաձայնութեամբ, կը փորձէ լռեցնել արցախահայութեան խօսնակ «Խորհ. Ղարաբաղ» թերթը, որպէսզի Արցախի հայ ժողովուրդը չկարենայ արտայայտել իր կամքը, իր ազգային ձգտումները :

Առաջին օրէն իսկ արտակարգ վիճակի հրամանատարութիւնը բանսարկութեան, փաստերու եւ դէպքերու անուանարկութեան ու այլ միջոցներով կը փորձէ վարկաբեկել, հեղինակազրկել թերթը, խմբագրութեան անձնակազմը :

Ամէն անգամ հանդիպելով մեր վճռական ընդդիմութեան, արտակարգ վիճակի հրամանատարութիւնը Ադրբեջանի կազմկոմիտէի հրահրումով փորձած է թերթը իրեն ենթարկել, արգիլել անոր տարածումը մարզին սահմաններէն դուրս : Հրամանատարին թերթին վերաբերեալ Յունուար 31ի հրամանագիրը Արցախահայութեան կողմէ գնահատուած է որպէս մամուլի նկատմամբ բացայայտ ոտնձգութիւն, թերթը ճնշելու միջոցով մեր ժողովուրդին կամքին բռնանալու փորձ :

Այս ամէնը բաւական չգտնելով, հրամանատարութիւնն ու կազմկոմիտէն ներկայիս կը ձգտին փոխել թերթին պատկանելիութիւնը, որուն իրաւասութիւնը չունին :

Հրամանատար Վ. Սաֆոնով բացայայտ ճնշումի, ահաբեկչութեան կը դիմէ, ըսպառնալով դադրեցնել խմբագրութեան գործունէութիւնը :

Դիմելով ձեզ, կոչ կ'ընեմ ձեր ձայնը բարձրացնել՝ կանխելու կամայականութիւնը, կանխելու հրապարակայնութիւնը ոտնահարող ամէն մէկ գործողութիւն : Այսօր այսպէս կը վարուին «Խորհրդային Ղարաբաղ»ին հետ, վաղը կրնան նման կերպով վարուիլ լրատուութեան որեւէ միջոցի հետ :

Ես կոչ կ'ընեմ պաշտպանել «Խորհրդային Ղարաբաղ»ը՝ յանուն ազատախոհութեան, յանուն հրապարակայնութեան, յանուն Խորհ. Միութեան ժողովրդավարացման, յանուն Արցախի ժողովուրդին արդար պայքարին :

* * *

ԳԻՏՈՒԹԵԱՆՑ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ՆՈՐ ԱՆԴԱՄՆԵՐ

Հայաստանի Գիտութեանց Ակադեմիայի ընդհանուր ժողովին կողմէ ակադեմիկոս ընտրուած է, ի շարս այլոց, նկարիչ Գրիգոր Խանջեան : Թղթակից անդամ ընտրուածներուն մէջ են բանաստեղծուհի Սիլվա Կապուտիկեան, գրականագէտ Սերգէյ Սարինեան, թատերագիր Լեւոն Հախվերդեան, պատմաբան Լենդրուշ Խուրշուդեան, արեւելագէտ Մանուէլ Զուլալեան, բիւզանդագէտ Հրաչ Բարթիկեան :

Ակադեմիայի անդամներ եւ թղթակից անդամներ ընտրուած են մաթեմատիկի, ֆիզիքի, քիմիայի, կենսաբանութեան եւ այլ բնագաւառներու մասնագէտներ :

նաեւ Ամերիկայի Հայ Դատի Յանձնախումբին նախաձեռնութիւններուն մասին՝ ի նպաստ Արցախի դատին :

* * *

ԼՈՍ ԱՆՃԸԼԸՍԻ «Որնըր Սէնթըր»ի Մարկոթ պանդոկին հանդիսասրահին մէջ, Փետրուար 17-ին տեղի ունեցած է «Ֆերահեան» ազգային վարժարանի հիմնադրման 25-ամեակի տօնակատարութիւնը՝ ճաշ-պարահանդէսով մը : Բազմաթիւ խօսք առնողներուն մէջ (Ֆերահեանի տնօրէն Գաբրիէլ Ինճէճիկեան, Կիլիկեան Թեմի առաջնորդ Տաթեւ Արք. Սարգիսեան եւ այլն) եղած է նաեւ տոքթ. Յովիկ Մելքոնեան, որ Հ. Բ. Ը. Միութեան կողմէ յայտնած է թէ Ալեք Մանուկեանի կարգադրութեամբ 100 հազար տոլար կրթաթոշակ մը ստեղծուած է դպրոցի աշակերտներուն համար : Ձեռնարկին պաշտօնական բաժնին աւարտին տեղի ունեցած է հանգանակութիւն, որուն ընթացքին գոյացած է 116 հազար տոլար, պատկառելի գումար մը :

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Թիւ 4

Մայր Աթոռ Դիւանը ներկայիս սրտագին շնորհակալութեամբ հրատարակում է շարունակութիւնը Սուրբ Էջմիածնի կաթողիկոսարանին նուիրաբերուած գումարների, Հայաստանի երկրաշարժի աղէտեալների օգտին : (Շարունակութիւն նախորդ թիւ 1 եւ թիւ 3 հաղորդագրութիւնների) :

	Dollars
1. Instituto delle opere di Religione (Roma) (Նորին Սրբութիւն Պապի հրամանաւ)	100.000
2. Diaconia - Sweden	150.000
3. Pontificium Consilium Cor Unum - Vaticano	100.000
4. Armenische Kirchengemeinde - Köln	91.092
5. Հայ – Ամերիկեան օգնութեան կրթական Միութիւն – Նիւ-Եորք	45.000
6. Հայ կրթական բարեգործական Միութիւն – Լոս Անճըլըս	25.000
7. Erven A. Hagopian - Bilthoven, U.S.A.	132.334
8. Armenian Relief Fund. - N. Y.	50.000
9. Arbeitsgemeinde Christlicher Kirite - Hamburg	10.577
10. Landesgirokasse - Stuttgart	16.437
11. Survival International Goettingen	7.138
12. Armenian Society South Africa	11.741
13. Il Nord pro terremotati Armenia - Novara	14.700
14. Armenian Missionary Assoc. - U.S.A.	50.000
15. Stadtverwaltung - Neuwied, Germany	32.321
16. Hilfswerk Evanghelische Kirchen - Zurich	17.291
17. Contributors of Volusia - Florida	7.495
18. Armenische Kirche - Hanau	5.025
19. Lausanne	175
20. A. Joseph Schuytstraat - Graven Hage	450
21. A. Joseph Schuytstraat - Graven Hage	150
22. Pfarramt St. Ulrici Braunschweig - Germany	558
23. Kristliche Kirche - Hamburg DM 5.300	2.870
24. Dr. K. Holloway £ 397	620
25. George Kurkjian-ի միջոցաւ Aid-Armenia - London £ 10.000	15.680
26. Տ. Վիգէն վարդապետ Այգազեան –Ժընեւ	931
27. Ս. Խաչ Դպրեվանքի շրջանաւարտաց Միութիւն – Նիւ Եորք	11.000
28. Հայ Ազգային Հիւանդանոց եւ Միութիւն Պոսթընի –Պելմաունթ–ԱՄՆ	11.710
29. Տէր եւ Տիկին Ճորճ Ներսէսեան –Ջեստնուտ Հիլլ – ԱՄՆ	1.000
30. Յակոբ Բամպակեան – ԱՄՆ	1.854
31. Արման Գորումճեան – Իսթանպուլ	600
32. Souverain Ordre de Malta	500
33. Հայ Եկեղեցասէր Տիկիններ . Սիտնէյ – Աւստրալիա	500
34. Բարեպաշտ Ազգային մը – Փարիզ – Ֆրանսա	20.000
	934.749
Նախորդ՝ Ապրիլ 29 1989 թ. թիւ 3 հաղորդումից	1.044.445
Առ Յունուար 1, 1990 թ. Ընդհանուր գումար	1.979.194

Վերոյիշեալ 1.979.194 տոլար գումարը պիտի յատկացուի աղէտեալ շրջաններում եկեղեցաշինական եւ այլ շինարարական ծրագրերի իրագործման, որի մասին իր ժամանակին Դիւանս պիտի հրատարակի յատուկ հաղորդագրութիւն :

Ներկայիս, երախտապարտ սրտով հաղորդում ենք նաեւ նուիրատուութիւնը 6 հարիւր հազար տոլարի Ժընեւի Եկեղեցիների Համաշխարհային Խորհուրդի՝ երկրաշարժի աղէտեալներին, գաղթականներին եւ որբեր պահող ընտանիքներին դրամական օգնութիւն կատարելու համար : Սոյն նիւթական օգնութիւնները Մայր Աթոռս կատարում է մէկ տարիէ ի վեր եւ միշտ շարունակում է կատարել :

ԴԻՒԱՆ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻ
(կնիք)

Յունուար 12, 1990
Էջմիածին

ՄԱՐԻ Յ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ԱՏԱՆԱՅԷՆ ՄԱՐՏԻՆԻ ԹՐՔԱԿԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑԸ

1909-1918

Խմբագրութիւն՝ ԲԻՒԶԱՆԴ ԵՂԻԱՅԵԱՆ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԱՍ
ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԴՈՒՌԸ
ՊՈԼՍՈՅ ՄԷՋ

Ինչ որ իմ մանկական երեւակայութիւնս կը թօցնէր՝ նարկիլէի գեղազարդ սըրուակին մէջ լողացող բազմերանգ ծաղիկներու պարն է, որ կը յիշեցնէր աւազանին մէջ խայտացող ոսկեձկնիկներու խաղը :

Մինչեւ մեր նախաճաշ ընելը՝ արեւը երկնակամարի վրայ բացուած կ'ըլլար իր ամբողջ շքեղանքովը : Ու սահմանէ սահման իրարու ձայն տալով համախմբուած աղաքս, մանչ թէ աղջիկ, կը սկսէինք վերար գերազանցող անառակութիւններու ։ Հակառակ որ մեր այգիներուն մէջ ունէինք պտուղներուն լաւը, գողութեան պիտի երթայինք անպայման ուրիշներու մրգաստանները : Կամ պիտի երթայինք կրակ տալու ճամբու եզերքի չոր թուփերուն, ու հեռու կեցած՝ պիտի դիտէինք հրոյ - ճարակ մացառներու ճարճատիւնը հրճուանքով : Ու երեկոյեան դէմ, երբ այր մարդոց շարքը կը վերադառնային տոթակէզ քաղաքէն դէպի զովաշունչ այգեստանները, մենք ճամբաներուն մէջտեղ թումբեր կը կուտակէինք տատասկներով, խրտչեցնելու համար ճամբորդներու ձիերն ու էշերը, կամ անուշադիր հեծելանիւորդ մը տապալելու համար ճամբու փոշիներուն :

Այսպէս, մենք մեր ազու բնազդով տարուած, ծնողքներու հսկողութենէ խուսափած, ծառերու ու թուփերու գաղտնապահութեան տակ ազատ, մենք կը հրճուէինք մեր անառակութեանց գիւտերով :

45. – ԱՌԱՍՊԵԼՆԵՐ՝ ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐՈՒ ԴՐԱՑՆՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Մեր կիները յաճախ կը համախմբուէին եւ անձկութեամբ իրենց ճակատագիրը գուշակել կը փորձէին գետնախիծի գունափոխութեամբը : Ժողովուրդը կը հաւատար՝ թէ այդ վախկոտ անասնիկը անծանօթ ուժով մը օժտուած էր անսխալական գուշակը ըլլալու ապագայ դէպքերու : Խեղճը կծկտած՝ վրան նետուած լաչակին տակ՝ արեւելքի իմաստուններուն պէս աչքերը փակ կը լռէր, անշարժ անտարբեր՝ կիներու ուրախ կամ տխուր բացագանչութիւններուն :

Գետնախիծի միակ շնորհքը իր մորթին գոյնը փոփոխելու յատկութիւնն էր. կարողութիւն մը՝ որ անվնաս է թշնամիին դէմ, բայց ինքնապաշտպանութեան գլխաւոր զէնքն է : Իրար ետեւէ, ամէն կին իր կարգին գետնախիծին վրան կը նետէր իր լաչակը, սրտատրոփ ու յուսալից ։ Ու գետնախիծի գոյնը կը փոխուէր ըստ բախտի : Բացի սեւ գոյնէն, բոլոր գոյները որ գետնախիծին մորթը կը փոփոխուէին բախտանշան էին այս կամ այն երջանկութեան՝ ըստ փափաքի : Ժողովուրդը թաքուն զօրութեան մը կը վերագրէր այդ մորթային գունափոխումները :

Ա՛լ աւելի ահաւոր դարձնելու համար այդ խեղճ արարածի խորհրդաւոր զօրութիւնը՝ առասպել մըն ալ հիւսած էին անոր շուրջ : Սոսկումով կը պատմէին որ, եթէ գետնախիծը խածնէր մէկը՝ անկարելի էր որ թող տար իր զոհը, մինչեւ որ գտնէին բերէին եօթը սպիտակ էշեր որոնք պէտք էր միաձայն զռային : Այդ սարսափով՝ մենք փոքրերս թզենի ծառին մագլցելէ կը վախնայինք, որովհետեւ գետնախիծի նախասիրած ծառն էր ան : Հապա՛ եթէ մեր մէկ թեւը կամ սրունքը խածնէր ան, մեր ծնողքը ո՞ւրկէ պիտի գտնէին եօթը ճերմակ աւանակ, գոյն մը՝ որ հազուագիւտ էր : Տարիներով ես ալ հաւատացի այդ նախապաշարումին, մինչեւ պատանութեանս օր մը՝ մեր կենսաբանութեան ուսուցիչը համոզեց զիս թէ գետնախիծը իր տեսակի կենդանիներու մէջ ամէնէն անվնասն էր :

Բոլոր ժամանակներու մէջ, կինը ո՛չ միայն իր տան օճախին, այլ նաեւ ազգին աւանդութիւններուն եւ առասպելներուն վեստան եղած է : Ան իր ամբողջ հոգիով վերապրեցուցած սնուցած է հեռաւոր դարերու յիշատակները եւ ձեւ ու մարմին տուած անոնց : Այսպէս, դարերով կարգ մը անասուններ, թռչուններ ու սողուններն իսկ մարդկային նախապաշարումներու խորհրդաւոր կուռքերը եղած են ։

– Շունի մը կաղկանձիւնը կապ ունէր մահուան հետ : Իրաւ ալ, մեր թաղին մէջ, հիւանդ մէկու մը շունը ոռնաց օրերով, ու մարդը մեռաւ :

– Ցերեկ ատեն, յաւի՛ մը կանչը իբր աքլոր՝ դժբախտութեան նախանշանն էր. ուստի պէտք էր անմիջապէս մորթել զայն :

– Նոյնպէս՝ բուի մը վայիւնը : Կը յիշեմ՝ շաբաթներով բու մը մեր տանիքին թառած կը վայէր : Ծնողքս՝ սեւ դէպքերու սարսափով՝ ամէն միջոցի դիմեցին այդ գուժկան թռչունը հեռացնելու համար : Սակայն, ի զո՛ւր, ան ամէն գիշեր նոյն ժամուն իր սովորական այցելութիւնը տուաւ, մինչեւ այն օրը՝ երբ Սեդրակ մօրեղբօրս աղջնակը՝ Մարի - Անժէլը մեռաւ : Այդ օրէն ետք դադրեցան գուժկանին վայիւնները :

(Շար. 77)

(Շար․ Ա․ էջէն)

գովուրդը ի՞նչպէս կը նայի Թուրքիոյ, Սարգսեան պատասխանեց հետեւեալը․—

«Ձեմ ուզեր թաքցնել կարգ մը իրողութիւններ։ Անշուշտ որ ժխտական դէպքերը իրենց տպաւորութիւնները կը թողուն ժողովուրդին մօտ։ Ժամանակի ընթացքին է որ անոնք կրնան անհետանալ։ Մենք բոլորս ալ պէտք է նայինք դէպի ապագայ։ Պատմութիւնը պատմութիւն է, բայց կեանքը կը շարունակուի։ Շատ արիւն տեսանք, շատ աղէտներ ապրեցանք։ Այլեւս պէտք է հաւատանք աւելի արեւոտ ապագայի մը։ Պէտք է ապրինք լաւ դրացիներու նման։ Այսօրուան սերունդը այդ դէպքերը չէ տեսած, բայց լսած է եւ գիտէ։ Բայց այլեւս փակելու ենք անցեալը։ Գէշ բաներու մասին մտածելու չենք։ Այս սերունդը գործակցութեան մը հիմը նետել կ՚ուզէ»։

Սարգսեան բսաւ որ այցելած են ճարտարարուեստի բազմաթիւ հիմնարկութիւններ, օրինակի համար Բաղաքի պըղինձի հիմնարկութիւնները։ Հայաստանի մէջ ալ նոյն ճարտարարուեստը կայ, կարելի է գործակցութիւններ ստեղծել։

Սարգսեան բսաւ, որ եթէ բացուի Մարգարայի սահմանային դուռը եւ աւելի գործօն դառնայ Ախուրեանի կայարանը, առեւտրական ու զբօսաշրջական առաւելութիւններ կը ստեղծուին։

«Մեր պարտականութիւնը դիւրին չէ, բսաւ Սարգսեան, ժամանակի կը կարօտինք լաւ գործակցութեան մը համար։ Մեր անցեալին մէջ շրջաններ կան երբ լաւ յարաբերութիւններ ունեցած ենք մէկզմէկու հետ։ Պէտք է լաւ բաներ ցանկալ եւ ըստ այնմ ապրիլ»։

***

«Միլլիյէթ»ի թղթակից Սամի Գոհէն Ուաշինկթընէն կը հաղորդէ իր հարցազրոյցը Քոնկրէսի Ամերիկահայ Ներկայացուցիչ Չարլզ Փաշայեանի հետ։ Հարցազրոյցը հրատարակուած է «Ընդունեցէք ցեղասպանութիւնը» խորագրին ներքեւ։

«Մէջտեղը հրդեհ մը կայ։ Այդ հրդեհը ջուրով կարելի է մարել։ Մինչդեռ Թուրքիա այդ հրդեհին վրայ քարիւղ կը սրսկէ»։ Այս խօսքերը կը պատկանին Ամերիկայի Ներկայացուցիչներու Տան Գալիֆորնիոյ Ներկայացուցիչ՝ Չարլզ Փաշայեանին։

Հրդեհը, որուն մասին կը խօսի, այն տագնապն է, որ ստեղծուած է Հայկական բանաձեւով։ Փաշայեանի համաձայն այս տագնապին պատասխանատուն անոնք չեն, որ Բանաձեւը օրակարգի բերած են, այլ Թուրքիան է, որ կ՚ուզէ կանխել այդ բանաձեւը։ Եթէ Թուրքիա այսքան բուռն հակազդեցութիւն ցոյց տուած չըլլար, այս հարցն ալ փակուած պիտի ըլլար։

Երբ հարցուեցաւ, որ ծերակուտական Տոլէն վերջ, կ՚ըսուէր թէ ինք ալ Բանաձեւ մը կը պատրաստէ՞ր, Չարլզ Ջղային շեշտով մը պատասխանեց․ — «Ձեմ գիտեր»։ Այսինքն բանաձեւ մը չէ՞ք պատրաստեր։ «Ձեմ գիտեր ըսի» պատասխանեց Փաշայեան ջղայնութեամբ։ Լաւ, այդպիսի բանաձեւ մը պիտի չբերուի՞ Ներկայացուցիչներու Տան օրակարգին։ «Ձեմ գիտեր ըսի, չէ՞, չէ՞ք հասկնար»։ պատասխանեց։

Սամի Գոհէն կը շարունակէ․ — Այս հարցումիս պատճառը այն է որ Քոնկրէսի մէջ պնդում կայ թէ ան բանաձեւ մը պատրաստած է եւ մինչեւ այսօր 30 ստորագրութիւն հաւաքած է։ Բայց պէտք ունի 217 ստորագրութիւններու եւ հաւանաբար պիտի չկարենայ ապահովել զանոնք։ Իր ջղայնութիւնը թերեւս կու գայ իր այդ անյաջողութենէն։

Թէ ան ի՞նչպէս կը մեկնաբանէ Տոլին անյաջողութիւնը, այս հարցումին Փաշայեան պատասխանեց նոյն ջղային ոճով․

«Այս քուէարկութիւնը գէշ վերջացաւ։ Բայց սա գիտցէք որ գործը դեռ չէ վերջացած։ Դարձեալ օրակարգի պիտի գայ։ Թուրքիա դարձեալ դէմ — յանդիման պիտի գայ այս հարցին հետ։ Լսեցի, որ Թուրքիա այս բանաձեւին դէմ պայքարելու համար կէս միլիոն տոլար ծախսեր է։ Նախ եւ առաջ ճիշդ չէ որ դրամով կանխուի այսպիսի բանաձեւ մը։ Մնաց որ ատիկա դրամ մըն է, որ ի վերջոյ պարապի ծախսուած պիտի ըլլայ»։

Այսինքն ի վերջոյ նմանօրինակ բանաձեւ մը օրակարգի պիտի գայ ու պիտի ընդունուի՞, այո՞։

«Բնաւ կասկած չունենաք» պատասխանեց Փաշայեան։

— Այսինքն յոյս ունի՞ք։

— Ես միշտ յոյս ունիմ։

Այս հարցումէն վերջ Փաշայեան աւելի մեղմ ոճով շարունակեց խօսիլ եւ ըսաւ որ չի հասկնար, թէ Թուրքիա ինչո՞ւ դէմ կու գայ այս բանաձեւին։

«Կարծեմ հարց մը կայ, որ Թուրքիոյ մէջ լաւ չէ հասկցուած։ Այս բանաձեւը կապ ունի պարզապէս ոգեկոչման մը հետ։ Եւ ոչ թէ օրէնսդրութեան հետ։ Ան իրր թիրախ չունի այսօրուան Թուրքիան, Թուրքիոյ կատարուած օժանդակութիւններուն կամ այդ երկրին հետ մեր յարաբերութիւններուն վրայ ժխտական ազդեցութիւն չունենար։ Վստահ եղէք որ ոչ ոք պիտի նշմարէր, եթէ այս բանաձեւը Ծերակոյտէն անցնէր։ Բայց Թուրքիոյ գիրքորոշումը մեծ դէպքի մը վերածեց այս խնդիրը։ Լրագիրներուն մէջ արձագանգ գտաւ, հանրային կարծիքը հետաքրքրուիլ սկսաւ։ Այո, թերեւս, Թուրքիա Ծերակոյտի մէջ իր ուզածը ձեռք բերաւ, կռիւ մը շահեցաւ, բայց պատերազմը կը շարունակուի։ Թուրքիա չի կրնար շահիլ այս պատերազմը»։

— Դուք ճիշդ կը գտնէ՞ք որ ամերիկեան Քոնկրէսը պատմութեան մասին վճիռ մը արձակէ։ Ասիկա հաշտ կ՚ըլլա՞յ յարաբերութիւններու տեսակէտէ Ամերիկայի շահերուն։

— Թուրքիա իրաւունք չունի որոշելու, թէ ամերիկեան Քոնկրէսը ի՞նչով պիտի զբաղի եւ ինչով պիտի չզբաղի։ Քոնկրէսի բրածները չեն շահագրգռեր Թուրքիան։

— Եթէ այդ բանաձեւը ընդունուի, ուրիշ ամբաստանութիւններ եւ պահանջներ պիտի չյաջորդե՞ն։

— Տեսէք, այս ոգեկոչման օրը պէտք չէ նկատուի դէպք մը որ այսօրուան Թուրքիան անհանգիստ կ՚ընէ։ Բանաձեւին լեզուն յստակ է, ան կ՚անդրադառնայ Օսմանեան շրջանի դէպքերուն։ Այսինքն կը ճշդէ պատմական կացութիւն մը։ Բոլոր ազգերու պատմութեան մէջ փայլուն էջերու քով անբաղձալի էջեր ալ կը գտնուին։ Այսօրուան արդիական Թուրքիան ինչո՞ւ չընդունիր այս իրողութիւնը, ինչո՞ւ կը կռուի պատմութեան հետ։ Նայեցէք Գերմաններուն։ Յիշեցէք ուրիշ երկիրներու պարագան։ Ասոնց բոլորն ալ կենդանի օրինակներ են։

— Հապա միւս պահանջները։ Օրինակի համար «ցեղասպանութեան» մասին պիտի չգրուի՞ ամերիկեան դասագիրքերուն մէջ։ Հատուցումներ պիտի չպահանջուի՞ն։

— Ոչ, այդպիսի առաջարկներ չեն ներկայացուիր։ Կարգ մը միլիթաններ կրնան մէջտեղ ելլել, բայց Հայերուն մեծամասնութիւնը պիտի բաւարարուի եթէ այսպիսի բանաձեւ մը վաւերացուի։ Գալով դասագիրքերուն, արդէն ցեղասպանութեան հարցը մուտք գործած է բազմաթիւ դասագիրքերէ ներս։ Ասիկա Նահանգներուն լիազօրութեան մէջ է։ Գալիֆորնիայի նման, ուրիշ բազմաթիւ նահանգներու դասագիրքերուն մէջ այս փոփոխութիւնը կատարուեցաւ եւ դեռ ալ պիտի կատարուի։ Կարծեմ այս պարագան ալ անծանօթ է Թուրքիոյ։ Կը տեսնէք որ Թուրքիոյ միւս մտահոգութիւնները անհիմն են։

Փաշայեան սապէս շարունակեց․

— Եւրոպայի Խորհրդարանը ասկէ առաջ ցեղասպանութեան մասին շատ աւելի խիստ որոշում մը տուաւ։ Թուրքիա անոր դէմ ցոյց չտուաւ այնպիսի հակազդեցութիւն մը, ինչպէս ցոյց կու տայ Քոնկրէսին դէմ։

Փաշայեան աւելցուց, որ ինք թշնամութիւն չունի Թուրքիոյ նկատմամբ եւ չի փափաքիր որ Ամերիկայի յարաբերութիւնները վատթարանան Թուրքիոյ հետ․

— Այս խնդիրը լուծելու համար միջոց մը առաջ նախկին դեսպան Էլէքտաղին նամակ մը գրեցի։ Չպատասխանեց իսկ։ Ես պատրաստ եմ երկխօսութեան, կը բաւէ որ Թուրքիա ընդունի։ Գիտեմ, Թուրքերը հպարտ մարդիկ են։ Բայց այսօրուան Թուրքիան պէտք չէ վախնայ իր պատմութենէն։ Ամերիկա Ճափոններէն պաշտօնապէս ներողութիւն խնդրեց համաշխարհային Բ․ պատերազմի ընթացքին ճափոն ծագումով հայրենակիցներու դէմ առնուած միջոցառումներուն համար։ Ուժեղ պետութիւնները այս քաջութիւնը կը ցուցաբերեն։ Հիմա Թուրքիայէ կը սպասուի որ այս ուժը ցոյց տայ։

Սուրէն Սասունի (Փարիզ),

Տէր եւ Տիկին Բարգէն Սասունի եւ զաւակները՝ Մարալ, Կարօ եւ Գէւօ (Լոս - Անճըլըս),

Տոքթ․ Գուրգէն Մեծատուրեան եւ զաւակները (Փարիզ),

Շուշան Մեծատուրեան (Փարիզ),

Տոքթ․ Հանրիէթ Սասունի եւ զաւակները՝ Անուկ, Քրիստափոր, Հելէն եւ Նաթալիա (Փիցպուրկ),

Տիկին Սանդուխտ Պիւլպիւլեան եւ զաւակները՝ Պէաթրիս եւ Արէտ (Նիւ - Եորք),

Տոքթ․ եւ Տիկին Սուրէն Ծովիկեան (Վենետիկ),

եւ համայն Մեծատուրեան, Սասունի, Պիւլպիւլեան եւ Ծովիկեան ընտանիք - ները

սրտի դառն կսկիծով կը ծանուցանեն իրենց սիրեցեալ մօրաքրոջ եւ ազգականին՝

ՄԱՆՆԻԿ ՄԵԾԱՏՈՒՐԵԱՆԻ
(Ծնեալ՝ 1896-ին, Ակն)

մահը, որ պատահեցաւ Կիրակի, Մարտ 11-ին։

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի, Չորեքշաբթի, Մարտ 14-ին, ժամը 10․30-ին Փարիզի Ս․ Յովհաննէս - Մկրտիչ Եկեղեցին, ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Փէռ - Լաշէզի գերեզմանատունը։

Ոչ ծաղիկ, ոչ ծաղկեպսակ։

Որեւէ մահազդ ղրկուած չըլլալով, կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել։

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935
SIRET : 51027317 A R.C. Paris

Կ'ՈՒԶՈՒԻ

ՄԱՐՍԷՅԼ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Մայր Եկեղեցւոյ Վարչութիւնը կը փնտռէ քարտուղար մը, որ տիրապետէ հայերէն եւ ֆրանսերէն լեզուներուն հաւասարապէս։ Թեկնածուները կրնան դիմել ամէն օր ժամը 9-էն երեկոյեան մինչեւ 17, հետեւեալ թիւերուն․—
91 · 77 · 84 · 70 91 · 77 · 89 · 30
Հասցէ՝
339, avenue du Prado
13008 Marseille

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ
ԿՐԸՆՈՊԼԻ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ

ՄԵԾ ԵՐԵԿՈՅԹ

Շաբաթ, Մարտ 17, ժամը 20․30-ին
ALEXTO, Salle Pleins Feux

Musiques, Chants et Danses d'Arménie

30 jeunes artistes
DU PALAIS DES PIONNIERS ET D'ECOLIERS
«GHOUGAS GHOUGASSIAN»
d'Erevan

Մուտք՝
60 Ֆր․ մեծերուն, 40 Ֆր․ փոքրերուն։
Տեղերը ապահովել՝
ՀՕՄ — 76·63·05·56 ժամը 17էն 20·30։

SÉCURITÉ ET DÉMOCRATIE POUR L'ARMÉNIE

COORDINATION AIDE D'URGENCE A L'ARMENIE
vous invite à une réunion publique
LE MERCREDI 21 MARS A 21 HEURES
sous la Présidence du

Prof. Alexandre Minkowski

avec la participation de membres
de la Direction du Mouvement National Arménien

Levon Ter Petrossian
membre du Présidium du Soviet Suprême d'Arménie

Raphaël Papayan
président de la Ligue Arménienne des Droits de l'Homme

Babken Ararkstian

et des personnalités politiques françaises

EXPOSITION DE PHOTOS RECENTES
D'ARMENIE ET DU KARABAGH

Ouverture de la salle à 20 h 30
MAISON DE LA CHIMIE
28 bis, rue Saint-Dominique, 75007 Paris — M° INVALIDES
— participation aux frais 50 frs. —

Les dons financiers doivent être libellés à :
«COORDINATION AIDE D'URGENCE A L'ARMENIE»
B. P. 84 - 75862 Paris Cédex 18 - Tél. (1) 48 80 72 88
ou
par virement bancaire à la Société Générale - Tour Maine Montparnasse
33, avenue du Maine - 75755 Paris Cédex 15
Compte 000 5053 606 3 - Clé Rib 93

ՄԱՐԶԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԾԱՆՐԱՄԱՐՏ

● ՄԻԼԻՏՈՍԵԱՆ ԿԸ ՅԱՂԹԷ ԱՒՍՏՐԱԼԻՈՅ ՄԷՋ

Աւստրալիոյ Մումպա քաղաքին մէջ տեղի ունեցած է կարեւոր մրցաշարք մը, մասնակցութեամբ տասնեակ մը ազգերու ներկայացուցիչներուն։ Իսրայէլ Միլիտոսեան յաղթական ելած է իր դասակարգին մէջ (67,5 քլկրմ․), բարձրացնելով 337,5 քլկրմ․ (155+182,50)։

Լենինականցի մարզիկը անգամ մը եւս ցոյց տուած է թէ կը մնայ արժանի աշխարհի ախոյեանի իր տիտղոսին՝ զոր շահած էր, անցեալ Սեպտեմբերին, Աթէնքի մէջ։

ՖՈՒԹՊՈԼ

● ԼԻԿԻ ԲԱԺԱԿ՝
Հ․Մ․Ը․Մ․ ԿԸ ՇԱՐՈՒՆԱԿԷ

Անցեալ Կիրակի բաժակի օր էր։ Երրորդ դասակարգի խումբերն ալ մրցակցութեան մէջ կը մտնէին Ռոն - Ալփի մէջ, շրջանային բաժակին համար։

Վալանսի Հ․Մ․-ը, Վիլէօրպանի մէջ, պարտուած է տեղական Էկլ խումբէն (2 – 1) պայքարելէ վերջ 120 վայրկեան։ Անախորժ արդիւնք հայանուն ակումբին համար, քանի որ յաղթական խումբը կը պատկանի երեք աստիճան վար դասակարգի մը։

Լիոն - Տէսինն աւելի արդիւնաւէտ եղած է Ռոաննի մէջ՝ (3 – 2)։ Այսպէսով Հ․Մ․Ը․Մ․ ներկայ պիտի ըլլայ Ռոն - Ալփ բաժակի 1 / 8 աւարտականին։

***

Ախոյենական խաղեր․ —

Իսի Հ․Մ․ – Մէթրօ	2 – 0
Ալֆորվիլ Հ․Մ․ – Շարանթոն	2 – 1
Հ․Մ․Ը․Մ․ Լիոն-Տէսին (2) – Լա Տիւշէր (2)	0 – 0
Շէսի – Վիէն Հ․Մ․	3 – 1
Հ․Մ․Ը․Մ․ Լիոն-Տէսին – Թոնոն Բասէ	0 – 0
Վալանս Հ․Մ․ – Փ․Թ․Թ․ Լիոն Մինիմ	1 – 0

Վ․ Մ․

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ 15

JEUDI
15 MARS
1990

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48 00 06 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 800 Ֆ· — Վեցամսեայ : 410 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1·100 Ֆ· (ամէնօրեայ առաքում)
950 Ֆ· (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ·

65րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 17.232 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 65e ANNÉE — No 17.232

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՖՐԱՆՍԱՅԻ մէջ գործուած յաջորդական ցեղապաշտ ոճիրները կը մտահոգեն բոլորը եւ Հանրապետութեան Նախագահն ալ, որ Նիէվրի նահանգը կը գտնուէր, ակնարկեց կացութեան, շեշտելով.— «Ինչ որ երբեք ընդունելի չէ ոճիրն է, ոճիրը որ կը սկսի միւսին մերժումով եւ որ այդ ձեւով ատելութիւն կը կրէ, ըռնազզաբար, որ կ'ուրանայ ինչ որ ենք»: Փաբիուս իսկ հարցազրոյց մը տուած է Լիպերասիոնի, ուր կ'առաջարկէ մեծամասնութեան եւ ընդդիմութեան խորհրդակցական հանդիպում մը այս հարցին նուիրուած: Ընդհանուր տպաւորութիւնն այն է նաեւ որ կառավարութիւնը գաղթողներու քաղաքականութիւն չունի:

ՏԵՆՔԹԱՇ Հիւսիսային Կիպրոսի այսպէս կոչուած «Թուրք Հանրապետութեան» նախագահը իր հրաժարականը տուաւ Երեքշաբթի օր եւ «նախագահական ընտրութիւններ» յայտարարեց Ապրիլ 22-ի համար:

ԿՈՐԲԱՉՈՎԻ համար նոր որակումները կը խորհրդանշեն անոր իշխանութեան աճած տարողութիւնը: «Ժողովուրդներու փոքր պապը», «նախագահ-ցարը», «Թագաւորութիւնը» եւլն. եւլն լաւագոյնս կու տան խորհրդային ղեկավարին նոր դիմագիծը: Գերագոյն Խորհուրդի համագումարը փառաւոր մեծամասնութեամբ մը քուէարկեց նախագահական վարչակարգի օրինագիծը, քանի միայն 133 ձայն կար դէմ, 61 ձեռնպահութիւն եւ 1817՝ թեր: Չորեքշաբթի օր ալ, Կորբաչով նախագահ կ'ընտրուէր, յետագային այս ընտրութիւնը (5 տարի ետք) պէտք է կատարուի ուղղակի ժողովուրդին կողմէ: Բարեփոխուեցան նաեւ Սահմանադրութեան 6-րդ եւ 7-րդ յօդուածները, որոնք կը սահմանեն կուսակցութեան դերը: Ցիշենք որ Համագումարի երեսփոխաններու թիւը 2250 է եւ Սահմանադրութեան որեւէ բարեփոխումի համար 2 երրորդի մեծամասնութիւն անհրաժեշտ է: Օրուան կարեւորագոյն որոշումը, կը վերաբերէր անշուշտ, համայնավար կուսակցութեան ղեկավար դերին թաղումին:

ՎՐԱՍՏԱՆԻ մէջ շուրջ 6000 անդամներ համախմբող «կանաչ»ներու կուսակցութիւն մը հիմնուած է պաշտպանելու համար շրջապատը եւ ժողովրդավարութիւնը:

ՄՈՍԿՈՒԱ վերջապէս արտօնած է որ Թրքական օժանդակութիւնը ղրկուի Ատրպէյճան. երկար ատենէ ի վեր Թուրքիա կը փափաքէր բժշկական գործիքներ, դեղօրայք, սննդեղէն ու օճառ ղրկել Ատրպէյճան, իսկ Մոսկուա կը մերժէր հարկաւոր արտօնութիւնը տալ: Թուրք մամուլին տեղեկատուութեան համաձայն այս օգնութիւնը օրական երկու թռիչքով, Թրքական օդանաւերով չորս օրէն պիտի փոխադրուի Բաքու:

ԻՍՐԱՅԷԼ կառավարական տագնապի մէջ է, միշտ սպառնացող, բայց ճգճգուող խզումը տեղի ունեցաւ Ազգ. Միութեան համախմբումին ծոցը: Շամիր, Լիքուտի պարագլուխը ճամբու դրաւ Փէրէսը եւ հետեւանքն այն էր, որ աշխատաւորական բոլոր (9) նախարարները իրենց հրաժարականը տուին: Այս ամբողջին պատճառը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ ամերիկեան ծրագրին շուրջ տարակարծութիւնը, այսինքն՝ Պուշի տրուելիք պատասխանը: Ամերիկեան ծրագիրը (Պէյքըրի անունով)

Ի ՆՊԱՍՏ ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Մայր Աթոռիս Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը, նախագահութեան Ներքոյ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս՝ Տ· Տ· Վազգէն Ա· Հայրապետի, իր Մարտ 7-ի լիագումար նիստում, երախտագիտութեամբ ողջունեց Վեհափառ Հայրապետի Մարտ 5 թուակիր կոչը ուղղուած մեր ժողովուրդին, օգնութեան հասնելու Պէյրութի աղէտեալ մեր եղբայրներին ու քոյրերին եւ հայկական եկեղեցական ու կրթական հաստատութիւններին, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան միջոցաւ:

Այս առթիւ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը որոշեց 200 հազար հազար տոլարի գումար տրամադրել այդ նպատակին Մայր Աթոռիս միջոցներից եւ կոչ ուղղել նաեւ հայրենաբնակ մեր ժողովուրդին հանգանակութիւններ կազմակերպելու յօգուտ Պէյրութի հայ աղէտեալներին:

ԴԻՒԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻ
(կնիք)

Մարտ 9, 1990
Ս· Էջմիածին

---

5 կէտերէ կը բաղկանայ.— ա) Նկատի առնելով այն կարեւոր աշխատանքը, զոր Իսրայէլ եւ Եգիպտոս տարած են խաղաղութեան մը ճամբուն վրայ, Միացեալ-Նահանգները կը խորհին որ երկխօսութեան համաձայնութիւն մը կայ, Գահիրէ: բ) Միացեալ Նահանգները կը խորհին որ Եգիպտոս չի կրնար փոխարինել Պաղեստինցիք եւ թէ պիտի խորհրդակցի Պաղեստինցիներուն հետ երկխօսութեան բոլոր հարցերուն մասին: գ) Միացեալ Նահանգները կը խորհին որ Իսրայէլ կը մասնակցի հանդիպումին, երբ հաստատուի Պաղեստինցիներու գոհացուցիչ ցանկ մը: դ) Պաղեստինցիք պատրաստ կ'ըլլան ընտրութիւններու մասին խօսելու եւ բանակցութեանց ճամբայ մը կը բացուի ըստ Իսրայէլի նախաձեռնութեան: ե) դիւրացնելու համար այդ ընթացքը, Միացեալ Նահանգները կ'առաջարկեն որ երեք արտաքին նախարարները Ուաշինկթըն հանդիպին երկու շաբաթէն: Այս պայմանաժամը չյարգուեցաւ: Իսրայէլի կառավարութիւնը հաւանաբար իյնայ Հինգշաբթի, երբ Խորհրդարանը քուէարկէ դատապարտումի բանաձեւը:

ԴՈՒՇԱՄԲԷԻ խռովութեանց վաղորդայնին, Լիպերասիոնի թղթակիցը կըրցած է Տաճիկիստան մտնել, ուրկէ արտաքսուած է սակայն, 26 ժամ ետք: Թերթին Մարտ 14-ի թիւին մէջ, թղթակցութիւն մը ստորագրած է, ուր կ'արձագանգէ տեղացիներու խօսքերուն եւ բոլորն ալ կը հաստատեն թէ «Հայերու հարցը միայն պատրուակ ծառայեց»:

ԻՐԱՔԻ յեղափոխութեան հրամանատարութեան Խորհուրդը հրովարտակ մը հրապարակեց ըստ որուն.— «Ուէ Իրաքցի, որ կանխամտածուած կերպով կը սպաննէ իր մայրը, աղջիկը, քոյրը, հօրաքոյրը, հօրեղբօր աղջիկը կամ հօրենական զարմուհին, որոնք շնութիւն գործած են պիտի չհետապնդուի»: Այն Իրաքցիները, որոնք կը սպաննեն իրենց մերձաւորներու կամ ազգականներու սիրահարները ամուսնական կամ ընտանեկան տունէն դուրս, բանտարկութեան պիտի դատապարտուին, բայց՝ ոչ մահավճիռի, ինչպէս անցեալին: Այս հրովարտակին նպատակն է «պաշտպանել ընկերութիւնը ախտէ եւ քաջալերելու բարոյականը»: Եթէ նման հրովարտակ մը Ֆրանսա լոյս տեսած ըլլար, հաւանաբար մարդահամարի գործը բաւական կը դիւրանար...:

ՇՆՈՐՀՔ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ՄԱՀՈՒԱՆ ԱՌԹԻՒ

ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ ԹՈՒՐՔ ԴԵՍՊԱՆԻՆ ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

Ստորեւ կը հրատարակենք Մոսկուայի թուրք դեսպանին ցաւակցական հեռագիրը Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին: Պարզ է որ, այս պարագային, անտեղի կը գտնենք որեւէ խորհրդածութիւն անոր բովանդակութեան մասին:

***

ՆՈՐԻՆ ՍՐԲՈՒԹԻՒՆ ՎԱԶԳԷՆ Ա· ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
Էջմիածին

Մեծ վշտով եւ կորստի զգացումով ես տեղեկացայ Թուրքիոյ Հայոց Պատրիարք Նորին Ամենապատուութիւն Շնորհք Գալուստեանի վախճանման մասին:

Անկեղծօրէն վստահեցնում եմ, որ բովանդակ Թուրք ժողովուրդը եւ կառավարութիւնը սգում են նրա կորուստը, այս տխուր առթիւ: Ցանկանում եմ փոխանցել Թուրք ժողովրդի եւ իմ կողմից մեր ցաւակցութիւնը հայկական Խորհ. Սոցիալիստական Հանրապետութեան ժողովրդին եւ ձերդ Սրբութեան, որոնք հաւատում ենք, որ հաւասարապէս վշտացած են Գալուստեան Պատրիարքի վախճանման առթիւ:

Որպէս մեր սիրելի հայրենակիցը եւ յարգուած հոգեւոր առաջնորդը համայն Թուրքահայերի, Գալուստեան Պատրիարքը ջերմապէս պիտի յիշուի որպէս խորհրդանշան եւ մարդկային մի կամուրջ Թուրք եւ հայ ժողովուրդների միջեւ: Իր ամբողջ կեանքը նուիրելով Թուրք եւ հայ ժողովուրդների բարօրութեանը, խաղաղութեանը, նա միշտ կանգնած է եղել բաժանումների դէմ եւ քարոզած է Թուրք եւ հայ ժողովուրդների միջեւ համաձայնութեան, յարգանքի եւ հասկացողութեան համար:

Մեր տխուր պարտքը պիտի լինի բոլոր օգնութիւնը հոգալու Գալուստեան Պատրիարքին հանգչեցնելու իր հայրենիքում՝ Թուրքիայում: Այս կապակցութեամբ մենք անմիջապէս տուել ենք հարկաւոր վիզան Պօղապալեան Արքեպիսկոպոսին, ուղեկցելու համար Պատրիարքի մարմինը դէպի Թուրքիա:

Ձերդ Սրբութիւն հաճեցէք ընդունել իմ խորին յարգանքները եւ ցաւակցութիւնները:

ՎՈԼՔԱՆ ՎՈՒՐԱԼ
Թուրքիայի դեսպան
Խորհ· Միութիւնում

***

Չորեքշաբթի, Մարտ 14-ին Պոլսոյ Պատրիարքին մարմինը կը հասնէր Եշիլքիւղի օդակայանը, ընկերակցութեամբ Մայր Աթոռի դիւանապետ՝ Ներսէս Արք· Պօղապալեանի, ինչպէս նաեւ Արամ Վարդապետ Աթէշեանի եւ Միւռոն Քահանայի որոնք Էջմիածին մեկնած էին Ուրբաթ օր:

Մայր Տաճարին մէջ, ինչպէս գրեցինք, Կիրակի օր տեղի ունեցած էր տան կարգ եւ հոգեհանգստեան պաշտօն, մասնակցութեամբ երկու Արքեպիսկոպոսի, 4 Եպիսկոպոսի եւ ութ Վարդապետի: Արարողութեան ներկայ եղած է հոծ բազմութիւն մը եւ պաշտօնական անձնաւորութիւններ, որոնց կարգին յիշենք.— Կրօնից նախարար՝ Ստեփան Վարդանեան, Սփիւռքահայութեան հետ Մշակութային Կապի Կոմիտէի նախագահ՝ Կ· Դալլաքեան, Գրողներու Միութեան կողմէ՝ Լեւոն Մկրտչեան, Գերագոյն Խորհուրդի անդամներէն՝ փրոֆէսէօր Ց· Փափազեան եւ Ցակոբեան եւայլն, եւայլն: Պատրիարքին կեանքն ու գործը ոգեկոչած է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը:

Երկուշաբթի օր, մարմինը կը փոխադրուէր Մոսկուա եւ Երեքշաբթի օր հոգեհանգստեան պաշտօն մը կը կատարուէր Հայոց Եկեղեցին: Այս արարողութեան ներկայ եղած են Ռուս Եկեղեցւոյ, Կրօնական գործերու ներկայացուցիչները, Թուրքիոյ դեսպանը, Հայաստանի Մոսկուայի մնայուն ներկայացուցիչը՝ Պ· Գաբրիէլեան:

× Ուրբաթ օր, Պատրիարքին յուղարկաւորութեան ներկայ ըլլալու համար Պոլիս կը մեկնի Կաթողիկոսական պատուիրակ՝ Գիւտ Արքեպիսկոպոս:

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՑԻԳ

ԵՐԵՒԱՆ
(«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ» – ՄԱՐՏ 7 / 13)

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՀԱՑ

Բուրաւէտ ու տաք հաց սկսած է արտադրուիլ «Տարօն» խանութ – փուռը, որ շահագործման անցած է Կիրովականի: Հացամթերքի արտադրութեան այս արդիական համալիրը հաստատած են ֆրանսացի մասնագէտներ: Սարքաւորումները տրամադրած է «Փաւիլէ» հաստատութիւնը հարաւային Ֆրանսայի Ս·Օ·Ս· – Արմենիի միջնորդութեամբ:

***

ՊԱՏՈՒՈՅ ԿՈՉՈՒՄ

Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդի նախագահութեան հրամանագրով խորհրդահայ թատերական արուեստի զարգացման գործին մէջ ունեցած վաստակին համար Ստեփանակերտի Հայկական Պետական Դրամատիկական Թատրոնի գլխաւոր բեմադրիչ Անդրանիկ Գամջեանի շնորհուած է «Հայաստանի վաստակաւոր արտիստ» պատուոյ կոչումը:

***

ԲՌՆՈՒԱԾ ԵՆ ՍԱՀՄԱՆԻՆ ՎՐԱՅ

Խորհրդային պետական սահմանին վրայ կացութիւնը լարուած կը մնայ: Միայն վերջին օրերուն անօրինական կերպով Ատրպէյճանէն Իրան անցած են 207 հոգի, իսկ հակառակ ուղղութեամբ՝ 128 հոգի:

Այդ օրինազանցումները յաճախ զէնք ու ռազմամթերք անցընելու կը ծառայեն: Այսպէս, Փետրուար 27-ին Նախիջեւանի Ինքնավար Հանրապետութեան Իլլիչեւսկի շրջանին մէջ սահմանապահները ձերբակալած են Իրանէն վերադարձող 28-էն 40 տարեկան չորս Նախիջեւանցի (Ատրպէյճանցի): Անոնց քով յայտնաբերուած են օտար մակնիշի ատրճանակ եւ փամփուշտներ, խորհրդային ու իրանական մեծ գումար: Ցայտնաբերուած է նաեւ չորս գնդացիր:

«Կոմսոմոլսկայա Պրաւդա»
Փետրուար 28

***

«ԶՕՐԱՎԱՐ ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԵՒ ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ»

«Արեւիկ» հրատարակչութիւնը նորատեղծ «Վարք Մեծաց» մատենաշարով, 75

(Շար·ը Դ· էջ)

ԱՐՑԱԽՑԻՆ ԱՆՊԱՏԱՍԽԱՆ ՄՆԱՑԱԾ ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐԸ

Ամէն հնարաւորութիւն օգտագործելով, Արցախի մամուլը ջանք չի խնայեր իր ձայնը լսելի դարձնելու. ձայն, զոր խեղդելու համար ամէն օր նոր պատնէշ մը կը բարձրանայ: «Խորհրդային Ղարաբաղ»ի խմբագրութեան ձեւով մը որպէս օգանք կը ծառայէ հայաստանեան մամուլը. անոնց կոչերը, զինուորական գրաքննութեան կողմէ մերժուած գրութիւնները լոյս կը տեսնեն գլխաւորաբար «Երեկոյեան Երեւան»ի ու այլ թերթերու մէջ:

Արցախի օրաթերթին խմբագրական կազմը, գիտակից՝ մամուլի մարդու իր պատասխանատուութեան, յատկապէս ներկայի տագնապալի շրջանին մէջ, իրեն ու ամբողջ շրջանին պարտադրուած ճնշումին դէմ բողոքի ձայն բարձրացուցած է, «Բաց Նամակ»ով մը դիմելով զինուորական իշխանութեան գլխաւորին՝ Զօր. Վ. Ն. Սաֆոնովի:

Այդ նամակին մէջ նախ բողոք կը յայտնուի ազատ արտայայտութեան իրաւունքին բռնաբարման դէմ. «սկզբում երբ Ստեփանակերտի փողոցներով շրջող զրահամեքենայի բարձրախօսից մեղադրանքներ եւ մեզ համար անսպասելի մեկնաբանութիւններ էին հնչում՝ առընչուած մարզում ու նրա շուրջ տեղի ունեցող իրադարձութիւններին, դրանք մենք ընկալեցինք որպէս արտակարգ իրավիճակի բարդութիւնից բխող թիւրատեսութիւն եւ անցողիկ երեւոյթ: Մենք դա համարեցինք դիպուած»: Կ'ըսուի նամակին մէջ, սակայն դէպքերու յետագայ զարգացումը ցոյց տուած է որ հարցը ոչ «թիւրատեսութեամբ» եւ ոչ ալ «անցողիկ երեւոյթ»ով կարելի է բացատրել: Այս հաստատումին առաջնորդող գլխաւոր ազդակը կ'ըլլայ այն երեւոյթը որ «ռատիօհաղորդումներ ցանցի աշխատանքները ԼՂԻՄ-ի շրջանի պարետութիւնը իր ձեռքն է վերցրել, ռատիօհաղորդումների մարզային կոմիտէի կոլեկտիւին բռնի հեռացնելով իր ծառայական պարտականութիւնները, կատարելուց»: Ու «Խորհրդային Ղարաբաղ»ի խմբագրութիւնը հարց կուտայ. – «Ի՞նչ իրաւունքով, ո՞ւմ լիազօրութեամբ»:

Բաց նամակը տակաւին կ'անդրադառնայ այն տեղեկատուութեան որ ծաւալած է ձայնասփիւռով որպէս զօրավար Սաֆոնովի խօսքը, հոն՝ «գոյութիւն ունեցող դրութեան հիմնական պատճառ» կը նկատուին ոչ պաշտօնական կազմակերպութիւններու, կարգ մը երեսփոխաններու Բ. Դադամեանի, Վ. Գրիգորեանի, Զ. Բալայեանի–, Ստեփանակերտի քաղաքային Կոմիտէի Ա. քարտուղար՝ Վ. Աթաջանեանի եւ Քաղաքի Գործադիր Կոմիտէին նախագահ՝ Մ. Միրզոյեանի գործունէութիւնները:

Զինուորական հրամանատարութիւնը պատրուակելով որ թերթին մէջ կատարուած են հրատարակութիւններ որոնք ազգամիջեան երկպառակութիւն կը բորբոքեն ու խեղաթիւրուած տեղեկութիւն կը փոխանցեն, որոշած է հսկողութեան տակ առնել թերթին գործունէութիւնը: Այս ամբաստանութիւնը անշուշտ անմիջապէս միտք կը բերէ Ա. Ղուկասեանի «Բացէք վերջապէս ձեր աչքերը» գրութիւնը որ հրատարակուած էր թերթին Յունուար 18ի թիւին մէջ (տե՛ս «Յառաջ», Փետրուար 10/11), եւ որ ամսուան մը բանտարկութիւն արժեց հեղինակին: Այդ պատիժը «անձնական հաշիւներ մաքրել»ու արարք կը նկատէ խմբագրութիւնը, քանի որ Ա. Ղուկասեան նախապէս հեռատեսիլէն անհամաձայնութիւն յայտնած է զօրավար Կոսոլապովի, ակնարկելով Յունուար 2-ին Ստեփանակերտի մէջ պատահած ծանր միջադէպին մասին անոր բերած խեղաթիւրուած բացատրութեան: Ու երեսուն օրուան բանտարկութեան պատիժը կը կրէր այս նոյն զօրավարին՝ Կոսոլապովի – առաջադրութիւնը:

Արցախի օրաթերթին խմբագրութիւնը կը շարունակէ, մատնացոյց ընելով զըրկուած կազմ – կոմիտէին մասին Սաֆոնովի անճիշդ յայտարարութիւնները. ան մարզին բոլոր հողերուն ու ցաւերուն դարման նկատած է զայն «քաջ իմանալով որ այսօր մարզում ստեղծուած լարուածութիւնը կապուած է յիշեալ Կոմիտէի Ստեփանակերտ ժամանելու հետ»:

Զինուորական իշխանութեան ու շրջանային մարմիններուն միջեւ ալ համագործակցութեան, իրարհասկացողութեան ոչ մէկ մթնոլորտ ստեղծուած է. կայ երկկողմանի անվստահութիւն ու պաղութիւն: Այս վիճակին գլխաւոր պատճառը կը նկատեն նամակագիրները, մարզին ներկայացուցիչներուն ուղղուած անհիմն մեղադրանքները, հեռատեսիլի ու ձայնասփիւռի հաղորդումներուն ենթարկուած կամայական կարգադրութիւնները, անոնց դերբիլը եւ «Խորհրդային Ղարաբաղ»ի ուղղուած անլուր մեղադրանքները: Այսպէս պարզելէ ետք ստեղծուած կացութիւնը, թերթը կը հարցնէ. — «վերջապէս ո՞ւմ է ձեռնտու այս առճակատումը»:

Հաւանաբար երկար սպասէ «Խորհրդային Ղարաբաղ»ի խմբագրութիւնը պատասխան մը ունենալու համար իր բաց նամակին. աւելի հաւանական է որ այլ բաց նամակներ կանխեն պատասխանը, այլ պոռթկումներ ու ընդվզումներ ներկայացնելով Արցախի զինուորական իշխանութեան գլխաւորին:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ԿՈՐՈՒՍՏԸ

ԳԱԲՐԻԷԼ ՎՐԴ. ԱՅԱՆԵԱՆ

Վիեննայի ընդհ. Առաջնորդի եւ ընդհ. Քարտուղարի, Հ. Գաբրիէլ Վարդապետ Այանեանի, անակնկալ բաժանումը մեզմէ, իր յանկարծական մահով, ցաւատանջ գալարումի տակ պահեց մեր հոգիները:

Մարդկային կեանքը, իր յորձանքը – տոյժ ելեւէջներով եւ ապրումներով, չէ կարելի ուղիղ գնահատել եւ արժեւորել, կենդանութեան ժամանակ:

Պէտք է փորձենք այս հպանցիկ ակնարկով, անդրադառնալ մեր սիրելի հանգուցեալի կեանքին էական կէտերուն:

Փոքրիկ Կարպիս Այանեան, ծնած՝ Ատանա, 1919-ին, մանուկ հասակին կը կորսնցնէ իր վաղամեռ հայրը, անոր բարեպաշտ մայրը իր սիրասուն զաւկին հոգիին մէջ կը յաջողի ցանել աստուածասիրութեան ոսկի սերմերը, որոնք Մխիթարեան վարժարանի բարեբեր հողին տակ, կը սկսին չքնաղ ծիլեր արձակել:

Փոքր տարիքին Կարպիս կը յաճախէ Պոլսոյ Վիեննայի Միաբանութեան Նախակրթարանը. իր բնական ուշիմութեամբ եւ յարատեւ ջանասիրութեամբ կը շարունակէ ուսումները եւ տարիներ վերջ, յաջողութեամբ կ'աւարտէ Լիսէն, իբր խոստմնալից շրջանաւարտ մը:

Պատանի Կարպիսի ուսման տարիները Լիսէի մէջ կրկնակ արդիւնաւէտ կը դառնան, մինչ գիտական պաշարը իր մտքին լոյսը կ'ընդլայնէր, միաժամանակ եւ զուգընթացաբար սորված գիտութիւններուն՝ զգալիօրէն կը զօրանար հոգւոյն մէջ սէրը՝ իր վարժարանին հանդէպ:

Մխիթարեան Հայրերու դաստիարակչական յաջողութեան գլխաւոր ազդակներէն մին եղած է այն իրականութիւնը, որ աշակերտին միտքը զարգացնող դըպրոցի լոյսին կ'առընչուի հոգին լուսաւորող, նկարագիր կերտող բոցավառող հընոցը, եկեղեցին, որ մեծագոյն դաստիարակն եղած է հայ ժողովուրդին եւ հովանաւորողը հայ մշակոյթին:

Պատանին Կարպիս պրկուած դպրոցական դասերու օրակարգով, յաճախ իր հանգստեան պահերը եկեղեցիի սփոփարար հովանիին տակ կ'անցընէր, աղօթքի հոգեպարար մթնոլորտին մէջ: Սիրեց եկեղեցիի հայ ծէսերը եւ արարողութիւնները, հայ մեղեդիներն ու շարականները, որոնք կ'երգէր իր գեղեցիկ եւ հնչեղ ձայնով:

Համալսարանի դասընթացքներէն ետք, սիրայօժար սկսաւ իր ուսուցչական ասպարէզը նոյն վարժարանէն ներս, որ պիտի շարունակուէր մինչեւ իր կեանքին վերջ:

Մէկուկէս դարէ աւելի կեանք ունեցող Պոլսոյ Մխիթարեան վարժարանին մէջ, երիտասարդ Կարպիսի ամէնօրեայ շըփումը Մխիթարեան Հայրերու գործունէութեան հետ, պատեհ առիթն ընծայեց որ ականատես ըլլայ անոնց անձնդիր ու բոլորանուէր գործունէութեան եւ կրթական մարզէն ներս՝ գործադրուած դաստիարակչական մեթոտներուն:

Տարիներու հետ աստիճանաբար կը պայծառանար իր մէջ Մեծն Մխիթարի վսեմ դիմագիծը, անդերադանց ռահվիրան հայ մշակոյթին, որ սկսած էր հըմայել իր հոգին, ուր երկար տարիներ կը քնանար իր մեծ երազը՝ հետեւելու Մըխիթարեան Հայրերու օրինակին՝ ամբողջական նուիրումով՝ ազգի ծառայութեան:

Ընդհատելով իր ուսումնական ասպարէզը, ձմրան օր մը, 1954-ի Փետրուարին, 33 տարեկան հասակին, խոր համոզումով եւ վերջնական որոշումով, դէպի Վիեննա կը մեկնէր ան, անդամակցելու Մեծն Սեբաստացիին Մխիթարեան Միաբանութեան:

Կրնա՞ր գուշակել միթէ դժուարութիւնները եւ խոչընդոտները եւ բոլոր անպաստ պայմանները, որոնք իրեն դէմ պիտի ծառանային, Վիեննայի մէջ, խափանել փորձելով իր ծրագիրը: Վիեննայի մայրավանքին ժուժկալ եւ մենակեաց ապրելակերպը, խիստ եւ միապաղաղ օրակարգը՝ մշտապէս պրկուած աշխատանքը ուսման, որով կրկին կը ստիպուէր նստիլ աշակերտական նստարաններու վրայ, քահանայութեան համար անհրաժեշտ փիլիսոփայական աստուածաբանական դասընթացքները լրացնելու համար: Այս բոլորը չկրցան, սակայն, վհատեցնել Կարպիսին մեծասիրտ հոգին: Պողպատ կամքով հաստատ որոշումով, հոգեւոր եւ հայագիտական մարզերու մէջ միշտ աւելի խորանալ կը փափաքէր:

1958-ի Մայիս 11-ին, երկար տարիներու մաքառումներէ, յոգնատանջ ու պըրկուած աշխատանքներէ ետք, Այանեան կուսակրօն Վարդապետ կը ձեռնադրուէր երանաշնորհ Հապոզեան Արքեպիսկոպոսի ձեռքով: Գարնանային եղանակ էր, կրնա՞ր երեւակայել թէ քանի հայ մանուկներու սրտերուն մէջ գարուններ պիտի ծաղկեցնէր, տարիներու ընթացքին:

Այանեան իբր սպասաւորը Բարձրեալին, ամրապէս բռնած էր մէկ ձեռքին մէջ Գիտութեան ջահը, միւս ձեռքին՝ Հաւատքի քաղցրահունչ Փողը, մէկ ձեռքը երկարեց Կրօնի, միւսը՝ Գիտութեան եւ Հայագիտութեան: Գիտութեան ոսկին, Հաւատքի ադամանդը եղան իր կեանքին գանձերը, որոնք հայ նորահաս սերունդին բաշխելու համար քրտնեցաւ մինչեւ իր կեանքին վերջ:

Երկու տարի առաջ, 1988-ին, Այանեան Վարդապետի հետ աշխատող եղբայրակից Մխիթարեան Հայրերը Պոլսոյ մէջ, ուսուցիչները վարժարանին, բարեկամները, իր անթիւ սաները եւ ժողովուրդը գաղափարը ունեցան համադաղութային չափանիշով տօնելու անոր երեք յոբելենական հանդէսները: 45 տարիներու կրթական – ուսուցչական, 25 տարիներու Մեծաւորութեան եւ Տնօրէնութեան, եւ Քահանայական ձեռնադրութեան 30-ամեակը:

Գրեթէ կէս դար քալեց ան, անխախտ հաւատարմութեամբ, հոգեւոր – իմացական դաստիարակութեան զառիվեր եւ փշալից ճամբէն՝ բազմաբեղուն եւ արդիւնաշատ գործունէութեամբ հիացմունքի արժանի:

Եթէ նկատի առնենք որ ուսուցչական 45 տարիներու վերջին 25 տարիները, 1963-էն ի վեր, գործեց իբր Տնօրէն եւ Մեծաւոր, կարելի է միայն սքանչանալ աշխատանքի մեծութեան վրայ, երբ նըկատի առնենք թէ ինչպիսի աննպաստ պայմաններու տակ ան ստիպուած էր գործել շատ անգամ: Տեւական տագնապները դպրոցէն ներս, ծանր պատասխանատուութիւնները դպրոցէն դուրս եւ ներս, բոլորին մէջ, հարկ էր տեսնել իր խաղաղ ու հանդարտ, քաղցրաբարոյ կեցուածքը:

Անխախտ համոզումն ունէր, որ մանկավարժական գործին մէջ, հայ նորահաս սերունդին վրայ հակիլ խնամոտ գուրգուրանքով, կքիլ անոր վրայ անձանձրոյթ քաղցր առաջնորդութեամբ, ծռիլ տկար աշակերտին օգնելու համար, ամէնէն ուղիղ եւ վայել կեցուածքն է դաստիարակին համար:

Միշտ հաւասարակշռեալ նետի մը ուղիղ վազքով ընթացաւ իր կեանքը: Ընդդիմացող վտանգներու առջեւ սկզբունքներու մէջ շեղումներ չընդունեցաւ: Անել եւ ծանր կացութիւններու մէջ շփոթումի եւ վարանումներու չմատնեց ինքզինքը, վըստահոգի՝ խաղաղութիւնը ընկեր ըրաւ իր կեանքին: Լարուած ժամացոյցի մը ճշգրտութեամբ յառաջացուց իր գործերը:

Այսօր հանգուցեալի կեանքին վերլուծումի այս հպանցիկ տողերը մեծ հարցումի մը առջեւ կանգ կ'առնեն. ինչպէ՞ս հասկնալ եւ մեկնել անոր կորովը եւ զարմանալի կեցուածքը կեանքի բոլոր կնճռոտ, բարդ տաժանքներու առջեւ:

Աստուածային Մեծ Վարդապետին, Քրիստոսի խօսքը. «Զի ուր գանձք ձեր են՝ անդ եւ սիրտք ձեր եղիցին»: Վասն զի, ուր ձեր գանձերն են՝ հոն պիտի ըլլան նաեւ ձեր սիրտերը: Սիրտերը կը դառնան իրենց գանձերուն շուրջ, բոլոր մարդոց համար: Ցաւալի պարագան եղած է միշտ սխալ ընտրութիւնը գանձերուն: Անոնք որ իրենց անձին շուրջը դարձած են իբրեւ իրենց գանձերը, օղակուած իրենց անձնասիրութեան, անոնց համար Պօղոս Առաքեալը ունի իր կտրուկ խօսքը. – «Որոնց աստուածը՝ իրենց որովայնն է»:

Մեր անձէն եւ բոլոր մեր գանձերէն վեր՝ անգին գանձեր կան, որոնք իրապէս կը հարստացնեն մարդը. արժէքներ կան՝ երբ հոգին գրաւուի անոնց սիրով, այրի անոնց հրայրքով, կը գտնէ ուժ, կորով, հոգեկան անդորրութիւն, դիմադրական գերադաս քաջութիւն՝ բոլոր արգելքներուն դիմաց:

Երկու անանց ու հիմնական արժէքներ, որոնք մեծագոյն գանձերն եղան երջանկայիշատակ հանգուցեալին, որոնք ամբողջապէս գրաւած էին անոր սիրտն ու հոգին, ներշնչման կենսատու աղբիւրներն եղան իր կեանքին, մին աստուածային Վարդապետի անձն էր, անոր Աւետարանի սրբութիւնները, անոր անմահ պատգամները՝ իր անկորնչելի գանձերն եղան, ուսկից կ'ընդունէր առօրեայ սընունդը եւ անսպառ զօրութիւնը:

Երկրորդ աղբիւրը որ իր հոգւոյն խորյանք ու միաժամանակ երջանկութիւն կուտար՝ իր ճշմարիտ, գործով վաւերացուած, վառ ազգասիրութիւնն էր: Խոր համոզումով եւ պատասխանատուութեան աննման գիտակցութեամբ լեցուած, որ ազգին օգտին, հոգեւոր եւ իմացական դաստիարակութիւնը նոր սերունդին, գերազանցապէս աստուածահաճոյ եւ ազգօգուտ գործ է, այդ գործին նուիրեց իր ամբողջ կեանքը, աստուածսիրութեան եւ ազգասիրութեան շողացող արեւներու լոյսին տակ:

Հեռատես նախատեսութեամբ, իր կեանքին պայծառ օրինակով, պատրաստեց երկու երիտասարդ ու կորովի Մխիթարեան Հայրեր, անոնց յանձնեց իր գաղափարականին բոցավառ ջահը, որոնք անձնուէր զոհողութիւններով ուխտած են շարունակել Մխիթարեաններու դաստիարակչական դարաւոր գործը, նոյն վարժարանին մէջ:

Հ. ՄԻՔԱՅԷԼ ՎՐԴ. ԱԳԵԱՆ

ՀԱՅՈՑ ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՇԱՐԺՄԱՆ ՂԵԿԱՎԱՐՆԵՐԷՆ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ ԳԱԼՍՏԵԱՆ ՄԱՐՍԷՅԼ

Հրաւէրովը Հայ Մշակոյթի Տան, Մարսէյլ ժամանեց Մարտ 2-ին Ղարաբաղ Կոմիտէի անդամ եւ Հայոց Համազգային Շարժումին հիմնադիրներէն՝ Համբարձում Գալստեան, հանդիպում մը ունենալու համար Մարսէյլի հայ գաղութին հետ եւ խօսելու Ղարաբաղի եւ Հայաստանի այսօրուան իրավիճակի մասին:

Համբարձում Գալստեան իր ելոյթը բացաւ հետեւեալ խօսքերով. – «Ժամանակները իսկապէս շատ արագ են փոխւում եւ երկու տարի առաջ երազել չէի կարող այս բացառիկ հնարաւորութեան մասին Խորհրդային Միութեան սահմաններից դուրս գալու, այլեւ Փարիզ գալու, գիտաժողովի մասնակցելու եւ ձեր այս լսարանում ելոյթ ունենալու երջանկութեան համար: Շատ շնորհակալութիւն եմ յայտնում, զգացուած եմ: Միշտ երազել եմ աւելի մօտիկից, ոչ թէ գրողների գրքերով ծանօթանալ Սփիւռքին, այլ խօսել մարդկանց հետ, հանդիպել, ոչ միայն փրոֆեսիոնալ բերումով, ոչ թէ գիտական հետաքրքրութիւններից բերումով, այլ որպէս Հայ: Եւ յոյս ունեմ որ Հայրենիքի եւ Սփիւռքի կապերը էլ աւելի կ'ընդլայնուեն, աւելի շատ մարդիկ կը կարողանան դուրս գալ մեր երկրից, ծանօթանալ Սփիւռքին, նոյնքան ինչքան Սփիւռքի մեր հայրենակիցները հնարաւորութիւն կ'ունենան այցելելու իրենց Հայրենիքը տիրոջ իրաւունքով: Եւ թող տայ Աստուած որ առիթը լաւ լինի, ուրախ լինի, այլեւս ստիպուած չլինենք եղերական կամ ողբերգական դէպքերի առնչով ուժեղացնելու մեր ազգային ինքնագիտակցութիւնը»:

Ղարաբաղի հարցին անդրադառնալով ոչ մէկ նոր լուր չկայ ըսաւ մեզ ուրախացնող: Մարտ 1-ի Խորհրդային Միութեան Գերագոյն Խորհուրդի նիստը դարձեալ քննարկելով Անդրկովկասի իրադրութիւնը եւ Ղարաբաղի հարցը չընչին զիջում մը ըրած է Հայերուն Նոյեմբեր 28-ի որոշումին վրայ: Հայաստանէն երկու երեսփոխան կ'աւելցուին Ղարաբաղի վերահսկիչ Կոմիտէի մէջ որ բաղկացած էր միայն Ղարաբաղի եւ Ատրպէյճանի երեսփոխաններով: Իսկ բուն Ղարաբաղի վիճակին գալով Համբարձում Գալստեան յայտարարեց թէ արտակարգ վիճակը զօրքին ամէն իրաւունք կու տայ ձերբակալելու, խուզարկելու, բանտարկելու, արտաքսելու եւ աւելցուց՝ «Մոսկուան զօրքը Ղարաբաղ է մտցուցած յատուկ քաղաքական առաջադրանքով. Ղարաբաղի հարցը լուծել Հայերին զինաթափ ընելով, եւ Ղարաբաղը հայաթափ ընելով եւ ատոր համար զինուորական իշխանութիւնը ամէն միջոցի կը դիմէ»: Աւելի ծանր է վիճակը Գետաշէնի եւ Շահումեանի, ըսաւ դասախօսը, որ արտաքին աշխարհէն կտրուած են 3 գիւղերով միայն Մանաշիտ, Ազատ եւ Կամօ: Այսօր, Ազատ գիւղը կ'ապրին միայն 66 Հայ տղայ մարդ եւ ի գին ամէն զոհողութեան կը պաշտպանեն գիւղը, քանի հայ ջոկատներու մուտքը անկարելի է: Եթէ Ազատը յանձնուի ապա Գետաշէնի վիճակը կը ծանրանայ. Գետաշէնը որ բուն հայկական ճարտարապետութեան, կենցաղով չքնաղ գիւղ մըն է: Գետաշէն կ'ապրին չորսէն հինգ հազար Հայեր: Եւ եթէ Գետաշէնը իյնայ, ապա Շահումեանը պաշտպանել կը դժուարանայ եւ կամաց-կամաց հերթը կու գայ Ղարաբաղին: Գետաշէնի եւ Շահումեանի հարցը բարդ է անով որ շրջափակում կայ, եւ Փետրուարի սկիզբէն ի վեր ոչ մէկ թռչուն կրնայ իջնել այդ գիւղերուն մէջ: Համբարձում Գալստեան նաեւ վերյիշեց Արցախի մասին Հայաստանի դիրքը, որոշումը որ տրուեցաւ Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդի եւ Արցախի Ազգային Խորհուրդի համատեղ նիստի ընթացքին ու աւելցուց՝ «մենք համարում ենք որ Արցախը վերամիաւորուած է Հայաստանին, եւ պատրաստ ենք պաշտպանել այս դիրքը մինչեւ վերջ: Մոսկուա եւ Ադրբեջան կարող են շրջափակումներ, յարձակումներ կազմակերպել, բայց մեզ թւում է որ երկուսն ալ չունեն մի որեւէ քայլ, քաղաքական որը յետ վերադարձի Արցախի վիճակը 1988 Փետրուար 19-ին»: Արցախին պէտք է օգնել, ըսաւ դասախօսը, օգնել ինքնապաշտպանութեան համար, օգնել տնտեսապէս մանաւանդ որ Յունուար 25-էն ի վեր, այսինքն Ատրպէյճանի ղեկավարութեան յատուկ յանձնախումբի ժամանումէն ի վեր գործադուլ կը տիրէ:

Յետոյ, Համբարձում Գալստեան խօսեցաւ Հայաստանի մասին, 1989 Դեկտեմբերին եւ 1990 Յունուարի սկիզբները ծանր վիճակ ստեղծուեցաւ երբ սկսան յարձակումները Գետաշէնի վրայ, երբ տեղի ունեցան Բաքուի ջարդերը ու խորհրդային բանակը մտաւ Երեւան: Ժողովրդավար կազմակերպութիւններու կոչով, ժողովուրդը սկսաւ գրաւել Հանրապետութեան տարածքին վրայ եղած զէնքերը: Ներքին ծառայութեան նախարարութեան տուեալներով այդ օրերուն ժողովուրդը բռնագրաւեց 12.000 մարտական զէնք, որոնք պէտք եղան մասնաւորապէս Երասխաւանի բախումներու ընթացքին: Համբարձում Գալստեան պատմեց Նախիջեւանի սահմանին վրայ երեք – չորս օր տեւած այդ կռիւները որոնք տուին 5 հայ զոհ, իսկ միւս կողմէն 18 մեռեալ: Ապա, անդրադարձաւ յառաջիկայ ընտրութիւններու մասին, որոնք տեղի պիտի ունենան Մայիս 20-ին: Ձեւաւորուած է, ըսաւ, ժողովրդական ճակատ մը որ կ'ուզէ Հանրապետութեան վիճակը, ներքին կեանքը ճապէս փոխել: Եւ ատոր համար, Հանրապետութեան գլուխը դնել այնպիսի մարդիկ, որոնք միայն նպատակ ունենան ժողովուրդի գերագոյն շահերը եւ ոչ թէ ծառայեն Մոսկուայի հրամաններուն հլու հպատակ: Մեծ յոյսեր յայտնեց այս առընչութեամբ եւ թուեց կարգ մը քայլեր զորս նոր Խորհրդարանը պիտի առնէ եթէ անշուշտ ակնկալուած մեծամասնութիւնը գոյանայ: Ի մէջ այլոց, քաղաքացիութեան նոր օրէնք մը որով Հայաստանի քաղաքացի կրնան դառնալ բոլոր անոնք որոնք կը ցանկան, երկրի մէջ գտնուին կամ ոչ եւ առանց համարուելու Խորհրդային Միութեան քաղաքացի:

Համբարձում Գալստեան քանի մը խօսք ալ ըրաւ աղէտեալ գօտիի մասին: Այսօր, հաշուի առնելով միջին – Ասիայէն հայ փախստականներու թիւը եւս, Հայաստանի մէջ կան 800 հազար անտուններ: Երկիրը չի կատարեր իր վրայ դրուած պատասխանատուութիւններ եւ տեղի կ'ունենան զզուելի քաղաքական խաղեր: Մեծ գործադրկութիւն կայ: Կ'ըսուի թէ 40 հազար է օտար գործաւորներու թիւը աղէտեալ գօտիին մէջ, սակայն իրականին 120 հազարէն աւելի է: Եւ այդ գործաւորները 1989-ին նախատեսուած աշխատանքներուն հարիւրէն ութը տոկոսը միայն իրագործած են, եւ շրջափակումը պատճառաբանութիւն մըն է: Եթէ կտրուկ տնտեսական բարեփոխութիւններ ձեռք չառնուին, աւելցուց դասախօսը, տասնեակներու պէտք պիտի ըլլայ աղէտեալ գօտին ոտքի կանգնեցնելու համար:

Այս շատ հետաքրքրական վերլուծումէն, այսօրուան կացութեան Ղարաբաղ եւ Հայաստան, եւ տեղեկութիւններէն յետոյ եղան հարցումներ՝ Ռուզայի հանդիպումին, ինքնորոշման հարցին, Նախիջեւանի կապակցութեամբ, պալթեան երկիրներու, Հ.Հ.Շ.-ին եւ Հայաստանի կառավարութեան յարաբերութիւններու եւ այլ հարցերու մասին:

**

Համբարձում Գալստեան, ամէնէն երիտասարդներէն է Ղարաբաղ Կոմիտէին որ ձերբակալուեցաւ 1989, Յունուար 7-ին եւ մնաց բանտ, միւս ընկերներուն հետ, մինչեւ Մայիսի վերջաւորութեան: Կատարուած է պատմագիտական ուսումներ հետեւելով Խորհրդային Միութեան Գիտութեանց Ակադեմիայի Ազգագրական Հիմնարկի դասընթացքներուն: Յատկապէս հետազօտութիւններ ըրած է երկլեզուախօսութեան հարցերու շուրջ:

Զբաղած է ներքին Սփիւռքով: Կարեւոր պաշտօն ստանձնած է մատակարարական հարցերու հետազօտութեանց հիմնարկը կապուած Երեւանի քաղաքապետարանին: 1988-ին ղարաբաղեան շարժումին մասնակցելով կորսնցուցած է այս պաշտօնը:

ԿԱՐՕ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

«ԿՈԼՏՆՏԵՍԱԿԱՆ»Ը ԿԸ ՎԵՐԱԿՈՉՈՒԻ «ԴԻԶԱԿ»

Արցախի Հադրութ շրջանի Շրջանային Կոմիտէի եւ Խորհուրդի օրկանը հինգուկէս տասնամեակէ ի վեր «Կոլտնտեսական» թերթն էր. ներկայիս ան կոչուած է «Դիզակ»: Անոր խմբագիրը Արփիկ Խասապետեան կը պատմէ թէ 1980 թուականին խմբագրական կազմը յանդուգն առաջարկ ներկայացուցած է որ թերթը «Հադրութ» կոչուի: Սակայն Ադրբեջանի Կեդրոնական Կոմիտէն բեկանած է որոշումը, այն պատճառաբանութեամբ որ ներկայացուած անունը ոչ ադրբեջանական ծագում ունի...: Ներկայիս առաջարկը կը կրկնուի եւ երկու անուններու – Հադրութ, Դիզակ – միջեւ ընտրութեան կը հրաւիրուին ընթերցողները. մեծամասնութիւնը կ'ընտրէ «Դիզակ»ը: Դիզակ պատմական Արցախի գաւառներէն մէկն էր որ կ'ընդգրկէր նաեւ Հադրութի տարածքը:

ԻՏԱԼԻՈՅ ՀԱՅՈՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ներկայիս կուզանք հաղորդել որ, Իտալիոյ Հայոց Միութեան անդամական ընդհանուր ժողովը տեղի ունեցաւ Միլանոյի Հայ Տան մէջ 1990, Յունուար 22-ին եւ քուէներու մեծամասնութեամբ ընտրեց նոր վարչութիւնը բաղկացած հետեւեալ ազգայիններէ. –

Բժիշկ Պետրոս Քիւչիւքեան, Տոքթ. Արտաւազդ Սրապեան, Տոքթ. Յակոբիկ Մանուկեան, ճարտարապետ՝ Պերճ Օգնայեան, Պր. Գրիգոր Իսթամպուլեան:

Նոյն ժամանակ՝ ընդհանուր ժողովը, միաձայնութեամբ, Իտալիոյ Հայոց Միութեան Պատուոյ Նախագահ ընտրեց Պր. Հրանտ Բամպակեանը, առ ի գնահատութիւն երկար տարիներու ընթացքին անոր ցուցաբերած նուիրեալ գործունէութեան ի նպաստ իտալահայ գաղութին ազգային եւ մշակութային յառաջդիմութեան:

Նորընտիր վարչութիւնը իր գլուխը կազմեց հետեւեալ անդամներէն.—

Նախագահ՝ Տոքթ. Յակոբիկ Մանուկեան.

Քարտուղար՝ ճարտ. Պերճ Օգնայեան.

Գանձապահ՝ Տոքթ. Արտաւազդ Սրապեան.

Խորհրդական եւ Աղէտեալներու Օգնութեան Յանձնախումբին հանրային յարաբերութեանց լիազօր՝ Բժիշկ՝ Պետրոս Քիւչիւքեան.

Խորհրդական՝ Պր. Գրիգոր Իսթամպուլեան:

ԻՏԱԼԻՈՅ ՀԱՅՈՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՐԻ Յ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ԱՏԱՆԱՅԷՆ ՄԱՐՏԻՆԻ ԹՐՔԱԿԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑԸ 1909-1918

Խմբագրութիւն՝ ԲԻՒԶԱՆԴ ԵՂԻԱՅԵԱՆ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԱՍ
ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԴՈՒՌԸ ՊՈԼՍՈՅ ՄԷՋ

Մարի – Անժէլը հրեշտակի պէս գեղեցիկ էր. ծնած էր Աստուածածնայ Օրը. ունէր խոր կապոյտ աչքեր, սեւ երկար թարթիչներով աղեղնաւորուած չուշա – նային դէմքին վրայ նախշուած էին մէկ – մէկ կոկոններ, եւ ունէր բուսարէ փոքրիկ բերան մը: Իր լայն ճակատը զարդարուած էր գեղձան խոպոպներով որոնք ալիք – ալիք չուքեր կը ձգէին մորթին սպիտակութեան վրայ: Մեծ Մայրս շատ հպարտ էր իր այս թոռնիկով, որովհետեւ թոռներու ստուար շարքին մէջ միակն էր որ կապոյտ աչքեր ունէր. իրեն կը յիշեցնէր վաղամեռիկ ամուսինը, որուն աչքերն ալ կապոյտ էն եղեր, եւ ատոր համար «Կէօվ – Եզիս» կը կոչուէր ան:

– Ժողովրդական վառ երեւակայութեան մէջ Օձը եւս իր խորհրդաւոր տեղը գրաւած էր, մասնաւորապէս՝ Սեւ Օձը, որ գերբնական ուժով օժտուած կը նկատուէր: Կիլիկիոյ դաշտերը համրաւոր էին իրենց սեւ օձերով, որոնք կը սիրէին կիզիչ արեւուն տակ ցուցադրել իրենց ողորկ ողնայարը: Կը պատմէին թէ անոնք սիրոյ մէջ նախանձոտ էին ու քինախնդիր: Կիլիկեցին կը զգուշանար սեւ օձ մեռցնելէ, մանաւանդ երբ անոնք զոյգ կը սողային. կ'ըսէին. եթէ մեռցնենք օձը, անոր «զոյգը» կու գայ գտնելի կը հետապնդէ քեզ, կը խայթէ: Կ'ըսէին նաեւ՝ թէ սեւ օձերը կը սիրէին երաժշտութիւնը եւ փայլուն մազերով գեղեցիկ կիները: Կը պատմէին թէ սեւ օձ մը սիրահարած էր գեղեցիկ հարսի մը եւ ամէն գիշեր կու գար կը ղալարուէր անոր մահճակալին տակ: Առասպել մըն ալ ունէին, թէ օձը իր սիրած կնոջ գոհար քարեր ալ կը բերէ:

Արդարեւ, Ատանայի մեր որբանոցին մէջ Մարաշցի հայ տիկին մը ճանչցայ, որ պատմեց թէ իր անդրանիկ զաւակին որբը երգած ատենը՝ սեւ օձ մը եկաւ անշարժ մնաց բրաւ, ապա գիշերը ան ետ եկաւ իր անկողինին շուրջ դարձաւ, եւ այնուհետեւ ամէն գիշեր կու գար ան: Ճարահատ, երբ կինը ուրիշ տուն կ'երթայ, օձը դարձեալ կու գայ կը գտնէ զինք: Պառաւ մը կը թելադրէ որ օձէն ազատելու միակ միջոցն է՝ իր մազէն խուրձ մը կտրել ու նոր աւջեւ նետելը: Եւ յաջորդ օր, հազիւ օձը մօտեցած, տան կեսուր մայրը հարսին գանգուր վարսերէն փունջ մը կտրելով կը նետէ սեղանին վրայ, եւ օձը զայն բերանը առած՝ կը հեռանայ, ա՛լ չի գար ետ:

Օձերուն կը վերագրէին նաեւ հիւանդութիւններ, մասնաւորապէս ճահճատենդը՝ մալարիան բուժելու յատկութիւնը: Կ'ըսէին թէ օձին թոյնն անգամ օգտակար է կարգ մը ախտերը բուժելու: Ու մարդիկ այգի թուփերու, մացառներու տակէն կը փնտռէին Օձի Խորխը, կեղուուած մորթը. ու կը հաւատային՝ թէ զայն այրելով կարելի էր բուժել հիւանդութիւնը, կամ գրպանին մէջ պահելով՝ չար ոգիները հեռացնել:

Հայրս սակայն, մեր այգիի նստոցէն ու չարտախէն հեռացնելու համար օձերը՝ չիչերով գաթրանի թանձր այդ հեղուկը կը պահէր, ու նստոցին եւ թախտին շուրջ կը սրսկէր զայն: Կ'ըսէր թէ օձը չի սիրեր կուպրին հոտը: Նոյնպէս «Թանապուտներու» կոչուած միջատը, որ օձը զօրաւոր թոյն ունէր:

Ու երբ խաւարը թանձրանար, կը սկսէր գիշերային թռչուններու ու ծղրիդներու համերգը: Ի զուր կը փնտռէի այն թռչնիկը որ լալահառաչ կը կանչէր իր «կորսնցուցած զաւակը», Սհա՛կ – Սհա՛կ: Մամիկս կը պատմէր թէ այդ թռչունը ցաւատանջ մայր մը եղած էր, եւ իր զաւկի կորուստին վիշտովը աչքե՛րը կուրցած էին, որոնցմէ «Սհակ – Սհակ» կանչած ատենը արեան կայլակներ կը կաթէին, եւ վա՛յ ան մանուկին որուն բաց աչքին կաթի՛լ մը գար անկէ...

Ու ես աչքերս պինդ սեղմած, մութին մէջ կ'ունկնդրէի անոր սգաւոր կանչին, Սահա՛կ – Սահակ, եւ հեռուէն ուրիշ թռչունի մը արձագանգը, «Յո՛ւքի – Յուքի»:

Աւելի ուշ գիշերին, կը սկսէր շնագայլերու կաղկանձիւնը, ու կը կատաղէր անոնց ոռնոցը, երբ մանաւանդ մացառներ կամ հունձքի չոր դաշտեր հրդեհուէին:

Այս բոլոր քնքոյշ թէ թաւ ձայները արդեօք Բնութեան ոգիներու համե՞րգն էր, յիշեցնելու համար մարդոց՝ իրենց մշտական ղօացնութիւնը անասուններու հետ:

46. – ԿԻՐԱԿՆՕՐԵԱՅ ԱՐՁԱԿՈՒՐԴ ԱՅՐԵՐՈՒՆ

Աքլորներու կանչը կ'աւետէ այգը: Տէրունական օրը սահմանուած է մարմնական հանգիստի, մարդոց թէ անասուններու համար: Այրերու կիրակնօրեայ ներկայութիւնը թախտին վրայ լսեցուցած կ'ըլլայ մեր շաղփաղքիւնները: Հայրս անկողինի մէջ նստած՝ առաւօտը կ'ողջունէ վառելով գլանիկ մը, որու կապտաւուն ծուխին մէջէն իր ակնարկը կը սեւեռէ հորիզոնին: Յետոյ աչքերը կուգան հանգչիլ շուրջի յորդազեղ կանաչութեան վրայ, որու եդեմական գեղեցկութիւնը իր անձնական փառասիրութիւնը կը շոյէ:

(Շար. 78)

(Շար. Ա. էջէն)

հազար օրինակ տպաքանակով լոյս ընծայած է Անդրանիկ Չելեպեանի (Միացեալ – Նահանգներ) «Զօրավար Անդրանիկ եւ Հայ Յեղափոխական Շարժումը» գիրքը, արեւմտահայերէն եւ դասական ուղղագրութեամբ: Այդ առթիւ հրատարակչութեան գլխաւոր խմբագիր, արձակագիր՝ Գէորգ Դեւրիկեան գրախօսած է սփիւռքահայ պատմաբանին աշխատութիւնը, որ արդէն երեք անգամ լոյս տեսած է Սփիւռքի մէջ:

**

ՃԱՏՐԱԿ

Լվովի մէջ աւարտած ճատրակի աշխարհի ախոյենութեան զոխչ մրցաշարքին յաջողութեամբ հանդէս եկած է երեւանցի Սմբատ Լպուտեան: Երեք ուրիշ մրցակիցներու հետ ան կիսած է առաջին չորս տեղերը (6–ական կէտով): Այսպիսով Սմբատ Լպուտեան կը մասնակցի աշխարհի ախոյենութեան յաջորդ զոխչ մրցաշարքին:

Վլադիմիր Յակոբեան եւ Արտաշէս Մինասեան մրցաշարքը աւարտած են համապատասխանաբար 4,5 եւ 3,5 կէտով:

ՄԱՐԶԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԸՄԲՇԱՄԱՐՏ

● ԻՍԿԷՆՏԷՐԵԱՆ ԱՆՊԱՐՏԵԼԻ

Շուէտի մէջ, դասական ոճով միջազգային մրցաշարքի մը ընթացքին լենինականցի Մնացական Իսկէնտէրեան (74 քլկրմ.) շահած է առաջնութիւնը:

Ուրիշ Հայ մը, Ա. Տէր – Մկրտչեան (52 քլկրմ.), երեւանցի, ստացած է երկրորդ մրցանակ:

Հակառակ ներկայ դժուարութիւններուն, հայաստանցի մարզիկները կը շարունակեն պայքարիլ – ընդհանրապէս յաջող – միջազգային մրցաբեմերու վրայ:

ՖՈՒԹՊՈԼ

ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՇՐՋԱՆ
ԱԽՈՅԵՆԱԿԱՆ ԽԱՂԵՐ

Լա Քրօ – Սէն թ'Անթուան Հ.Մ.	2 – 0
Հ.Մ.Ը.Մ. Արծիւ – Վիվօ	2 – 0
Արծիւ (2) – Թրէ	2 – 2
Սէն թ'Անթուան (2) – Ժէմընոզ	2 – 5
Քավիկալ Նիս – Սէն թ'Անթուան Քառէ	1 – 1

Հ. Մ. Ը. Մ. Արծիւ միշտ առաջատար է Փրոմոսիոն տ'Օննէօր 2 դասակարգին մէջ, 15 մրցումներէ յետոյ: Կը մնան 7 խաղեր:

Վ. Մ.

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Փարիզի եւ Շրջակայից Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ Կրօնական Ընկերակցութիւնը ստացած է հետեւեալ նուէրները, փոխան ծաղկեպսակի՝ Հրանդ Անդրեասեանի մահուան առթիւ. – Տիկին Զուարթ Պաթմանեանէ 200 Ֆր., Տիկին Մանուշ Խաչիկեանէ 100 Ֆր.:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Պր. Յարութիւն Քէչեան իր մօր մահուան տխուր առթիւ 500 Փրանք կը նուիրէ «Յառաջ»ին:

**

Այրի Տիկին Հայկ Պայրամեան իր ամուսնոյն Հայկ Պայրամեանի մահուան 13–րդ տարելիցին առթիւ հետեւեալ նուէրները կ'ընէ. – Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Եկեղեցիին 200, Կապոյտ Խաչին 100, Կարմիր Խաչին 100 Ֆր., (ստանալ «Յառաջ»էն) եւ 300 Ֆր. «Յառաջ»ին:

ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ՔԱՐՈԶ

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ՇՐՋԱՆԻ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՄԷՋ
ԲՈԼՈՐ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՆԵՐՈՒ
ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹԵԱՄԲ

Մեծ Պահոց ամբողջ շրջանին, փարիզեան շրջանի մեր եկեղեցիներուն մէջ, Ուրբաթ իրիկունները ժամը 7–ին, Հսկումի խաղաղական եւ Հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին եւ կը տրուի քարոզ՝ ըստ հետեւեալին.–

Ուրբաթ, Մարտ 16
Իսի լէ Մուլինոյի Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ մէջ

Ուրբաթ, Մարտ 23
Շավիլի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ

Ուրբաթ, Մարտ 30
Առնուվիլ լէ Կոնէսի Վարդագայ Ս. Խաչ եկեղեցւոյ մէջ:

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ
ԿՐԸՆՈՊԼԻ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ

ՄԵԾ ԵՐԵԿՈՅԹ

Շաբաթ, Մարտ 17, ժամը 20.30–ին
ALEXTO, Salle Pleins Feux

Musiques, Chants et Danses d'Arménie

30 jeunes artistes
du Palais des Pionniers et d'Ecoliers
«GHOUGAS GHOUGASSIAN»
d'Erevan

Մուտք՝
60 Ֆր. մեծերուն, 40 Ֆր. փոքրերուն:
Տեղերը ապահովել՝
ՀՕՄ – 76.63.05.56 ժամը 17էն 20.30:

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՐՍԷՅԼ. – Վասպուրականի Հայրենակցական Միութեան Վարչութիւնը ցաւակցութիւն կը յայտնէ Պր. Վահրամ Շաքարեանի եւ զաւակներուն, Պր. Բաբկէն Շաքարեանի, Օր. Քրիստինէ Շաքարեանի եւ բոլոր ընտանեկան պարագաներուն, իրենց սիրելի կնոջ, մօր, մեծ – մօր, ազգականին, եւ խնամիին՝ Արմենուհի Շաքարեանի մահուան առթիւ:

ԲԱՑԱՌԻԿ ՀԱՄԵՐԳ

կազմակերպութեամբ՝
ՀԱՅ ԿԱՐՄԻՐ ԽԱՉ-ի

Կը մասնակցին՝
Հայկական Պետական Օփերայի վաստակաւոր երգիչներէն
ԳՈՀԱՐ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ
եւ
ՏԻԳՐԱՆ ԼԵՒՈՆԵԱՆ
Dimanche 18 Mars à 16 heures
Salle Rossini
6, rue Drouot, Paris 9e —Mairie du 9e Arrondissement—
Billets en vente : —Participation 50 Frs.—

ALFORTVILLE	Restaurant SEVAN	1, Boulevard Carnot
ARNOUVILLE	NAVASSART	58, Rue Raymond Bergogne
BOIS-COLOMBES	DJIZMEDJIAN	31, Rue Paul Déroulède
CLAMART	TELE CONDORCET	175, Avenue Jean Jaurès
PARIS 9e	BAKERDJIAN	35, Rue de Trévise
PARIS 5e	ARA TRAITEUR	106, Rue Mouffetard

Pour tous renseignements : 39 - 85 - 36 - 53

Կ'ՈՒԶՈՒԻ

ՄԱՐՍԷՅԼ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Մայր Եկեղեցւոյ Վարչութիւնը կը փնտռէ քարտուղար մը, որ տիրապետէ հայերէն եւ ֆրանսերէն լեզուներուն հաւասարապէս: Թեկնածուները կրնան դիմել ամէն օր ժամը 9–էն երեկոյեան մինչեւ 17, հետեւեալ թիւերուն.–
91. 77. 84. 70 91. 77. 89. 30
Հասցէ՝
339, avenue du Prado
13008 Marseille

ԱՐԵՒԱԳԱԼ

ՄԵԾ – ՊԱՀՔԻ հետեւեալ Կիրակի օրերուն, Պատարագէն անմիջապէս առաջ, ժամը 10–ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ, Արեւագալի ժամերգութիւն կը կատարուի:

– Կիրակի, Մարտ 18, Տնտեսի Կիրակիին:

– Կիրակի, Մարտ 25, Դատաւորի Կիրակիին:

– Կիրակի, Ապրիլ 1, Գալստեան Կիրակիին:

Croix Bleue

La C.B.A.F. recherche, pour son Centre de Vacances de Bellefontaine, des directeurs et sous-directeurs brevetés, assistants sanitaires, économes et moniteurs brevetés ou stagiaires.

Envoyer les candidatures à :
C.B.A.F.
17, rue Bleue, 75009 Paris

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՒ

LA MÈRE DE DIEU

(THEOTOKOS)
Գրեց՝
ՎԱՉԷ Ծ. ՎՐԴ. ԻԳՆԱՏԻՈՍԵԱՆ
Ստանալու համար դիմել՝
Archimandrite
Vatché IKNADIOSSIAN
Eglise St. Thatéos
7, Campagne Périer, St. Antoine
13015 Marseille

Կ'ՈՒԶՈՒԻ

Լուրջ Հայ կին մը, երկու դպրոցական մանուկներով եւ տան գործերով զբաղելու համար:

Հեռաձայնել ժամը 20–էն ետք՝

46. 09. 98. 83

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Պօմոնի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ Թաղային խորհուրդը շնորհակալութեամբ ստացած է փոխան ծաղկեպսակի հետեւեալ նուիրատուութիւնները.–

Բերուզ Պօյաճեանի մահուան առթիւ՝ Պօյաճեան եւ Պանիս ընտանիքներ 1000, Տէր եւ Տիկին Գրիգոր Ելքովանեան եւ զաւակները 1000, Պր. Ջաւէն Գասրիէ 300, Տէր եւ Տիկին Ֆիշէօ 250, Տիկին Մարի Թուսեան 200, Տէր եւ Տիկին Գրիգոր Գրիգորեան 100, Տէր եւ Տիկին Ալեքսան Պապաեան 100, Պր. Գէորգ Քիւրտօղլուեան եւ զաւակները 100, Տէր եւ Տիկին Աւետիս Կուտուզեան եւ զաւակները 100, Պր. Շահէն Մարկարեան 500, Պօմոնի Կապոյտ Խաչ 100, Տէր եւ Տիկին Միրաքեան 300 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Քէօսէեան 100 Ֆր.:

Յակոբ Տէրիգլիեանի մահուան առթիւ, Տիկին Անահիտ Տէրիգլեան 500, Տէր եւ Տիկին Մարկոսեան 200, Պր. Մկրտիչ Թաշեան 50, Պր. Յովհաննէս Հէքիմեան 100, Օտապաշեան ընտանիք 100, Համազգայինի կողմէ 200, Կիւրճեան ընտանիք — Մարի Արզումանեան — Տէր եւ Տիկին Կրէվիս 300 Ֆր.:

Աստղիկ Հրաչեանի մահուան առթիւ, Տէր եւ Տիկին Ֆէրտի Հրաչեան 500, Տէր եւ Տիկին Յարութիւն Կարապետեան 500, Այրի Տիկին Տավուտեան 500, Տէր եւ Տիկին Տէվիս Տավուտեան 500, Տէր եւ Տիկին Աշճըպաշեան 100, Տէր եւ Տիկին Իքէր 200, Պարէեան ընտանիք 100, Հրաչեան ընտանիք 200, Տէր եւ Տիկին Գրիգոր Հօթօթեան 200, Երանուհի Ֆէրհատեան 100, Պապաեան ընտանիք 100, Վասպուրական Միութեան կողմէ 100, Օրիորդ Անահիտ Հացագործեան 100, Տէր եւ Տիկին Աւետիսեան 100 Ֆր.:

Հայկ Անդրէասեանի մահուան առթիւ, Այրի Տիկին Անդրէասեան 500, Տէր եւ Տիկին Տոքթ. Հրանդ Անդրէասեան 500, Տէր եւ Տիկին Ժագ Մալճեան 500 Ֆր.:

Աղաւնի Իթիպարեանի մահուան առթիւ, Պր. Գլօտ Իթիպարեան 200, Այրի Տիկին Սանտըքճեան 100 Ֆր.:

**

Կապոյտ Խաչի Պանեօ – Քաշանի «Հ. Իսահակեան» մասնաճիւղը շնորհակալութեամբ ստացած է՝ Պր. Մարտիկ Տախտեանէ 250, Պր. Գէորգ Թուֆանեանէ 200 Ֆր. փոխան ծաղկեպսակի՝ Անտոն Տօնէլեանի մահուան առթիւ:

ՄԱՐՍԷՅԼ

ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆԻ ՅԱՂԹԱԿԱՆ ՀԵՐՈՍԱՄԱՐՏԻ

75–ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻ ՀԱՆԴԻՍԱՒՈՐ ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ
նախաձեռնութեամբ Մարսէյլի Վարչութեան

Ներկայ կ'ըլլայ ՅԱԿՈԲ ԵՊԻՍԿ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ
Կիրակի, Մարտ 18, ժամը 13–ին
Մշակոյթի Տան Վասպուրական եւ Տարօն սրահներուն մէջ
— Գեղարուեստական ընտիր բաժին —
ՃԱՇ ժամը 13–ին
ճաշը պատրաստուած է Միութեան Տիկնանց Յանձնախումբին կողմէ

● Մուտք՝ 120 Ֆր.

Réservations :
Avdoyan 91.70.02.33 Babayan 91.66.30.66 Gracian 91.93.32.18

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» 83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935 SIRET : 51027317 A R.C. Paris

ՈՒՐԲԱԹ
ՄԱՐՏ 16

VENDREDI
16 MARS
1990

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

LE NUMERO : 4,00 F

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48 00 06 70 —

C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 800 Ֆ. — Վեցամսեայ : 410 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.100 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
950 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

65րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 17.233 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 65e ANNÉE — No 17.233

ՕՐՈՒԱՆ ԽՕՍՔԸ

75ԱՄԵԱԿ ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆԻ ՀԵՐՈՍԱՄԱՐՏԻՆ

- ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՈԳԵԿՈՉՄԱՆ ԱՌԹԻՒ -

1915, Մայիս 4:

Վանի բերդին վրայ, որ տեսած էր Լենկ-Թիմուրի դիակոյտերը եւ Օսմանեան դարաւոր իշխանութեան լուծը, դարձեալ կը ծածանի Հայոց պատմութիւնը խորհրդանշող խաչազարդ կարմիր դրօշակը:

Ի՛նչ հպարտութիւն, յաղթանակի ի՛նչ արբեցում, անօրինակ ցնծութիւն կռուող քաջերուն եւ ամբողջ ժողովուրդին համար որ մէկ ամսուան մահու կենաց դիմադրական պայքարներէ յետոյ կրցաւ բարձրանալ այդ քարաժայռը որ եղած էր Շամիրամեան կոթող, Արծրունի իշխաններու եւ Թագաւորներու ամրոց:

Հայկական պատմութիւնը իր փառաւոր մէկ շրջանն է զոր ապրեցաւ: Քառորդ դարու ազատագրական շարժումը հայկեան արժանաւոր սերունդ մը պատրաստեց մայրենի հողին վրայ: Այդ սերունդը քանդեց ստրկութեան շղթաները, առաջնորդեց ժողովուրդը դէպի ազատագրութիւն, տուաւ անոր հող եւ պետականութիւն: Այդ սերունդը իր սխրագործութիւններով հարթեց ճանապարհը դէպի մայիսեան արշալոյս եւ տուաւ ժողովուրդին նորագատ հայրենիքի մը տեսիլքը:

Այո, Մայիս 4-ի առաւօտը արեւը բարձրացաւ Վարագայ լերան կատարէն ու լուսաւորեց Վարագէն Գրգուռ, Արտոսէն Սիփան եւ ողջունեց Վասպուրականցիներուն փայլուն յաղթանակը:

Յաղթանակ մը որ մեր ժամանակակից պատմութեան մէջ կ'արձանագրուի որպէս փառաւոր դրուագ, դրսեւորելով ժողովուրդի մը հարազատ ու ամբողջական նկարագիրը: Ուստի, յաղթանակ մը որ երբեք անցեալ պիտի չդառնայ, այլ պիտի ներշնչէ յաջորդական սերունդները: Մեր այսօրուան եւ վաղուան պայքարներուն համար պիտի ըլլայ օրինակ եւ ցուցանիշ՝ մարտական ոգիի արտայայտութեան, դիմադրական կորովի, միակամութեան, զոհաբերութեան:

Եւ պատմութիւնը կը կրկնուի: Երկու տարիէ ի վեր հայրենաբնակ մեր ժողովուրդը, Արցախի հայութիւնը, Ազրբէջանի սահմաններուն մէջ գտնուող հայկական գիւղերու բնակչութիւնը նոյն պայքարն է զոր կը մղէ: Հողին պայքարը, կենաց ու մահու պայքարը: Եւ երէկուան պէս այսօր ալ, թշնամին մեզմէ աւելի ուժեղ է: Բայց երէկուան պէս այսօր ալ, կողպատուած են կամքերը հայկական դարաւոր հողերու պաշտպանութեամբ, ապրելու տենչով, յաղթանակի վճռակամութեամբ: Եթէ Զէյթունի, Սասունի եւ այլ հերոսամարտները գրահեցին Վասպուրականի ժողովուրդը, այսօր ալ Զէյթունէն Վան դիմադրական պայքարներու մասնակցող մարտիկներու գրաւիչ դէմքերը, հերոսական արարքները կը գօտեպնդեն եւ կը խանդավառեն Երեւանէն Գորիս, Գորիսէն Ստեփանակերտ եւ Հայաստանի ու Արցախի այլ քաղաքներու եւ գիւղերու մէջ ապրող եւ յամառօրէն իր հողին, իր անցեալին կապուած ժողովուրդը, իր յառաջապահ մարտիկներով:

75-ամեակ: Մարսէյլի Վասպուրականցիները եւ անոնց հետ ժողովուրդը պիտի ոգեկոչեն հերոսամարտը Մարտ 18-ին, Հայ Մշակոյթի Տան Վասպուրական սրահին մէջ: Պիտի ոգեկոչեն հաւատարմութեամբ իրենց սրտերուն մէջ միշտ խօսուն՝ պապենական ու պատմական յիշատակարանները եւ իրենց մտքերուն մէջ միշտ ներկայ՝ հայրենի բնաշխարհը: Պիտի ոգեկոչեն այն ամուր հաւատքով որ մեր այսօրուան պայքարները պիտի առաջնորդեն մեր հայրենի ժողովուրդը դէպի պայծառ հանգրուաններ:

Կ. Յ.

ՇՆՈՐՀՔ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ՎԵՐՋԻՆ ՃԱՄԲՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ

ԻՐ ԴԱԳԱՂԸ ՊՈԼԻՍ ՀԱՍԱՒ

Ինչպէս գրած էինք, Շնորհք Պատրիարքի մարմինը Մոսկուայէն Պոլիս կը փոխադրուէր Զորեքշաբթի օր, Մարտ 14-ին: Այէրոֆլոթի օդանաւը ժամը ճիշդ 12-ին իջաւ Եշիլգիւղի օդակայանը, ուր պաշտօնական անձնաւորութիւններէ զատ ,փութացած էին նաեւ հարիւրաւոր Հայեր:

Պատրիարքական փոխանորդ Շահան Եպիսկոպոսի կողքին էին Մանուէլ Վարդապետ Երկաթեան, Տոքթ. Կարապետ Արման, հինգ մարմիններու հոգաբարձութեան եւ համայնական տենապետներն ու վարչական անդամներ, գրեթէ բոլոր թաղային խորհուրդներու վարչութիւնները, ինչպէս նաեւ հայ, թուրք թէ օտար մամուլի թղթակիցներ: Թիւրիմացութեան մը հետեւանքով (Մոսկուայի Թուրք հիւպատոսը, հակառակ իր խոստումին, չէր հասցուցած բժշկական տեղեկագիրն ու անհրաժեշտ փաստաթուղթերը) մաքսատունը թոյլ չէր տար որ դագաղը դուրս հանուի: Ի վերջոյ Շահան Եպիսկոպոս կապ հաստատած է փոխ-կուսակալին հետ, պարզելով կացութիւնը, եւ անոր միջամտութեամբ , Պատրիարքարանը կրցած է տէր դառնալ տարաբախտ Պատրիարքին դագաղին, որ կը փոխադրուէր Գումգափուի Եկեղեցին, ուր կը սպասէր խուռներամ բազմութիւն մը, գլխաւորութեամբ՝ Մեսրոպ Եպիսկոպոսի, բոլորն ալ խորապէս ազդուած:

Պատրիարքին դագաղը, ուսամբարձ մուտք գործեց Եկեղեցի ու դրուեցաւ պատրաստուած մահարձանին վրայ, մինչ կը հնչէր «Գթա Տէր» շարականը:

Արտասահմանէն ժամանած էին բազմաթիւ հոգեւորականներ: Յիշենք Ռումանիոյ եւ Պուլկարիոյ առաջնորդը՝ Տիրայր Արքեպիսկոպոս, Գանատայի առաջնորդ՝ Վազգէն Արքեպիսկոպոս, Հայր Կոմիտաս Մանուկեան (յանուն Վենետիկի Մխիթարեան միաբանութեան) եւայլն, եւայլն:

Արարողութեան աւարտին, Շահան Եպիսկոպոս յայտնած է թէ Հինգշաբթի օրուընէ սկսեալ, 3 օր, ժողովուրդը պիտի կարենար իր վերջին յարգանքը մատուցանել:

× Օտար թէ տեղական (Թուրք) մամուլի թղթակիցներ տեսակցութիւններ ունեցած են Մայր Աթոռի դիւանապետ՝ Ներսէս Արք.ի հետ: «Կիւնայտըն»ի թղթակիցին հարցումներուն պատասխանելով, Ներսէս Արքեպիսկոպոս շեշտած է թէ Շնորհք Արքեպիսկոպոսի մահը, կորուստ մըն է ոչ միայն Թուրքիոյ Հայոց, այլեւ իբրեւ էքիւմէնիք շարժման ջերմ համակիր մը, աշխարհի բոլոր եկեղեցիներուն համար:

Պատրիարքարանի մեծ դահլիճին մէջ, ապա տեղի ունեցած է ընդունելութիւն մը հիւր եկեղեցականներուն եւ Ներսէս Արքեպիսկոպոս տեղեկութիւններ տուած է նախորդ օրը Մոսկուա կատարուած արարողութեան մասին (որ նոյն իրիկուն Հայաստանի հեռատեսիլէն սփռուած է):

***

«Մարմարա»ի խմբագիրը, օդակայանին մէջ, սպասելով դագաղին ելքի արտօնութեան վերաբերեալ ձեւակերպութեանց, կարգ մը մանրամասնութիւններ առած է Ներսէս Արքեպիսկոպոսէ Շնորհք Պատրիարքի արկածին պարագաներուն մասին: Պարզուած է որ (ինչպէս մեզի ալ հաստատեց Գիւտ Արքեպիսկոպոս), Շնորհք Արքեպիսկոպոս գիտակցութիւնը չէ կորսնցուցած անկումէն ետք, որ սապէս պատահած է.-

Երեքշաբթի առաւօտ, նախքան Լենինական եւ Սպիտակ երթալը, ժամը ութին նախաճաշի համար սենեակէն ելաւ ընկերակցութեամբ գաւազանակիր Ստեփանոս Վրդ. Զաքարեանի: Զուարթօրէն խօսելով կը յառաջանային դէպի սանդուխ: Բայց սանդուխին գլուխը, տակաւին առաջին աստիճանին իսկ ոտք չդրած, Շնորհք Պատրիարք յանկարծ կարծես թռաւ դէպի վար: Ստեփանոս Վրդ. գարհուրեցաւ, բայց ոչինչ կրցաւ ընել: Անկումը այնքան անակնկալ եղած էր, որ ինք ալ չէր հասկցած թէ ի՞նչ պատահած էր: Պատրիարք Հայրը գլորեցաւ մինչեւ վար: Հասան քովը եւ գլուխը վերցնելով տարին պառկեցուցին քիչ անդին բազմոցի մը վրայ:

Շնորհք Պատրիարք այդ վայրկեանին տէրն էր գիտակցութեանը, բայց շարունակ աղօթքներ կը մրմնջէր: Երկար ատեն աղօթքներ լսելի եղան շրթներուն վրայ: Յետոյ խօսեցաւ շուրջիններուն հետ: Ըսաւ որ նախաճաշ պիտի չկարենար ընել: «Յայտնի դարձաւ որ այսօր ալ պիտի չըկարենանք Լենինական երթալ,վաղը կ'երթանք» ըսաւ: Միջոց մը մինչեւ իսկ սուրճ խնդրեց:

Այդ պահուն ոչ ոք կը հաւատար որ արկածը այսքան ծանրակշիռ հետեւանք պիտի ունենար: Բայց յետագային բըժիշկներու յանձնարարութեամբ Շնորհք Պատրիարք տարուեցաւ հիւանդանոց: Հիւանդանոց հասնելէ վերջ քիչ մը քնանալ ուզեց եւ շուրջիններուն ըսաւ որ քնանալ կ'ուզէր: Աչքերը փակեց, յետոյ ցնցում մը ունեցաւ, կարծես ելլել ուզեց, բայց դարձեալ քնացաւ: Հետզհետէ իր գիտակցութիւնը կորսնցուց:

Մինչ այդ, արդէն բժիշկները աւարտած էին անհրաժեշտ քննութիւնները եւ խորհրդակցութիւններ կը կատարէին Շնորհք Պատրիարքի մտահոգիչ վիճակին մասին: Ի վերջոյ որոշուեցաւ գանկի գործողութիւն կատարել, կանխելու համար ուղեղային արիւնահոսութեան լուրջ հետեւանքները: Գործողութեան ընթացքին տեսնուեցաւ որ գանկը ծանր վիրաւորուած էր եւ սխեալի մեծութեամբ մօտաւորապէս հարիւր կտորներ հանուեցան գանկոսկրին վրայէն:

Բժիշկներուն կարծիքը այն էր, որ Պատրիարք Հայրը սանդուխին գլուխը հասնելէ վերջ յանկարծ գլխու պտոյտ մը ունեցած էր, այլապէս կարելի չէր որ այդպիսի անկում մը ունեցած ըլլար:

Գործողութիւնը տեւեց 4 ժամ, բայց Շնորհք Պատրիարք չկրցաւ յաղթահարել եւ անգամ մըն ալ չբացաւ իր աչքերը:

× «Պզտիկ պատմութեան» համար, ըսենք նաեւ որ դժբախտ թիւրիմացութեամբ մը, Թրքական հեռատեսիլը Շնորհք Պատրիարքի տեղ ներկայացուցած է Յունաց Տիմիթրիոս Արքեպիսկոպոսը, խոր վրդովում պատճառելով Հայ համայնքին:

× Ուրբաթ առաւօտ, Թեհրանէն Պոլիս կը մեկնի Արտակ Արք. Մանուկեան, իբրեւ պաշտօնական ներկայացուցիչը Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսին:

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԿՈՐԲԱՉՈՎ Հինգշաբթի առտու ընտրուեցաւ Խորհ. Միութեան Նախագահ, առաջինը իր տեսակին մէջ, Գեր. Խորհուրդի Համագումարի ձայները 59%-ով :Լուրը հաղորդեց Լիկաչով: Կորբաչով միաձայնութեամբ նշանակուած միակ թեկնածուն էր կուսակցութեան Կեդր. Կոմիտէի լիակատար նիստին կողմէ: Կորբաչով հինգ տարուան համար ընտրուած է: Որոշուած է նաեւ որ 65 տարեկանէն վեր, ոչ ոք կրնայ թեկնածու ըլլալ: Յաջորդ ընտրութիւնը կը կատարուի հանրաքուէով, ուղղակի ժողովուրդին կողմէ:

ՌԵՆՆԻ մէջ բացուեցաւ Հինգշաբթի օր, ընկերվարական համագումարը, որ կրնայ ինչպէս 1971-ին Էփինէ, անկիւնադարձ մը ըլլալ կուսակցութեան պատմութեան մէջ: Շուրջ 6.000 հոգիի կը սպասուի եւ Պրըթանըի մայրաքաղաքէն դուրս ալ մինչեւ 70 քիլոմեթր բոլոր պանդոկները լեցուն են: Այս համագումարին կը մասնակցին 841 դաշնակցային պատգամաւոր, 700 լիագոր անդամ, շուրջ 1000 Ֆրանսայի հրաւիրեալ, 450՝ օտար, որոնց մէջ 220 դէտ (ի շարս որոնց Հ.Հ.Դ.-էն՝ Լեւոն Տէր-Պետրոսեան եւ Բարգէն Արարքցեան) 600 լրագրող 40 երկիրներէ եւ 1500 ունկնդիր: Այս ամբողջին համար պաշտօնապէս յայտարարուած պիւտճէն է 10 միլիոն Ֆրանք, որու 3-էն 4 միլիոնը կուսակցութեան վրայ կը մնայ: Այս նիւթական պատկերին կողքին, կայ՝ բարոյական պատկերը, որ շատ փայլուն չէ եւ մինչեւ վերջ բանաձեւերու շուրջ սակարկութիւնները, այսինքն՝ «Ֆլորանթէն խաղերը» կը շարունակուին: Կը թուի որ համագումարը կրնայ վերջնապէս թաղել Միթերականութիւնը եւ «դահաժառանգն» ալ (Ֆապիուս) ձեռնունայն տուն ղրկել: Ինչ որ տխուր պատկեր մը կը պարզէ, արդէն շաբաթներէ ի վեր, այն է որ իշխանութեան գլուխն եղող այս կուսակցութիւնը աւելի մտահոգ կը թուի ներքին եւ անձերու (ոչ՝ գաղափարներու) հարցերով քան երկրին եւ Եւրոպայի քաղաքական ներկայով եւ ապագայով:

ԻՔԻՊԻՆԷ ՏՕՂՐՈՒԻ (դէպի 2000 Թուական) Թրքերէն շաբաթաթերթին տնօրէնը՝ Թունճա Արսլան ձերբակալուած է Երեքշաբթի օր, Պոլսոյ իր բնակարանը: Քանի մը օր առաջ, վերջին թիւը (Մարտ 4) գրաւուած էր քրտական հարցով զբաղած ըլլալուն համար: Ի դէպ, այդ թիւը հասած էր Փարիզ եւ մեր ձեռքն ալ անցած եւ պիտի անդրադառնանք ակնարկուած յօդուածներուն: Ծանօթ է, որ այս շաբաթաթերթը շատ համարձակօրէն կ'արտայայտուի, քրտականէն զատ նաեւ Թրքական ներքին հարցերու մասին, բաները չծամծմելով: «Յառաջ»ի մէջ, թարգմանաբար, յաճախ արձագանգած ենք հոն լոյս տեսած յօդուածներու: Արդէն, ցարդ «գնահատելի հրաշք» մըն էր նման ողջամիտ թերթի մը գոյութիւնը Թրքական վարչակարգին տակ:

ՊՐԻՒՆՕ ՊԵԹԸԼՀԱՅՄ յիմարաբոյժ եւ հոգեբոյժ, ծագումով հրեայ Ամերիկայի անձնասպան եղաւ 86 տարեկանին դարմանատան մը մէջ: Ֆրոյտի աշակերտներէն, ինք ալ Վիէննա ծնած, հռչակ ունեցած է գլխաւորաբար մանկական հոգեստգնապներու իր աշխատանքներով: Արգելափակուած է նացիական կեդրոնավայրերը (Տախաու, ապա՝ Պուխընվալտ) եւ այդ շրջանն ալ ծառայած է որպէս անողոք փորձառութիւն:

ՍՓԻՒՌՔԱՀԱՅՈՒ ՔՐՈՆԻԿ

ՆԱԶԻԿ ԹԷՕԼԷՕԼԵԱՆ

Հինգշաբթի, Փետրուար 2, 1990

Երկու տարի առաջ սկսայ գրելու, միայն Հայերէ՛ն գրելու, դժուարութիւն ունենալ։

Նոր փորձառութիւն մըն էր ինծի համար։ Մանկութենէս ի վեր դիւրին խօսած ու գրած եմ։ Մեծ մայրս կ՚ուրախացնէի, մանուկի խոշոր ու անճոռնի ձեռագրով նամակներ գրելով իրեն, եւ զանոնք գրի առած առեն գիրերը կազմելը դժուար էր ինծի համար, սակայն ոչ գաղափար շարադրելը եւ նախակրթարանի փորձառութիւններս պատմելը։ Գրելը՝ խօսելու շարունակութիւնն էր ինծի համար, բան մը՝ որ իր յոռի ազդեցութիւնը ունի մինչեւ այսօր, ոճիս վրայ (քանզի գրելը խօսիլ չէ՛)։ Սակայն, ամէն պարագայի մէջ, գրելու դժուարութիւն չունէի։

Այդպէս ալ մեծցայ։ Սփիւռքահայու սովորական արկածախնդրութիւնը մեզ հանդերձ ընտանեօք Ամերիկա բերաւ, ուր ի վերջոյ ընտրեցի գրականագէտի ասպարէզը, որ գրել ու խօսիլ կը պահանջէ, անգլերէնով՝ գրեթէ միշտ, եւ հայերէն՝ երբեմն։ Եւ երբեք դժուարութիւն չունեցայ։ 19 տարու էի, երբ առաջին հանրային ելոյթս ունեցայ։ 23 տարեկանիս 170 ունկնդիրի կը դասաւանդէի, առանց անձկութեան կամ վարանումի։ Գիտէի որ ուրիշներու համար դժուար էր այս, եւ հարց կու տայի թէ ինչո՞ւ չէր, ինծի համար։

Եզրակացութիւնը որ գիս գոհացուց, սա էր, – մայրս ալ, հայրս ալ ուսուցիչ, դասախօս, գրող էին, ճառախօս, ժողով ու դասարան վարող։ Միաժամանակ, կը գրէին, մայրս՝ իբր թարգման եւ գրախօսական գրող, հայրս՝ իբրեւ խմբագիր։

Հօրս առաջին պատկերը որ կը յիշեմ, հինգ կամ վեց տարեկանի մշուշոտ յիշողութեամբ, առաւօտեան պատկեր մըն է։ Ձմեռ։ Հալէպ։ Պզտիկ կրակարան մը կը վառի, «մանղալ» մը։ Հայրս անոր առջեւ, ճայնասփիւռին քով նստած է, իր կողքին՝ սուրճի գաւաթ մը, շրթունքին փակած՝ գլանիկ մը, գրկին վրայ՝ թուղթի տրցակ մը։ Ձայնասփիւռը օրուան լուրերը կու տայ, հայրս զանոնք ակնթարթի մը մէջ կը թարգմանէ, կը սրբագրէ, կ՚ամփոփէ, Հալէպի «Արեւելք» թերթին առաջին էջի միջազգային լուրերը կը պատրաստէ։ Ծխախոտի ծուխը քաշելու պէս բնական կը թուի իրեն համար այս գործողութիւնը, որ տարիներու ընթացքին կրկնուած է մանուկի աչքերուս առջեւ։ Գրելը ա՛յս էր ինծի համար, դիւրին, արագ, սահուն, – եւ այս, ինչպէս ըսի, թէ՛ դիւրացուցած է գրելը ինծի համար, թէ ալ իր յոռի դրոշմը ձգած, իմ ոճին վրայ։

Եւ մեծցայ անգիտակցօրէն հաւատալով որ ըլլալ, խօսիլ ու գրել նոյն բանն են։ Լռութեան, լինելութեան հզօր աղբիւրէն կը բխին, եւ ուրեմն ան որ կ՚ապրի, կը կարդայ, կը մտածէ, կրնայ գրել ու խօսիլ բեմէն, երբ պէտք ունենայ մէկը կամ միւսը ընելու։ Այդպէս ալ եղաւ։ Սակայն ահա եղաւ երկու տարի, 1988-ի Փետրուարէն ի վեր, հայերէն գրելու դժուարութիւն կ՚ունենամ։ Նամակներս կը շարադրեմ առանց սայթաքումի, սակայն երբ գրիչս ձեռքս կ՚առնեմ յօդուած գրելու նպատակով, տողերն ու գաղափարները չեն հոսիր։ Ոչ իսկ կը սողան։ Կը մերժեն գալ։

Գիտէի որ Արցախի եւ Հայաստանի հարցերուն հետ կապ ունէր ինծի պատահածը։ Սկսայ վարանիլ Սփիւռքի հայ կեանքի մասին արտայայտուելէ, քանզի այդ Սփիւռքին համար տիրապետող իրականութիւնը եղաւ Արցախը եւ այն բոլորը, որ յաջորդեց ճակատագրական Փետրուարին։ Կը վարանէի, որովհետեւ գիտէի թէ Սփիւռքի իրականութեան ծանօթ եմ, մինչ Հայաստանի ընկերային, քաղաքական, նոյնի՛սկ համեմատաբար մատչելի մտաւորական իրականութիւններուն դուրսէն դիտող մը եղած եմ։ Վերջ ի վերջոյ ստիպուեցայ ընդունիլ որ անցեալին դիւրաւ կը գրէի, որովհետեւ իմ անձնական փորձառութեանս վրայ հիմնուելով կը գրէի, եւ Արցախն ու Հայաստանը «անձնական» են, առանց «փորձառութիւն» ըլլալու։ Կը փորթորկեն ու խռովեն անձս, ինչպէս ուրիշ շատ մը Սփիւռքահայեր, սակայն հեռուէն, – մտքովս կը ճանչնամ այդ իրականութիւնը։ Սփիւռքը՝ մորթիս վրայ դրոշմուած է, ոչ միայն մտքիս։

Եւ ապա, կայ ապիկարութեան վախը, ծիծաղելիօրէն սխալելու վախը։ Կը խոստովանիմ որ վստահ, երբեմն թերեւս անարդարօրէն ինքնավստահ ձեւով արտայայտուած եմ Սփիւռքի մասին։ Հայաստանի եւ Խորհրդային Միութեան պարագային՝ դէպքերու անհաւատալի հոլովոյթը կ՚ապշեցնէ բոլորս, կը խախտէ մեր ինքնավստահութիւնը։ Խորհ. Միութեան օտար վերլուծող – մասնագէտներն ալ, հայ այսպէս – կոչուած մասնագէտներն ալ այնքա՜ն սխալեցան, այնքա՜ն անպատրաստ էին ու են, պատահածին առջեւ, որ ո՛չ ոք ամչնալու պէտք ունի։ Գիտոսիկներն ալ, մասնագէտներն ալ չէին կրցած վերլուծումի կամ երեւակայութեան միջոցաւ յանգիլ չիտակ եզրակացութիւններու։ Որոշ երազներ աւելի՛ քան իրականացան, որոշ յոյսեր խորտակուեցան։ Սպիտակի երկրաշարժէն անդին՝ աշխարհ մը փլուզումի ընթացքին մէջ է։

Եւ այդ փլուզումը՝ որ Սփիւռքի քարացած կառոյցներէն շատերն ալ կը խորտակէ, խախտած է իմ ինքնավստահութիւնը, իբրեւ գրող ու վերլուծող։

Փետրուար 18, 1990

Մօտակայ անցեալէն մինչեւ այսօրուան թուականը նշանակալից էր Սփիւռքի մէջ, իսկ կատարեալ մոռացական մշուշով պարուրուած, Հայաստանի մէջ։ Ամէն տարի։ Դաշնակցութիւնը կ՚ոգեկոչէր այդ թուականը, որ կը նշէր ի՛ր իսկ ղեկավարութեան կողմէ կազմակերպուած, սակայն ժողովուրդի զանգուածին համակրանքը վայելող ըմբոստութիւն մը, համայնավարութեան ոտնձգութեան դէմ։ Այդ ոգեկոչումով, Հ. Յ. Դ.-ն կը հաստատէր իր հաւկնալիօրէն հակա – համայնավար դիրքը, յաճախ սակայն ծայրայեղութեամբ մը՝ որ կը դիւրացնէր իր հակառակորդներուն ճիգը, Հ. Յ. Դ.-ն ներկայացնելու իբր «հակա – Հայաստան» կուսակցութիւն։ Յաւելեալ, ոմանք Փետր. 18-ի ապստամբութիւնը կը ներկայացնէին իբր քայլ մը, որ դիւրացուց Ազրբէջանի ջանքը, Ղարաբաղն ու Նախիջեւանը խուացնելու, քանզի անոնք կրցան ըսել Մոսկուայի, – «տեսէ՛ք, համայնավար կարգերու հաստատումէն երկու քուկես ամիս ետք, այս Հայ տարրը ցոյց տուաւ իր անվստահելիութիւնը»։

Այս բոլորը բարդ, շատ բարդ հարց կը ներկայացնէ, որուն անաչառ պատմական վերլուծումը չէ կատարուած Սփիւռքի մէջ, ոչ ալ, անշուշտ՝ Հայաստանի մէջ։ Կը յիշեմ ողբացեալ Ալէն Փափազեանին հետ փոքր, այլ յատկանշական բանավէճ մը, նոյնինքն «Յառաջ»ի էջերուն մէջ («Յառաջ», 1978, Դեկտեմբեր 8 եւ Դեկտեմբեր 27), ուր ան կ՚արտայայտէր զօրաւոր հակա – համայնավար հակա – ռուս, նաեւ հակա – ցարական կարծիքներ, իսկ ես կը պաշտպանէի այն վարկածը թէ որքան ալ դէշ ըլլայի Ցար, Լենին ու Ռուս, Հայութիւնը զանոնք նախընտրեց Թուրքէն, առողջ բնազդով ու պատճառներով։

Մեր վէճը մեզմ, բարեկամական վէճ մըն էր, որը յիշելը անտեղի եւ ապաժամ չէ հիմա ալ։ Չէ, քանզի Փետրուար 18-ը կը մնայ թնճուկ մը՝ որ կ՚արտացոլէ Հայաստանի թնճուկը։

Մէկ կողմէն, 1988-էն ի վեր դէպքերը կուզան փաստելու որ Հայաստանը, Մոսկուայի համար, ըմբոստ է (ըլլա՛յ Փետր. 18, 1921-ի կամ Փետրուար 1988-ի նախկարապետ իր ցոյցերով), խնդրական է, եւ որ Ազրբէջան – Հայաստան երբ կը վիճին, Մոսկուա կ՚արտօնէ ջարդ, կէս – սով եւ ուրիշ շատ բան, Հայուն դէմ, գիտնալով հանդերձ որ անհաւասար պայքարի ընթացքին չէզոք մնալը կը նշանակէ որ Կեդրոնը կողմնակից է աւելի զօրաւորին, Ազրբէջանին, որքա՜ն ալ Ազրբէջանցի ազանուի Բաքուի մէջ։

Այս կ՚էր Զօր. Անդրանիկին նման կէսանգրագէտ անձ մը արդէն լաւ հասկցած էր 1905-ին, երբ կը յանդիմանէր մտաւորական այլ միամիտ Ակնունին, որ կը փորձէր բացատրել թէ Ցարը ուր որ է պիտի միջամտէ՝ Հայութիւնը պաշտպանելու համար։ Իր մատը շարժելով Ակնունիի քիթին առջեւ, Անդրանիկ կը գոռայ, – «Չե՞ս հասկնար որ Ցարը կրնայ այս ջարդերն ու կռիւները արգիլել, երբ որ կ՚ուզէ։ Եթէ չարգիլեր, կը նշանակէ՝ չուզեր»։ Եւ մինչեւ այսօր ալ՝ Մոսկուա չուզեր։ Տարբեր եւ նոր պատճառներով, սակայն՝ չուզեր։ Մոսկուան կը դատէ, սխալ թէ ճիշդ, ինչպէս Ցարը 1905-ին, թէ «պզտիկ ջարդերը» իր քաղաքականութեան մաս կը կազմեն, փաստելով թէ ոչ – Ռուս հակառակորդ ազգերուն, թէ՛ ալ Արեւմուտքին, որ առանց Մոսկուայի տիրապետութեան կարգ – կանոն չկայ։ Երբ Նախագահ Պուշ կ՚աճապարէ հաստատելու թէ «այո՛, անշուշտ պէտք էր մտնել Բաքու, ջարդը կասեցնելու», իր միամտութիւնը ցոյց կու տայ, նաեւ՝ Կորբաչովի քաղաքականութեան համեմատական ազդուութիւնը (էֆիքասիթէ)։

Միւս կողմէ, սակայն, հակառակ Մոսկուայի ակնյայտ եւ շարունակուող կողմնակալութեան, եւ դոնէ չեմ կրնար ինքզինքս համոզել որ Պարոյր Հայրիկեանի եւ (անցեալին) Հ. Յ. Դ.-ի երազած «Ազատ, անկախ» Հայաստանը կրնայ տնտեսականօրէն դիմանալ՝ իբր անկախ Պետութիւն, անջատման պարագային։ (Այլ խօսք, որ Հ. Յ. Դ.-ն հիմա անջատուած Հայաստան չուզեր, հասկնալով որ թէեւ միացեալ Հայաստան մը, շատ աւելի ընդարձակ, կրնայ դիմանալ, այսօրուան Հայաստանը՝ չի կրնար)։

(Մնացեալը յաջորդով)

ՀԻՆ ԷՋԵՐ

– ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԵԱՆ ԱՌԹԻՒ –

ՎԱՆԻ ՄԷՋ

ՄԱԼԽԱՍ

Վերջապէս օր մը եկաւ, երբ իմ ալ կարգս հասաւ Երկիր մտնելու. ես ալ պիտի երթայի «Հայաստանի կիւրուլթուլի»ի ճամբայով։ Աքանչելի Սարգսին հետ Մենաւորէն ճամբայ ելանք, շալկած մեր համեստ բեռները եւ վարդապետի ու ընկերներու սաղ – սալամաթ տեղ հասնելու բարեմաղթութիւնները։

Վան – Այգեստան հասանք Յունիս 7-ի առտուն, երբ արշալոյսը կը բացուէր։ Միայն Արամը գտանք հոն, որ ծանր հիւանդութենէ նոր ոտքի ելած էր, բայց մեր գալը, կարծես «Լօխման Հէքիմի» ամենաբոյժ հապերու ազդեցութիւնը գործեց վրան։ Մէկ – երկու օրէն ոտքի ելաւ բոլորովին քաջառողջ վիճակի մէջ։

Նախքան մեր Վան հասնիլը, Արամը իմացուցած էր Շամի (Վան) եւ Լեռնապարի ընկերներուն մեր մօտաւոր գալուստը ու հրահանգած բոլորին Յունիսի 23-ին իջնել Այգեստան։ Ընկերներէն ոմանց ծանօթ էի, Վարդան – Շահպազը, Տիգրանը, Յարութիւնը, Մեսրոպը գիտէի Պարսկաստանէն, որոնք իմ շրջանին մեկնած էին Երկիր. անծանօթներ էին՝ Իշխանը, Ռուբէնը, Սալմանը ու Վաթանը։ Վերջին երկուքը, Համազասպ Բաղէշցեան եւ Ղեւոնդ Մելոյեան (*), տեղացիներ էին, ճեմարանաւարտ արժէքաւոր երիտասարդներ, որոնց մասին խօսած եմ «Ճամբուս վրայ» գրքիս Բ. հատորին մէջ։

Ճամբու յոգնութենէ կազդուրուած, մեր հասնելէն երեք – չորս օր վերջ խումբ մը հայդուկներով Արամը մեզ տարաւ Վարագայ լեռը։ Դեռ շատ կանուխ էր ամարանոցաւորներու համար Վարագայ Վանքը բարձրանալու, մեր բախտէն ուխտաւորներ ալ չկային։ Հայդուկները թողուցինք Վերին Վարագ, մենք երեքով Սողոյի հետ իջանք վանքը։ Նոյն երեկոյեան Հայոց Ձորի Տիգրանը, Արճակու շրջանէն ալ Յարութիւնը, իրենց խումբերով հասան վանք։

Ամէն ինչ ինծ համար նորութիւն է, պատմական վանքը, Վարագայ լերան բարձր գագաթները, Աստղկան բերդը, Կորթկան քարը, Կարկուտ Խաչէն պարգուած հոյակապ համայնապատկերը։ Այս բոլորը շատ լաւ, բայց անտէր մնալիք փամփշտակալի կաշիները ուսերս կը ցաւցնեն, հրացանն ալ շատ ծանր կուգայ, թէեւ չորս – հինգ կանգուն երկարութեամբ գօտի մը պլլեր եմ մէջքիս, բայց նորէն բան դուրս չի գար, կողոսկորներս սաստիկ կը ցաւին։ Հայաստանն ազատելը բաւական ծանր պիզնէս է եղեր... Այդ օրերուն, ամերիկացի աղջիկներու նախանձը շարժելու սափրուան վրաս աւելորդ քաշ մը մը չունէի, կարճ խօսքով՝ քովս 118 քաշը չէր անցներ, այդ կէտին վրայ ալ մնաց երկար տարիներ։

Երկու օր կատարեալ արձակուրդ մը անցընելէ վերջ, վերադարձանք Այգեստան։ Յարութիւնը իր խմբով գնաց իր շրջանը, իսկ Տիգրանը անցաւ Հայոց Ձոր, ուր քանի մը գիւղեր պտըտելէ վերջ Յունիս 23-ին պիտի վերադառնար, ինչպէս նախօրօք որոշուած էր։

Մինչեւ ընկերներու հաւաքուիլը, մօտ երկու շաբաթ Արամի մօտ մնալով, քիչ չատէն ծանօթացանք կազմակերպութեան բարդ մեքենականութեան, որ յատուկ էր Այգեստանի պահանջներուն։

Առաջին եկողը եղաւ Տիգրանը։ Խումբը ձգած Ղարատայ (Փաշի փողան), ինք մեր մօտ եկաւ։ Զօրսով, Արամը, Սարգիսը, Տիգրանը եւ ես, խորհրդակցութիւն մը ունեցանք մասնաւորաբար Երկիր կանչուելիք թեկնածուներու մասին։ Այդ խորհրդակցութեան ընթացքին Իշխանի եւ Ռուբէնի հարց մըն ալ երեւան եկաւ, որու վրայէն թեթեւ անցաւ Արամը։ Շիտակը, այդ կցկտուր խօսակցութենէն ես բան չհասկցայ։ Օր մըն ալ Արամն ու Սարգիսը առանձնացան, ես ու Տիգրանը առանձին մնացինք երկու գինուորներով։

Երկուքով փակուած սենեակին մէջ, որու վարագոյրներն իսկ չէինք կրնար շարժել, կողք – կողքի երկնցած՝ անցած օրերէն զրուցեցինք, երբ երկուքս ալ Պարսկաստանի գործիչներ էինք։ Տիգրանը վերյիշեց Թաւրիզ, Պաղանց տան մէջ գլխուն խաղացած խաղս։ Ամէկ տարի մը առաջ, գիշեր մը Կոստին ու ընկերը անկողին մտած, երբ մենք կ՚ուզէինք քնել, իրարու հետ կը վիճէին իրենց ընտրելիք կեղծ անուններու վրայ. ալ համբերութիւնս հատաւ, ելայ տեղէս ու կուժ մը ջրով մկրտեցի ու իրենց կեղծ անունները դրի, Ուխտաւոր եւ Շարօ։ Թաւրիզ եկող – գացող ընկերները գիտէին այդ պատմութիւնը։ Օր մըն ալ Յարութիւնը, որ իր իսկական անունն էր, հարցուց թէ ի՞նչ յարմար կեղծանուն մը կրնայի գտնել իրեն համար։ Այդ պահուն Յարութիւնը գետին նստած ցածլիկ սեղանի մը վրայ նամակ կը գրէր։ Ես ալ մկրտող քահանայի մը արժանապատուութեամբ բարձրանալով տեղէս, ամբողջ կուժ մը ջուր թափեցի գլուխն ի վար մկրտելով ու անուանակոչելով զայն Տիգրան։ Այսպէս կարծեմ մեր եկեղեցական պատմութեան մէջ եզակի երեւոյթ մըն է։ Մեր Տէր Յիսուս Քրիստոս ալ հեզ ու խոնարհ կանգնեցաւ Յովհաննէս Մկրտիչի առջեւ, որ ան Յորդանանի ջրով մկրտէ զինք։ Կարծեմ երբեք լսուած չէ թէ՝ Յիսուս փայտ մը վերցնելով հալածեց Յովհաննէս Մկրտիչը, վրան քիչ մը ջուր լեցնելուն համար։ Սակայն մեր ապերախտ Տիգրանը, փոխանակ ծնկաչոք ձեռքս համբուրելու, ինչպէս եկեղեցական օրէնքը կը պահանջէ, փայտ մը վերցնելով ինկաւ ետեւէս. ես ալ չանթահարուած այս երախտամոռութեան ցնցող փաստէն, անէն փախայ եւ գիշերեցի ընկերոջս մօտ։ Բայց եւ այնպէս Յարութիւնի անունը մնաց Տիգրան։

Տիգրանի հետ խօսքէ – խօսք անցնելով, հասանք Նիկոլի խումբի պատմութեանը, ի միջի այլոց յիշեցինք Մինասը։ Կարելի՞ է երեւակայել իմ զարմանքս, երբ յայտնի եղաւ, որ Լեռնապարի Ռուբէնը, իմ գիտցած Մինասն էր, ան ոգիի նման պատանը քաշուած ճգնաւորը, ուրբաթախօս համրը, ամպամած դէմքով գինուորը, անհաղորդական ընկերը։ Ուրեմն, չամուղան դեռ «Հայաստանի կիւրուլթի»ին չէր գնացած ու քանի մը օրէն կրկին պիտի հանդիպէի անոր։

Ինչպէս վերն ըսի, Սարգիսն ու Արամը ամբողջ ցերեկը մօտաւոր տան մը մէջ առանձնացած էին, երեկոյեան միծով եկան։ Միշտամպիտ Սարգիսը, որու բարձրագոյն ծիծաղի արձագանգը Այգես-

ՊԻՏԱՆԻ ԴԱՍԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԻՍ. – («Յառաջ»). –

Հրամցուած նիւթերու այլազանութեամբ առեղծել հետաքրքրութիւն, միշտ ձգտելով ընդլայնել ծանօթութիւններու հորիզոնը քննասէր եւ հարցասէր ունկնդիրներու: Ցատկապէս, երբ այս մտածումին ընդառաջող մասնագէտներ կան: Այս առաջադրութեամբ եւ մղումով, Հայ Մշակոյթի Ցանձնախումբի դասախօսութեանց շարքին մէկը նուիրուած էր սեռային առողջապահութեան նիւթին, երկուշաբթի, Մարտ 5, Պարամեան համալիրը, այլեւս ընթացիկ դարձած հոծ թիւով ազգայիններու ներկայութեան:

Բացման կարճ խօսքէն (Ժ. Մ.) ետք, բժիշկ Շապուհ Կէտիկ կէտ առ կէտ եւ այլապէս մանրազնին քննութեամբ ներկաներուն բացատրեց մարմնին, յատկապէս իգական, կազմախօսական բնոյթի առանձնայատկութիւնները, ընդգծելով անոնց յատկանիշերը, անդրադարձ բերելով գիծերու, երեւոյթներու վրայ: Մանաւանդ կենսաբանութեանց շարքը ակներեւ դարձաւ: Հետեւաբար, շատերու համար հասկնալի՝ տրամաբանական յարակցութեամբ:

Այնուհետեւ, կենսաբանութեան հայոց հաստատումներով խօսեցաւ այս անգամ սերնդաբանութեան կամ սերնդագիտութեան վերաբերեալ հարցերու մասին՝ բժշկագիտական հիմունքներով: Համբերատար վերլուծութեանց ճամբով եւ միշտ ի ձեռին ունենալով գունաւոր յատուկ գծանկարներ, պարզեց այս կէտը լուսաբանող ծին, բջիջներու գունանիւթ (քրոմոզոմ) եւ յարակից կարգ մը գործօններու աշխատանք – հոլովոյթը նոր ժառանգի կազմաւորումին մէջ: Հոս եւս յատուկ եւ յստակ մանրամասնութիւնները անխուսափելի դարձան:

Նման հարցի մը քննութիւնը եւ պարզաբանումը առաւել քան կարեւոր է, երբ նկատի ունենանք, թէ ներկայ ժամանակներու հիմնական ձգտումներէն մէկն է այսպէս կոչուած ընտանիքի համակարգումի անհրաժեշտութիւնը, այս մէկը կերպով մը մաս կազմելով մարդկային իրաւանց սկզբունքին: Ի դէպ, հարցը սուր բնոյթ կը կրէ թերաճ երկիրներու մէջ:

Ներկաներուն համար ուշագրաւ դարձաւ դասախօսին լեզուն, քանի անոր հայերէնը սահուն, դիւրըմբռնելի մնաց մինչեւ վերջ, հակառակ նիւթին ընձեռած հասկնալի դժուարութեան:

Այստեղ, այս առիթով մատնանշենք, որ ժամերը սահեցան, որով փափաքելի պիտի ըլլար, որ դասախօսական երեկոյթը բաժնուէր երկու յաջորդական բաժիններու:

Պիտանի դասախօսութիւն՝ անկասկած:

Ժ. ՄԻՐԻՃԵԱՆ

առնէն մինչեւ Վերին Վարագ կրնար հասնիլ, մտածկոտ դէմք մը ունէր: Մէկ կողմ տարուած գլուխ ու երկար քարոզով մը արդուկեց գլուխս: Նախքան մեր Վան հասնիլը, որոշած էինք չորս ամիս մենք զմեզ զրկել քունէ տալու իրաւունքէն, մինչեւ որ քիչ թէ շատ ծանօթանայինք երկրի պայմաններուն ու գործերու ընթացքին հետ: Այդ որոշումը չեղեալ պիտի համարէինք, քանի որ շատ կարեւոր հարցեր կային, դատական լուրջ խնդիր մըն ալ քննուելիք. առոնցմէ զատ կար եւ այն պարագան, որ աչնան Արամն ու Իշխանը պիտի մեկնէին Ընդհ. Ժողովին մասնակցելու, որով մենք երկուքս պիտի մնայինք Այգեստան: Անշուշտ կար Տիգրանը, բայց ան իր շրջանն ունէր բազմաթիւ գիւղերով, ու շատ քիչ ժամանակ՝ Այգեստան գալու: Ինչ խօսք, որ Սալմանն ու Վաթանն ալ կային, բայց այդ երկու ընկերները, որ տեղացիներ էին, ուսուցիչներ, ամէն տուն չէին կրնար մեզ տեսնելու գալ. մենք ալ շատ գգուշաւոր էինք, որ չվտանգենք զանոնք:

«Ապրումներ», Հրատարակութիւն «Համազգային»ի էջ 393 – 396

(*) Կրկնութիւններէ խուսափելու համար, բանի որ, այս գրութեան մէջ գրուող բոլոր ընկերներու մասին, երկարօրէն գրած եմ «Ճամբուս վրայ» գրքի Բ. հատորին մէջ:

ՕՏԱՐ ՄԱՄՈՒԼ

«LE MONDE»

Մարտ 10

ԿՈՎԿԱՍԻ ՄԷՋ ԶԻՆԵԱԼ ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ

Մոսկուա հրահանգեց որ հայկ. եւ ազրպէյճանական ծայրայեղական կազմակերպութիւնները լուծարքի ենթարկուին. հրահանգը առընչուած է Երեւանի երեք զինեալ կազմակերպութիւններուն, որոնցմէ մէկը ՀՀՇ–ի ոլորտին կը պատկանի. անոր ղեկավարները անցեալ տարի հինգ ամիս բանտարկուած մնացին, յետոյ երեսփոխան ընտրուեցան ու Մայիսի ընտրութիւններէն ետք կառավարութիւնը կազմելու մասին կը խօսին արդէն:

Հայաստանի մէջ ի՞նչպէս կարելի է «ծայրայեղական» մը սահմանել. երբ Բաքուի վերջին կոտորածներուն ու զօրքին չէզոքութեան լուրերը Երեւան հասան, տասնեակ հազարաւորներ դիմեցին արձանագրուելու ուղեւորի երթան երկիրը պաշտպանեն «Թուրքեր»ուն դէմ: Տասնեակ հազարաւոր զէնքեր ժողովուրդին ձեռքը անցած են ապահովութեան ուժերու մեղսակցութեան շնորհիւ կամ բանակայիններէն գնուած են:

Տեղական իշխանութիւնները կը խուսափին հանրային կոչ ուղղելու զէնքերը հաւաքելու համար: ՔԱ. Կէ. Պէ.ի պետը Խորհրդարանէն ելքին խումբ մը կիներու յարձակումին ենթարկուեցաւ: Պաշտօնական յատարարութիւնը այն է որ իշխանութիւնները «տեղեակ են թէ ուր կը գտնուի զինամթերքը»: Այս թոյլ կեցուածքին պատճառը այն զգացումն է որ Մոսկուա հետզհետէ պիտի պարտաւորուի աւելի զբաղելու Կայսրութեան տարնապալի այլ շրջաններով ու Հայաստանի ժողովուրդը պէտք է պատրաստուի ինքնապաշտպանութեան:

Այս կացութիւնը որ աննախադէպ է վերակառուցման համար, համակեցութեան մղեց ապահովութեան կանոնաւոր ու ազգայնական ուժերը: Եւ Հայաստան ազդեցութիւն չկրեց Ազրպէյճանի մայրաքաղաքին ու Լեռնային Ղարաբաղի սահմաններէն ներս կիրարկուած զինուորական վիճակէն. ու ժողովրդական զօրքը բաւականացաւ իր ծանր զէնքերը Երեւանէն սահմանային գօտիները տեղափոխելով:

Այդ միջոցին էր, Փետրուարի վերջաւորութեան, որ պատահեցաւ ծանօթ միջադէպը. Երեւանի շուրջ բանակած խորհրդային զօրքը շրջապատեց Հայ ազգ. բանակին սպայակոյտը, կրակեց ու մէկ հոգիի մահուան եւ ուրիշներու վիրաւորուելուն պատճառ դարձաւ:

«Կը կարծեմ որ շուտով պարտաւոր պիտի ըլլամ հրասայլս յանձնելու» կ՛ըսէ Մաքսիմ, ընդունելով թէ խորհրդային բանակին հետ ճակատելու ժամանակը չէ տակաւին. այդ հրասայլին վրայ զինքը տեսագրած էին Յունուարին ամբողջ աշխարհի հեռատեսիլները. ու հիմա այդ հրասայլը պահուած է ապահով անկիւն մը, թէեւ «միայն մէկ հատ մը պահել ոչ մէկ բանի կը ծառայէ» կը շարունակէ ան:

100 մեթր անդին «Տեխնիկայի տուն»ն է ՀՀՇ–ի կեդրոնատեղին. հոն կը կազմաւորուի կամաւորներու ազգ. զօրախումբը: Խորհ. բանակի համազգեստով երեք Հայեր, որոնք դասալիք են, շարժումին պատասխանատուներէն մէկուն կողմէ կ՛ընդունուին: Յաջորդ օրը նոյն անձը անոնց սպան պիտի ընդունի հոն, հարցը բարեկամաբար կարգադրելու համար: Ամէն օր ՀՀՇ–էն պատուիրակ մը կը մասնակցի կառավարութեան, կուսակցութեան ու զօրաբաժիններու հրամանատարութեան ժողովներուն, որոնց օրակարգին վրայ են փախստականներու, Ազրպէյճանի վերջին հայկ. գիւղերուն օժանդակելու, Ղարաբաղ օդանաւ ղրկելու, երկրին մէջ կարգն ու կանոնը պահպանելու հարցերը: ՀՀՇ–ի ղեկավարներէն մէկն էր որ ոստիկանութեան եւ հայկ. զօրախումբերուն համար համատեղ գործողութիւններ կազմակերպեց ուղէնշի զինամթափէ բոլոր անոնք որոնք առիթը օգտագործելով զէնք ձեռք ձգած էին ու կը փորձէին քաղաքը Շիքակոյի վերածել:

ՀՀՇ–ը իր հիմնադիր համագումարով ջանաց Ղարաբաղի վերակցումին հետամուտ զանգուածային շարժումը ուղղել դէպի ժողովրդավարացում, որպէս յետագային դէպի անկախութիւն տանող հանգրուան մը: Համագումարին ուղղակի հեռասփռումը պաշտօնական անձնաւորութիւններու եւ անկախականներու համար խաղաղ ժողովրդավարութեան տիպար մը չեղաւ ու պատճառներէն մէկն ալ այս է որ հակառակն ըլլալով պալթեան երկիրներու կացութեան, տեղւոյն մտաւորականութիւնը զօրավիգ ըլլալով հանդերձ ՀՀՇ–ին, չմիացաւ անոր: Ստեղծըուեցան բազմաթիւ նոր կազմակերպութիւններ որոնցմէ շուրջ քառասուն հատը խմբուելով կազմեցին «Միութիւն» մը:

Այսուհանդերձ, գլխաւոր շարժումը ՀՀՇ–ն է: Ընկերաբաններու կողմէ Երեւանի զանազան թաղերուն մէջ կատարուած հարցախոյզի մը արդիւնքներուն համաձայն, Մայիս 20–ի ընտրութիւններուն ան քուէներու 55–60%–ը պիտի ստանայ, միւս կազմակերպութիւնները 20 – 25%, իսկ համայնավար կուսակցութիւնը 15%–ի շուրջ: Այս նախատեսումները նըկատի չեն առած սակայն անկախ թեկնածուները եւ յատկապէս այն պարագան որ Երեւան չի նշանակեր Հայաստանի ամբողջութիւնը: Կուսակցութիւնը կրնայ շատ ազդեցիկ ըլլալ կարգ մը շրջաններու մէջ, ինչպէս աղէտի գօտին ուր դժուար է ըսել որ վերակառուցումը խսկապէս բռնկած է: Կաշառակերութիւնը կը շարունակուի: Հայերը կ՛ըսեն թէ ՀՀՇ–ի բոլոր ջանքերը, կաշառքին առաջքն առնելու համար, ծառայած են միայն աւելի զաղտնօրէն կիրարկելու զայն եւ հետեւաբար աւելի մեծ չափերով: Յաջորդական դժբախտութիւններու մէջ Հայերը զգայուն են այն ձայնին որ իրենց կը յուշէ Ռուսիոյ հետ դաշնակից մնալու անհրաժեշտութիւնը մահմետականներով շրջապատուած երկրի մը մէջ: Անիկա Պատմութեան մէջ խարսխուած էջ մըն է զոր ՀՀՇ կը ջանայ խորտակել ու փոխանակել բնականոն ապագայի յարաբերութիւններու հեռանկարով: Իսկ տեղական այն իշխանութիւնները որոնք որոշ չափով կորսնցուցած են իրենց վարկը, կը յիշեն ցեղասպանութիւնն ու պանթըրքական վտանգը: Նոյնպէս, Զ. Բալայեանի նման երեսփոխաններ ամէն բանէ առաջ իրենց յոյսը կապած են Մոսկուայի:

Այսպէս է նաեւ Սփիւռքի կուսակցութիւններուն, յատկապէս ՀՅԴ–ի կեցուածքը: Հրաժարելով անկախութեան պահանջէն, անոնք դատապարտեցին «Ղարաբաղ» Կոմիտէին թելադրած գործադուլը «Կորբաչովը չնեղելու համար»: ՀՅԴ հիմա հետամուտ է Երեւանի մէջ ներկայացուցչական գրասենեակ մը ունենալու, անմիջապէս որ բազմակուսակցական կեանքի արտօնութիւն տրուի. ան դատապարտեց նաեւ Ռիգայի հանդիպումը: Սակայն ՀՀՇ–ն մտադիր է զանոնք չարունակելու, հակառակ անոր որ ընդմիջեց, սպասելու համար ընտրութիւններուն արդիւնքին. «Ապագայի համար միակ ուղին, երկու ժողովուրդներու օրինական ներկայացուցիչներուն բանակցութիւններն են» կ՛ըսէ շարժումի ղեկավարներէն Հ. Գալստեան:

Այն միջոցին երբ Մոսկուա դժուարութիւն կը կրէ երկու երկիրներու կառավարութիւնները ուղղակի բանակցութեան մղելու համար, ՀՀՇ–ի թերթը ազրպէյճանցի զանազան անպաշտօն խումբերու հետ կատարուած հարցազրոյցներ կը հրատարակէ: Իսկ հայկ. ազգային այլ կուսակցութիւններ Ազրպէյճանի անպաշտօն կազմակերպութիւններուն հետ յատուկ բանակցութիւններ կը վարեն Վրաստանի մէջ, անկախութեան մասին: Սակայն տրամաբանութեան այս ճամբան ալ ՀՀՇ–ի համար բնակչութեան ինքնապաշտպանութեան կարողութեան հզօրացումին կապուած է: Հայկ. ժողովրդական ուժերու կը համապատասխանէր Ազրպէյճանի մէջ ազգ. պաշտպանութեան խորհուրդը որ անօրինական հռչակուեցաւ սակայն հոն եւս բաւական քանակութեամբ զէնք պէտք է մնացած ըլլայ մարտիկներու ձեռքը: Ու այս մասին խօսելով ՀՀՇ–ի ղեկավարներէն Լ. Տէր – Պետրոսեան կ՛ըսէ թէ կարեւորը այն է որ «մեր զինամթերքը անոնցմէ ոչինչով բըտորադաս է, ինչպէս ցոյց տուին վերջին կռիւները»:

Հարցը հոն է որ իրենք եւս հրաշք լուծումներ չունին Ղարաբաղի համար: Հիմա կարեւորը ընտրութիւններն են ու մինչ այդ ՀՀՇ–ը հանդարտութեան կոչ կ՛ուղղէ, վախնալով որ զրգռութիւններ Երեւան զօրք մտնելուն պատճառ ըլլան ու վտանգեն ընտրութիւնները: Ան կը յուսայ նաեւ որ Ազրպէյճանի մէջ ժողովրդավար ուժեր իշխանութեան գլուխ գան ու վերջապէս ընդունին խնդրոյ առարկայ մարզի հայութեան ինքնորոշման իրաւունքը:

***

ՔԵԱՐՔԻ՝ ԳԵՐԻՐԱՊԱՇՏ ՎԱՅՐ ՄԸ

Քեարքին՝ Նախիջեւանին գրեթէ կից խորհ. հրամանատարութեան ենթարկըւած այս գիւղը հայկակա՞ն է թէ ազրպէյճանական: Քարտէսներու վրայ ան գերիրապաշտ այն վայրերէն մէկն է որոնք զետեղուած են ներքին սահմաններու երկայնքին, եւ որոնց վրայ նետ մը կ՛ըսէ թէ քովի Հանրապետութեան կը պատկանի: Քեարքին ալ ուրեմն ազրպէյճանական ինքնավար Հանրապետութեան մէկ մասնիկն է, պարտէզներով շրջապատուած հակառակ անոր որ պարտէզներով շրջապատուած իր վաթսուն յարկ տունները կը գտնուին Հայաստանի մէջ:

Բնականաբար, ան զետեղուած է Կովկասի «ճակատի գիծ»ին վրայ, հայ եւ ազերի զինեալ խումբերու միջեւ: Ու Յունուարի բախումներուն Հայերը վտարեցին հոնկէ վերջին Ազերիներն ալ: Զանոնք փոխարինեցին հայ պաստանեալներով՝ շուրջ յիսուն ընտանիք, որոնք Բաքուի կոտորածներէն վերապրողներ էին:

Սակայն, առով եւս կը պահպանուի Քիարքին Նախիջեւանի պատկանելու երեւոյթը. պաստանեալները Ազրպէյճանի քաղաքացիներ էին, ինչպէս կը հաստատեն Հայերը. ուրեմն հարկ չկար խօսելու «սահմանային վերաձեւում»ի մը մասին, ինչ որ կը մերժէ արդէն Մ. Կորբաչով:

«Ազերի բնտանիքները մեկնած էին արդէն. քանի չափ մարդ մնացած էր միայն Քեարքիի մէջ. մարտիկներ որոնք կրակ կը բանային մեր վրայ» կը պատմէ ՀՀՇ–ի «կամաւորներ»էն Ռաֆիկ: Ան դըրացի Արարատ աւանը կը բնակի, սակայն այսօր կ՛օգնէ փախստականներու հաստատուելուն ու կը մասնակցի սահմանապահ ուժերուն: Այս շրջանը անոնցմէ է, որոնցմէ 1988–ի վերջաւորութեան 160 հազար Ազերիներ վտարուեցան. գիւղացիներ էին որոնք անապաստան, անտուն մնացին Բաքուի մէջ ու մասնակցեցան հակահայ կոտորածներուն:

Յունուարին, խորհրդային Ներքին Նախարարութեան զինուորներ կեդրոնացած էին Քեարքիի տիրապետող գլրոցական մեծ շէնքի մը մէջ: Ցետայիններ ռումբերով անշարժութեան մատնեցին զանոնք, մինչ ուրիշներ վերջին Ազերիները կը վտարէին: Հայերը զոհ մը տուին հոն. Տիգրանը: Անոր անունը ընկերներուն կողմէ տրուեցաւ Քեարքիի: Զոհեր եղան նաեւ Ազերիներու միջեւ:

Երկու օր ետք, 3 քմ. անդին, ծայր կուտար Երասխաւանի սահմանային «պատերազմ»ը: Յունուար 18–20–ին բարձունքին վրայէն Ազերիներու ինքնաշխատ զէնքերու զարկերուն պատասխանեց հայկ. հրետանին: Երկու կողմէն տասնըհինգի չափ զոհեր տրուեցան, երկկողմանի բանակցութիւններէն առաջ:

Քեարքիի դպրոցին մէջ ամրացած ուժերը Յունուար 25–ին փոխարինուեցան կանոնաւոր զօրքին պատկանող 60 զինուորներու կողմէ. անոնց հրամանատարը մեզ ընդունեցաւ հայ կամաւորներու ներկայութեան: Ան թուեց իրենց պարտականութիւնները, որոնք նշուած էին կուսակցութեան ու կառավարութեան կողմէ. պահպանել խաղաղութիւնն ու ընկերվարութեան նուաճումները, արգելք ըլլալ ազգամիջեան բախումներու, երկկողմանի ծայրայեղ խմբակներու ահաբեկչական արարքներուն... «Հայ ծայրայեղականներ չկան» կ՛ընդմիջէ Հայ մը: Հրամանատարը կը շեշտէ թէ իր խօսքը հայ կամաւորներուն մասին չէ, որոնք իրենց տուները կը պաշտպանեն մեզի հետ ու կ՛օգնեն մեզի, այլ այն չարագործներուն, որոնք ամէն ժողովուրդի մէջ գոյութիւն ունին:

Քեարքի զանուելէն զոհ է հրամանատարը. լաւ ընդունելութիւն գտած է հոն. ամէն բան խաղաղ է, բացի պատահական այն գնդակներէն որոնք դիմացի կողմէն կ՛արձակուին եւ որոնց չեն պատասխաներ իրենք:

ՍՈՖԻ ՇԻՀԱԲ

Յաջորդով՝ Քոթիսէն ար Փարիզի յօդուածը:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Տիկին Արմենուհի Գեւոնեան 100 Ֆր. կը նուիրէ «Յառաջ»ին Մանիկ Մեծատուրեանի թարմ յիշատակին:

ՆՈՒԷՐ

Տէր եւ Տիկին Յակոբ Խըկիճեան Օննիկ Քէօյլիւեանի մահուան առթիւ «Յառաջ»ի բարգաւաճման կը նուիրեն 100 Ֆր.:

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Հայկ եւ Տիրուհի Սէրէնկիւլեան գրական մրցանակի յանձնախումբը կ'ողբայ իր անդամուհիին՝

ՄԱՆՆԻԿ ՄԵԾԱՏՈՒՐԵԱՆԻ

մահը, եւ ցաւակցութիւններ կը ներկայացնէ Սասունի եղբայրներուն եւ Մեծատուրեան ընտանիքին:

GALERIE DE NAVARRE

DADERIAN

Exposition du 10 mars au 28 avril

3, rue du Cirque
75008 Paris
Tél. 42.56.14.13

DIMANCHE 25 MARS à 15 h 30

MUSIQUES, CHANTS ET DANSES D'ARMENIE

par 30 jeunes artistes
du Palais des Pionniers et des Ecoliers
«Ghougas Ghougassian»
d'Erevan

avec le jeune chanteur
HAMLET GUEVORKIAN

à
l'Espace Culturel Albert Camus de Bron
12, rue Rebufer

organisé par
la Maison de la Culture Arménienne
de Décines

Prix : 70 frs. Adultes - 40 frs. Scolaires

Points de vente des billets :

- M.C.A. de Décines
  15, rue du 24 Avril 1915
  78.49.42.97
- SEVAN VOYAGES
  48, Cours de la Liberté Lyon 9e
  78.60.13.66
- M.C.A. de Villeurbanne
  126, avenue Roger Salengro
  78.94.37.36.

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ
ԿՐԸՆՈՊԼԻ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ

ՄԵԾ ԵՐԵԿՈՅԹ

Շաբաթ, Մարտ 17, ժամը 20.30–ին
ALEXTO, Salle Pleins Feux

Musiques, Chants et Danses d'Arménie

30 jeunes artistes
DU PALAIS DES PIONNIERS ET D'ECOLIERS
«GHOUGAS GHOUGASSIAN»
d'Erevan

Մուտք՝
60 Ֆր. մեծերուն, 40 Ֆր. փոքրերուն:

Տեղերը ապահովել՝
ՀՕՄ.– 76.63.05.56 ժամը 17էն 20.30:

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935
SIRET : 51027317 A R.C. Paris

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Տիկին Սիլվա Սերոբեան, Տէր եւ Տիկին Սերոբ Սերոբեան, Տէր եւ Տիկին Րաֆֆի Կալիկեան եւ զաւակը կը ծանուցանեն թէ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի, Կիրակի, Մարտ 18, Փարիզի Ս. Յովհաննէս - Մկրտիչ Եկեղեցին իրենց ամուսնոյն, եղբօր եւ քեռայրին՝

ԱՐԱ ՍԵՐՈԲԵԱՆԻ

մահուան Ա. տարելիցին առթիւ:

Ի գիտութիւն ողբացեալին յիշատակը յարգողներուն:

Կ'ՈՒԶՈՒԻ

ՄԱՐՍԷՅԼ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Մայր Եկեղեցւոյ Վարչութիւնը կը փնտռէ քարտուղար մը, որ տիրապետէ հայերէն եւ ֆրանսերէն լեզուներուն հաւասարապէս: Թեկնածուները կրնան դիմել ամէն օր ժամը 9–էն երեկոյեան մինչեւ 17, հետեւեալ թիւերուն.–

91.77.84.70 91.77.89.30

Հասցէ՝
339, avenue du Prado
13008 Marseille

Croix Bleue

La C.B.A.F. recherche, pour son Centre de Vacances de Bellefontaine, des directeurs et sous-directeurs brevetés, assistants sanitaires, économes et moniteurs brevetés ou stagiaires.

Envoyer les candidatures à :
C.B.A.F.
17, rue Bleue, 75009 Paris

MAISON DE LA CULTURE
ARMENIENNE
D'ALFORTVILLE

LES VENDREDIS DE LA M.C.A.

Rencontre
avec
JACQUES DER ALEXANIAN
auteur de
«Le ciel était noir sur l'Euphrate»
publié en 1988

le Vendredi 16 mars à 20 h 45

***

Cet ouvrage a reçu
PRIX CLIO 88
Mention spéciale du Jury à l'unanimité
Meilleur livre traitant de l'Etranger 88
sur Radio France Internationale
Prix Européen 89
de l'Association des Ecrivains
de langue française

—— *Entrée libre* ——

9, rue de Madrid — 94140 ALFORTVILLE
Tél. : 43 - 76 - 55 - 89

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Շրջանային Վարչութիւնը իր խորին ցաւակցութիւնները կը յայտնէ Տէր եւ Տիկին Ասատուր Մաղաքեանի եւ ընտանեկան բոլոր պարագաներուն, իրենց սիրեցեալ մօր, ընկերուհի՝ Արշալոյս Մաղաքեանի կսկծալի մահուան առթիւ:

***

Կապոյտ Խաչի Լիոն - Վիլէօրպանի Արաքս մասնաճիւղը իր խորին ցաւակցութիւնները կը յայտնէ Տէր եւ Տիկին Ասատուր Մաղաքեանի եւ զաւակներուն, Տէր եւ Տիկին Արմէն Թաշճեանի եւ զաւակներուն, Տէր եւ Տիկին Րէմոն Րոշի եւ զաւակներուն, ինչպէս նաեւ ընտանեկան բոլոր պարագաներուն իրենց մօր, մեծ - մօր եւ ազգականին՝ Արշալոյս Մաղաքեանի մահուան առթիւ:

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Տէր եւ Տիկին Մովսէս Քիւչիւքեան եւ զաւակները, Տէր եւ Տիկին Անդրանիկ Ոսկերիչեան եւ զաւակները կը ծանուցանեն թէ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի իրենց մօր եւ մեծ - մօր՝

ՏԻԿԻՆ ԹԱԳՈՒՀԻ ԵԱՂՃԵԱՆԻ

մահուան քառասունքին առթիւ, Կիրակի, Մարտ 18, Ալֆորվիլի Ս. Պօղոս - Պետրոս Եկեղեցին:

Ի գիտութիւն ողբացեալին յիշատակը յարգողներուն:

Այս տխուր առթիւ՝ Տէր եւ Տիկին Մ. Քիւչիւքեան 200–ական Ֆր. կը նուիրեն Կապոյտ Խաչի Ալֆորվիլի մասնաճիւղին, Ս.Օ.Ս. Արմենիի (ստանալ «Յառաջ»էն) եւ «Յառաջ»ին:

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ
Պ. ՕՏՏՈՅԻ ԼԷՈԼԱ ՍԱՍՈՒՆԻ
ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ

– ՑԱՐԺԱՆԿԱՐ –

Կիրակի, Մարտ 25, ժամը 15–ին՝
չարժանկարի լուսարձակում
«ԱՆՈՅՇ» օփերան

Մարսէյլի Հայ Մշակոյթի Տան մէջ
12 - 14, rue Saint Bazile

Տոմսերու գին՝ 40 Ֆրանք:
Փոքրերու՝ 20 Ֆրանք:

Տոմսերը կը վաճառուին Մշակոյթի Տունը:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Գրիգոր Պօյաճեան, Տէր եւ Տիկին Փիլիպպոս Պօյաճեան եւ զաւակը, Տէր եւ Տիկին Գրիգոր Ելքովանեան եւ զաւակները եւ ընտանեկան պարագաները շնորհակալութիւն կը յայտնեն Պոմոնի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ Թաղականութեան եւ Հոգեւոր Հովիւին, վերապատուելի Յակոբ Ջողանճեանի եւ բոլոր անոնց որոնք փոխան ծաղիկի նուէրներով, անձամբ թէ գրաւոր մասնակից եղան իրենց սուգին իրենց կնոջ, մօր, մեծ - մօր եւ ազգականին՝

ԲԵՐՈՒԶ ՊՕՅԱՃԵԱՆԻ

մահուան առթիւ:

U.G.A.B. - PARIS

L'ARMENIE AUJOURD'HUI

Expostion
de photographies
réalisées par
ARMINEH JOHANNES

du 14 au 20 Mars
de 18h à 20 h 30

au Centre Culturel ALEX MANOOGIAN
118, rue de Courcelles, Paris 17e

Vernissage le Mercredi 14 Mars
à 18 heures

Vente de tirages
au profit de l'Arménie

— Entrée libre —

SÉCURITÉ ET DÉMOCRATIE POUR L'ARMÉNIE

COORDINATION AIDE D'URGENCE A L'ARMENIE
vous invite à une réunion publique
LE MERCREDI 21 MARS A 21 HEURES
sous la Présidence du

Prof. Alexandre Minkowski

avec la participation de membres
de la Direction du Mouvement National Arménien

Levon Ter Petrossian
membre du Présidium du Soviet Suprême d'Arménie

Raphaël Papayan
président de la Ligue Arménienne des Droits de l'Homme

Babken Ararkstian

et des personnalités politiques françaises

EXPOSITION DE PHOTOS RECENTES
D'ARMENIE ET DU KARABAGH

Ouverture de la salle à 20 h 30
MAISON DE LA CHIMIE
28 bis, rue Saint-Dominique, 75007 Paris — Mº INVALIDES
— participation aux frais 50 frs. —

Les dons financiers doivent être libellés à :
«COORDINATION AIDE D'URGENCE A L'ARMENIE»
B. P. 84 - 75862 Paris Cédex 18 - Tél. (1) 48 80 72 88
ou
par virement bancaire à la Société Générale - Tour Maine Montparnasse
33, avenue du Maine - 75755 Paris Cédex 15
Compte 000 5053 606 3 - Clé Rib 93

ԲԱՑԱՌԻԿ ՀԱՄԵՐԳ

Կազմակերպութեամբ՝
ՀԱՅ ԿԱՐՄԻՐ ԽԱՉ-ի

Կը մասնակցին՝
Հայկական Պետական Օփերայի վաստակաւոր երգիչներէն

ԳՈՀԱՐ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ
եւ
ՏԻԳՐԱՆ ԼԵՒՈՆԵԱՆ

Dimanche 18 Mars à 16 heures
SALLE ROSSINI
6, rue Drouot, Paris 9e —Mairie du 9e Arrondissement—

Billets en vente : *—Participation 50 Frs.—*

ALFORTVILLE	:	Restaurant SEVAN	1, Boulevard Carnot
ARNOUVILLE	:	NAVASSART	58, Rue Raymond Bergogne
BOIS-COLOMBES	:	DJIZMEDJIAN	31, Rue Paul Déroulède
CLAMART	:	TELE CONDORCET	175, Avenue Jean Jaurès
PARIS 9e	:	BAKERDJIAN	35, Rue de Trévise
PARIS 5e	:	ARA TRAITEUR	106, Rue Mouffetard

Pour tous renseignements : 39 - 85 - 36 - 53

ՇԱԲԱԹ – ԿԻՐԱԿԻ
ՄԱՐՏ 17-18

SAMEDI-DIMANCHE
17-18 MARS
1990

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48 00 06 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 800 Ֆ. — Վեցամսեայ : 410 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.100 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
950 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

65ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 17.234 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 65e ANNÉE — No 17.234

ՕՐՈՒԱՆ ԽՕՍՔԸ

ՉՍԵՐՏՈՒԱԾ ԴԱՍԻՆ ՆՈՐ ԿՐԿՆՈՒԹԻՒՆԸ

Այս անգամ ո՛չ անպաշտօն կարծակերպութիւն մըն է լուրին աղբիւրը, ո՛չ ալ տեղեկատուութիւնը կը կատարուի միջնորդ մը բերնէն. երկու պարագային ալ թերեւս կարելի ըլլար փախուստի, ինքնախաբէութեան ճամբաներ գտնել: Սակայն, լրատուն Հայաստանի պաշտօնական իշխանութիւնն է. երկրին Գերագոյն Խորհուրդին նախագահութիւնը, որ կեդրոնական Գերագոյն Խորհուրդին դիմելով կը պարզէ Ազատ եւ Կամօ գիւղերու բնիկ հայ ազգաբնակչութեան վիճակը: Սպառնալիքներով, շրջափակումով, մեկուսացում ձուլուած բռնութիւնը կոտրած է անոնց դիմադրութիւնը ու հայութեան այդ բեկորն ալ բռնագաղթուած է բաժնելու այնքա՜ն նախորդներուն ճակատագիրը:

«Ազատ եւ Կամօ գիւղերի բնիկ հայ ազգաբնակչութիւնը մի քանի օրուայ ընթացքում լքեց իր նախնիների հողը: Այսօր նոյն սպառնալիքը կախուել է Արցախի Խանլարի ու Շահումեանի շրջանների եւ ԼՂԻՄ-ի միւս հայկական գիւղերի վրայ» կը գրէ Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդի նախագահութիւնը իր դիմումին մէջ: Այնքան ծանրակշիռ է պատահածը որ զայն աքսորելու, պարագայական տարազներով կամ ընթացիկ կաղապարներով ներկայացնելու աւանդական բծախնդրութիւնն իսկ անյայտացած է: Ճարահատ մարդու չեշտ թօնը ունի դիմումը: Հոն կ'ըսուի տակաւին թէ հակառակ կեդրոնական իշխանութեան երկու Հանրապետութիւնները բանակցութեան հրաւիրող կոչին, հակառակ տիրող զինուորական վիճակին, Ադրբէջանցիները «ֆիզիքական ոչնչացման սպառնալիքի տակ, խորհ. Միութեան ներքին գործերի Նախարարութեան ներքին զօրքերի ստորաբաժանումների աջակցութեամբ, ստիպում են ձեւակերպել տների առուծախ, բայց տալով նաեւ փաստաթղթերի կեղծում»:

Զարմանքէն պայրոյթ, հակազդեցութիւններու ճոխ այլազանութիւն մը կայ ընտրութեան դժուարութիւն ունեցողներու տրամադրութեան տակ. պայմանը այն է որ երկարապատում այս պարբերութիւնը ճիշդ թարգմանուի. ու դժբախտաբար, անկարելի է սխալիլ. այնքա՛ն յստակ է բուածը: Խորհրդային զինուորական ուժը փոխանակ պաշտպանելու որջին բերանը անզօր ու անոք մնացած հայ բնակչութիւնը, այդ որջին տիրակալ գազանին թիկունք կանգնած, կ'արագացնէ անոր յափշտակումի, յօշոտելու գործը:

Նոյնիսկ եթէ չարդարանան Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդին մտավախութիւնները ու Ազատի, Կամոյի օրինակը չտարածուի նաեւ Խանլարի ու Շահումեանի շրջաններուն ու ԼՂԻՄ-ի միւս հայկական գիւղերուն վրայ, պատահարը քանի մը հազար Հայերու տեղահանութենէն ու բռնագաղթէն շատ աւելին կը նշանակէ:

Անով փուլ կու գայ ամբողջ հաւատք մը, քաղաքական կողմնորոշում մը որ հակառակ այնքա՜ն հակափաստերու, ունէ՛ր տակաւին, կրցած էր պահել հետեւորդներ. նոյնիսկ ջատագովներ: Ի՛ր ուժին միայն վստահելու հեռանկարէն սարսափածնե՞ր էին անոնք, թէ կամաւոր ջայլամներ որոնք ո՛վ գիտէ ինչ հրամայականներէ լարուած, մինչեւ այսօր մերժեցին պատրանաթափ ըլլալ եւ ուրիշ հրաւանդաններու սեւեռիլ:

Ազատի ու Կամոյի տարագիր բազմութիւններէն շատ աւելի ուժգին է հարուածը այս վերջիններուն համար: Սեփական ուժին դառնալու վախը պիտի շարունակէ՞ աւելի ծանր կշռել արդեօք, թէ ջայլամները ա՛լ աւազ պիտի չգտնեն իրենց գլուխները թաղելու:

Ամէն պարագայի մէջ, մէկ բան յստակ է. այնքան ատեն որ ունենանք ջայլամի մրցակիցներ, Ազատով, Կամոյով տրուած հազարերորդ սա դասին ուսուցիչը երբեք պիտի չվհատի կրկնութենէ:

Ա. Թ.

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ
ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ – ՄԱՐՏ 11)

ԿԱՐԳԸ ԲԵՐԴԱՁՈՐԻՆՆ Է

Լ. Ղարաբաղի հարցի քննարկման օրերուն կեդրոնական հեռատեսիլի «Ժամանակ» լրատու յայտագիրը հաղորդեց որ Շուշիի շրջանի Կիրով հայկական գիւղին մէջ երեւան հանուած է զէնքի թաքստոց, սնդամթերք, մեծ քանակութեամբ զինուորական համազգեստ ու գրաւուած են: Հասկնալի է որ այդ լուրը տրուած էր երեսփոխաններուն վրայ ազդեցութիւն գործելու համար:

Այս ենթադրութիւնը ընելով, Հայաստանի «Կոմունիստ» ռուսերէն թերթը դէպքին առընչութեամբ մանրամասնութիւններ կը հրապարակէ: Բերդաձորի հետ ուղիղ կապի մէջ մտած թղթակիցը հետեւեալը կը հաղորդէ:

Փետրուար 26-ին շրջափակման մէջ գտնուող Բերդաձորի հայկական գիւղեր Կիրով, Եղծահող, Ծաղկաձոր եւ Մեծ Շէն կը ժամանեն մեծ թիւով զինուորականներ, առանց նախօրօք տեղեակ պահելու այդ մասին: Փետրուար 27-ի առաւօտուն, ժամը 4-ի մօտ ամբողջ շրջանը շրջապատուած է զինուորականներով, քանի մը ժամ յետոյ կը սկսի տուներու խուզարկութիւնը: Բարձրախօսով կ'ազդարարուի բնակչութեան քով գտնուող զէնքը յանձնելու անհրաժեշտութիւնը:

Որոշ ժամանակ յետոյ «կը յայտնաբերուի» մթերային պահեստը, որ բոլորին յայտնի էր արդէն: Կարագը, շաքարը, ձաւարեղէնը շրջափակման մէջ գտնուող հայրենակիցներուն Հայաստանէն ղրկած էր «Գթութիւն» ընկերութիւնը: Սննդամթերքը պահուած էր աւելի գէշ օրերու համար:

Այդ պահեստին մէջ զէնք չէ եղած: Քանի մը որսորդական հրացան եւ երեք ինքնաշէն նռնակ գտնուած են հոն գտնուող կիսաւեր տան մը մէջ, ուր երկար ատեն է ոչ ոք կը բնակի:

Յաջորդ օրը Շուշիէն Բերդաձոր եկած է զինուորական հրամանատարը եւ պահանջած՝ որ տեղացիները երկխօսութիւն սկսին Շուշիի Ադրբէջանցիներուն հետ: Ի պատասխան բերդաձորցիները պահանջած են վերադարձնել բռնի կերպով տարուած Հայերը:

Բերդաձորի դէպքերուն զարգացման ընթացքը ենթադրել կու տայ որ այս անգամ արդէն սկսած է Լ. Ղարաբաղէն Հայերը դուրս քշելու աշխատանքը: Տակաւին տուներու վաճառք չէ սկսած Բերդաձորի մէջ, սակայն ամենայն հաւանականութեամբ շուտով Հայերուն կը ստիպեն այդ ընել:

ԱԶԱՏԻ ԵՒ ԿԱՄՈՅԻ
ՃԱԿԱՏԱԳԻՐԸ
ԿԸ ՍՊԱՌՆԱՅ

ԳԵՏԱՇԷՆԻ, ՄԱՐՏՈՒՆԱՇԷՆԻ, ՄԱՆԱՇԻԴԻ ԵՒ ԲԵՐԴԱՁՈՐԻ

ՀՀՇ-Ի ԲՈԼՈՐ ԱՆԴԱՄՆԵՐԸ ԹԵԿՆԱԾՈՒ ԵՆ ԸՆՏՐՈՒԹԵԱՆՑ

Ուրբաթ առաւօտ, Երեւանէն առած մեր լուրերը խրախուսիչ չէին մանաւանդ ինչ կը վերաբերի հայաբնակ գիւղերու, ուր նոյն ռազմավարութիւնը կը գործադրուի, այսինքն՝ տուներու գնումը Ադրբէջանցիներու կողմէ եւ բնակչութեան տեղափոխումը, որ իրականին մէջ՝ տեղահանութիւն է, այլ վայրեր, խորհ. զօրքի օրհնութեամբ եւ մանաւա՛նդ՝ օժանդակութեամբ: Արդարեւ, բանակը ամէն դիւրութիւն կ'ընծայէ, բեռնատար կառքերով փոխադրելու համար բնակիչներու բոլոր կարասիներն ու ապրանքները, մէկ խօսքով՝ ինչ որ ունին: Այս կանխամըտածուած քաղաքականութիւնը աղէտալի հետեւանք ունեցաւ արդէն Ազատ ու Կամօ, որոնք կորսուած են, որպէս հայաբնակ գիւղեր եւ կը սպառնայ ներկայիս, Ղարաբաղի հիւսիսի այլ գիւղերու՝ Գետաշէն, Մարտունաշէն եւ Մանաշիդ, բայց, ինչ որ շատ աւելի վտանգաւոր է՝ Բերդաձորի, որ այսօրուան վիճակով սահման է Հայաստանի եւ Ղարաբաղի մէջտեղ: Թրքաբնակ Լաչինի եւ Շուշիի, երկու շրջաններու արանքը գտնուող սահմանապահ դիրք է, որու կորուստը 12-էն 40 քիլոմեթրի կը բարձրացնէ Հայաստա-

(Շար.ը Դ. էջ)

Լ. ՏԷՐ-ՊԵՏՐՈՍԵԱՆԻ ԵՒ ԲԱԲԳԷՆ ԱՐԱՐՔՑԵԱՆԻ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄՆԵՐԸ ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԸ

Երեքշաբթի եւ Չորեքշաբթի, Մարտ 13 եւ 14-ին, Ղարաբաղ Կոմիտէի ղեկավար անդամներէն (ՀՀՇ-ի վարչական) Լեւոն Տէր-Պետրոսեան եւ Բաբգէն Արարքցեան շարք մը կարեւոր հանդիպումներ ունեցան Սթրազպուրկ, որոնց աւելի մանրամասն կ'անդրադառնանք յետագային:

Առաջին տեսակցութիւնը, ճաշի մը շուրջ, տեղի ունեցաւ Երեքշաբթի ցերեկ Տիկին Սիմոնն Վէյլի եւ Ժաք Վանտէմէյլբրուքի հետ: Ապա՝ Խորհրդարանի մարդկային իրաւանց ենթայանձնախումբի նախագահ (աշխատաւորական) Քէն Քոյլի: Խիստ շահեկան հանդիպում մը տեղի ունեցաւ նաեւ Ֆրանսայի արտաքին նախկին նախարար, այժմ Ֆրանս. ընկերվարական պատուիրակութեան նախագահ՝ Քլօտ Շէյսոնի հետ:

Այլ տեսակցութիւն մըն ալ Խորհրդարանի քաղաքական յանձնախումբի նախագահ, Իտալիոյ նախկին վարչապետ՝ Ճիովանի Կոռիայի (դեմո-քրիստիանի): Լեւոն Տէր-Պետրոսեան եւ Բաբգէն Արարքցեան ընդունուեցան Սթրազպուրկի քաղաքապետարանը:

Յուլիսին, Սթրազպուրկի մէջ տեղի պիտի ունենայ forum մը, արեւելեան Եւրոպայի եւ արեւմուտքի քաղաքներու միջեւ: Յարդ. Խորհ. Միութենէն հրաւիրուած էր միայն Լենինգրադ, երկու հոգի ալ հրաւիրուեցան Երեւանէն:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Մայր Աթոռիս Դիւանը ուրախութեամբ հաղորդում է ի գիտութիւն մեր Սուրբ Եկեղեցու եւ հաւատացեալ ժողովրդի, որ 1988 եւ 1989 տարիների ընթացքում վերաբացուած են հետեւեալ հայկական վանքերն ու եկեղեցիները Հայաստանում եւ Արցախում եւ յանձնուած եկեղեցական իշխանութեան ծառայելու որպէս ուխտատեղիներ ու աղօթքի տներ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

1.— Տաթեւի վանք – Գորիսի շրջան
2.— Մակարավանք – Իջեւանի շրջան
3.— Հաղբատի վանք – Թումանեանի շրջան
4.— Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցի – Գորիսի շրջան
5.— Ս. Հռիփսիմէ եկեղեցի – Ղափանի շրջան
6.— Ս. Աստուածածին եկեղեցի – Մեղրիի շրջան
7.— Ս. Մարտիրոս եկեղեցի – Վայքի շրջան
8.— Ս. Աստուածածին եկեղեցի – Բամբակաշատ, Հոկտեմբերեանի շրջան
9.— Ս. Աստուածածին եկեղեցի – Մարտունու շրջան
10.— Ս. Աստուածածին եկեղեցի – Թալինի շրջան
11.— Ս. Սարգիս եկեղեցի – Նոյեմբերեանի շրջան
12.— Ս. Մինաս եկեղեցի՝ Լեռնանցքում – Սպիտակի շրջան
13.— Ս. Նշան եկեղեցի՝ Եղվարդում
14.— Ս. Թադէոս եկեղեցի՝ Թթմաշէնում – Սեւանի շրջան
15.— Ս. Աստուածածին եկեղեցի՝ Վերին Արտաշատում – Արտաշատի շրջան
16.— Ս. Առաքելոց վանք – Սեւանում
17.— Ս. Յակոբ եկեղեցի՝ Քանաքեռում
18.— Հաղարծին վանք – Դիլիջանում
19.— Արարատ գիւղ Ս. Մարտիրոս եկեղեցի – Արարատի շրջան

ԱՐՑԱԽ

20.— Ամարասի վանք՝ Ս. Գրիգորիս – Արարատի շրջան
21.— Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ՝ Գանձասարի վանք – Մարտակերտի շրջան
22.— Ս. Աստուածածին՝ Խնածախ – Ստեփանակերտում
23.— Ս. Աստուածածին՝ Հօրաթաղ – Մարտակերտում
24.— Սպիտակ Ս. Խաչ եկեղեցի՝ Վանք գիւղ – Հադրութի շրջան
25.— Ս. Յարութիւն եկեղեցի – Հադրութում:

ԴԻՒԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻ
(կնիք)

ՍՓԻՒՌՔԱՀԱՅՈՒ ՔՐՈՆԻԿ

ԽԱԶԻԿ ԹԷՕԼԷՕԼԵԱՆ

(Բ. եւ վերջին մաս)

1975–էն ի վեր, անհանգիստ կը զգամ ինքզինքս, երբ, երբ արդիւնք այս կամ այն քաղաքական վերլուծումին կը յանգիմ այն եզրակացութեան՝ որուն յանգած է Հ. Յ. Դ.–ն, այնքա՜ն անպատասխանատու եւ խախուտ եղան անցեալի մեծ կուսակցութեան որդեգրած դիրքերը, այդ թուականէն ետք: Բայց եւ այնպէս, ամօթալի պէտք չէ ըլլայ համաձայնիլ Հ. Յ. Դ.–ի, Հայաստանի Համայնավար կուսակցութեան եւ Հ. Հ. Շ.–ի մէկ կարեւոր հատուածին հետ, – քանզի անոնք բոլորն ալ, որքան ալ անհամաձայն ըլլան որոշ հարցերու շուրջ, համաձայն են որ այսօրուան Հայաստանը պէտք չէ հետապնդէ անջատողական, անկախամիտ քաղաքականութիւն: Կը հաւատան, եւ կը ձայնակցիմ ես ալ, որ Հայաստան ապագայ ունի միա՛յն վերանորոգուած, «դաշնակցային» Խորհրդային Միութեան մը մէջ:

Ընդունիլ այս ճշմարտութիւնը՝ կը նշանակէ վերադառնալ 1921–ի փետրուարեան թնճուկին: Այսօրուան Հայաստանը Ռուսիոյ, Խորհրդային Միութեան պէտք ունի, սակայն Խորհրդային Միութիւնն ու Կորպաչովը, ճանչնալով նոյնի՛նքն այդ կարիքը, մեր կախեալ վիճակը, ուրեմն՝ Հայաստանի տկարութեան բնոյթը, կրնան անդիտանալ, արհամարհել Հայաստանը, ու կ'ընեն ճիշդ ա՛յդ, հակառակ մեր ժողովուրդի տառապանքին: Անոնք կը յուսան որ այդ տառապանքը պիտի խորտակէ դիմադրական ոգին եւ լուծէ անդրկովկասեան դժուար հարցերէն ոմանք արտօնելով իրենց որ խուսափին հակա – ազրբեջանական յաւելեալ միջամտութիւններէ:

Երբեմն անտանելի, կատղեցնող իրականութիւններ ստիպուած ենք ընդունիլ, առողջ վերլուծում մը ապահովելու համար: Քանի որ ակնյայտն ու պարզը մոռացութեան կ'ենթարկուի, երբ պայմանները դաժան են, վերյիշենք որոշ իրականութիւններ: Այսօրուան Հայաստանը չի կրնար ապրեցնել իր տարածքին վրայ ապրող 3,2 միլիոն հայութիւնը (որոնցմէ մօտ 700 հազարը տուն չունին, գործ չունին, կամ երկուքը չունին, երկրաշարժին եւ կամ Ազրբեջանէն իրենց արտաքսումին պատճառաւ): Եթէ նոյնիսկ այդ երկու դէպքերը չպատահէին, նորէ՛ն կրկնենք որ տնտեսական եւ աշխարհագրական, ապա նաեւ ընկերային եւ կազմակերպչական գործօններ չեն արտօներ անկախ, անջատ Հայաստանի մը գոյութիւնը:

Ապագայի սենարիօներ կրնանք երազել փորձել, – եթէ Թուրքիա եւ Ազրբեջան չատէին մեզ եւ չցանկային մեր անհետացումը, եթէ վստահ ըլլայինք որ Իրան, Թուրքիա, անկախ Ազրբեջան, անկախ Վրաստան եւ ապագայի հսկայ, այլ փոքրացած ռուսական կայսրութիւն մը (զրկուած Կովկասէն եւ Պալթեան Հանրապետութիւններէն)՝ բոլորն ալ պիտի ուզէին բնականոն քաղաքական, դիւանագիտական եւ տնտեսական կապեր հաստատել Հայաստանի հետ, արդեօք այդ պարագային կրնա՞ր բոլորին – բարեկամ Հայաստան մը ապրիլ իր ներկայ սահմաններուն մէջ, իր Սփիւռքի օգնութեամբ: Լոս – Անճըլըս ունի Հայրիկեանականներ, որոնք այնքա՜ն կը ցանկան անկախութիւն, որ ինքզինքնին համոզած են թէ այո՛, կարելի է: Կը կասկածիմ:

Տեսականօրէն հաւանական չէ, սակայն թերեւս օր մը կարելի կ'ըլլայ նման անկախ Հայաստան: Սակայն այդ կը պահանջէ ոչ միայն բարեացակամութիւն մը, որ մեզի դրացի իսլամ Պետութիւնները չեն ցուցաբերած, այլ նաեւ հայ ընկերութիւն մը, որ չկայ եւ երբեք գոյութիւն չէ ունեցած: Գերմանացիին պէս հնազանդ, Զուիցերիացիին պէս համագործակցող, Ճափոնցիին պէս հաւաքական շահը անձին շահէն չափ գերադասող ըլլար եթէ Հայը, թերեւս մեր քարաստանը կարենար դիմանալ, պահել ազգ, տնտեսութիւն եւ բանակ: Սակայն մինչ դարերը կերտած են Հային բնաւորութիւնն ու ձիրքերը, անոր տուած են կորով, ճարպիկութիւն, յամառութիւն եւ որոշ աշխատասիրութիւն մը, մեզի չեն տուած ընկերային առաքինութիւններ: Հային առաքինութիւնները անձնական, ընտանեկան, տոհմական մարզերուն մէջ միայն կը ճառագայթեն: Եւ եթէ կը հիանանք Արցախի Հայութեան եւ Ղարաբաղ Կոմիտէին, պատճառը մասամբ անոնց քաջութիւնն է, եւ վճռականութիւնը, մասամբ նաեւ անոնց ցուցաբերած ընկերային ոգին եւ գիտակցութիւնը, այնքա՜ն հազուագիւտ, մեր մօտ: Եթէ կարենան ժողովուրդին, համայն հասարակութեան կամ ընկերութեան փոխանցել այդ առաքինութիւնները, եթէ ըլլան մարդակերտ և հայակերտ, յաջորդ տասնամեակներու ընթացքին, այդ պարագային կրնայ դիմանալ անկախ Հայաստան մը: Մինչ այդ, կը հաւատամ, որ մօտաւոր ապագային պիտի դատապարտուած ենք Ռուսին հետ իբր կրտսեր, չա՛տ կրտսեր, և ուրեմն համեմատաբար անզօր դաշնակից ապրելու: Հակառակ անոր, որ այդ Ռուսին «չէզոք»ութիւնը կը նշանակէ կողմնակալութիւն, ի շահ Ազրբեջանին: Հակառակ անոր, որ այդ Ռուսին բանակը կը գրաւէ Հային զէնքերը, կ'արգիլէ Հային երթեւեկը, արտօնելով Ազրբեջանցիինը: Հակառակ անոր որ, ինչպէս պիտի ըսէր Զօրավար Անդրանիկ, այդ Ռուսը կրնար արգիլել, սակայն չարգիլեց Սումգայիթի եւ Բաքուի ջարդերը:

Փակագիծի մէջ, կ'արժէ հարց տալ թէ «ինչպէս կրնա՞ր»: Խօսած եմ ամերիկացի, լուրջ քաղաքական գիտութեանց մասնագէտներու հետ, որոնք կը հաւատան թէ Կորպաչով չի կրնար միջամտել նման վիճակներու: Իրենց վերլուծումը կը նմանի Է. Ակնունիի վերլուծումին: Վերջինս, կ'ըսէր Զօրավար Անդրանիկին, – «Ցարը անապահով կը զգայ, քանզի Ճափոնի հետ կրնայ խնդիր ունենալ (եւ իրօք պատերազմ պայթեցաւ, 1904 — 1905–ին, Խ. Թ.): Անգլիոյ, Գերմանիոյ եւ Ֆրանսայի պարտքեր ունի: Ընկերվարականներն ու Համայնավարները ցոյցեր կը կազմակերպեն, միջին դասակարգը ժողովրդավարութիւն կը պահանջէ, Երբ այս բոլորը հանդարտին, այն ատեն կը միջամտէ Ցարին բանակը, կը կենան ջարդերը»...:

Ամերիկացի մասնագէտներ կը հաւատան որ Կորպաչովի վիճակը Ցարի վիճակին զուգահեռ մը կը ներկայացնէ, եւ որ Խորհրդային Միութիւնը չէ՛ այն կեդրոնացած Պետութիւնը՝ որ կ'երեւակայենք: Այդ կը պարտինք Բրեժնեւի, ըստ իրենց, քանի որ վերջինս, ի խնդիր իր անդորրութեան, շատ բան զիջեցաւ ազգային հանրապետութիւններու տեղական հեղինակութիւններուն, Հայդար Ալիեւներուն, Կարէն Դէմիրճեաններուն: Ինչպէս միշտ, տեղական դէմքերը անհաւասար մօտեցումով օգտագործեցին իրենց ընծայուած կէս – անկախութեան պատեհութիւնները: 1920–էն ի վեր, մանաւանդ Բրեժնեւի օրերէն ի վեր, Ազրբեջանցիք կազմակերպուեցան իբր ազգային ղեկավարութիւն, մինչ հայ համայնավարները, ծուլութեա՞ն պատճառաւ, միամտութեա՞ն պատճառաւ, չենք գիտեր, այդ չըրին:

Ամերիկացի մասնագէտներ՝ Փօլ Կոպըլ եւ Ֆիլիփ Ռէյքըի կ'ըսեն որ քանի որ Հայաստան 89,7 տոկոսով Հայ էր, հայ համայնավար ղեկավարութիւնը ազգային մտահոգութիւն չէր զգար, կը հետապնդէր անձնական եւ ընտանեկան շահեր, եւ կը գոհանար այն իրականութիւններով, որ Հայեր յաջող էին Խորհրդային Միութեան մէջ եւ որ Հայաստան համեմատաբար լաւ պիւտճէական յատկացումներ կը ստանար Կեդրոնէն:

Մինչդեռ, աւելցնենք մենք, Ազրբեջանցին չէր կրնար նոյնքան գոհ ըլլալ, մի քանի պատճառներով, որոնք յստակ են այսօր: Նախ՝ Արցախի Հայութիւնը, Բաքուի համեմատաբար բազմաթիւ եւ բարեկեցիկ հայ, հրեայ, ռուս բնակիչները, Վրացիներ եւ Քիւրտեր բնակչութեան 15 տոկոսէն վեր էին: Երկրորդ, Ազրբեջանցին, Թուրքին նման, կը հաւատայ որ «ինչ որ իմս է, իմս է: Ինչ որ քուկդ է, սակարկելի է»: Այսինքն՝ Նախիջեւանն ու Ղարաբաղ – Արցախը իմս են, Զանգեզուրը՝ որ կը բաժնէ Նախիջեւանը՝ Ազրբեջանէն, սակարկելի է: Երրորդ՝ եւ այս մարդկայնօրէն հասկնալի է, Ազրբեջանցին չի մոռնար Հիւսիսային Իրանի վեց միլիոն Ազրբեջանցիները, ապա նաեւ Թուրք հօրեղբայրը, որուն ճակատագրական միջամտութիւնները, 1918–էն՝ 1923, գծեցին դեռ – մինչեւ – այսօր դիմացող Անդրկովկասեան սահմաններու քարտէսը: Եւ վերջապէս, Ազրբեջանցին չի մոռնար որ իր երկիրը տնտեսապէս աւելի կենսական է Խորհրդային Միութեան, քան՝ Հայաստանը, սակայն անձ – գլուխ եկամուտը աւելի նուազ է, քան՝ Հայունը: Այս ան կը մեղադրէ Հային, Ռուսին, Հրեային վրայ...:

Տրուած ըլլալով այս տարբերութիւնները, այսօրուան վիճակն ու պայքարը աւելի հասկնալի են: Սակայն կը մնայ վերադառնալ կրկնակ հարցին, – ի՞նչ կրնայ ընել Կորպաչով, եւ ինչ կ'ուզէ ընել: Ոչ ոք չի գիտեր, անշուշտ, թերեւս ոչ իսկ ինքը, Կորպաչով: Ամէնէն հաւանական ենթադրութիւնը այն է որ Կորպաչով պէտք ունի խաղաղութեան, եւ ի խնդիր անոր, կը յուսայ կամ կը յուսար որ բանակի եւ ներքին ոստիկանութեան «անկողմնակալ» դիրքը, երկաթուղային բեռնատար կառքերուն դէպի Հայաստան երթեւեկի դադարումը, եւայլն, պիտի պարտադրէին Հայութեան որ տեղի տայ: Այսպէս, Ազրբեջան ինքզինք պիտի զգար յաղթական եւ զօրավիգ Կորպաչովի, մինչ պարտուած՝ Հայաստանը պիտի գրաւէր սանկ–ու–նանկ, ձախորդ այլ օգտակար վերակառուցումով մը, երկրաշարժէն ետք մանաւանդ:

Սակայն Ղարաբաղցին, իր յուսահատութենէն եւ կորովէն մղուած, մնաց անդրդուելի, Հայաստանը՝ նոյնպէս, իսկ Ազրբեջանցին եղաւ աւելի վայրագ (եւ, պէտք է ըսել, Կորպաչովամիտ Ազրբեջանցի ղեկավարները աւելի անճարակ) քան կ'ակնկալուէր: Եւ վերջապէս, Կորպաչով, երկար ատենէ ի վեր տիրապետող ամէն անձի եւ կուսակցութեան յատուկ, անդիմակկից ամբարտաւանութեամբ, կը հաւատար, յստակօրէն, որ պիտի կարենար վերակառուցման թափը եւ ուղղութիւնը իր հակակշռին տակ պահել: Թէ պիտի կարենա՞յ կամ ոչ, պատմութիւնը պիտի տնօրինէ:

Մեզի կը մնայ հարց տալ, թէ որքանո՞վ պիտի կարենանք տնօրինել մեր ապագան: Հազարամեակէ մը ի վեր, Հային ապագան տնօրինուած է աւելի օտարին, քան՝ Հային կողմէ: Այս չի նշանակեր որ մենք երբեք չենք կրցած գործօն մը ըլլալ մեր իսկ պատմութեան ուղիի բնորոշման մէջ: Եղած ենք, սակայն ոչ իբր միացած, իր ուժերուն ամբողջութիւնը առողջ կերպով եւ դատումով գործածող ազգ: Ներկայիս, Արցախի մէջ՝ մանաւանդ, Հայաստանի մէջ՝ մասամբ Սփիւռքի մէջ՝ մի քիչ (դժբախտաբար միայն «մի քիչ») համախմբութիւն եւ գործակցութիւն կայ: Կայ նաեւ կարծիքներու տարբերութիւն, որ անխուսափելի է, – ոմանց համար հարցը Արցախն է, ոմանց համար՝ ապահամայնավարացում, ուրիշներուն համար՝ կենսոլորտը, դեռ ուրիշներու համար՝ քրիստոնէութիւնը վերականգնելը, եւայլն: Ցայտնօրէն, Հայաստանի ղեկավարութիւնը կը հասկնայ թէ պէտք է մնալ Խորհրդային Միութեան կամ ռուսական կայսրութեան մէջ, այս կամ այն ձեւով, կարելիին չափ լաւ պայմաններ ապահովելով: Սակայն ժողովուրդին մէջ, կ'ըսուի, Ռուսին հանդէպ ատելութիւն կայ, – Կորպաչովի՞ն, համայնավարութեա՞ն թէ Ռուսին հանդէպ, յստակ չէ ինծի: Եւ ա՛յս է վերջին, դառն բարդութիւնը, – բախտորոշ անկիւնադարձի մը հասած ենք, պատմութեան ուղիին վրայ, սակայն լուսարձակները լաւ չեն բանիր, եւ յստակ չենք տեսներ: Կամ գոնէ՝ չեմ տեսներ ես:

ՕՏԱՐ ՄԱՄՈՒԼ

«LE QUOTIDIEN DE PARIS»

Մարտ 10 / 11

ԿՈՎԿԱՍ՝ ՄՈՍԿՈՒԱ ՎԱՌՕԴԻ ՏԱԿԱՌԻՆ ՎՐԱՅ

Գետաշէնի ու Շահումեանի մէջ Դեկտեմբեր 30–էն ի վեր բռնութեան խաղ մը կը բեմադրուի. առեւանգումներ, զինեալ բախումներ որոնք տասնեակներով զոհերու պատճառ կ'ըլլան, Կարմիր բանակին միջամտութիւնը, պատանդներ եւ ռուս սպաներու սպանութիւններ գլխաւոր տարրերն են այս բեմանիւթին: Վերջերս, Կարմիր բանակին օժանդակութեամբ ասոնց վրայ աւելցած է լման գիւղերու, մէկ համայնքէն միւսին անցքը: Հայկական կառավարութեան անընդհատ բողոքները տեղւոյն հրամանատարին կողմնակալ ընթացքին մասին, վերջապէս շարժման անցուցած են Մոսկուան որ հետաքննիչ յանձնախումբ մը ղրկած է Գետաշէն:

Գետաշէն 4000, իսկ Շահումեան 22 հազար բնակիչ ունի, ցրուած զանազան գիւղերու մէջ. օրհնեալ հողեր են, արգասաբեր հովիտներով, այգիներով, հօտերով հարուստ. շրջանը հպարտ է իր անտառներով եւ լեռնային լիճերով: Քսանական թուականներուն երբ կովկասեան հանրապետութիւնները մարմին կ'առնէին շրջանը արուեստականօրէն անջատուած է Լեռնային Ղարաբաղէն. ու մինչ այս վերջինը ինքնավար օրինավիճակի մը կը տիրանար, Գետաշէն կցուած է ազրբեջանական Խանլարի շրջանին, իսկ Շահումեան վերածուած է սովորական արուարձանի մը: Եօթանասուն տարիէ ի վեր ոչ մէկ «ինքնավարութիւն» կամ «հայկական մասնայատկութիւն» ճանչցուած է անոնց համար:

Մշակութային ու աշխարհագրական նոյն ամբողջութեան պատկանելու գիտակցութիւնը արթնցաւ երկու տարի առաջ, Ղարաբաղի շարժումով: 1989 Մայիսին Գետաշէնի տեղական Խորհուրդը փափաք յայտնեց Շահումեանին կցուելու, իսկ Շահումեան՝ Լեռնային Ղարաբաղի: Երկու դիմումներն ալ փոխանցուեցան Մոսկուայի ազգութիւններու յանձնախումբին, ստանալու համար ձըգձըգուող պատասխաններ:

Այդ թուականէն ի վեր Գետաշէն ու Շահումեան կամովին անջատուած են Ազրբեջանէն տեսակ մը բարոյական ու տնտեսական հակադարձ շրջափակումով: Կ'ապրին ապաւինած Հայաստանէն գալիք ալիքին: Ազրբեջան չի հանդուրժեր բացայայտ այս անհնազանդութեան ու միջադէպերը կը բազմապատկուին երկու համայնքներու միջեւ, յաճախ զոհեր պատճառելով:

Արկած մը պատճառ եղաւ որ կացութիւնը յանկարծ վատթարանայ, 1989 Դեկտեմբեր 30–ին Երեւանէն հասած ուղղաթիռ մը ջախջախուեցաւ Գետաշէնի մէջ, 12 հոգիի մահուան պատճառ դառնալով: Անոնց յուղարկաւորութիւնը 400 հոգի Շահումեանէն Գետաշէն բերաւ Յունուար 8–ին. երկու շրջաններու միջեւ ճամբան կ'անցնի Քուշի – Արմաւիր գիւղէն որ վեց ամիս առաջ տակաւին հայկական էր, իսկ այսօր Ազերիներու գրաւման տակ է: Շահումեանի ամբողջ վարչական կազմը հոն առեւանգուեցաւ ու ինկաւ Ազրբեջանի Ազգային Ճակատի մարդոց ձեռքը: Այնքան բուռն էր յուզումը որ փոխադարձումը անմիջական եղաւ. Գետաշէնէն ու Ղարաբաղէն մարտիկներ նոյն օրը ազրբեջանական գիւղի մը ամբողջ բնակչութիւնը – 60 հոգի – պատանդ վերցուցին ու առաջարկեցին փոխանակել 18 հայ պատանդներուն հետ. սակայն Ազրբեջանցիներու կողմէ միջնորդ ռուս սպային տրուած պատասխանը այն եղաւ որ Հայերու փոխանակումի «դրամը» անարժէք էր:

Յաջորդ օրը Գետաշէնի մէջ զայրոյթը իր գագաթնակէտին հասած էր. բանակին թոյլ կեցուածքէն վիրաւորուած, խումբ մը ծերունի կիներ Գետաշէնի մէկ պահակէտը պատանդ առին 19 զինուոր ու իրենց պետը: Հինգ օր անոնք ստիպեցին այս վերջինին որ ձայնասփիւռի միջոցով բանակին օժանդակութիւնը ուզէ, Շահումեանի պատասխանատուները ազատ արձակելու համար:

Սակայն արդէն պատերազմական մթնոլորտ կը տիրէ. Յունուար 10–ի առաւօտուն հազարաւոր զինեալներ կը յարձակին Շահումեանի Մանաշիտ գիւղին վրայ, խորհելով որ ազերի 60 պատանդները հոն բանտարկուած են: Ձայնասփիւռով տրուած ազդարարութեամբ, յատուկ ուժերը տասը վայրաշուներ կը ղըր-

կէն դէպքին վայրը, որոնք տէր կ'ըլլան կացութեան, յարձակողներէն 12 հոգի սպաննելով: Կը մեռնի ռուս զինուոր մըն ալ ու սպայ մը կը վիրաւորուի:

Այս միջոցին Բաքուի մէջ հակահայ կոտորածը կը պատրաստուի, որ տասնեակ զոհեր պիտի ունենայ եւ որուն յաջորդող ապստամբութեան փորձը վերջապէս պիտի ջախջախուի արեան մէջ: Շաբաթ մը երկիրը կը տատանի կատարեալ խառնակութեան մէջ:

Յունուար 13-ին խորհրդային երեք զրահակառքեր կը ջանան միջամտել Գետաշէնէն երկու քայլ հեռաւորութեան վրայ, Ազատ գիւղին մէջ ծագած կռիւի մը. հարիւրաւոր Ազերիներով կը շրջապատուին, հրամանատարը պատանդ կը վերցուի ու սպառնալիքներու տեղի տալով կը հրամայէ զրահակառքերն ու հոն գտնուող քալաշնիքովները յանձնել ապստամբներուն:

***

«Մենք 43 հոգիով պահակ կեցած էինք հարիւրաւորներու դէմ. սակայն միշտ աւելի դիւրին է պաշտպանուիլ, քան՝ յարձակիլ» կը պատմէ Աշոտ: Ան վիրաւորուած է, ինչպէս նաեւ երկու ուրիշ Հայեր. սակայն դիմադրութիւնը յաջողութեամբ կ'աւարտի: Արեւածագին յարձակողները կը նահանջեն, ձգելով իրենց զինամթերքը, ինչպէս՝ հրթիռարձակ մը: «Թուրքերը միշտ իրենց հետ կը տանին իրենց մեռեալները, որպէսզի անոնց թիւը ծածուկ մնայ. միայն յաջորդ օրը շրջանին մէջ ծանուցուած թաղումներու թիւէն կարելի կ'ըլլայ տեղեակ դառնալ իրականութեան. այդ ճամբով գիտենք թէ այդ գիշերը Ազատի մէջ քառասուն Թուրք մեռած էր՝ կը շարունակէ Աշոտ:

Մինչ զօրքը կը ջանայ ապստամբներէն ետ առնել երեք զրահաւորները, ու մինչ յատուկ ուժերու ուղղաթիռ մը Ազերիներու գնդացիրներու թիրախ կը դառնայ, հայ մարտիկները կը փճռեն իրենք կարգադրել պատանդներու հարցը: Կը յաջողին պատանդ վերցնել երեք կարեւոր անձնաւորութիւններ որոնք իրենց համար փոխանակումի առաջին «դրամ»ը կ'ըլլան: Մնացեալը պիտի կարգադրուի աւելի ուշ, Ռիգայի մէջ:

Յունար 15-ին զինուորական վիճակ կը հռչակուի Ատրպէյճանի մէջ, նոր հանգրուան մը կը բացուի որ կը շարունակէ սաստկացնել Գետաշէնի բնակիչներուն զայրոյթը: «Այդ գիւղը ուր քիչ մնաց որ սպաննուէի, ահաւասիկ ամենայն օրինաւորութեամբ Թուրքերուն ձեռքը անցած է», կ'ըսէ Աշոտ: Կը պատահի այն որմէ կը վախնայինք, նախ Շահումեանի, ապա Ղարաբաղի համար» կ'ըսեն Հ.Հ.Շ.ի տղաքը. «երբ ուժը ձախողեցաւ, Թուրքերը փորձեցին դրամով տիրանալ մեզի ու արդէն յաջողած են իրենց առաջին ձեռնարկին մէջ»:

Ազերիներու ռազմավարութիւնը հետեւեալն է. ճակատումէ խուսափիլ ու ծանրանալ տկար կէտերու վրայ: Այդ կէտերը ծայրամասերու գիւղերն են, որոնք լքուած են երիտասարդներէն եւ ուր տուներուն մէջ քանի մը ծերուկներ կ'ապրին որոնք դժուար չէ ահաբեկել: Այս ձեւով տեղի տուաւ Քուշի – Արմաւիրը հազիւ վեց ամիս առաջ, ու այսօր Գետաշէնի ու Շահումեանի միջեւ պատնէշի մը վերածուած է:

Ու որովհետեւ Գետաշէնէն երկու քիլոմեթր հեռաւորութեան վրայի Կամօ եւ Ազատ գիւղերու բնակիչները ապահով չէին զգար իրենք զիրենք, կ'ուզեն մեկնիլ, Գետաշէնցիները որոշեցին գնել անոնց տուները: Սակայն նկատի չէին առած զօրքը: Արդարեւ, Յուն. 15-էն ի վեր Ներքին Նախարարութենէն 450 զինուորներ փակած են Հայերու հաղորդակցութեան ճամբաները, ընդհակառակն այս փոքր հայկական գիւղերուն ու ատրպէյճանական շրջաններու միջեւ երթեւեկը բոլորովին ազատ ձգելով: Արդիւնքը այն եղաւ որ ամսուան մը ընթացքին Ազատ գրեթէ ծախուեցաւ Խանլարի վարչակազմին ու Կամօ եւ Ազատ եւս նոյն ճակատագիրը պիտի ունենան:

Գետաշէնի մէջ զայրոյթը սաստիկ է. «Ազատ եւ Կամօ քաղաքին տիրապետող բարձունքին վրայ են, թշնամի առաջին հրացանին թիրախ ենք» կ'ըսեն անոնք. բացէ ի բաց կ'ամբաստանեն տեղւոյն հրամանատարը որ ծախուած է Ազերիներու: «Ատրպէյճանական կառավարութիւնը պաշտօնապէս 9 միլիոն ռուբլի յատկացուց այս գիւղերը գնելու համար ու Խանլարի խորհուրդը հարցը կը նկատէ կալուածային պարզ առուծախ մը, որովհետեւ այս տուները յետոյ շահով կը ծախուին անհատներու. իսկ տարբերութիւնը խորհրդային սպաներու եւ Խանլարի վարչականներուն բաժին կ'իյնայ»:

Այսօր Հայաստանի կառավարութիւնը կը պահանջէ որ զօրքը քաշուի մինչեւ հայ եւ ազերի բնակչութեան միջեւ գծուած սահմանը: Գետաշէնի բնակչութիւնը հարց կու տայ թէ ո՛ւր է յաջորդ հանգրուանը. իրե՞նք եւս պիտի պարտաւորուին իրենց տուները ծախել ու հեռանալ իրենց հողերէն: Կամ դատապարտո՞ւած պիտի ըլլան ապրելու մշտական սպառնալիքին տակ իրենց թշնամիին որ երկու քայլ հեռաւորութեան վրայ կայք հաստատած է: Հայաստանի մէջ ամէն մարդ սթափ ու գիտակից է հարցին նկատմամբ. արդէն Ղարաբաղի հարաւ-արեւմտեան ծայրամասին մէջ Բերդաձորի շրջանը վերջին օրերուն ենթարկուած է Գետաշէնի ճակատագրին. հոն եւս զօրքը նոյն դերը կը կատարէ: Տարակուսելի է որ Ղարաբաղցիները լուռ ու չէզոք մնան:

ԻՒՐՍԻՒԼԱ ԿՕԹԻՒ

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՆԻՒ – ՃԸՐԶԻԻ Ս. Վարդանանց Եկեղեցիին սրահին մէջ, Փետրուար 18, տեղւոյն Հ.Յ.Դ. «Դրօ» Կոմիտէի կազմակերպութեամբ նշուած է փետրուարեան ապստամբութեան ու արցախեան շարժման տարեդարձները: Զարմայր Սեդրակեանի հանդիսավարած երեկոյթին բանախօսութեամբ հանդէս եկած է Յարութիւն Մըսըրլեան, որուն յաջորդած է Հ.Յ.Դ. Երիտասարդական Միութեան երդման արարողութիւնը: Յարութ Գոչակեանի կնքահայրութեամբ հինգ երիտասարդներ մուտք գործած են Երիտասարդական Միութեան շարքերը:

***

ՊՈՍԹԸՆԻ Հայ Մշակութային եւ Կրթական Կեդրոնի սրահին մէջ, Փետրուար 18, տեղի ունեցած է հրապարակային դասախօսութիւն մը՝ «Արցախի հարցը օրինական տեսանկիւնէ» նիւթով: Հ.Յ.Դ. «Սարդարապատ» Կոմիտէի կազմակերպած երեկոյթին դասախօսած է լեզուաբան՝ Թամ Սամուէլեան:

***

ԼՈՍ – ԱՆՃԸԼԸՍԻ Ս. Պետրոս Եկեղեցիին «Գարակէօզեան» սրահին մէջ, Փետրուար 22, տեղի ունեցած է Վարդանանց հերոսամարտի տարեդարձին տօնակատարութիւնը: «Մարի Մանուկեան» վարժարանի ուսուցչուհի՝ Հերմինէ Սահակեանի կատարած բացումին յաջորդած են Վաչէ Սէմէրճեանի հայերէն եւ Գէորգ Քէօշկէրեանի անգլերէն բանախօսութիւնները: Վերջաւորութեան բեմ բարձրացած է «Մարի Մանուկեան» վարժարանին երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ իրենց ուսուցիչին՝ Արմէն Մանգակունիի:

***

ՆՈՐ ՋՈՒՂԱՅԻ «Արարատ» Միութեան Շահինշահրի մասնաճիւղին բացումը կատարուած է, Մարտ 2-ին, Իրանա – Հնդկաստանի թեմի պատասխանատուներու եւ Շահինշահրի հայ համայնքին անդամներու ներկայութեամբ: Շահինշահրի մէջ մարզա – մշակութային նման կեդրոն մը ունենալու մասին խօսած են մասնաճիւղի պատասխանատու Աւօ Նաւասարդեան ու միութեան արտօնատէր Թաթուլ Օհանեան: Վերջաւորութեան թեմի առաջնորդ՝ Կորիւն Արքեպիսկոպոս Պապեան բացման ժապաւէնը կտրած ու իր օրհնութեան խօսքը ըսած է:

– Շահինշահրի հայկական գաղութը նորաստեղծ է. քաղաքը կը գտնուի Սպահանէ քանի քիլոմեթր հեռաւորութեան վրայ:

***

ԹԷՀՐԱՆԻ Զարմահալ Միութեան «Յովհաննէս Թումանեան» սրահին մէջ, Փետրուար 25-ին, տեղի ունեցած է Վարդանանքի տօնակատարութիւնը: Օրուան Խորհուրդին նուիրուած բանախօսութեամբ հանդէս եկած է Յարութ Մարտիրոսեան: Գեղարուեստական բաժինէ մը ետք փակման խօսքը արտասանած է Արտակ Արքեպիսկոպոս Մանուկեան:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՀԻՄՆՈՒԱԾ Է ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

Տեղի ունեցած է Հայկական փիլիսոփայական ընկերութեան հիմնադիր ժողովը, որ յայտարարած է ընկերութեան ստեղծումը. ան պիտի համախմբէ նաեւ ներքին եւ արտաքին Սփիւռքի փիլիսոփաներ: Ընկերութեան պատուոյ նախագահ ընտրուած է ակադեմական Վ. Համբարձումեան, իսկ նախագահ՝ ակադեմական Գ. Ա. Բրուտեան: Արտասանուած ուղերձներով նշուած է այն գաղափարը թէ կարեւոր ուշադրութիւն պէտք է դարձնել երիտասարդ փիլիսոփաներուն, եւ թէ առանց անոնց հետ համատեղ աշխատանքի, կարելի չէ լուծել այն հարցերը որոնք կը ներկայացուին ժամանակակից փիլիսոփայական գիտական միտքին կողմէ:

Հիմնադիր ժողովը դիմում ուղղած է Խորհրդային Միութեան եւ աշխարհի փիլիսոփաներուն, կոչ ընելով որ զօրավիգ ըլլան Արցախի վերամիաւորման համար հայ ժողովուրդին կողմէ մղուած արդար պայքարին:

ՄԱՐԻ Յ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ԱՏԱՆԱՅԷՆ ՄԱՐՏԻՆԻ ԹՐՔԱԿԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑԸ

1909-1918

խմբագրութիւն՝ ԲԻՒԶԱՆԴ ԵՂԻԱՅԵԱՆ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԱՍ
ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԴՈՒՌԸ ՊՈԼՍՈՅ ՄԷՋ

Շաբթու օրերուն՝ մեր մանկական մարտադաշտի վերածուած թախտը այժմ լուռ ու հանդարտ է: Եղբայրս Մարտիրոսը՝ ամէնէն անառակը՝ հիմա անմեղ դառնուկի պէս պառկած, մերթ ընդ մերթ գլուխը վեր բարձրացնելով մունջ միմոսութիւններ կ'ընէ, մեզ խնդացնելով: Հօրս ակնարկը վերջ կու տայ մեր սպասումին.

– Տղա՛ք, ժամանակն է վար իջնելու. քանի դեռ ցօղը չէ չորցած պտուղներուն վրայ, երթանք թութ ուտելու:

Մրցումի արագութեամբ կը հագուինք ու սանդուխներէն գրեթէ գլտորուելով վար կը սահինք: Հայրս դեռ կը դանդաղի ծիրանի ծառին թեւերուն տակ, ու ծանր քայլերով կ'իջնէ վար: Արբշանքի պահը դեռ չէ վերջացած իրեն համար: Սանդուխի վարի աստիճանին նստած, խանդաղատանքով կը շոյէ չուրջը աճած ռահաններու եւ թեֆարուկներու թփիկները, ծծելով անոնց բոյրը:

Այգիներու մէջ, Կիրակին միակ օրն է որ այրերը իրենց թոյլ կու տան ամբողջ օրը գիշերանոցով պտըտելու: Այս գունաւոր հագուստներով անոնք կը կազմէին, մանաւանդ երբ քով – քովի գտնըւէին, կարծէք զանազան ազգերու դրօշակներ:

Այդ օրը, Եղնիկ Պապայի թթենին ժամադրավայրն էր բոլորիս: Ներկաներու մէջէն ամէնէն ճկունն ու դիւրաշարժը վեր կը մագլցէր, մինչ ուրիշներ սաւանները չորս անկիւններէն բռնած լարած կը սպասէին թթենիին տակ՝ թօթված ճիւղերէն վար թափող սաթէ հատիկներուն: Կը յիշեմ, անգամ մը ես ալ բարձրացած էի ծառին վրայ, եւ ճիւղ մը թօթափած ատենս կոտրեցաւ. բարեբախտաբար ինքզինքս հօրս թեւերուն մէջ գտայ: Ուրիշ օր մը, երբ մօրեղբօրորդիս Հրանդ ծառին ելած թութ կ'ուտէր, սարսափով տեսայ իժ մը իր կոխած ճիւղին վրայ. ան հազիւ նետուեցաւ վար, օձն ալ իր ետեւէն ցատքեց վար, սակայն վրիպած էր:

Մեր այգիներուն թութը երկու տեսակ էին. մեղրագոյն անուշ, եւ մոռ գոյն թթուաշ: Այս վերջին տեսակը Գրիգոր մօրեղբայրս ունէր իր այգիին մէջ: Ո՜րքան կռիւներ եղած են իր հովանիին տակ, Բենիամինին եւ իմ միջեւ: Հազիւ ծառին տակ հասած, ահա ան դիմացս կը ցցուէր հողէ դարանակալի մը նման, հայհոյելով գլխս կը վանէր:

Կիրակի միջօրէին, ամէն չարտախէ խուլ թնդիւններ կը լսուէին. կիներ ու աղջիկներ նստած՝ ոչխարի թարմ միս կը ծեծէին: Ատանայիին ազգային ճաշն էր հում միսով քէօֆթէն: Առանց չիյ – քէօֆթէյի կարելի չէր Կիրակիի կէսօրուան ճաշ ըմբռնել: Ծեծուած միսի ձաւարով շաղուածքին մէջ կը լեցնէին կարմիր կծու պղպեղ, աղ, ազատքեղ, անանուխ ու կանաչ սոխ, ու կ'ուտէին՝ հետը թրթուախառն աղցանով:

Ձաւարով պատրաստուած քէօֆթէներու տեսակները շատ են: Չիյ – քէօֆթէի յաջորդ պատուականը՝ Գըյմալը – քէօֆթէն, շաղուածքին միջուկը լեցուած՝ տապկուած դըյմայով ու սոխով: Նաեւ Սինի – քէօֆթէսի, որ գըյմալըին տափակցուած տեսակն է՝ ափսէի մը մէջ: Ապա, Իչքիլի – քէօֆթէ, Եահնիլի – քէօֆթէ, Ոսպով – քէօֆթէ ու Քիւրտ – քէօֆթէ՝ առանց միսի, միայն ձաւարով եւ ալիւրով շաղուած ու լոլիկի ջուրով համեմուած: Մանաւանդ ձմրան ատեն, Թարխանալը – քէօֆթէ, միջուկը՝ ձարպով, եւ արգանակը՝ ցորենի ծեծածով մածունապուր: Հակառակ կլիմայի տաքութեան, Ատանացիներ կը սիրէին զանազան ձեւերով համեմուած այս բոլոր դժուարամարս կերակուրները:

Կիրակի յետմիջօրէն յատկացուած էր այգիէ – այգի այցելութեանց: Այրերը իրենց գիշերանոցներու վրայէն վերարկուներ հագած, պճնասէր կիները իրենց գլխուն վերեւ գոյնզգոյն հովանոցներ բացած, որթատունկերու միջեւ արահետներէն կ'անցնէին թափօրները, զուարթ մանուկներու ոստոստումով: Ապա նըստոցներու ծառաստուեր հովանիին տակ, այրերը ընկողմանած քիրէվիթներու բազմոցին, կը խօսակցէին, սուրճով ու կլկլակով մեծարուած: Մինչ կիները ունէին իրենց անվերջանալի խօսակցութեան նիւթերը, այրերը կը հետաքըրքըրուէին ընդհանրապէս օրուան քաղաքական լուրերով: Միսաք Մօրեղբայրս, որ ամէնէն աւելի զարգացածը եւ հմուտ թրքերէն գիտցող էր, թերթ կը կարդար անոնց, եւ իրարու կարծիք կը յայտնէին: Այդ օրերու թերթերը լի էին Պալքանեան պատերազմի լուրերով: Կը յիշեմ նաեւ, Ատլանտեան Ովկիանոսի մէջ իր առաջին ճամբորդութիւնը ընող հսկայ Թիթանիկ նաւուն ընկղմելու լուրը, որ ամէնուն կուրծքէն ցաւի ու կարեկցութեան հառաչներ խլեց, պատմելով անոնց վերջին երգերն ու աղօթքները:

Տօթէն հեւացող այգիներու վրայ երեկոյեան սիւքը հեզհեզ օդը կը զովացնէր, երբ ամէն ընտանիք իր չարտախին հանդիստը գտած կ'ըլլար: Ու վերջալոյսի չքնաղ ժամուն, սիրատենչ սոխակին հոգեյոյզ գեղգեղանքը կը հնչէր: Շատախօս ճպուռը արդէն շատոնց լռած կ'ըլլար իր տաղտկալի ձայնով:

(Շար. 79)

(Շար. Ա. էջէն)

նը Ղարաբաղէն բաժնող տարածքը: Այլ խօսքով ռազմագիտական կարեւորագոյն կէտն է: Ներկայիս, հոն կայ 6.700ի մօտ բնակչութիւն, շրջապատուած 82.000 Ադրբէջանցիներով: Առաջին էջ արդէն, Արմէնփրէսի լուրը, Մարտ 11 թուականով նախատեսել կու տար ինչ որ կը պատահի:

× Նկատի առնելով որ ընտրութիւններու կապակցութեամբ գործողութիւններու ընթացքին խախտումները կը բազմանան, ՀՀՇ-ի վարչութիւնը Հինգշաբթի, Մարտ 15-ին երեկոյեան գումարած իր նիստի ընթացքին, որոշած է որ ՀՀՇ-ի բոլոր անդամները թեկնածու ըլլան:

× «Գթութիւն» բարեգործական կազմակերպութիւնը, նիւթական կարեւոր յատկացում մը ըրած է Արցախի բնակչութեան, որուն վիճակը տագնապալի դարձած է, մէկուկէս ամսուան գործադուլէն ետք:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՊԱՂՏԱՏ ոչ մէկ կարեւորութիւն տըւաւ Տիկին Թաչըրի եւ այլ դիմումներու, ու կախաղան հանեց ծագումով պարսիկ անգլիացի լրագրողը՝ Ֆարզատ Պազոֆթ, 31 տարեկան, որ թղթակից էր Օպզըրվըրի: 1989-ին 200 այլ արեւմըտեան լրագրողներու հետ Իրաք հրաւիրուած էր, ընտրութիւններու առթիւ: Ինք, սակայն, սովորականէն աւելի հետաքրքրութիւն ցոյց տուած էր եւ անոնց արտօնութեան սպասելու փութացած էր Պաղտատի հարաւը, ուր զինուորական ճարտարարուեստի համալիր մը պայթած էր եւ կ'ըսուէր թէ հարիւրաւոր մեռեալներ կային: Վերադարձին կը ձերբակալուէր որպէս լրտես (Սեպ. 15) Պաղտատի օդակայանը, ուրկէ կը պատրաստուէր մեկնիլ, սfուփը պայուսակներուն մէջ: Հոկ. 31-ին, հեռատեսիլէն «կը խոստովանէր» թէ իսրայէլեան գաղտնի սպասարկութեանց գործակալ է: Դեռ այսօր, իրաքեան մամուլը իր գրաւոր խոստովանութիւնները հրատարակած է: Անգլիա ետ կանչեց իր դեսպանը, աշխարհ վրդովուած է, մինչ Իրաքի լրատուութեան նախարարը յայտարարեց. - «Տիկին Թաչէր Պազոֆթը կ'ուզէր՝ ողջ: Իրեն կը վերադարձնենք տուփի մը մէջ»:

ԻՍՐԱՅԷԼԻ կառավարութիւնը, ինչպէս կը սպասուէր, 55-ի դէմ 60 ձայնով տապալեցաւ, առաջին անգամ ըլլալով իր պատմութեան մէջ (իր ստեղծումէն ի վեր): Լիքուտը իշխանութեան գլուխ էր 13 տարիէ եւ հիմա ընդդիմադիր կուսակցութիւն պիտի դառնայ: Շամիր դեռ կը վարէ փոխանցման շրջանի սեղմ դահլիճ մը, մինչեւ նոր կառավարութեան մը կազմութիւնը:

ՌՈՒՍԻՈՅ մէջ, համագումարի առաջին գիշերն իսկ, «անբնական» զինակցութիւնները սկսան: Այսպէս Շըվէնըման, որ այնքան խստօրէն կը քննադատէր Մօռուա - Ժոսփէն բանաձեւի եւրոպական քաղաքականութիւնը, միացաւ անոնց, մինչ Ֆապիուս յանկարծակի յատուկ համակրանք մը զգաց Փոփըրէնի հանդէպ:

ՎԱՏԻԿԱՆ ԵՒ ԽՈՐՀ. Միութիւն դիւանագիտական յարաբերութիւններ կը հաստատեն, նախ պաշտօնական ներկայացուցիչներու փոխանակումով, որոնք արդէն իսկ նշանակուած են:

ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ երեսփոխաններու համագումարը բանաձեւ մը քուէարկեց մերժելով Լիթուանիոյ անկախութեան հռչակումը, չեշտելով թէ Վիլնիուսի Գերագոյն Խորհուրդի որոշումները «օրէնքի ուժ չունին»:

ՆՈՒՍԱՅՊԻՆԻ (հարաւ - արեւելեան Թուրքիա) մէջ լուսարդել հաստատուած է, վերջին բախումներու հետեւանքով: Այդ բախումները տեղի ունեցած էին 2 Քիւրտերու յուղարկաւորութեան ատեն:

ՓԼԷՊՈՑ ամսաթերթի Թրքական հրատարակութեան նախկին խմբագրապետը՝ Մէթին Զէյնիօղլու 1096 տարուան բանտարկութեան դատապարտուած է բռնաբարած ըլլալով պատանիները պաշտպանող օրէնքը, կը գրէ Կիւնէշ: Ենթական Արեւմտեան Գերմանիա ապաստանած է:

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935
SIRET : 51027317 A R.C. Paris

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Տէր եւ Տիկին Սեւան Աւետեան եւ զաւակները կը ծանուցանեն թէ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի իրենց հօր եւ մեծ - հօր՝

ԱՒԵՏԻՍ ԱՒԵՏԵԱՆԻ

մահուան քառասունքին առթիւ, Կիրակի, Մարտ 18, Փարիզի Ս. Յովհաննէս - Մկրտիչ Եկեղեցին:

Ի գիտութիւն ողբացեալի յիշատակը յարգողներուն:

Կ'ՈՒԶՈՒԻ

ՄԱՐՍԷՅԼ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Մայր Եկեղեցւոյ Վարչութիւնը կը փնտռէ քարտուղար մը, որ տիրապետէ հայերէն եւ ֆրանսերէն լեզուներուն հաւասարապէս: Թեկնածուները կրնան զիմել ամէն օր ժամը 9-էն երեկոյեան մինչեւ 17, հետեւեալ թիւերուն.-

91.77.84.70 91.77.89.30

Հասցէ՝

339, avenue du Prado
13008 Marseille

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ

ՓԱՐԻԶ. - Ժ. Զիլինկիրեան 200 Ֆր.:

***

ՎԱՆՎ. - Տէր եւ Տիկին Սուրէն Փափազեան 200 Ֆր.:

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Շրջանային Վարչութիւնը խոր վշտով կ'ողբայ վեթերան ընկերուհի՝

ՄԱՆՆԻԿ ՄԵԾԱՏՈՒՐԵԱՆԻ

մահը, որ պատահեցաւ Մարտ 11-ին, եւ Միութիւնս խորին ցաւակցութիւններ կը յայտնէ ողբացեալին ընտանեկան պարագաներուն:

Ողբացեալը եղած է կազմակերպութեանս նախաձեռնող սերունդէն ու այն բացառիկ համեստ բայց մեծ մասնորդականներէն, որ ողջ ի բռին աշխատեցան՝ զարկ տալով միութեանս ազգանուէր գործին:

SÉCURITÉ ET DÉMOCRATIE POUR L'ARMÉNIE

COORDINATION AIDE D'URGENCE A L'ARMENIE
vous invite à une réunion publique
LE MERCREDI 21 MARS A 21 HEURES
sous la Présidence du

Prof. Alexandre Minkowski

avec la participation de membres
de la Direction du Mouvement National Arménien

Levon Ter Petrossian
membre du Présidium du Soviet Suprême d'Arménie

Raphaël Papayan
président de la Ligue Arménienne des Droits de l'Homme

Babken Ararkstian

et des personnalités politiques françaises

EXPOSITION DE PHOTOS RECENTES D'ARMENIE ET DU KARABAGH

Ouverture de la salle à 20 h 30
MAISON DE LA CHIMIE
28 bis, rue Saint-Dominique, 75007 Paris — M° INVALIDES
— participation aux frais 50 frs. —

Les dons financiers doivent être libellés à :
«COORDINATION AIDE D'URGENCE A L'ARMENIE»
B. P. 84 - 75862 Paris Cédex 18 - Tél. (1) 48 80 72 88
ou
par virement bancaire à la Société Générale - Tour Maine Montparnasse
33, avenue du Maine - 75755 Paris Cédex 15
Compte 000 5053 606 3 - Clé Rib 93

Meubles **Ghazarian**

4.000 m² de mobiliers présentés en ambiance

Z.I. Vitrolles à 20 km de Marseille tél. : 42. 89. 27. 47

"Բացառիկ զեղչ «Յառաջ»ի բաժանորդներուն"

MARSEILLE

La Maison de la Culture Arménienne présente

Musiques, Chants et Danses d'Arménie

30 jeunes artistes
DU PALAIS DES PIONNIERS ET D'ECOLIERS
«GHOUGAS GHOUGASSIAN»
d'Erevan
Samedi 24 Mars à 20 h 45
THEATRE DE L'ODEON
162, La Canebière

Réservations :

— M.A.J.C. 91.50.15.09
— BOTIPOP 91.54.43.54
— ODEON 162, La Canebière

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE
Section Lyon-Villeurbanne

Grand Dîner Dansant

dans les salons du
Novotel Lyon Bron
2, rue Lionel Terray — Bron
animé par l'orchestre *Paros*
Samedi 24 mars à partir de 20 h 30

Réservations :

Tél. : 78.23.54.00 78.75.90.30
Après 19 heures

Participation
250 F. *Tenue correcte exigée*

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE D'ALFORTVILLE

RECITAL EXCEPTIONNEL

«Chants d'amour et d'espoir»
par un *achough des temps modernes*

ROUBEN YEREVANTSI
Chanteur - Compositeur - Parolier

de Erevan
actuellement en France
Samedi 24 mars à 20 h 45

Participation
aux frais 40 frs.

9, rue de Madrid — 94140 ALFORTVILLE
Tél. : 43 - 76 - 55 - 89

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ
Պ. ՕՏՏՈՅԻ ԼԷՈՆ ՍԱՍՈՒՆԻ
ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ

- ՇԱՐԺԱՆԿԱՐ -

Կիրակի, Մարտ 25, ժամը 15-ին՝
շարժանկարի լուսարձակում
«ԱՆՈՅՇ» օփերան
Մարսէյլի Հայ Մշակոյթի Տան մէջ
12 - 14, rue Saint Bazile

Տոմսերու գին՝ 40 ֆրանք:
Փոքրերու՝ 20 ֆրանք:

Տոմսերը կը վաճառուին Մշակոյթի Տունը:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Շաւիլի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ Հոգաբարձութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ գումարները փոխան ծաղկեպսակի՝ Նշան Պետեանի մահուան առթիւ. - Տիկին Սինանեան 200, Տիկին Էլիզ Գոչեան 300, Տիկին Մարի Սարաֆեան 500, Տէր եւ Տիկին Հանրի Շիրինեան 500, Օր. Փիլավեան 200, Տիկին Լուիզ Պետեան 100, Տէր եւ Տիկին Ժաք Պետրոսեան 300, Տէր եւ Տիկին Յակոբ Պետեան 200, Տէր եւ Տիկին Գրիգորեան 100, Տէր եւ Տիկին Մելքոն Պետրոսեան 200, Տէր եւ Տիկին Վ. եւ Մ. Հարեան 500 Ֆր.:

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ 20
MARDI
20 MARS
1990

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

LE NUMERO : 4,00 F

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48 00 06 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E
ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա. Տար. 800 Ֆ. — Վեցամսեայ : 410 Ֆ.
Արտասահման. Տար. 1.100 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
950 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

65րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 17.235 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 65e ANNÉE — No 17.235

ՔՈՀԼ ՅԱՂԹԵՑ... ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԳԵՐՄԱՆԻԱ

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅ-ԴԵՄՈԿՐԱՏ ՋԱԽՋԱԽԻՉ ՅԱՋՈՂՈՒԹԻՒՆ

1932-էն ի վեր, առաջին անգամ է որ Գերմանիա (արեւելեան կողմը) ազատ ընտրութիւն կ'ունենար: Հոս ալ հարցախոյզերը սխալած են եւ չատ մեծ համեմատութիւններով, քանի որ կը նախատեսէին սոսիալ - դեմոկրատ (ընկերվարական) լայն յաջողութիւն մըն եւ համայնավար պարտութիւն: Արդիւնքը բոլորովին տարբեր պատկեր մը պարզեց եւ այս ընտրութեանց գլխաւոր անակնկալն եղաւ ընկերվարականներու (սոսիալ - դեմոկրատ) պարտութիւնը: Մնաց որ Համայնավարներն ալ գէշ արդիւնք մը չարձանագրեցին, կը «դիմադրեն» եւ ձայներու 16,29%ով հեռու են արհամարհելի ըլլալէ: Քրիստոնեայ - դեմոկրատ կուսակցութիւնը ձայներու 40,96%-ին տիրացաւ եւ միացած գերման ընկերային Միութեան և դեմոկրատ Վերածնունդին, պահպանողական այս 3 կուսակցութիւնները, համախմբուած՝ «Գերմանիոյ համար Զինակցութիւն» անուան տակ կը հասնին 48,37%-ի, մինչ Ընկերվարականները 21,98% ստացան միայն: Գլխաւոր երեւոյթը մասնակցութեան մեծ համեմատութիւնն էր, քանի որ աւելի քան 90% էր:

Այս արդիւնքները վերջնական բնոյթ չունէին տակաւին երկուշաբթի առտու, բայց չեն կրնար մեծ փոփոխութիւններ կրել:

Հարցումները չատ են անշուշտ: Եւ ընդհանուր ձեւով կ'ըսուի թէ Գերմանացիք (12 միլիոն ընտրող) գաղափարներու համար չքուէարկեցին, այլ՝ տօլչմարքին եւ շուկայի տնտեսութեան եւ մանաւանդ՝ վերամիացման:

Լօթար տը Մէզիէր, որ նախագահն է քրիստոնեայ - դեմոկրատ կուսակցութեան եւ հաւանաբար նոր նախարարապետը, կը խոստովանի թէ ինք ալ նման ծաւալուն յաղթանակ չէր իսկ յուսար: Ծնած 1940-ին, Մէյէն Փրուսիա գաղթած Ֆրանսացի Հիւկընոներու չառաւիղն է:

⁂

ԸՆԿԵՐՎԱՐԱԿԱՆ ԱԹՈՌԱՄԱՐՏԸ ԱՆԵԼԻ ՄԷՋ

ԾԱՆՐ ՏԱԳՆԱՊ ԵՒ ՏԽՈՒՐ ՊԱՏԿԵՐ

Կարելի չէ համագումար որակել, ինչ որ տեղի հակամարտութեան մը եւ մանաւանդ աթոռամարտի մը սահմանները չանցաւ: Ոչ գաղափարներու, ոչ ծրագրերու վէճեր, այլ միայն անձերու սին հաշիւ, սակարկութիւններ, հուսկ՝ տագնապ եւ անել: Առաջին անգամն է, 1971-էն ի վեր (Էփինէ) որ ոչ իսկ ընտրութիւն կարելի կ'ըլլար ընել եւ ժողովը վերջ կը գտնէր յուսախաբ ընելով հազարաւոր պատգամաւորները եւ առանց աթոռի ձգելով «փիղերը» ինչպէս մկրտուած էին զանազան հոսանքներու պարագլուխները: Տիւ եւ գիշեր տեւեցին տեսակցութիւնները եւ ջանքերը համագրում մը յաջողելու համար, բայց ի զուր: Եթէ Լ. Ֆապիուս գիջեցաւ որ Մօռուա քարտուղար մնայ, կարելի չեղաւ զինքը համոզել որ գոհանայ իրեն տրուած աթոռներով ղեկավարութեան մէջ: Նման ֆութպոլի մրցումներու «երկարաձգումներ» տեղի կ'ունենան եւ Երեքշաբթի օր, նոր փորձ մը պիտի ըլլայ Փարիզ ելք մը գտնելու, Չորեքշաբթի ալ տնօրէն Կոմիտէի 131 անդամները պիտի ընտրեն Ա. քարտուղարը:

Միթերանտիզմը թաղուեցաւ եւ ծայր տուաւ «ժառանգութիւնը» բաժնելու կռիւը, երբ դեռ ենթական չէ մեռած: Ֆապիուս ջանաց ինքզինքը պարտադրել, ընդդէմ՝ Ժոսփէնի, բայց Ռոքառի մեծ պարտեալը, ինքը՝ ընկերվարական կուսակցութիւնն է:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԿՈՐԲԱՉՈՎ ճչդեց, որ իր ղրկած հեռագիրը Լիթուանացիներու «վերջնագիր» չէր այլ՝ «Երեսփոխաններու համագումարին որոշումը ըստ Սահմանադրութեան»: Նախապէս ըսուած էր, որ երեք օրուան վերջնագիր մը տրուած է Վիլնիուսի իշխանութեանց, որպէսզի չեղեալ հռչակեն Գերագոյն Խորհուրդի անկախութեան «ապօրինի» որոշումը: Կիրակի օր ալ, Լիթուանիոյ մայրաքաղաքին մէջ, անկախութեան ընդդիմադիրներու ցոյցը աւելի քան 50 հազար հոգի համախմբած էր: Լիթուանացի ղեկավարներ Մոսկուա գացին Երկուշաբթի օր ելք մը գտնելու համար: Տեղւոյն վրայ տեղի տալու ոչ մէկ տրամադրութիւն կար:

ԱՆԱՏՈԼԻ ԼՈՒԿԻԱՆՈՎ, 59 տարեկան, Գերագոյն Խորհուրդի նախագահ ընտրուեցաւ ձայներու 54%-ով եւ կը դառնայ Պետութեան երկրորդ դէմքը: Բարեփոխուած Սահմանադրութեան համաձայն, կը փոխարինէ նախագահը, այս վերջնոյն անկարողութեան պարագային:

ՉԵԽՈՍԼՈՎԱՔԻՈՅ նախագահը՝ Վացլաւ Հաւէլ Ֆրանսայի պաշտօնական հիւրն է: Պաշտօնականէն դուրս ալ, բազմաթիւ տեսակցութիւններ կ'ունենայ Ֆրանսա ապաստանած այլախոհներու հետ եւ դերասաններու, որոնք իր թատերգութիւնները խաղցած են, երբ բանտն էր:

ՄԱՐԶԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

● 65-ԱՄԵԱԿ ՆԻՍԻ ԱԿՈՒՄԲԻՆ

Ֆրանսահայ ակումբներու միջեւ, Նիսի Հայ Մարզական Միութիւնը անկասկած ամէնէն տարէցն է՝ որ կը շարունակէ գործել, 1925-էն ի վեր, առանց անուն փոխած ըլլալու: Նիսի ակումբներուն մէջն ալ կը նկատուի մարզական ռահվիրաներէն մէկը: Չորս - հինգ ակումբներ միայն ծնած են իրմէ առաջ այս քաղաքին մէջ եւ կը պահեն մինչեւ հիմա, իրենց ինքնութիւնը: Գլխաւորը համբաւաւոր Օլէմփիք Ժիմնասթն է՝ որուն բերդապահը - յիշենք անցողակի - 1954ին, Հայ մըն էր՝ Հայրապետեան, երբ շահեցաւ Ֆրանսայի բաժակը:

Ներկայիս Հ.Մ.-ը չունի ֆութպոլի խումբեր. հայ տղաքը այս մարզաձեւին չատ մօտ չեն Նիս, ինչպէս ուրիշ տեղեր: Յոգնեցուցիչ է կ'երեւի, մանաւանդ չաբթուան մէջ անհրաժեշտ մարզումներու պատճառաւ...

Ունի սակայն պասքէթպոլի խումբեր եւ կը շարունակէ նշուիլ տեղական մարզական կեանքին մէջ: Կը պատրաստուի տօնել մօտերս իր 65-ամեակը: Այս առթիւ կը ծրագրէ պատուել, հանդէսի մը ընթացքին, շրջանային հայածնունդ մարզիկները՝ որոնք փայլած են անցեալին, կամ յաջող են ներկայիս ալ, զանազան մարզաձեւերու մէջ: Յայտագրին մաս պիտի կազմեն նաեւ պասքէթպոլի մրցումներ:

● ՅԱՋՈՂՈՒԹԻՒՆԸ ԿԸ ԽԱՆԴԱՎԱՌԷ

Վիլժօրպանի Հայ Մշակոյթի Տան սեղանի թէնիսի խումբը առաջատար է միշտ Ռոնի 3-րդ կարգի ախոյենութեան մէջ, մրցաշարքը կը վերջանայ Ապրիլ 19-ին:

Խմբապետը, Հրանդ Աբրահամեան, կը յուսայ որ Հ.Մ.Տ.-ը պիտի ըլլայ իր խմբակին ախոյեանը եւ պիտի որակուի խաղալու, յառաջիկայ մրցաշրջանին, աստիճան մը վեր դասակարգի մէջ:

Այս յաջողութիւններու չարքը խանդավառած է նաեւ պատանիներ՝ որոնք կ'ուզեն երկրորդ խումբ մը կազմել. այդ նպատակաւ կը փնտռուի աւելի ընդարձակ սրահ մը:

● ՅԱՋՈՂ ՁԻՒՆԻ ՎՐԱՅ

Անահիտ Թաշճեանէն յետոյ, որեւէ «եան» չէր երեւցած դահուկավազքերու մէջ, բարձր մակարդակի վրայ: Անահիտ աղջիկն էր նախապատերազմեան տարիներուն իտալահայ անուանի մարզիկի մը, Յակոբ Թաշճեանի՝ նիզակի ախոյեան: Երկու տասնեակ տարիներ առաջ, Օր. Թաշճեան մաս կը կազմէր Եւրոպայի ընտրանիին դահուկի (ski) ալպեան մարզաձեւերուն մէջ: 1972-ին եղած էր ուսանողներու աշխարհի ախոյեանուհի:

Անկէ ի վեր, անցեալ չաբաթ միայն հանդիպեցանք «եան»ի մը լուագոյններու չարքին մէջ: Քրիսթի Թէրզեան, Ամերիկացի: Երկրորդ մրցանակ, աշխարհի բաժակին ի հաշիւ, երկար ոլորապտոյտ վայրէջքի մը մէջ (Slalom Géant): Իր առաջին կարեւոր յաջողութիւնը Եւրոպայի մէջ: Դժբախտաբար չունինք տակաւին, իր ծնողաց մասին, իր հայութեան աստիճանին մասին, ստոյգ տեղեկութիւններ:

● ԽՈՍՏՄՆԱԼԻՑ ՍԿԱՒԱՌԱԿ ՆԵՏԵԼՈՒ ՄԷՋ

Թէեւ աթլէթիզմը, Հայաստանի մէջ, ետ մնացած մարզաձեւ մըն է, բաղդատմամբ խորհրդային մակարդակին, այսուհանդերձ երբեմն մէջտեղ կ'ելնեն մէկ - երկու արժէքաւոր մարզիկներ: Օրինակ՝ էմմիեանը:

Ուրիշ անուն մը վերջերս՝ Գենատի Բարսեղեան: Ծուրջ 18 տարեկան այս պատանին սկաւառակը նետած է 57,84 մեթր հեռու եւ արժանացած Խորհրդային Միութեան ախոյեանի տիտղոսին, իր տարեկիցներուն միջեւ:

Խոստմնալից արդիւնք մը: Հարց է սակայն թէ պիտի շարունակէ՞ գրաղիլ այս մարզաձեւով քանի մը տարիներ: Կը պահանջէ աշխատանք եւ զոհողութիւն, հասնելու համար չափահասներու միջազգային մակարդակին: Պէտք է անցնիլ 65 մեթրէն անդին...

ՎԱՂԻՆԱԿ ՄԻՍՔՃԵԱՆ

ՎԵՐՋԻՆ ՕԾՈՒՄ ԵՒ ՅՈՒՂԱՐԿԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՇՆՈՐՀՔ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ

Պատկառելի արարողութիւն մը, անթերի կարգապահութիւն մը յատկանշած են Շնորհք Պատրիարքի յուղարկաւորութիւնը, որ կը կատարուէր Կիրակի օր, Մարտ 18-ին, Գումգափուի Մայր Եկեղեցւոյ մէջ: Այս տպաւորիչ կարգ ու կանոնին համար, անկասկած գնահատանքի արժանի է կարգադիր յանձնախումբը, որու կը նախագահէր Մեսրոպ Եպիսկ.:

Խուռներամ բազմութիւն մը, 5000-էն 10.000 ըստ ականատեսներու, փութացած էր իր վերջին յարգանքը մատուցանելու այն բացառիկ հոգեւորականին, որ եղաւ Շնորհք Արք.:

Յետագային ձգելով մանրամասնութիւնները, ըսենք առայժմ որ բազմութենէն զատ, կային անշուշտ բազմաթիւ անձնաւորութիւններ եւ ներկայացուցիչներ: Յիշենք Հանրապետութեան նախագահ Էօզալի կողմէ հազարապետ Մէվլուտ Արթվինլի, Խորհրդարանի ներկայացուցիչ Է. Խօճալան, Պոլսոյ փոխ - կուսակալ Ռեմզի Կիւրսիւ, փրոթոքոլի տնօրէնը, Պոլսոյ քաղաքապետը Սէօզէն, համալսարանի փոխ-տեսուչը, վերատեսուչը, Կղզիներու քաղաքապետը, Միացեալ-Նահանգներու, Խորհ. Միութեան, Իտալիոյ, Սպանիոյ, Հոլանտայի, Յունաստանի, Ֆրանսայի, Անգլիոյ, Իսրայէլի հիւպատոսները: Եկեղեցականներու կարգին՝ Վատիկանի նուիրակը՝ Սերճիօ Սեպասթիանի եւ Փիէր Եպիսկ. Տիւփրէ, Յունաց Տիմիթրիոս Պատրիարքը, Ասորիներու կրօնապետը՝ Ե. Չէթին, Պուլկար Եկեղեցւոյ ներկայացուցիչը, Գերման կաթողիկէ Եկեղեցւոյ, Հայ կաթողիկէ վիճակաւոր՝ Յովհ. Արք. Չոլաքեան, Ասորի կաթողիկէ Եկեղեցիէն՝ Եուսուֆ Թաչ, Քէնթըրպըրիի Արք.ի ներկայացուցիչ՝ Եան Շերպուտ, Մխիթարեան Միաբանութեան կողմէ՝ Հ. Յակոբոս Զոփուրեան եւ Հ. Կոմիտաս Մանուկեան, փրանսիսկեան Հայրերու կողմէ Հ. Ա. Սամուտ, Հռոմի Ս. Էճիտիօ հաստատութեան ներկայացուցիչը՝ Տօն Մարքօ Կնաւի եւլն. եւլն.:

Յատկապէս Պոլիս ժամանած հայ հոգեւորականներէն էին՝ Արտակ Արք.՝ յանուն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան, Գիւտ Արք.՝ Երուսաղէմի Պատրիարքութեան եւ Եւրոպայի Հայց. Եկեղեցիներու, Տիրայր Արք. (Ռումանիոյ եւ Պուլկարիոյ թեմեր), Վազգէն Արք. (Գանատա), Աղան Արք. Պալիօզեան (Աւստրալիա), Աւագ Եպիսկ. Ասատուրեան (Իրաք), Բարգէն Եպիսկ. Վարժապետեան (Ուաշինկթըն), Տարօն Ծ. Վրդ. (Նիս), Մեսրոպ Քհնյ. Ժամկոչեան (Փարիզ) եւլն.: Ամբողջ արարողութիւնը տեւեց ժամը 10-էն 14.30: Պատարագեց Ներսէս Արք. Պօզապալեան, որ կարդաց նաեւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին խօսքը, օծումը կատարեց Շահան Եպիսկ. որ խօսեցաւ նաեւ տպաւորիչ դամբանական մը:

Օտար Եկեղեցականներու աղօթքէն ետք աւարտեցաւ եկեղեցական արարողութիւնը ու Պատրիարքին դագաղը դրուեցաւ Պատրիարքարանի դրան առջեւ: Թափօրին նախագահեց Արտակ Արք.: Հոս դամբանականներ խօսեցան տոքթ. Վարդ. Շիկահեր, Ռոպէր Հատտէճեան եւ Անդրանիկ Մուրատ Ճինկէօզ: Պատրիարքարանէն Շիշլիի գերեզմանատունը թափօրին նախագահած է Գիւտ Արք.: Պատրիարքին բաց դագաղը տարուած է պատրիարքներու թաղամասը, ուր իր վերջին հանգիստը կը գտնէ Շնորհք Արք., Խաչատուրեան Պատրիարքի կողքին: Պատրիարքին վրայէն, ապա, հանուած են եկեղեցական զգեստները ու դագաղը փակուած է:

Հոս, դամբանականները խօսած են յանուն Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Իրանի Հայոց Առաջնորդ՝ Արտակ Արք. ու Արեւմտեան Եւրոպայի եւ Երուսաղէմի Պատրիարքութեան կողմէ՝ Գիւտ Արք.: Շահան Եպիսկ.ի վերջին աղօթքով վերջ գտած է թաղման կարգը: Իրիկունը Պատրիարքարանին մէջ ճաշ մը կը տրուէր օտար հոգեւորականներուն:

ՅԱՌԱՋ»Ի ՏԵՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ «ՄԱՇՏՈՑ»Ի ՀԻՄՆԱԴԻՐՆԵՐԷՆ ԱՒԵՏԻՔ ԻՇԽԱՆԵԱՆԻ ՀԵՏ

Հայկական գրեթէ համընդհանուր զարթօնքը որ յայտնուեցաւ վերջին տարիներուն, իր ստեղծած անակնկալի զգացումին, խանդավառութեան հետ, քաղաքականին քով մերկացուց նաեւ կարգ մը մշակութային հարցեր. անոնք գոյութիւն ունէին միշտ, սակայն արտաքին ու թոյլատու պայմաններուն միացուցած մեր ջայլամի հոգեբանութիւնը, տարիներով յաջողեցանք անտեսել զանոնք, կարծելով որ ատիկա բաւարար կ'ըլլար անոնց գոյութիւնը ժխտելու: Սակայն դէպքերը ընթացան իրենց բնականոն ընթացքով ու մեր անտեսումի ճիգերը տուին ճիշդ հակառակ արդիւնքը: Այդ հարցերը, ցաւերը մեր անտարբերութեան պարարտ հողին մէջ ծլած, ծաղկած ու ճիւղաւորուած, այսօր մեր դէմ կը ցցուին գրեթէ յաղթական: Անոնք կը ստիպեն մեզի որ քաղաքական, ընկերային բազմազան ու բարդ հարցերով բեռնաւոր մեր առօրեային մէջ ժամանակ, միտք, հոգի ու նիւթական յատկացնենք նաե՛ւ իրենց: Նոր ժամանակներու եւս ժողովուրդը կարենալ ըլլալու համար, նախ պէտք է կերտենք մե՛ր նոր ժամանակը. ու այդ գործընթացին առաջին հանգրուանը կամայ ու ակամայ գործուած սխալներու սրբագրութիւնը կը կազմէ:

Այսօր, նոր ժամանակի կերտումին համար պէտք է լուծենք մեր քաղաքական հարցերը, ընկերայինը, մշակութայինը. բոլորին որպէս հասարակաց յայտարար կը յայտնուի ու ինքզինք կը պարտադրէ «վերահայացում» եզրը: Նոր ժամանակը պիտի յատկանշուի մեր վերադարձով՝ դէպի մեզի. մեր վերահայացումով ամէն մէկ մարզի մէջ. ամէնէն աննշան կարծուածէն, մինչեւ ամէնէն կենսականը:

Քաղաքական ոլորտին մէջ, «միայն իր սեփական ուժին վստահել»ու տարազով սահմանուած ըմբռնումը, մեծամասնութեան մը ողջմտութեամբ ու նաեւ «հովանաւոր», «պահապան» նկատուած դիրքերու նորանոր դաւերուն շնորհիւ, բաւական ճամբայ կտրեց արդէն. եթէ կը մնան միշտ այլընտրանքներ առաջարկող յամառներ, ատիկա եւս բնական ընթացքի մը խորհրդանիշը պէտք է նկատել միայն. ե՞րբ, ո՞ր հաւաքականութեան կեանքին մէջ հրաշքներու կարելի է հանդիպիլ. ամբողջ հաւաքականութիւն մը երջանիկ բացառութիւններու ընդհանրացումի երեւոյթ մը չէ եղած երբեք: Հոն միշտ պիտի ըլլան, պէ՛տք է ըլլան անձնականն ու հաւաքականը շփոթողներ. ինչպէս զոհողութեան, նոյնպէս եւ շահերու կալուածին մէջ:

«Միայն սեփական ուժին վստահելու» հրամայականը մշակութային մարզ փոխադրողներ, անմիջապէս դէմ առ դէմ գտնուեցան լեզուական հարցի մը հետ. վերահայանալու կարօտ դաշտ մըն էր նաեւ լեզուականը. դաշտ մը, որուն գոյութեան արդար դեռին նկատուէր աւանդաբար, մեր Սփիւռքը. սակայն այսօրուան լայնածաւալ պայքարը կը վերաբերի Հայաստանի: Պէտք է վերահայացուի հոն գործածուող լեզուն որ վերջին տասնամեակներուն նահանջի մրցանիշներ հաստատեց աւելի: Օտարացումի ու ձուլումի գործընթացը, արտաքին ու ներքին ուժաթեւերով, լեզուն – որ թէեւ «պետական» նշումը կը կրէր – վերածեց յաճախ արհամարհուած, աւելորդ ապրանքի մը:

Այսօր, սրբագրութիւններու համատարած մեր աշխատանքին մէջ, այդ «ապրանք»ին արժանի տեղը վերանուաճելու գործին մէջ անհաւասարելի անուն մը կայ. Ռաֆայէլ Իշխանեան. ան առանց յոգնելու, ձանձրանալու եւ առանց ընկրկելու իր դէմ բարձրացած շատ անգամ ծիծաղելի պատուարներուն առջեւ, պայքար կը մղէ յանուն հայերէնին, յանուն անոր յաղթանակին որ մեր գոյութեան ու ապագային ամէնէն ապահով երաշխիքն է:

Ինչ որ ըլլայ ան տարիներու ընթացքին, այսօր «գործ»ը, «առաքելութիւն»ը դարձած է ամբողջ կազմակերպութեան մը՝ «Մաշտոց» միութեան. անոր հիմնադիրներու անուանացանկին, գործունէութիւն ծաւալողներու շարքին մէջ եւ կը հանդիպինք Իշխանեաններու. Աւետիքը հիմնողներէն մէկն է «Մաշտոց»ը, Վահանը կը խմբագրէ կազմակերպութեան նոյնանուն պարբերաթերթը:

Հետեւեալ զրոյցը կատարուած է իրենց հօրը գործակից ու հետեւորդ այս եղբայրներէն առաջինին հետ, օգտուելով անոր փարիզեան արձակուրդէն:

⁂

Հ. – Ի՞նչպէս եւ ինչու ծնաւ «Մաշտոց»ը:

Պ. – Վաղուց էր անհրաժեշտութիւն զգացուել Հայաստանում, ստեղծելու մի կազմակերպութիւն որ զբաղուէր Հայաստանի վերահայացմամբ, եւ ահա 1988 թուականի Ապրիլ ամսին, մենք՝ երեք համախոհներ, որոշեցինք ստեղծել այդպիսի մի միութիւն ու ծնուեց «Մաշտոց» միաւորումը:

Հ. – Որո՞նք էին ձեր երկու ընկերները:

Պ. – Մայիս Վանոյեան ու Սուրէն Մարտիրոսեանը:

«Մաշտոց»ի ծրագիրը բաղկացած էր հիմնականում երկու խումբ կէտերից. ա – հասնել այն բանի որ Հայաստանում ոչ մի հայ երեխայ չգնայ օտար դպրոց, բ – Հայաստանում ամբողջ գրագրութիւնը դառնայ հայերէն: Կամաց – կամաց մարդիկ սկսեցին անդամագրուել մեր կազմակերպութեանը որը ինչպէս ծանօթ է մաս է կազմում Հ.Հ.Շ.–ի, ու այսօր հաշւում է 300–ից աւելի անդամ:

Հ. – Ի՞նչ մարզի պատկանող անհատներ են այս անդամները ընդհանրապէս:

Պ. – Տարբեր մասնագիտութեան տէր մարդիկ են. կան ուսուցիչներ, ուսանողներ, կան տարբեր բնագաւառների գետաշխատողներ: Բոլորը խմբուելով սկսեցին գործել տարբեր ուղղութիւններով որոնք վերաբերում են Հայաստանի վերահայացմանը:

Հ. – Ի՞նչ ճամբայ կտրեց անոնց աշխատանքը մինչեւ այսօր:

Պ. – «Մաշտոց»ի գործունէութիւնը կարելի է բաժնել երեք փուլի: Առաջինը համոզելու փուլն էր, երբ մենք թռուցիկներ էինք տարածում, հանրաժողովներում ելոյթ էինք ունենում, կազմակերպում էինք յատուկ երթեր, նուիրուած հայկական դպրոցների, Հայոց լեզուին: Այդ փուլում ցանկանում էինք ռուսական դպրոցներից ետ բերել հայ երեխաներին, եւ ինչ որ չափով սա յաջողուեց. սակայն փոփոխութիւնը շատ փոքր էր ռուսականէն դէպի հայկականը եւ ամէն դէպքում ռուսական դպրոցները լիքն էին հայ երեխաներով: Ինչպէս առաջինները, հայ ծնողները ամէն ջանք գործադրում էին իրենց երեխաներին խցկելու ռուսական դպրոցներ:

1989 թուականի Փետրուարից, կարելի է ասել որ մենք անցանք Բ. փուլին, դա Երեւանի ռուսական դպրոցներում բացել էր հայկական դասարաններ: Այստեղ մեզ օգնեց «Խորան» կազմակերպութիւնը. նրա անդամներից ես կ'ուզէի նշել Ռուբէն Յակոբեանին: Մենք, օրինակ, տուեալ դպրոցի շրջակայքում ովքեր ունէին դպրոցական տարիքի երեխաներ, ստորագրութիւններ էինք հաւաքում թէ ցանկանում են իրենց երեխային ուղարկել այդ դպրոցը, բայց հայկական դասարանը:

Սկսեցինք այդ ցուցակով դիմել դպրոցի տնօրէնին, Ժողկրթութեան նախարարութեան եւայլն: Պէտք է ասել որ ըսկզբից շատ բացասական էր վերաբերմունքը բոլորի կողմից ու դիմադրութիւնը՝ մեծ: Բոլորովին չէին ցանկանում լսել ռուսական դպրոցում հայկական դասարան բացելու խօսքը:

Բայց մեր յամառութիւնը տուեց իր արդիւնքը. Երեւանի 6 – 7 ռուսական դպրոցներում յաջողեցանք բացել հայկական դասարաններ, որոնք փոխարինում էին ռուսական մը եւ ոչ թէ ստեղծւում էին նրա զուգահեռ:

Գ. փուլով որոշեցինք հասնել օրէնսդրութեան. այսինքն՝ Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդը օրէնք ընդունէր որ Հայաստանում հայ երեխաները ընդունուեն միայն հայկական դպրոցներում: Այդ միտքը երբ առաջին անգամ հնչեց, շատ շատերի կողմից հաւանութեան չարժանացաւ: Ասում էին թէ այդ միջոցը դեմոկրատական չէ ու պէտք է համոզել:

Ես միանգամընդմիշտ ուզում եմ հերքել այդ կարծիքը. Հայաստանում ռուսական դպրոցների գոյութիւնը ռուսական Պետութեան ձուլման նպատակների հետեւանքն է: Ու այսօր ընտրութիւնը կատարւում է երկու բանի միջեւ. հայ մնալու, կամ ձուլուելու: Այսինքն, եթէ անունը դնենք, ասենք՝ բռնութիւն, հայ երեխային հայկական դպրոց ուղարկելու պարագան, առաջին բռնութիւն է բռնութեա՛ն նկատմամբ: Իսկ ո՞վ է թոյլ տուել ծնողներին որոշելու Հայաստանի ապագայի հարցը:

Բացի այդ, մեր կատարած հարցախոյզերը զանազան բարձր դասարաններում, ցոյց տուեցին որ շատ շատ երեխաներ մեղադրում են իրենց ծնողներին որ իրենց տուել են ռուսական դպրոց, ո՞ւմ կողմից է ուրեմն, բռնութիւն գործադրուած:

Հ. – Ձեր հանդիպումներուն ընթացքին ի՞նչ կ'ըլլար առհասարակ այդ ծնողներուն կեցուածքը:

Պ. – Երբ ժողովներ էինք անցկացնում ծնողներին համոզելու, ամէն դէպքում զգացւում էր մեծ արհամարհանք: Կարող եմ ասել նոյնիսկ թշնամական վերաբերմունք, հայկական դպրոցի նկատմամբ: Այդ զգացւում էր այն դասակարգի մօտ, որոնք իրենց երեխաները ռուսական դպրոց էին տալիս. իսկ սա կազմում է մօտ 30 տոկոսը: Սակայն, եթէ միայն այդպէս շարունակէինք, մեր ցանկացած նպատակին երբեք չէինք հասնի ու որոշեցինք հարցը դնել սահմանադրական հիմքի վրայ, կազմել ենք Հայոց լեզուի օրէնքի նախագիծը ու բաժանել ենք Գերագոյն Խորհուրդի բոլոր երեսփոխաններին: Այնտեղ հիմնական կէտերը դպրոցների հարցն ու գրագրութիւնը Հայոց լեզուով կատարելու սկզբունքն է:

Հ. – Հայկական դպրոցներու թշնամի ծնողներու այդ դասակարգը ի՞նչ տարրեր կը բաղկանայ ընդհանրապէս:

Պ. – Աւելի շատ մտաւորականութեան ներկայացուցիչներ են, ինչպէս նաեւ ձախաւիկներու, կուսակցականներու ներկայացուցիչներ, եւայլն:

Հ. – Եւ ի՞նչպէս կ'արդարացնեն իրենց նախընտրութիւնը:

Պ. – Տարբեր ձեւերով. դպրոցի մօտիկ լինելուց մինչեւ մակարդակի հարցը. յետոյ կ'ասեն օրինակ. «ո՞ւմ է պէտք Հայոց լեզուն որ Ջաջուռից այն կողմ չի գործածւում», թէ «տեխնիկական գրականութիւնը ռուսերէն է» եւայլն: Նոյնիսկ մի աղջիկ մեր հիմնարկում, երբ իր բոլոր փաստարկները ես հերքեցի, ասաց. «ռուսական դպրոց գնացողների երեսները աւելի փափուկ են»:

Բայց կայ հիմնական մի կէտ. ես այդ դասակարգը չեմ բաժանում ընդհանրապէս հայ ժողովրդից: Սա համարում եմ – կը ներէք խիստ խօսքերիս համար – հայ ժողովրդի թոյլ հոգեկան վիճակի արտայայտութիւն: Ամբողջ հայ ժողովուրդն է գրեթէ այդ վիճակում. ժողովուրդ որը իր ապագայի վստահութիւն չունի, ինչ որ արտայայտւում է լեզուին հանդէպ իր վերաբերմունքի մէջ:

Այսպէսով, ես կարծում եմ որ մեր աշխատանքը ուղղուած է վերադարձնելու հայ ժողովրդին իր հոգեւոր անկախութիւնը եւ ապագայի ինքնավստահութիւնը, որը հիմք կարող է հանդիսանալ քաղաքական անկախութեան:

Հ. – Իսկ ի՞նչ կ'ըսէք հայկական եւ ռուսական դպրոցներու մակարդակներուն մասին:

Պ. – Այդ մասին պէտք է խօսել, նայած թէ ի՛նչ մօտեցում ունենք: Իմ կարծիքով մակարդակի տարբերութիւնը շատ մեծ է յօգուտ հայկական դպրոցների:

Դպրոցը ուսուցիչ է, ներքին կեանք է եւ ոչ թէ շէնքն ու կահաւորանքը. եթէ այս երկրորդ տեսակէտից նայենք Երեւանում արտօնեալ դպրոցները ռուսական դպրոցներն են. ժամանակին շքեղ կառուցումներ են արել: Ինչ վերաբերում է ուսմանը, դա կախուած է դպրոցից. օրինակ, մաթեմաթիկական գիտութիւնների բաժինը ամէնից շատ «Աբովեան» դպրոցից են ընդունում:

Իսկ ընդհանրապէս հայկական դպրոցը աւարտած աշակերտը լինում է էութեամբ հայ, հայկական նիստուկացի սովոր, իսկ միւսների գերակշիռ մասը հեռացած է Հայութիւնից ու քաղքենի հոգեբանութիւն ունի:

Տեսակցեցաւ՝
ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

(Մնացեալը յաջորդով)

ԱՐՈՒԵՍՏԱԳԷՏԻ ՄԸ ՄԱՀԸ ԺՈՐԺ ՍԷՄԷՐՃԵԱՆ

(ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ ՔԱՌԱՍՈՒՆՔԻՆ ԱՌԹԻՒ)

Փետրուար 2ին, Արեւելեան – Պէյրութի մէջ, զօրավար Աունի բանակին ու «Լիբանանեան ուժեր»ուն միջեւ վերսկսած [illegible] արիւնալի բախումներու ընթացքին երբ իրեն ընկերացած բրիտանացի նկարիչին օգնութեան կը փութար, Ժորժ Սէմէրճեան գլխէն ծանրօրէն կը վիրաւորուէր:

Բրիտանացի նկարիչը հակառակ իր ըստացած վէրքերուն (թեթեւ) կը յաջողէր Ժորժը փոխադրել Ս. Պետրոս – Պօղոս հիւանդանոցը (որ մի քանի օր ետք հրոյ ճարակ դարձաւ):

Սակայն, սաստիկ կռիւներու եւ անհնարին վիրաբուժական գործողութեան պատճառաւ, ան երկու օր ետք ուշակորոյս կը փոխադրուէր Արեւմտեան – Պէյրութի ամերիկեան հիւանդանոցը, ուր կ'ենթարկուէր գլխու վիրաբուժական գործողութեան տոքթ. Ֆուատ Հատաթի ձեռքով:

Հիւանդանոց փութացած էին մամուլի իր նկարիչ ընկերները, որոնց սէնտիքայի նախագահ ընտրուած էր գրեթէ մէկ ամիս առաջ (1989, Դեկտեմբեր 29), անոնք եկած էին իրենց արիւնը բաժնելու Ժորժի հետ...

Սակայն, աչքերը փակ, ան մեզմէ կը բաժնուէր ուրբաթ, Փետրուար 2–ին, եւ այս արիւնալի եղբայրասպան կռիւը այն միակ կռիւը կ'ըլլար, ուր Ժորժ չկրցաւ նկարել, այլ իր նկարը տեսանք մամուլի առաջին էջերուն վրայ իբր նահատակ:

Աւելի քան քսան տարի էր որ Ժորժ չէր բաժնուած իր լուսանկարչական մեքենայէն, այդ մեքենան իր ձեռքն էր, գործն ու իր ամէնօրեայ անբաժան ընկերը որ նոյնիսկ կը գտնուէր իր դաժան դագաղին ներքեւ: Քիչ խօսող, ան արժեւորած էր իր խօսքը իր նկարներով:

Աւելի քան քսան տարի է որ ան սկսած էր այս աշխատանքը, նկարած էր Յորդանանի (1970) «Սեւ Սեպտեմբեր»եան կռիւները եւ «Կոլան»ի 1973–ի պատերազմը:

Լիբանանի երկարամեայ պատերազմի ընթացքին ան ոտքէն ծանրօրէն վիրաւորուելէ ետք, մի քանի ամիսներով, գործը ձգած, մեկնած էր Ֆրանսա, սակայն չկարենալով բաժնուիլ նկարչութենէն վերադարձած էր Լիբանան եւ անշուշտ խիզախօրէն իր ասպարէզին:

1978–ին, երբ ան կը գտնուէր Լիբանանի հիւսիսը իսրայէլեան առաջին ներխուժման ընթացքին (Լիթանիի գործողութիւնը), հետքը կորսնցուցած էինք աւելի քան երեք օր, ան ապաստանած էր տարեց կնոջ մը քով «Սուր»ի մօտ եւ ան ի վերջոյ վերադարձաւ այս անգամ առանց իր ինքնաշարժին... Այս միջադէպէն ետք ան նորէն կը վիրաւորուէր իր ձեռքէն «Թել Նահհաս»ի շրջանը (Հիւսիսային – Լիբանան):

Իր ընտանեկան կեանքը, ամուսնանալէ ետք Լուսինին հետ, որեւէ ազդեցութիւն չունեցաւ իր վտանգաւոր գործի շարունակման, նոյնիսկ երբ անոնք ունեցան երկու զաւակներ՝ Մարիան (3 տարեկան) եւ Սեւանան (1 տարեկան): Զօրավար Աունի մղած «ազատութեան ճակատամարտի» (1989, Մարտ 14) առաջին իսկ օրերուն Ժորժի տունը քանդուեցաւ հրթիռով մը:

Երբ միասին Տորայի շրջանը կը գտնուէինք, նաֆթի շտեմարաններու պայթումի ատեն, Ժորժի երեսը այրեցաւ բայց ան շարունակեց նկարել եւ յաջորդ օրը Լիբանանեան կարեւորագոյն թերթերու առաջին էջերը տեսանք Ժորժի նկարները:

Ժորժը իր նկարչական գործի ընթացքին շատ մը դէպքերու հանդիպած էր, բազմաթիւ անգամներ ենթարկուած էր

հայհոյանքներու եւ հարուածներու կարգ մը կարեւոր անձնաւորութիւններու կողմէ. որոնցմէ կը յիշէր նոյնիսկ հանրապետութեան նախագահներ, որովհետեւ ան քանի մը արտակարգ նկարներ առած էր անոնցմէ։ Կը պատմէ նաեւ թէ ինչպէս անձնաւորութիւններ «ետեւէն կը վազէին» նկարուելու եւ երեւնալու համար թերթերու մէջ։

17 անգամ պատանդ ինկած, զանազան անգամներ բանտարկուած, բայց միշտ իր բռնավայրէն դուրս կուգար լուռ, ամէնուն յարգանք պարտադրելով, երբ անշուշտ անոնք անդրադարձած էին իր վսեմութեանը···

Ինծի պատմած էր թէ 1975–ին երբ կը գտնուէր Արեւմտեան – Պէյրութ եւ տեղւոյն «դուրսէն» դրամ ստացող խումբերէն մին կ'ուզէր յարձակում մը գործել «Ամբիր» սինեմայի շրջանին վրայ, իրմէ խնդրուած էր ներկայ ըլլալ յարձակման առաջին իսկ ժամերուն։ Անշուշտ պատճառն էր որ Ժորժի նկարները պիտի ծառայէին իբր ապացոյց թէ յարձակումը տեղի ունեցած էր եւ դրամը կրնային գանձել։ Երբ Ժորժ պատճառաբանած էր թէ այդ ժամերուն զբաղած էր, իրեն պատասխանած էին թէ յարձակումը կը յետաձգեն···։ 1988–ին միջազգային « litzer» մրցանակի արծաթեայ մետալին արժանացաւ երբ նկարահանեց զոյգ մը (նորապսակ) որոնք Պէյրութը երկուքի բաժնող կանանչ գիծը կ'անցնէին քալելով։

Իր գործէն անկախ ամէնօրեայ նկարներ կը հասցնէր հայ մամուլին, առանց նիւթական որեւէ ակնկալութեան, ըրածը նկատելով ազգային գործ։

Կազմակերպած էր կարգ մը ցուցադրութիւններ, եւ կը մտածէր իր գործերը տպել տալ գիրքի մը մէջ, գործ մը որ նիւթականի կը կարօտէր։ Հպարտ էր իր նկարներով որոնք զինք կը ներկայացնէին Յովհաննէս Պօղոս Բ. Պապին ձեռքը համբուրած ատեն, երբ Ժորժ ընկերակցած էր Լիբանանի Սփէյր Պատրիարքին։

Լիբանանի Մամլոյ Սէնտիքայի նախագահ՝ Պր. Պաալպաքի կը գուժէր Ժորժի մահը, ըսելով որ «Ժորժը մամլոյ կարեւոր զինուորներէն մին էր»։

«Նահար» թերթի խմբագրապետը Ժորժը կը ներկայացնէր իբրեւ «արուեստագէտ եւ Լիբանանի ամենալաւ լուսանկարիչը»։

Մարք Վուտ, Ռէօյթըր գործակալութեան պատասխանատուն Լոնտոնի մէջ ըսաւ թէ Ժորժը շատ կարեւոր դեր ունեցաւ մեր ընկերութեան Միջին – Արեւելքի բաժնին մէջ։ Ժորժ մեզմէ հեռացաւ ցաւը սրտին, վշտով, մենակ, մերկ իրականութեան նման որ կը հետապնդէր զմահ, անմահացնելով այդ իրականութիւնը նկարներով, եւ ոչ թէ կեղծաւոր գրիչով, ան բոլորիս մտքին մէջ պիտի մնայ այն հազուագիւտ անձերէն, որոնք ստեղծագործեցին։

Թող անոր յիշատակը միշտ վառ մնայ։

ՌԱՖՖԻ ՍԷՄԷՐՃԵԱՆ

ՀԵՏԱՔՐՔՐԱԿԱՆ ԵՒ ՕԳՏԱԿԱՐ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐ ԲԱՆՋԱՐԵՂԷՆՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ

Գրեթէ բոլոր բանջարեղէնները մեր մարմինին եւ անոր առողջութեան բարեկամներն են, շնորհիւ իրենց պարունակած կենսանիւթերուն եւ հանքային աղերուն։ Բայց ոմանք ունին նաեւ բուժիչ յատկութիւններ։ Ահա թէ ինչո՛ւ պէտք է ընտրութիւն մը կատարենք եւ աւելի յաճախ ուտենք կարգ մը բանջարեղէններ, գլուխանանք ուրիշներէ։

Ահաւասիկ ցանկը կարգ մը բանջարեղէններու, իրենց յատկութիւններով եւ թերութիւններով միասին։

ԴԴՈՒՄԸ

Դդումը ջերմոյժով աղքատ բանջարեղէն մըն է, անիկա նաեւ կենսանիւթերու հանք մը չէ։ Այս բանջարեղէնին գլխաւոր յատկութիւնը դիւրամարս ըլլալն է։ Անիկա կը յարմարի ամէնէն զգայուն ստամոքսներու իսկ։

Մասնագէտ բժիշկներու համաձայն, դդումը նաեւ ջիղերը հանդարտեցնող, ինչպէս նաեւ թութքի եւ այրուածքի ցաւերը մեղմացնող ուտելիք մըն է։

Այրուածքներու վրայ դդումի հում միջուկը դնելով, կարելի է ազդու ձեւով մեղմացնել ցաւը։

ՇՈՂԳԱՄԸ

Շողգամը սքանչելի ուտելիք մըն է դէմքի բշտիկներ ունեցողներու համար, քանի որ անիկա միակ բանջարեղէնն է որ միաժամանակ ծծումբ եւ արսենիք կը պարունակէ։ Այս նիւթերը կը կանխարգիլեն բշտիկներուն կազմութիւնը եւ կը չէզոքացնեն արդէն իսկ գոյացած բշտիկները։

ՀԱԶԱՐԸ

Հինէն ի վեր հազարը, ծանօթ է իբրեւ հանդարտեցնող եւ քուն տուող ուտելիք։ Հազարը յանձնարարելի է դաշտանի ցաւ ունեցողներուն, անքնութենէ տառապողներուն, ինչպէս նաեւ՝ ջղային կամ անհանդարտ երախաներուն։

Պէտք է խուսափիլ տերեւներուն վրայ սրճագոյն բիծեր ունեցող հազարներէն, որոնք թունաւոր չեն, սակայն վատառողջ են ու նուազ օգտակար։

ԿԱՆԿԱՌԸ

Կանկառը օգտակար բանջարեղէն մըն է լեարդի անհանգստութիւններ ունեցողներուն համար, պայմանաւ որ անիկա ուտուի հում վիճակի մէջ։

Միւս կողմէ, եփած կամ հում կանկառը կը չէզոքացնէ արեան մէջ գտնուող աւելորդ քոլեսթերոլը։

Յանձնարարելի է որ կանկառը եփուելէն ետք երկար ատեն չպահուի, քանի որ անոր մակերեսին վրայ թունաւոր նիւթեր կը գոյանան։

Կ'ըսուի թէ կաթ տուող մայրերը պէտք է խուսափին կանկառ ուտելէ, քանի որ անիկա կը վնասէ կաթին։

Վերջապէս նշենք, որ կէս եփած կանկառը աւելի դիւրամարս է։

ԿԱՆԱՉ ԼՈԻԲԻԱ

Անցեալին եւ տակաւին մինչեւ այսօր, երիկամի եւ միզապարկի խանգարումներ ունեցողները իրենք զիրենք կը դարմանեն չորցուած եւ ջուրի մէջ եռացած կանաչ լուբիայով։ Քանի մը ափ չորցուած ու մանր մանրուած լուբիան եռացնել մէկ ու կէս լիթր ջուրի մէջ, մինչեւ որ ջուրին քանակը կիսով շոգիանայ ու նուազի։ Խմել ճաշերուն միջեւ։

Թարմ կանաչ լուբիան հարուստ է կենսանիւթերով եւ երկաթով։ Անիկա յանձնարարելի է պնդութիւն ունեցողներուն, ինչպէս նաեւ՝ սրտի տկարութիւն ունեցողներուն։

Նշենք որ միայն թարմ, նոր քաղուած լուբիան դիւրամարս է, մնալով եւ կարծրանալով՝ լուբիան կը դառնայ դժուարամարս։

ՍՏԵՊՂԻՆԸ

Երկաթով հարուստ ստեպղինը կը կանխարգիլէ արեան տկարութիւնը։ Հարուստ՝ «Ա» կենսանիւթով, անիկա կը նպաստէ երախաներուն աճումին, նաեւ՝ կը զօրացնէ տեսողութիւնը։

Երախաներու փորհարութեան պարագային, յանձնարարելի է ստեպղինի ապուրը։

Ստեպղինը կը մաքրէ եւ կը յստակացնէ մորթը եւ անոր կու տայ հաճելի թուխ գոյն մը, շնորհիւ իր պարունակած «քարոթէն» նիւթին։

Երբեք մի կեղուէք այլ քերթելով մաքրեցէք ստեպղինը, քանի որ անոր գլխաւոր սնունդը պահուած է կեղեւին անմիջապէս տակը։ Հում վիճակի մէջ եւ կամ անոր հիւթը խմելով է որ առաւելագոյնս կ'օգտուինք ստեպղինի յատկութիւններէն։

ՍՈԽԸ

Հին Եգիպտացիներուն միակ դեղը՝ սոխը, նաեւ կ'օգտագործուէր ժանտախտը եւ քոլերան կանխարգիլելու համար։ Սոխը կը դարմանէ հարբուխը, արեան տկարութիւնը, յօդացաւը եւ ուժ կը հայթայթէ յոգնած անձերուն։

Վերջերս, փաստուած է որ սոխը կը նուազեցնէ արեան մէջի շաքարը, շնորհիւ իր պարունակած «կլիւքոզին»ին որ «ինսիւլին»ին մէկ տարբերակն է։

ՍՄԲՈՒԿ

Ջերմոյժով աղքատ այս բանջարեղէնը անցեալին անտեսուած էր եւ կը նկատուէր իբրեւ լուսնոտութեան քրիզներ պատճառող եւ տաքութիւնը բարձրացնող ուտելիք։

Ներկայիս, սմբուկը կը յանձնարարուի սննդականոնի հետեւողներուն, պայմանաւ որ չտապկուի, այլ խորովուի։

Գնելու ատեն, ընտրել պինդ եւ փայլուն կեղեւով թարմ սմբուկներ։ Հինցած սմբուկը աղիքային խանգարումներ կը պատճառէ։

ԼՈԼԻԿԸ

Լոլիկը եւս ջերմոյժով աղքատ բանջարեղէն մըն է։ Անիկա հարուստ է «Ա», «Սէ» եւ «Է» կենսանիւթերով։ Երկար ատեն, լոլիկը շոմինին պէս արգիլուած էր յօդացաւ ունեցողներուն, անոր պարունակած ասիտ օքսալիքին պատճառով, սակայն վերջերս փաստուած է թէ այս թթուին քանակը անհիմն կը դարձնէ նման հաստատումներ։

Նախընտրելի է լոլիկը ուտել հում եւ կեղուուած, քանի որ անոր կեղեւը կը գրգռէ աղիքները։ Եփած լոլիկը կորսնցուցած կ'ըլլայ իր պարունակած կենսանիւթերուն կարեւոր մասը։

ՎԱՐՈՒՆԳԸ

Վարունգը ամէնէն քիչ սննդարար բանջարեղէնը կը համարուի։ Այսուհանդերձ, Ռուսերը վերջերս անոր մէջ գտած են առաւելութիւն մը՝ լարուածութիւնն ու մրտահոգ վիճակը մեղմացնելու յատկութիւնը։ Քննութիւնները ցոյց տուած են թէ վարունգը բնական հանդարտեցուցիչ մըն է մանաւանդ երախաներուն համար։ Այսպէս, վարունգին պարունակած Պէ – 6 կենսանիւթը կամ փիրտոքսինը ընթացիկ նիւթեր են երախաներու յատուկ հանդարտեցուցիչներուն մէջ։

ՈԼՈՌԸ

Հարուստ՝ շաքարով, ֆոսֆորով, «Ա», «Պէ–2», եւ «Սէ» կենսանիւթերով, ոլոռը սքանչելի ուտելիք մըն է արեան տկարութիւն ունեցողներուն, ապաքինումի մէջ եղողներուն եւ յոգնած անձերուն։

Միւս կողմէ, սակայն, ոլոռը յանձնարարելի չէ միզանցքի բորբոքում ունեցողներուն։

«Ս. Փ.»

ՍՏԱՑԱՆՔ

ԱՊՐՈՒՄՆԵՐ
Բանաստեղծութիւններ
Հեղինակ՝ Ս. Ք. ՋԱՆԳՈՒ

Փարիզ, 1990

ՄԱՐԻ Յ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ԱՏԱՆԱՅԷՆ ՄԱՐՏԻՆԻ ԹՐՔԱԿԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑԸ 1909-1918

խմբագրութիւն՝ ԲԻՒԶԱՆԴ ԵՂԻԱՅԵԱՆ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԱՍ
ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԴՈՒՌԸ ՊՈԼՍՈՅ ՄԷՋ

Ու բացօթեայ թախտին վրայ, գիշերային պտղակերութիւնը լրումը կ'ըլլար մեր ամէնօրեայ հաճոյքներուն։ Եւ անկողիններու փափուկ ծոցին ամփոփուած, եղբայրս հազիւ լսելի ձայնով կը փսփսար հէքեաթներ, մինչ մամիկն ու հայրիկ ու մայրիկ կը հաշուեկցէին իրենց ծրագիրներն ու մտահոգութիւնները, մինչեւ որ քունը տանէր մեզ ձգէր գիշերային լռութեան ծոցը։

47. – ՋՄԵՌՈՒԱՆ ՊԱՇԱՐ ԱՆՈՒՇԵՂԷՆՆԵՐ

Հակառակ այգիներու չէնշող կեանքին, պտղածառերուն վնաս կը պատճառէին երբեմն հարուածող կարկուտախառն անձրեւները, մրրկող թաթառները, մանաւանդ հարաւի տաք խորշակը, որու շունչին տակ կը խամրէր ամէն դալար մըրգաստան։ Միայն ցօղը՝ այդ երաշտ օրերուն՝ աստուածային օրհնութիւն էր, որ ամէն այգուն կ'իջնէր պապակած ծառերուն ու թուփերուն վրայ որպէս երկնային մանանայ, որմէ ծծած խոնաւութեամբ կը հասուննային պտուղները։

Թութին, ծիրանին, սալորին ու թուզին կը յաջորդէր խաղողը, որ կը հասուննար Աստուածածնի տօնէն առաջ։ Եթէ սպասէինք այդ մեծ տօնին, ողկոյզներէն ոմանք արդէն փճացած կ'ըլլային։ Յունիսին արդէն որթատունկերը կը սկսէին իրենց սեւ թէ դեղին սաթէ ողկոյզները կախել յուլթի ստինքներու նման։ Արեւածագին՝ որթատունկերը կը վերածուէին նեկտարներու բուրաստանի մը, որոնց ողկոյզներուն թառած թիթեռներն ու մեղուները կը նմանէին գունագեղ զարդասեղներու։

Այգեկութքի արշաւը սկսած է, պարարտացած որթատունկերէն քաղելու համար իրենց տարեսուրքը Բագոսին։ Դանակները կը ճօճին օդին մէջ, եւ չարք առ չարք ողկոյզները կը գլխատուին ու կըթոցներու մէջ լեցուած կ'երթան թափուելու հնձանին մէջ, խորշակներուն ձըգելով մերկացած տունկերը։

Ու հնձանին մէջ կոխկռտող ոտաբոպիկ տղոց եւ աղջիկներու գարշապարներու ճնշումին տակ՝ խաղողները հիւթեղէն վտակներու վերածուած կը հոսին պզտիկ փոզրակէ մը խոշոր կաթսային մէջ, որուն յատակը լեցուած է ճերմակ տեսակ մասնաւոր հող մը՝ զտելու համար պղտոր հիւթը։ Ցնծութեան տօն է. տունը ցուցահանդէսի մը կերպարանք է առած. մեծ թէ փոքր պղնձեայ սաներ ու ափսէներ դուրս կը բերուին ընդունելու համար քաղցր հիւթը։

Այս բոլոր գործերը կիներու մասնագիտութիւն են։ Եթէ այրերու ճարպիկութիւնը կը փայլի գործի ասպարէզին մէջ, հապա ո՛րքան մեծ է արժէքը այն կնոջ որ՝ գիտակից իր կոչումին՝ կարող է տան ներքին կարգն ու սարքը իր ձեռքին մէջ առնել ու վարել։ Կնոջ ստեղծագործ մատները դարերու ընթացքին հրաշքներ կերտած են։ Ան ընտանիքը երջանկացնելու մտահոգութենէ տարուած՝ իր մարմնական թէ հոգեկան բոլոր կարողութիւնները ի սպաս դրած, կը տքնի անվերջ՝ ընտանեկան կեանքի մէջ ժպիտ ու շող ծաղկեցնելու։ Այսպէս, մեր մայրերուն համար տարուան ամէն մէկ եղանակը իր պարտականութիւնները ունի։

Ու ձմեռուան պաշար անուշեղէններու պատրաստութեան եղանակը կը մնար ամէնէն կախարդականը կնոջ ամառնային աշխատանքին։ Մեր մայրերը մէյ – մէկ պարիկներ էին, որ կ'ուզէին ամրան արեւներէն շող մը փոխադրել ընտանիքի ձմրան սեղաններուն։ Գոհունակութեան ցոլք մը կը ճառագայթէր այն կիներու դէմքէն՝ որոնց անուշեղէնները գերազանցօրէն յաջողած էին։ Այցելու հիւրի մը հիացական ակնարկին մէջ կը փնտռէին անկեղծ գովեստը որ մասամբ կը փայփայէր իրենց կարողութիւնը։ Տնային գործերը ապերախտ են յաճախ, ու երբեմն ինքնաբուխ գնահատանքը քաջալերութիւն մըն է՝ կազդուրելու համար իր հոգին։

Պատուղներու քաղի շրջանին, տեսնելու բան էր կիներուն աշխուժութիւնը։ Անոնք եռանդով եւ համբերութեամբ կը լծուէին այդ մեծ աշխատանքին, պատրաստելու համար զանազան քաղցրեղէններ եւ օշարակներ։ Աստուա՛ծ իմ, ի՜նչ նազանք եւ վայելչութիւն կը դնէին կիները իրենց ամէն մէկ շարժումին մէջ, Գոյնզգոյն հագուստներով կը նմանէին բացուած ծաղիկներու, որոնց լոյծ ծալքերէն ներս հովը կուգար մերթ կատակել իրենց հետ՝ փայփայելով իրենց հոլանի բազուկները եւ կուրծքերը։ Այս եղանակին՝ տաղաւարները կ'այլափոխուէին մեհեաններու, եւ իրենք որպէս քրմուհիներ՝ Բագոսական սեղաններու համար կը պատրաստէին ամբրոսիաներ։ Գրեթէ բոլոր պըտուղները, իրենց կարգին՝ կրակի եւ արեւու մկրտութիւնը ստանալէ վերջ, կ'երթային տուներու խոնարհ մառաններ ապաստանելու, եւ ձմրան մէջ այդ դարակներէն դուրս բերուելով կը պըճնէին հանդիսական թէ պարզ օրերու սեղանները, շլացնելով ներկաներուն աչքերը իրենց գունավառ տեսքով։

(Շար. 80)

Պր. Արամ Ղորղորեան,
Տէր եւ Տիկին Յովիլ եւ զաւակները,
Տէր եւ Տիկին Լըփած եւ զաւակները,
Տէր եւ Տիկին Յովհաննէս Գրեգուննեան եւ զաւակները,
Տէր եւ Տիկին Անտոնեան եւ աղջիկը,
Տէր եւ Տիկին Յովհաննէս Դաւիթեան եւ զաւակները,
Տէր եւ Տիկին Նազարէթ Դաւիթեան եւ զաւակները,
Տէր եւ Տիկին Եդուարդ Տէր – Յակոբեան եւ զաւակները,
Օր. Անի Պատրիարքեան (Երեւան),
ինչպէս նաեւ Ղորղորեան, Վարդանեան, Հալաճեան, Պատրիարքեան ընտանիքները՝
ցաւով կը ծանուցանեն իրենց կնոջ, մօր, մեծ – մօր, հօրաքրոջ եւ ազգականին՝

ՏԻԿԻՆ ԱՐԱՄ ՂՈՐՂՈՐԵԱՆԻ
(Ծնեալ՝ Զուարթ Դաւիթեան)
– Աստափազարցի –

մահը, որ պատահեցաւ, Ուրբաթ, Մարտ 16–ին, 76 տարեկանին, յետ սրտի տագնապի:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի, Չորեքշաբթի, Մարտ 21, ժամը 10·30–ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ եկեղեցին, ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Փեռ – Լաշէզի գերեզմանատունը ամփոփուելու համար ընտանեկան դամբարանը:

Որեւէ մահազդ դրկուած չըլլալով, ներկայս իբրեւ այդ նկատել:

105, rue de Belleville, 75019 Paris

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE
Section Lyon-Villeurbanne

Grand Dîner Dansant

dans les salons du
Novotel Lyon Bron
2, rue Lionel Terray — Bron
animé par l'orchestre *P a r o s*
Samedi 24 mars à partir de 20 h 30
Réservations :

Tél. : 78.23.54.00 78.75.90.30
Après 19 heures
Participation
250 F. *Tenue correcte exigée*

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ
Պ. ՕՏՏՈՅԻ ԼԷՈՆԱ ՍԱՍՈՒՆԻ
ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ

– ՃԱՐԺԱՆԿԱՐ –

Կիրակի, Մարտ 25, ժամը 15–ին՝
շարժանկարի լուսարձակում
«ԱՆՈՅՇ» օփերան
Մարսէյլի Հայ Մշակոյթի Տան մէջ
12 - 14, rue Saint Bazile
Տոմսերու գին՝ 40 Փրանք:
Փոքրերու՝ 20 Փրանք:
Տոմսերը կը վաճառուին Մշակոյթի Տունը:

MAISON DE LA CULTURE
ARMENIENNE
D'ALFORTVILLE

RECITAL EXCEPTIONNEL
«Chants d'amour et d'espoir»
par un *achough des temps modernes*
ROUBEN YEREVANTSI
Chanteur - Compositeur - Parolier
de Erevan
actuellement en France
Samedi 24 mars à 20 h 45

Participation
aux frais 40 frs.

9, rue de Madrid — 94140 ALFORTVILLE
Tél. : 43 - 76 - 55 - 89

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935
SIRET : 51027317 A R.C. Paris

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Մեծ Պահոց ամբողջ շրջանին, Չորեքշաբթի իրիկունները ժամը ճիշդ 6–ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ Հսկումի խաղաղական եւ Հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին եւ կը տրուի աւուր պատշաճի քարոզ՝ ըստ հետեւեալ ժամանակացոյցի եւ կարգի:–

Չորեքշաբթի, Մարտ 21
Քարոզիչ՝
ԶԱՒԷՆ ՎՐԴ. ԽԱՉԱՏՐԵԱՆ
Չորեքշաբթի, Մարտ 28
Քարոզիչ՝
ՄԵՍՐՈՊ Ա. ՔՀՆՅ. ԺԱՄԿՈՉԵԱՆ
Չորեքշաբթի, Ապրիլ 4
Քարոզիչ՝
ԱՒԵՏԻՍ ՔՀՆՅ. ՊԱԼԸԳԵԱՆ

VATCHÉ
cadence et couleurs
EXPOSITION
du 16 au 31 mars
atelier ouvert
tous les jours de 16h à 20h.
7, rue de Bièvre, Paris 5e
tél. 46 33 97 84 ● 46 33 87 92

MARSEILLE

La Maison de la Culture Arménienne
présente

Musiques, Chants et Danses d'Arménie

30 jeunes artistes
DU PALAIS DES PIONNIERS ET D'ECOLIERS
«GHOUGAS GHOUGASSIAN»
d'Erevan
Samedi 24 Mars à 20 h 45
THEATRE DE L'ODEON
162, La Canebière
Réservations :

— M.A.J.C. 91.50.15.09
— BOTIPOP 91.54.43.54
— ODEON 162, La Canebière

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Մաննիկ Մեծատուրեանի յիշատակին, Տրդատ Արանեան 500 Ֆր. կը նուիրէ «Յառաջ»ին:

***

Աւետիս Աւետեանի մահուան քառասունքին ի յիշատակ, Միացեալ – Նահանգներէն Պր. Ժիրայր Պունպուլեան 300 Ֆր. կը նուիրէ Կեդրոնական Սանուց Միութեան եւ 300 Ֆր. «Յառաջ»ին:

***

ՇԱՌԼԸՎԻԼ – ՄԷԶԻԷՐ.— Տէր եւ Տիկին Նուպար Անդրանիկեան 200 Ֆր. կը նուիրեն «Յառաջ»ին Տաքիա Կամսարականի մահուան չորրորդ տարելիցին ի յիշատակ:

DIMANCHE 25 MARS à 15 h 30

MUSIQUES, CHANTS ET DANSES D'ARMENIE

par 30 jeunes artistes
du Palais des Pionniers et des Ecoliers
«Ghougas Ghougassian»
d'Erevan
avec le jeune chanteur
HAMLET GUEVORKIAN
à
l'Espace Culturel Albert Camus de Bron
12, rue Rebufer
organisé par
la Maison de la Culture Arménienne
de Décines
et
la Maison de la Culture Arménienne
de Villeurbanne
Prix : 70 frs. Adultes - 40 frs. Scolaires
Points de vente des billets :

▨ M.C.A. de Décines
15, rue du 24 Avril 1915
78.49.42.97
▨ SEVAN VOYAGES
48, Cours de la Liberté Lyon 9e
78.60.13.66
▨ M.C.A. de Villeurbanne
126, avenue Roger Salengro
78.94.37.36.

SÉCURITÉ ET DÉMOCRATIE POUR L'ARMÉNIE

COORDINATION AIDE D'URGENCE A L'ARMENIE
vous invite à une réunion publique
LE MERCREDI 21 MARS A 21 HEURES
sous la Présidence du
Prof. Alexandre Minkowski
avec la participation de membres
de la Direction du Mouvement National Arménien
Levon Ter Petrossian
membre du Présidium du Soviet Suprême d'Arménie
Raphaël Papayan
président de la Ligue Arménienne des Droits de l'Homme
Babken Ararkstian
et des personnalités politiques françaises

EXPOSITION DE PHOTOS RECENTES
D'ARMENIE ET DU KARABAGH

Ouverture de la salle à 20 h 30
MAISON DE LA CHIMIE
28 bis, rue Saint-Dominique, 75007 Paris — Mº INVALIDES
— participation aux frais 50 frs. —

Les dons financiers doivent être libellés à :
«COORDINATION AIDE D'URGENCE A L'ARMENIE»
B. P. 84 - 75862 Paris Cédex 18 - Tél. (1) 48 80 72 88
ou
par virement bancaire à la Société Générale - Tour Maine Montparnasse
33, avenue du Maine - 75755 Paris Cédex 15
Compte 000 5053 606 3 - Clé Rib 93

ՓՈԽԱՆ ԾԱՂԿԵՊՍԱԿԻ

Ալեսեան ընտանիք 1000 Ֆր. կը նուիրէ խաչիկ Հասէր – Ղազարոսեանի եւ 1000 ֆրանք Մարկրիթ Իննէեանի մահուան առթիւ «Յառաջ»ին:

AGENCE DE VOYAGE
recrute
FORFAITISTE CONFIRMEE
CONNAISSANCE
ESTEREL appréciée.
SECRETAIRE
TRAITEMENT TEXTE
CONFIRMEE et DEBUTANTE
TELEPHONER
à Madame CAMBOURAKIS
tél. 42 60 30 20
pour rendez-vous

Ս. ՅԱԿՈԲ – ԼԻՈՆ

Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ ամբողջ շրջանին Չորեքշաբթի երեկոները ժամը 5–ին, ՀՍԿՈՒՄի խաղաղական եւ հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին հետեւեալ ժամանակացոյցով.

Մարտ 21, Չորեքշաբթի, ժամը 5–ին:
Մարտ 28, Չորեքշաբթի, ժամը 5–ին:
Ապրիլ 4, Չորեքշաբթի, ժամը 5–ին:
Իսկ Արեւագալի ժամերգութիւնները կը կատարուին Մեծ Պահքի Կիրակիներուն պատարագէն առաջ:
Ժամանակացոյց Կիրակիի արարողութեանց՝
Սկիզբ ժամերգութեանց ժամը 8·45–ին:
Սկիզբ Արեւագալի ժամը 9·45ին:
Պատարագ ժամը 10·30ին:
Քարոզ եւ հոգեհանգիստ ժամը 11·45ին:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Սուրբ Ծննդեան առթիւ, Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ հոգաբարձութիւնը ստացած է իսդագինի հետեւեալ նուէրները. –

Պր. Ալէն Ջիլինկիրեան 400, Կապոյտ Խաչ 300, Տէր եւ Տիկին Ալէն Տամլամեան 400, Պր. Ժորժ Մոստիչեան 500, Տիկին Ա. Գեւոնեան 100, Տէր եւ Տիկին Հայկ Մելքոնեան 500, Պր. Փիէր Թերճանեան 600, Տիկին Արշալոյս Ճենազեան 500, Տէր եւ Տիկին Մարտիկ Պալիոզեան 2000, Պր. Անտրէ Ոսկերիչեան 200, Տէր եւ Տիկին Հանրի Պալոն 150, Տիկին Հ. Տիլսիզեան 200, Տէր եւ Տիկին Արամ Ֆրէնկեան 300, Պր. Սարգիս Գասպարեան 200, Պր. Գէորգ Տէր – Գրիգորեան 200, Տիկին Էլիզապէթ Այտընեան 100, Տիկին Գ. Թեւանեան 1000, Պր. Ժան Զորայեան 200, Տէր եւ Տիկին Սերժ Պայիքեան 300, Տիկին Կ. Թորոսմանտէրեան 100, Պր. Սերժ Ատիէ-մոֆ 250, Տէր եւ Տիկին Ս. Աչճեան 200, Տիկին Զապէլ Կարիպեան 200, Տէր եւ Տիկին Գեղամ Ունճեան 50, Պր. Վահէ Ջիլինկիրեան 500, Տէր եւ Տիկին Տարօն Սարհատեան 500, Տէր եւ Տիկին Պօղօղյանեան 100, Տէր եւ Տիկին Մ. Փոլատեան 150, Տիկին Վարդանոյշ Արըճեան 300, Պր. Գասպար Եսայեան 200, Օրիորդ Աննիկ Սարգիսեան 800, Պր. Ժան Գառզու 2000, Տիկին Սելլա Ալթընփարմաքեան 300, Պր. Արտեմ Էլմայեան, Պր. Քերոբ Գույումճեան 500, Պր. Ժան Բենիրեմեզեան 100, Պր. Գարակէօզեան 200, Տէր եւ Տիկին Երուանդ Փափազեան 500, Տիկին Սիրվարդ Յակոբեան 200, Տէր եւ Տիկին Ա. Մալաքեան 5000, Տիկին Մաքրուհի Ղազարոսեան 200, Տէր եւ Տիկին Գրիգոր Գալֆայեան 700, Տիկին Վ. Գորգիկեան 200, Պր. Աւետիս Պահատուրեան 1000, Պր. Վահէ Գույումճեան 500, Տիկին Պերճուհի Ճերահեան 300, Տիկին Աչըքկէօզեան 300, Տիկին Հ. Շէքէրճեան 150, Օր. Սոնիա Կիւմիւշեան 1000, Պր. Վարդգէս Սեմերճեան 300, Տիկին Ժ. Պաթմանեան 200, Պր. Միշէլ Յակոբեան 1000, Տիկին Վ. Պարտիզպանեան 100, Տիկին Էլիզ Քեխայեան 35, Տիկին Հ. Էքիզեան 50, Տէր եւ Տիկին Տիգրան Մանուկեան 150, Տիկին Սիրանոյշ Եսայեան 500, Պր. Հրանդ Տէմիրճեան 100, Տիկին Ներսէսեան 100 Ֆր.:

Տէր եւ Տիկին Նուպար Դաւիթեան՝ Չքանչանի տուչութեան առիթով 500 Ֆր., Օր. Սօսի Քուքուրահլեան 1000, Տիկին Հ. Թրէանթօն 1500, Տիկին Ն. Երամեան աղքատաց՝ 500, Տիկին Պ. Ճերահեան աղքատաց՝ 500, Ազգային Ինքնորոշման Միաւորում Մովսէս Գորգիսեանի յիշատակին 200, Տիկին Անի Իգնատիոսեան 350 Ֆրանք:

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ 21
MERCREDI
21 MARS
1990

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48 00 06 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 800 Ֆ. — Վեցամսեայ : 410 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.100 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
950 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

65րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 17.236 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 65e ANNEE — No 17.236

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԳԵՐՄԱՆԻՈՅ ժողովուրդին ժողովին 400 աթոռները հետեւեալ բաշխումը ունեցան վերջնական արդիւնքներէն ետք. – Քրիստոնեայ – Դեմոկրատ (40,91%) 164, գերման ընկերային Միութիւն (6,32) 25, Դեմոկրատ Վերածնունդ (0,92) 4. այս երեքը միասին կազմած էին «Զինակցութիւն Գերմանիոյ համար» համախմբումը, որ կ'ունենայ ուրեմն 193 աթոռ: Սոսիալ – Դեմոկրատ կուսակցութիւնը (Ընկերվարական) 87 աթոռ կը ստանայ, ժողովրդավար ընկերվարութեան կուսակցութիւնը (Համայնավար) 65, Ազատականներ 21, Զինակցութիւն 90՝ 12, Գիւղացի՝ 9, Բնապահներ՝ 8, Զանազան ձախ՝ 3, Ազգ. Դեմոկրատ՝ 2 :

ՁԻՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԱԶԳ. ԺՈՂՈՎԻ տարեկան նստաշրջանի նախօրեակին, բազմաթիւ հրաժարումներ եւ հեռացումներ իրարու յաջորդած են կուսակցութեան ղեկավար մարմիններու եւ իշխանութեան մէջ: Նստաշրջանը սկսաւ Մարտ 20-ին :

ԿՈՐԲԱՉՈՎԻ դիմումին վրայ խորհրդային կառավարութիւնը կարգ մը միջոցներ ձեռք առաւ Լիթուանիոյ նկատմամբ, ճնշում բանեցնելու նպատակով ; Ձեռք առնուած միջոցները կը վերաբերին գլխաւորաբար տնտեսական մարզին, ուր կ'որոշուի Խորհրդային Նախարարութեանց հակակշիռը ամրապնդել Լիթուանիոյ տնտեսութեան վրայ, բայց, որեւէ հետապնդումի հարց չկայ Հանրապետութեան նոր ղեկավարներուն դէմ, թէեւ՝ տրուած որոշումը Մոսկուայի հակազդեցութիւնն է «անկախութեան» հռչակման առթիւ : Կը կարծուի որ, անգամ մը եւս, Կորբաչով կ'ուզէ ժամանակ շահիլ: Տեղւոյն վրայ, Վիլնիուս, ջանք կը թափուի կրակին վրայ իւղ չլեցնելու համար: Այս առընչութեամբ, խորհրդարանի Նախագահը՝ Լանտսպերժիս Կիրակի օր պարզած է Մոսկուայի տալիք պատասխանին գլխաւոր կէտերը: Ըստ Լիթուանացիներուն, երեսփոխաններու համագումարին բանաձեւը որ «օրէնքի ուժ չունի» հռչակեց Վիլնիուսի Գերագոյն Խորհուրդի անկախութեան հռչակումը, «որեւէ օրինաւոր հիմք չունի» :

ՉԵԽՈՍԼՈՎԱՔԻՈՅ նախագահը Վացլաւ Հաւէլ իր երկրին դատը կը պաշտպանէ (Ֆրանսայէն Անգլիա պիտի անցնի) ոչ թէ դրամ ուզելով, այլ ինչպէս կը բացատրէ՝ «խորհուրդներ, կարծիքներ լսելով» : Հաւէլ կ'ուզէ անկախ դիւանագիտութիւն մը ստեղծել իր երկրին համար եւ պատրաստել անոր վերադարձը՝ Եւրոպայի ծոցը, բայց, ի՞նչ Եւրոպա: Բնական ինքնատիպ է, ըստ դէտերու, Չեխոսլովաքիոյ Նախագահին հեռանկարը, ինչ կը վերաբերի իր երկրին աշխարհաքաղաքական դերին: Արդարեւ, կողմնակից է արեւելեան Եւրոպայի մը կազմումին Պալթեան ծովէն՝ Ադրիական տեղական երկու խումբերէն բաղկացած մէկ կողմ՝ տեսակ մը աւստրեւհունգարական Եւրոպա մը (Հունգարիա, Իտալիա, Եուկոսլաւիա), միւս կողմը՝ պալթեան Եւրոպա մը (Լեհաստան, Սկանտինաւիա եւ պալթեան երկիրներ). Չեխոսլովաքիան ալ տեսակ մը կամուրջ երկու բեւեռներու միջեւ: Առաջին հանդիպումին Միթերանի հետ, երկու նախագահները համարակցաբական կարծիքներ ունեցած են եւրոպական հարցերու եւ գերմանական միութեան շուրջ : 1923-էն ի վեր, Չեխոսլովաքիոյ նախագահ մը Փարիզ չէր եկած :

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ «կարի» մեծերէն՝ Իվ Սէն Լօրան հիւանդանոց մտած է, անհանգըստութեան մը հետեւանքով եւ ներկայ պիտի չըլլայ Զորեքշաբթի օրուան իր նոր հագուստներու տողանցքին :Ըստ բժիշկին, «մտային յոգնութենէ» կը տառապի եւ պէտք է քանի մը շաբաթ հանգստանայ :

ՕՓԵՐԱ – ՊԱՍԹԻՅԻ բուն հանդիսաւոր բացումը տեղի ունեցաւ Մարտ 17-ին, Պերլիոզի «Տրովատացիներ»ով, որ 4 ու կէս ժամ կը տեւէ : Հանդիսականները, ընդհանուր ձեւով, դրական ընդունելութիւն մը բրին, մանաւանդ քորէացի ղեկավարին՝ Միունկ-Վում-Շունկի, եթէ նոյնիսկ շատ խանդավառ չէին բեմադրերին աշխատանքին նկատմամբ: Յուլիս 13ին, տեղի ունեցած էր պաշտօնական բացումը, յարգելու համար տրուած թըւականը: Այս անգամ, ներկայացումը բակիզբն իսկ էր բուն բացումին, առանց դադարի: Այնուամենայնիւ, քննադատութիւններ կան միշտ նորակառոյց այս օփերային հանդէպ, որ բաւական սուղ արժեց (3 միլիառ): Որոշումը տրուեցաւ 1982-ին, շինութիւնը սկսած է 1984-ին եւ վերջացաւ երկուհարիւրամեակին առթիւ, Յուլիս 13-ի նախօրեակին, ոչ կատարելապէս եւ այդ պատճառով օփերան կրկին յանձնուեցաւ շինութեան ընկերութեան, որ աշխատանքները վերջացնէ: Բայց եւ այնպէս դեռ վերջնապէս վերջացած չէ եւ Յունիսին կրկին պիտի յանձնուի շինարարներուն, որպէսզի դարմանեն նկատուած անպատեհութիւնները :

ՊՈՍԹԸՆԻ Կարտնըր Թանգարանն է, որ տեղի ունեցած է դարուս գողութիւնը: 10 պաստառներ .— 5 Տըկա, 3 Ռամպրանտ, մէկ Մանէ եւ մէկ Վերմէր, որոնք կը գնահատուին քանի մը հարիւր միլիոն տոլար, գողցուած են Շաբաթէն Կիրակի լուսնալիք գիշերը: Ըստ ԷՖ – ՊԻ – ԱՅ-ի ոստիկանի մը «արհեստաւորի գործ» է: Ամէն պարագայի մէջ, շատ հանրածանօթ են որպէսզի ծախուին եւ Երեքշաբթի առտու, աւելի փրկագինի մը դիմումին կը սպասուէր :

ՊՈԼՍՈՅ մէջ բնակարանէ մը գողցուած է Այվազովսկիի Թանկարժէք մէկ պաստառը՝ «Փոթորիկի մատնուած նաւը»: Պաստառին տէրը՝ Այսէլ Պաշարան ըսած է թէ ան իր ընտանիքին սեփականութիւնն էր 80 տարիէ ի վեր: Յայտնի մասնագէտ Ռաֆֆի Փորթաքալ յայտնած է թէ 100 × 120 սմ. չափեր ունեցող պաստառը անկարելի է ծախել Թուրքիոյ մէջ, քանի որ հոն այդպիսի շուկայ չկայ: Անոր արժէքը կը գնահատուի մօտաւորապէս 100 միլիոն լիրա (250 հազար Ֆր.):

ՇԱԲԱԹԷՆ ԿԻՐԱԿԻ (Մարտ 24-ի գիշերը) լուսնալիք գիշերը, հարկ է ամբողջ ժամու անցնիլ, այսինքն ժամացոյցները ժամ մը առաջ տանիլ: Անկարելի չէ որ վերջին տարին ըլլայ այս փոփոխութեան համար, որմէ շատեր դժգոհ են եւ այլեւս չարդարացուիր ուժանիւթի խնայողութեան տեսակէտէն: Ըստ կատարուած քննութիւններու, շատ խանգարումներ յառաջ կու գան այս փոփոխութիւններով եւ բժիշկներ կը ստիպուին շատ դեղեր տալ: Կը մնայ սակայն ամբողջ Եւրոպան (բացի անշուշտ Մեծն-Բրիտանիայէն) համոզել, քանի ընդառաջելով Ֆրանսայի դիմումին, 1976-ին, համաձայնած էր ժամու այս փոփոխութեան :

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ 59 ՍՊԱՆԵՐ սպաննուեր են խորհրդաւոր պայմաններու մէջ, 1989-ին, ըստ անգլիական պարբերականի մը, որ մասնագիտացած է զինուորական հարցերու մէջ: Ըստ «Ճէյն'ս սովիէթ հայ ֆոռմէնտ»ին, կը թուի որ այս ոճիրները «մասկը կազմեն հակակրութեան ներկայ շարժումին զինեալ ուժերու նկատմամբ, յատկապէս կարգ մը ազգային խմբակցութեանց երիտասարդներու մօտ» :

ՊՈՐՏՕ հաւաքուած եւրոպական համայնքներու յանձնախումբին կողմէ նըշանակուած բժիշկներու խումբ մը կը գտնէ որ անձնասպանութիւններու թիւը կ'աճի մտահոգիչ կերպով եւ շատ աւելի մեծ է անձնասպանութեամբ մեռնողներուն թիւը՝ քան ճամբու արկածներէ: 100 հազար բնակիչի համեմատութեամբ, 160 է այրերու եւ 260 կիներու անձնասպանութեանց թիւը: Երկու սեռերու պատկանող անձնասպաններու տարիքը 45-էն վար է եւ երկու երրորդ է կիներու համեմատութիւնը:

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ – ՄԱՐՏ 7/14)

ՏԱՐԱԴՐԱՄԻ ՀԱՇԻՒ Ի ՆՊԱՍՏ ԱՐՑԱԽԻ

Խորհ. Միութեան Արտաքին տնտեսական դրամատան Հայաստանի մասնաճիւղին մէջ ԼՂԻՄ-ի գլխաւոր պլանային – տնտեսագիտական վարչութեան համար բացուած է ազատ փոխանակելի տարադրամի թիւ 75000001 յատուկ հաշիւը, նախատեսուած ԼՂԻՄ-ը միջազգային շուկայ հանելու նպատակով, արտասահմանի ու խորհրդային կազմակերպութիւններէ, բարեգործական ֆոնտերէ եւ անհատներէ ստացուելիք նուիրատուութիւններու փոխանցումին :

⁂

ՓՈՂՈՑՆԵՐ ՀԵՐՈՍՆԵՐՈՒ ԱՆՈՒՆՆԵՐՈՎ

Գորիսի քաղաքային Խորհուրդի գործադիր Կոմիտէն քաղաքին Ֆրունզէ փողոցը վերանուանած է Զօրավար Անդրանիկ: Քաղաքին Օջախկուլի փողոցն ալ կոչուած է Գարեգին Նժդեհի անունով:

Յուլիս 20, 1918-ին Զօր. Անդրանիկ իր զինեալ ուժերով Գորիս կը հասնի, որպէսզի հոնկէ անցնի Ղարաբաղ; Սակայն Զանգեզուրին սպառնացող Թուրքիոյ ու Ադրբեջանի վտանգը կը ստիպէ զօրավարին հոն մնալ: Մինչեւ Մարտ 25, 1919, Անդրանիկի ներկայութիւնը Զանգեզուր, կը խափանէ գաւառին սահմանակից շըրջանները գտնուող Թուրքիոյ եւ մուսաւաթական զօրամասերու յառաջխաղացումը դէպի Զանգեզուրի խորքերը:

Այդ թուականին Զօր. Անդրանիկ Գորիսէն էջմիածին կ'անցնի, ապա՝ Զանգեզուր կը հասնի մէկ այլ ազգային հերոս՝ Գարեգին Նժդեհ:

⁂

ՈՒԿՐԱՆԻՈՅ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Կիեւի մէջ տեղի ունեցած է հայկական մշակութային լուսաւորական ընկերութիւններու առաջին համաժողովը, որ նուիրուած էր Ուկրանիա բնակող Հայերու միջեւ սերտ կապերու հաստատման: Որդեգրուած բանաձեւին մէջ կը նշուի որ ընկերութիւնները իրենց գործունէութեամբ ամէն կերպ կը նպաստեն Ուկրանիոյ եւ Հայաստանի ժողովուրդներու փոխըմբռնումին ու բարեկամութեան, Հայաստան տեղի ունեցող դէպքերուն մասին առարկայական պատկերացում կազմելուն, համատեղ կը պայքարին հայ ժողովուրդին առջեւ ծառացած դժուարութեանց դէմ:

Արդէն հայկական մշակութային ընկերութիւններ ստեղծուած են Կիեւ, Լվով, Խարկով, Օդեսա, Սիմֆերոպոլ, եւ այլ քաղաքներ: Ընկերութիւններուն առընթեր բացուած են կիրակնօրեայ դըպրոցներ, ուր կը դասաւանդուին Հայոց լեզուն, գրականութիւնն ու պատմութիւնը:

Որդեգրուած բանաձեւը կը դատապարտէ Հայոց ցեղասպանութիւնը, խորհրդային կառավարութեան կոչ կ'ընէ դատապարտել Սումգայիթի, Բաքուի, Ադրբեջանի այլ քաղաքներու ու գիւղերու մէջ տեղի ունեցած ոճրագործութիւնները, կը պահանջէ ազատ արձակել Հայաստանի Գեր. Խորհուրդի երեսփոխան Արկադի Մանուչարովը:

⁂

«ՆՈՐ ԱՐԱԲԿԻՐ» ՀԱՅՐԵՆԱԿՑԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Փոքր Հայք՝ Եփրատի վտակ Ոսկեգետակի ափին գտնուող Արաբկիր քաղաքը վերջնապէս հայաթափ եղաւ մեծ եղեռնէն յետոյ: Վերապրողներուն մէկ մասը 1920-ական թուականներուն ներգաղթեց Խորհ. Հայաստան եւ Նոյեմբեր 29, 1925-ին հիմնդրեց Նոր Արաբկիր աւանը: Աւանին հիմնադրումին եւ յետագայ բարգաւաճումին մեծապէս սատարեցին սփիւռքահայ Արաբկիրցիները իրենց հայրենակցական միութիւններուն միջոցով: Այդ Միութեան մասնաճիւղը կարճ գոյութիւն մը ունեցաւ հայրենիքին մէջ, սակայն քաղաքական կացութեան պատճառով ստիպուած էր դադրեցնել իր գործունէութիւնը:

Եւ ահա խումբ մը Արաբկիրցիներու ջանքերով գումարուեցաւ «Նոր Արաբկիր» հայրենակցական – բարեգործական Միութեան հիմնադիր ժողովը: Նոր Միութիւնը ունի իր կանոնադրութիւնը, ընտրած է վարչութիւն մը, որուն նախագահն է իրաւաբան ու հանրային գործիչ Ֆիլիփ Ղազարեան :

⁂

ԲԱԶՄԱԶԱՒԱԿ ԸՆՏԱՆԻՔՆԵՐ

Փետրուար 14-ին Արովեանի Մայակովսկի գիւղէն Հախվերդեան Յարութիւնեան վերջերս չորս զաւակ ունեցած է՝ Անդրանիկ, Գէորգ, Աստղիկ, Անահիտ: Նորածինները ու անոնց մայրը առողջ են :

Արովեանի քաղաքային Խորհուրդը Յարութիւնեան ընտանիքին յատկացուցած է 4 սենեակնոց յարմարաւէտ բնակարան: Առաջին օգնութիւնը եկած է «Գթութիւն» բարեգործական ընկերութենէն՝ 400 ռուբլի, Աստուածաշունչ, հագուստեղէն:

Երկու ամիս առաջ նման ուրախ օր եղած է Երեւանցի Յակոբ եւ Մանուշակ Մուրադեան ամոլին համար, որուն երկու մանչերը երեք եղբայր եւս ունեցած են՝ Համբարձում, Վազգէն եւ Գէորգ:

ՅԱՌԱՋի ՏԵՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ «ՄԱՇՏՈՑ»Ի ՀԻՄՆԱԴԻՐՆԵՐԷՆ ԱՒԵՏԻՔ ԻՇԽԱՆԵԱՆԻ ՀԵՏ

(Բ. եւ վերջին մաս)

Հ. – Դպրոցական մարզի առընչուած ձեր գործունէութեան մասին եթէ աւելցընելիք չունիք...

Պ. – Երկու խօսք էլ մանկապարտէզների մասին. «Մաշտոց»ի պայքարներից մէկը վերաբերում է մանկապարտէզնե – րին: Հայաստանում բազմաթիւ ռուսական մանկապարտէզներ կան: Դա լրիւ անօրինական երեւոյթ է: Եթէ ընդհանուր դպրոցի մասին խորհրդային օրէնք գոյութիւն ունի, մանկապարտէզի մասին չկայ. ընդահակառակն, Ռուսաստանի մէջ օրէնք կայ որ մանկապարտէզները պէտք է լինեն միայն ռուսական լեզուով. սա կարող է վերաբերուել նաեւ միւս հանրապետութիւններին: Մեզ յայտնի դարձաւ նաեւ որ Մերձպալթեան հանրապետութիւններում ռուսական մանկա – պարտէզներ գոյութիւն չունեն: Մենք ուզում էինք որ Հայաստանում ռուսական մանկապարտէզներ լինեն միայն օտար – ների համար: Եւ բաւական յաջողութիւն ունեցանք այդ հարցում. Հայաստանում շատ ռուսական մանկապարտէզներ դարձան հայկական: Այս հարցի դէմ ոչինչ չէին կարող ասել, որովհետեւ Հայաստանում ռուսական մանկապարտէզների գոյութիւնը հակասում էր Հայաստանի Սահմանադրութեանը:

Հ. – Երեւանի ռուսական դպրոցներու պարագան կարելի՞ է համեմատել Բաքուի եւ Թիֆլիսի հետ. հոն ալ նոյն երեւոյթը կա՞յ:

Պ. – Եթէ համեմատենք, պէտք է Ադրբեջանից առանձնացնել Բաքուն:

Հ. – Ինչո՞ւ, «Հայաստան» երբ կ'ըսենք Երեւանը չէ՞ խնդրոյ առարկան:

Պ. – Ոչ, այդպէս չէ: Հայաստանում եւ՛ Լենինականում, եւ՛ Կիրովականում, եւ՛ Գորիսում, եւ՛ Ղափանում, եւ՛ Ալավերդում կան ռուսական դպրոցներ եւ բոլորն էլ լիքն են: Նոյն վիճակն է Ստեփանակերտում:

Իսկ բացի այդ էլ Բաքուի եւ Երեւանի միջեւ մեծ տարբերութիւն կայ. Երեւանը եթէ հիմնականում հայաբնակ է, Բաքուն բազմաթիւ ազգերով լեցուն քաղաք է: Եւ Բաքւում ռուսական դպրոց գնացող Ադրբեջանցիների թիւը բաւական բարձր էր. բայց գիւղերում եւ փոքր քաղաքներում բոլորովին այդ երեւոյթը չկար:

Վրաստանում, մինչեւ 60–ական թուականները Վրացիները աւելի շատ են գնացել ռուսական դպրոցներ, քան՝ Հայաստանում Հայերը: Բայց այդ թուա – կաններից սկսած Վրաց մտաւորականութիւնը մեծ պայքար սկսեց այդ երեւոյթի դէմ: Նրանք փաստօրէն առաջամարտիկները եղան այդ պայքարի, ու այսօր ռուսական դպրոցների վրացի երեխաները կարելի է մատերի վրայ հաշուել. նոյնիսկ Թիֆլիսում:

Հ. – Իսկ մե՞ր մտաւորականութիւնը:

Պ. – Պէտք է ասել որ այս հարցում հայ մտաւորականութեան դերը այնքան էլ գոհացուցիչ չէ. եթէ օրինակ վերցնէք Հայաստանի Գրողների Միութիւնը, հայ գրողների շատ զաւակներ գնում են ռուսական դպրոցներ: Ընդհանրապէս մեր մտաւորականութեան դերը այս հարցում շատ չնչին է:

Հ. – Իսկ եթէ համեմատենք մայրենի լեզուի՞ մասին վերաբերումը...

Պ. – Պայմանական մի ակնարկով կը ցանկանայի պատասխանել. վերցնենք խորհրդային հանրապետութիւնները՝ Պալթեան, Վրաստան, Հայաստան, Ադրբեջան եւ Միջին Ասիոյ երկիրները, պալթեան հանրապետութիւններում լեզուի հարց գրեթէ չկայ, որովհետեւ բոլորը իրենց լեզուով են կրթութիւն ստանում եւ շատ զարմանում են որ Հայաստանում լեզուի այդպիսի խնդիր գոյութիւն ունի:

Վրաստանում նման խնդիր համարեա գոյութիւն չունի: Գոյութիւն ունի Հայաստանում, Ադրբեջանում եւ աւելի շատ Միջին Ասիոյ հանրապետութիւններում:

Այստեղ շատ հետաքրքիր հարց է ներկայանում. անկախութեան գաղափարը եւ ձգտումը ամէնից շատ պալթեան հանրապետութիւններում է ներկայանում, ապա Վրաստանում եւ աւելի քիչ Հայաստանում, Ադրբեջանում, եւ ալ աւելի քիչ միջին ասիական հանրապետութիւնների – րում: Ուզում եմ ասել որ լեզուի հանդէպ սէրը, բծախնդրութիւնը դա արտայայտւում է նաեւ ժողովրդի ինքնավստահութեան մէջ: Այսինքն, իմ կարծիքով, լեզուի հարցը չափանիշ է ազգային ինքնագիտակցութեան:

Եւ այդ առումով, կարծում եմ որ եթէ մենք կարողանանք ամբողջ Հայաստանը վերահայացնել եւ մեծ սէր ու բծախնդրութիւն ունենալ լեզուի նկատմամբ, դա նաեւ յետագայ յաղթանակների հիմը կարող է հանդիսանալ, որովհետեւ իր ուժերի հանդէպ հայ ժողովուրդի վստահութիւնը վերստին կը հաստատուի:

Հ. – Ուրի՞շ ինչ մարզեր ունի «Մաշ – տոց»ի գործունէութեան դաշտը:

Պ. – Խումբ ունենք որ զբաղւում է բոլոր հիմնարկների հայացման գործով. ներքին գրագրութիւնը հայերէնով կատարելու գործով:

«Հայկինօ» ենք գնացել որպէսզի հայկական ժապաւէնները հայերէն նկարահանուեն. պէտք է ասեմ որ Հայաստանում հայկական ժապաւէնների առաջին տարբերակները նկարահանւում են ռուսերէն. բացի այդ, շատ են Երեւանի հեռուստատեսութեան ռուսերէն հաղորդումները, ռուսերէն հարցաթերթիկները:

Հայաստանում մի թիւր կարծիք կայ որ գոյութիւն ունեն Հայոց լեզու, Ռուսաց լեզու եւ օտար լեզուներ: Եւ Ռուսաց լեզուն կարծէք թէ Հայոց լեզու է. բոլորովին չեն գիտակցում թէ ամէն ազգ ունի մի մայրենի լեզու եւ միւսները օտար են: Այդ իմաստով մենք հեռուստատեսութիւնից պահանջում ենք որ բոլոր հարցա – թերթիկները եթէ ենթական հայերէն չգիտի, թարգմանուեն հայերէն:

Մի ուրիշ խումբ ունենք որ զբաղւում է տեղանունների հայացման հարցով: Խորհրդային Միութիւնում չկայ մի այլ հանրապետութիւն որը այդքան լիքը օտար տեղանուններ ունենայ: Եւ մենք մշակուած ծրագիր ունենք բոլոր օտար տեղանունները փոխել հայկականի, որը շատ բարդ խնդիր է:

Հ. – Հայաստան այսօր գաղթականներու կարեւոր հարց մըն ալ ունի լուծելու. ընկերային, տնտեսական մարզերէն զատ, այս հարցը կ'առընչուի նաեւ մշակութայինին, լեզուականին: Փետրուար 22–ի «Խորհրդային Հայաստան» օրաթերթին մէջ «Մեր միասնութեան հիմքերի հիմքը» խորագրուած իր յօդուածին մէջ Ռ. Իշխանեան հետեւեալ պատկերը կու – տայ. –

«1987 թուականին եղել եմ Բաքւում: Այդ տարի այդտեղ փակուեց վերջին հայկական դպրոցը: Հարցնում եմ դպրոցի ուսուցչուհիներից մէկին.

– Ինչո՞ւ փակուեց ձեր դպրոցը:

– Երեխայ չկար: Բաքուեցի Հայերը իրենց զաւակներին չեն ուզում հայկական դպրոց տալ, ռուսական են տալիս:

– Ճնշում կա՞յ տեղի իշխանութիւնների կողմից:

– Ոչ մի ճնշում»:

Այս պարբերութիւնը արդարօրէն գրել կուտայ յօդուածին հեղինակին.

«Մեր պատկան մարմինները դպրոցի ու կրթութեան հարցերում էլ բարեացա – կամօրէն ընդառաջում են վերաբնակիչներին՝ պատճառաբանելով թէ նրանք մեղաւոր չեն որ հայերէն չգիտեն:

Բայց նախ սա պատճառաբանութիւն չէ եւ ապա սխալ է որ իբր մեղաւոր չեն»:

Եւ այսօր, լեզուական մարզին մէջ երբ հազիւ սրբագրութեան ու յետագայ առողջ ընթացքի մը անհրաժեշտ նախապատրաստութիւնները կը տեսնուին, Հայաստան հասած են տասնեակ հազարաւոր «մեղաւորներ» որոնք հայերէն չեն գիտեր, որոնք անցեալին հայկական դպրոցը արհամարհած ու իրենց զաւակներուն ռուսերէնով ուսում տուած են: Վերահայացումի ձեր աշխատանքին, կամ ծրագիրներուն ի՞նչ ազդեցութիւն կ'ունենայ անոնց ներկայութիւնը:

Պ. – Ինչպէս յայտնի է 88 թուականին Սումգայիթից յետոյ առաջին փախստականների հոսքը եղաւ Հայաստան. յետագային աւելի շատացան. նրանց մեծ մասը դէպքերի բերումով հայերէն չգիտէր. պատճառները հիմա չփնտռենք, չմեղադրենք որեւէ մէկին: Ցամենայնդէպս, տրամաբանութիւնը յուշում է որ եթէ խակապէս արգելքներ լինէին, ապա Ադրբ – բեջանում պահանջ կը լինէր որ նրանք ոչ թէ ռուսական դպրոցներ գնային ու ռուսանային, այլ՝ ադրբեջանական դպրոցներ գնային ու ադրբեջանցի դառ – նային: Եւ եթէ նոյնիսկ մտածենք որ հոն այդպիսի ճնշում գոյութիւն ունէր, արդեօ՞ք նման ճնշում գոյութիւն ունէր նաեւ Երեւանում: Ուզում եմ ասել որ սա ընդահնուր հայ ժողովուրդի ցաւն է:

Խնդիրը այն է որ նրանք Հայութիւնից բաւական հեռացած մարդիկ էին դէպքերու բերումով եւ մեր պարտքն է նրանց նոյնպէս վերադարձնել հայկական արմատներին: Բարդ խնդիր է: Չնայած այդ զրկանքներին, նրանք ցանկանում էին իրենց երեխաներին ուսումը շարունակել ռուսական դպրոցներում: Եւ Հայաստանի այն գիւղերը որոնք ադրբեջանական էին ու այժմ դարձան հայկական, ադրբեջանական դպրոցը դարձաւ ռուսական դպրոց: Ադրբեջանական գիւղ՝ ադրբեջանական դպրոց, այժմ հայկական գիւղ՝ ռուսական դպրոց: Մենք ցանկացանք որ այդ դպրոցների գոնէ ցածր դասարանները լինեն հայկական: Պէտք է ասեմ որ բաւական աջակցութիւն ստացանք եւ՛ շրջանների ղեկավարութիւններից, ինչպէս Մասիսի, Վարդենիսի շրջաններում, եւ՛ դպրոցի տնօրէնների կողմից: Եւ հիմնականում այդ դպրոցների առաջին երեք դասարանները հայկական են:

Հ. – Իսկ չափահաս գաղթականներու համար ի՞նչ կարգադրութիւն եղաւ:

Պ. – Ինչ վերաբերում է մեծահասակներին, Մասիսի շրջանի ղեկավարութիւնը իրենք յատուկ դասընթացքներ են կազմակերպել. Երեւանում մեր միութիւնը կազմակերպեց անվճար դասընթացքներ ու մեր հայերէնի ուսուցիչները, հայերէնի մասնագէտները լրիւ, կամովին հայերէնի դասընթացքներ վարեցին, ոչ միայն փախստականների, այլեւ զանազան հիմնարկների ռուսախօս աշխատողների համար: Հիմնարկներում ընդունուած է օրէնք որ մի տարում գրագրութիւնը պէտք է դառնայ հայերէն: Ցանկութեամբ վարծելը շատ լաւ է, բայց դա հարցի լուծում չէ եւ մենք ցանկանում ենք որ դա դրուի պետական հիմքի վրայ եւ վճարովի դասընթացքներ լինեն, ժողկրթութեան նախարարութիւնը հարցը վերցնի իր վրայ եւ յատուկ դասընթացքներ կազմակերպի հայերէն սովորեցնելու համար:

Մեր պատրաստած օրէնքի նախագծի մէջ կայ նաեւ այսպիսի կէտ որ Հայաստանում ղեկավար պաշտօնի նշանակուելիս պիտի պարտաւոր լինի հայերէնի իմացութիւնը. ու որպէսզի որեւէ մէկը չտուժի, պէտք է բոլորին հայերէն սովորեցնել:

Հ. – Ի՞նչ աղբիւրներէ կը հայթայթուին «Մաշտոց»ի եկամուտները եւ որո՞նք են ձեր գլխաւոր ծախսերը:

Պ. – Եկամուտները անդամավճարներից, նուիրատուութիւններից են. ծախսում ենք անդամների գործուղումների վրայ. օրինակ՝ գնում ենք մասնաճիւղերը: Մասնաճիւղեր են ստեղծուել Էջմիածնում, Վարդենիսում, Արցախում: Դպրոցների հետ կապեր ունենք. այն դպրոցներում ուր հայկական դասարաններ են ստեղծուել, առարկայ են մեր ուշադրութեան. նրանց կրծքանշաններ, նուէրներ ենք տալիս, եւայլն:

Հ. – Երկու խօսք ալ ձեր պարբերականին՝ «Մաշտոց»ի մասին, եթէ կ'ուզէք:

Պ. – Պարբերականը «Մաշտոց»ի եւ «Գոյապայքար»ի թերթն է. երկու խմբագիր ունի՝ Մեսրոպ Սահակեան եւ Վահան Իշխանեան: Անդրադառնում են լեզուական, գոյապահպանման եւ քաղաքական հարցերի: Մեր եկամուտի մի մասն էլ ծախսում ենք նրա վրայ:

Հ. – Շնորհակալութիւն ու յաջողութիւն ձեր յետագայ գործունէութեան համար:

Տեսակցեց՝
ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

ՔՐՏԱԿԱՆ ՀԱՐՑԻ ԼՈՒԾՈՒՄԸ

«Իճիպինէ Տօղրու» շաբաթաթերթին Մարտ 4–ի թիւով, ինչպէս գրած էինք արդէն, քրտական հարցին վերաբերեալ ծաւալուն վերլուծում մը, քաղաքական լուծումի բանաձեւ – առաջարկ մը հրատարակուած էր. այս բոլորը պատճառ եղած էին որ թերթին հրատարակութեան տնօրէնը՝ Թունճա Արսլան ձերբակալուէր ու դատական հետապնդումի ձեռնարկուէր իրեն դէմ:

Քրտական հարցին կ'ակնարկէ շաբաթաթերթին խմբագրականը որ ստորագրուած է խմբագրապետ Տօղու Փէրինչէքի կողմէ. հոն յայտնուած մայր գաղափարը այն է թէ քրտական հարցը միեւնոյն ատեն թրքական հարց մըն է: Այսպէս է նախ այն պատճառով որ Թուրքը արժանապատուութեան տէր ժողովուրդ է ու իրենց անունով Քիւրտերու կատարուած ճնշումը խղճի հարց մը կը յարուցանէ. երկրորդ, պատճառն այն է որ քրտական հարցը այլեւս մաս կը կազմէ Թուրքին առօրեային: Թերթին խմբագրապետը քրտական հարցին ու երկրին բանուորական շարժումներուն միջեւ զուգահեռ մը կը գծէ, չեշտելու համար կապը: Խմբագրականին եզրակացութիւնը այն է որ քրտական եւ թրքական հարցերը միասնաբար կը դիմեն դէպի լուծում:

Գալով ծաւալուն վերլուծումին, ան կը կրէ «Ժողովրդական լուծումը ինքզինք կը պարտադրէ» խորագիրը: Անստորագիր գրութեան մէջ նախ ամփոփ կերպով կը խօսուի Թուրքիոյ հարաւ – արեւելեան շրջաններու բնակչութեան ենթարկուած անլուր հալածանքներուն, զինեալ յարձակումներուն, գործուած խժդժութիւններուն մասին: Այս բոլորը պետական հեղինակութիւնը լրջօրէն տկարացուցած են հոն, ու քրտական կազմակերպութիւնը հետզհետէ կ'արմատաւորուի. շատ մը շրջաններու մէջ Փ.Ք.Ք.–ն (Քրտական Բանուորական Կուսակցութիւն) կը յաջողի արդէն պարտադրել զինուորական իր օրէնքը ու հարկեր հաւաքել. մինչ միւս կողմէ, Սղերդի ու Վանի կուսակալները, ինչպէս նաեւ Հաքքեարիին ու Թունճէլիինը, կ'ըսեն թէ չեն յաջողիր գիւղական շրջանները իրենց ուսուցիչները ղրկել. կարգ մը տեղական իշխանութիւններ ու հրամանատարներ հրադադարի համաձայնութիւններ կը կնքեն կեռիլլայական ուժերու հետ: Այս հաստատումները եզրակացնել կու տան յօդուածագրին թէ քրտական հարցը զինուորական մեթոտներով լուծելու պետական քաղաքականութիւնը սնանկութեան մատնուած է:

Նկատի առնելէ ետք Թուրք ներկայ քաղաքական կուսակցութիւններու այս մասին արտայայտած կեցուածքը, որ յաճախ զուգահեռ է պետականին, ու գլխաւորաբար ուրացումի մէջ կը կայանայ, յօդուածը տեղ կու տայ Անկախութեան պատերազմի տարիներուն Աթաթիւրքի մօտեցումին: Կ'ըսուի թէ ան միշտ արտայայտուած է Քիւրտերու ներկայութեան եւ իրաւունքներուն մասին: Թուրքիոյ մէջ հայրենիքի առաջին սահմանումը կատարուած է Ամասիայի համաժողովին, հետեւեալ տարազով. – «Թուրքերու եւ Քիւրտերու բնակած հողամասը»: Ան 1920 Յուլիս 3–ին ալ Ազգային Մեծ Ժողովի ամպիոնէն յայտարարած էր թէ «ոչինչ պիտի կատարուի Քիւրտերու փափաքին հակառակ»:

Թուրքիոյ Անկախութեան պատերազմի օրերուն գոյութիւն ունէ՛ր քիւրտ տարրը ու անկախութիւնը այս քաղաքականութեան շնորհիւ ձեռք ձգուեցաւ: Ինչօնիւ եւս, Լօզանի մէջ կը յայտնէր թէ Ազգային Մեծ Ժողովը «Ժողովն է Թուրքերու եւ

Քիւրտերու», իսկ Անգարայի կառավարութիւնը «կառավարութիւնը՝ Թուրքերու եւ Քիւրտերու»:

Սակայն, Հանրապետութեան հռչակումէն ետք այլեւս չքացաւ «Քիւրտ» անունը: Կարծէք Քիւրտը չոգիացած, կամ գետնին տակ մտած էր: Այլեւս անոնք «Լեռնային Թուրքեր» էին...: Բայց եւ, այնպէս «Լեռնային Թուրքեր»ու հէքեաթին ոչ ոք հաւատաց: 1988-ի աշնան Իրաքեան Քիւրտիստանէն Թուրքիա ապաստանեցան 60 հազար «Լեռնային Թուրք»եր. սակայն ոչ ոք անոնց հետ որպէս Թուրք վարուեցաւ. վրաններու մէջ տեղաւորեցին զանոնք ու հակառակ ընկերվարական կուսակցութեան անոնց քաղաքացիութիւն տալու ջանքերուն, ոչ թէ քաղաքացիութիւն, այլ նոյնիսկ ապաստանեալի իրաւունք չունեցան: Պուլկարիայէն գաղթողները «ցեղակից» էին ու վերածուեցան «հայրենակից»ի, սակայն Քիւրտերը, երբ գործնական պահը հասաւ, «Լեռնային Թուրքեր» չնկատուեցան: Անոնք Թուրքիոյ մէջ միլիոնաւոր ազգակիցներ, ազգականներ ունէին, սակայն բացայայտ դարձաւ որ Քիւրտերը արժանի չնկատուեցան եղբայրութեան ու իսկական հայրենակիցի օրինավիճակին:

Թուրքիոյ հեռատեսիլը ցուցադրեց պուլկար եւ յունական կառավարութիւններու քաղաքականութիւնը որ Պուլկարիոյ եւ Արեւմտեան Թրակիոյ մէջ Թուրք տարրին գոյութիւնը կ'ուրանար. սակայն, տասնամեակներէ ի վեր Թուրքիոյ կառավարութիւնն ալ Քիւրտերուն հանդէպ նոյն վերաբերումը ունեցած չէ՞ր:

Սակայն պայքարը յաղթեց ուրացումին. ներկայի Հանրապետութեան Նախագահը Հոկտեմբեր 2-ին կը յայտնէր թէ «Դժուար է Թուրքիան վերածել միակ ազգի մը երկրին»: Իսկ Հաքքեարիի կուսակալը կը խոստովանէր թէ «հոս ապրողները Քիւրտ են»:

Պետութեան երկրորդ քաղաքականութիւնը Քիւրտերու ժողովրդավար զարթօնքին հակադրել էր աղաները, ցեղապետերը, շէյխերը: Խնդրայարոյց շրջաններուն մէջ կառավարութիւնը իր հեղինակութիւնը անոնց վրայ հիմնեց: Մինչեւ 1985 թուականը Պետութիւնը աւատապետական այս կառոյցները պաշտօնապէս ճանչցած չէր. ու 1989-ի ամրան պաշտօնապէս խօսակից նկատեց ցեղապետերը:

Պետութիւնը ազգային ճնշումի իր քաղաքականութիւնը կարենալ շարունակելու համար դիմեց յետադիմական ամէն միջոցի, ինչպէս՝ կրօնքին: Ջանք թափուեցաւ բանի ճնշումը իրագործելու. ճնշումով ու օրէնքներով, քրտերէնն ու քրտական մշակոյթը մէկդի դնելու: Արդիւնք չտուաւ նաեւ շուկայի քաղաքականութեամբ մը Քիւրտերը թրքական շուկային կապելու ռազմավարութիւնը ու ընդհակառակն, ան աւելի եւս խորացուց միջշրջանային անհաւասարութիւնը:

Ցաջորդական այս միջոցառումներուն ձախողութիւնը նոր ճարերու որոնումին մղեց Պետութիւնը, որպէսզի կարենայ իր հեղինակութիւնը շարունակել: Փորձուեցաւ աքսորելու, ապա Իրանի ու Իրաքի քրտական շարժումներուն հետ կապերը զարգացնելով Քիւրտերը զիրար կոտորել տալու, եւ հարցը դրացի երկիրներուն վրայ ձգելու միջոցը:

«Իէիպինէ Տօղրու»ի վերլուծումը տեղ կուտայ նաեւ Միացեալ-Նահանգներու այս մարզին առնչուած քաղաքականութեան. յայտնի է որ Ամերիկա այսօր կը ջանայ ճնշում մըստեղծել Իրաքի, Սուրիոյ եւ Իրանի վրայ ու կը փափաքի փոփոխութեան ենթարկել այս երկիրներուն իրավիճակը: Ամերիկացի մասնագէտներ ու Սի-Այ-Էյ-ի պաշտօնեաներ մահմետական Միջին-Արեւելքի առաջնորդութեան առաքելութիւն մը կը վերագրեն Թուրքիոյ. այս թեմանիւթին համաձայն, Քիւրտերուն աւելի լաւ պայմաններ ապահովել, Միջին-Արեւելքի Քիւրտերուն համար հետաքրքրական երկրի մը պիտի վերածէ Թուրքիան:

Իսկ Անգարայի Միացեալ-Նահանգներու կապուած ու ազգայնական արտաքին քաղաքականութիւնը, խոր տարակարծութիւններ ստեղծած է Թուրքիոյ եւ իր դրացիներուն միջեւ:

Ժամանակաշրջանը նոր բաժանումներ, շրջանային բախումներ ու նոյնիսկ պատերազմներ կրնայ օրակարգի բերել. նման անորոշ ու անապահով մթնոլորտի մը մէջ Թուրքիա պարտաւոր է եղբայրական լուծում մը բերելու քրտական հարցին:

Շեշտելէ ետք այսօր այլեւս խնդիրը ուրանալու, կամ անտեսելու անկարելիութիւնը, եւ զայն նկատելով Թուրքերու եւ Քիւրտերու հասարակաց խնդիրը, թերթը կ'առաջարկէ 1990-ի ընթացքին «Տիյալէքիրի ժողով» մը գումարել, որուն պէտք է հրաւիրուին յատկապէս քիւրտ բանուորական զանգուածներու ներկայացուցիչներ, բանուորական ղեկավարներ, մտաւորականներ, քրտական զանազան հոսանքներու ներկայացուցիչներ, Թուրքիոյ աշխատաւորական շարժումէն ու Ձախէն ներկայացուցիչներ, Քիւրտերու ազգային իրաւունքներուն պաշտպան միջազգային ժողովրդավար դէմքեր ու հարցին մասին թէզեր ներկայացնող, վիճաբանութիւններու մասնակցելու փափաք յայտնող իշխանութեան ներկայացուցիչներ:

Այս տեսակէտը զօրացնելու համար յօդուածին մէջ կը նշուի թէ ներկայի իշխանութեան ղեկավարներն անգամ նոր լուծումի մը որոնումին մղուած են: Օրինակ, 1989 Սեպտեմբերին, Ցամաքային ուժերու Նախկին հրամանատարը խոստովանած էր որ «այդ շրջանին մէջ կրնայ ինքնավար վարչակարգ իր հիմնուիլ»: Շրջանային ինքնավարութիւնը այսօր Ազգային լրաքաղութեան կազմակերպութեան ու շրջանային կուսակալութեան կողմէ իսկ վիճաբանութիւններու նիւթ դարձած է:

Որպէս կատարուած առաջարկները զօրացնող ազդակ, յօդուածին մէջ կը յիշուին տակաւին այն պայքարները թէ 2 ժողովուրդներու միասնութիւնը շատ հազուադէպ երեւոյթ է պատմութեան մէջ ու ներկայիս 16 միլիոնի շուրջ է Թուրքիոյ մէջ ապրող Քիւրտերու թիւը. 6 միլիոնը կը գտնուի իրենց մեծամասնութիւն կազմած շրջաններուն, իսկ մնացեալը, յատկապէս մեծ քաղաքներու մէջ: Նկատի առնուած է նաեւ այն կէտը որ քիւրտ բնակչութիւնը աւելի արագօրէն կ'աճի ու ժամանակը, երկու ժողովուրդներուն միջեւ հաւասարակշռուած յարաբերութիւններ մշակող դեր մը կը կատարէ:

Հակառակ Թուրք իշխանութեան կիրարկած ազգային ճնշումին, ժողովրդական զանգուածներու միջեւ թշնամութիւն չկայ. երկու հատուածները լաւ ճանչցած են զիրար, աղջիկ առած ու տուած են: Բանուորական շարժումներուն մէջ երկու ժողովուրդներու ներկայացուցիչները միասին կազմակերպուած ու պայքար մղած են:

Թուրքիոյ բանուորական ու գիւղացիական ուժականութեան միացումը քրտական ուժականութեան հետ, թէ՛ պահանջ մը եւ թէ պարտաւորութիւն մըն է:

Այս քաղուածքէն զատ, որ ընդհանուր գաղափար մը կուտայ շարաթաթերթին կեցուածքին մասին, անհրաժեշտ է անդրադառնալ նաեւ խնդրին լուծումին համար հոն ներկայացուած առաջարկին, որպէսզի լաւագոյնս հասկցուի խմբագրապետին ձեռրակալութիւնը: Առաջարկը կը բաղկանայ 15 կէտերէ, որոնք կը կեդրոնանան երկու ժողովուրդներէ բաղկացած դաշնակցութիւն մը հիմնելու գաղափարին շուրջ:

Այսպէս, հոն կ'ըսուի թէ քիւրտ ժողովուրդը բացարձակ տէրն է իր ճակատագիրը տնօրինելու իրաւունքին: Եթէ փափաքի, կրնայ անջատ Պետութիւն մը հիմնել: Անջատման իրաւունքն ալ անհրաժարելի պայմանն է կամաւոր ամէն միացումի:

Միասին կամ անջատ ապրելու որոշումը հիմնուած է ժողովուրդներու ազատ կամքին. այս պատճառաւ, պէտք է քրտական ոստաններու մէջ հանրաքուէով ճշդել բնակչութեան փափաքը. ու անջատումի կողմնակիցները պէտք է ազատօրէն կարենան քարոզչութիւն կատարել:

Այսօրուան պատմական պայմաններուն մէջ յարմարագոյն լուծումը դաշնակցային, ժողովրդավար հանրապետութիւն մըն է որուն հաւասարապէս պիտի մասնակցին երկու դաշնակցային Պետութիւնները:

Իւրաքանչիւր դաշնակցային պետութեան այն շրջաններուն մէջ ուր փոքրամասնութիւն նկատուած ժողովուրդը մեծամասնութիւն կը կազմէ, եթէ բնակիչները փափաքին, շրջանային ինքնավարութիւն կը կիրարկուի:

Դաշնակցային Հանրապետութեան դրօշակն ու քայլերգը Թուրքերու եւ Քիւրտերու հասարակաց դրօշակն ու քայլերգն է. Դաշնակցային Պետութեան անունը անպայման պէտք է բաղկացած ըլլայ երկու ժողովուրդներու անունէն:

Պետական լեզու են Թրքերէնն ու քրտերէնը: Ամէն մէկ դաշնակցային Հանրապետութեան համար հիմնականը իր լեզուն է: Դաշնակցային մարմիններու որոշումները կը շարադրուին երկու լեզուով:

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՀՈԼԻՎՈՒՏԻ Հայ Կեդրոնին մէջ, Փետրուար 23-ին տեղի ունեցած է Ամերիկահայ ճարտարագէտներու եւ գիտնականներու ժողովը: Ընկերակցութեան նախագահ տոքթ. Յարութ Պարսամեան ըսած է յատկապէս թէ հայրենի ճարտարագիտութեան օգտակար ըլլալու համար հարկ է ընդլայնել ընկերակցութիւնը ու համագործակցիլ օտար գիտական հաստատութեանց հետ: Երկրաշարժի յանձնախումբի նախագահ տոքթ. Աստուր Հաճեան, անդրադառնալով Երեւանի բնակելի շէնքերու անմխիթար վիճակին, յայտնած է թէ իրենց համար առաջնակարգ խնդիրը այդ շէնքերու ամրացումն է: Միջավայրի պահպանութեան յանձնախումբի նախագահ՝ Արէգ Ղարաբէգեան պատմած է Հայաստան կատարած իրենց ուսումնասիրութիւններուն մասին, որոնց արդիւնքը խիստ մտահոգիչ է: Նոյն հարցով հանդէս եկած է քիմիագէտ տոքթ. Արա Արզարեան: Խօսք առած են նաեւ թեքնոլոժիի յանձնախումբի նախագահ՝ տոքթ. Զաւէն Կիրակոսեան եւ արդիւնաբերութեան յանձնախումբի նախագահ՝ Վահան Գրիգոր, որոնք ներկայացուցած են Հայաստանի ունեցած հնարաւորութիւնները այդ բնագաւառներուն մէջ:

***

ՄՈՆԹԷՊԵԼԼՈՅԻ «Մեսրոպեան» ազգային վարժարանի հանդիսասրահին մէջ, Փետրուար 23, նշուած է Վարդանանց տօնը եւ փետրուարեան ապստամբութիւնը: Գլխաւոր բանախօսը եղած է «Ասպարէզ» օրաթերթի տնօրէն՝ Ժան Գոսաքեան: Գործադրուած է նաեւ գեղարուեստական յայտագիր մը:

***

ՍԱՆ ՖԵՐՆԱՆՏՕ Հովիտի Ֆերահեան Ազգային վարժարանի «Աւետիսեան» սրահին մէջ, Մարտ 3-ին, աւելի քան 600 հոգիի ներկայութեամբ, տեղի ունեցած է Հայ Դատի Ցանձնախումբի «Հորիզոն» հեռատեսիլի յայտագրին հանրային առաջին ձեռնարկը, զոր հանդիսավարած է Թամար Մահչիկեան: «Հորիզոն»ի կողմէ պատրաստուած տեսերիզներու ցուցադրութենէն ետք, յայտագրի հիմնական արտադրիչ՝ Կարպիս Թիթիզեան ներկայացուցած է օրուան պատուոյ հիւրը՝ Շառլ Ազնաւուրը: Այս վերջինը իր կարճ խօսքին մէջ շեշտը դրած է Հայաստանի օժանդակութեան ու միասնականութեան վրայ: Թիթիզեան ապա յայտարարած է որ օրուան պատուոյ նախագահ՝ Վաչէ Մանուկեան նոյն օրն իսկ որոշած է իր նախապէս կատարած 50 հազար տոլար նուիրատուութիւնը բարձրացնել 100-հազար տոլարի: «Հորիզոն»ի աշխատակիցներէն՝ Գոգօ Պալեանի խօսքով աւարտած է ձեռնարկին առաջին բաժինը, որմէ ետք երեկոյթը շարունակուած է հայկական երաժշտութեամբ:

***

ՓԱՍԱՏԻՆԱՅԻ Հայ Կեդրոնի սրահին մէջ, Հ. Յ. Դ. «Լեռնավայր» Կոմիտէի կազմակերպութեամբ, Փետրուար 23, տեղի ունեցած է դասախօսական երեկոյթ մը՝ նուիրուած Հայաստանի ու Արցախի վերջին իրադարձութիւններուն: Օրուան բանախօսը եղած է «Ասպարէզ» օրաթերթի տնօրէն Ժան Գոսաքեան, որ վերջերս այցելած է Հայաստան:

***

ՆԻՒ-ՃԸՐԶԻԻ «Յովնանեան» ամէնօրեայ վարժարանին այցելութիւն մը տուած է նահանգապետ Ճէյմս Ֆլորիօ, Փետրուար 6-ին: Նիւ-Ճըրզիի հայկական կազմակերպութեանց ներկայացուցիչներուն հետ հանդիպում մը ունենալէ ետք, նահանգապետը ներկայ գտնուած է ընդունելութեան որուն ընթացքին խօսք առած են ազգային բարերար՝ Վահագն Յովնանեան եւ ուրիշներ: Ճէյմս Ֆլորիօ իր ելոյթին մէջ գնահատանքի խօսքեր արտայայտած է գպրոցին նկատմամբ ու կանգ առած է Ազրբէջանցիներու կատարած վայրագութիւններուն վրայ:

***

ՓՈՐԹԼԷՆՏԻ Նահանգային համալսարանի սրահներէն մէկուն մէջ, Յունուար 28, Օրէկընի հայ փոքրաթիւ գաղութը Արցախին նուիրուած բանախօսական երեկոյթ մը կազմակերպած է: Տեսերիզի մը ցուցադրութենէն ետք, Փորթլէնտի Նահանգային համալսարանի անգլերէն գրականութեան փրոֆէսոր Կրէկ Կէօքճեան կեդրոնացած է Արցախի ու Անդրկովկասի պատմական հոլովոյթներուն վրայ: Օրուան երկրորդ բանախօսը՝ օգնական փրոֆէսոր-բժիշկ՝ Հրայր Յովակիմեան ներկայացուցած է Արցախի պահանջատիրութեան պատմութիւնը 1923-էն մինչեւ վերջին դէպքերը: Ան եզրակացուցած է որ Ռուսիան պէտք չէ նկատել բարեկամ կամ թշնամի, այլ՝ իր մեծապետական քաղաքականութիւնը հետապնդող Պետութիւն մը: Անգլերէնով տեղի ունեցած ձեռնարկը աւարտած է հարց-պատասխանի բաժինով մը:

***

ՓԱՍԱՏԻՆԱՅԻ «Աղաճանեան» սրահին մէջ, Փետրուար 17-ին, տեղի ունեցած է «Մասիս» շաբաթաթերթի 9-րդ տարեդարձին նուիրուած ճաշ-պարահանդէսը: Հակիրճ ճառով մը հանդէս եկած է «Մասիս» շաբաթաթերթի խմբագիր՝ Ժան Աբոյեան, որ ընդգծած է թերթը հովանաւորող Ս. Դ. Հնչակեան Կուսակցութեան իղձերը: Երեկոյթին իր մասնակցութիւնը բերած է հայրենի դերասանուհի՝ Վարդուհի Վարդերեսեան՝ արտասանութեամբ: Պարահանդէսը շարունակուած է Յարութ Փամպուքճեանի երգերով:

***

ՊԷՅՕՂԼՈՒԻ «Նարեկեան» հանդիսասրահին մէջ, Մարտ 4, տեղի ունեցած է երաժշտագէտ խմբավար եւ ուսուցիչ Ժիրայր Արսլանեանցի աշակերտներուն երաժշտահանդէսը: Ժիրայր Արսլանեանցի բացման խօսքէն ետք յաջորդաբար բեմ ելած են իր 24 աշակերտները, որոնք նուագած ու երգած են եւրոպական դասական հեղինակներէ ստեղծագործութիւններ:

ՓՐՈՖ. Ռ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ԱՆԴԱՄ

Հայոց պատմութեան մասնագէտ փրոֆէսոր Ռիչըրտ Յովհաննէսեան անցեալ Փետրուար 12-ին Հայաստանի Գիտութեանց Ակադեմիայի անդամ ընտրուած է: Ընտրութեան լուրը յատուկ հեռագրով մը փրոֆէսորին փոխանցած է Գիտութեանց Ակադեմիայի նախագահ՝ Վիկտոր Համբարձումեան:

Այս ընտրութեամբ, փրոֆէսոր Ռիչըրտ Յովհաննէսեան Խորհրդային Միութենէն դուրս հինգերորդ, իսկ Միացեալ-Նահանգներէն երրորդ (տոքթ. Միհրան Աղպապեան՝ Հարաւային-Քալիֆորնիոյ Համալսարանէն եւ տոքթ. Ջորլզ Փափազ՝ Քալթէք հաստատութենէն) մասնագէտն է որ անդամ կը դառնայ Հայաստանի Գիտութեանց Ակադեմիային:

Փրոֆէսոր Յովհաննէսեան այս բարձր կոչումին արժանացած է «Նախախորհրդային Հայաստանի կապակցութեամբ իր կատարած անխոնջ հետազօտութիւններուն եւ այդ նիւթի ուսուցման նուիրուած դասախօսական ասպարէզին ու հանրային գործունէութեան համար»:

Փրոֆէսոր Յովհաննէսեան 1962-էն ի վեր իբրեւ պատմութեան դասախօս կը պաշտօնավարէ Եու-Սի-Էլ-Էյ-ի մէջ: Ան ներկայիս նոյն համալսարանի Միջին Արեւելեան Գիտութեանց «Ֆոն Կրիւնպաում» կեդրոնի տեղակալն է: 1987-ին, Յովհաննիսեան համալսարանին մէջ Հայ կրթական հիմնարկութեան հաստատած Արդի Հայոց Պատմութեան ամպիոնի վարիչ նշանակուեցաւ: Ան հեղինակն է հայկական հարցին եւ Հայաստանի Հանրապետութեան նուիրուած բազմահատոր աշխատութեան, ինչպէս նաեւ հայկական ցեղասպանութեան եւ հայ մշակոյթին տարբեր երեսները քննող զանազան աշխատութիւններու:

ՓՈԽԱՆ ԾԱՂԿԵՓՍԱԿԻ

Աւետիս Տօնէլեանի մահուան առթիւ՝ Սարաֆեան ընտանիքը (Մարսէյլ եւ Փարիզ) 200 Ֆր. կը նուիրէ Կապոյտ Խաչի Փարիզի մասնաճիւղին (սանտալ «Յառաջ»էն) :

MARSEILLE

La Maison de la Culture Arménienne
présente

Musiques, Chants et Danses d'Arménie

30 jeunes artistes
du Palais des Pionniers et d'Ecoliers
«GHOUGAS GHOUGASSIAN»
d'Erevan
Samedi 24 Mars à 20 h 45
Theatre de l'Odeon
162, La Canebière

Réservations :

— M.A.J.C. 91.50.15.09
— BOTIPOP 91.54.43.54
— ODEON 162, La Canebière

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ
Գ. ՕՏՏՈՅԻ ԼԷՈԼԱ ՍԱՍՈՒՆԻ
ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ

— ՑԱՐԺԱՆԿԱՐ —

Կիրակի, Մարտ 25, ժամը 15–ին՝
շարժանկարի լուսարձակում
«ԱՆՈՅՇ» օփերան
Մարսէյլի Հայ Մշակոյթի Տան մէջ
12 - 14, rue Saint Bazile

Տոմսերու գին՝ 40 Ֆրանք :
Փոքրերու՝ 20 Ֆրանք :

Տոմսերը կը վաճառուին Մշակոյթի Տունը :

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

ՄԱՐՍԷՅԼ. – Սէն – Թ'Անթուան Սուրբ Թադէոս Եկեղեցւոյ Թաղականութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է փոխան ծաղկեպսակի հետեւեալ նուիրատուութիւնները. –

Գեղեցիկ Չէօրտիւքեանի (ծնեալ՝ Քերիմեան) մահուան առթիւ՝ Տիկին Մարգրիտ Թորոսեան եւ զաւակները, Պր. Սարգիս Թորոսեան ընտանիք, Հարոն Թաշհան ընտանիք, Տէր եւ Տիկին Յարութիւն Սանթուրեան 100–ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Պարսամ Չէօրտիւքեան 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Միսաք Չէօրտիւքեան 50, Տէր եւ Տիկին Ներսէս Մըսըրլեան եւ զաւակները 1000 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Միհրան Ակիւլհօն 100 Ֆր.:

Գեղամ Քայաեանի մահուան առթիւ՝ Տէր եւ Տիկին Միսաք Չէօրտիւքեան 50:

Ղազարոս Մատտիկեանի մահուան առթիւ՝ Տոքթ. Շաքէ Պօղոսեան 100 Ֆր.:

Մարգար Մնակեանի մահուան առթիւ՝ Պր. Արսէն Տէր – Զաքարեան եւ ընտանիքը 300 Ֆր., Մարկոս Մարկոսեան եւ զաւակները 500 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Աթանագի Կէչիճեան 50 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Օհան Մնակեան 200 Ֆր., Մնակեան ընտանիք 300 Ֆր.:

⁂

Անկէնի Նարեկ Մշակութային Միութիւնը շնորհակալութիւն կը յայտնէ Շիրակ, Փաշա – ճաշարան, Վարուժ, Պիժութըրի Օռ տէ գ'Անթիյ, Քասր Սերտաք, Հելիօ ընկ., Պալեան – փրոմոսիոն, Գ. 12, Փոտիոմ Թէքեան, Օփթիլիւքս Սարաֆեան, Շամար հաստատութեանց որոնք օժանդակած են Փետրուար 3–ի ճաշին: Շնորհակալութեամբ ստացած է նաեւ Տէր եւ Տիկին Պերճ Յակոբեանէ 2000 Ֆր., Էվլին եւ Սերժ Ալթունեանէ 2000 Ֆր., Օր. Նոյեմի Յարութիւնեանէ 500 Ֆր.:

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Կապոյտ Խաչի Վիէնի Սեւան մասնաճիւղը կ'ողբայ իր հիմնադիր – վեթերան եւ երկար տարիներու նախագահուհի՝

ԱՐՇԱԼՈՅՍ ՄԱՂԱՔԵԱՆԻ

մահը եւ ցաւակցութիւններ կը յայտնէ իր զաւակներուն՝ Տէր եւ Տիկին Աստուր Մաղաքեանի, Տէր եւ Տիկին Արմէն Թաշճեանի եւ Տէր եւ Տիկին Ռէմոն Ռօշին:

Այս տխուր առթիւ փոխան ծաղկի 500 Ֆրանք կը նուիրէ Հայաստանի Օգնութեան Ֆոնտին:

⁂

Տիկին Արշալոյս Մաղաքեանի մահուան առիթով, Տէսինի Կապոյտ Խաչի «Արշակ Ջամալեան» մասնաճիւղի վարչութիւնն ու բոլոր ընկերուհիները, իրենց խորին ցաւակցութիւնները կը յայտնեն ընկերուհի Օտէթ Թաշճեանի եւ փոխան ծաղկեպսակի 300 Ֆր. կը նուիրեն Տէսինի Նոր Սերունդին:

⁂

Կապոյտ Խաչի Շաւիլի մասնաճիւղը իր խորին ցաւակցութիւնը կը յայտնէ՝ Տէր եւ Տիկին Արմենակ Պետեանի եւ զաւակներուն իրենց զաւակին եւ եղբօր՝ Նշան Պետեանի մահուան առթիւ:

Այս առթիւ շնորհակալութեամբ ստացած է 100 Ֆր. Տիկին Սինանեանէ:

CROIX BLEUE
DE SEVRAN - LIVRY
Section Dirouhi Missakian

Musiques, Chants et Danses d'Arménie

30 jeunes artistes
du Palais des Pionniers et d'Ecoliers
«Ghougas Ghougassian»
Mardi 27 Mars à 20 h 30
à la Salle des Fêtes de Sevran

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE DE DECINES
15, rue du 24 Avril 1915 — 69150 Decines

LES 2, 3 et 4 JUIN
RETENEZ
VOTRE WEEK-END DE PENTECOTE
AU CŒUR
DE LA PROVENCE
AU VILLAGE VACANCES
DE *VAISON LA ROMAINE*
(près Orange)

Piscine — Tennis — Sauna — Spectacles — Musculation — Boulodrome — Aires de jeux — Ateliers Manuels

(Equipement haut de gamme - Classe grand confort)

Prix de participation :
(pension complète)
600 Frs. Adultes
450 Frs. Enfants 6-12ans
330 Frs. Enfants 2-6 ans

— Option autocar pour le voyage —

Renseignements et inscriptions :
à la Maison de la Culture Arménienne de Décines —
15, rue du 24 Avril 1915
Tél. : 78. 49. 42. 97.

ANTENNE 2

Կիրակի առտու, Մարտ 25, ժամը 9·30–ին՝

«ՅԻՇՈՂՈՒԹԵԱՆ ՄՐՑԱՆԱԿԸ»

(Մատենադարանին, զոր ստացաւ Ս. Արեւշատեան) :

MAISON DE LA CULTURE
ARMENIENNE
D'ALFORTVILLE

RECITAL EXCEPTIONNEL

«Chants d'amour et d'espoir»

par un *achough des temps modernes*

ROUBEN YEREVANTSI

Chanteur - Compositeur - Parolier

de Erevan
actuellement en France
Samedi 24 mars à 20 h 45

Participation
aux frais 40 frs.

9, rue de Madrid — 94140 ALFORTVILLE
Tél. : 43 - 76 - 55 - 89

DIMANCHE 25 MARS à 15 h 30

MUSIQUES, CHANTS ET DANSES D'ARMENIE

par 30 jeunes artistes
du Palais des Pionniers et des Ecoliers
«Ghougas Ghougassian»
d'Erevan
avec le jeune chanteur
HAMLET GUEVORKIAN

à
l'Espace Culturel Albert Camus de Bron
12, rue Rebufer

organisé par
la Maison de la Culture Arménienne
de Décines
et
la Maison de la Culture Arménienne
de Villeurbanne

Prix : 70 frs. Adultes - 40 frs. Scolaires

Points de vente des billets :

- M.C.A. de Décines
  15, rue du 24 Avril 1915
  78.49.42.97
- Sevan Voyages
  48, Cours de la Liberté Lyon 9e
  78.60.13.66
- M.C.A. de Villeurbanne
  126, avenue Roger Salengro
  78.94.37.36.

Croix Bleue

La C.B.A.F. recherche, pour son Centre de Vacances de Bellefontaine, des directeurs et sous-directeurs brevetés, assistants sanitaires, économes et moniteurs brevetés ou stagiaires.

Envoyer les candidatures à :
C.B.A.F.
17, rue Bleue, 75009 Paris

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935
SIRET : 51027317 A R.C. Paris

Կ'ՈՒԶՈՒԻ

ՄԱՐՍԷՅԼ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Մայր Եկեղեցւոյ Վարչութիւնը կը փնտռէ քարտուղար մը, որ տիրապետէ հայերէն եւ ֆրանսերէն լեզուներուն հաւասարապէս: Թեկնածուները կրնան դիմել ամէն օր ժամը 9–էն երեկոյեան մինչեւ 17, հետեւեալ թիւերուն.–

91 · 77 · 84 · 70 — 91 · 77 · 89 · 30

Հասցէ՝
339, avenue du Prado
13008 Marseille

ՄԱՐՍԷՅԼ

ՀՍԿՈՒՄ

Մեծ Պահքի հսկումի արարողութիւններ Հարաւային Ֆրանսայի Հայց. Առաքելական եկեղեցիներուն մէջ, նախագահութեամբ՝

ՅԱԿՈԲ ԵՊԻՍԿ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ–ի

Մեծ Պահքի Հսկումներ

Հինգշաբթի, Մարտ 22,
Պլ. Օտտօ, Ս. Յակոբ եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՇԱՀԱՆ Ա. ՔՀՆՅ. ՏԷՏԷԵԱՆ

Երեքշաբթի, Մարտ 27,
Լա Սիոթա, Ս. Կարապետ Եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՄԱԿԱՐ ՔՀՆՅ. ՆԱՃԱՐԵԱՆ

Հինգշաբթի, Մարտ 29,
Սէն Թ'Անթուան, Ս. Թադէոս – Բարթողիմէոս եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՆՇԱՆ ՔՀՆՅ. ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

Երեքշաբթի, Ապրիլ 3,
Քամփ. Ֆրէզ, Ս. Կարապետ եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՄՈՎՍԷՍ Ա. ՔՀՆՅ. ՔԱԼԷՆՏԷՐԵԱՆ

Հինգշաբթի, Ապրիլ 5,
Սէն Լու, Ս. Գէորգ եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՏԱՐՕՆ Ծ. ՎՐԴ. ՃԷՐԷՃԵԱՆ

ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ՔԱՐՈԶ

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ՇՐՋԱՆԻ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՄԷՋ
ԲՈԼՈՐ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՆԵՐՈՒ
ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹԵԱՄԲ

Մեծ Պահոց ամբողջ շրջանին, փարիզեան շրջանի մեր եկեղեցիներուն մէջ, Ուրբաթ իրիկունները ժամը 7–ին, Հսկումի խաղաղական եւ Հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին եւ կը տրուի քարոզ՝ ըստ հետեւեալին.–

Ուրբաթ, Մարտ 23
Շաւիլի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ

Ուրբաթ, Մարտ 30
Առնուվիլ լէ Կոնէսի Վարագայ Ս. Խաչ եկեղեցւոյ մէջ:

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE
Section Lyon-Villeurbanne

Grand Dîner Dansant

dans les salons du
Novotel Lyon Bron
2, rue Lionel Terray — Bron
animé par l'orchestre *Paros*
Samedi 24 mars à partir de 20 h 30

Réservations :

Tél. : 78.23.54.00 — 78.75.90.30
Après 19 heures

Participation
250 F. — *Tenue correcte exigée*

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ 22

JEUDI
22 MARS
1990

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48 00 06 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 800 Ֆ. — Վեցամսեայ : 410 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.100 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
950 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

65ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 17.237 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 65e ANNEE — No 17.237

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ԸՆԿԵՐՎԱՐԱԿԱՆ

ՅԱՊԱՂԱԾ ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

ՄՕՌՈՒԱ ԻՐ ԱԹՈՌԸ ԿԸ ՊԱՀԷ ՄԻՒՍՆԵՐԸ (ԴՐԵԹԻ) ՀԱՒԱՍԱՐԱՊԷՍ ԿԸ ԲԱԺՆՈՒԻՆ

Հարկ եղաւ որ «փիղերը» անդրադառնան թէ ինչ գէշ տպաւորութիւն թողուց Ռէննի համագումարը, ոչ միայն ժողովականներուն եւ շարքայիններուն վրայ, այլեւ հանրային կարծիքին, այսինքն՝ ժողովուրդին որպէսզի Երեքշաբթի գիշեր, ութ ժամուան նիստէ մը ետք, թէկուզ կիսկատար համաձայնութիւն մը ծագի։ Դեռ կար Միթերանի բարկութիւնը, խորապէս ջղայնացած հաստատելով թէ երբեք չէր կարծեր որ Ժոսփէն այդքան ատելութիւն կրնայ ունենալ եւ Ֆապիւս ալ այդքան ձախաւերութիւններ գործել։ Ի վերջոյ, Չորեքշաբթի առտու, աթոռները բաշխուած էին եւ որոշ հաւասարակշռութիւն մը պահպանուած։

Մօռուա, անշուշտ, կը պահէ առաջին քարտուղարի իր պաշտօնը, Բ. աթոռը կը շնորհուի Ֆապիւսականի մը՝ Մարսէլ Տըպարժ, բայց անկէ կը խլուի գանձապահութիւնը, զոր Ժոսփէնականները չեն ուզեր ձեռքէ հանել։ Ֆապիւսի հոսանքին չի տրուիր նաեւ դաշնակցութիւններու պատասխանատուութիւնը։ 13 ազգային քարտուղարներու բաշխումը կը կատարուի գրեթէ հաւասարապէս 4՝ Ֆապիւսի հոսանք, 4՝ Ժոսփէն, 3՝ Ռոքար, մէկ՝ Շըվէնըման, մէկ՝ Փոփըրէն։ Մօռուական յոգնած, չըսելու համար՝ ըսպառած, ցաւով կը խոստովանէր Չորեքշաբթի առտու, «ահ, եթէ այս համագումարեան հասած ըլլայինք Ռէննի մէջ...»։ Արդարեւ, որքան ալ մեռասաներորդ ժամուն այս կարգադրը եղաւ, ան չի բաւեր սրբելու համար այն ողբալի տպաւորութիւնը, զոր թողուց համագումարը, այդքան մթագնելով Ընկերվարական կուսակցութեան պատկերը։ Աւելի քան բնական է Նախագահ Միթերանի կատաղութիւնը։ Ընկերվարական ոչ մէկ համագումար նման ձախողութիւն արձանագրած էր եւ ցաւալին այն էր, ինչպէս իրենցմէ ոմանք կը խոստովանէին Չորեքշաբթի առտու, որ հարկ եղան այդ ձախողութիւնը եւ պարզուած ամօթալի պատկերը, ինքնագիտակցութեան գալու համար եւ փոխադարձ զիջումներով հասնելու համաձայնութեան մը։ Ինչ որ Ժոսփէնականները չզիջեցան՝ գանձը, դաշնակցութիւնները եւ հաղորդակցութիւնն են։ Ի հարկէ, պատուաբեր ելք մը ապահովելու համար, դեռ ջանք կ'ըլլար, Չորեքշաբթի առտու (օրինակ՝ Լանիէլ, Ֆրանս – Էնթէռէն) համոզել թէ գաղափարներու բախում է եւ ոչ՝ մարդոց, ինչ որ բաւական դժուար բան մըն է, չըսելու համար անկարելի, երբ ոչ ոքի համար գաղտնիք է թէ բուն հարցը՝ «1995-ին ելիզէ» է Ֆապիւսի համար եւ իր երիտասարդութիւնն իսկ զինքը անհամբեր կը դարձնէ։

Ամէն ինչ, այսինքն վերջնական ընտրութիւնը կը կատարուէր Չորեքշաբթի կէսօրէ ետք։

**

ԹՐԱՆՍԻԼՎԱՆԻԱ

ՌՈՒՄԱՆԱՑԻՆԵՐՈՒ ԵՒ ՀՈՒՆԳԱՐԱՑԻՆԵՐՈՒ ԲՈՒՌՆ ԲԱԽՈՒՄՆԵՐ

6 ՄԵՌԵԱԼ, 300 ՎԻՐԱՒՈՐ

Կը թուի որ Ռումանիա, արեւելեան – Եւրոպայի միակ երկիրն է որ չի յաջողիր իր անդորրութիւնը գտնել Չաուշեսկուի թաթէն ազատելէ ետք։

Մինչ ժողովուրդը դեռ չէ իսկ համակերպած նոր ղեկավարութեան, ուր հին մարդիկ կը տեսնէ, անդին, անգամ մը եւս բուռն բախումներ տեղի կ'ունենան Թրանսիլվանիոյ Թիրկու Մուրէշ քաղաքը, Ռումանացիներու եւ Հունգարներու միջեւ։ Կացութիւնը այնքան ծանր էր, Չորեքշաբթի առտու, որ նախարարապետը պաշտպանման վիճակ հռչակած էր եւ բանակ կը ղրկէր Պուքրէշէն 450 քիլոմեթր հիւսիս գտնուող այս քաղաքը, ուր կը հալածուի հունգար փոքրամասնութիւնը, ըստ Փեշտայի իշխանութեանց։

Բախումները դէմ առ դէմ հանած են 10-էն 12 հազարի հասնող հունգար ծագումով բնակիչներ 3000 Ռումանացիներուն։

Շատ յստակ չէ թէ ուրկէ՞ ծագում առած են միջադէպերը, բայց կ'ըսուի թէ դեղարանի մը դրան վրայ դրուած ցուցատախտակ մըն է՝ «հոս, Ռումանացիները չենք սպասարկեր» որ կրակին վրայ իւղ լեցուցած է։

Ռումանացիք միայն դեղարանին վրայ չեն յարձակած, այլ ձաղկելով անոնց լեզուական եւ մշակութային պահանջները յարձակած են հունգար փոքրամասնութեան մէկ քաղաքական կազմակերպութեան կեդրոնատեղիին վրայ, թալանի տուած։ 15 վիրաւորներու մէջ էր հունգար գրագէտը՝ Անտրաս Սութօ, որ հիւանդանոց փոխադրուած է։ Անոր վրայ, Հունգարացիք հակայարձակման անցած են, մինչ վարչապետ Իլիէսկու կը փութար հիւանդանոց «Ներողութիւն» խնդրելու համար գրագէտէն։

Հունգարական կառավարութիւնը ՄԱԿ-ի դիմած է, շեշտելով թէ Ռումանացիներու ըրածը մարդկային իրաւանց բռնաբարում է։ Դեմոկրատ – Քրիստոնեայ գիւղացիական Ազգային Կուսակցութիւնը (ընդդիմութիւն) կ'ուզէ որ Թրանսիլվանիայէն հեռանան բոլոր Հունգարները որոնք Թրանսիլվանիա մտած են եւ մաս ունին խռովութեանց մէջ։ Այս բախումներու պատասխանատու կազմակերպութիւնը կը նկատուի Վաթրա Ռոմանէսքան (ռումանական օրրանը), որ ամիս մըն է մէջտեղ ելած է Թրանսիլվանիա, ուր կ'ապրին շուրջ 2,5 միլիոն Հունգար եւ որոնց քանիցս «ազդարարութիւններ» ըրած է, դատապարտելով անոնց «անջատողականութիւնը»։ Թիրկու Մուրէշի բժշկական համալսարանին գործադուլն ալ պատճառ եղած է լարուածութեան։ Դասատուներն ու ուսանողները (ծագումով հունգար) կ'ուզէին որ իրենց դասաւանդութիւնները հունգարերէն ըլլան։

Համեմատական հանդարտութիւն մը կը տիրէր Չորեքշաբթի առտու, բանակի ժամանումէն ետք։

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ» - ՄԱՐՏ 19)

ԱՐՑԱԽԱՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ՁԱՅՆԸ

«Երեկոյեան Երեւան» թերթը կը շարունակէ իր էջերը յատկացնել «Խորհրդային Ղարաբաղ»ին։ Թերթին թղթակցութիւններէն մէկուն մէջ Երուանդ Միրզոյեան կը գրէ թէ զինուորական հրամանատարութեան յանցանքով լոյս չի տեսներ մարզային թերթը, որուն նկատմամբ զինուորական գրաքննութիւն սահմանուած է, թէեւ նման մարմին մը ստեղծելու ոչ մէկ հրաման կայ ԼՂԻՄ-ին վերաբերեալ որոշումներուն մէջ։ «Արտակարգ վիճակ է, բայց կարծես աւելի շատ պատերազմական վիճակ է, կը գրէ թղթակիցը։ Ձայն – հեռատեսիլի հաղորդումներու մարզային Կոմիտէի տէրն ու տիրականն են զինուորականները, իսկ Կոմիտէի աշխատակիցները հազիւ թէ կրնան մօտենալ շէնքին։

... Ստեփանակերտի փողոցներուն մէջ երթեւեկող ու քարոզչութիւն ընող զրահակառքը սպառնալիքներով կը փորձէ շեղել Արցախցիները իրենց ընտրած ուղիէն, բայց անոնց խօսքերը կը հնչեն որպէս ձայն բարբառոյ յանապատի։ Տեղեկատուութեան ու քարոզչութեան նոյն ռազմական մեթոտը կը կիրարկուի նաեւ ձայնասփիւռի հաղորդումներուն»։

Նկարագրուած է հրամանատարութեան մէկ այլ գործողութիւնը, որ յօղուածագրին յիշեցուցեր է պատերազմի տարիները։ Ստեփանակերտի գրեթէ բոլոր տուներուն վրայ թուցիկներ փակցուած են, հոն հրամանատարութիւնը կոչ կ'ընէ ընդունիլ Բաքուէն եկած Կազմկոմիտէն, կը վարկաբեկուին Հայաստանէն ու Արցախէն ընտրուած երեսփոխանները։ Ստեփանակերտցիները, անշուշտ, անմիջապէս քերթեցին այդ թուցիկները։ Եւ հիմա իւրատեսակ մրցոյթ մըն է՝ զինուորները կը փակցնեն, բնակիչները՝ կը քերթեն։

Մէկ այլ թղթակցութեան մէջ, որուն հեղինակն է Մարտակերտի «Ջրաբերդ» շրջանային թերթի խմբագիր Սլաւա Մոսունց, նկարագրուած է այն դժուար կացութիւնը, որուն մէջ կը գտնուին Արցախի գիւղացիները, որոնք փաստօրէն չեն կրնար գարնան դաշտային աշխատանքներ կատարել. ամէնուրեք կը վխտան ադրբեջանցի զինեալ պահակները, սպառնալիք ստեղծելով գիւղացիներու կեանքին համար, քանդելով, աւերելով տնտեսութիւններու սեփականութիւնը։ Գողութիւնները յաճախակի են, «ծաղկում» կ'ապրի յատկապէս անասնագողութիւնը։

Արտակարգ վիճակի պայմաններուն մէջ կարելի չէ ինքնապաշտպանութեան համար ստեղծուած կէտերուն վրայ հերթապահութիւն ընել։ Մարդիկ զրկուած են զէնք պահելու իրաւունքէն։ Իսկ հարեւանները կը շարունակեն գործել զինուած։ Փաստօրէն արտակարգ վիճակը միակողմանի կ'իրագործուի։ Զինուորականները տեղակայուած են քաղաքներու մէջ, իսկ ծայրամասերը գրաւած են ադրբեջանցի զինեալ աւազակախումբերը։

Լրագրող Գեղամ Բաղդասարեան կը մերկացնէ «Ազերինֆորմ» գործակալութեան տարածած սուտը, Ադրբեջանի Կազմկոմիտէի անդամներու եւ արտակարգ վիճակի շրջանի հրամանատարութեան ներկայացուցիչներուն հետ պատերազմի վեթերաններու հանդիպումին մասին, որոնք իբրեւ թէ հաւանութիւն տուեր են Կազմկոմիտէի գործունէութեան, անհրաժեշտ գտեր են ԼՂԻՄ-ի մէջ վերականգնել Ադրբեջանի գերիշխանութիւնը։ Պատերազմի վեթերաններու մարզային ու քաղաքային խորհուրդները տեղեակ անգամ չէին այդ հանդիպման մասին, կարելի չէ եղած նաեւ գտնել Բաբայեան եւ Խաչատուրով մականուններով ամն վեթերանները, որոնք ձայնասփիւռով տրուած հաղորդումներով «խելքի գալու» կոչ ըրեր են։

Իրականութիւնը այն է որ Արցախի Հայութիւնը ոչ միայն հաւանութիւն չի տար Կազմկոմիտէի գործունէութեան, ոչ մէկ շփում ունի անոր հետ, այլեւ Արցախի մէջ անոր ներկայութիւնը կը համարի լարուածութեան եւ գործադուլի հիմնական պատճառը։

ՖՈՒԹՊՈԼ

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ 53-ՐԴ ԱԽՈՅԵՆՈՒԹԻՒՆ

Մարտ 17-ին, հակառակորդի դաշտին վրայ, «Արարատ» 0-ի դէմ 1 կէտով պարտուեցաւ Կիեւի Դինամոյէն։ Ուկրանացիք յաղթական կէտը նշանակեցին փէնալթիով։

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԱՇԽԱՐՀԻ անկախ 160-րդ Պետութիւնը ծնաւ առջի գիշեր։ Նամիպիա, ըստ 1988 Դեկտեմբերի Նիւ-Եորքի համաձայնագրերին է, որ անկախ դարձաւ, թօթափելով Հարաւի Ափրիկէի լուծը, որուն ենթակայ էր 75 տարի է եւ նկատուած՝ «Հանրապետութեան 5-րդ գաւառը»։ Նոր անկախ Պետութիւնը այլեւս իր փառերգն ունի, ազգային դրօշակը (կապոյտ, կարմիր, կանաչ)։ Նամիպիա ափրիկեան վերջին գաղթավայրն էր, մէկ միլիոն 300 հազար բնակիչներով։ Այս անկախութիւնը տօնուեցաւ օտար 150 պատուիրակութիւններու մասնակցութեամբ եւ Հարաւի Ափրիկէի նախագահին՝ Տը Քլէրքի ներկայութեան։

ՄՈՍԿՈՒԱ վստահեցուցած է Միացեալ – Նահանգները, որ զինեալ միջամտութիւն պիտի չընէ Լիթուանիա։ Ուաշինկթըն մտահոգութիւն յայտներ է ի լուր խորհրդային զօրքերու «շարժումներուն, դէպի Լիթուանիա»։

ՎԱՆ ԿՈԿԻ ջրանկարը՝ «Տանիքները» 27 միլիոն Ֆրանքի ծախուեցաւ Տրուօ, Երեքշաբթի օր։ Մշակոյթի նախարարը արգիլած էր որ պաստառը Ֆրանսայէն դուրս ելլէ, գնուեցաւ ֆրանսաբնակ հաւաքածոյի տիրոջ մը կողմէ։

«ՄԱՇՏՈՑ»Ի 10-ՐԴ ԹԻՒԸ

Ինչպէս ծանօթ է, «Մաշտոց» պարբերականը «պաշտօնական մամուլն» է Հայաստանեան երկու կազմակերպութիւններու. «Գոյապայքար»ին եւ «Մաշտոց»ին: Առաջինը կը հետապնդէ բնապահական խնդիրներ, իսկ երկրորդը՝ լեզուական: Հակառակ այս կրկնակի պատկանելութեան, թերթին մէջ անյայտօրէն մեծագոյն տեղը յատկացուած է երկրորդին: «Մաշտոց»ի յաջորդական թիւերը անվըհատօրէն կը մտոռնաշեն լեզուական հարցերու գոյութիւնը, կ'առաջարկեն լուծումներ, կը պահանջեն կարգադրութիւններ: Թերթը կը հրատարակուի մեքենագիր պատճէնի մը բազմացումով եւ հազար տպաքանակով: Կը խմբագրուի Մեսրոպ Սահակեանի ու Վահան Իշխանեանի կողմէ:

Տասներորդ թիւը թէեւ պարունակութեամբ ու արտաքինով չի տարբերիր նախորդներէն, սակայն ունի կարեւոր նորութիւն մը. ան հրատարակուած է ամբողջովին դասական ուղղագրութեամբ: Այս քայլով քիչ մը եւս կ'արդարանայ այն համոզումը, թէ մինչ մեր հեղինակաւոր անունները թեր ու դէմ վէճերով կլանուած, չեն գիտեր ի՛նչ որոշել ուղղագրութեան հարցին մասին, մամուլը հետզհետէ բազմացող նման օրինակներ օր մըն ալ գործնապէս պիտի լուծեն հարցը: Թերեւս վիճարկումներու, կարծիքի փոխանակումներու երկարաձգումն ալ այս նպատակը կը հետապնդէ...:

«Մաշտոց»ի այս թիւը կը բացուի խմբագրութեան խօսքով որ կը վերաբերի Հ.Հ.Շ.-ի քաղաքական բնոյթին. հոն համեմատական մը կ'ըլլայ Դաշնակցութեան ղարավերջի կացութեան ու ՀՀՇ.-ի ներկայ վիճակին միջեւ: Երկուքն ալ, բոլոր քաղաքական ուժերը չէ որ յաջողեցան համախմբել իրենց շուրջ, սակայն գլխաւորը ինչպէս կ'ըսուի, «յստակ քաղաքական գիծն է եւ գործողութեան մէջ դրուած ծրագիրը»: Երէկ՝ «դաշնակցութիւնը վերածեց հզօր եւ հայ ամենալուրջ քաղաքական կուսակցութեան», ներկայիս՝ «Հ.Հ.Շ.-ն դառնում է կամ արդէն դարձել է կուսակցութիւն, այսօրուայ Հայոց բոլոր կազմակերպութիւնների եւ կուսակցութիւնների մէջ ամենաարդիականն ու ամէնահեռանկարայինը»:

Յաջորդ էջին մէջ կը ներկայացուի Հայկազ Խաչատրեանը որ մահացաւ Սեպտեմբեր 27-ին: Ան Ազգային Միացեալ Կուսակցութեան հիմնադիրներէն մէկն էր որ տարիներով հալածուած էր քաղաքական իր գործունէութեան համար: Իր մահէն միջոց մը առաջ իրեն հետ կատարուած զրոյցի մը ընթացքին ան շեշտած է. – «Անկախութիւն չի նշանակում դուրս գալ պատերազմի, ընդհարուել այս կամ այն ազգի հետ: Անկախութիւնն այն է որ ամէն ազգ պէտք է իր աւանդոյթներն ունենայ, իր բնոյթը»: Ան այս առումով կը դժգոհի հայ մտաւորականութենէն, կ'ըսէ. – «Մեր մտաւորականութեան վատն այն է որ ոչ մէկը չի կարողանում ինքնագոհ լինել յանուն հայրենիքի: Խիստ պահանջ չեն ներկայացնում եւ բաւարարում չեն պահանջում: Պատճառը նրանց թեթեւ կեանք վարելն է»:

Նոյն տարրին մասին մեղադրող տողեր ունի յաջորդական էջերուն մէջ Ռ. Իշխանեան. «Հայ մտաւորականութեան, ղեկավարների ծանր օտարամտութիւնը, ռուսամոլութիւնը Մոսկուան շատ լաւ գիտի եւ լաւ էլ օգտագործում է: Օրինակ, Մոսկուան չէր համարձակուի Վրաստանում վարչապետ կամ Կենտկոմի Ա. քարտուղար նշանակել վրացերէն բոլորովին չիմացող մարդու, ոչ էլ կը համարձակուէր Լիտուայում, Լատվիայում, Էստոնիայում կամ Ադրբեջանում նշանակել տեղի ազգութեան լեզուն չիմացող մարդուն վարչապետ կամ Ա. քարտուղար: Բայց Հայաստանում դա հնարաւոր է»:

Ռ. Իշխանեան իր ընդարձակ յօդուածով – ինքզինք կրկնելու գնով – անգամ մը եւս լեզուական հարցը անտեսելու վտանգին մասին կ'արտայայտուի. վտանգ որ մինչեւ իսկ կը սպառնայ մեր ամբողջ ազգային, ինքնուրոյնութեան ջանքերուն:

Հետաքրքրական գրութիւն մըն է ու խորհրդածութեան նիւթեր կը թելադրէ Թադէոս Տոնոյեանի «Միասնական լեզուի խնդիրը» խորագրուած յօդուածը: Իշխանեանի գիծը բաժնող մըն է ան ալ. կը գրէ ի միջի այլոց. – «Հայոց լեզուն է հոգեւոր Հայաստանի տարածքը աշխարհի թէ՛ քաղաքական, թէ՛ ֆիզիքական քարտէսի վրայ»:

Գալով լեզուի միասնութեան հարցին, հոն առաջին քայլ կը նկատուի ուղղագրութեան միաւորումը. այսինքն՝ «մէկ ընդհանուր գրաւոր լեզուի ստեղծումը»: Թ. Տոնոյեան նոյնիսկ կը խօսի հաւանական փոխզիջումներու մասին, կ'ըսէ թէ «ներկայ պայմաններում գիջողը պէտք է լինի գրական արեւելահայերէնը» քանի որ խարխլուած են անոր դիրքերը 1922-ին կատարուած փոփոխութիւններով. յետոյ կայ այն պարագան որ արեւելահայերէնը չէ վտանգուած լեզուն. արեւելահայերէն գրող ու խօսողները որպէս հողերանական յենարան, Հայաստանի հող ունին իրենց ոտքերուն տակ, իսկ մեծ մասամբ արեւմտահայերէն խօսող եւ գրողներու միակ յենարանը իր լեզուն է. ու այդ յենարանը մշտական վտանգի տակ կը գտնուի:

Պարբերաթերթին վերջին էջերուն մէջ կը կարդանք «Մաշտոց» միաւորին պահանջները, ուղղուած հայկական հեռատեսիլին: Այն իշխանութեան որ «բացարձակ անտարբերութիւն է ցուցաբերում Հայաստանի Սահմանադրութեան 72-րդ յօդուած ի – Հայաստանում Հայոց լեզուն պետական լեզու է – կատարման նկատմամբ»: Հեռատեսիլի ծրագիրներուն մէջ առաւելագոյն չափով հայերէն գործածելու պահանջին հետ փափաք կը յայտնուի որ հեռատեսիլի ու ձայնասփիւռի ծրագիրներուն մէջ տեղ տրուի բարբառային նիւթերու, բարբառային հաղորդումներու, ինչ որ կը նպաստէ մեր ազգային մէկ հարստութեան՝ հայկական բարբառներու պահպանման:

Կարեւոր առաջարկ մը ն է՝ «Հայ կոչուած երգահաններու օտարախօս, կեղծ հայկական երգերի» հաղորդումին դադարեցումը: «Մաշտոց» միաւորը կ'առաջարկէ տակաւին կազմակերպել հայերէն չգիտցողներու համար հեռատեսիլի դասընթացքներ, դպրոցներու վիճակին մասին հաղորդաշարեր, արեւմտահայերէն հաղորդումներ եւայլն:

Հալածուած, տառապած, խոշտանգըւած հայերէնին «ցա՛ւդ տանեմ» ըսողն է «Մաշտոց» միաւորը, ոչ միայն խօսքի, վէճի, այլեւ՝ գործնական մարզի մէջ: Սակայն ուրախացնող ու հեռանկարներ ներշնչող անոր գործունէութեան քով, 10-րդ թիւով բերուած նորութիւնը մտավախութիւն մըն ալ կը պատճառէ. պարբերաթերթին էջերուն մէջ դասական ուղղագրութիւնը, իր հարազատ բոյնը վերադարձած տանտէրէ մը աւելի, սանկ, քիչ մը պարտադրաբար հիւրընկալուածի տպաւորութիւնը կը գործէ. անշուշտ, կարելի չէ առաջին քայլէն անխալ ուղղագրութիւն մը ակնկալել. սակայն արդեօք մեր փափաքներուն մէջ քիչ մը շա՞տ դիւրաւ կը շփոթենք տեսականին ու գործնականին սահմանները ու դասականին վերադարձի մարմաջը ուղղագրութեան մարզն ալ խառնակութեան նոր դաշտի՞ մը պիտի վերածէ...:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՑԵԱՆ

ՍՏԱՑԱՆՔ

ՍՓԻՒՌՔԱՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ (89)

Մ. Ադամեան – Վ. Բագիլ – Ր. Քէպապճեան – Գր. Պըլտեան

Յառաջաբան՝ Ստեփան Թոփչեան

«Խորհրդային Գրող»
Երեւան, 1989

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՐՏԱՔԻՆ ԿԱՊԵՐԸ

Խորհրդային Միութեան մէջ 70 տարիէ ի վեր ստեղծուած գաղափարախօսական փակուղիէն, տնտեսական խոր ճգնաժամէն ազատելու միակ ուղին քաղաքական, ընկերա – տնտեսական արմատական փոփոխութիւններն են, իսկ ազգային հարցին մէջ՝ միութենական հանրապետութիւններու ճշմարիտ ինքնիշխանութեան հաստատումը: Այդ կը նշանակէ որ հանրապետութիւնները վերջ ի վերջոյ պէտք է կարելիութիւն ունենան ինքնորոյն կերպով լուծելու իրենց քաղաքական, տնտեսական, մշակութային եւ այլ բնոյթի խնդիրները:

Հանրապետութիւններուն ինքնիշխանութեան ամենամեծ երաշխիքներէն են անոնց յարաբերութիւնները արտաքին աշխարհին հետ, մասնաւորապէս՝ տնտեսական կապերը: 1988-ի երկրաշարժը եւ Հանրապետութեան ու Լեռնային Ղարաբաղի շրջափակումը Հայաստանի համար ալ աւելի կարեւոր կը դարձնէ արտաքին տնտեսական կապերը ամրապնդելու եւ զարգացնելու հարցը:

Նախ եւ առաջ նշենք որ Հայաստանի մէջ առկայ են միջազգային տնտեսական կապերուն ամբողջութեամբ մասնակցելու բոլոր նախադրեալները: Թէեւ մեր բնական հարստութիւնները բազմազան չեն, բայց մենք ունինք այնպիսի հումքեր, որոնք սակաւ են աշխարհի մէջ: Իբր օրինակ յիշատակենք թէկուզ քարտուֆ, մարմար, կրանիթ, օպսիտէն: Այս քարատեսակները համապատասխան մշակումէ ետք կրնան մեծ պահանջ վայելել համաշխարհային շուկային վրայ: Կարելի չէ մոռնալ արդիւնաբերութեան, գիւղատնտեսութեան զարգացած ճիւղերը եւ գիտաթեքնիք մեծ կարողականութիւնը: Հայաստանը գիտական եւ ճարտարագիտական զգալի պաշար ունի, որուն նպատակայարմար օգտագործումը անպայման կը նպաստէ մեր յառաջընթացին:

Վերջին տարիներուն նկատելի կերպով ընդլայնած է Հայաստանի արտաքին տնտեսական հարցերով զբաղող մարմիններու ցանցը:

Երկու տարի առաջ հիմնուեցաւ «Հայարտառ» արտաքին առեւտրական միաւորումը, որուն հիմնական նպատակն է ուսումնասիրել տեղական ձեռնարկութիւններու արտադրանքը, գտնել արտասահմանեան գործընկերներ եւ անոնց առաջարկել լաւագոյն նմոյշները՝ արտաքին շուկայ հանելու համար: Այս կազմակերպութեան մէկ այլ նպատակն է արտասահմանեան թեքնոլոժին ներմուծել՝ արտադրութեան որակը բարձրացնելու համար:

«Հայարտառ»ի օժանդակութեամբ տեղական ու արտասահմանեան ձեռնարկութիւններու միջեւ արդէն բազմաթիւ պայմանագրեր ստորագրուած են: Այսպէս օրինակ, Կիրովականի «Վասպուրական» արտադրական միաւորման եւ Արեւելեան Գերմանիոյ «Շփիլվարէն» ընկերութեան միջեւ կնքուած պայմանագրին շնորհիւ «Վասպուրական»ը շուտով կ'արտադրէ տարբեր չափերու պուպրիկներ, խաղալիկ ինքնաշարժեր, օդանաւներ, նաւակներ:

«Հայաստան»ի անմիջական մասնակցութեամբ յուսալի կապեր հաստատուած են Քուէյթի գործի շրջանակներու հետ: Ձեռք բերուած համաձայնութեամբ կազդուրիչ բարձր յատկութիւններով օժտուած «Ջերմուկ» հանքային ջուրը Քուէյթ պիտի արտածուի:

Հայաստանի արտաքին տնտեսական կապերու զարգացման կը նպաստէ նաեւ Առեւտրա – արդիւնաբերական Պալատը, որուն կարեւոր խնդիրներէն մէկն ալ արտաքին տնտեսական յարաբերութիւններուն քաջատեղեակ, հմուտ մասնագէտներ պատրաստելն է: Մասնագէտներ կը ղրկուին արտասահման, կը կազմակերպուին դասընթացքներ խորհրդային եւ օտար մասնագէտներու ղեկավարութեամբ, տնտեսական ու գործնական խորհրդակցութիւններ, սեմինէրներ եւ այլ միջոցառումներ:

Այս առումով կարեւոր դեր ունին միջազգային ցուցահանդէսները: Անցեալ Հոկտեմբերին Մոսկուա տեղի ունեցած «Միացեալ — Նահանգներ՝ գործարար կապեր» ցուցահանդէսին Հայաստանի ու Միացեալ – Նահանգներու ներկայացուցիչները օգտակար հանդիպումներ ունեցան, համագործակցութեան համաձայնութիւններ ստորագրուեցան:

Նման գործարքներ ընելու իրաւասութիւն ունին նաեւ նախարարութիւնները: Օրինակ, Հայաստանի Տեղական արդիւնաբերութեան նախարարութիւնը գործնական կապեր հաստատած է Ֆրանսայի, Միացեալ – Նահանգներու, Իրլանտայի եւ այլ երկիրներու հետ: Խօսքը կը վերաբերի ոչ միայն առեւտուրին կամ ապրանքներու փոխանակութեան, այլ նաեւ համատեղ ձեռնարկութիւններու ստեղծման: Նմանօրինակ ձեռնարկութիւններ թոյլ կուտան խորհրդային ներքին շուկան աստիճանաբար յագեցնել բարձրորակ արտադրանքով, գտնել սպառման արտաքին շուկայ, խլրացնել ժամանակակից թեքնիք ու գիտական միտքը:

Վերջերս Հայաստանի Տեղական արդիւնաբերութեան նախարարութեան հիւրն էր «Սիստերմ» ընկերութեան պատուիրակութիւնը: Այցելութեան նպատակն էր շարունակել բանակցութիւնները ելեկտրական իւղի մարտկոցներու համատեղ արտադրութիւն հիմնելու մասին: Այդ մարտկոցները յատկապէս օգտակար կըրնան ըլլալ աղէտեալ վայրերուն մէջ, ուր ջեռուցման խնդիրը լուրջ դժուարութիւններ կը յարուցանէ բանակցութիւններուն առաջին փուլը յաջողութեամբ աւարտեցաւ, ինչ կը վերաբերի նախատեսուած ծրագիրներու իրագործման:

Ֆրանսայի «Իժէթ էնթէրնասիոնալ» ընկերութեան համատեղ ջանքերով Երեւանի մէջ կը կառուցանուի Միջազգային առեւտուրի եւ արտասահմանի հետ գիտաթեքնիք կապերու կեդրոն, որուն գործունէութիւնը մեծապէս կը նպաստէ արտաքին տնտեսական յարաբերութիւններուն: Կը շարունակուին նաեւ հայկական միջազգային համատեղ դրամատուն հիմնադրելու նպատակով ձեռնարկուած ջանքերը: Այս տարի նախատեսուած է Երեւան – Փարիզ ուղիղ օդային հաղորդակցութիւն, Իսկ Փարիզի մէջ արդէն տրամադրուած է շէնք մը, ուր պիտի հաստատուի հայկական մշակութային կեդրոն մը:

ՎԱՀՐԱՄ ԱԲԱՋԵԱՆ

(Ամփոփուած եւ արեւմտահայերէնի վերածուած)

ԱՆՑԵԱԼԷՆ

ԱՆԱՊԱՏՈՒՄ

Իրանից Լիբանան երթուղին անցնում էր Սուրիայի անապատով: Անապատի մէջ՝ սահմանագլխին, մաքսատունն էր: «Թրանս Ասիա» ընկերութեան խոշոր աւտոբուսը կանգ առաւ մաքսատան առաջ: Հնկայական աւտոբուսում վարորդից ու իր օգնականից բացի կային երեք ուղեւորներ: Առաջինը իջաւ մի ջահել Թրքուհի: Նա չորրորդ տարին էր ուսանում Պէյրութի համալսարանում եւ մաքսատան աշխատողներն ու նա արդէն ճանաչում էին միմեանց: Յետոյ իջան երկու պատանիներ՝ Ս. Ստեփանեան եւ Յովհ. Բագալեան: Նրանցից մէկի մօտ ջութակ կար: Ֆրանսիացի սպան սիրալիր ստուգեց Թրքուհու փաստաթղթերն ու մօտեցաւ տղաներին.

– Ջութա՞կ էք նուագում:

– Այո:

– Որեւէ բան նուագէք ինձ համար, խնդրում եմ:

Սուրիական ամայի անապատում, ուր երեկոները քամին է ոռնում, իսկ ցերեկները լռութիւնն անգամ գոլորշիանում է, ջութակի աղեղը սահեց պրկուած լարերի վրայով ու լուծեց լռութիւնը: Սպան արագ մօտեցաւ Թրքուհուն ու հրաւիրեց պարի: Թրքուհին մի պահ ընկրկեց ու... ձեռքը տուեց սպային: Եւ սկսուեց մի տարօրինակ ու հրաշալի տեսարան: Թըր-

քուչու կանացի նազանքն ու սպայի Փրանսիական սեթեւեթանքն կարծես ուզում էին ծնկի բերել խոժոռադէմ անապատի ամայութիւնը:

Երբ երրորդ Թանկօն լռեց, սպան կրրկին մօտեցաւ պատանուն եւ խնդրեց նուագել եւս մի Թանկօ:

– Ինձ սազանդա՞ր է չինել, – դժգոհեց տղան ընկերոջը:

Հեռացող Թիկունքը քարացաւ մի պահ, յետոյ ծանրօրէն շրջուեց.

– Դուք հայերէ՞ն խօսեցիք, Հա՞յ էք:

– Այո:

– Ես էլ եմ Հայ: Կապիտան Կարապետեան: – Ցետոյ ձեռքը դրեց պատանու ուսին. – Հայկական մի բան նուագիր տղաս:

Նորից հնչեց ջութակը: Դա ոչ պար էր, ոչ ռիթմ, ոչ սէր, ոչ կիրք. կարօտ էր, համատարած ու անեզր կարօտի մորմոք: Թուաց, թէ երկինքը կապտեց, աւազաշերտը լեռնացաւ ու լերան վրայով կռունկներ անցան՝ կտուցներին ջուր հայրենի երկրից: Իրենց հայրենիքը չտեսած, օտարի հողում ապրող Հայեր էին, որոնց ուղիները խաչուել էին մի պահ աշխարհի ճանապարհներին ու օտարի հողում օտարի լեզուով հայերէն էին խօսում, հայրենիքն էին յիշել, սրտի խորքում մըրմըլացող կրակն էր բորբոքւում ու կարօտի աղեղն էր սահում հոգու չլկացած լարերի վրայով:

– Խնդրում եմ, տղաս, Հայաստանի հիմնը նուագիր:

– Ո՞ր մէկը:

– Երկուսն էլ:

Սպան կանգնել էր ձիգ կեցուածքով, կուրծքը դուրս եւ աչքերում հպարտութիւն կար: Երեւի այդպէս են կանգնում օտար երկրում աշխարհի բոլոր զինուորները, երբ լսում են հայրենիքի հիմնը:

Երեկոյ էր: Աւտոբուսը վաղուց չքացել էր հորիզոնի յետեւում:

Սպան դեռ կանգնած էր ձիգ կեցուածքով, աչքերում՝ կոտրակուած կարօտ:

ԿԱՐԻՆԷ ԱՒԱԳԵԱՆ

Երեւան

PUBLICATIONS REÇUES

SORHUL

Documenti di architecttura armena (20)

OEMME EDIZIONI, Via Giovo 6
20144 Milano, Italie

ՕՐՈՒԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

ԿԻՊՐԱՑԻ ՅՈՅՆ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐՈՒՆ ՀԱՄԲԵՐՈՒԹԻՒՆԸ ՍՊԱՌԱԾ

Յոյն ուսանող մը Կիպրոսի բաժանման գիծը անցած ու Նիկոսայի վենետիկեան պարիսպներուն վրայէն խլած է Թրքական դրօշակը. Թուրք զինուորները ձերբակալած են զինք ու 20 օրուան բանտարկութեան դատապարտուած է: Իր արարքը կրկնուած է ուրիշ տարեկիցներու կողմէ: «Պեռլինեան մանրէն է» կ'ըսէ ժպտելով հաշտարար զօրքէն զինուոր մը, որ հոն է հսկելու բաժանման գիծը:

Ինչպէս ծանօթ է, Կիպրոս երկու մասի բաժնուած է 1974-ի Թրքական ներխուժումէն ի վեր. ու հակառակ ամբողջ աշխարհի կողմէ կատարուած դատապարտումին, Թուրք զինուորներ գրաւումի տակ կը պահեն կղզիին հիւսիսակողմը: Անգարայի 25 հազար զինուորները կը հսկեն 200 քմ.նոց բաժանման գիծին որ արեւելքէն արեւմուտք երկու մասի կը բաժնէ կղզին: Հիւսիսային շրջանին մէջ կ'ապրին 100 հազար կիպրացի Թուրքեր, որոնց միացած է 80 հազար հոգինոց գօրաբաժին մը:

Բաժանումի գիծը կ'անցնի դաշտերէ, արտերէ, փշաթելերու կը վերածուի Ֆամակուսթայի շուրջ, որ արեւելեան Միջերկրականի անցեալի զբօսաշրջային դրախտն էր. քաղաքը այսօր ուրուականի մը երեւոյթը ունի. հոն չունիր, առնէտներ ու Թրքական քանի մը ջոկատներ միայն կ'ապրին այսօր:

Գիծը աւելի դաժան երեւոյթ մը կը պարզէ մայրաքաղաք Նիկոսիայի մէջ, ուր կ'եզերէ վենետիկեան սքանչելի պարիսպները որոնք Թուրքերու կողմէ ամրացուած են շաղախ լեցուած պիտոններով:

Տասը օր առաջ Նիւ-Եորքի մէջ հանդիպում մը ունեցան կիպրացի Նախագահը Վասիլիու եւ կիպրացի Թուրքերու ղեկավարը՝ Տէնքթաշ. ոչ մէկ համաձայնութիւն գոյացաւ վերամիացումի ծրագրին շուրջ, որ պատրաստուած էր ՄԱԿ-ի ընդհանուր քարտուղարին կողմէ: Տէնքթաշի անտեղիտալի կեցուածքը պատճառ դարձաւ բանակցութիւններու ձախողելուն:

Բանուորական ընդդիմադիր կուսակցութեան պարագլուխին՝ Խօ. Խօզկիւրի համաձայն, Տէնքթաշ չի մօտենար վերամիացումի ծրագրի մը, որովհետեւ կը նախընտրէ «Թուրք – կիպրական հանրապետութեան» նախագահը մնալ, քան թէ դառնալ փոխ – նախագահը միացեալ Պետութեան մը, հոգ չէ թէ առաջինը օրինական ճանաչում գտած ըլլայ միայն Թուրքիոյ կողմէ:

Նիւ-Եորքի ձախողութիւնը կիպրացի ուսանողները մղած է դէպի չէզոք գօտին. անոնցմէ վերջին ձերբակալուածը 17 տարեկան երիտասարդ մըն է. ան դէպի հիւսիս մեկնելէ առաջ երկտող մը ձգած է տնեցիներուն, ուր կ'ըսէ. – «Տունս կ'երթամ, Քիրենիա»: Քառասուն հազար յոյն ապաստանեալներու ձգած նաւահանգիստն է Քիրենիա, որուն կը տիրապետեն Ճենովացիներէն մնացած դղեակ մը ու բիւզանդական Ս. Հելարիոնի շրջանը:

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՈՒԱԹԸՐԹԱՈՒՆԻ Ս. Յակոբ մշակութային համալիրի սրահին մէջ, Մարտ 4-ին, տեղի ունեցած Ռ. Ա. Կուսակցութեան «Պայքար» եւ «Արմինիըն – Միրըր Սփէքթէյթըր» շաբաթաթերթերուն տարեկան ճաշին հանգանակուած է աւելի քան՝ 35 հազար տոլար: Օրուան գլխաւոր բանախօսները եղած են Գընեթիգըթ նահանգի Արտաքին պատասխանատու Ճիւլիա Թաշճեան (անգլերէն) և Ռ.Ա.Կուսակցութեան մամուլի աշխատակիցներէն՝ Անահիտ Օրջանեան – Պասմաճեան (հայերէն):

⁂

ՄՈՆՐԷԱԼԻ Արմէն – Քէպէք Ալեք Մանուկեան վարժարանի միջնակարգի աշակերտները, Փետրուար 21-ին, հանդիսութեամբ նշած են Վարդանանց յիշատակը: Աշակերտները հանդէս եկած են երգերով ու արտասանութիւններով:

⁂

ՄՈՆՐԷԱԼԻ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցիին մէջ, Փետրուար 22-ի երեկոյեան, Գանատահայոց առաջնորդ՝ Վազգէն Արք. Քէշիշեանի մատուցանած պատարագէն ու Մարի Մանուկեան հանդիսասրահին մէջ սարքուած ընթրիքէն ետք, գեղարուեստական յայտագրով մը ոգեկոչուած է Վարդանանց յիշատակը: Մամիկոնեան Մշակութային Յանձնախումբին ուժերով բեմադրուած է Րաֆֆիի գործերէն մին, որ գրուած է «Տիկնայք փախկասունք»ի հիման վրայ:

⁂

ՄՈՆՐԷԱԼԻ Հայ Կեդրոնի սրահին մէջ, Մարտ 4, «Համազգային»ի տեղւոյն մասնաճիւղը կազմակերպած է դասախօսական ցերեկոյթ մը: Մեսեչուսեցի Թաֆթս համալսարանի հայկական արուեստի ամպիոնի դասախօս՝ փրոֆէսէօր Լիւսի Տէր Մանուէլեան, սահիկներու ցուցադրութեամբ, ներկայացուցած է երկու դասախօսութիւններ. «Արցախ՝ արուեստի պատմութիւն, ճարտարապետութիւն, քաղաքական պատմութիւն» եւ «Անի՝ հազարամեայ քաղաք, արուեստի եւ ճարտարարուեստի պատմութիւն»:

ՀՈՂՎՐՏԻՔ

ԲԵՐՈՒԶ ՊՕՅԱՃԵԱՆ

Ծնած էր Խարբերդ նահանգի Կառավարանիստ քաղաքը՝ Մէզիրէ, 1896-ին: Քաղաք մը յայտնի իր կեդրոնական վարժարանով, Ֆրանսական ու գերմանական գոլէժներով, ամերիկեան հիւանդանոցով, ... եւ մետաքսի գործարաններով, շերամաբուծութեան տուներով: Սակայն, 1915-ին, քաղաք մը տխրահռչակ իր բանտով, իր «Կարմիր խօնախ»ով որոնք տանջանքներու եւ խաչելութեան աննկարագրելի պատմութիւններ ունին: Մէզիրէի հայ պանդուխտին դառն ճակատագիրը բաժնելով, Բերուզ Պօյաճեան, իր երկու քոյրերով, կորսնցուցած էր արդէն հայր եւ մայր, մաս կը կազմէր Մէզիրէէն տեղահանուած առաջին կարաւանին: Կարաւան մը որուն ճանապարհն էր՝ Տիգրանակերտ, Ուրֆա եւ Տէր Զօր: Կը պատմէր թէ նարինջի կեղեւ ուտելով ինքզինք ազատած էր սովէն: Բերուզ Պօյաճեան 1929-ին կ'երթար Հալէպ եւ հոն մի քանի տարի կ'աշխատէր բժիշկ. Ալթունեանի հիւանդանոցը որպէս հիւանդապահուհի: Ու խնամքներէն անդին կը կատարէր ընկերային եւ բարեսիրական աշխատանք: 1927-ին, կուգար Ֆրանսա, Մարսէյլ, կ'աշխատէր գործարան եւ յաջորդ տարին կը կազմէր ընտանիք:

Շատ կանուխէն, սկիզբէն, կը մտնէր Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի շարքերուն մէջ, Պօմոնի արուարձանը, ու երկար տարիներ կը ծառայէր հաւատարմօրէն:

Թիկունք կ'ըլլար իր ամուսնոյն Գրիգոր Պօյաճեանի կուսակցական գործունէութիւններուն, մանաւանդ Բ. աշխարհամարտի շրջանին, Ֆրանսայի ազատագրութեան օրերուն, երբ կացութիւնը երկրին անորոշ էր ու սուր պայքարները, հաշուեյարդարները եւ մատնութիւնները կը սեւցնէին ու կ'արիւնոտէին գաղութը: Բերուզ Պօյաճեան ընթերցասէր էր եւ մինչեւ աչքին վերջին լոյսի ճառագայթը «Յառաջ»ը եղաւ իր կապը արտաքին աշխարհին հետ: Կը պատմէր, յաճախ, ինչպէս եւ ի՞նչ պայմաններու տակ, 1945-ին «Յառաջ»ի վերահրատարակման առեն իր դեռ պատանի զաւակը թերթը կը ծախէր տունէ տուն:

Բերուզ Պօյաճեան մեկնեցաւ պատկառելի տարիքի մը, միշտ իր ընտանիքին, իր զաւակներուն խնամքին, հոգածութեան եւ գուրգուրանքին առարկայ:

Յուղարկաւորութիւնը տեղի ունեցաւ Փետրուար 20-ին, Պօմոնի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցին: Դամբանականներ խօսեցան հոգեւոր հովիւ՝ Մովսէս Ա. Աւագ Խաչակիր Քահանայ Գալէնտէրեան եւ վերապատուելի Յակոբ Զողանճեան:

Յարգա՛նք իր յիշատակին:

ԿԱՐՕ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

ՄԱՐԻ Յ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ԱՏԱՆԱՅԷՆ ՄԱՐՏԻՆԻ ԹՐՔԱԿԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑԸ

1909-1918

խմբագրութիւն՝ ԲԻԽԶԱՆԴ ԵՂԻԱՅԵԱՆ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԱՍ
ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԴՈՒՌԸ
ՊՈԼՍՈՅ ՄԷՋ

Առաւօտ է, բայց այնպիսի առաւօտ՝ ուր երէկուան իրարանցումը կը շարունակուի դեռ: Պղինձեայ կաթսաներու եւ ափսէներու հնչուն ընդհարումի ձայնով միջոցը կախարդուած է: Պարպուած հրնձանը կը լուացուի այժմ՝ իրեն սահմանուած աշխատանքի բաժինը լրացուցած: Պատեղ չինելու արարողութիւնն է որ սկսած է: Ներկայ են քեռկիներս ու քանի մը դրացի տիկիններ: Բոլորին դէմքը կարմրած է բացուած կակաչի նման, ու կը մատնէ ներքին անձկութիւն մը. հապա՞ եթէ չյաջողի ... Հեթանոսական բագինի վեստաներու նման՝ անոնք շըրջապատած են օճախը, որուն վրայ փալթայի խոշոր կաթսան կ'եռայ պայթող պղպջակներով: Ձեռքէ – ձեռք հարօցը կ'անցնի, եւ ամէն մէկ հարումին՝ գոլորշիին հետ վեր կը տարածուին գգլխիչ բոյրերը նշանախառն հիւթեղ հեղուկին:

Քանի՞ ժամ պիտի տեւէ այդ յոգնեցուցիչ եփը փալուզային: Որթատունկերու շարքերուն միջեւ հողաչերտի երկայնքին արդէն փռուած կը սպասեն լայն կտաւները՝ ընդունելու ոսկեղէն ամբրոսիան: Ձեռնտու տիկիններ դոյլերու մէջ կը փոխադրեն փալուզան տաք – տաք ու դանդաղօրէն կը հեղուն սփռուած կտաւին վրայ, մինչ Ռեբեկա քեռկինս ու մայրս, դէմ – դիմաց անցած սփռոցին երկու կողմերը, շերեփներով կը յղեն հեղուկը կը տարածեն կտաւին վրայ հաւասար թանձրութեամբ: Եւ ահա մեծ մայրս կուգայ շուշմայի խաւ մը ցանելու այդ չիկափայլ պաստեղի երեսին: Քիչ ետքը, ուրիշ կտաւի երկայնքին՝ նոյն գործողութիւնը, սակայն առանց երեսի զարդարանքին պաստեղը չորնալէ ու կտաւէն կեղուելէ ետքն է որ, քառակուսի պզտիկ մասերու վերածուելով մէջը պիտի լեցուին համեմուած ընկոյզի միջուկներ ու ծալուին յուռութաձեւ ծրարներով:

Լաւագոյն եւ յարգի պաստեղը շղարշի պէս նուրբ ու թափանցիկ պէտք է ըլլայ, եւ շինուած՝ մեղրագոյն խաղողի հիւթով: Իսկ Շարոց – սուճուգի պատրաստութիւնն ալ նոյն փալուզայով է: Մաքրուած ընկոյզի միջուկներու շարոցը տաք փալուզային մէջ մերթ ընդ մերթ կը թաթխեն կը հանեն ամէն անգամուն պաղելէն ետք, մինչեւ որ թանձր պատեան մը կազմուի շուրջը, ու կը կախեն օդին մէջ որ չորնայ: Փալուզայի ուրիշ մէկ ձեւն ալ կար. ափսէներու մէջ կը լեցնէին զայն թանձր, եւ արեւու տակ երկար օրեր, կը չորցնէին. յետոյ փոքրիկ քառակուսի կտորներու կը վերածէին փախլավայի ձեւ կտրուած, ու նըշայի թաթխելով կը պահէին: Կը յիշեմ, որ մայրս նաեւ թարմ ծիրանով ու թուզով սառնանոյշ միրգեր (fruit glacé) կը շինէր: Ասոնք միմիայն յարգելի հիւրերու համար էին. մենք փոքրերս քիչ անգամ կը համտեսէինք այդ ճաշակելի չքեղութիւնները: Բայց միշտ բաց էր տոպրակը սեւ – սեւ չամիչին, պատրաստուած՝ խաղողի ողկոյզները այգիի տաք հողին վրայ մերկ արեւին փռելու:

Կար տակաւին Ռուպի պատրաստութիւններ, պէքմէզ, որ նոյնպէս խաղողի եփած զուտ հիւթով կը շինուէր, մէկ եփ եռացնելէ ետք թող տալով որ արեւի տակ թանձրանար ան ափսէներու մէջ: Մեր բոլոր այս անուշեղէններուն մէջ արեւուն համն ու հոտը կար, ձմրան սառնոյն օրերուն համար սնունդարար կենսանիւթեր ու մանիշակագոյն ճառագայթներ ամբարած: Արեւ՝ մեր դուրսը, արեւ՝ մեր ներսը, աղբիւր կենաց:

Ձմեռուան երկար ու մենաւոր գիշերներու ձանձրոյթը կը փարատէին մարդիկ՝ ընտանեկան այցելութիւններով: Նման հաւաքոյթներ լաւագոյն առիթ էին, որ տանտիկիններ իրենց հմուտ կարողութիւնները ցուցաբերէին: Ի պատիւ հիւրերու՝ հազար-ու-մէկ գիշերներու սեղաններ կը բացուէին, ու մարդիկ, ու մանաւանդ մանուկներ, խնճոյք կ'ընէին գեղատեսիլ քաղցրեղէններու եւ միրգերու դրախտին մէջ: Մասնաւորապէս անուանակոչութեանց տօները այդ կերուխումի դրախտին գլխաւոր դուռներն էին, ուրկէ կ'առաջնորդուէր մարդ հուրիներու աշխարհը:

⁂

Հիմա ի զո՞ւր կը փնտռենք մենք այդ յանկուցիչ անցեալը: Միայն անոր խընկելի յիշատակներէն մասունքներ պահուած կը մնան մեր միտքի թանգարանին մէջ, հայրենարաղձութեան ու կարօտի զգացումներով: Հայու աստանդական ճակատագրէն հալածական, օտար ու մռայլ երկինքներու տակ, ուր արեւը ժըլատ է եւ միրգերը ջրահամ ու ծաղիկները զրեթէ զուրկ բոյրերէն, դառնութեամբ կ'որոճանք այդ երանաւէտ անցեալը մեր հայրենի եդեմին: Ափսոսալով կը յիշենք մեզմէ բռնի խլուած այդ երջանկութիւնը իր դրախտավայել պտղաստաններով ու բուրաստաններով: Այժմ նժդեհ կեանքի ծանր հոգերով տարուած փոխանակ մեր քիմքերը քաղցրութիւններ ճաշակելու՝ կը դոհանանք ծամծմելով մերօրեայ անմարսելի դառնութիւնները:

(Շար. 81)

Տիկին Իվոն Խապրիկեան,

Ժան եւ Աննիք Խապրիկեան եւ զաւակը՝ Մաոյէն,

ցաւով կը ծանուցանեն իրենց ամուսնոյն, հօր եւ մեծ – հօր

ՄԻՆԱՍ ԽԱՊՐԻԿԵԱՆԻ

մահը, որ պատահեցաւ Մարտ 16–ին, 89 տարեկանին:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Շաբաթ, Մարտ 24, ժամը 10·30–ին՝ Eglise de Fresnay sur Sarthe (Sarthe) եւ թաղումը տեղւոյն գերեզմանատունը:

17, rue Manin, 75019 Paris

ANTENNE 2

Կիրակի առտու, Մարտ 25, ժամը 9·30–ին՝

«ՅԻՇՈՂՈՒԹԵԱՆ ՄՐՑԱՆԱԿԸ»

(Մատենադարանին, զոր ստացաւ Ս. Արեւշատեան):

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE D'ALFORTVILLE

RECITAL EXCEPTIONNEL

«Chants d'amour et d'espoir»

par un *achough des temps modernes*

ROUBEN YEREVANTSI

Chanteur - Compositeur - Parolier

de Erevan

actuellement en France

Samedi 24 mars à 20 h 45

Participation aux frais 40 frs.

9, rue de Madrid — 94140 ALFORTVILLE

Tél. : 43 - 76 - 55 - 89

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Section Lyon-Villeurbanne

Grand Dîner Dansant

dans les salons du Novotel Lyon Bron

2, rue Lionel Terray — Bron

animé par l'orchestre *P a r o s*

Samedi 24 mars à partir de 20 h 30

Réservations :

Tél. : 78.23.54.00 78.75.90.30

Après 19 heures

Participation 250 F. *Tenue correcte exigée*

M A R S E I L L E

La Maison de la Culture Arménienne présente

Musiques, Chants et Danses d'Arménie

30 jeunes artistes

du Palais des Pionniers et d'Ecoliers

«GHOUGAS GHOUGASSIAN»

d'Erevan

Samedi 24 Mars à 20 h 45

Theatre de l'Odeon

162, La Canebière

Réservations :

— M.A.J.C. 91.50.15.09

— BOTIPOP 91.54.43.54

— ODEON 162, La Canebière

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Տիկին Շաքէ Հայկր Ղազարոսեան, Տէր եւ Տիկին Պերճ Պետրոսեան եւ զաւակները կը ծանուցանեն թէ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի Կիրակի, Մարտ 25, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ եկեղեցին իրենց ամուսնոյն հօր և մեծ–հօր՝

ԽԱՉԻԿ ՀԱՅԿԸ – ՂԱԶԱՐՈՍԵԱՆԻ

մահուան քառասունքին առթիւ:

Ի գիտութիւն ողբացեալին յիշատակը յարգողներուն:

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ

ՔՐԷՄԼԷՆ– ՊԻՍԷԹՐ. – Պր. Պօղոս Թորոսեան 100 Ֆր.:

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Կապոյտ Խաչի Մարսէյլի Պուլվար Օտոյի Լէօլա Սասունի մասնաճիւղը կը յայտնէ իր խորին ցաւակցութիւնները, ընկերուհի՝ Մաննիկ Մեծատուրեանի մահուան առիթով իր քրոջ զաւակներուն Բարգէն եւ Սուրէն Սասունիի, եւ այս տխուր առիթով մասնաճիւղս կը նուիրէ 300 Ֆր. Կապոյտ Խաչի Հայաստանի Օգնութեան:

⁂

Սէն – Ժերոմի Կապոյտ Խաչի Զ. Շանթ մասնաճիւղի բոլոր ընկերուհիները խորին ցաւակցութիւններ կը յայտնեն ընկ. Սիրարփի Մերտինեանի, Տէր եւ Տիկին Ժիլպէր Մերտինեանի եւ զաւակներուն, Տէր եւ Տիկին Ալէն Լոզանի եւ զաւակներուն եւ համայն ընտանեկան պարագաներուն իրենց զաւկին, եղբօր, հօրեղբօր եւ մօրեղբօր՝ Ժան Մերտինեանի մահուան առթիւ:

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ
Պ. ՕՏՏՈՅԻ ԼԷՈԼԱ ՍԱՍՈՒՆԻ
ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ

– ՇԱՐԺԱՆԿԱՐ –

Կիրակի, Մարտ 25, ժամը 15–ին՝

շարժանկարի լուսարձակում

«ԱՆՈՅՇ» օփերան

Մարսէյլի Հայ Մշակոյթի Տան մէջ

12 - 14, rue Saint Bazile

Տոմսերու գին՝ 40 Փրանք:
Փոքրերու՝ 20 Փրանք:

Տոմսերը կը վաճառուին Մշակոյթի Տունը:

Offre d'emploi

Hebdomadaire 15e, 14e recherche secrétaire bilingue anglais connaissance "Word" souhaitée.

Tél. : 43. 21. 21. 00

B A L L E T S   M O D E R N E S

«Souffleur de vent»

Compagnie RICHARD MOURADIAN

Organisé par Monsieur Louis LUC,
Maire de Choisy-le-Roi

au profit de la Croix Bleue des Arméniens de France, pour l'aide à l'Arménie

le Vendredi 23 Mars à 20 h 30

au Théâtre Paul-Eluard

4, ave. de Villeneuve-Saint-Georges

Tél. 48. 90. 89. 79   94600 Choisy-le-Roi

Confirmation et réservation au Théâtre Paul-Eluard

Կ'ՈՒԶՈՒԻ

ՄԱՐՍԷՅԼ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Մայր Եկեղեցւոյ Վարչութիւնը կը փնտռէ քարտուղար մը, որ տիրապետէ հայերէն եւ ֆրանսերէն լեզուներուն հաւասարապէս: Թեկնածուները կրնան դիմել ամէն օր ժամը 9–էն երեկոյեան մինչեւ 17, հետեւեալ թիւերուն.–

91 · 77 · 84 · 70   91 · 77 · 89 · 30

Հասցէ՝

339, avenue du Prado
13008 Marseille

CROIX BLEUE DE SEVRAN - LIVRY

Section Dirouhi Missakian

Musiques, Chants et Danses d'Arménie

30 jeunes artistes

du Palais des Pionniers et d'Ecoliers

«G h o u g a s   G h o u g a s s i a n»

Mardi 27 Mars à 20 h 30

à la Salle des Fêtes de Sevran

SAISON 89/90 DE LA QUATRA

SALLE GAVEAU - 17e ANNÉE

Vendredi 6 avril à 20 h. 30	**CYCLE MUSIQUE DE CHAMBRE** QUATUOR A CORDES CHILINGIRIAN - KARINE GEORGIAN Franz SCHUBERT - Ludwig BAZIL - Jacques CASTEREDE
Prix des Places	150 - 120 - 80 F - ETUDIANTS, C.V. 50 F Pour les 3 manifestations exceptionnelles «Nuit de la Quatra» 400 - 240 - 120 F - Etudiants, C.V. 80 F
Abonnement annuel pour 8 manifest.	1000 - 750 - 500 F - ETUDIANTS, C.V. 350 F Libeller les chèques à l'ordre de l'Association QUATRA : 3, rue des Saints-Pères - 75006 Paris - Tél. 42.60.74.78

AGENCE DE VOYAGE

recrute

FORFAITISTE CONFIRMEE

CONNAISSANCE ESTEREL appréciée.

SECRETAIRE TRAITEMENT TEXTE CONFIRMEE et DEBUTANTE

TELEPHONER à Madame CAMBOURAKIS

tél. 42 60 30 20

pour rendez-vous

ԱՐԵՒԱԳԱԼ

ՄԵԾ – ՊԱՀՔԻ հետեւեալ Կիրակի օրերուն, Պատարագէն անմիջապէս առաջ, ժամը 10–ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս - Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ, Արեւագալի ժամերգութիւն կը կատարուի:

– Կիրակի, Մարտ 25, Դատաւորի Կիրակիին:

– Կիրակի, Ապրիլ 1, Գալստեան Կիրակիին:

10eme SALON DU LIVRE

Grand Palais - Paris

24 - 28 Mars

Ed. Parenthèses (Stand D. 9)

DIMANCHE 25 MARS à 15 h 30

MUSIQUES, CHANTS ET DANSES D'ARMENIE

par 30 jeunes artistes

du Palais des Pionniers et des Ecoliers

«G h o u g a s   G h o u g a s s i a n»

d'Erevan

avec le jeune chanteur

HAMLET GUEVORKIAN

à

l'Espace Culturel Albert Camus de Bron

12, rue Rebufer

organisé par

la Maison de la Culture Arménienne de Décines

et

la Maison de la Culture Arménienne de Villeurbanne

Prix : 70 frs. Adultes - 40 frs. Scolaires

Points de vente des billets :

- M.C.A. de Décines
  15, rue du 24 Avril 1915
  78.49.42.97
- Sevan Voyages
  48, Cours de la Liberté Lyon 9e
  78.60.13.66
- M.C.A. de Villeurbanne
  126, avenue Roger Salengro
  78.94.37.36.

Croix Bleue

La C.B.A.F. recherche, pour son Centre de Vacances de Bellefontaine, des directeurs et sous-directeurs brevetés, assistants sanitaires, économes et moniteurs brevetés ou stagiaires.

Envoyer les candidatures à :

C.B.A.F.

17, rue Bleue, 75009 Paris

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»

83, rue d'Hauteville — 75010 Paris

Commission Paritaire : No 55935

SIRET : 51027317 A R.C. Paris

ՈՒՐԲԱԹ
ՄԱՐՏ 23
VENDREDI
23 MARS
1990

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48 00 06 70 —

C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 800 Ֆ. — Վեցամսեայ : 410 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.100 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
950 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

65րդ ՏԱՐԻ — Թիւ 17.238 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 65e ANNÉE — No 17.238

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԿՈՐԲԱՉՈՎ ձայնը բարձրացուց եւ յատուկ հրովարտակով հրահանգեց Լիտուանացիներուն որ յանձնեն իրենց զէնքերը կարգապահական ուժերուն: Մինչ դեռ 24 ժամ առաջ, Մոսկուա թէ Վիլնիւս այն տպաւորութիւնը կը ձգէին որ կ'ուզեն «անոյշի կապել», յանկարծ ամէն ինչ փոխուեցաւ: Կորբաչովեան սպառնալիքը չազդեց սակայն եւ ընդհակառակն Լիտուանացիք ալ իրենց ձայնը բարձրացուցին եւ ասպարէզ կը կարդան պատասխանելով՝ «Ոչ մէկ զէնք կը յանձնենք»: Գերագոյն Խորհուրդի նախագահն ալ՝ Լանտըսպերժիս հեռատեսիլէն յայտարարած է.— «Ստալինականութեան ուրուականը կը սաւառնի Կրեմլինի վրայ եւ հրովարտակը միայն զինուորական բիրտ ուժով կրնայ գործադրուիլ»:

ԽՈՐՀ. ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ «քաղաքացիական պատերազմի» սպառնալիքի տակ է, ըստ բրիտանացի խորհրդայնագէտ՝ Փիթըր Ֆրանքի ներկայացուցած բեմանիւթին ատլանտեան Ուխտի դաշնակից դեսպաններուն գոնփակ նիստի մը ընթացքին: Պերեստրոյկան ձախողած է եւ անիշխանութեան առաջ, խորհրդային հանրային կարծիքն ու մտաւորականները կ'ուզեն որ Կորբաչով ամէն ինչ ձեռք առնէ: Կայունութիւնը վերահաստատուի տեսակ մը «ժողովրդավար մենատիրութեամբ»: Ֆրանք երեք վարկած կը տեսնէ.— ա) Խորհ. Միութեան անդամահատումը, որ կրնայ մինչեւ քաղաքացիական պատերազմ եւ բանակի պառակտում երթալ: բ) Երկրին դանդաղ քայքայումը տնտեսական տագնապին եւ ընդունուած քաղաքական հեղինակութեան մը բացակայութեան հետեւանքով: գ) Քանի մը Հանրապետութեանց անկախութիւն շնորհուած ըլլալով, Կորբաչով կը տիրապետէ տարածութեամբ և իշխանութեամբ նուազած Կայսրութեան մը: Բայց, Ֆրանք շատ չի հաւատար այս վերջին վարկածին:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ Թղթատարի եւ հաղորդակցութեանց բարեփոխման ծրագիրը բոլոր սենտիքաներուն օրհնութիւնը չստացաւ: Սէ - Ժէ - Թէ եւ Էֆ - Օ եւ Սէ - Էֆ - Տէ - Թէ-ի հարուստի կարգ մը «այլախոհներ» չեն ծածկեր իրենց ընդդիմութիւնը, ինչ որ պատճառ կը դառնայ գործադուլի ծաւալող շարժումներուն: Թղթատարը չապազգայնանար, բայց երկու բաղկացուցիչներ նիւթապէս ինքնավար կը դառնան «հանրային ձեռնարկող»ի կառոյցով մը, որ գրեթէ անհատական ձեռնարկութեան մը բնոյթն ունի:

ԼԵՒ ԵԱՇԻՆ, միջազգային ֆութպոլի հանրածանօթ դէմքերէն մէկը, Մոսկուայի Դինամոյի լաւագոյնը 20 տարիներու երկայնքին, մեռաւ 60 տարեկանին ստամոքսի խլիրդէ:

«A L'ECOLE ARMENIENNE»
Այս խորագրին տակ, «Լիպերասիոն», Մարտ 22ի գրական իր յաւելուածին մէջ, կը գրախօսէ նոր լոյս տեսած 2 գիրքեր՝ «Un Russe en Arménie» (A. Bitov), «Les Barbelés en fleurs» (Gourguen Mahari).

«ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ»Ի ՀԱՆՐԱԺՈՂՈՎԸ

«ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՄԱՐ»

Վերոյիշեալ թեմային տակ էր, որ «Հայաստանի Ստիպողական Օգնութեան Համակարգումը» (Coordination Aide d'Urgence à l'Arménie), որ ծնունդ առաւ Կրընոպլը եւ կը համախմբէ 14 կազմակերպութիւններ, նախաձեռնած էր այս հանրաժողովին, Զորեքշաբթի, Մարտ 21-ին, Փարիզի Շիմիի մեծ սրահը:

Ցարգելով մեր ազգային աւանդութիւնը, յապաղումով լեցուող սրահի մը առջեւ է, որ երեկոյթին բացումը կատարեց օրուան նախագահը՝ փրոֆէսէօր Ալեքս Մինքովսկի, որ ըստ իր սովորութեան ճառ չխօսեցաւ, բայց իր շատ դիպուկ մեկնաբանութիւններով խըրաքանչիւր նիւթի առթիւ, շատ աւելին ըսաւ քան ինչ որ պիտի ըսէր պարտադրական պատշաճ խօսքերով, բացումի մը պարագային:

Յաջորդաբար խօսք առին Քրիսթիան Տէր - Ստեփանեան, որ հակիրճ կերպով պատկերը պարզեց Հայաստանի, Լեռնային Ղարաբաղի, երկամեայ անցուդարձերուն, Հ.Հ.Շ.-ի գործունէութեան եւ Համակարգումին: Լեւոն Տէր-Պետրոսեան, որ ծանրացաւ Ղարաբաղի եւ արդի քաղաքական կացութեան վրայ, չեշտելով թէ դէպի ժողովրդավարութեան ուղին տարբեր ելք չունի Մոսկուա, չծածկելով սակայն թէ ընկերային եւ տնտեսական մարզերու նկատմամբ կարելի չէ յոռետես չըլլալ: Լեւոն Տէր - Պետրոսեան անդրադառնալով Հայաստանի մերձաւոր ընտրութեանց (Մայիս 20, Գերագոյն Խորհուրդ) յայտարարեց որ Հայոց Համազգային Շարժումը կը մասնակցի ոչ թէ իբրեւ կուսակցութիւն առաւել աթոռ ձեռք ձգելու համար: Կարեւորն այն է որ ընտրուին մարդիկ որոնք պիտի պաշտպանեն ազգային շահեր, եղեր են Հ.Հ.Շ.-ի անդամ թէ ոչ, նպատակը Ազգային Խորհըրդարան մը ունենալն է:

Բարգէն Արարքցեան խօսեցաւ գլխաւորաբար Հայաստան - Սփիւռք կապերու մասին, ոչ այնպէս ինչպէս ցարդ գոյութիւն ունեցած են, յայտնեց թէ ի՞նչ ձեւով Սփիւռքը կրնայ օգտակար ըլլալ երկրին որ՝ իրն է, անդրադարձաւ նաեւ ներքին (խորհրդային) Սփիւռքի հետ ստեղծուած կապերուն:

Տոքթ. Թերնոն, իր ելոյթին սկիզբին իսկ յայտարարեց թէ իր ըսելիքները «խզում» մը պիտի բերէին ընդհանուր ըսուածներուն հետ, քանի որ քաղաքական իրատես վերլուծումով մը, կը պարզէր իր լուրջ մտահոգութիւնները Հայաստանի ժողովուրդին անմիջական ապագային նըկատմամբ: Փանթուրքիզմին վտանգը չնսեմացնելով, նոյնիսկ «նախացեղասպանութիւն» ժամանակաշրջանի մը մտավախութիւնը կը յայտնէր:

Ռ. Պապայեան կը խօսէր իր նիւթին մարդկային իրաւանց մասին, քանի Հայաստանի Նորաստեղծից ճիւղին նախագահն է: Հուսկ խօսք կը տրուէր Աւետիք Իշխանեանի, որ յանուն «Մաշտոց» միաւորի կ'անդրադառնար լեզուի հարցերուն, զորս պարզած է նաեւ «Յառաջ»ի հետ հարցազրոյցի ընթացքին (Մարտ 20, 21):

Փրոֆէսէօր Ա. Մինքովսկի հարցումներու կարճ հրաւէրէ մը ետք, կը փակէր երեկոյթը լաւատեսութեամբ՝ «Կեցցէ՛ Ազատ Հայաստան» բացագանչելով:

Այս շահեկան երեկոյթին մանրամասն թղթակցութիւնը՝ յետագային:

ԱԿԱԴԵՄԱԿԱՆ ԱԲԷԼ ԱՂԱՆՊԵԿԵԱՆ Ս. ՂԱԶԱՐԻ ՄԷՋ

ՎԵՆԵՏԻԿ. - («Յառաջ»). - Մարտ 21

Այս գարնան հետ, այս առաջին ծաղիկներու բոյրով, սարեակներու զուարթ երգերով, պայծառ արեգակի շողերով... այսօր Մարտ 21, Սուրբ Ղազար այցելեց, իր ազնիւ կնոջ հետ, Ակադեմական՝ Աբէլ Աղանպէկեան, տնօրէն՝ Տնտեսագիտական Ազգային Ակադեմիայի, Խորհըրդային Միութեան Նախարարներու Խորհուրդին կից:

Կ'ընկերանային Վենետիկի «Քրետիթօ Իթալիանօ» դրամատան Ընդհանուր տընօրէնը, իր կնոջ հետ, փոխ - տնօրէնը եւ վենետարնակ ռուս թարգման մը:

Ժամն էր առաւօտեան 11-ուկէս: Հետեւորդները կը յայտարարէին թէ հազիւ երեք քառորդ ժամ ունէին տրամադրելի. կը մնային մէկուկէս ժամ:

Իտալիա եկած էր Աղանպէկեան մասնակցելու, այլ հետեւորդներով, տնտեսագիտական համաժողովներու, Պոլոնիա, Ճենովա, Ուտինէ, Ֆիրենցէ եւ այլ քաղաքներու մէջ կազմակերպուած խորհրդակցութիւններու գիծով:

Փափաքած էր անպատճառ այցելել Ս. Ղազար:

Զափազանց յուզուած էր այցելելով փոքրիկ Հայաստանը Սփիւռքի: Ընդառաջ էին փութացած Միաբանութեան Ընդհ. Առաջնորդը՝ Հ. Ներսէս Վրդ. Տէր - Ներսէսեան, Հ. Եփրեմ Տէր - Ղազարեան՝ Մեծաւոր Հալէպի Մխիթարեան վարժարանի (այս օրերուս՝ հիւրաբար ի Ս. Ղազար), Հ. Մարտիրոս Ապաճեան՝ Ընդհ. Խորհրդական եւ Ս. Ղազարի տպարանի տնօրէն, եւ այլ Հայրեր:

Վանքի խորհրդաւոր ու զուարթ կամարներէն կ'անցնէին եկեղեցի, թանգարան, սեղանատուն, Լորտ Պայրընի սենեակ, ձեռագրատուն, գանձեր, յիշատակներ, մանրանկարներ կը տողանցեն դարերուն հետ. յուզուած են բոլորը: Մլքէ, Պիծակ, Կոստանդին, Հեթում, Լեւոն Զ. Թագաւոր կ'արթննան յանկարծ իրենց դարաւոր նիրհէն ու կը խօսին մեր հոգիներուն հետ: Նափոլէոն ու Լորտ Պայրըն յարգանքով են խոնարհեր այս գանձերուն առջեւ, զորս Մխիթար Աբբան է երկներ:

Աղանպէկեան յուզուած է ու մտախոհ. ռուս թարգմանուհին խանդավառօրէն կը հաղորդէ Խորհուրդ Խորենն Հայոց պատմութեան, քաղելով բերնէն ու սրտէն Միաբանութեան ընդհանուր Առաջնորդ՝ Հ. Ներսէս Վարդապետին:

Ամէնէն վերջ կը հասնին տպարան, ուր բոլորին ուշադրութիւնը կը գրաւէ նոր բաժինը, արդիական համակարգիչներով:

Հիւրերու սեղանին վրայ կուգայ հայկական վարդանոյշը: Սրտագին մաղթանքներով, Միաբանութեան կողմէ նըւէր կը տրուի հայկական մանրանկար - չութեան չքեղ հատորը. այլ նուէրներ՝ ընկերացող հիւրերուն:

Կը խօսուի Հայաստանի մասին, մեր երկրին տնտեսական վերածաղկումին մասին, երկրաշարժէն ետք՝ վերաշինական աշխատանքի մասին, Ղարաբաղի եւ յարակից խնդիրներու մասին, հայկական անցաղրի մասին, Սփիւռքի հաւթեան հետ ու մանաւանդ արտասահմանեան օտար երկիրներու հետ, յատկապէս՝ Իտալիոյ հետ ստեղծուելիք տընտեսական ու վաճառականական նոր կապերու մասին, որոնք պիտի գան ընձեռել Հայաստանի նոր վերելք մը: Փոխադարձ մշակութային կապերու սերտացման ու զօրեղացման մասին Մխիթարեան Միաբանութեան հետ:

Վանքի ոսկեմատեանին մէջ Աղանպէկեան կ'արձանագրէ ռուսերէն.

«Իմ երազանքն էր եղած այցելել այս կղզին, որ մասնիկն է Սուրբ Հայաստանին: Ես երջանիկ եւ հպարտ եմ՝ հոս գտնուելուս համար, այս նուիրական վայրը՝ որ լեցուն է պատմութեամբ, մեր ժողովուրդի զմայլելի գանձերով: Կը հաւատամ Հայաստանի վերածնունդին»: 1990, Մարտ 21 :

Կը ցաւէր որ հայերէն չէր կրնար գրել ու խօսիլ: Վեց տարեկանէն ի վեր չէր խօսած մեր Մեծասքանչը: Բայց Սուրբ Ղազարէն չհեռացած՝ Այբբենարան մը ուզեց: Յուշիչ խորհրդանշան սիրոյ եւ պաշտամունքի՝ մեր Մեսրոպեան բարբառին:

Պարտէզին մէջ, մեծ խաչքարին առջեւ, Մխիթար Աբբահօր արձանին շուրջ կը լուսանկարուինք անգամ մըն ալ:

Նաւամատոյցին վրայ, բաժնուելէ առաջ Սուրբ Ղազարէն, ջերմ ողջագուրումով, Աղանպէկեան կը գոչէ յուզուած. «Իտալիա այցելութեանս շրջանին, ասիկա իմ կեանքի ամէնէն երջանիկ օրս է»:

Կը մեկնի ծափերով, համբոյրով, հաւրուստ յիշատակներով:

Վենետիկեան շոգեմակոյկը իր հետ կը տանի Սուրբ Ղազարին կապուած մեծ հայրենասէր մը, ինչպէս երբեմն՝ Արամ Խաչատրեան, Վիկտոր Համբարձումեան:

Ս. ՂԱԶԱՐԻ ՄԻԱԲԱՆ ՄԸ

ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՔ. ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՊԱՏՐԻԱՐՔ

Մարտ 22-ին, Հինգշաբթի առաւօտ, Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց միաբանութեան ժողովը Երուսաղէմի Պատրիարք կ'ընտրէր Թորգոմ Արք., որ տեղապահ ընտրուած էր, Փետրուար 9-ին, Եղիշէ Պատրիարքի վախճանումէն (Փետր. 1) ետք:

Այդ ընտրութեան առթիւ, տուած էինք արդէն Թորգոմ Արք. Մանուկեանի կենսագրական գլխաւոր գիծերը (տես՝ «Յառաջ», Փետրուար 10 / 11):

ՄԱՐԶԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՖՈՒԹՊՈԼ

● ՎԱԼԱՆՍ ԿԸ ՅԱՂԹԷ ՔՈՐՍԻՔԱՅԻ ՄԷՋ

Վալանսի Հ.Մ.-ը իր հերթական մըրցումը կատարած է Շաբաթ իրիկուն Պասթիայի մէջ, տեղւոյն արհեստավարժ ակումբին պահեստի կազմին դէմ: Մինչեւ Թէրզեանի յաջողցուցած մէկ կոլին շընորհիւ, յաղթանակը (1 - 0) մնացած է հայանուն ակումբին, դժուար խաղէ մը վերջ:

Կան տակաւին 9 մրցումներ՝ որոնց ընթացքին Հ.Մ.-ը պիտի ջանայ բարւոքել իր դիրքը: Ներկայիս 6-րդ է Ֆրանսայի երրորդ դասակարգի այս մրցաշարքին մէջ: Շաբթու վերջը, մրցում՝ Աժաքսիոյի դէմ Վալանսի մէջ: Երբ մրցման, Քորսիքացիները յաղթած էին՝ 2 - 0 :

● Հ. Մ. Ը. Մ.
ՄԻՇՏ ԹԵԿՆԱԾՈՒ ՎԵՐԵԼՔԻ

Լիկի ախոյենութեան մէջ, շրջանային պատուոյ դասակարգ, Հ.Մ.Ը.Մ. Լիոն - Տէսին կը մնայ լուրջ յաւակնորդ մը վերելքի. Կիրակի օր, իր դաշտին վրայ յաղթած է (2 - 1) Կրընոպլի ժօժօ ակումբին պահեստին: Կան սակայն տակաւին

(Շար.ը Դ. էջ)

Հ.Հ.Շ.-Ի ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԷՆ

«ՀԱՅՔ»Ի ՆՈՐ ԹԻՒԸ ՈՒ «ԵՒԱՅԼՆ»Ը

Օրէ օր Հայաստանեան մամուլը աւելի կը ճոխանայ ոչ միայն բովանդակութեամբ, այլ նաեւ նորանոր անուններով: Արդէն անցեալ դարձած են ամբողջ տասնամեակներ անխորտակելի կարծուած կաղապարներ ու մամուլի աշխարհը այսօր նոյնիսկ կ'արհամարհէ Թուղթի բաւական ծանր տագնապ մը: Ամէն կազմակերպութիւն, ամէն խմբաւորում կը ջանայ իր մամուլը ունենալ ու իր ձայնը իր միջոցներով լսելի դարձնել:

Վերջին շրջանի նոր անուններէն մէկն էր Հ.Հ.Շ.-ի պաշտօնաթերթ «Հայք»ը որուն վերջին (4 – 5) թիւին հետ հասաւ նաեւ «Եւայլն»ը. անցեալ տարի «Լրատուական Թերթիկ» խորագրով հրապարակ հանուած տեղեկատուներուն աւելի զարգացած ու ընդարձակ տարբերակն է ան, որ ունի հայ մամուլի աշխարհին հաւանօրէն ամէնէն ինքնատիպ անունը. Հ.Հ.Շ.-ի լրատու պարբերաթերթը կը կոչուի «Եւայլն»:

Անոր առաջին երկու թիւերը կարելի չափով լայն լրատուութիւն մը կ'ընեն Հայկական եւ խորհրդային առօրեային մասին. Հայկականներուն քով, «Եւայլն» ունի խորհրդային, արեւմտեան եւ սփիւռքահայութեան աղբիւրներ: Սփիւռքի մամուլի աշխարհը ոչ միայն լուրի աղբիւր է, այլ նաեւ կարծիքի փոխանակումներու դաշտ մը «Եւայլն»ի համար, քանի որ առաջին թիւին մէջ (Փետր. 15) իսկ տեղ տրուած է Գալիֆորնիայի «Ասպարէզ» օրաթերթի խմբագիր Աբօ Պօղիկեանի հետ հեռաձայնով կատարուած հարցազրոյցի մը, Ռիգայի հայեւագերի համագումարին մասին: Ու այնպէս կը թուի թէ «Եւայլն»ի կարճ հարցազրոյցի այս բաժինը մնայուն անկիւն մըն է թերթին համար, քանի որ Բ. թիւին (Մարտ 1) մէջ ալ տեղ տրուած է «Ազգ. ինքնորոշում միաւորում»ի (ԱԻՄ) անդամ Աշոտ Նաւասարդեանի հետ կատարուած զրոյցի մը: «Եւայլն» հրապարակայնութեան ու լայնախոհութեան լաւագոյն օրինակ մըն ալ կը հանդիսանայ այս էջով, քանի որ Աշոտ Նաւասարդեանի, ինչպէս նաեւ նախորդ թիւին մէջ Ա. Պօղիկեանի պատասխաններուն մէջ կան Հ.Հ.Շ.-ի գործելաոճը քննադատող արտայայտութիւններ ալ: Առաջինը օրինակ, պատասխանելով «Ձեր դիրքորոշո՞ւմը Հ.Հ.Շ.-ի նկատմամբ» հարցումին, կ'ըսէ. – «Շատ է խօսւում այն մասին որ Հ.Հ.Շ.-ն եւ Ա.Ի.Մ.-ը մէկը միւսին լրացնող կամ խըրթանող կազմակերպութիւններ են: Բայց գալիս է մի պահ, երբ այդ գործընթացը անիմաստ է դառնում: Արդէն ոչ թէ խըրթանման մասին պէտք է խօսել, այլ՝ խափանման: Թէեւ Հ.Հ.Շ.-ի ծրագրում էլ որպէս վերջնական նպատակ նշուած է հայկական անկախ պետականութեան վերականգնումը, բայց ես կարծում եմ որ իրենց յապաղումով նրանք խափանում են անկախութեան գործընթացը»:

***

«Հայք»ի 4 – 5-րդ թիւին մէջ ուշադրութիւն կը գրաւէ անցեալն ու ներկան շաղկապելու մարմաջ մը. այդ անցեալը կը վերաբերի 20-ական թուականներուն. նախ տեղ տրուած է արտատպում մը որ կը խօսի Ղարաբաղեան հարցին մասին, 1928-ին: «Յառաջ»ի նոյն տարուան Փետր. 15-ի թիւին Շ.-ի խմբագրականն է այդ էջը որ խորագրուած է «Մի հեղեղ, մի սով, մի մորեխ»: Արտատպողները մատնելով թերթն ու գրութեան հեղինակը Հայաստանի այսօրուան ընթերցողներուն ներկայացնել, խմբագրական ծանօթութեամբ մը հակիրճ տեղեկատուութիւն մը կատարած են անոնց մասին, սակայն մոռնալով ստորագրութիւնն ու անունը թերթին հիմնադիր ու խմբագրականին հեղինակ Շ.-ին...:

Անցեալէն կատարուած արտատպումի երկրորդ էջ մըն է Ս. Վրացեանի «Հայաստանի Հանրապետութիւնը» գիրքէն կատարուածը որ կը վերաբերի Փետրուար 18-ի ապստամբութեան օրերուն: Այդ շարժումին նախապատրաստական փուլին մասին կը խօսի Կ. Սարգսեանի «Անկախութեան վերջին 45 օրը» խորագրուած էջը:

Ներկան պատկերացնող էջերէն մէկուն ճակատին ակնոցաւոր, գտակը գլխուն ու սպիտակամօրուս, ժպտուն ծերունիի մը նկարը ուշադրութիւն կը գրաւէ. «Ի՞նչ գործ ունի քաղաքական պայքարի մը եռուն առօրեային մասին խօսող սա էջերուն մէջ» հարց կուտայ մարդ. սակայն այդ ալեւոր ծերունին կուգայ ուղղակի միթինկի հրապարակէն. «Փետրուարին օրհնեց միթինկը» կ'ըսէ նկարին ընկերացող քանի մը տողերուն խորագիրը. ահա այդ օրհնութեան խօսքը.

«Ազգի համար յեղափոխական եմ եղել, վէրքերս դեռ չեն լաւացեր: Մեր պապերի երկիրը պէտք է նուաճենք հաւատով, սիրով եւ միասնութեամբ, ու միայն զէնքով: Միասնութիւնը մեր փրկութիւնն է:

Միասնութեան քարոզ եմ արել՝ սա է իմ գաղափարախօսութիւնը: Ղարաբաղի ժողովրդին էր ցանկանամ ուրախութիւն, ուժ եւ կարողութիւն դիմանալու...

Ով չի պայքարի, նա չի ապրի:

Հայը ինքը հարց է, Հայը ինքը՝ պատասխան»:

Ու կը հետեւի խօսքին հեղինակին ինքնութեան մասին հետեւեալ տողը. – «Տէր Պօղոս Վարդապետը ծնւում է Տէքր եօլ (Կիլիկիա) 1887 թ., ձեռնադրւում 1957 թ.»:

«Հայք»ի խմբագրութիւնը կը սիրէ հարցազրոյցներ ու հարց – պատասխանի բաժինները. երկխօսութեան արդի շրջանէն լայնօրէն տպաւորուած ըլլալ կը թուի ան: Հրատարակուած է նախ ընդարձակ հարցազրոյց մը Հ.Հ.Շ.-ի վարչականներէն Վազգէն Մանուկեանի հետ. «Հայք»ի 12 էջնոց պարունակութեան ամէնէն լուրջ ու հետաքրքրական բաժինն է ան, յատկապէս Սփիւռքի Հայուն հայեացքով, որուն համար անցեալէն կատարուած արտատպումները այնքան նորութիւն չեն, որքան Հայաստանցիին համար: Վ. Մանուկեան իրեն ուղղուած չորս հարցումներու պատասխանելով, համակողմանի վերլուծումի մը կ'ենթարկէ Հայաստանի ներկայ քաղաքական կեանքը ձեւաւորող ազդակները, վերջին երկու տարուան իմաստը, ներկայի պատկերը ու յառաջիկայի հարցերը: Ժամանակակից փորձառութեան տուեալներուն վրայ հիմնուած, առաւելագոյն չափով կաղապարատիպը մերժող իր մօտեցումը յստակ պարզաբանումով մը նկատի կ'ունենայ մեր քաղաքական ամէնէն վիճայարոյց կնճիռները, զանոնք զետեղելով բազմազան ու բազմաբնոյթ քաղաքական ընդհանուր խճանկարին մէջ (*):

Հետաքրքրական է կարդալ նաեւ Հ.Հ.Շ.-ի կարգ մը վարչականներուն տրուած պատասխանները իրենց ուղղուած զանազան հարցումներու, որոնք բոլորն ալ կ'առընչուեն մեր քաղաքական պայքարին. այսպէս, Լեւոն Տէր – Պետրոսեան ղարաբաղեան շարժումին տուածը կը նկատէ «Նոր, նուիրուած, զոհողութեան պատրաստ ընկերներ, որոնց միաւորում է հանրային շահի գիտակցութիւնը եւ պարտքի ու պատասխանատուութեան ըզգացումը», իսկ կորուստ՝ «հանգիստ, առողջութիւն կամ հոգեկան անդորր, որոնցից զրկուել է մեր ողջ ժողովուրդը»: Նաեւ ցաւ «որ կտրուել եմ (յուսամ ժամանակաւորապէս) իմ մասնագիտական զբաղմունքից՝ հայ – ասորական յարաբերութիւնների հետազօտման աշխատանքից, որն այնքան ստեղծագործական հաճոյք է ինձ պարգեւել»:

Համբարձում Գալստեանի համաձայն, շարժումին ամէնէն կարեւոր նուաճումն է «ստրկամտութիւնը, խեղճութեան, ծեծուածութեան բարդոյթը, ցեղասպանութեան ենթարկուած լինելը որեւէ վէճում փաստարկ դարձնելու գիտակցութիւնը յաղթահարելը»:

«Իսկ ի՞նչ կարող էր տալ շարժումը մեզ որ չտուեց» հարցումին ալ կը պատասխանէ. «Ղարաբաղը»:

Ներկայի արժեւորումին մէջ այլ երեսակի մը կ'անդրադառնայ Սմբատ Յակոբեան. ան կ'ըսէ ի միջի այլոց. – «Անվարժ նաւապետի պէս յաճախ փարոսը փնտռում ենք ոչ թէ ցամաքի վրայ, այլ ովկէանոսի յատակում, չգիտակցելով նոյնիսկ որ դրանով իսկ հարուած ենք հասցնում այս ընթացքում ձեռք բերուածին եւ խարխլում այն հիմքը, որի վրայ եւ կառուցուելու է մեր վաղուց ձգտած ու երազած անկախ Հայաստանը»:

Ալբեր Բաղդասարեան կը դասդասէ կազմակերպութիւններու ամէն օր բազմապատկուող թիւէն ու կոմիտէին անդամներուն ազատիլը կը բացատրէ «միմիայն ժողովրդական հուժկու շարժման հետ»:

Ուշագրաւ էջ մըն է վերջապէս ադրբեջանական «Նոր Մուսավաթ» կուսակցութեան ղեկավար Նիյազի Իպրահիմովի հետ հեռաձայնով կատարուած հարցազրոյցը. ան ներկան կը նմանցնէ 1918-ի կացութեան. այսինքն կովկասեան երեք Պետութիւնները պէտք է դուրս գան Խորհրդային Միութեան կազմէն ու ստեղծեն երեք անկախ Հանրապետութիւններ: Իսկ Ղարաբաղի մասին չեշտելէ ետք թէ պէտք է դուրս գայ Ադրբեջանի հետ եւ թէ առանց Մոսկուայի աւելի դիւրին պիտի ըլլայ հարցին կարգադրութիւնը, կ'ընդունի թէ «ստեղծուել է այնպիսի իրավիճակ, որ ԼՂԻՄ-ը արդէն Ադրբեջանի կազմում չէ»:

«Հայեացք հարթակին» խորագրուած բաժնին մէջ կարծիք յայտնած են զանազան մարզերու մասնագէտներ. տնտեսագէտ, խմբագիր, ուսուցչուհի եւայլն: «Վերածնունդ», «վերելք», «հաւատք» բառերուն շուրջ կը դառնան ընդհանրապէս պատասխանները. գոհունակութիւնը որոշ է քաղաքական հասունութեան, պատասխանատուութեան զգացումի, ընելիքներ ունեցողի գիտակցութեան ձեռքբերումէն, սակայն նաեւ կայ խոստովանութիւնը թէ հիմա խնդիրը աւելի բարդ է ու ռազմավարութիւն, ծրագիր անհրաժեշտ են յետագային եւս չսխալելու համար:

«Հայք»ի վերջին էջն ալ գրաւուած է պատասխաններով. «մեր վերջը ի՞նչ է լինելու» հարցումին պատասխանողներուն քով բաւական զգալի կերպով տեղ ունի անկախութեան ձգտում մը, ժողովուրդին կողմէ ընտրուած խորհրդարան մը ունենալու փափաքը, հայանալու անհրաժեշտութիւնը ու բոլորին որպէս նախապայման՝ ընտրութիւնները ազատօրէն կատարելու կարելիութիւնը: Ու այս վերջինին – մասին կայ անվստահութիւն, կասկած, անորոշութիւն:

Հ.Հ.Շ.-ն իր տարողութեան ու ներկայացուցած արժէքին հակառակ ըլլալով, սեփական մամուլ ունեցաւ, բաղդատած Հայաստանի շատ մը այլ կազմակերպութիւններուն. միայն քանի մը ամսուան անցեալ ունի «Հայք»ը, որուն առաջին թիւը լոյս տեսաւ Նոյեմբերի համագումարին օրերուն: Ու Վանօ Սիրադեղեանի փոխ խմբագրութեամբ հրատարակուած այս թիւն ալ բոլորովին չէ ձերբազատած «սկսնակ»ի վրէպներէ. օրինակ, «Ասպարէզ»ի խմբագրին հետ կատարուած հարցազրոյցին առթիւ ոչ մէկ տող, թէ ի՞նչ թերթ է «Ասպարէզ»ը, ո՞ւր լոյս կը տեսնէ, եւայլն, ինչ որ անհրաժեշտ պէտք է ըլլայ Հայաստանցի ընթերցողին համար, որուն եօթը տասնամեակի ընթացքին Սփիւռքի մամուլէն հազիւ մէկ – երկու առանձնաշնորհեալ անուն ճանչնալու առիթ տրուեցաւ միայն. նոյն պարագան այս անգամ հակադարձ ուղղութեամբ կը ներկայանայ ազերի ղեկավարին հարցազրոյցին առթիւ, յատկապէս Սփիւռքի ընթերցողներուն համար: Այս զանգուածը ի՞նչպէս պիտի գիտնայ օրինակ, թէ «Նոր Մուսավաթ» կուսակցութիւնը քաղաքական ի՛նչ ոլորտի կը պատկանի, կամ իր ղեկավարը ի՛նչ հասանքէ կուգայ: «Հայք»ի խմբագրութեան համար դժուար գործ չէ նման մէկ երկու կէտերու յաւելեալ ուշադրութիւն դարձնել, ունենալու համար իր հետաքրքրական բովանդակութեան արժանի խնամքով ալ պատրաստուած թերթ մը:

Ու այս մէկ – երկու անդրադարձներէն ետք, «Հայք»ի վերջին թիւին ընթերցողը դայն ձեռքէ ձգելէ առաջ, հաւանաբար կրկին բանայ հինգերորդ էջը, անգամ մըն ալ դիտէ ալեւոր ժպիտը կիլիկեցի հաւիրամեայ վարդապետին ու դառնայ իր առօրեային, մտովին կրկնելով անոր օրհնութեան խօսքը.

«Ով չի պայքարի, նա չի ապրի»:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

(*) «ՅԱՌԱՋ». – Հարցազրոյցը ամբողջութեամբ կուտանք մեր յաջորդ թիւով:

ՄԱՆՆԻԿ ՄԵԾԱՏՈՒՐԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Բինկեան, Ակն, Տիվրիկ, Սեբաստիա, Մարզուան եւ Պոլիս. այս է եղած Մաննիկ Մեծատուրեանի կեանքին առաջին մասը իբր աստանդական: Նորածին Ակնայ մէջ, յետոյ շարունակեց դէպի Պոլիս, Պուլկարիա, Գերմանիա, Հայաստան, Ֆրանսա. ոմանք ուզելով, միւս երկիրները ստիպուած, միշտ օգտակար ըլլալով եւ ծառայելով հայ մշակոյթին ու գրականութեան: Շատ անգամ դժուարին կեանքով իր պարագաներուն հետ. երբեմն ուսանող ապա վկայեալ ուսուցիչ, միշտ օգնելով անոնց որոնք կը դիմէին իրեն, համեստօրէն, առանց աղմուկի: Սկիզբէն մինչեւ վերջ ապրեցաւ ինչպէս ամբողջ հայութիւնը, գաղթելով, յուսալով կամ համակերպելով:

***

1895-ի համիտեան ջարդերուն զոհուեցաւ նաեւ Բինկեան գիւղը, չորս դըպրոցներով, չորս եկեղեցիներով, Եփրատի վրայ ձգուած իր նշանաւոր փայտէ կամուրջով որ գիշերը գոցուելով գիւղը կը պաշտպանէր յարձակումներէ:

Ծնողքը մեկնած ըլլալով Բինկեանէն, Մաննիկ ծնած էր Ակն որ 20 – 30 վայրկեան հեռու էր Բինկեանէն: Միջոց մը ետք կ'երթային Սեբաստիա, նպատակ ունենալով Պոլիս անցնիլ: Շատեր կը մեկնէին Մարզուան, անկէ Պոլիս, մինչ Սեբաստիա մնացողները ջարդուեցան, աքսորուեցան:

Մաննիկ կը մեծնար իր ընտանիքին մէջ, ու ընտանիքը կը շարունակէր ճամբորդել դէպի Պոլիս, Պուլկարիա (մեծ պատերազմին ընթացքին): Վերջապէս կը վերադառնար Պոլիս ու կը հաստատուէր Սկիւտար:

Մաննիկ եւ քոյրը Լէօլա յաճախած են Պոլսոյ Ամերիկեան Գոլէժը. աւարտելէ ետք Լէօլա կը մեկնէր Կովկաս, Հայաստան երթալու մտադրութեամբ. հոն կը հանդիպէր հայ զինուորական գործիչ Կարօ Սասունիին. իրենց առաջին զաւակին մահէն ետք 1920-ին կը ծնի երկրորդը՝ Սուրէն Սասունին:

Մաննիկ մեկնած էր Ֆրանսա, ուսանելու. Սորպոնի մէջ ֆրանսական գրականութիւն ուսանելէ ետք, ֆրանսական գրականութիւն ուսուցանեց:

Քանի մը տարի ետք առիթը ունեցանք ճանչնալու Սորպոնի իր մէկ փրոֆէսէօրը որ կը յիշէր Մաննիկը իբր շատ խելացի ուսանող մը: Ան կարճ ժամանակ մը Պեռլին մնաց ապա եկաւ Շաւիլ, ուր հաստատուած էր ընտանիքը: Միջոց մը տունը կար կը կարէր իր ապրուստը ապահովելու համար, միեւնոյն ատեն իր աշակերտներուն հայերէն ու ֆրանսերէն կը սորվեցնէր:

Փարիզի մէջ մասնակցեցաւ ազգային կազմակերպութիւններու գործունէութեան: Մաս կազմեց «Կապոյտ Խաչ»ի վարչութեան, օգնելով անոր վերելքին:

Միջոց մը աշխատեցաւ «Յառաջ»ի խմբագրութեան մէջ. կը գրէր լուրջ եւ շահեկան յօդուածներ. կը զբաղէր նաեւ թարգմանութեամբ. թարգմանութիւններ ըրած է անգլերէնէ, շարունակելով ուսուցչական ասպարէզը:

Շատեր գրած են Բինկեանի մասին. անոր քաջերուն եւ զոհերուն մասին: Մաննիկ եւս կը յիշէր զանոնք ու կը գրէր անոնց մասին: Կը հիանար Միսաք Մեծարենցի տաղանդին. հպարտ էր Փասթէօրի աշակերտ գիտուն Գարեգին Մեծատուրեանով որ հրատարակած էր «Գութան» ամսաթերթը. հպարտ էր նաեւ յայտնի հայրենասէր ու յեղափոխական Բարգէն Սիւնիով որ Մեծատուրեաններու ազգական էր եւ նոյնպէս Բինկեանցի:

***

Այսպէս մեր սիրելի եւ սրտակից «Մաննիկ մօրաքր»ը իր երկար կեանքին մէջ միշտ հաւատարիմ մնաց իր գիւղին, որ ներկայիս աւերակ է ու ամայի: Բինկեան Մաննիկին համար միշտ մնաց քաջերու հայրենիքը եւ յատկապէս հայրենիքը մեր քնքոյշ, մեծ բանաստեղծին:

***

Այսօր ինք բացակայ է վերջնականապէս բայց իր յիշատակը վառ կը մնայ մեր սիրտերուն մէջ որպէս սիրոյ եւ հպարտութեան առարկայ:

ԳՈՒՐԳԷՆ ՄԵԾԱՏՈՒՐԵԱՆ

«ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՎԱՒԵՐԱԳՐԵՐ»էն

Թիւ 20-ը

«ՍՈՐՀՈՒԼ»
ԿԱՄ ԱՏՐՊԱՏԱԿԱՆԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԿԱՌՈՅՑՆԵՐԸ

Անցնող աշնան, «Documenti di architettura armena» շարքի խմբագրութիւնը լոյս ընծայեց իր թիւ 20-ը, նուիրուած Հիւսիսային Պարսկաստանի, այսինքն պատմական Ատրպատականի գլխաւոր հայ եկեղեցական կառոյցներուն – վանական համալիրներ, մատուռներ, ծխական եկեղեցիներ:

Հատորը կը կրէ «Սորհուլ» ընդհանուր տիտղոսը, անունովը Թաւրիզի մերձակայ Սորհուլ (կամ Սոհրուլ) գիւղին, որուն Ս. Յովհաննու եկեղեցիին յատկացուած է անջատ ակնարկ մը, ընկերակցութեամբ՝ շուրջ տասնեակ լուսանկարներու եւ նոյն թիւով չափագրական – գծագրական վերարտադրութիւններու (երկուքը՝ ծաւալուն ներդիրով) – յատակագծեր, կտրուածքներ եւայլն:

Հատորը կը սկսի գլխաւոր հեղինակ՝ Ա. Ալփակօ – Նովելլոյի մանրակրկիտ եւ ճոխ ծանօթագրութիւններով ընկերացած ներածական ակնարկովը՝ շրջանի պատմութեան շուրջ: Ուսումնասիրական ակնարկը, նաեւ նօթերը, երկլեզու են՝ իտալերէն – անգլերէն, ինչպէս հատորի ամբողջ բովանդակութիւնը:

Ներածականին կը հետեւի կեդրոնական ուսումնասիրութիւնը՝ «Ատրպատականի Հայկական Եկեղեցիներու Աշխարհագրական Ցրումները եւ Ճարտարապետական Տիպերը» խորագրով, կրկին՝ Ա. Ալփակօ Նովելլոյի գրիչէն: Հոն յաջորդաբար կը նշուին եւ վերլուծական նշումներով կը ցուցահանուին՝

Ա. – Դժուարութիւնները կառոյցներու ճարտարապետական յատուկ տիպարներ սահմանելու եւ տիպաբանութիւն (typologie) մշակելու, եւ հետեւաբար անխուսափելիութիւնը՝ բաւարարուելու մօտաւոր սահմանումներով.

Բ. – Ասոր պատճառներէն՝ Ատրպատականի հայկական իմաստով եզերային, «գաւառական» շրջան ըլլալը, պատմական վստահելի աղբիւրներու բացակայութիւնը.

Գ. – Միջավայրային մշակութային ազդեցութիւններէն՝ հայութեան այս շրջանին մէջ իբր գոյ համայնք ապրած ըլլալը, մահմետական մեծամասնութեան մը գգայնութիւնը չվիրաւորելու փոյթը.

Դ. – Միջավայրային բնական – աշխարհագրական ազդեցութիւններէն՝ որոշ տրամադրելի հումքերու որոշ գործածութիւնները – ոչ – սրբատաշ քարի գործածութիւն լեռնային շրջաններու մէջ (Ղարադաղ, Զագրոշ – փոքր բացառութիւններով սրտատաշ քարի գործածութեամբ հայկական հարազատ ոճով՝ Ս. Թադէ եւ Ս. Ստեփանոս Նախավկայ). իսկ դաշտային շրջաններու մէջ՝ հում կաւէ շինուած աղիւսի – նոյնիսկ եթէ երբեմն հիմք ու խարիսխ քարահիւս են.

Ե. – Ցատկայէս այս վերջին կառոյցներու պարագային, վերոնշեալ տուեալները կը ստեղծեն ճարտարապետական յատկանիշներ, ինչպէս՝ հաստ պատեր, կլորցած եզերքներ, դուրսէն ոչ – նշմարելի ծաւալներ ու աւելի ընդհանրապէս՝ ծաւալային նախնական բաշխումներ. տաւալին՝ փոքր բացուածքներ, տափակ տանիքներ, յաճախ փայտի գործածութեամբ, աւանդական «հազարաշէն» կառոյցը յիշեցնող, երբեմն ալ «կեղծ» գմբէթներ:

Հեղինակը, այս բոլոր տարբերութիւններու նշումէն ետք, այսուհանդերձ կարեւորութեամբ կը շեշտէ ճարտարապետական ոճի որոշ կապ եւ շարունակականութիւն Ատրպատականի այս կառոյցներուն եւ հայկական դրացի նահանգներու՝ Վասպուրականի եւ Սիւնիքի հայկական ճարտարապետական «դուստ» ոճով կառոյցներուն միջեւ:

Կը հետեւի յատակագծային յատկանըշական գիծերու թուում մը՝ ճոխ օրինակներով լուսաբանուած, առնուած առաւելաբար Թաւրիզի, Սալմաստ – Ուրմիայի, եւ Մակուի երեք շրջաններու վանական – եկեղեցական կառոյցներէն:

Սորհուլի Ս. Յովհաննու եկեղեցիին շուրջ աւելի վեր նշուած կարճ ակնարկէն ետք, տեղ տրուած է մանրամասն տեղեկագրի մը, որ կը ներկայացնէ իտալական ճարտարապետական յաջորդական առաքելութիւնները, թիւով երեք, որոնք 1976–էն 1984 ուսումնասիրեցին Ատրպատականի հայկական ճարտարապետական յուշարձանները, շնորհիւ իտալական համալսարաններու (Միլանօ, Պոլոնիա) դասախօսներու, հայրենի մասնագէտներու, իրանեան կառավարութեան եւ իրանահայ համայնքի ներդաշնակ գործակցութեան: Կը յիշատակուին այս առաքելութեան արդիւնքներէն արդէն հրատարակուած աշխատասիրութիւններ:

Կը հետեւին յաւելուածի բնոյթով մասեր. մատենագիտութիւն՝ ընդհանուր եւ մասնագիտական. ծանօթութիւններ՝ ամբողջ Իրանի տարածքը ընդգրկող հայկական երեք թեմերու եւ անոնց եկեղեցիներուն մասին. ցուցակ մը՝ նոյն տարածքի բոլոր եկեղեցական կառոյցներու – մօտ 300 եկեղեցիներ, մատուռներ, գերեզմաննոցներ, որոնց կէսէն աւելին՝ Ատրպատականի շրջանին մէջ (մինչ երկրորդ կարեւոր խմբումը կը կազմէ կեդրոնական – հարաւային Պարսկաստանը, Սպահանի եւ Արաքի շուրջ): Այս էջերը կը ներկայացնեն նաեւ յիշեալ եկեղեցիներէն մօտ 40–ի յատակագծերը:

Կան նաեւ կարճ նկարագրական ակնարկներ, ինչպէս Սորհուլի՝ այնպէս ալ Ատրպատականեան 18 այլ եկեղեցիներու, մատուռներու, վանական համալիրներու, որոնց բոլորին ալ կ՚ընկերանան գունաւոր լուսանկարներ. այս կառոյցներէն են Մուժումբարի զոյգ եկեղեցիները, Ֆանայի, Ղրղըճայի, Սորմանաւայի, Հաւթըլանի, Նախիջեւան – Թափայի, Մահլամի, Կերտապատի, Ղարաբաղ – գիւղի, Դարաշամբի, Ծործորի, Հովուի (Արաքսի ափի) եկեղեցիները, եւայլն: Ակնարկներ կան նաեւ Ս. Թադէի եւ Ս. Ստեփանոսի համալիրներու մասին (որոնցմէ ամէն մէկը անցեալին ամբողջական հատորի նիւթ է դարձած, նոյն շարքին մէջ), չափագրական – գծային վերարտադրութեամբ հանդերձ:

Գրութիւններուն կ՚ընկերանան ճարտարապետական համառօտ բառարան եւ քարտէսներ:

Հատորի բովանդակութեան իրենց մասնակցութիւնը բերած են, գլխաւոր հեղինակէն զատ ու այլեւայլ ձեւերով, Ն. Վերքիոնէ, Վ. Աւագեան, Ռ. Ոսկանեան, Հ. Հօֆրիշթեր, Ա. Փենսա, Հ. Ուլուհոճեան, Ս. Հախնազարեան, Ճ. Ոսկանեան: «Oemme» հրատարակչականը կը վարուի Ցակ. եւ Արմէն Մանուկեանի կողմէ, իսկ շարքի խմբագիրներն են Կապրիէլլա Ուլուհոճեան եւ Հերման Վահրամեան: Շարքը կը հովանաւորուի միասնաբար՝ Միլանոյի Բազմարուեստից ճարտարապետութեան բաժինէն (Հայ Մշակոյթի Ուսումնասիրութեան Կեդրոն) եւ Խորհրդային Հայաստանի Գիտութիւններու Ակադեմիայի Արուեստի Հիմնարկի, ինչպէս եւ Յուշարձաններու Պահպանման Կոմիտէի, անհատապէս՝ Լ. Հախվերդեանի եւ Լ. Բարսեղեանի կողմէ:

Հատորը ունի շարքի անփոփոխ ծաւալն ու չափերը – կը հաշուէ 112 էջ եւ 27 սմ. × 27 սմ. ֆորմա:

ՕՏԱՐ ՄԱՄՈՒԼ

«LA STAMPA»

(փետրուար 24)

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՈՂՋԱԿԷԶԸ

Այսպէս խորագրուած է իտալական «Լա Սթամփա» օրաթերթի գրական յաւելուածին (Փետրուար 24) ամբողջ առաջին էջը գրաւող հարցազրոյց – յօդուածը: Էջին կեդրոնը գետեղուած լուսանկարը կը ներկայացնէ ցուցարար կին մը, ձեռքին Զօր. Անդրանիկի շրջանակի մէջ առնուած նկարը եւ գլխուն թղթէ գլխարկ մը՝ մակագրուած «Անդրանիկ, փրկի՛ր Հայերին» (այս նկարը սկիզբէն քանիցս հրատարակուած է):

Հարցազրոյցին առիթ տուողը՝ գաղթականներ բրազարձութիւնները եւ նոր լոյս տեսած վէպ մը:

«...1915՝ հայ ժողովուրդին բնաջնջումը Թուրքիոյ մէջ: Ցեղասպանութիւն էր այդ: Դարուս առաջին ողջակէզը, որ այսօր տարօրինակօրէն մոռացութեան մատնուած է»:

Նման խօսքերով կ՚արտայայտուի ծագումով հրեայ, պելճիքահպատակ գրող Էտկար Հիլշենրաթ: 1926–ին Լայփցիկ ծնած, 1938–ին նացիական հալածանքներէն փախելով Ռումանիա անցած, 1944–ին Պաղեստին գաղթած գրողը, 1951–ին Միացեալ Նահանգներ տեղափոխուելէ ետք՝ 1975–ին վերջնապէս Արեւմտեան Պեռլին հաստատուած է:

Ցարդ վեց գիրք հրատարակած հեղինակին վերջին գիրքին խորագիրը(*) կարելի է պայմանականօրէն թարգմանել «Վերջին մտածումին հէքեաթը» ձեւով. հէքեաթը կ՚ըսէ. –«մարդ էակին վերջին մտածումը ժամանակէն դուրս է»: Անցեալ տարի Միւնիխի «Փայփըր» հրատարակչատան լոյս ընծայած այս վէպը արժանացած է «Ալֆրէտ Տէօպլին» մրցանակին եւ այժմ կը թարգմանուի տարբեր լեզուներու, ընդ որում՝ նաեւ հայերէնի: Իտալերէն թարգմանութիւնը(**) շուտով լոյս կը տեսնէ «Ռիցցոլի» հրատարակչութեան կողմէ: Տարօրինակ, իւրօրինակ, բանաստեղծական այս վէպը, որ հէքեաթ անուանուած է պարզապէս իր գրական ձեւին համար, հայ ժողովուրդի գողգոթային եւ Թրքահայոց 75 տարի առաջուան աղէտին մասին է:

Է. Հիլշենրաթ վէպը գրած է 7 ամիսէն, բայց տարիներու ուսումնասիրութենէ ետք: Իսկ ինչո՞ւ ուզած է գրել Հայոց ողջակիզումին մասին:

Ես հոն հասայ իրէական ոդիսականի թեան ընդմէջէն: Միայն թէ հայկական տրամը գրականութեան կողմէ անուշադրութեան մատնուեցաւ, ի բաց առեալ Ֆրանց Վէրֆէլի «Մուսա լերան 40 օրերը»էն, որ գրուած է 1933–ին: Վէրֆէլ աւանդական վէպ մը գրեց, իսկ ես գրական նոր ձեւեր փնտռեցի:

Ա. Աշխարհամարտին ընթացքին իսկ անգլիական ու ամերիկեան մամուլը կ՚արձագանգէր աղէտներուն եւ կը խօսէր Գերմանացիներու պատասխանատուութեան մասին: Ճիշդ է՝ Գերմանացիները զինեցին Թուրքերը: Անոնք ամէն բանէ տեղեակ էին ու ոչինչ ըրին: Սակայն պատերազմէն ետք լռութիւնը ընդհանուր էր»:

Վէպին հեղինակին համար ցեղասպանութեան դրդապատճառները միանգամայն կրօնական, ազգային, ցեղային, տնտեսական էին: Հրեաներու եւ Հայերու տարբերութիւնը այն էր որ Եւրոպայի մէջ Հրեաները քաղաքական յաւակնութիւններ չունէին, մինչդեռ Հայերուն մէջ կային խումբեր որ անկախութեան ու իրենց հողերուն միացման կը ձգտէին:

Խօսելով մերօրեայ անցուդարձերուն մասին, Է. Հիլշենրաթ կ՚ըսէ թէ որեւէ պաշտպանութիւն չունեցող Հայերուն անջատումը Խորհրդային Միութենէն կրնայ շատ վտանգաւոր ըլլալ՝ ընդհուպ մինչեւ նոր ցեղասպանութիւն: Բայց եւ այնպէս, ան կը հաստատէ որ Հայերը այսօր անկախութեան կը ձգտին: Ո՞ւր է ելքը: Է. Հիլշենրաթ անհրաժեշտ կը գտնէ որ յետագայի հայկական անկախ Պետութիւնը պաշտպանութեան գետնին վրայ սերտօրէն դաշնակցի Խորհրդային Միութեան հետ...:

* Das Märchen vom letzten Gedanken
** La fiaba dell'ultimo pensiero

МԱՐԻ Յ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ԱՏԱՆԱՅԷՆ ՄԱՐՏԻՆԻ ԹՐՔԱԿԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑԸ
1909-1918

խմբագրութիւն՝ ԲԻՒԶԱՆԴ ԵՂԻԱՅԵԱՆ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԱՍ
ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԴՈՒՌԸ ՊՈԼՍՈՅ ՄԷՋ

48. – ՎԱՐԴԱՎԱՌՈՆ ՈՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆԸ ԵՒ ԱՅԼ ՏՕՆԵՐ

Բոլոր տօներու ծագումը կը կորսուի հեռաւոր անցեալի միգապատ խաւարին մէջ: Մեր պապերը փոխանցած են մեզի, իրենց լոյս հաւատքին հետ, աւելորդապաշտութիւններ, որոնց տօնակատարութիւնը այսօր կորսնցուցած է այդ հին օրերու վեհապանծ շուքը: Հեթանոսական եւ Քրիստոնէական գաղափարներու ընդելուզումէն յառաջ եկած համադրութիւնը՝ դարերու ոգիին համաձայն այլեւս փոխուած է: Թերահաւատութեան ցեցը մեր միտքի ու մարմնի տաճարէն ներս մտած, առաւել կամ նուազ կը պատրաստէ աճաւոր փլուզումը:

«Ո՛, տա՛յր ինձ գծուխն ծխանի, եւ զառաւօտն Նաւասարդի»: Մահամերձ թագաւորին այս վերջին կարօտաբաղձ կանչը դարերու անջրպետի մէջէն մեզ ալ կ՚ոգեկոչէ, ու Նաւասարդեան եւ այլ տօներու յիշատակելի թափօրները կ՚անցնին մեր ներաշխարհի ճանապարհներէն: Իրար յաջորդող տօներու ծաղկերէն շըղթան հիւսուած է անհամար սուրբերու եւ մարտիրոսներու արիւնէն ու միսէն: Ցեղի մը վառ հաւատքը բիւրեղացնող վարդարանն է ան, որ ամէն ոք կը կրէ իր հոգիին խորը:

Վարդավառն է: Ժողովրդական այս տօնը մեծ խանդավառութիւն կը ստեղծէր մեր այգիներու խաղաղ կեանքին մէջ: Միօրինակութեանց դէմ, մարդ տօներու մէջ կը փնտռէ հաճելի փոփոխութիւնները: Հաճոյքներու այլազանութիւնը ո՛չ միայն կը կազդուրէ հոգին, այլ նաեւ մարմինը. անոնք պահ մը մեր սովորական պատեաններէն դուրս կը հանեն մեզ՝ մոռցնել տալով կեանքի դժնդակ վայրկեանները:

Այգիները գմրուխտէ ովկիաններու մէջ կը պլպլան. մինչ ամրան ոգին տեղ-տեղ ծառերու կատարներուն վրայ դեռեւած է դալկահար խոյրեր, որոնք գեփիւռի գգուանքէն կը թափին վար: Երկինքը փոխանակ իր ջրամբարները բանալու, ատրուշանները վառած՝ առատօրէն շոգ կը հեղու պապակէն տոչորող երկրի վրայ: Ու կը թուի՝ մարդիկ երկինքէն անձրեւ խնդրելու սփոփաքով է որ «ջուր սրսկելու» սովորութիւնը յառաջ բերած են:

Եւ այդպէսով ջուր սրսկելու արարողութիւնը, փոխանակ Թուխերու՝ մարդիկ իրարո՛ւ վրայ ջուր թափելու սովորութեան վերածած են, որ ամէն Վարդավառին՝ կը կրկնուէր մեծ աշխոյժով: Այդ օրը, առաւել կամ նուազ, մարդիկ բոլորն ալ կ՚ենթարկուէին ջուրի մկըրտութեան: Ծառուղիներն ու արահետները պաշարուած են չարաճճիներու բանակով, եւ անցորդները յանկարծօրէն կ՚ողջունուին տեղատարափով մը: Ու մօտակայ թէ հեռակայ քրքիջները աւելի ձայնաւոր են քան ջուրին շառաչը:

Միակ տօնն էր, երբ փոքրերուս թոյլատրուած էր ազատօրէն զուարճանալ իրարու վրայ ջուր թափելով: Ջուր եւ հուր, տղու մը ի ծնէ հեթանոսական հոգիին ամէնէն աւելի խօսող երկու նուիրական տարրերը: Երկինքը հետզհետէ աւելի կը հրկիզի, մինչ մանուկները դեռ կը յամառին շարունակել ջրասրսկումը: Զոհերէն շատեր խոյս տալու համար կը փրնտռեն թանձրախիտ ծառերու հովանին:

Կէսօրէն ետք կը փոխուի տեսարանը. այգիները կը ստանան նոր շէնութիւն: Մարդկային գունագեղ հոսանքը կը յորդի դուրս, այս անգամ իրարու հովցները այցի երթալու եւ շարունակելու համար խրախճանքը ճոխ սեղաններու շուրջ կերուխումով: Բաժակ մը օղին կամ գինին բաւ է կեանքի ճապաղութիւնները մոռցնել տալու, ու սիրտերը կը սկսին կայտռիլ կենաց բաժակներու քաղցրահնչիւն երաժշտութենէն:

Համբարձումը տօնն է առաւելապէս երիտասարդուհիներու եւ պարմանուհիներու: Այրերը շատ չեն հետաքրքրուիր անով. մինչ գեղեցիկ սեռը՝ առեղծուածի սէրով բռնկած՝ կ՚ուզէ գիտնալ իրեն վիճակուած բախտը: Կինը ի բնէ խորհրդապաշտ է, իր հոգին տարտամ սաւերներով քօղարկուած: Իր սիրտը մշտական թրթռումներու կծիկ մըն է զգայուն, որ հպանցիկ պատկերներն անգամ վայրկեան մը կը յուզեն զինք: Հաւատքը իր զրահն է, որու ներքեւ կ՚աճին յոյսերը: Կինը կը նմանի խաղաղ ծովու մը որ սակայն ներքին փոթորիկներով կ՚ալեկոծի: Անտեղ արտաքնին ներքեւ անգամ դեղապաշտ է եւ նուրբ ու գողտրիկ երեւոյթները կը հմայեն զինք: Աշխարհի իրականութեան ճիրաններէն խուսափելով՝ ան խորհուրդը դարձուցած է իր հաւատքին առանցքը:

(Շար. 82)

(Շար. Ա. էջէն)

լուրջ խոչընդոտներ ։ Ներկայիս մէկ կէտով միայն ետ է երկու առաջատարներէ ։

Վալանսի Հ.Մ. (2)-ը, Սէն – Սէնֆորիէնի դաշտին վրայ, հաւասարութիւն (1 – 1) միայն ձեռք ձգած է. ան ալ 3-րդ է իր խմբակին մէջ, բայց 7 կէտերու հեռաւորութեամբ առաջատարէն ։

Յառաջիկայ Կիրակի, Վալանս կը հիւրընկալէ Լ'էթրան, Հ.Մ.Ը.Մ. կ'երթայ Մուլթիէ ։

Փարիզեան շրջանին մէջ, Իսսի Հ.Մ.-ը յաղթական Քլամարի դաշտին վրայ՝ 3 – 0, Ալֆորվիլ Հ.Մ.-ը պարտուած Նուժանի մէջ՝ 2 – 0 ։

ԸՄԲՇԱՄԱՐՏ

● ԵՐՐՈՐԴ ԱԹԷՆՔԻ ՄԷՋ

Կամօ Համբարձումով Ազրպէյճանի այն հայ մարզիկներէն է՝ որոնք կրցան Պաքուէն ողջ – առողջ փախչիլ ատենին ։ Եղած է 1988-ին աշխարհի ժիւնիոր ախոյեան իր դասակարգին մէջ (54 քիլոկրամ) ։

Անցեալ շաբաթ, Աթէնքի մէջ, դասական ոճով մրցաշարքի մը ընթացքին, ստացած է երրորդ մրցանակ, յաղթելէ յետոյ Ֆրանսացի Մուրիէի ։

● ԳՆԷԼ ՄԷՋԼՈՒՄԵԱՆ ՄԻՇՏ ՅԱՂԹԱԿԱՆ

Մինսքի մէջ, ազատ ոճով միջազգային մրցումներու ընթացքին, մասնաւորապէս փայլած է Գնէլ Մէջլումեան (48 քիլոկրամ), հետ մը եւս աւելցնելով իր յաղթանակներու շարքին վրայ ։ Գնէլ գերազանցած է հինգ մրցակիցներ, յաջորդաբար, եւ շահած առաջին մրցանակ ։

Կը յիշուի որ անցեալ տարի Անգարայի մէջ, Մէջլումեան շահած էր Եւրոպայի ախոյեանի տիտղոսը, յաղթելէ վերջ Թուրք Շիւքրիօղլուի ։

Մինսքի մրցաշարքին մէջ, Եղիշէ Կարապետեան ալ (82 քիլոկրամ) ստացած է երրորդ մրցանակ ։ Յաղթած է՝ Թուրք Սելամիի ։

ԾԱՆՐԱՄԱՐՏ

● ՕԳՍԷՆ ՄԻՐԶՈՅԵԱՆ ԿԸ ՋԱԽՈՂԻ

Հայ ծանրամարտիկներ մասնակցած են Թիֆլիսի մէջ տեղի ունեցած միջազգային մրցաշարքի մը ։ Կը յուսացուէր որ Սէուլի Ողիմպիականին յաղթող Օգսէն Միրզոյեան՝ որ տէրն է միշտ Եւրոպայի մրցանիշի մը (պոկում վարժութիւն՝ 133 քիլոկրամ), իր ներկայ կարողութիւնը յաջող կերպով ցոյց տար 60 քիլոկրամ քաշային դասակարգին մէջ ։ Հայ համբաւաւոր մարզիկը ձախողած է իր իսկ որոշած առաջին ծանրութեան առջեւ ։ Մարզական կեանքի մէջ անակնկալներ կ'ըլլան միշտ ։

Բարեբախտաբար, իր համաքաղաքացի (էջմիածին) Մայիս Մաթէոսեան շահած է առաջնութիւնը 52 քիլոկրամ դասակարգին մէջ, բարձրացնելով 240 քիլոկրամ (105+135) ։ Յիշենք որ Մայիս Խորհըրդային Միութեան անցեալ տարուան ախոյեանն է. բարձրացուցած էր ճիշդ միեւնոյն ծանրութիւնը ։

⁂

ԽՈՐՀ. ՄԻՈՒԹԻՒՆ՝ ՖՈՒԹՊՈԼՆ ԱԼ ՏԱԿՆՈՒՎՐԱՅ

Լիտուանիոյ անկախութիւն հռչակելէն առաջ ալ, խորհրդային ֆութպոլի շրջանակները վարակուած էին անջատողական իղձերէ ։ Նախ բոլոր «մեծերը» – արհեստավարժ գլխաւոր ակումբները – ուզեցին բաժնուիլ պետական կազմակերպութիւններէ եւ իրենք վարել, միասնաբար, իրենց գործերը, կազմելով անջատ լիկ մը ։ Ուզեցին իրենք կազմակերպել երկրին ախոյենական մրցաշարքը ։

Ի վերջոյ, ճիշդ է որ ստիպուեցան համակերպիլ ֆութպոլի դաշնակցութեան (պաշտօնական) գերադասութեան, բայց պիտի պահեն իրենց ֆինանսական անկախութիւնը ։

Բարձրագոյն դասակարգի մրցաշարքը՝ որ սկսաւ այս ամիս, ջուր կ'առնէ ամէն կողմէ ։ Ծանօթ է որ Վրաստան ետ քաշած է միութենական ասպարէզէն իր բոլոր խումբերը ։ Հայաստան՝ միայն իր երրորդ դասակարգի (երկրորդ լիկ) ակումբները ։ Երկու հանրապետութիւններն ալ ծրագըրած են կազմակերպել, զատ – զատ, ազգային ախոյենութիւններ ։

Վրացական երկու մեծ խումբերուն լըքումէն վերջ, մնացած էին, 16-ի տեղ 14 մրցողներ ։ Լիտուանական ակումբն ալ – Ժալգիրիս Վիլնիուս – իբրեւ հետեւանք երկրին անկախութեան, անկասկած դուրս պիտի ելլէ մրցաշարքէն ։

Մասնակցողներու թիւը բարձրագոյն դասակարգին մէջ կ'իջնէ 13-ի, ինչ որ, ֆինանսական դետնի վրայ, նախատեսել կուտայ դժուարութիւններ, հաւանաբար բոլորին, «Արարատ»ն ալ մէջը ։

Պիտի ըլլան նոյնպէս «դասալիքներ» Ա. լիկին մէջ՝ ուր կը խաղայ Աբովեան քաղաքի «Կոտայք»ը ։ Այդ մրցաշարքը չէ սկսած տակաւին ։

Նշենք որ Ժալգիրիս 4-րդ էր անցեալ մրցաշրջանին եւ իրաւունք ունի մասնակցելու եւրոպական բաժակի խաղերուն յառաջիկայ Սեպտեմբերէն սկսեալ ։ Թերեւս պէտք է այլեւս ըսել՝ իրաւունք ունէր ։

Պարզ է որ խորհրդային ֆութպոլն ալ անիշխանութեան շրջան մը անցընելու վրայ է, ինչ որ կը մտահոգէ միջազգային դաշնակցութիւնը՝ որ իր գլխաւոր քարտուղարը Մոսկուա ղրկած է, հասկնալու համար թէ ինչ կ'անցնի, կը դառնայ...

Այս կազմակերպութիւնը՝ որ կը հսկէ միջազգային ֆութպոլի վրայ եւ ձեռնարկուն է աշխարհի ախոյենութիւններուն, ազդարարութիւն մըն ալ տուած է անջատողականներուն, յիշեցնելով թէ, եթէ դուրս ելլեն կեդրոնական դաշնակցութենէն (Մոսկուա), կը կորսնցնեն միջազգային մրցումներու մասնակցելու կարելիութիւնը եւ թէ, անկախ Պետութիւն մը ընդունուելու համար Ֆութպոլի Միջազգային Դաշնակցութեան մէջ, պէտք է նախ ճանչցուի աշխարհի գլխաւոր Պետութիւններէն ։ Այս է դաշնակցութեան օրէնքը ։

Ազդարարութիւն մը՝ ուղղեալ Վրաստանի եւ մասնաւորապէս՝ պալթեան հանրապետութիւններուն ։ Անշուշտ ֆութպոլը «մանրամասնութիւն» մըն է, երբ հարցը ազգային անկախութեան կը վերաբերի ։ Այսուհանդերձ, ո՛չ Թիֆլիսի Դինամոյին եւ ո՛չ ալ Վիլնիուսի Ժալգիրիսին խաղացողները դոհ կրնան ըլլալ ներկայ կացութենէն՝ որ զիրենք կը զրկէ լուրջ մրցումներու մասնակցելէ եւ անոնցմէ գալիք պարգեւներէն ։

Ամփոփելով, կարելի է նախատեսել որ եթէ վերջին պահուն ետ – դարձ մը չպատահի – ինչ որ հաւանական չէ – խորհըրդային մարզասէրները իրենց սովորական կրքոտ հետաքրքրութեամբ չէ որ պիտի պիտի հետեւին այս տարուան ախոյենական մրցումներուն ։

ՎԱՂԻՆԱԿ ՄԻՍՔՃԵԱՆ

CROIX BLEUE
DE SEVRAN - LIVRY
Section Dirouhi Missakian

Musiques, Chants et Danses d'Arménie

30 jeunes artistes
du Palais des Pionniers et d'Ecoliers
«Ghougas Ghougassian»

Mardi 27 Mars à 20 h 30
à la Salle des Fêtes de Sevran

MARSEILLE

La Maison de la Culture Arménienne
présente

Musiques, Chants et Danses d'Arménie

30 jeunes artistes
du Palais des Pionniers et d'Ecoliers
«GHOUGAS GHOUGASSIAN»
d'Erevan

Samedi 24 Mars à 20 h 45
THEATRE DE L'ODEON
162, La Canebière

Réservations :

— M.A.J.C. 91.50.15.09
— BOTIPOP 91.54.43.54
— ODEON 162, La Canebière

SALON DU LIVRE
PARIS
GRAND PALAIS

du samedi 24 au mercredi 28 mars Les Editions «Parenthèses» seront présentes au Stand D9 et vous invitent à découvrir les deux nouveautés de la collection

«ARMENIES»

présentées en avant-première :
Le chant du pain de Daniel Varoujan
et
Mtnadzor de Aksel Bakounts.

Un Stand spécial
«ARMENIE»
MAISONS D'EDITIONS
EDITEURS ARMENIENS
venus de différents pays
présenteront leurs publciations relatives à l'Arménie

ANTENNE 2

Կիրակի առտու, Մարտ 25, ժամը 9.30-ին՝
«ՅԻՇՈՂՈՒԹԵԱՆ ՄՐՑԱՆԱԿԸ»
(Մատենադարանին, զոր ստացաւ Ս. Արեւշատեան) ։

ԿԱԶՄՈՅՑ ԽԱՉԻ
Գ. ՕՏՏՈՅԻ ԼԵՈՆԱ ՍԱՍՈՒՆԻ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ

– ՑԱՐԺԱՆԿԱՐ –

Կիրակի, Մարտ 25, ժամը 15-ին՝
շարժանկարի լուսարձակում
«ԱՆՈՅՇ» օփերան

Մարսէյլի Հայ Մշակոյթի Տան մէջ
12 - 14, rue Saint Bazile

Տոմսերու գին՝ 40 ֆրանք ։
Փոքրերու՝ 20 ֆրանք ։

Տոմսերը կը վաճառուին Մշակոյթի Տունը ։

MAISON DE LA CULTURE
ARMENIENNE
D'ALFORTVILLE

RECITAL EXCEPTIONNEL

«Chants d'amour et d'espoir»

par un *achough des temps modernes*

ROUBEN YEREVANTSI

Chanteur - Compositeur - Parolier

de Erevan
actuellement en France
Samedi 24 mars à 20 h 45

Participation
aux frais 40 frs.

9, rue de Madrid — 94140 ALFORTVILLE
Tél. : 43 - 76 - 55 - 89

Offre d'emploi

Hebdomadaire 15e, 14e
recherche secrétaire
bilingue anglais
connaissance "Word" souhaitée.
Tél. : 43. 21. 21. 00

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE
Section Lyon-Villeurbanne

Grand Dîner Dansant

dans les salons du
Novotel Lyon Bron
2, rue Lionel Terray — Bron
animé par l'orchestre *Paros*
Samedi 24 mars à partir de 20 h 30

Réservations :

Tél. : 78.23.54.00 78.75.90.30
Après 19 heures

Participation
250 F. *Tenue correcte exigée*

DIMANCHE 25 MARS à 15 h 30

MUSIQUES, CHANTS ET DANSES D'ARMENIE

par 30 jeunes artistes
du Palais des Pionniers et des Ecoliers
«Ghougas Ghougassian»
d'Erevan

avec le jeune chanteur
HAMLET GUEVORKIAN

à
l'Espace Culturel Albert Camus de Bron
12, rue Rebufer

organisé par
la Maison de la Culture Arménienne de Décines
et
la Maison de la Culture Arménienne de Villeurbanne

Prix : 70 frs. Adultes - 40 frs. Scolaires

Points de vente des billets :

- M.C.A. de Décines
  15, rue du 24 Avril 1915
  78.49.42.97
- SEVAN VOYAGES
  48, Cours de la Liberté Lyon 9e
  78.60.13.66
- M.C.A. de Villeurbanne
  126, avenue Roger Salengro
  78.94.37.36.

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935
SIRET : 51027317 A R.C. Paris

SAISON 89/90 DE LA QUATRA

SALLE GAVEAU - 17e ANNÉE

Vendredi 6 avril à 20 h. 30	CYCLE MUSIQUE DE CHAMBRE QUATUOR A CORDES CHILINGIRIAN - KARINE GEORGIAN Franz SCHUBERT - Ludwig BAZIL - Jacques CASTEREDE
Prix des Places	150 - 120 - 80 F - ETUDIANTS, C.V. 50 F Pour les 3 manifestations exceptionnelles «Nuit de la Quatra» 400 - 240 - 120 F - Etudiants, C.V. 80 F
Abonnement annuel pour 8 manifest.	1000 - 750 - 500 F - ETUDIANTS, C.V. 350 F Libeller les chèques à l'ordre de l'Association QUATRA : 3, rue des Saints-Pères - 75006 Paris - Tél. 42.60.74.78

ՇԱԲԱԹ - ԿԻՐԱԿԻ
ՄԱՐՏ 24-25

SAMEDI-DIMANCHE
24-25 MARS
1990

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48 00 06 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 800 Ֆ. — Վեցամսեայ : 410 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.100 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
950 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

65ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 17.239 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 65e ANNÉE — No 17.239

ՕՐՈՒԱՆ ԽՕՍՔԸ

ԹՐՔԱԿԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐ ԵՒ ՀԱՐՑԱԿԱՆՆԵՐ

Հայաստանի կողմէ տրուած նախանըշաններէ աւելի, մեծ մասով պարագայական երեւոյթներ որպէս այդ նկատելու մարմաջ մը կը մատնեն Թուրք լրագրող է. Խօգքէօքի նշումները. այս հաստատումը կը զօրացնեն իր իսկ տողերը երբ Մոսկուայի Թուրք դեսպանը Երեւան հրաւիրելու մասին հայ կրօնաւորին խօսքերուն արձագանգելէ ետք, չի մոռնար նաեւ աւելցնելու թէ պաշտօնական ոչ մէկ քայլ առնուած է այս ուղղութեամբ։

Հայաստանէն Թուրքիոյ ուղղուած նախանշաններ նշմարելու Թուրք լրագրողին մարմաջը կը շեշտուի նաեւ անով որ ան կը կրկնէ պատմական տխուր դէպքերը մոռնալու Թուրքիոյ տրամադրութիւնը։

Այս տրամադրութիւնը որ քանիցս արտայայտուած է արդէն որպէս յարաբերութիւններու բարելաւումին նպաստող քայլ, այս անգամ կ'ընկերանայ տնտեսական հեռանկարի մը։

Թերթին նոյն էջին վրայ տեղ տրուած է նաեւ Ամերիկայի արտաքին օժանդակութեան տեղեկագրին, ուր այս տարի առաջին անգամ նշուած է որ «Թուրքիոյ վրայէն վերցած է խորհրդային սպառնալիքը»։

Այս վերջին նշումը լիովին համաձայն է խորհրդային եւ Թուրք յարաբերութիւններու մեղմացման ներկայ ոլորտին. հոն եւս ջանք կը թափուի բարիդրացնութեան կապերը հիմնելու առաւելապէս տնտեսական մարզին մէջ։ Սակայն այս զուգահեռը արդեօք առանձին բաւարա՞ր է բացատրելու Հայաստանի հայութեան հանդէպ Թուրք լրագրողին կողմէ արտայայտուած տրամադրութիւնը, թէ այլ ազդակներ եւս դեր ունին հոդ։ Ի վերջոյ, երեքուկէս միլիոննոց երկիր մը որ իր տնտեսութեան, ճարտարարուեստին, նոյնիսկ հողամշակութեան ճակատները դրեթէ նոր կազմաւորելու վիճակին մէջ կը գտնուի, ի՞նչով, ո՞րքանով կրնայ հետաքրքրել յիսուն միլիոննոց Թուրքիան։ Անշուշտ առեւտուրի աշխարհին մէջ արհամարհանքը շատ տեղ չունի, սակայն պատմական դժբախտ անցեալ մը մոռնալու ա՛յս ատտիճանի պատրաստակամութեան գնո՞վ իսկ։ Ու անիկա ժամանակաշրջանի մը, երբ ամերիկեան Քոնկրէսին հայկական բանաձեւի նոր բեմադրութեան մը փորձին արձագանգները հազիւ մարեցան, իսկ Թուրքիոյ մէջ, հաւանաբար որպէս նախապատրաստուած հակահարուած 1915-ի 75-ամեակի ոգեկոչումին, պարբերաբար յիշատակումներ կ'ըլլան հոս ու հոն «Հայերու կողմէ բնաջնջուած Թուրքերու»։ Նոյնիսկ յուշարձաններ կանգնելու ձեռնարկներու անդրադարձաւ նոյն Թուրք մամուլը։

Տուեալներ, որոնք համադրել ու անկեղծութեան վստահելի արժեչափ մը ունենալ դժուար կը թուի. այնքա՛ն շեշտըւած են հակասութիւնները։ Ու այս պատկերին առջեւ, Թուրք լրագրողին դիրքորոշումը կարելի չափով ճիշդ արժեւորելու համար մարդ կը մղուի այլ ազդակներ որսալու։ Տնտեսական մարզին տարտամ, ոչ բոլորովին համոզիչ պարագան մէկդի դնելէ ետք կը մնայ քաղաքականը։

Գաղտնիք չէ թէ Թուրքիա ուշի ուշով կը հետեւի կովկասեան խմորումներուն ու ընդհանուր Խորհրդային Միութեան անակնկալ շրջափոխութիւններուն. սահմաններու, իշխանութեան, քաղաքական վարքագծի ամէնէն աննշան փոփոխութիւնն իսկ չի կրնար անդրադարձ չունենալ Թուրքիոյ վրայ. չի կրնար զայն անտարբեր ձգել։ Ու ամբողջ աշխարհ գիտէ այսօր թէ խորհրդային երկիրը ամէն կարգի փոփոխութիւններու ինչպիսի կարողականութեամբ մը օժտուած է։

Այս բոլորին քով, որպէս ամէն հեռանկարի բաղկացուցիչ տարր, կարելի չէ անտեսել Թուրքիոյ արեւելեան, Խորհրդային Միութեան սահմանամերձ զօտիին մէջ օրէ օր լրջացող քրտական կնճիռը։ Ու Թուրքիա տեղեակ է անշուշտ թէ այդ հաւաքականութեան հայաստանեան հատուածը ի՛նչ կեցուածք կ'արտայայտէ գինքը, իր լեզուն ու մշակոյթը հիւրընկալած երկրին հանդէպ. տեղեակ է նաեւ թէ նոյն տարրը ինչ արժեւորում կամ մեկնաբանութիւն կուտայ այսօր ղարաբաղի իր մօլորումին ու ձախողած դաշինքներուն։

Արդեօք երեւակայութեան չափազանցութի՞ւն տեղ մը յանկացնել կ'ըլլայ Թուրք լրագրողին անակնկալ մօտեցումին մէջ յիշուած տնտեսականին քով, զետեղել նաեւ քրտական տարրն ալ. արդեօք բազմաթիւ անծանօթներով ու նաեւ բազմաթիւ կարելիութիւններով վաղորդայնի մը հեռանկարը Թուրքիոյ չի՞ թելադրեր կրկնել դարասկզբի բեմադրութիւնը։

Կրկնուած բեմադրութիւն մը ուր այս անգամ ան փորձել ուզէ դերերու շրջուած բաշխում մը...։

Ա. Թ.

ՕՏԱՐ ՄԱՄՈՒԼ

«LE MONDE»

(Մարտ 23)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԾԻԾԵՌՆԱԿՆԵՐԸ

Մարտ 23-ի Մոնտի մէջ է որ լոյս տեսաւ Տանիէլ Ռուարի Թղթակցութիւն - յօդուածը Ֆրանսահայ գաղութին մասին։

Սկզբնական ծանօթագրութիւն մը կը պարզէ թէ Կովկասի ողբերգական դէպքերը ցնցած են Ֆրանսայի 300 հազար Հայերը եւ թէ իրենց հայրենիքը վտանգուած նկատելով, անոնք պատրաստ են զայն պաշտպանելու։ Ապա, յօդուածագիրը Ֆրանսահայ իր շրջապտոյտը կը սկսի Ռոմանէն (ինք ալ այդ շրջանէն ըլլալով, լաւ կը ճանչնայ) ուր կ'ապրին 800 Հայեր ու կը ներկայացնէ տեղայիններ, երբեմն աշխարհահռչակ ինչպէս՝ Սթեֆան Քելեան։ Կը խօսեցնէ կօշկակար մը, յետոյ ակնարկներով կ'անդրադառնայ հայկ. դպրոցներուն փարիզեան շրջանէն Մարսէյլ, ապա կուսակցութեանց, առաւելաբար ծանրանալով Հ. Յ. Դաշնակցութեան վրայ, փորձելով նաեւ ներկայացնել զանազան մտայնութիւններ կամ հարցերու մօտեցումներ, մանաւանդ Հայաստանի եւ Ղարաբաղի հարցերու նկատմամբ։ Վերջին մասին մէջ, թերթին աշխատակցուհին Մարսէյլ է ու հոն տեղի ունեցած ցոյց մըն է պատրուակը անդրադառնալու Ղարաբաղ Կոմիտէի 11 անդամներուն, ձերբակալուած, ազատ արձակուած, Սոլիտարիթէ Ֆրանքօ - Արմէնիէնի տարած աշխատանքին այդ ուղղութեամբ, ու նաեւ ՀՀՇ-ի, որ միաձայնութիւն չի ստեղծեր Ֆրանսահայութեան մօտ, անկախապաշտներու եւ Հ.Յ.Դ.-ի որոշ տարրերուն։ Շատ Հայերու համար, կ'ըսէ սակայն Տանիէլ Ռուար, այս դիրքորոշումները ներշնչուած են «ազգեցութեան նախանձոտ հակումէ մը։ Երկրին ճակատագիրը որոշելը կը պատկանի անոնց որոնք տեղւոյն վրայ ապրելու քաջութիւնն ունին»։

«LES NOUVELLES DE MOSCOU»

(Մարտ 23/29)

TRANSCAUCASIE

UN ETAT D'URGENCE QUI S'INSTALLE

Խորհրդային շաբաթաթերթին փարիզեան հրատարակութեան վերջին թիւը (Մարտ 23/29) կարճ, բայց հետաքրքրական վերլուծում մը հրատարակած է Կասան Կիւսէյինովի (հաւանաբար՝ Հասան Հիւսէյինով, Հ գիրի բացակայութեան պատճառով ռուսերէնի մէջ)։ Ան կը նկատէ որ մետիաները վերջին օրերը երկրորդական գետնի վրայ դրած են Կովկասը, ուր սակայն ոչինչ լուծուած է։ Մարտ 5-ին, կ'ըսէ, Խորհ. Միութեան Գերագոյն Խորհուրդը հրովարտակ մը քուէարկեց «Ազրպէյճանի եւ Հայաստանի եւ շրջանին մէջ կացութեան բնականոնացման մասին» (տես «Յառաջ», Մարտ 10/11)։ Ներկայիս գոնփակ նիստեր կը կազմակերպէ տագնապը լուծելու համար։ Անդրկովկասի դէպքերու ընթացքին վերաբերող նախադասութիւնները մտահոգիչ են։ Շահակից իշխանութիւնները անհրաժեշտ միջոցներ ձեռք չեն առած բարելաւելու համար մարդոց կեանքի անհանդուրժելի պայմանները։ Յորչափ Հայաստանի եւ Ազրպէյճանի մէջ չկազմուին քաղաքական ուժեր, օժտուած հեղինակութեամբ եւ դրացիներուն հետ խաղաղութիւն կնքելու փափաքով, երկու Հանրապետութիւնները ուղղակի եւ բացարձակապէս կախում կ'ունենան կեդրոնական իշխանութենէն։ Եւ կեդրոնն ալ, կ'աւելցնէ լրագրողը, եթէ յամառի, որեւէ գնով, կացութեան հակակշիռն ունենալ, միշտ ցոյց պիտի տայ, ինչպէս այսօր, իր բացայայտ անկարողութիւնը չինարար քաղաքականութիւն մը պարտադրելու։ Հարցը այն է թէ ի՞նչպէս կարելի է ելլել անելէն եւ տարիկա միայն քաղաքականութենէ չի բխիր, ոչ ալ կը սահմանափակուի գերիշխանութեան դէմ ընդդիմութեամբ, որու մասին կը խօսի Հանրապետութիւն մը եւ «ինքնորոշմամբ», որու վրայ կը պնդէ ուրիշ մը։ Այս հարցը կրնանք լուծել բարի կամեցողութեամբ։ Պիտի գտնե՞նք այդ բարի կամեցողութիւնըն ունեցող պատասխանատուներ։ Առ այժմ, ամէն մարդ ձախողեցաւ Ղարաբաղի հարցին լուծումի մը փնտռտուքին մէջ։ Եւ ոչ շահող, ոչ կորսնցնող կ'ըլլայ։ Ազրպէյճանի բարոյական պարտութիւնը եւ Հայաստանի քաղաքական պարտութիւնը կը նշանակեն նաեւ կեդրոնական իշխանութեան պարտութիւնը։

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՎՐԱՍՏԱՆԻ Գերագոյն Խորհուրդը ջնջած է Հանրապետութեան Սահմանադրութեան այն յօդուածը, որ ղեկավար դեր կը շնորհէ Համայնավար կուսակցութեան եւ ընդունած բազմակուսակցական դրութիւնը։ Երեսփոխանական ընտրութիւնները յետաձգած է Հոկտեմբեր - Նոյեմբերին (նախատեսուած էին Մարտ 25-ին), որպէսզի կուսակցութիւնները ժամանակ ունենան կազմակերպուելու։ Արդէն կազմուած է Սոսիալ - Դեմոկրատ կուսակցութիւն մը, որ ինքզինք կը ներկայացնէ որպէս Մենշեւիկ աւանդութեան հետեւորդ։ Տեղւոյն կոմսոմոլը վերջացուցած է իր համագումարը, առանց որոշելու թէ կը լուծուի՞ կամ ոչ։ Բանաձեւումը կը ճշդէ որ կազմակերպութիւնը պէտք է փոփոխութիւն կրէ Հանրապետութեան անկախութեան շրջագօտիին մէջ։ Երիտասարդական բազմաթիւ կազմակերպութիւններ կրնան ծնունդ առնել։ Համագումարը վաւերացուցած է ռուսացման «ապազգայնապախօսացումը»։

ԿՈՐԲԱՉՈՎ նոր վերջնագիր մը տուաւ - 48 ժամուան - Լիտուանիոյ, որ կոչ ըրաւ աշխարհին։ Մինչ այդ, Մոսկուա 2000 վայրաշու ղրկած է տեղւոյն վրայ եւ Լանտսպերկիս ալ կ'ամբաստանէ որպէս մէկը, որ սերտ կապեր ունի Նացիներուն հետ։ «Հրաւիրուած է» 48 ժամէն

(Շար.ը Դ. էջ)

ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԷՆ ՆԱԽԱՆՇԱՆՆԵՐ

«Հիւրրիյէթ»ի խմբագիրներէն Է. Խօգքէօք թերթին Մարտ 20-ի թիւին մէջ կը գրէ թէ Հայաստանէն Թուրքիոյ ուղղուած «հետաքրքրական նախանշաններ» տեսնել կը կարծէ։ Ան ընկերացած է Մոսկուայի Թուրք դեսպանին որ մասնակցած էր Շնորհք Պատրիարքին համար Մոսկուայի հայկական մատուռին մէջ կատարուած արարողութեան։ Շեշտելէ ետք թէ դեսպան Վոլքան ամէնէն հետաքրքրական հիւրն էր այդ արարողութեան, լրագրողը կ'անդրադառնայ նաեւ Թուրք դեսպանին կողմէ էջմիածին ղրկուած ցաւակցական գրութեան; ու Վազգէն Ա.ի «անկեղծ գնահատանքին»։

Մոսկուայի արարողութենէն ետք ինը հոգինոց խմբակ մը պանդոկի մը մէջ կը բոլորուի ճաշի սեղանի մը շուրջ. հոն են Թուրք դեսպանը ու երկու Թուրք դիւանագէտ, երկու Թրքահայեր ու չորս հայաստանցի։ Ճաշը կը սկսի մեղմ մթնոլորտի մը մէջ. ակներեւ է ջանքը որ կը կատարուի հայ եւ Թուրք պատմական հարցերը չքրքրելու համար. խօսակցութեան գլխաւոր նիւթը վախճանած Պատրիարքին անձն է։

Յետոյ Թուրք դեսպանը խօսք կ'առնէ ու փափաք կը յայտնէ Երեւան այցելելու։ Փափաք մը որ նախապէս անգամ մը յայտնուած ու անպատասխան մնացած է։ Հոն, հայ եկեղեցիին ներկայացուցիչը կը պատասխանէ.— «Հրամմեցէ՛ք, անպայման հրաւէր կ'ուղղենք»։

Նոյն օրերուն, Հայաստանէն լրագրող մը Թրքական դեսպանատուն հեռաձայնելով հանդիպում մը ունենալու փափաք կը յայտնէ. դրական պատասխան մը չի տրուիր այդ դիմումին։ Թերեւս, հոս դեր ունեցած է Թուրք լրագրողներու մուտքին համար Երեւանի մինչեւ այսօր կիրարկած արգելքը։

Թուրք լրագրողը ասոնց կ'աւելցնէ նաեւ Երեւանի ձայնասփիւռէն կատարուած հաղորդում մը, որուն ընթացքին խօսուած է «Թրքահայերու մշակութային զարգացումին» մասին։

Այս նշումներէն ետք Թուրք լրագրողը կը գրէ. – «Թուրքիա Կովկասի մէջ լաւագոյն յարաբերութիւններ ունի Ադրբեջանի ու Վրաստանի հետ։ Իսկ Հայաստանի հետ յարաբերութիւնների բնթացքը կը խանգարեն պատմական կարգ մը պատահարներ։

Մինչդեռ, Թուրքիայէն աւելի Հայաստան պէտք ունի երկկողմանի յարաբերութիւնների բարւոքումին։ Թուրքիա Հայերու հետ ոչ մէկ հաշիւ ունի։ Վաղուց պատրաստ է մոռնալու պատմութեան ընթացքին տեղի ունեցած կարգ մը երկկողմանի ձախորդ պատահարները։

Աւելին, Թուրքիա գիտէ թէ բոլորին համար նպաստաւոր է Կովկասի կայունացումը։ Այդ շրջանի երկիրները վերելքի ցանքեր կը կատարեն. իսկ Թուրքիա վերջին տասը տարուան ընթացքին արձանագրած զարգացումով, հետզհետէ կը վերածուի շրջանի տնտեսական ամէնէն ազդողական կեդրոնին։

Ուժական թրքական տնտեսութիւն մը կովկասեան միւս երկիրներուն համար կրնայ առաջնորդողի դեր մը կատարել։

Կարգ մը դէպքերու պատճառով, որոնք պէտք է պատմութեան մէջ մնան, նման յուսալի հեռանկար մը մերժել, խելացի գործ չըլլար»։

ՉՈՐՍ ՀԱՐՑ ՎԱԶԳԷՆ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆԻՆ

ՀԱՐՑ. – Ձեր կարծիքով ո՞րն է մեր ազգի նպատակը եւ ի՞նչ տուեցին շարժման այս երկու տարիները այդ նպատակի իրականացմանը:

– *Մեր ժողովրդի ազգային քաղաքական նպատակները երկուսն են. անկախ պետականութեան վերականգնումը եւ Հողային Հարցը, այսինքն մեզնից բռնագրաւուած հողերի վերադարձը: Եւ որպէս այդ քաղաքական նպատակների իրագործման վերջնական արդիւնք, Հայաստանն իր արժանի տեղը կը զբաղեցնի միւս քաղաքակիրթ երկրների շարքում: Քաղաքական այս երկու նպատակները երբեմն միացընում են մի բանաձեւի մէջ՝ միացեալ, անկախ Հայաստանի ստեղծում: Պիտի նկատել, սակայն, որ այդ երկու խնդիրներն ինչ-որ իմաստով նոյնիսկ իրարամերժ են: Այդ խնդիրներից իւրաքանչիւրը՝ անկախ պետականութեան վերականգնումը եւ Հողին Հարցը, իւրայատուկ քաղաքականութիւն, տարբեր դաշնակիցներ ու թշնամիներ են ենթադրում: Ուստի հընարաւոր չէ այդ երկու հարցը միաժամանակ լուծել: Պէտք է ընտրել, նախապատուութիւնը տալ մէկին, յետոյ անցնել միւսին:*

Այստեղ ուզում եմ առանձնացնել Ղարաբաղի հարցը որպէս առանձին խնդիր: Մեր պատմական Հայաստանից փաստօրէն մնացել են Հայերով բնակեցուած երկու խոշոր բեկոր՝ այսօրուայ մեր Հանրապետութիւնը եւ Ղարաբաղը: Այսօր դրուած է այդ երկու բեկորների վերամիաւորման հարցը:

Իսկ քաղաքական նպատակների իրագործման առումով պէտք է քննարկել, թէ որ հարցին տալ նախապատուութիւնը՝ անկախ պետականութեան վերականգնմա՞նը, թէ՞ բռնագրաւուած հողերի վերադարձին, ո՞րն է դրանցից այսօր իրագործելի:

Նախքան իրագործելիութեան մասին խօսելը նկատենք, որ Հողային Հարցը լուծել կարողանալու համար նախ անհրաժեշտ է ունենալ անկախ Պետութիւն, առանց որի հողային հարցեր չեն լուծւում: Ոչ մէկը երբեք հողային տարածք չի նուիրի մեզ, չի նուաճի մեզ համար, չի կատարի մեր փոխարէն այն, ինչ մենք պէտք է անենք: Վերջին երկու տարիները մէկ անգամ եւս ապացուցեցին այդ պարզ քաղաքական ճշմարտութիւնը: Հետեւաբար, այժմ մեր ժողովուրդը պէտք է կենտրոնանայ անկախ պետականութեան վերականգնման խնդրի վրայ: Առանց անկախ պետականութեան հնարաւոր չէ հողային հարցեր լուծել ոչ քաղաքական, ոչ էլ ռազմական միջոցներով: Պատահական չէ, որ նոյնիսկ Ղարաբաղի հարցը, որը պարզ հողային հարց չէ, մեր ժողովրդին կամայ թէ ակամայ բերեց անկախութեան գաղափարին: Հայաստանի եւ Ղարաբաղի վերամիաւորման ուղղութեամբ բոլոր արմատական քայլերն անելիս մենք մեզ պահում էինք որպէս համարեա անկախ Պետութիւն: Միայն այն պայմանով մենք կարողացանք որոշ արդիւնքների հասնել: Օրինական հարց է ծագել, թէ հնարաւո՞ր է այսօր վերականգնել անկախ պետականութիւնը: Այստեղ սովորաբար երկու խոչընդոտ են նշում: Նախ՝ այն որ այսօր Հայաստանը Ռուսաստանի կողմից նըւաճուած տարածք է: Իսկ պատմական փորձը ցոյց է տալիս, որ Պետութիւնները երբեք ինքնակամ չեն հրաժարւում իրենց գրաւած տարածքներից: Ուրեմն, Ռուսաստանը պէտք է, բնականաբար, խանգարի մեր անկախ պետականութեան վերականգնմանը: Բայց այժմ Խորհ. Միութիւնում քաղաքական այնպիսի իրավիճակ է ստեղծուել, երբ խնդրի լուծումը մօտ է թւում: Ռուսաստանը, յետ մնալով միւս երկրներից, փորձում է միաժամանակ երկու իրարամերժ խնդիր լուծել. հըզօրացնել Ռուսաստանը տնտեսական, քաղաքական, գիտական, մշակութային տեսանկիւնից, միաժամանակ պահել կայսրութիւնը: Բայց կայսրութիւնը պահելու համար պէտք է ուժ կիրառել, իսկ երկրի զարգացման համար՝ որոշակի ազատութիւններ տալ ժողովրդին: Միայն ազատ պայմաններում է հնարաւոր զարգացումը: Իսկ ազատութիւնը, ժողովրդավարութիւնը բնականաբար ուժեղացընում են կենտրոնախոյս ուժերը, մանաւանդ որ մեծ արագութեամբ շարունակւում է քանդուել Պետութեան տնտեսութիւնը: Այս իրարամերժ խնդիրների լուծման ճանապարհին Ռուսաստանը կամայ թէ ակամայ, հաւանաբար, ստիպուած կը լինի հրաժարուել որոշ Հանրապետութիւններ իր սահմաններում պահելուց, ինչպէս ստիպուած եղաւ հրաժարուել իր հսկողութեան ոլորտում գտնուող Արեւելեան Եւրոպայի մի շարք երկրներից: Հետեւաբար ներկայ իրավիճակը յոյս է ներշնչում, որ քաղաքական ճիշդ պայքարի շնորհիւ Խորհ. Միութեան ընդհանուր քաղաքական իրավիճակն ի վերջոյ անկախութիւն նուաճելու հնարաւորութիւն կը տայ մեզ:

Շատերը նշում են նաեւ երկրորդ խոչընդոտը. անկախութիւն ստանալուց յետոյ մենք ստիպուած կը լինենք դէմ-յանդիման կանգնել հզօր Թուրքիայի հետ, որի նպատակն է ոչնչացնել Հայաստանը եւ Հայաստանի վրայով միանալ իրենց հետ կրօնական եւ էթնիկական որոշ ընդհանրութիւն ունեցող Ադրբեջանի հետ: Նախ եւ առաջ պատասխանեմ այն մարդկանց, որոնք անկախութեան գաղափարի դէմ են դնում այս փաստարկը: Պիտի հասկանանք, որ ռուսական բանակն այստեղ է գտնւում ոչ թէ Հայերին պաշտպանելու համար, այլ՝ քանի որ այդ են պահանջում Կայսրութեան շահերը: Խորհ. Միութիւնը քանդուող Կայսրութիւն է եւ վաղ թէ ուշ նրա շահը կը պահանջի, որ բանակը գնա այստեղից: Այնպէս որ, այս կամ այն կերպ մենք կանգնելու ենք այդ խնդրի առաջ:

Հիմա՝ Թուրքիայի եւ Ադրբեջանի վերամիաւորման խնդրի մասին: 20-րդ դարում նոյն ծագումն ունեցող երկու ազգ դեռ չեն միաւորուել նոյն պետականութեան մէջ: Ընդհակառակը, իւրաքանչիւր էթնիկական միաւորում ձգտում է ինքնուրոյն պետականութեան: Այդ պատճառով պէտք է խօսել ոչ թէ Թուրքիայի եւ Ադրբեջանի վերամիաւորման, այլ (եթէ գործը այդտեղ հասնի) այն մասին, որ Թուրքիան կարող է Հայաստանի վըրայով գնալ եւ նուաճել Ադրբեջանը: Ադրբեջանն էլ է ուզում անկախ լինել, ինչպէս եւ մնացած բոլոր ազգերը: Ադրբեջանի, Թուրքիայի միաւորմանը ձըգտող քաղաքական ուղղութիւն Թուրքիայում, ինչ խօսք, կայ: Կան որոշակի քաղաքական շրջանակներ, որոնք այդ խընդիրն են հետապնդում, յայտարարում, որ Թուրքիայի շահերից բխում է այդ միաւորումը: Թուրքիայի շահը այդպէս գընահատող քաղաքական շրջանակների կըշիռը այժմ մեծ չէ, այնտեղ գերակըշռում է մեր ժամանակաշրջանին բնորոշ այն քաղաքականութիւնը, որը ուղղուած է երկրի տնտեսութեան, արդիւնաբերութեան, առեւտրի, գիտութեան եւ մշակոյթի զարգացմանը:

Հիմա դժուար է կանխագուշակել, թէ քաղաքական իրավիճակի փոփոխութեան դէպքում այս ուժերից որը կը գերիշխի, բայց այսպիսին է պատկերը գրեթէ բոլոր Պետութիւնների համար: Ոչ մի Պետութիւն երաշխիք չունի, որ իր հարեւանն իր վրայ չի յարձակուի: Ահա թէ ինչու իւրաքանչիւր Պետութիւն համապատասխան քաղաքականութիւն է վարում եւ ստեղծում իրավիճակին համապատասխանող զինեալ ուժեր: 1918 թուականին, երբ Հայաստանն անկախութիւն ստացաւ, շատ ծանր վիճակում էր գտնւում, բայց կարողացաւ դիմագրաւել Թուրքիայի յարձակմանը: Այն ժողովուրդները, որոնք ուզում են օգտուել միայն անկախութեան շնորհիւ տրուող բարիքներից, բայց վախենում են անկախութիւնից, դատապարտուած են ոչնչացման, եւ այդ ժողովուրդների վերացումից չի աղքատանում այս աշխարհը:

Շարժման երկու տարիների ընթացքում տասնեակ հազարաւոր Հայեր խորապէս գիտակցեցին այս պարզ քաղաքական ճըշմարտութիւնները, հասկացան, որ մեր քաղաքական խնդիրները լուծելու համար պէտք է հրաժարուել ռուսական կողմնորոշումից: (Ասեմ, որ ռուսական կողմնորոշումից հրաժարուելն ամենեւին էլ Ռուսաստանի հետ թշնամանալը չէ): Հասկացան, որ մեր քաղաքական խնդիրները հետապնդելիս մենք պէտք է միայն մեր ուժերի վրայ դնենք յոյսներս, չհրաժարուելով, ի հարկէ, դաշնակիցներ ունենալուց: Դաշնակիցներ, բայց ոչ՝ հովանաւորներ: Գիտակցենք, որ անկախութիւն ձեռք բերել հնարաւոր է միայն այն դէպքում, երբ համապատասխան, ոչ թշնամական յարաբերութիւններ ունենանք բոլոր հարեւանների հետ:

ՀԱՐՑ. – Ես ուշադրութիւն դարձրեցի, որ մեր բռնագրաւուած հողերի մասին խօսելիս դուք խուսափեցիք պահանջատէր բառը օգտագործելուց: Պատահակա՞ն էր դա, արդեօք:

– *Ոչ, պատահական չէր: Այդ ծիծաղելիութեան աստիճանի գոռոզ բառի տակ, ըստ իս, թաքնուած է խղճուկ քաղաքականութիւն. դիմել ողջ աշխարհին՝ պահանջելով արդարութիւն: Ես դերադասում եմ այն քաղաքականութիւնը, որը արդարութիւնը ոչ թէ մուրում է ամէն մի խաչմերուկում, այլ նուաճում է այն, հիմնուելով սառը հաշուարկի, խելօք քաղաքականութեան եւ ուժի վրայ:*

ՀԱՐՑ. – Ինչպիսի՞ քաղաքական հոսանքներ էք դուք տեսնում այժմ Հայութեան մէջ:

– *Ասպարէզում են տասնեակ քաղաքական կազմակերպութիւններ, եւ ամէն օր ծնւում են նոր բանակներ, ճակատներ, կազմակերպութիւններ՝ շատերը 3 – 4 հոգուց բաղկացած: Ես նոյնիսկ կազմակերպութիւն գիտեմ, որ բաղկացած է մէկ հոգուց: Անցան այն ժամանակները, երբ քաղաքականութեամբ զբաղուելը վտանգաւոր էր, եւ ասպարէզում կային երկու – երեք կազմակերպութիւններ: Այժմ դա ոմանց համար ձեռնտու զբաղմունք է: Ամէն մի կազմակերպութիւն շտապ գրում է իր ծրագիրը, նպատակները, աշխատում է տեղ զբաղեցնել քաղաքական ասպարէզում: Կատարեալ խառնաշփոթ է: Այս ամէնը մակերեսի վրայ է: Մակերեսի վրայ են նաեւ մարդկային յաւակնութիւնները, շատերի համար անհասկանալի առճակատումները, միասնութեան կեղծ կոչերը: Ընդերքում գնում է խուլ, հզօր եւ անհաշտ պայքար երկու քաղաքական ուղղութիւնների միջեւ, միայն երկու: Այդ ուղղութիւններից մէկը ես նկարագրեցի առաջին հարցին պատասխանելիս:*

Ո՞րն է երկրորդ ուղղութիւնը: Այդ քաղաքական հոսանքի հիմքում ընկած է հետեւեալ պատկերացումը՝ մենք փոքրաթիւ քրիստոնեայ ազգ լինելով, գտնւում ենք մահմետական ովկէանոսի մէջ, որը թշնամաբար է վերաբերւում մեզ: Հետեւաբար այս աշխարհագրական տեղում դիմանալու, ֆիզիքապէս չբնաջնջուելու միակ հնարաւորութիւնը որեւէ հզօր քրիստոնեայ երկրի հովանաւորութիւնն է: Այդ տեսակէտից բնական ձեւով ուղղըւում ենք դէպի Ռուսաստան:

Ի՞նչ գին է պէտք վճարել: Հրաժարուել անկախութեան ձգտումից: Կամ օգտուելով այդ հովանաւորի հզօրութիւնից, շահագրգռել նրան համատեղ շահ ցոյց տալով եւ նրա միջոցով գրաւել մեր պատմական հողերը, որից յետոյ կարելի կը լինի միայն դնել անկախութեան խնդիրը: Որպէս ընդհանուր շահ, որպէս խայծ օգտագործել, մեծ չափազանցութիւնների գիրկը ընկնելով, պանթուրանիզմի վտանգը ինչպէս ռուսական Կայսրութեան, այնպէս էլ Հայութեան համար: Թոյլ տալ, որ մեզ օգտագործեն իրենց շահերի համար բոլորը, ով հարց ունի Թուրքիայի հետ:

Այդ քաղաքականութիւնը մենք փայլուն ձեւով օգտագործեցինք դարասկըզբին եւ ստացանք կոտորած:

Առաջարկւում է եւս մէկ անգամ փորձել այդ քաղաքականութիւնը: Նախ եւ առաջ մենք չէ, որ Ռուսաստանին պէտք է բացատրենք ով է նրա թշնամին կամ որն է նրա շահը: Դա ծիծաղելի է: Եւ յետոյ, ինչ է նշանակում ընդհանուր շահ: Եթէ մենք, Քրտերը եւ Ռուսաստանը ուզում ենք Վանը, դա չի նշանակում, որ մեր շահերը համընկան, որովհետեւ ամէն մէկը ուզում է իր համար: Եթէ մի պահ մոռանանք, որ Ռուսաստանը այժմ քանդուող Կայսրութիւն է եւ հնարաւորութիւն ունի շարունակելով իր ծաւալապաշտական քաղաքականութիւնը գրաւել Վանը, ապա համոզուած եղէք, որ Վանը չեն տայ Հայաստանին, ինչպէս ժամանակին չտուեցին Ղարաբաղը եւ Նախիջեւանը: Դա բոլշեւիկների իւրայատուկ քաղաքականութիւնը չէր, դա Ստալինի հայատեացութիւնը չէր, դա Մոսկուայում նստած ղեկավարների կաշառուած կամ բթամիտ լինելը չէր: Դա Ռուսաստանի կայսերական շահն էր եւ եթէ մենք այդ բանը չհասկանանք, ապա դատապարտուած ենք անընդհատ կրկնել նոյն սխալները, ամէն անգամ վճարելով մեր հայրենակիցների կեանքով, մեր նախնիների կողմից մեզ թողած հողային տարածքներով:

Այս քաղաքական գիծը տանելով, Ռուսաստանի շահերին ծառայելով, մենք միայն զրկում ենք մեր բոլոր հարեւաններին, այդ թւում նաեւ քրիստոնեայ Վըրացիներին, ոչ մի բան չշահելով եւ զըրկելով մեր ազգին իր ուժերին ապաւինելով քաղաքական եւ զինեալ միջոցներով կանխել եւ պատրաստ լինել հնարաւոր արհաւիրքներին: Այս քաղաքական գիծը առաջ տանող եւ Մոսկուայի կողմից խըրախուսուող գալոյեանները եւ բալայեանները ռուսական բանակի հետ կը գնան, մեր ժողովուրդը կը մնայ, կրելով այս կարճատես քաղաքականութեան դառը պտուղները:

Երբ քայքայւում էր Թուրքական Կայսրութիւնը, այն ազգերը, որոնք պայքարում էին իրենց անկախութեան համար՝ Յոյները, Բուլղարները, Սերբերը եւ ուրիշները փրկուեցին եւ վերականգնեցին իրենց անկախ պետականութիւնը: Հայերը, որոնք ձգտում էին բարեփոխութիւնների, ապաւինելով քրիստոնեայ երկրների բարեհոգութեանը, կամ փորձում էին մի տիրոջ ձեռքից՝ Թուրքիայից անցնել ուրիշ տիրոջ՝ Ռուսաստանի ձեռքը, կոտորուեցին: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ընթացքում կոտորուեց Հրէականութեան այն մասը, որը բարեկեցիկ կեանքով ապրելով Եւրոպայում, հրաժարւում էր Հերցլի կողմից առաջարկըւած անկախ Պետութիւն ունենալու գաղափարից: 20-րդ դարի երկու մեծ կոտորածները: Ֆիզիքական բնաջնջումից փրկուելու համար, ինքնապաշտպանութեան համար, ազգային իղձերին հասնելու համար, ինքներս մեզ յարգելու եւ ուրիշների կողմից յարգուելու համար կայ միայն մէկ ճանապարհ՝ ճանապարհ դէպի անկախութիւն:

ՀԱՐՑ. – Յառաջիկայ ամիսներին ի՞նչ քաղաքական խնդիրներ է դնում իր առջեւ ՀՀՇ-ն:

– *Յառաջիկայ կարեւորագոյն խնդիրը Հայաստանի Գերագոյն Խորհրդի ընտրութիւններն են, որին առաջին անգամ մասնակցելու է նաեւ Արցախի բնակչութիւնը: ՀՀՇ-ն ամէն ինչ կ'անի, որ այդ ընտրութիւններն անցնեն ազնիւ պայքարում եւ ընտրուեն ժողովրդի ընտրեալները: Ի՞նչ ենք մենք սպասում մեր ապագայ պառլամենտից, մեր Գերագոյն Խորհրդից: Շատ անգամ քաղաքական ներկայ իրավիճակը համեմատում են դարասկըզբի իրավիճակի հետ: Եւ իսկապէս, նըմանութիւններ, ի հարկէ, կան, բայց կայ նաեւ մի շատ կարեւոր առանձնայատկութիւն: Ներկայ վիճակի ամենակարեւոր առանձնայատկութիւնն այն է, որ մենք Պետութիւն ունենք: Այդ Պետութիւնը, ճիշդ է, անկախ չէ, կիսաստրկական վիճակում է... էլի շատ վատ բաներ կարելի է ասել մեր Հանրապետութեան մասին, բայց, այնուամենայնիւ, կան պետական մեխանիզմներ, որոնք հնարաւոր է օգտագործել մեր ազգային շահերը հետապնդելու համար: Գերագոյն Խորհրդի ընտրութիւնները, լաւ պառլամենտ ունենալը հնարաւորութիւն կը տան այս կամ այն կերպ աշխատեցնել այդ պետական մեխանիզմը, ազատուել ստրկութիւնից եւ քայլ առ քայլ գնալ դէպի ինքնուրոյնութիւն եւ անկախութիւն: Քաղաքական ներկայ իրավիճակը թոյլ է տալիս յուսալ, որ այդ խնդիրները լուծելի են: Սա՝ դէպքերի բնական ընթացքի դէպքում:*

Բայց, ինչպէս Արեւելեան Եւրոպայում վերջին ամիսներին կտրուկ եւ անսպասելի արագացաւ դէպքերի ընթացքը, այնպէս էլ կարող է կտրուկ փոխուել Անդրկովկասի իրադարձութիւնների ընթացքը: Ուստի անհրաժեշտ է կազմակերպուած ինքնապաշտպանութիւն ունենալ եւ պատրաստ լինել բոլոր հնարաւոր իրադարձութիւններին: Սա նոյնպէս կարեւորագոյն խընդիր է, որ պէտք է իրականացնել Գերագոյն Խորհրդի ընտրութիւնների հետ կապուած աշխատանքներին զուգահեռ: Բանաձեւն այստեղ պարզ է. պէտք է պատրաստ լինել պատերազմի, բայց քաղաքական միջոցներով փորձել կանխել այն: Ի միջի այլոց նկատենք, որ եւ մեր պատմական փորձը, եւ վերջին իրադարձութիւնները ցոյց են տալիս՝ ոչ մի բան այնքան չի նպաստում խաղաղութեանը,

ԼԻԲԱՆԱՀԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

ԱՄՓՈՓ ԶԵԿՈՒՑՈՒՄ

ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՎԵՐՋԻՆ ԴԷՊՔԵՐՈՒ ՊԱՏՃԱՌԱԾ ՎՆԱՍՆԵՐՈՒՆ ԵՒ ԱԶԳ. ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻ ԿԱՏԱՐԱԾ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐՈՒՆ ՄԱՍԻՆ

Լիբանանի ներկայ տխուր դէպքերը բռնկեցան Չորեքշաբթի, 1990, Յունուար 31-ին, ճի՛շդ է որ ռմբակոծումները մեծ չափով դադրած են հիմա, սակայն կացութիւնը կը մնայ պայթուցիկ՝ քաղաքական արմատական լուծման կամ համաձայնութեան մը բացակայութեան ։ Արդարեւ, աւելի քան ամիսէ մը ի վեր շարունակուող ահաւոր ռմբակոծումներու վայրը առաւելաբա՛ր հայահոծ շրջաններն էին. – Էշրէֆիէ, Ռըմէյլ, Հայաշէն, Հաճըն, Պուրճ Համուտ, Տօրա, Ռաուտա, Ֆանար, Ժտէյտէ, Նահրըլ Մօթ, Զալքա, Ճըլ-էլ-Տիպ, Անթիլիաս եւ Տըպայէ: Դէպքերու առաջին իսկ օրէն Պուրճ Համուտն ու Էշրէֆիէն մնացին զինուորական պաշարման օղակի մը մէջ:

Սոյն ամփոփ զեկուցումով անհրաժեշտ կը գտնենք փոխանցել կարգ մը տեղեկութիւններ ու ընդգծել շարք մը երեւոյթներ. –

1· – Ամբողջ դէպքերու տեւողութեան մեր երեք ազգային քաղաքական կուսակցութիւնները, ինչպէս նաեւ բարեսիրական միութիւնները կատարեցին մեծապէս գնահատելի գործ: Եղան գործօն ներկայութիւն մեր ժողովուրդի կեանքին մէջ ու իրենց կարելիութեան սահմաններուն մէջ օգտակար հանդիսացան ժողովուրդի առօրեայ կարիքներուն ու դժուարութիւններուն:

2· – Ազգային Առաջնորդարանը եւս փորձեց իր դերադոյնը կատարել ժողովրդային ծառայութեան իմաստով: Առաջնորդարանը միշտ մնաց բաց՝ առաւօտեան վաղ ժամէն մինչեւ գիշերուան ուշ ժամերը: Առաջնորդ Սրբազանը եղաւ մնայուն ներկայութիւն Առաջնորդարանին մէջ: Պաշտօնէութեան մեծ մասը կանոնաւոր կերպով ներկայ գտնուեցաւ Առաջնորդարան: Քահանայ հայրերը (բացի երեք քահանաներէ) եղան միշտ ժողովուրդին հետ իրենց ծխային շրջաններուն մէջ: Թաղականութիւններն ու տիկնանց Միութիւնները եւս առաւել կամ նուազ չափով դերակատարութիւն ունեցան եկեղեցիներու կամ վարժարաններու մէջ ապաստանած ժողովուրդին օգտակար ըլլալու իմաստով:

3· – Ռմբակոծումներու պատճառած նիւթական վնասները այնքա՛ն ահաւոր էին ու լայնածաւալ, որոնց մասին յստակ ու վերջնական թիւեր չունինք տակաւին: Պուրճ Համուտի ժողովրդային տուներուն, Արագածի, Տօրայի, Էշրէֆիէի ու Տըպայէի շրջաններու հայ տուները ենթարկուեցան մեծ վնասներու: Նո՛յնիսկ կան ամբողջութեամբ քանդուած շէնքեր կամ յարկաբաժիններ: Անթիլիասի, Ճէլ-էլ-Տիպի, Զալքայի, Նահրըլ Մօթի, Տօրայի ու Էշրէֆիէի շրջաններու հայ խանութներն ու գործատեղիները եւս ենթարկուեցան հսկայ վնասներու կամ հրոյ ճարակ դարձան: Բոլորին վկայութեամբ լիբանանեան 15-ամեայ տագնապի պատմութեան մէջ այս վերջին ռմբակոծումներուն պատճառած նիւթական վնասները աննախընթաց են: Նո՛յնն է պարագան մեր համայնքին:

4· – Հետեւեալ հայ հաստատութիւնները ենթարկուեցան վնասներու. – Կաթողիկոսարան, Առաջնորդարան, Ս. Ք. Մանկանց, Ս. Սարգիս, Ս. Աստուածածին, Ս. Յովհաննու Կարապետ եւ Սուրբ Գէորգ Եկեղեցիները, Պուրճ Համուտի եւ Ֆըրըն Շըպէքի գերեզմանատուները, Եղիշէ Մանուկեան, Սուրէն Խանամիր - եան, Ս. Ք. Մանկանց, Աքսոր Գասպարճեան, Կիլիկեան, Էհրամճեան, Սոփիա Յակոբեան, Սահակ – Մեսրոպեան Ազգ. վարժարանները: Կաթողիկոսարանի Առաջնորդ Սրբազանին սենեակը երկու հրթիռներ ստացաւ ու գրեթէ ամբողջութեամբ քանդուեցաւ: Յայտնենք նաեւ որ կարգ մը ակումբներ, մշակութային կեդրոններ ու հայ միւս յարանուանութիւններու պատկանող հաստատութիւններ եւս կրեցին մեծ վնասներ:

5· – Ռմբակոծումներու հետեւանքով մահացան շուրջ քսան հոգի, իսկ վիրաւորուեցան շուրջ 75 հոգի: Վիրաւորներուն մեծ մասը բուժուեցաւ Պուլղուր - ճեան ընկերա – բժշկական կեդրոնին մէջ: Ննջեցեալները ժամանակաւոր կերպով (Պուրճ Համուտը պաշարուած ըլլալով կարելի չէր գերեզմանատուն երթալ) թաղուեցան «ԱԶԴԱԿ»ի շէնքին դիմացը եւ ծերանոցի կողքին:

6· – Կարիքաւոր ընտանիքներու օգնութիւնը Ազգային Առաջնորդարանին համար եղաւ առաջնահերթ մտահոգութիւն: Առաջնորդ Սրբազան Հօր նախաձեռնութեամբ շուրջ 25 հազար տոլար արժողութեամբ սննդանիւթ գնուեցաւ: Պուրճ - Համուտի մէջ սննդեղէնի պակաս կար: Ստիպուած եղանք նոյնիսկ բարձր սակերով ապրանք ապահովել: 1550 ընտանիքներուն, առանց խտրութեան ու հարց ու փորձի, բաւարար սննդեղէն պարունակող ծրարներ բաժնուեցան Առաջնորդարանին կողմէ: Առաջնորդարանի Ընկերային Ծառայութեան Յանձնախումբի կողքին, ուսուցիչներ ու նո՛յնիսկ դրացիներ օգտակար եղան սննդեղէնի դասաւորման ու բաժանման գործնական աշխատանքներուն մէջ: Բոլոր աշխատանքները կատարուեցան Առաջնորդ Սրբազա - նին անմիջական հսկողութեան տակ: Սրբազան Հօր անմիջականօրէն օժանդակեցին Ուսումնական Խորհուրդի գործավար Պր. Երուանդ Տէմիրճեան եւ Ազգ. Քառասուն Մանկանց Վարժարանի տնօրէն Պր. Մանուկ Գարալէքեան:

Ռմբակոծումներու հետեւանքով 545 ընտանիք, առաւելաբար Պուրճ – Համուտի եւ Էշրէֆիէի շրջաններէն, ապաստանեցան Այնճարի մէջ: Գիւղի պատասխանատու մարմինները օգտակար հանդիսացան գաղթական հայ ընտանիքներուն: Ազգ. Առաջնորդարանը հինգ հազար տոլար տրամադրեց կարիքաւոր ընտանիքներու սննդեղէն բաժնուելու համար:

7· – Ազգ. վարժարաններու ուսուցիչներու Փետրուարի ամսաթոշակներու ապահովման գծով ունեցանք լուրջ դժուարութիւններ: Արդէն մեր վարժարաննե - րուն մեծ մասը դրամ չունէր. իսկ ունեցողներն ալ չէին կրնար դրամատունէն գանձել: Այս կացութեան մէջ Առաջնորդ Սրբազանը անհատ ազգայիններէ կրցաւ որոշ գումար մը ապահովել որպէս փոխատուութիւն եւ այս ձեւով կարելի եղաւ մեր ուսուցիչներուն կէս ամսականը հայթայթել: Այս աշխատանքներուն մէջ Առաջնորդ Սրբազանին օգտակար եղան Պուրճ Համուտի մէջ բնակող Ուսումնական Խորհուրդէն Պր. Վաչէ Էթեէմէգեան ու Տնտեսական Խորհուրդէն Պր. Յակոբ Աբրահամեան:

8· – Այցելութիւններու ու փոխ – յարաբերութիւններու գծով Առաջնորդ Սրբազանը ունեցաւ հետեւեալ գործունէութիւնը. –

– Երկու հանդիպումներ ունեցաւ Պէյրութի Մարոնի Առաջնորդ Ապի Նատէր Եպիսկոպոսին հետ ու իրմէ պահանջեց որ Պէյրութի բնակչութեան լիբանանեան եւ օտար Պետութիւններու կողմէ կատարուող օգնութեան մէջ նաե՛ւ նկատի առնուի Պուրճ Համուտը: Ցարդ խոստումէ անդին ո՛չ մէկ բան ստացած ենք: Սակայն հարցը կը հետապնդուի:

– Երեք առիթներով հանդիպումներ ունեցաւ Պէյրութի Յոյն Օրթոտոքս Առաջնորդ Աուտէ Եպիսկոպոսին հետ խորհրդակցելու համար օրուան հրատապ հարցերու շուրջ:

– Ապի Նատէր եւ Աուտէ Եպիսկոպոսներուն հետ միասնաբար կազմակերպեցին ժողովրդային աղօթքի հաւաքը Էշրէֆիէի Սէյսին Հրապարակին վրայ: Սոյն հաւաքին ներկայ եղան աւելի քան յիսուն հազար ժողովուրդ: Նաեւ կատարուեցաւ հայկական եկեղեցական կարճ արարողութիւն մը:

– Վեհափառ Հայրապետին հետ միասին Չորեքշաբթի Փետրուար 28-ին մասնակցեցաւ քրիստոնեայ հոգեւոր պետերու ժողովին Պքերքէի մէջ:

– Զանազան առիթներով այցելեց Պուրճ Համուտի, Նոր Հաճընի եւ Էշրէֆիէի հայ ակումբները եւ հանդիպումներ ունեցաւ պատասխանատու մարմիններուն հետ՝ մօտէն տեղեակ ըլլալու համար շրջաններու մեր ժողովուրդի դաւակներու կարիքներուն:

– Երեք առիթներով աշխատանքային հանդիպումներ ունեցաւ հայ բարեսիրական միութիւններու պատասխանատուներուն հետ:

– Հանդիպում մը ունեցաւ Միջին – Արեւելքի Եկեղեցիներու Խորհուրդի Ընդհանուր քարտուղարին հետ:

– Այցելեց եկեղեցիներ ու հանդիպումներ ունեցաւ Թաղականութեանց հետ ու կատարեց անհրաժեշտ թելադրութիւններ ծխային շրջաններուն կապուած շարք մը այժմէական հարցերու ուղղութեամբ:

– Այցելեց նաեւ ռմբակոծումներէ վընասուած հայահոծ թաղերը. եղաւ ապաստանարաններուն մէջ բնակող ժողովուրդին հետ. գնահատեց մեր ժողովուրդին համառութիւնն ու կամքին տոկունու - թիւնը ու խոստացաւ իր կարելին ընել օգտակար ըլլալու համար մեր ժողովուրդի կարիքներուն:

9· – Ներկայ կացութեան մէջ մեր համայնքին ընդհանրապէս և Ազգային Առաջնորդարանին մասնաւորաբար դիմագրաւած առաջնահերթ ու հիմնական մտահոգութիւնները հետեւեալներն են.–

1· – Քանդուած տուներու վերաշինութիւն: Հսկայ գումարներու կը կարօտի այս: «ՔՈՄԱՐԷՍ»ի ունեցած փոքր գումարը շատ հեռու է բաւարարելէ մեր կարիքները: Առաջին իսկ առիթով պէտք է սկսիլ այս աշխատանքը՝ քանի մեծ թիւով ամբողջովին անբնակելի տուներ կան: Անշուշտ նկատի չունինք քանդուած խանութներու ու գործատեղիներու պարագան, որ մեր նիւթական կարելիութեան սահմաններէն շա՜տ անդին է:

2· – Ազգապատկան հաստատութիւնների վերանորոգում: Կատարուած ընդհանուր գնահատանքին համաձայն պէտք ունինք շուրջ 1 միլիոն տոլարի: Մանրամասն ու մասնագիտական գնահատանքի աշխատանքները ընթացքի մէջ են: Եկեղեցիներու ու դպրոցներու վերանորոգութիւնը մասնաւորաբար պէտք է շուտով կատարուի:

3· – Ազգային վարժարանները կը գտնուին նիւթական լուրջ դժուարութիւնների մէջ: Եթէ նոյնիսկ այսօր բացուին մեր վարժարանները, մեր ծնողներէն ակնկալել ապահովելը, նուազագոյնը յառաջիկայ երկու ամիս, կարելի չէ եւ ճի՛շդ ալ չէ: Հետեւաբար, անհրաժեշտօրէն պէտք ունինք շուրջ 250·000 տոլարի ուսուցիչներու 3 ամսականները, յետնեալ պարտքերը ու պետական յաւելումները վճարելու համար: Այս գումարին մէջ տակաւին նկատի չունինք վարժարաններու 1989 – 1990 կրթական տարեշրջանի ընթացիկ բացերը եւ այլ անակնկալներ:

4· – Կը կարծենք թէ յառաջիկայ ամիսեւ, մինչեւ բնականոն կեանքի վերսկսումը, կարիքաւոր ընտանիքներու սննդաբաշխումը պէտք է շարունակուի: Մեր տեղեկութիւններուն համաձայն շուրջ չորս հազար ընտանիք կարօտ է մնայուն օգնութեան:

Մարտ 7

ԱՌԻԹ ՄԸ

Իսի Լէ Մուլինոյի Ս. Աստուածածին Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ քարտուղարութեան բարի ուշադրութեան մը շնորհիւ, առիթը ունիմ ներկայ գտնուելու, Կիրակի, Մարտ 18-ին, Լսարանին սրահին մէջ ուր կը տօնուի Միօրեայ դպրոցին 10-րդ տարեդարձը ու նաեւ Վարդանանքը:

Հպարտութեան զգացումիս հաղիւ տիրապետած կը կեդրոնանամ հրաւէրին զոյգ յայտագրին վրայ. ի՞նչ կապ ունի դպրոցի մը տասնամեակը եւ պատմական Վարդանանքին ոգեկոչումը. ի՞նչ առընչութիւն հերոսամարտի մը եւ միօրեայ հաստատութեան մը միջեւ. բայց նախ եւ առաջ ինչո՞ւ հաւաքուիլ Մարտ 18-ին մը, երբ բոլորս քաջ գիտենք որ այն թըւականը ոչ դպրոցին կառուցման կամ բացման բուն օրն է, ոչ ալ Ֆրանսայի մէջ Հայերու համար պաշտօնական արձակուրդի օր դարձած Վարդանանց տօնը:

Վայրկեան մը մտքի կարճ ամփոփումէ մը ետք զարմանքս կը փարատի ու ինծի կը յայտնուի սեղծուած առողծուածին լուծումը. տօնն ու տարեդարձը մտերիմ կապով մը անբաժանելիօրէն կցուած են երկուքը հայ ապրելու կամքի վճռականութեան արտայայտութիւններ են միշտ վառ պահելով ազգային ինքնութեան բարձր արժանիքները:

Բնականաբար տարբեր պայմաններու տակ տարբեր ձեւերով կը դրսեւորուին. Հայրենի հողին վրայ եւ ստիպողութեան տակ կրնայ մինչեւ պատերազմին ծայրաստիճանին հասնիլ, իսկ խաղաղ երկիրներուն մէջ ծնունդ կուտայ մշակութային ու կրթական հաստատութիւններու, առաջին հերթին՝ դպրոց:

Այս պայքարներն ամէնօրեայ են, յատուկ օր մը չունին, խականն հիմքը կը կազմեն պատմութեան եւ իւրաքանչիւր ապրուած կամ վերապրուած օր յաղթանակ մըն է ։

Երկու թուական, երկու խորհուրդ, երկու բեւեռ հայրենիքէն՝ Սփիւռք, կոխէն՝ կրթութիւն, մէկ օր, մէկ յիշատակում, մի սիրտ:

ՍԵՐԺ ՊԱԼԵԱՆ

ինչքան հակառակորդի փորձից ելնող գիտակցումը, որ նրա ամէն մի հարուածին մեր կողմից կը հետեւի դաժան հակահարուած:

ՀԱՐՑ. – Ձեր վերաբերմունքը ժողովրդավարութեան նկատմամբ:

– Մարդկութիւնը իր զարգացման ընթացքում տարբեր ասպարէզներում ընտրել է ղեկավարման ձեւեր, մեխանիզմներ: Տնտեսութեան ոլորտում դա շուկան է, եւ բոլոր նրանք, ովքեր հրաժարուեցին տնտեսութիւնը կառավարելու այդ մեխանիզմից, դատապարտեցին իրենց տնտեսութիւնը քայքայման, խոչընդոտեցին իրենց երկրներում արդիւնաբերութեան եւ գիտութեան զարգացմանը, ինչպէս մենք դա տեսնում ենք կոմունիստական երկրներում: Նոյն ձեւով,այն երկիրները,որոնք հրաժարուեցին պետութիւնը կառավարելու ժողովրդավարական ձեւից, դատապարտեցին իրենց երկրները յետ մնալ միւսներից զարգացման մէջ, բերեցին խորը սոցիալական անարդարութեան եւ հակասութեան երկրի ներսում: Բայց չկայ ընդհանուր ժողովրդավարական կառավարման ձեւ, կայ յունական ժողովրդավարութիւն, ճարոնական, ամերիկեան և այլն: Համընկնելով ընդհանուր գծերով, նրանք տարբերւում են մանրամասնութիւններում եւ փոխւում են ժամանակի ընթացքում, յարմարուած լինելով տուեալ ժողովրդին եւ նրա առջեւ դրուած քաղաքական նըպատակներին: Ըստ դրա ամէն մի ժողովրդավարութիւն ունի իր սահմանները, համապատասխանեցուած ժողովրդի ապրելաձեւի աւանդոյթներին, չգրուած օրէնքներին: Ճափոնիայում, օրինակ, ժողովրդավարութիւնը սահմանափակուած է հազարաւոր չգրուած օրէնքներով, որոնք կարգաւորում են Ճափոնացու կեանքը։

Մեր ժողովուրդը երկար ժամանակ զրկուած լինելով պետականութիւնից, բաժանուած լինելով տարբեր Պետութիւների միջեւ եւ ստիպուած յարմարուելով այդ երկրների նիստուկացին, կորցրել է ընդհանուր ազգային սովորութիւնների, աւանդոյթների, չգրուած օրէնքների մի զգալի մասը եւ այդ պատճառով մեծ չափի ժողովրդավարութիւնը կարող է մահացու լինել մեր ազգի համար, փոշիացնել նրան, կտրել իրար հետ կապող, իրար նկատմամբ պարտաւորութիւններ ունենալու բոլոր թելերը: Մեզ համար շատ կարեւոր է վերականգնել մեր ազգային սովորութիւնները, կրօնական աւանդոյթները եւ բարոյականութիւնը: Դրանով պէտք է որոշուեն մեր ժողովրդավարութեան սահմանները: Հակառակ դէպքում՝ անհատների ամբոխ է եւ ոչ թէ ազգ: Յաւակնութիւն չունենալով գծել մեր ազգին պիտանի ժողովրդավարութեան եզրերը, այնուամենայնիւ նշեմ այդ եզրերից մէկը: Մեզ իրար կապող եւ մեր ազգը ընորոշող կարեւորագոյն թելը Հայոց լեզուն է: Կորցնելով մայրենի լեզուն, մենք կը դադարենք ազգ լինելուց: Հետեւաբար մեր ժողովրդավարութեան եզրը այնպիսին պէտք է լինի, որ մենք իրաւունք ունենանք պարտադրել բոլոր Հայերին խօսել Հայերէն և երեխաներին տալ միայն ազգային դպրոց: Ոչ մի ռուսական դպրոց Հայաստանի տարածքում: Ասում են՝ կարեւոր չէ ինչ լեզուով է ասում, կարեւոր է ինչ է ասում: Սուտ է, մեր ազգի համար վտանգաւոր սուտ: Առաջինը նոյնչափ կարեւոր է, ինչքան երկրորդը:

«ՀԱՅՔ» – Թիւ 4 – 5

(Շար. Ա. էջէն)

վերջ դնել լիտուանացի կամաւորներու արձանագրութեան սահմաններու հսկողութեան համար։

ՄԻԹԵՐԱՆ, որ Մուլէնի մէջ, կ'ոգեկոչէր նահանգներու ստեղծման 200-ամեակը, հոս – հոն խօսքեր նետեց, որոնք նախատեսել կուտան նաեւ իր ընկերները, Կիրակի օր 7 / 7 յայտագրէն։ Եթէ, ըստ, ընկերվարականները չահին 1993-ի երեսփոխանական ընտրութիւնները, Ռոքար ամէնէն լաւ դիրքին վրայ է իրեն յաջորդելու համար։ Ֆապիուսի մասին, հագիւ ձեւական քաջալերանք մը։ – «Կազմակերպիչի մեծ տաղանդ ունի, բայց մարդ մըն է որ ժամանակի պէտք ունի, տառապելու պէտք ունի, ծե – րանալու պէտք ունի»։ «Աստուած» իրենները ճանչցաւ, ըստ երեւոյթին եւ իր արտայայտութիւնները, անպայման յանկարծակի սէր եւ համակրութիւն չեն Ռոքարի հանդէպ, որքան՝ պատժական խօսքեր, այն «աճապարողին» որ այդքան ողբալի պատկեր մը պարզել տուաւ Ռէննի համագումարին։

ՄԱՐՏԻՆԻ Նուսայպին գաւառակին մէջ քիւրտ մարտիկներու եւ ապահովութեան ուժերու բախումը պատճառ դարձած էր չորս հոգիի մահուան։ Դէպքերու առաջքն առնելու համար փողոց ելլելու արգելք ու լուսարգել յայտարարուած էր։ Տըրջանը հագիւ հանդարտած, Զորեքշաբթի երեկոյեան ժամերուն, գինեալ խմբակ մը էլազըղի մէջ երկաթ – քրոմի աշխատանոցին անձնակազմը փոխադրող հանրակառքերու ճամբան փակած է։ «Ահաբեկիչները» ինքնութեան քննութիւն կատարած ու բանուորներու խումբէն առանձնացուցած են տասը ճարտարագէտները. ապա զանոնք իրենց հետ առնելով խոյս տուած են։ Մէկ հոգի միայն կրցած է փրկուիլ ու վերադառնալ, իսկ միւսները անմիջապէս գնդակահարուած են տեղւոյն վրայ։ Քիւրտ չարքայինները թռուցիկներ ցրուած են որոնց վրայ ըսուած է թէ «արդար է սպանութիւնը բոլոր անոնց, որոնք երկրին ստորգետնեայ հարստութիւններէն բաժին չեն հաներ ժողովուրդին»։ Թուրքիոյ զանազան համալսարաններուն մէջ ալ զանազան ցոյցեր ու բախումներ տեղի ունեցած են։

ՂԱԶԱԽՍՏԱՆԻ մայրաքաղաք Ալմա Աթայէն Մոսկուա հասած խումբ մը մեսխեթցի Թուրքեր ցոյց մը կատարած են Թուրքիոյ դեսպանատան առջեւ։ Գանգատելով ղազախ ժողովուրդին հալածանքէն, անոնք խնդրած են որ Թուրքիա տէր կանգնի իրենց ու արտօնէ որ իրենցմէ գոնէ 100 – 150 ընտանիք Թուրքիա գաղթէ։ Թրքերէն ու ռուսերէն պաստառներով Թրքական դրօշակներով կատարուած ցոյցը քանի մը ժամ տեւած է։

ԱՆԳԱՐԱՅԻ, Պոլսոյ եւ Մալաթիայի մէջ յետադիմական – կրօնամոլ կազմակերպութեան մը 33 անդամները ձերբակալուած են, երկրին լաիք վարչաձեւը տապալելու ծրագիրներ պատրաստած ըլլալու ամբաստանութեամբ։ Խուզարկութիւններով երեւան հանուած է նաեւ կարեւոր քանակութեամբ զինամթերք։ Կազմակերպութիւնը պատասխանատու կը նկատուի վերջին շրջանի կարգ մը սպանութիւններուն։ Ձերբակալուածներուն մէջ կայ նաեւ Իրանցի մը։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԸ

Հինգշաբթի օր, Մարտ 22-ին, Փարիզի խորհրդային դեսպանատունը ընդունելութիւն մը կազմակերպած էր, յանուն Հայաստանի (Գերագոյն Խորհուրդին եւ կառավարութեան) շնորհակալութիւն յայտնելու համար Ֆրանսայի թէ Հայ կազմակերպութեանց եւ անհատներու, որոնք իրենց օժանդակութիւնը բերին Հայաստանի երկրաշարժի օրէն ցայսօր, եւ զանոնք պարգեւատրելու ոգեկոչման յատուկ մետալներով։

Շնորհակալութեան խօսք արտասանած է դեսպանը, խօսք առած են նաեւ Հայ Կաթողիկէ առաջնորդը՝ Գրիգոր Եպիսկոպոս եւ Ֆրանսայի Արտաքին նախարարութեան ներկայացուցիչը։

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ

ԱԼՖՈՐՎԻԼ. – Կարապետ Պալեան, 200 փրանք։

CROIX BLEUE
DE SEVRAN - LIVRY
Section Dirouhi Missakian

Musiques, Chants et Danses d'Arménie

30 jeunes artistes
du Palais des Pionniers et d'Ecoliers
«Ghougas Ghougassian»
Mardi 27 Mars à 20 h 30
à la Salle des Fêtes de Sevran

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Սէն Ժեռմի Ս. Սահակ – Մեսրոպ եկեղեցւոյ Թաղականութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է փոխան ծաղկեպսակի հետեւեալ նուիրատուութիւնները Վահէ Մերտինեանի մահուան առթիւ. – «Պառ Թոնէլ»ի բարեկամները 880 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Փիէր Մակարեան, Պ. Փոլ Գասպարեան, Տէր եւ Տիկին Արփի Մինասեան, Պ. Ժագ Չէքճեան, Տիկին Իմաստուհի Չէքճեան, Այրի Տիկին Սիրարփի Մարգարեան եւ զաւակները, Ռոպէր Պօյաճեան, Շարլ Պօյաճեան 200-ական Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ժանօ Զարուկեան, Տէր եւ Տիկին Ռօժէ Շէհրիեան, Տէր եւ Տիկին Հայկ Մկրտիչեան, Տէր եւ Տիկին Սարգիս Թուլթեան, Տէր եւ Տիկին Արթօ Տէր-Մինասեան, Ջիֆթէեան ընտանիք, Տէր եւ Տիկին Պերճ Կարապետեան, Տիկին Չէքիչեան, Տէր եւ Տիկին Ժորժ Գասպարեան, Ջիֆթէեան, Տէր եւ Տիկին Գրիգոր Հօթօթեան 100-ական Ֆր., Մինասեան ընտանիք եւ Տէր եւ Տիկին Վարուժան Անտոնեան 100-ական Ֆր. Հայաստանի որբերուն։ Տիկին Սիրվարդ Կէտիկեան (Նիս), Պ. Արման Թէրզիեան, Տէր եւ Տիկին Ժագ Ասարլըղեան 100-ական Ֆր. Դպրոցին։

SALON DU LIVRE
PARIS
GRAND PALAIS

du samedi 24 au mercredi 28 mars
Un Stand spécial
«ARMENIE»
MAISONS D'EDITIONS
EDITEURS ARMENIENS
venus de différents pays
présenteront leurs publciations relatives
à l'Arménie

ՖՈՒԹՊՈԼ

ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՇՐՋԱՆ

ԱԽՈՅԵՆԱԿԱՆ ՄՐՑՈՒՄՆԵՐ

Սէն Թ'Անթուան Հ. Մ. –– Կափ 1 – 1։
Սէն Թ'Անթուան դասաւորումին վերջինն է. անկումը անխուսափելի կ'երեւի քան մրցումներէ վերջ։ Կը մնան 8 խաղեր, լիկի պատւոյ դասակարգի այս ախոյենութեան ի հաշիւ։
Օպանեը — Հ.Մ.Ը.Մ. Արծիւ 2 – 0։
Անակնկալ պարտութիւն մը Հ.Մ.Ը.Մ.ի համար՝ որ սակայն առաջատար է միշտ, փրոմոսիոն տ'Օննէօր Բ.–ի իր խմբակին մէջ։
Փրովանսի Ա. դասակարգի ախոյենութիւն Մէյրէօլ – Հ.Մ.Ը.Մ. (2) 1 – 1, Ս.Մ.Ի.Ք. — Սէն Թ'Անթուան (2) 4 – 3։

Վ. Մ.

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Մարգրիտ Գրիգորեան իր հօր մահուան (Պուլկարիա) 16րդ տարելիցին ի յիշատակ կը նուիրէ 600 Ֆր. Ֆրանս. Բժշկական Միութեան (Իւմաֆ), 200 Ֆր. Փարիզի Ս. Յովհաննէս –Մկրտիչ Եկեղեցւոյ (ըստանալ «Յառաջ»էն) եւ 200 փրանք «Յառաջ»ին։

⁂

ՏԷՍԻՆ. – Տէր եւ Տիկին Յովհ. Հարէլեան իրենց սիրեցեալ սանամօր՝ Արշալոյս Մաղաքեանի մահուան առթիւ փոխան ծաղկի 300 Ֆր. կը նուիրեն «Յառաջ»ի։

ՄԱՐՍԷՅԼ

ՀՍԿՈՒՄ

Մեծ Պահքի հսկումի արարողութիւններ Հարաւային Ֆրանսայի Հայց. Առաքելական եկեղեցիներուն մէջ,
նախագահութեամբ՝
ՅԱԿՈԲ ԵՊԻՍԿ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ-ի

Մեծ Պահքի Հսկումներ

Երեքշաբթի, Մարտ 27,
Լա Սիոթա, Ս. Կարապետ Եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՄԱԿԱՐ ՔՀՆՅ. ՆԱՃԱՐԵԱՆ

Հինգշաբթի, Մարտ 29,
Սէն Թ'Անթուան, Ս. Թադէոս – Բարթողիմէոս եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՆՇԱՆ ՔՀՆՅ. ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

Երեքշաբթի, Ապրիլ 3,
Քամփ. Ֆրէզ, Ս. Կարապետ եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՄՈՎՍԷՍ Ա. ՔՀՆՅ. ՔԱԼԷՆՏԷՐԵԱՆ

Հինգշաբթի, Ապրիլ 5,
Սէն Լու, Ս. Գէորգ եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՏԱՐՕՆ Ծ. ՎՐԴ. ՃԷՐԷՃԵԱՆ

ՄԱՐՍԷՅԼ

ԱՊՐԻԼԵԱՆ ՈԳԵԿՈՉՈՒՄԻ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԵԱՆՑ ՇԱՐՔԻՆ ՄԷՋ

ՀԱՆԴԻՍԱՒՈՐ ՁԱՅՆԱՒՈՐ ՊԱՏԱՐԱԳ

Ապրիլ 24, ժամը 16-ին՝

Eglise St. Vincent de Paul (Réformés)

Կը պատարագէ՝
Ֆրանսայի Հայ Կաթողիկէ Առաջնորդ
ԳՐԻԳՈՐ ԵՊԻՍԿ. ԿԱՊՐՈՅԵԱՆ

Կը քարոզէ՝
Մարսէյլի Արքեպիսկոպոս՝
ԳԵՐՊ. ՔՈՖՖԻ

Ս. ՅԱԿՈԲ – ԼԻՈՆ

Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ ՄԵԾ ՊԱՀՔի ամբողջ շրջանին Չորեքշաբթի երեկոները ժամը 5-ին, ՀՍԿՈՒՄի խաղաղական եւ հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին հետեւեալ ժամանակացոյցով.

Մարտ 28, Չորեքշաբթի, ժամը 5-ին։

Ապրիլ 4, Չորեքշաբթի, ժամը 5-ին։

Իսկ Արեւագալի ժամերգութիւնները կը կատարուին Մեծ Պահքի Կիրակիներուն պատարագէն առաջ։

Ժամանակացոյց Կիրակիի արարողութեանց՝

Սկիզբ ժամերգութեանց ժամը 8.45-ին։
Սկիզբ Արեւագալի ժամը 9.45ին։
Պատարագ ժամը 10.30ին։
Քարոզ եւ Հոգեհանգիստ ժամը 11.45ին։

ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ Զ ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ Զ ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ

SAISON 89/90
DE LA QUATRA

SALLE GAVEAU - 17e ANNÉE

Vendredi 6 avril à 20 h. 30	CYCLE MUSIQUE DE CHAMBRE QUATUOR A CORDES CHILINGIRIAN - KARINE GEORGIAN Franz SCHUBERT - Ludwig BAZIL - Jacques CASTEREDE
Prix des Places	150 - 120 - 80 F - ETUDIANTS, C.V. 50 F Pour les 3 manifestations exceptionnelles «Nuit de la Quatra» 400 - 240 - 120 F - Etudiants, C.V. 80 F
Abonnement annuel pour 8 manifest.	1000 - 750 - 500 F - ETUDIANTS, C.V. 350 F Libeller les chèques à l'ordre de l'Association QUATRA : 3, rue des Saints-Pères - 75006 Paris - Tél. 42.60.74.78

ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ Զ ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ Զ ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ

Meubles Ghazarian

4.000 m² de mobiliers présentés en ambiance

Z.I. Vitrolles à 20 km de Marseille tél. : 42. 89. 27. 47

"Բացառիկ զեղչ «Յառաջ»ի բաժանորդներուն"

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» 83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935 SIRET : 51027317 A R.C. Paris

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ 27
MARDI
27 MARS
1990

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48 00 06 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E
ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 800 Ֆ. — Վեցամսեայ : 410 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.100 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
950 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

LE NUMERO : 4,00 F

65ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 17.240 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 65e ANNÉE — No 17.240

ՄԻԹԵՐԱՆ.- «ԿՐԱԿ ՉԿԱՅ»

Շատ բան կը սպասուէր Նախագահ Միթերանի ելոյթէն, Կիրակի օր, 7/7 յայտագրէն, որու համար շեշտուեցաւ թէ ժամադրութիւնը առնուած էր 12 օր առաջ, այսինքն՝ հետեւանք չէր Ռէննի ձախող համագումարին:

Միթերան կ՚ընդունի որ ցաւած է պատահածին համար, բայց, պէտք չէ չափազանցել, ի վերջոյ «կրակ չկայ»: Կը յիշէ որ այլ համագումարներ ալ, ներառեալ Էփինէ, որ այնքան համբաւ կը վայելէ այսօր, դիւրին չէր անցած: Ընկերվարական ճակատի մասին, իր գլխաւոր խօսքերը, անգամ մը եւս կը ձգտէին այն տպաւորութիւնը թողուլ, որ կ՚ուզէ միշտ «վերը» մնալ: Այն օրը հիմնած կ՚ըլլայ ընկերվարական կուսակցութիւնը, կ՚ըսէ, երբ ան կրնայ իրեն պէտք չունենալ: 9 տարի է որ հեռացած է կուսակցութենէն: Գահաժառանգ չունի, բայց, առարկայական վերլուծում մը կայ: Եթէ 1993-ին ընկերվարականները շահին ընտրութիւնները, պարզ է որ նախարարապետը լաւագոյն դիրքը կ՚ունենայ նախագահական ընտրապայքարին համար: Անոնք որոնք կ՚աճապարեն տկարութիւն ցոյց կուտան, եթէ արկած չպատահի, ինք դեռ 5 տարի պաշտօնին գլուխն է: Ներքին քաղաքականութեան համար, կը թելադրէ կառավարութեան որ դարմանէ ընկերային անհաւասարութիւնները, քանի որ 1981-էն ի վեր, հարուստները աւելի հարստացան եւ աղքատները՝ աւելի աղքատացան: Դժգոհ է նաեւ բնակարաններու վարձքերու վիճակէն: Արտաքին ճակատի վրայ, մտահոգ չէ Գերմանիոյ վերամիացումէն, քէն չկայ Գերմանիոյ եւ Ֆրանսայի միջեւ: Լիթուանիոյ համար, կ՚ընդունի որ անոր իրաւունքը խնդրոյ առարկայ չի կրնար ըլլալ, բայց ան մաս կը կազմէ Խորհրդային Միութեան եւ ուրեմն հարց մը կը ծագի Կորպաչովի համար, կ՚ըսէ Նախագահը, ու կը շարունակէ. – «Հարց մը, որ կը վերաբերի ոչ միայն պալթեան երկիրներուն, այլեւ բոլոր միւս երկիրներուն, որոնք «կ՚եփին», իրենց անկախութիւնը կը պահանջեն: Կ՚երեւակայեմ խորհրդային ղեկավարութեան ներկայացած այն ահաւոր հարցերը: Մեր դերը իւղ լեցնել չէ կրակին վրայ»:

Ինչպէս միշտ, այս անգամ ալ Միթերանի գլխաւոր ջանքն էր հանդարտ ուժ մը ցոյց տալ, մանաւա՛նդ կոլեան ինքնավստահութիւն մը, երբ կ՚ըսէ. – «Պատմութիւնը սարսափազդու չէ, երբ տիրապետելու կարողութիւնը կը զգաս», կը նշանակէ, ինչպէս դիտել կուտայ, Սերժ Ժիւլի, այդ կարողութիւնը ունիմ:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՀՈՒՆԳԱՐԻՈՅ ընտրութիւններու արդիւնքը դեռ չէր տրուած Երկուշաբթի առտու, բայց արդէն իսկ հաստատ էր, որ կեդրոն – աջը ջախջախիչ մեծամասնութիւն մը կ՚ապահովէ: Ազատ առաջին ընտրութիւններն են 1947-էն ի վեր: Յատկանշական է, որ ինչպէս արեւելեան Գերմանիա (թէեւ հոն որոշ պատճառներ կային), «վերանորոգուած» համայնավար կուսակցութիւնները նուազագոյն յաջողութիւն մ՚իսկ չեն արձանագրեր:

ԿՐԵՄԼԻՆԻ եւ Լիթուանիոյ միջեւ ջլամարտը կը շարունակուի: Խորհրդային զօրքը երկու շէնքեր գրաւած ու տեղաւորուած է Վիլնիուս, մինչ լիթուանացի երեսփոխանները արտակարգ իրաւասութիւններ տուած են Ուաշինկթընի եւ Վատիկանի իրենց ներկայացուցիչին, այն պարագային, երբ «Լիթուանիա կարելիութիւն չունենայ ազատօրէն գործելու եւ արտայայտուելու»: Էստոնիոյ մէջ, Համայնավար կուսակցութիւնն է որ իր ան-

(Շար.ը Դ. էջ)

ՄԵԾ ԴԵՐԱՍԱՆՈՒՀԻԻ ՄԸ՝

ԱԼԻՍ ՍԱՓՐԻՉԻ ՄԱՀԸ

Հեռատեսիլն է, մասնաւորաբար, որ ժողովրդական դէմքի մը վերածեց Ալիս Սափրիչը, որ հակառակ ապերախտ Փիզիքականի մը, կրցած էր ինքզինքը պարտադրել, որոշ կեցուածքով մը, վայելչութեամբ մը, հպարտութեամբ մը:

Բնիկ պոլսեցի, այս Հայուհին, կանուխէն Եւրոպա եկած (Պրիւսէլ) դառնութեամբ կը խոստովանէր թէ մանկութիւն չէր ունեցած: Զարգացած, Ֆրանսական մշակոյթի սիրահար հայրը խաղալիկ մը եղած է, պատճառ դառնալով ընտանիքին ապրուստի դժուարութեանց: Ալիս, վճռած է դերասանուհի դառնալ, ու կ՚երթայ Փարիզ եւ կը մտնէ քոնսերվաթուառ: Այդ երիտասարդական տարիներէն կը յաճախէ Սէն – Ժերմէն տը Փրէի հանդիպման ծանօթ վայրերը, մանաւանդ՝ Ֆլոռ: Կիյոմ Հանօթոյի հետ իր ամուսնութիւնը, 1950-ին, իր կեանքի կարեւոր թուականն է եւ բաժանումն ալ շատ դառն հետքեր պիտի ձգէ իր սրտին խորը: Գիտակցելով հանդերձ թէ դժուար է կնոջ մը համար, յաջողիլ թէ՛ ասպարէզը, թէ՛ անձնական կեանքը, չէր կրցած մխիթարուիլ այդ հաստատումով եւ իր յուշերուն թէ յայտարարութեանց մէջ, երբեք չէր կրցած քօղարկել այդ ցաւը: Կիյոմ Հանոթոյի հետ իր ամուսնութիւնը օժանդակեց նաեւ իր ասպարէզին, քանի փաստաբանը վերածուած էր թատերական եւ հեռատեսիլի քննադատի:

Հաւանաբար, յիշողութիւններու մէջ, աւելի դրոշմուած մնայ Ֆոլքոշը (Վիփէռ օ փուէն) քան Ֆետրի՝ Խոնոր: Արդարեւ, որքան ալ մեծ ըլլար դերասանուհիի իր տաղանդը, որոշ դերեր աւելի կը վայելէին իրեն, կամ աւելի հարազատ կը թուէին իր խառնուածքին քան ուրիշներ՝ Պալզաք, Մոլիէր, Հերվէ Պազէն աւելի քան՝ Ռասին:

Մեծ տիկին մըն էր, Ֆրանսացիք կ՚ըսեն՝ Լա Սափրիչ, զոր չենք կրնար հայերէնի թարգմանել յօդը, արհեստի վերածելով իր անունը: Հակառակ սակայն իր խիստ արտայայտութեան, հանդուրժողական բնաւորութիւն մը ունէր եւ երբեք բարկութիւն ցոյց չէ տուած Թիէրի Լը Լիւռոնի (անցեալին) կամ Ֆիլիփ Պուվարի (այսօր) կատակներու եւ ծաղրանկարներուն: Մաս կը կազմէր, ինչ որ մկրտուած է «le tout-Paris»ի եւ ընտանի դէմքն էր այդ շրջանակներուն:

Աւելի քան բեմը, հեռատեսիլն է, որ սուգի մէջ է այսօր, եւ նախախնամական կարելի է նկատել, իր վերջին երեւումը, վերջին դերով, Քաթրին տը Մետիսիս, մահուան անկողնին մէջ:

Համբաւաւոր էր իր ծխամորճով, տիրապետող կերպարանքով, որոշ գոռոզութեամբ:

73 տարեկան էր եւ քանի մը շաբաթ է արդէն շնչառութեան անհանգստութիւններ ունէր, բայց մերժած էր հիւանդանոց փոխադրուիլ եւ իր բնակարանին մէջն է, քրոջ աղջկան հոգածութեան տակ, որ գոհ կ՚երթար սրտի տագնապի:

Գիտէր որ հիւանդ էր, եւ բայց միշտ տէրը մնաց իր իւմուրին եւ երբ իրեն դէմ ծաղրանկարները չափազանցուէին (շրջան մը քէն ալ ըրաւ Թիէրի Լը Լիւռոնի հետ), խոր վիրաւորանքով մը կը հակադդէր՝ «մէկ ոտքս արդէն գերեզմանն է, պիտի չթողում որ միւսին վրայ կոխեն»:

Նախագահ Միթերան, ձէք Լանկ ոգեկոչեցին մեծատաղանդ դերասանուհին, բեմադիրներ եւ հեռատեսիլի թէ բեմի ծանօթ դէմքեր, բոլորն ալ իրենց հիացումն ու յարգանքը կ՚արտայայտեն:

Չորեքշաբթի առտու, ժամը 10.30-ին օրհնութիւն մը կը տրուի Սէն – Ժերմէն տէ Փրէի Եկեղեցին:

ՕՏԱՐ ՄԱՄՈՒԼ

«LIBÉRATION»

ՄԱՐԴԻԿ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

Մարտ 24-ի իր թիւին մէջ, «Լիպերասիոն» չորս էջ նուիրած էր Հայաստանի: Լրագրողը՝ Մարք Քրավէց, Փետրուարին եղած է Հայաստան եւ իր մանրամասն ու հետաքրքրական թղթակցութիւնը հրատարակած է «Աշխարհի բժիշկներ»ու օժանդակութեամբ:

Խմբագրական ներկայացում մը հակիրճ կերպով կը յաջողի տալ ժողովուրդի մը ամբողջ ճակատագիրը: Հոն կ՚ըսուի. – «Երկիր մը չէ, այլ ցաւատանջ երազ մը, հազարամեայ ուտոպիա մը, որու բնակիչները կ՚ապրին մոլորակը, Հայաստանի խորհրդային Հանրապետութեան 29.800 քառակուսի քիլոմեթրէն դատ: Հող մը, ուր անցեալը յաճախանք մըն է որեւէ կարելի ապագայ, չկարենալով անոր երաշխաւորն ըլլալ: Հայկական յիշողութիւնը միայն Երեւանի Մատենադարանին ձեռագրերուն մէջ չէ արձանագրուած, հիմնայատակ վանքերուն մէջ է, յարատեւօրէն ջնջուած հետքերուն «Թուրքերուն» կողմէ, Նախիջեւան թէ Ազրպէյճան, Ստալինի գծած սահմաններուն միւս կողմը եւ որոնց գինը դեռ կը վճարէ Կորպաչով:

Փրկուած ըլլալու առաջին ցեղասպանութենէն, Հայերը կը շարունակեն ապրիլ պաշարուած, Ի՞նչպէս յաղթահարել անցեալի ուրուականներուն, երբ Սումգայիթի եւ Բաքուի պոկրոմները, Մոսկուայի փոփոխական երկրաչափութեան քաղաքականութիւնը Կովկաս, 1988 Դեկտեմբերի երկրաշարժի պաղթականներու ողբերգութիւնը կը շարունակեն սնուցանել մղձաւանջին»...:

Ու Քրավէց կը մխրճուի Հայաստանի առօրեային ծոցը, սկսելով, անշուշտ Տեխնիկայի տունէն, ուր է կեդրոնատեղին Հ.Հ.Շ.-ի, որ կ՚ըսէ. – «Ղարաբաղ Կոմիտէէն ետք ներկայացուցչական հայկական իսկական առեանն է: Հակիշխանութիւն, վաղուան իշխանութիւն, դժուար է ըսել, բայց, եթէ գոյութիւն ունի, միակ իշխանութիւնը հոս է»: Կը նկարագրէ մթնոլորտը, կը նկարագրէ մանաւանդ Խաչիկ Ստամպոլցեանը մարգարէի իր մօրուքով: «Գթութեան» հիմնադիրն է որ կ՚ըսէ լրագրողին. – «Լենինէն Ստալին անապրելի հանրապետութիւններ ստեղծեցին հողամասեր փոխանակելով, փոքրամասնութիւններ տեղաւորելով, ամէն ինչ ընելով, որպէսզի ժողովրդավար ոչ մէկ ընթացք կարելի դառնայ»:

Քրավէց կը հանդիպի զանազան տղոց, երբեմն տարբեր հոսանքներու պատկանող, բայց, նոյն կրակով ապրող ու՝ նոյն դառնութեամբ: Ազգային ոգին ու յուսահատութիւնը կը գոյակցին Լենինականէն՝ Սպիտակ «Սպիտակի ճշմարտութիւնը այսօր՝ իր գերեզմանատունն է»: Այս մէկ տողով ամէն բան ըսած է:

Օտարը կը զարմանայ, երբ կը լսէ. – «Վատթարագոյն շրջանը, անցեալը չէ, հիմա՛ է: Անցեալին, Ստալինի օրով, աւելի լաւ էր, ոչինչ գիտէինք»: Ո՞ւր պէտք է հասնի սրտի մը լեղին, նման խօսք ըսելու համար: Լենինականի Ֆրանսերէնի ուսուցչուհին կը խօսի վերապրող ու մեռած իր աշակերտներուն մասին: Կեանքը կը շարունակուի կամ՝ անոր նմանող բան մը:

Իրատեսները կը հաստատեն թէ սուփոզականը՝ տնտեսութիւնն է, ան է որ կրնայ անկախութեան ճամբան բանալ: Կան, անշուշտ, խոչընդոտներ՝ ծով չկայ, երկաթուղին Ազրպէյճանէն կ՚անցնի, քրիստոնեայ երկիր մը շրջապատուած մահմետական դրացիներով: «Անկախ Հայաստանը, կրնայ նմանիլ Իսրայէլի եւ Պաղեստինի հարցին»: Ո՞ր մէկուն: «Երկուքին ալ, մէկուն դիրքը կ՚ունենանք, միւսին՝ հարցերը»:

Այս ամփոփ արձագանգը չի կրնար տալ թղթակցութեան մը ամբողջ պատկերը: Ինչպէս ըսինք սկիզբը, Քրավէց լաւ ըմբռնած է Հայաստանի այսօրը եւ լաւագոյնս կը փոխանցէ ընթերցողին:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԶՈՀԵՐ՝ ՄԵՂՐԻ

ՀՐԱՅԱՆԱՁԳՈՒԹԻՒՆ ՍԱՀՄԱՆԱՅԻՆ ՇՐՋԱՆՆԵՐԸ

Մթնոլորտը լարուած է գլխաւորաբար սահմանային շրջանները եւ փոխ-հրաձգութիւնը կը շարունակուի: Կիրակի օր, հեռատեսիլ թէ մամուլ չեշտակի կերպով արձագանգած են Հայերու կողմէ կատարուած յարձակումներու, որու հետեւանքով 7 Ազրպէյճանցիներ սպաննուած են: Նոյեմբերեանի շրջանը պատահած այս միջադէպը իրականին մէջ, Ազերինեու նախայարձակման պատասխաններ եղած են: Ազրպէյճանցիք սկսած են բոլոր անցնող կառքերու վրայ կրակ բանալ ինչ որ պատճառ դարձած է ինքնապաշտպանութեան: 2 հայ վիրաւոր կայ:

Շատ ցաւալի դէպք մը պատահած է Մեղրի անցեալ Հինգշաբթի օր, Մարտ 22-ին, երբ 2 ռումբերու պայթումի հետեւանքով երկու հայ երիտասարդներ մեռած են, չորս ուրիշներ ալ վիրաւորուած, որոնցմէ մէկը՝ շատ թեթեւ: 2 մեռեալներն են՝ Կարէն Աւետիսեան եւ Վարդան Յովակիմեան, որոնց թաղումը կատարուեցաւ Կիրակի օր: Երեք վիրաւորներն են՝ Սմբատ Յակոբեան (ՀՀՇ-ի վարչութեան անդա՛մ, արձանագործ), Լեւոն Գալստեան եւ Նուէր Զախոյեան, որոնք հիւանդանոց փոխադրուած են, Երեւան:

***

Հայկական յարձակման մասին, քանի մը տող կար Լիպերասիոնի մէջ (Մարտ 26), ուր կ՚ըսուէր թէ «հայ մարտիկներու խումբ»ի մը կողմէ յարձակում մը գործուած է Ազրպէյճանի երեք գիւղերու վրայ եւ 9 մեռեալ կայ, ըստ ԹԱՍ-ի: Յարձակողները կրակի տուեր են ութ տուներ եւ անոնցմէ մէկուն մէջ, նոյն ընտանիքէ մը 5 հոգի մեռած են: Ոստիկան մըն ալ մեռած է պաշտօնին գլուխը, ուրիշ մըն ալ վիրաւորուած է:

***

Թուրք մամուլը եւս կ՚անդրադառնայ այս յարձակումին տալով նաեւ գիւղերուն անունը. Փիրիլի, Այրըմ եւ Զայլը:

Մարտ 25-ի «Թէրճիւման» օրաթերթը կ՚արձագանգէ ԹԱՍ գործակալութեան մէկ լուրին, որու՛ն համաձայն ՀՀՇ-ի վարչութեան ու Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդի նախագահութեան անդամ Ռոբեր Քոչարեան հետեւեալ տեղեկատուութիւնը կատարած է. «Ղարաբաղի մարզային խորհուրդը որ վերսկսած է աշխատանքը, Մարտ 27-ին պիտի ունենայ ա. նիստը, որուն ընթացքին հաւանական է որ մարզը անկախութիւն հռչակէ»:

Նոյն աղբիւրը կ՚ըսէ նաեւ թէ Ղարաբաղի բնակչութեան մեծ մասը կը հաւատայ որ մարզը արդէն տիրացած է անկախութեան ու կը մնայ յաջորդ քայլը առնել. այդ մէկը պիտի ըլլայ անկախութիւնը հիմնաւորել իրաւագիտական պետնին վրայ:

***

«L'EVENEMENT DU JEUDI»

ԽՕՍՔԸ ՀԱՅԵՐՈՒՆ

Շաբաթաթերթին վերջին թիւին (Մարտ 22 / 28) ընթերցողներու բաժինը նուիրուած է հայկական նամականիի մը: Ժ. Ֆ. Քահնի Յունուար 25-ի խմբագրականն է, որ բաւական ընդվզում յառաջ բերած էր Հայերու մօտ: Փաթրիք Տօնապետեանի նամակէն առնուած հատուածը հակիրճ կերպով առաւելագոյնը կ՚ըսէ:

ԱՄԷՆՈՒՆ ԹԷՈԴԻԿԸ

ՇԱՀԱՆ ՇԱՀՆՈՒՐ

ԽՄԲ. – Ապրիլեան 75ամեակի նախօրեակին, քանի մը օրէն, թերթօնի բաժնին մէջ, կը սկսինք հրատարակութիւնը Թէոդիկի խիստ շահեկան աշխատասիրութեան, որ դժբախտաբար անաւարտ, բայց եւ այնպէս կարեւոր վկայարան մըն է հայ հոգեւորականութեան ապրած գողգոթային, ապրիլեան Եղեռնի ընթացքին: Այս յուշագրութիւնը՝ «Գողգոթա» լոյս տեսաւ 1980–ական թուականներուն Պոսթընի «Պայքար»ի մէջ (այն ատեն՝ օրաթերթ), ապա որպէս «ՌԱԿ»ի մատենաշար:

Նախքան հրատարակութիւնը, ստորեւ լոյս կ'ընծայենք Շահան Շահնուրի (որու մօրեղբայրն էր Թէոդիկ) «Ամէնուն Թէոդիկը» գրութիւնը, որ լաւագոյնս կը ներկայացնէ Թէոդիկը եւ «Գողգոթա»ին... գողգոթան: Աւելորդ չէ թերեւս յիշել, որ այս գրութիւնը նախքան այս խորագրին տակ մաս կազմելը «Բաց Տոմարը»ին («Յառաջ» մատենաշար, 1971), լոյս տեսած է *«Զոյգ մը Կարմիր Տետրակներ»* խորագրին տակ 1967–ին («Շիրակ» ամսագրի հրատարակութիւն): Ինչպէս գրեթէ իր բոլոր գրութիւններու պարագային, Շահնուր այս մէկն ալ վերանայած ու վերամշակած է: Միշտ դժգոհ, ծայրայեղօրէն բծախնդիր իւր իրեն հանդէպ, ձգտելով լաւագոյնին, չըսելու համար կատարեալին, ան կ'ըսէր արդէն. – «Եթէ ունիմ յստակ ճանաչումը այն ամէն ինչին որ գրչիս տակ գտաւ իր ճշգրիտ արտայայտութիւնը, ունիմ նաեւ յոռի միտումը գրութեանս թերիները տեսնելու եւ անոնց թողած աւերը նախընտրաբար մեծցնելու» («Վաղը», 1971):

Գողգոթա էր տխրալուր Թէոդիկի վերջին ուսումնասիրութեան, որ իբր նիւթ ունէր Հայ Հոգեւորականութեան կորուստը, Մեծ Եղեռնի տարիներուն:

Սպաննեցին մեր Տէր Հայրը: Հազարամեայ ծերունին յօշոտեցին խաչին առջեւ թէ անոր վրայ, կուտակուած ոխով եւ անլուր վայրագութեամբ: Անպաշտպան էր մեր երէցը, ինչպէս որ անպաշտպան էր իր հօտը: Թէ ի՛նչ տուրք վճարեց մեր կղերը թրքական մոլուքին, ահա ա՛յդ է որ պատմել կը փորձէ Թէոդիկ իր Գողգոթայով:

Գիրքը խմբագրուեցաւ Սկիւտարի մեր տանը մէջ: Անոր ձեռագիրը յանձնուեցաւ Տէր – Յովհաննէսեանի մամուլին եւ տպագրուած առաջին պրակը, որ յառաջաբանը կը պարունակէր, եկաւ հանգչիլ մեր գրասեղանին վրայ: Կարգի մտած էր յաջորդը:

Աչքիս առջեւն է ան, այդ առաջին պրակը, յաճախանքի մը պէս: Ամառնային գիշերն էր անդորր եւ խորասոյզ: Սենեակին բոլոր պատուհանները բաց էին, կրկնակ վարագոյրները մեկուսի հանգրճուած եւ լամբարին լոյսը՝ ճաճանչաւէտ: Սաղարթախիտ ծառը որ կը բարձրանար դիմացի մայթին վրայ, ստացած էր թաւշեայ մութ կանանչ տերեւներ: Մեր գործին մէջ խորասոյզ եւ անով կլանուած, չլսեցինք թէ դուռը կը բացուի մեր ետեւ, յուշիկ. «Խե՞նթ էք՝ ինչ էք... մարեցէ՛ք սա լոյսը»:

Պատուէրը ուշ էր: Փողոցի մերձակայ անկիւնադարձը պատճառ եղած էր, որ Թէոդիկ եւ ես չլսէինք թուրք ամբոխին յառաջխաղացումը: Երկուքս մնացինք արձանացած: Ես իմ բարձունքէն (ոտքի էի) կը տեսնէի կարմիր դրօշակներուն կատարը միայն, անխուսափելի մահիկովը ցցուն: Շարասիւնը անցաւ – գնաց, մարտական երգի մը դոռ կշռոյթով: Պահ մը եւս լսեցինք ոտքի դոփիւնը, անկարգ սալաքարերուն վրայ: Եւ յետոյ՝ ոչինչ: Թուրքերը կուգային լեռնային շրջաններէն, այսինքն Զամլըճայի կողմերէն, երթալ իրենց հարազատներուն հետ տօնելու համար քէմալական վերածնունդը: Անոնք գիտէին թէ ի՛նչ տեսակ Հայ մը հակած կը մնայ ուսումնասէր լամբարին տակ, բայց մենք այնքա՛ն արհամարհելի տարր էինք իրենց աչքին, որ չարձակեցին ո՛չ քիչով, ո՛չ լուտանք: Միջոցին մէջ կը յառաջանար աւեծուփ երգը յաղթանակի:

Գիշերն անցաւ, Յետոյ ուրիշ մը: Վերջնականապէս մարած էր մեր լամբարին լոյսը, եւ խորշակահար սենեակէն անհետացած էին ամէն տեսակ մատեան եւ թղթածրար: Խուճապը ստացած էր անպատմելի համեմատութիւն: Պոլիսը կը պարպուէր Հայութենէ այնպիսի պոռթկումով, ինչպէսի պոռթկումով կը պարպուի լեցուն աւազան մը որ պայթած է, եւ որուն յատակը կ'ողեվարին ձուկեր, հեւոցհեւոց նուազող ջուրին մէջ:

Երեկոյեան ճաշի նստած էինք, երբ Թէոդիկ յայտնեց թէ յաջորդ առաւօտուն իսկ խոյս պիտի տայ Պոլսէն, որբերու կարաւանի մը հետ: Մայրս սկսաւ լալ: Մեր այն հարցումին թէ ինչո՞ւ չէր խօսած աւելի կանուխ, մօրարս լսաւ որ մեզմէ ոչ ոք պիտի ուզէր ուտել, եթէ խօսէր ճաշէն առաջ: Մնացինք լուռ, վերջին սեղանին շուրջ:

Յաջորդ առաւօտուն, Թէոդիկ կարճ կապեց հրաժեշտի դժնդակ ողջագուրումները, աւելի կարճ՝ քան ինչ որ ներելի է: Մայրս պոռաց. «Ջուրս, ջուրս...»: Չէի գիտեր թէ աւանդական սովորութիւն է ջուր նետել գաղթականին ետեւէն, անոր վերադարձը արագացնելու յոյսով: Բնականաբար, դոյլ մը ջուրը արձակուեցաւ պարապին:

Այլեւս մեծցած էի հասակով: Այնքան արագընթաց որքան իմ յարաշարժ քեռիս, դժուարութիւն չունէի իրեն հետ քայլ նետելու: Եթէ հեւք կար մեր կուրծքին տակ, պատճառը յուզումն էր աւելի՝ քան թէ արտօրանքը: Գիտնալով իր տրամադրութիւնը, մերժեցի երթալ աւելի հեռու, քան Ճեմարան – Վարժարանը: Ըսի սակայն, ձեւի համար – «Մօրա՛ր, զիս ալ հետդ տար»: Իր պատասխանը եղաւ չոր ու կարուկ «չըլլար» մը: Թէոդիկ անհետացաւ: Եւ ինծի այնպէս թուեցաւ թէ ամէն ինչ դադրած էր իմաստ ունենալէ, օրը, պահը, երկիրը ուր մենք կը թափառէինք ուղեկորոյս:

Անցան տարիներ: Եւ անցաւ կեանք մը ամբողջ:

Գողգոթայի հինգ ձեռագիր տետրակները, որ ունէին սեւ լաթէ կազմ, անհետացան Փարիզի մէջ, հեղինակին մահուան վաղորդայնին (1928 Մայիս 24): Երբ ի վիճակի եղայ անձնապէս զբաղելու երկասիրութեամբ, փնտռտուքի կոչ ուղղեցի մամուլով: Կոչս մնաց անարձագանգ:

Պէտք եղաւ երկար սպասել իմանալու համար, որ Գողգոթան յանգած է Երուսաղէմի Հայոց վանքը, մութ ճամբաներէ անցնելով: Եւ սաղիմական մեր հայրերը, իրենց գլուխն ունենալով հանդերձ գրագէտ պատրիարք մը, բաւականացած էին քառասունըհինգ տարի հոգեհանգիստ կմկմալով եւ խունկ ծխելով, փոխանակ հրատարակելու եզակի գործ մը, որ բուն իսկ իրենց մարտիրոս եղբայրներուն եղերական պատմութիւնն էր, վերջապէս գործ մը, որ այլեւս կարելի չէ վերսկսիլ, քանի որ գոյութիւն չունին այն գաղթականներն ու որբանոցները ուր վկայութիւններ քաղուեցան, դժնդակ հարցուփորձերէ վերջ:

Համառօտելով ըսեմ, որ ձեռագիրը ձեռք անցուց Ներսէս Ծ. Վրդ. Բախտիկեան, եւ յաջողեցաւ հրատարակել Գողգոթայի առաջին հատորը, հակառակ իր նիւթական նեղ պայմաններուն: Հատոր բառը չափազանցութիւն է այս պարագային: Ինչ որ ձեռքս կայ, դպրոցականի զոյգ մը կարմիր տետրակներ են միայն, ժանկեկ կողքով եւ մետաղեայ կռասեղով: Այդ աղքատութիւնը բաւական է, որ տետրակները ինծի թուին կրկնապէս թանկագին, եւ թէ՝ բերում վերակոչել յիշատակներ:

Այն պղտոր եւ անկերպարան խառնուրդը, որ յիշատակներու աշխարհն է, այդ խառնուրդը կը պահանջէ կարգաւորում եւ միախմբում, եւ ես պիտի չթերանայի անհրաժեշտ դասումը կատարելու, եթէ ժամանակը չպակսէր ինծի եւ օրը չըլլար տարաժամեալ: Բայց ահաւասիկ մթնշաղը, Գիշերը մօտ է:

Յատկանշական դրուագ մը կը պատմուի այն շրջանէն, երբ Ֆրանսա կը խոնարհէր գերման բանակներու գրոհին առջեւ: Գաւառական բանտի մը տնօրէնը, որ կը պատրաստուէր բաց թողուլ օրուան արձակեալները, այդ տնօրէնը կ'արձակէ իր բոլոր բանտարկեալներն անխտիր, գտնուած ըլլալով զոյգ ճնշումներու տակ: Մէկ կողմէն՝ հարթիչ գլանը որ կը մօտենայ սպառնացայտ, եւ միւսէն՝ բանտարկեալները որ կը խռովին անձկութեամբ: Ընդդէմ գիշերին որ կը մօտենայ, ես ալ իմ կարգիս պիտի փորձեմ արձակել յիշատակներ որ ներսս կ'ազմըլկեն: Գէթ անոնք, որոնք կապ ունին Գողգոթայի հետ եւ Թէոդիկի:

Անմիջապէս ըսեմ, թէ շատ քիչ բան գիտեմ մօրարէս, իրմէ հեռու մեծցած ըլլալով: Ան կ'ապրէր Բերայի բարձունքը, մենք՝ Սկիւտարինը: Բայց միշտ գիտցած եմ թէ մօրեղբայրս կը կոչուէր խենթ Թէոդ: Եթէ իր քոյրերը կը դնէին առաւելագոյն գորով խենթ որակումին մէջ, ուրիշներ, որ կը պատկանէին ժողովրդական խաւին, քոյրերուն նման, բայց որ կը մնային օտար, խենթ ըսելով կը հասկնային անսովոր տիպար մը, այսինքն՝ օրիժինալ մը:

Արդարեւ, բանաստեղծ մըն էր Թէոդիկ: Ո՛չ անշուշտ մոդ մը բառի, դաշնակութեան եւ խորհուրդի, այլ սակայն բանաստեղծ՝ իր խառնուածքով, զինքը հըրկիզող անշէջ բոցով, իր սիրաղեղ հոգիին ալացքով, իր սրբազան խենթութեամբ եւ իր անմեղութեամբ: Այո՛, պարզ մըն էր ան, բառին լաւագոյն իմաստով, բարի մարդ մը որ սիրահարած էր հայ գիրին, մինչեւ ինքնամոռացում:

Երբ պատահէր որ Սկիւտար անցնէր, իր քոյրերէն մէկն ու միւսին այցի, իր անցքը կը նմանէր հովի աննախատեսելի այն յորձանապտոյտ խելառութեան, որ պատուհան կը փակէ ապակիի ջախջախումով, եւ կամ թէ, հո՛փ, կանացի շրջազգեստ վեր կ'առնէ: Անշուշտ, կ'ուրախացնէր բոլորը եւ մասնաւորաբար իր զարմուհիները որ կը ճչային եւ կը թրթռային:

Ահա ինքը: Հազիւ թէ տուն մտած՝ փողոց կը սլանայ անհամբերութեամբ, զիս ալ իրեն հետ քաշել – տանելով դէպի գերեզմանատուն: Առաջին քայլերս կ'արձակեմ մանուկի ուրախութեամբ, այն հաւատքով թէ առանձին պիտի ըլլամ իմ նըշանաւոր մօրարիս հետ եւ թէ վերջապէս պիտի լսեմ զինքը: Բայց եթէ ես կը մնամ իր կողքին, ան իմ հետս չէ: Թէոդիկ կ'անգիտանայ իմ ներկայութիւնս: Լայնարձակ կարկինի տէր մարդ եւ միշտ աճապարանաց, ան բնաւ չի խորհիր թէ իր քայլերուն անկարող է հետեւիլ փափկակազմ մանչուկ մը:

Թէ ի՛նչպէս հասանք գերեզմանատուն, այդ կէտը չեմ յիշեր: Գիտեմ միայն, որ Թէոդիկ շուտով հեռացաւ իր ծնողքին զոյգ հողակոյտէն, երթալ մխրճուելու համար ընդարձակ գերեզմանատան ծայրամասը, ուր երբեք չէր եղած որ առաջնորդուած ըլլամ: Վայրը անխնամ էր, ինչպէս կ'ըլլայ անկիւն մը որ քիչ յաճախուած է: Խոտերը կը հասնէին մինչեւ ուսերուս եւ մէջտեղը կը սղոցէին լռութիւնը, կիզիչ արեւին տակ: Կը կարդամ տապանաքարը, որ կը մօտենայ մեր ամէն մէկ քայլին: Նոյն ինքն է, Էֆէնտին: Այսինքն՝ Ռեթէոս Էֆէնտի Պէրպէրեան: Միշտ վազելով եւ թաւալելով, կը վերադառնանք ելքի դրան մօտ, ուր զիս կը բարձրացնէ իր ուսերուն վրայ, որպէսզի քաղեմ այն ընդելուզուած եւ աղօտ ձօները, ընդհանրապէս չափածոյ, որ կը ծածկեն Պետրոս Դուրեանի քարակոթողը (օպելիսք): Կը յիշեմ միայն երեք տող.

Հեռուներէն եկայ հոս
Ես քու շիրմին ուխտաւոր
Ո՛վ բանաստեղծն երկնաւոր

Երբ դուրս եկանք գերեզմանատունէն, Թէոդիկ զիս ճամբեց առանց այլեւայլի, սա կտրուկ բառերով «ճամբադ գիտես»: Ճիշդ է թէ տուն դարձի ճամբան գիտեմ, բայց ես զիս անհանգիստ կը զգամ արեւակէզ պողոտային եզերքը, որ ամայի կը մնայ այդ լուռ օրին: Չեմ կրնար բացատրել ներքին դժգոհութիւնս: Թէ զուրկ մնացի հոգածու վերաբերումէ, կարեւորը այդ չէ. կը խորհիմ սակայն որ ծնողքս երբ գերեզմանատուն այցելէ, ամէն ինչ կ'անցնի տարբե՛ր մթնոլորտի մէջ: Կը թեւածէ ներամփոփում, զգօնութիւն եւ անպայման Հայր Մեր մը: Հիմա կը մտածեմ տարբեր բաներ: Գիտեմ մարդիկ, որ արագ կը զգան եւ կը գործեն արագ: Գիտեմ նաեւ թէ կան սէրեր որ չեն հանդուրժեր արագութեան:

Ահա ա՛յս եղած է իմ առաջին շփումս Թէոդիկի հետ: Երկրորդը եղաւ աւելի անհաճոյ, բուն իսկ իմ պատճառաւս: Ահա թէ ի՛նչ ըրի.

Ես ոչինչ ըրի: Վարժուհի թէ վարժապետ, զիս հանդիստ կը թողէին թաղային վարժարանին մէջ (Սէմէրճեան – Ճեմարան) երբ անմասն կը մնայի այն խաղերուն որոնք կը պահանջեն ֆիզիքական ուժ: Սխալ էի, բայց այդքան միայն: Ինծի անծանօթ եւ նորափթիթ ուսուցիչ մը, գրեթէ պատանի մը, ուզեց գիտնալ թէ ինչո՞ւ կը մնամ մեկուսի: Գգուանքով զիս նստեցուց իր ծունկերուն վրայ եւ ուղղեց հարցումներ: Երբ տեսաւ որ Թէոդիկ մը կայ հորիզոնին վրայ, գնաց ծընողքէս խնդրելու որ զինքը ներկայացընենք տարեցուցայրին: Բանաստեղծ էր: Տուն – տեղ չունէր Սկիւտարի մէջ: Պատճառ մը եւս որպէսզի հրաւիրուի մեզի հետ տօնելու Նոր Տարին: Մօտ էր կաղանդը: Պատասխանեց հրաւէրին:

Պիրկ շարժում մը գլխի, երկու չոր խօսք եւ պրծա՛ւ: Թէոդիկ բաւականացաւ այսքանով, ինչ որ անբաւական էր բացայայտօրէն: Բանաստեղծին ներկայութիւնը անգիտանալ ձեւացուց, ամբողջ երեկոյթի ընթացքին: Հայրս պիտի ըսէր վերջը — «Ասանկ մարդկութի՞ւն կ'ըլլայ ... պաւալը տղան մեր հիւրն էր ... շատ ամօթով մնացինք ... գոնէ երկու քաղաքավարական խօսք ընէր մեր խենթը...»:

Երիտասարդն ունէր լիալուսնի նման դէմք, խնձոր այտեր, դաշնակցականի փողկապ եւ մնայուն ժպիտ: Հայրս, որ իր անվերապահ համակրութիւնը տուած էր անոր, քովի աթոռին վրայ դիրք գրաւեց, բոլորովին առանձին չձգելու համար հիւրը: Գալով «մեր խենթ»ին, ան տախտակամածը կը դղրդացնէր իր ոտնահարումներով, երթալ անհետանալու համար լուսացընցող երեք սենեակներու խորը, որ իրարու հաղորդակից դարձուած էին: Աղջիկները կը թրթռային Թէոդիկի շուրջ – բոլորը եւ իրենց ուրախութիւնը հաղորդական էր: Ես ալ տարուեցայ յորձանքէն: Մնացեալը կը յիշեմ, առանց լաւ յիշելու: Կար նուագ եւ պար, կային բառախաղ եւ հանելուկ, այս բոլորը ջերմօրէն ամփոփուած բարձրաթռիչ ամպի մը մէջ:

Այն Ֆրանսերէն երգը որ կ'երգէինք Թէոդիկի խանդավառ ճպոտին տակ, կը խօսէր արտոյտի մը մասին զոր կը փետտէինք խմբովին – «մէկ փետուր, երկու փետուր, երեք փետուր»: Հետեւանքը այն կ'ըլլար, որ, բաւականին փետտուած, այսինքն՝ յոգնաբեկ, կը վերադառնայի իմ կլորիկ ուսուցիչիս մօտ, որ այլեւս սրտաբեկ վիճակ չունէր: Ընդհակառակն, վերադարձած էր պայծառ իր ժպիտը եւ անենայն պարզութեամբ, չըսելու համար բարեմտութեամբ, հօրս ցոյց կու տար իր լուսանկարը: Մինթէ արթիսթիք *չէ՞: Լաւ չըլլար մինթէ Տարեցոյցին մէջ: Հայրս համակարծիք էր: Աղուոր կ'ըլլայ քերթուածին առընթեր: Մեծարենցն ալ տեղ գտած է Տարեգիրքին մէջ, երբ տակաւին անծանօթ անուն մըն էր: Միայն թէ, պէտք է սպասել որ Թէոդիկ գտնէ իր բնական վիճակը: Արդարեւ, ան տաքցած էր ըմպելիներով եւ ընդարմացած: Յառաջացած գիշերին մէջ ես քնացայ գետինը, գորգին վրայ, երկու աթոռներու ետեւ: Երիտասարդը կը կոչուէր Գէորգ Առապաճեան (Կառավարենց):*

Կը բանամ փակագիծ մը, բացատրելու համար Թէոդիկի վարմունքը, առանց անշուշտ զայն արդարացնելու: Առաւելապէս ժողովրդական հրատարակութիւն, Տարեցոյցը կը հիւրընկալէր նուիրագործըւած անուններ: Թէոդիկի կը պակսէր անհրաժեշտ ինքնավստահութիւնը, հանրութեան պարտադրելու համար նոր գըրիչներ: Այն տաղանդը որ դուրս կ'իյնար իր ծանօթութեան շրջանակէն, անոր աշխատակցութեան հրաւէր կ'ուղղէր շա՛տ խոնարհաբար: Այն վերջին անձը, որուն դիմեց իր մահէն քիչ առաջ, Փարիզէն, եւ որուն դրական պատասխանը զինքը երջանկացուց, Համաստեղն եղաւ: Անվըստահ՝ իր անունին հմայքին, խնդրարկու նամակը գրել տուած էր Լեւոն Բաշալեանի: Կը գոցեմ փակագիծս:

Ունիմ տակաւին երրորդ եւ վերջին յիշատակ մը, որ կը պատկանի մանկութեանս շրջանին: Այս անգամ այլ տեղ է բեմադրավայրը: Գերդաստանը գրեթէ համախումբ՝ անցած է Բերա եւ իր վը-

բանը լուած Թէոդիկի յարկաբաժնին մէջ, Սկիւտարը հռչակուած ըլլալով անապահով գօտի։ Պուլկար յաղթական բանակը մօտեցած է Պոլսոյ դռներուն, առանց երբեք պղտորելու մեր տեղափոխութեան խրախճալից մթնոլորտը։ Անապահովութիւնը չէ որ գաղթել տուած է մեզ, այլ կովկասէն ժամանած հռչակաւոր դերասաններ (Սեւումեա՞ն, Զարիֆեա՞ն) որոնց ներկայացումներուն կը փութան մեծերնները, կին թէ աղջիկ, Սկիւտարը գըրկուած ըլլալով այս տեսակ բացառիկ պատեհութիւններէ։ Երբ մերինները կը բացակային տունէն, ինծմով կը զբաղի մեզմէ աւագ քեռկինս, Արշակուհի, որուն հեզահամբոյր վերաբերումը եւ բնածին նըրբութիւնը կը տարբերին կենսայորդ Թէոդիկի աշխարարութենէն եւ արտորանքէն։ Իր անգլերէն նկարազարդ հանդէսները կը դնէ առջեւս, ինչպէս նաեւ հին Բուլաստան Մանկանցներ, զոր կը կարդամ յափշտակութեամբ։ Կը պատահի որ սրպըրդիմ մօրաքոյս գրասենեակը եւ ականատես ըլլամ անբացատրելի տեսարանի մը։ Թէոդիկ մտերմօրէն կը տեսակցի վայելչագեղ կրօնաւորի մը հետ, անոր առջեւ պարզելով գեղազարդ մագաղաթներ։ Կրօնաւորը Հայ է։ Այս բանը կ'ապշեցնէ զիս, ինչպէս ամէն նորութիւն։ Չեմ կրնար ըմբռնել որ Հայ մը, ան ալ կրօնաւոր, ընդգըրկած ըլլայ օտարոտի հաւատամք մը, այս պարագային՝ Հռոմէականութիւնը։ Ոչ միայն այցելուն կը նկատեմ ազգային դաւաճան, այլ ուշի ուշով կը նայիմ իրեն այն խռովիչ մտածումով, թէ մի գուցէ պակասաւոր բան մը գտնուի իր կազմախօսութեան մէջ։ Չէ՞ մի որ մարդ չեն բոլոր անոնք որ չեն մտածեր մեզի պէս…։

Զարմացումի պատճառ մը եւս ունեցայ յաջորդ օրը։ Թէոդիկ մեզի ցոյց տըւաւ դէզ մը թուղթ, սեւածիր պահարաններով։ Տպել տուեր է իր մահազդը։ Կը բացակային միայն տարեթիւեր։ Իր կրտսեր քոյրը, որ կատակէ վախցող չէր, ցնցուեցաւ այս անգամ։ Մահազդը չէր կլլած։ «Ալ վա՛զ անցիր այդ խենթ բաներէն…»։ Այսօր երբ կը մտաբերեմ այս բոլորը, կը հաւատամ որ Թէոդիկ պիտի փճանար, եթէ արտաքսած չըլլար իր ներքին կրակին անզօրածելի մասը, այս տեսակ տարապարտ բաներով, այսինքն՝ անիմաստ, անօգուտ եւ ձրի խաղերով։ Մարդը բանաստեղծ էր, իր տեսակին մէջ։

Ինչ որ դրոշմուած կը մնայ յիշողութեանս մէջ, ան ալ իմ առաջին մուտքս է իր գրադարանէն ներս։ Գիրքը երբեք պակաս չէր եղած մեր տուներէն ներս, բայց ինչ որ կը տեսնէի իր մօտ, բոլորովին տարբեր բան էր։ Մնացի անշարժ, սենեակին կեդրոնը, համակուած ըլլալով հրճուանքով մը ուրկէ բացակայ չէր ապշութիւնը։ Մեր թղթակազմ գիրքերը որ իրենց անհամաչափ ծաւալով կը մերժեն ամէն իրական դասաւորում, կը բարձրանային մինչեւ ձեղուն, համանման կազմով, եւ կը վկայէին թէ իրենց տէրը մատենամոլ մը չէ միայն, այլ թէ ունի իմացութիւնը գեղեցիկին։ Չէի գիտեր, այդ տարիքիս, թէ գեղեցիկին իմացութիւնը նման է հաւատքի ներգործութեան։ Եւ թէ՝ մարդ կրնայ ապրիլ իմացական բարձր մակարդակի վրայ, առօրեայ կեանքի մէջ մնալով հանդերձ, ինչպէս մնացած էր Թէոդիկ, չուկայիկ մէկը, բաւական զուրկ նրբակենցաղութենէ, մասնաւորաբար իր պարագաներուն հանդէպ։

Այս բաները չէի գիտեր, ուրիշ բաներու կարգին։ Բայց քիչ ժամանակէն պիտի գիտնայի թէ գրագէտ բուռած արարածը չի կարդար, կամ շատ քիչ, երբ կը գտնըւի ստեղծագործութեան թափի մէջ։ Պիտի գիտնայի տակաւին թէ մատենասէրին դէմ կը կանգնի մատենամոլը, ինչպէս կընամոլը՝ ընդդէմ կնասէրին։ Այն բացառիկ հեշտանքը զոր մատենասէրը կը քաղէ գիրքերու հպումէն եւ անոնց ներկայութենէն, այդ նրբենի հեշտանքը կրնայ գայթակղիլ եւ փոխուիլ մատենամոլութեան, որ այլեւս յամառ մոլուցք մըն է։ Ասոնք բաներ են որ տուն կը քանդեն։ Իր զմայլելի կնոջ արցունքներէն սրտաբեկ՝ Թէոդիկ կը խոստանար վերջ դնել իր բաղմածախս գնումներուն, բայց անկարող՝ իր սէրը չափաւորելու, տուն կը դառնար գողի պէս, մատեանները իր տափատին մէջ մխրճած։ Եւ միշտ ամօթահար։ Իր այդ վիճակին մէջ, կը յիշեցնէր Պալզաքի այն հերոսները որ հաւաքածոյ կը կազմեն (Լօժէնի Կրանտէ, Լը Քուզէն Փոնս)։ Զինադադարի տարիներուն ճանչցայ ծերունի կազմարար մը, յայտնի տպագրիչ Օննիկ Արզումանի աշխատանոցին մէջ, որ ըսաւ ինծի. «Քուկին Թէոդիկդ խենթ էր, ամա աղանկ խենթեր չըլլան նէ, մենք չենք կրնար ապրիլ օղլում…»։

Ճիշդ է։ Բայց չէր կրնար ապրիլ նաեւ Թէոդիկի միակ որդին, Վահագնը։ Երբ մօրաքոյս կը տուայտէր աքսորի մէջ, Վահագն կատաղի կիցեր կուտար գիրքերուն, զանոնք փճացնելու հաստատ մտադրութեամբ։ Ի՞նչ կարելի է ըսել տղու մը, որ անփոխարինելի գանձ մը ունի իր ձեռքին տակ, բայց ո՛չ ուտելու հաց (ինք ու իր մայրը պիտի մեռնէին հիւծախտէ)։

Ո՞ւր էի։ Հա՛… պատերազմ, կովկասահայ դերասան, մահազդ։ Բայց պատահեցաւ որ մեր «գաղթական» տիկինները տունը մնան դիշերին մէկը, անորոշ արգելքի մը պատճառաւ (ո՛չ, ափսոս, Պուլկարը Պոլիս չէր մտած) եւ Թէոդիկ հրապարակ գայ իմփրէզարիոյի դերով։ Իր վարակիչ եւ քիչ մըն ալ անճոռնըրան կենդանութեամբ, յարկաբաժինը վերածեց անապահով գօտիի։ Դէպի ձեղուն նետեց Վահագնը եւ վերջն ալ զայն կախեց իր ոտքերէն, կարծես խրախուսուած՝ մայրերու բողոքէն։ Կազմակերպեց արտասանութեան բէխիթալ եւ աղջիկները ցոյց տուին իրենց տաղանդին զօրը, յաջորդաբար արտասանելով Ազատն Աստուած այն օրից, Լճակը, Ծիծեռնակ։ Ի վերջոյ մեր անմահ գերդաստանը իր ծոցէն ստեղծեց վըտէթ մը, յանձին Վահագնի։ Հրապարակ կանչուեցաւ ան, արտասանելու համար իր հօր մէկ նոր ստեղծագործութիւնը, որ ուրիշ բան չէր կրնար ըլլալ եթէ ոչ ոտանաւոր մը, Թէոդիկեան ճոխ յանգերով։

Մօրաքոյս իր գահաժառանգը բարձրացուց աթոռի վրայ։ Պատրա՞ստ ես։ Նախ խոնարհութիւն ըրէ։ Հիմա սկսէ՛։ Վահագըն իր ամբողջ ուժով արձակեց Պոլսոյ գիշերապահներուն չարագուշակ աղաղակը. «Եանկըն վար… Տօլմապահճէտէ…»։ Գայթակղութիւնը, որ բոլորովին կեղծ չէր, իր ձայնը լսելի դարձուց խըժալուր ճիչերով։ Թէոդիկի աներձագը ըսաւ. «Խենթ Թէոդ, գոնէ պալատը մէջ մի խառներ… ասանկ օրերու…»։ Ցանկարծ՝ նորութիւն մը։ Պիտի կատարուի գրական ընթերցանութիւն։ Անմահ գերդաստանը խմբուեցաւ փառաւոր գրադարանին մէջ, մէկը միւսին վրայ նստած։ Ես գետինն եմ։ Առաջնակարգ ընթերցող, Թէոդիկ կ'ապրի եւ կ'ապրեցնէ գրութիւնը։ Դժբախտաբար գրութեան լեզուն գաւառաբարբառ է, այսինքն ռուսահայերէն։ Ես մեծապէս դժգոհ եմ պատմութենէն, առանց անշուշտ կարենալ պատճառաբանելու մտածումս, որ մտածում ըլլալէ աւելի զգացում մըն է։ Դժգոհութիւնս կը վերածուի բարկութեան, երբ ներկայ աղջիկներէն մէկը, որ պիտի խելագարէր յետագային, թաշկինակը կը տանի իր աչքերուն։ Գրութիւնն էր Աւետիս Ահարոնեանի ծանօթ պատմուածքը, Խաւարէս լուսին։

Այսօր կը խորհիմ որ արտասուաթոր լուսինը արժանի չէ նկատառման։ Ահարոնեան թանկագին է այն ատեն, երբ իր դաշնաւոր լեզուն ի սպաս կը դնէ իր անձնական փորձառութեան, ինչպէս ըրած է, զոր օրինակ այն պարզ էջին մէջ ուր կը պատմէ իր այցելութիւնը Մխիթարեան Հայրերուն (Ս. Ղազար կղզին) եւ ուր կը յայտնուի լուսապսակ գլուխը Հայր Ղեւոնդ Ալիշանի։

(Շար. 1)

ԳՈՀԱՐ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆԻ ԵՒ ՏԻԳՐԱՆ ԼԵՒՈՆԵԱՆԻ ՀԱՄԵՐԳԸ ՌՈՍՍԻՆԻ ՍՐԱՀԻՆ ՄԷՋ

Մարտ 18-ին, Փարիզի Ռոսսինի շքեղ սրահը դարձած էր երաժշտասէր հասարակութեան մը ժամադրավայրը ուր կը նշմարուէին նաեւ կարգ մը Անգլիացիներ, Իտալացիներ եւ Ֆրանսացիներ որոնք ընկերակցութեամբ իրենց հայ բարեկամներուն, եկած էին հանդիսատեսներն ըլլալու՝ աշխարհահռչակ երգչուհի Գոհար Գասպարեանի եւ մեծատաղանդ երգիչ Տիգրան Լեւոնեանի համերգին զոր կազմակերպած էր Հայ Կարմիր Խաչը։

Հանդիսութիւնը կը բանար Կազմակերպութեան փոխ-նախագահ՝ Տոքթ. Ալպէր Մոսկոֆեան, որ ներկաներուն ուղղուած շնորհակալական խօսքերէ վերջ, կը յայտնէր սրահին մէջ ներկայութիւնը քաղաքապետարանի ընդհանուր քարտուղար Ժան Քրիսթիան Ռոպէրի, ինչպէս նաեւ եւրոպական օփերաներու յայտնի հայազգի երգչուհիներէն Սեդա Տէլ Կըրանտէի, Լին Տուրեանի եւ Աստղիկ Տէտէեանի, որոնք քիչ յետոյ շատ բարձր պիտի գնահատէին մեր հիւրերու կատարողական վարպետութիւնը։

Այս առիթով, յիշենք, չարաթ մը առաջ մեծ յաջողութեամբ պսակուած, Արշակ Բ. Փիլմի փարիզեան երկրորդ ներկայացումը, այս անգամ ամբողջովին հայերէն։ Շարժանկարի սրահին մէջ ալ ներկայ էին հայ եւ օտար բազմաթիւ մտաւորականներ եւ արուեստագէտներ, ֆըրանսական հեռատեսիլի եւ ձայնասփիւռի ներկայացուցիչներ, մասնաւորաբար աշխարհահռչակ բեմադիր Անրի Վէրնէօյ, որ Փիլմի աւարտին դրուատանքով կ'արտայայտուէր բեմադիր Տիգրան Լեւոնեանի, դերասանական կազմին եւ նկարահաններուն աշխատանքին մասին։

Վերադառնալով համերգին ճոխ եւ ծաւալուն յայտագրին, որուն առաջին մասը նուիրուած էր եւրոպական, իսկ երկրորդը հայ հեղինակներու ստեղծագործութիւններուն, իր մէջ կը պարունակէր տարբեր ոճերու հատուածներ։

Յայտագիրը կ'ընդգրկէր Հէնտըլի, Վէրտիի, Փուչչինիի, Մարթինիի, Թոսթիի, Գուրթիսի, Կի տ'Արտըլոյի եւ Տիգրան Չուխաճեանի, Ալ. Սպենդիարեանի, Կոմիտասի, Մակար Եկմալեանի, Համբարձում Պէրպէրեանի հեղինակութիւնները։

Տիգրան Լեւոնեանի բացառիկ գեղեցկութեամբ, իտալական դպրոցի տրամաթիկ թէնորը, այնպէս պայծառ կը յորդէր բեմէն որ կը հիացնէր հանդիսականները, ձայնին հարուստ երանգներով, վերին անսահման նօթերով եւ ձայնական տիրապետութեան մեծ հմտութեամբ։

Համերգին ներկայ արուեստագէտներու վկայութեամբ, այս տեսակ ձայն հիմա հազուագիւտ է նաեւ եւրոպական բեմերու վրայ եւ արդարեւ մենք շատ քիչ անգամ առիթը ունեցած ենք ունկնդրելու նման դպրոցի ձայներ, որոնք իրենց դասական հնչողութեան հետ ունին այնքան յուզական, լեցուն, քնարական երանգներ եւ ողբերգական հրայրք։

Տիգրան Լեւոնեանի ձայնը լայնածաւալ թէնոր մըն է, որ ունի թէնորներուն մօտ իսկ խիստ փնտռուած պարիթոնային հնչողութիւն։ Կ'երեւայ այդ էր պատճառը որ երգիչը համերգի վերջաւորութեան անակնկալ մը կ'ընէր երգելով Արշակ Բ.ի արիան, ցուցաբերելով պարիթոնային ձայնածաւալի անկաշկանդ տիրապետում։

Ինչ կը վերաբերի Գոհար Գասպարեանի, իր շքնաղ ձայնով, իր առաջին իսկ ելոյթով – Մարթինիի «Սիրոյ հրճուանք»ով – կը վերացնէր հանդիսականները, փոխադրելով զանոնք դէպի զմայլանքի, յոյզի եւ գեղեցկութեան այն աշխարհը, որ համաշխարհային մասնագէտներ որակած են Գասպարեանական։

Հայոց սոխակը իր նազելի քնարական մեղեդիներուն հետ, կը մեկնաբանէր նաեւ այնպիսի դժուարին եւ հազուադէպ կատարուող ստեղծագործութիւններ, ինչպէս Հէնտըլի «փոփոխումներով թեման» եւ Վէրտիի «Էրնանի» օփերայէն «Էլվիրայի արիա»ն, մեծատաղանդ երգչուհին կը ցուցաբերէր թէքնիքի անսպառ վարպետութիւն, ոճական կատարելութիւն, ինչպէս նաեւ իտալական, անգլիական եւ ֆրանսական լեզուներու հիանալի տիրապետում։

Գոհար Գասպարեան իր եզակի տաղանդով կը յուզէր եւ հաղորդակից կը դարձնէր ներկաները արուեստի բարձր չափանիշերուն։

Յայտագրին երկրորդ բաժինը հանդիսասրահը կը մաղնիսացնէր հայաշունչ ապրումներու հոգեպարար թովչանքով։

Համերգին ամբողջ տեւողութեան, երգարուեստի սիրահարները, ապրեցան նաեւ Հայոց անմեռ հոգւոյն թախիծն ու հրճուանքը, անկոտրում հաւատքը, ապրելու եւ յաղթելու ազգային կամքը։

Հանդիսութիւնը կը փակէր Տիգրան Լեւոնեան եւ հայրենաշունչ քանի մը խօսքէ վերջ, շնորհակալութիւն կը յայտնէր գեղարուեստասէր հասարակութեան, ներկայ արուեստագիտուհիներուն եւ Հայ Կարմիր Խաչի վարչութեան։

Այս յիշատակելի երեկոյթէն վերջ, խանդավառուած բազմաթիւ երաժշտասէրներ կը շրջապատէին հայրենի կըռունկները, կ'ունենային մտերմիկ զըրոյցներ եւ կը խնդրէին ինքնագրեր։

Վ. ՆԱՒԱՍԱՐԴ

ՁԱՅՆԵՐ ԳԱՒԱՌԷՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԱՏԱՆԻ ԱՐՈՒԵՍՏԱԳԷՏՆԵՐԸ ՎԻԷՆԻ ՄԷՋ

Մարտ 9-էն ի վեր, Ֆրանսա կը գտնուի Երեւանի «Ղուկաս Ղուկասեան» Երիտասարդական պալատին երգի ու պարի համոյթը։ Խումբը բաղկացած է երեսուն երիտասարդ եւ տաղանդաւոր արուեստագէտներէ (տասը պարողներ եւ քանի երաժիշտ եւ երգիչ – երգչուհի)։ Երաժշտական եւ գեղարուեստական ղեկավարներն են՝ Յակոբ Արապեան եւ Յովսէփ Շամամեան։

Գաւառի առաջին ներկայացումը տեղի ունեցաւ Վիէնի մէջ, Մարտ 15-ին, տեղւոյն Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ հոգաբարձութեան հրաւէրով։ Երեկոյեան ժամը 8.30-ին, 300 հոգիի հասնող կոկիկ բազմութիւն մը բերնէ բերան լեցուցած էր «Փոնթ Էվէքի» հանդիսութեանց դահլիճը։

Երեկոյթը դրուած էր Լիոնի եւ Ռոն – Ալփի Հայրապետական փոխանորդ՝ Նորվան Եպիսկոպոս Զաքարեանի նախագահութեան ներքեւ։

Զաւէն Վարդապետ Աւետիքեան, հոգաբարձութեան անունով բարի գալուստ կը մաղթէր Նորվան Եպիսկոպոսի, ներկայ հասարակութեան եւ մանաւանդ Հայրենիքէն ժամանած բոլոր հիւրերուն։ Իր խօսքը վերջացնելով կ'աւելցնէր՝ «Այս հանդէսը պարզ, սովորական հանդէս մը չէ, այլ՝ միջոց մը հաղորդուելու համար մեր բոլոր նահատակներուն ոգիներուն հետ»։ Այս քանի մը խօսքերէն վերջ երկու ժամ շարունակ բեմին վրայ հնչեցին ժողովրդական եւ հայրենասիրական մեղեդիները եւ երգերը, «դարձեալ փայլեց»էն մինչեւ «Արարատն առաջ», եւ իրարու յաջորդեցին մէկը միւսէն աւելի տպաւորիչ պարեր եւ երգեր։

Ուրբաթ օր, առաւօտեան ժամը 11-ին, ընկերակցութեամբ Զաւէն Վարդապետի եւ հոգաբարձութեան անդամներուն խումբը պաշտօնապէս ընդունուեցաւ «Collège Ponsard» երկրորդական վարժարանին տնօրէնին կողմէ։ Այս այցելութիւնը երկու նպատակ ունէր։ Նախ շնորհակալութիւն յայտնել դպրոցին աշակերտութեան, 1988-ի մեծ երկրաշարժին ժամանակ ցոյց տուած իր օգնութեան համար, երկրորդ՝ կապ հաստատել Ֆրանսայի եւ Հայաստանի պատանիներուն միջեւ։ Ճաշէն անմիջապէս յետոյ դպրոցին բակին մէջ, իրենց ազգային տարազները հագած, հայ պատանիները գեղեցիկ յայտագիր մը հրամցուցին իրենց Ֆրանսացի հասակակիցներուն։

Հանդիպումը վերջացաւ շատ հաճելի «քոչարի»ով մը, որուն մասնակցեցան եւ Հայերը եւ Ֆրանսացիներ (թէեւ վերջիններս շատ «ամչկոտ» էին) ու գիրենք համոզելը քիչ մը դժուար եղաւ…

Այս հանդիպումին ներկայ էր նաեւ «Paris des Traditions» կազմակերպութեան ներկայացուցիչ՝ Ժիրայր Մատիլեան, որ պարախումբին շրջագայութին կազմակերպիչն է նաեւ։

Կէսօրէն ետք հիւրերը այցելեցին Վիէնի քանի մը տեսարժան վայրեր՝ Օգոստոս Կայսեր նուիրուած տաճարը, Մեծ ամփիթատրոնը, եւ Սուրբ Մորիկի Գոթական տաճարը։

Երեկոյեան ժամը 7-ին, հոգաբարձութեան հրաւէրով արուեստագէտները եւ զիրենք հիւրընկալող ընտանիքները Խ. Արովեան սրահը հաւաքուեցան մասնակցելու համար փոքրիկ հիւրասիրութեան մը։ Այս տեղն ալ տուտուկը, զուռնան եւ դհոլը բարձր եւ երկար հնչեցին ստեղծելով ջերմ, չափազանց ջերմ, չըսելու համար բացառիկ մթնոլորտ մը։

Շաբաթ առաւօտ նոյն տեսարանը կը պարզէր քաղաքին կեդրոնական հրապարակներէն մէկը, ուր Ֆրանսացիք զարմանքով կը դիտէին քանի մը տասնեակ Հայեր որոնք զուռնայի եւ դհոլի ընկերակցութեամբ պար բռնած էին իրենց հայրենակիցներէն բաժնուելէ առաջ՝ խումբը Կրընոպլ կը մեկնէր … Վիէնի հայութեան համար ջերմ եւ յուզիչ եղան այս երկու օրերը, որոնք անկասկած երկար ժամանակ դրոշմուած կը մնան մեր բոլորին յիշողութեան մէջ։

ԿՈՐԻԻՆ

(Շար. Ա. էջէն)

կախումիւնը կը հաչակէ, մինչ Թիֆլիսի մէջ, վէճեր կան ապատպրման հասնելու ազգամվարութեան շուրջ, վրայի եւ պալթեան չարժումներու միջեւ :

ՆԻՒ - ԵՈՐՔԻ (Քրոնքս) մէկ սալաբարանին մէջ, ուր բազմութիւն մը խըռնուած էր, գլխաւորաբար Հոնտուրացի եւ Տոմինիքէն, ոճրային հրդեհ մը աւեր գործեց : Շաբաթէն Կիրակի լուսնալիք գիշերն է, որ երկյարկանի հնամաշ շէնքի մը առաջին յարկն է ուր հարիւրաւորներ կը պարէին, երբ իր բարեկամուհիին հետ նախանձի վիճաբանութենէ մը ետք, մարդ մը հրդեհ մը կը վառէր մուտքին իսկ եւ տասնեակներով չնչահեղձ կ'ըլլային, արգելք ըլլալով ալ որ ուրիշներ կարենան փախչիլ : 87 մեռեալ կայ (61 այր, 26 կին) : Վայրը, հազիւ 120 քառակուսի մեթր, ոչ փրկութեան ելք ունէր, ոչ ալ ապահովութեան տարրական միջոցներ :

Résolution adoptée le 15 mars par le Parlement européen

Le Parlement européen,

A. considérant qu'à la suite du tremblement de terre de 1988, l'Arménie connaît une situation critique sur le plan humanitaire et économique,

B. préoccupé d'apprendre, par des rapports provenant des milieux soviétiques de l'opposition, que 500.000 hommes sont sans abri en Arménie et que quelque 100.000 Arméniens parcourent l'Union soviétique à la recherche d'un toit et d'un travail,

C. consterné d'apprendre qu'une grande partie de l'aide destinée à la population durement éprouvée n'est pas parvenue à destination,

D. préoccupé par la situation des droits de l'homme au Nagorny-Karabagh, territoire peuplé d'Arméniens et appartenant à l'Azerbaïdjan, et par les attaques que subissent les Arméniens dans d'autres parties de l'Azerbaïdjan.

1. demande à la Commission et aux ministes des Affaires étrangères réunis dans le cadre de la coopération politique européenne de proposer leurs bons offices au gouvernement soviétique en vue d'obtenir l'amélioration de la situation humanitaire et économique en Arménie et la recherche d'une solution satisfaisante pour les Arméniens du Nagorny-Karabagh et des autres territoires d'Azerbaïdjan;

2. invite les Nations unies à prendre davantage en considération le problème des réfugiés et des sans-abri en Arménie;

3. décide d'envoyer une petite délégation du Parlement européen en Arménie et en Azerbaïdjan, qui fera rapport au Parlement et à l'opinion publique européenne sur la situation des Arméniens;

4. charge son Président de transmettre la présente résolution à la Commission, au Conseil, aux ministres des Affaires étrangères réunis dans le cadre de la coopération politique européenne, aux gouvernements des Etats membres ainsi qu'au gouvernement soviétique.

***

Փոքրիկ պատուիրակութիւն մը, որուն մաս կը կազմեն Տիկին Սիմոնն Վէյլ, Նիքոլ Փէրի, Ժան Վանտըմըլպրուք Հայաստան կը մեկնի, Հինգշաբթի, Մարտ 29ին :

ՖՈՒԹՊՈԼ

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ 53–ՐԴ ԱԽՈՅԵՆՈՒԹԻՒՆ

Մարտ 24–ի խաղերուն արդիւնքներն են.–

Ռոստոր – Չերնոմորեց	0 – 2
Դինամո Մն. – Դինամո Մ.	0 – 0
Սպարտակ – Պամիր	1 – 0
Մետալիստ – ԲԿՄԱ	0 – 1
Շախտեոր – «Արարատ»	1 – 0

Դասաւորումն է. –

Սպարտակ՝ 6 կէտ, Չերնոմորեց՝ 6, ԲԿՄԱ՝ 5, Դնեպր՝ 4, Տորպեդօ՝ 4, Դինամո Մ.՝ 4, Դինամո – Կիեւ՝ 4, Պամիր՝ 4, Դինամո Մն.՝ 3, Շախտեոր՝ 2, Մետալիստ՝ 2, Ռոստոր՝ 1, «ԱՐԱՐԱՏ»՝ 1, Ժալգիրիս՝ 0 :

ՄԱՀ ԵՒ ԹԱՂՈՒՄ ԸՆԿ. ՏՈՔԹ. ԳՐԻԳՈՐ ԳԱԼԱՅՃԵԱՆԻ

Ս. Դ. Հ. Կ. Լիբանանի Շրջանի Վարիչ Մարմինը խոր ցաւով կը գուժէ շրջանիս հաւատաւոր ընկերներէն, Վարիչ Մարմնիս ատենապետ՝

ԸՆԿ. ՏՈՔԹ. ԳՐԻԳՈՐ ԳԱԼԱՅՃԵԱՆԻ (Ծն. 1950–ին)

մահը, որ պատահեցաւ սրտի տագնապի հետեւանքով, Կիրակի, Փետրուար 25–ին, Դամասկոսի մէջ, ուր կը գտնուէր կուսակցական առաքելութեամբ :

Տարաբախտ ընկերոջ յուղարկաւորութիւնը տեղի ունեցաւ Ուրբաթ, Մարտ 2-ին :

Նախ Դամասկոսի Հ.Մ.Մ.–ի ակումբին մէջ տեղի ունեցաւ սգոյ հաւաքոյթ : Ապա Հ.Մ.Մ.–ի փողերախումբին առաջնորդութեամբ դագաղը ուսամբարձ տարուեցաւ Ս. Սարգիս Եկեղեցի : Թաղման արարողութեան նախագահեց ու ապա յաւուր պատշաճի քարոզեց Դամասկոսի Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տէր Ոսկան Եպիսկոպոս Գալփաքեան :

Եկեղեցւոյ բակին մէջ, կուսակցութեան դրօշով ծածկուած դագաղին շուրջ եւ հոծ բազմութեան մը ներկայութեան դամբանականներ խօսեցան ընկերներ՝ Մովսէս Հալաճեան (յանուն Ս.Դ.Հ.Կ. Դամասկոսի շրջանի), Յորճ Կարապետեան (յանուն Ս.Դ.Հ.Կ. Հալէպի շրջանի) եւ Տիրան Ակինեան (յանուն Ս.Դ.Հ.Կ. Կեդրոնական Վարչութեան) : Վարիչ Մարմնիս հրաժեշտի խօսքը կարդաց Ընկ. Տոքթ. Եղիկ Ճէրէճեան :

Վաղամեռիկ ընկերոջ մարմինը փոխադըրուեցաւ Դամասկոսի Հայոց Ազգային Գերեզմանատունը ուր յանձնուեցաւ հողին՝ Կուսակցութեանս քայլերգին հընչիւններուն տակ :

Թաղման արարողութեան մասնակցեցան Հայ Ազգային Կուսակցութեանց, մըշակութային, մարզական եւ բարեսիրական կազմակերպութեանց ներկայացուցիչներ : Հեռատիպերով, հեռագիրներով եւ հեռաձայնային կապերով իրենց ցաւակցութիւնները յայտնեցին կուսակցական եւ միութենական կազմակերպութիւններ, անհատ ընկերներ եւ ազգայիններ :

Լիբանանի ծանօթ դէպքերուն պատճառով, հնարաւորութիւն չեղաւ Լիբանանի մէջ կազմակերպել ցաւակցական ընդունելութիւն ։ Այս կապակցութեամբ, իր օրին, կը հաղորդենք մամուլով :

Ս. Դ. Հ. Կ.
Լիբանանի Շրջանի
Վարիչ Մարմին

ՄԱՐՍԷՅԼ

6ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁ «ԳԱՐՈՒՆ» Մանկանց Երգչախումբի

«Գարուն» Մանկանց Երգչախումբը կը տօնախմբէ իր հիմնադրութեան 6–րդ տարեդարձը, ծնողաց յանձնախումբի կողմէ պատրաստուած ճաշով,

Կիրակի, Ապրիլ 1, ժամը 13–ին

Մարսէյլի Մայր Եկեղեցւոյ Ա. Ջլըրաշեան սրահին մէջ :

Ճաշի ընթացքին գեղարուեստական յայտագիր մը՝ «Գարուն»ի կողմէ :

Մասնակցիլ փափաքողներէն կը խնդրուի հեռաձայնել հետեւեալ թիւին՝

91 · 87 · 43 · 71

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935
SIRET : 51027317 A R.C. Paris

CENTRE CULTUREL
ST. MESROB
10 bis, rue Thouin, Paris 5e

CONFERENCE
ANAHIT TER MINASSIAN
présentera
«1918 - 1920. *La mémoire du siècle*»
LA REPUBLIQUE D'ARMENIE

Jeudi 29 Mars à 20 h 45

au Centre Culturel Saint Mesrob
10 bis, rue Thouin, Paris 5ème

— *Signature et Débat* —

ՇԱՐՎԻԼԷՕ – Ս. ՆՇԱՆ

Ապրիլ 1, Մեծ Պահոց – ԳԱԼՍՏԵԱՆ – վերջին Կիրակի Սուրբ Եկեղեցւոյս մէջ տեղի կ'ունենան Արեւագալի երգեցողութիւնները. Նոյն երգեցողութիւնները կը կատարուին բացառիկ կերպով այս տարի Ֆրանսայի եւ Ժընեւի մէջ գտնուող Կ. Պոլսեցի կամաւոր ուխտաւոր դպիրներուն սիրայօժար մասնակցութեամբ ղեկավարութեամբ՝ Ժընեւէն երաժիշտ՝ Եդուարդ Սրկ. Դաւիթեանի :

Կը քարոզեն՝
ՎՐԹԱՆԷՍ ԱԻԱԳ ՔՀՆՅ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ
ինչպէս նաեւ՝ Կ. Պոլսեցի հոգեւորականներ :

Յետ արարողութեան կենաց փայտի մասունքով խաչահանգիստ կը կատարուի :

Այս առթիւ տեղւոյն Ազգային Միութիւնը ներկայ Ուխտաւոր Դպիրներուն եւ ընկերացողներուն հիւրասիրութեան ճաշ մը կու տայ Ազգային Տան Ճիպրայէլ Պահատուրեան սրահին մէջ :

Սկիզբ, Կիրակի, Արեւագալ ժամը՝ 10.30–ին :

Ս. ՅԱԿՈԲ - ԼԻՈՆ

Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ ՄԵԾ ՊԱՀՔի ամբողջ շրջանին Չորեքշաբթի երեկոները ժամը 5–ին, ՀՍԿՈՒՄի խաղաղական եւ հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին հետեւեալ ժամանակացոյցով ։

Մարտ 28, Չորեքշաբթի, ժամը 5–ին :

Ապրիլ 4, Չորեքշաբթի, ժամը 5–ին :

Իսկ Արեւագալի ժամերգութիւնները կը կատարուին Մեծ Պահքի Կիրակիներուն պատարագէն առաջ :

Ժամանակացոյց Կիրակիի արարողութեանց՝

Սկիզբ Ժամերգութեանց ժամը	8.45–ին :
Սկիզբ Արեւագալի ժամը	9.45ին :
Պատարագ ժամը	10.30ին ։
Քարոզ եւ Հոգեհանգիստ ժամը	11.45ին :

Ս. ՅԱԿՈԲ - ԼԻՈՆ

ՏՕՆ ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԻՆ

Շաբաթ, Մարտ 31–ին տօն է Սրբոյն Գրիգոր Լուսաւորչին Մուտն ի վիրապին :

Այս առթիւ ժամը 10–ին, պատարագ կը մատուցուի խորանին Վարագոյրը բաց :

Օրուան պատարագը կը մատուցանէ՝
ԻՍԱՀԱԿ ՔԱՀԱՆԱՅ ՀԷՔԻՄԵԱՆ

ՄԱՐՍԷՅԼ

ԱՊՐԻԼԵԱՆ ՈԳԵԿՈՉՈՒՄԻ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԵԱՆՑ ՇԱՐՔԻՆ ՄԷՋ

ՀԱՆԴԻՍԱՒՈՐ ՋԱՅՆԱՒՈՐ ՊԱՏԱՐԱԳ

Ապրիլ 24, ժամը 16–ին՝

Eglise St. Vincent de Paul (Réformés)

Կը պատարագէ՝
Ֆրանսայի Հայ Կաթողիկէ Առաջնորդ
ԳՐԻԳՈՐ ԵՊԻՍԿ. ԿԱՊՐՈՅԵԱՆ

Կը քարոզէ՝
Մարսէյլի Արքեպիսկոպոս՝
ԳԵՐՊ. ՔՈՖՖԻ

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE DE DECINES

15, rue du 24 Avril 1915 — 69150 Decines

LES 2, 3 et 4 JUIN

RETENEZ

VOTRE WEEK-END DE PENTECOTE

AU CŒUR DE LA PROVENCE
AU VILLAGE VACANCES
DE *VAISON LA ROMAINE*
(près Orange)

Piscine — Tennis — Sauna — Spectacles — Musculation — Boulodrome — Aires de jeux — Ateliers Manuels

(Equipement haut de gamme - Classe grand confort)

Prix de participation :
(pension complète)
600 Frs. Adultes
450 Frs. Enfants 6-12ans
330 Frs. Enfants 2-6 ans

— *Option autocar pour le voyage* —

Renseignements et inscriptions :
à la Maison de la Culture Arménienne de Décines —
15, rue du 24 Avril 1915
Tél. : 78. 49. 42. 97.

ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

SAISON 89/90 DE LA QUATRA

SALLE GAVEAU - 17e ANNÉE

Vendredi 6 avril à 20 h. 30	CYCLE MUSIQUE DE CHAMBRE QUATUOR A CORDES CHILINGIRIAN - KARINE GEORGIAN Franz SCHUBERT - Ludwig BAZIL - Jacques CASTEREDE
Prix des Places	150 - 120 - 80 F - ETUDIANTS, C.V. 50 F Pour les 3 manifestations exceptionnelles «Nuit de la Quatra» 400 - 240 - 120 F - Etudiants, C.V. 80 F
Abonnement annuel pour 8 manifest.	1000 - 750 - 500 F - ETUDIANTS, C.V. 350 F Libeller les chèques à l'ordre de l'Association QUATRA : 3, rue des Saints-Pères - 75006 Paris - Tél. 42.60.74.78

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՄԱՐՏ 28

MERCREDI
28 MARS
1990

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48 00 06 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 800 Ֆ. — Վեցամսեայ : 410 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.100 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
950 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

65րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 17.241 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 65e ANNÉE — No 17.241

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

Ե Ր Ե Ւ Ա Ն
(ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ – ՄԱՐՏ 19/23)

«ԽՈՐՀ. ՂԱՐԱԲԱՂ» ԿՐԿԻՆ ԼՈՅՍ ԿԸ ՏԵՍՆԷ

20 օրուան հարկադրական դադարէ ետք, Մարտ 21-ին, կրկին սկսաւ լոյս տեսնել «Խորհրդային Ղարաբաղ» մարզային թերթը: Ինչպէս ծանօթ է, թերթի աշխատակիցները հրատարակութիւնը դադրեցուցած էին, որովհետեւ շրջանի զինուորական հրամանատարութիւնը հրահանգ տուած էր փոխել թերթի մակագիրը եւ զայն հրատարակել ոչ թէ որպէս ԼՂԻՄ-ի մարզային կուսակցական կազմակերպութեան ու ժողովրդական երեսփոխաններու խորհուրդներու պաշտօնաթերթ, այլ՝ որպէս մարզի կուսակցական կազմակերպութեան թերթ:

Թերթին խմբագիրը՝ Մաքսիմ Յովհաննիսեան, Արմէնփրէսի թղթակիցին յայտարարած է. – «Մեր խմբագրական կազմը, անկասկած, չէր կրնար համաձայնիլ նման որոշումի: Նախ, լրագրողները այն միահամուռ կարծիքն ունէին, որ արտակարգ վիճակի պայմաններուն մէջ ԼՂԻՄ-ի եւ այլ շրջաններու զինուորական հրամանատարութիւնը քիչ մը դուրս կ'ելլէ իր իրաւասութեան սահմաններէն նման հրահանգ տալով: Ապա, թերթի մակագիրը փոխելու հրամանը տրուեր էր Ազրպէյճանի կարգ մը ղեկավարներու Ստեփանակերտ ժամանելուն պէս: Մինչ այդ, թերթը լոյս կը տեսնէր որպէս ԼՂԻՄ-ի մարզային կուսակազմակերպութեան եւ ժողովրդական երեսփոխաններու խորհուրդներու օրգան եւ հրամանատարութիւնը ձայն չէր հանած: Ի վերջոյ, երկար բանակցութիւններէ ետք զինուորական ղեկավարներու հետ, հնարաւորութիւն ընձեռնուեցաւ թերթը հրատարակել նախկին մակագրով»:

Համեմատաբար հանդարտ է կացութիւնը ԼՂԻՄ-ի մէջ: Դպրոցները բաց են, բայց արտադրական ձեռնարկները միշտ գործադուլի մէջ են:

***

ՈՒՏԻՔԻ ԹԵՄ

Հայաստանի կառավարութեան առընթեր Հայ Եկեղեցւոյ գործերու Խորհուրդը յայտնած է թէ Վազգէն Կաթողիկոսի որոշմամբ կազմուած է Հայց. Առաքելական Եկեղեցւոյ նոր՝ Ուտիքի թեմ:

Թեմի կազմի մէջ են. – Հաղարծին, Մակարավանք, Հաղպատ վանքերը ինչպէս նաեւ Նոյեմբերեանի եկեղեցին:

Նորակազմ թեմի առաջնորդ նշանակուած է Արսէն Եպիսկ. Բերբերեան:

***

ԱՆԴՐԱՆԻԿԱՒԱՆ ՄԱՍԻՍԻ ՀԱՅԵԱՑՔԻՆ ՏԱԿ

Հայաստանի բնակավայր մը եւս նոր անուն ստացաւ. Զօր. Անդրանիկի ծննդեան 125ամեակին առթիւ Մասիսի շրջանի Զանգիլար գիւղը կոչուեցաւ Անդրանիկաւան:

Մեծամասնութեամբ Ազրպէյճանէն գաղթածներէ բաղկացեալ գիւղին մէջ անուանակոչութեան առթիւ տեղի ունեցաւ հանրահաւաք, որուն ընթացքին ելոյթ ունեցաւ «Անդրանիկ Զօրավար» Հայոց Համազգային Միութեան նախագահ՝ Նոբայր Մուշեղեան:

... ԵՒ ՋԱՒԱԽՔ

Ախալքալաքի շրջանի Օլավերդ գիւղը հաւաքուած էին հազարաւոր մարդիկ՝ Վրաստանի հայաշատ վայրերէն, Հայաստանէն: Եկած էին ծաղկեփունջերով, եռագոյն դրօշներով:

Բազմաթիւ ելոյթ ունեցողներուն մէջ, Օլավերդ գիւղին անուանափոխման վերաբերեալ առաջարկութիւն ըրաւ ուսուցիչ Շիրինեան.

– Այն գիւղը, ուր կանգնած է մեծն հայդուկապետին յուշարձանը, պատշաճ չէ որ այսուհետեւ ունենայ օտար անուն մը: Եւ քանի որ լեռներու ծոցը փռուած այս չէնը Վրաստանի մէջ առաջինն էր, ուր Զօրավարը ոտք դրաւ, ուրեմն թող ան ալ արժանանայ Անդրանիկաւան կոչուելու բախտին:

Այդ առաջարկը ուրախութեամբ ու ոգեւորութեամբ ընդունուեցաւ ներկաներուն կողմէ: Ախալքալաքի շրջանային կոմիտէի Ա. քարտուղար Ֆիդանեան, ընդառաջելով առաջարկին, հաւաստիացուց որ ղեկավարութիւնը ինք կը ստանձնէ անուանափոխումի գործը:

Ներկաները ցնծութեամբ ընդունեցան նաեւ այն լուրը ըստ որուն նոյն օրը գիւղին մէջ լոյս աշխարհ եկած նորածինին տրուեցաւ Անդրանիկ անունը:

ՀԱՅԵՒՏԱՃԻԿ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

Մարտ 17, Շաբաթ օր Տաճիկիստանի մտաւորականութեան ու մոսկովեան «Մեմորիալ» կազմակերպութեան նախաձեռնութեամբ, հանդիպում մը տեղի ունեցած է հայ եւ տաճիկ մտաւորականութեան միջեւ: Տաճիկիստանէն խօսք առած են Գիտութիւններու ակադեմիային նախագահութեան անդամ Մահամատ Շուքուր, «Վերածնունդ» կազմակերպութեան նախագահ Աբդուլճաբար եւ ուրիշներ. բոլորն ալ դատապարտած են Տաճիկիստանի հակահայ պատահարները եւ զանոնք նկատած երկու ժողովուրդներու բարեկամութեան ոտնձգութիւն: Տաճիկ մտաւորականները շեշտած են թէ երբեք նման դէպք պատահած չէ, հայ եւ տաճիկ ժողովուրդները հին կապեր ունին իրենց միջեւ եւ թէ կրօնական տարբերութիւնը պատճառ չէ թշնամութեան:

Անոնք ցաւ յայտնած են պատահածին համար ու ներողութիւն խնդրած ամբողջ Հայ ժողովուրդէն: Ըսած են թէ հարցաքննութիւն բացուած է ճշդելու համար պատասխանատուները եւ անոնք անպայման պիտի կրեն իրենց արդար պատիժը: Տաճիկ մտաւորականները անգամ մը եւս շեշտած են թէ Ազրպէյճանցիներ եղած են դէպքերուն պատճառը. անոնք լուրեր տարածած են թէ 200 հազար Հայեր պիտի զետեղուին Տաճիկիստանի մէջ, գրաւելով ժողովուրդին համար պատրաստուած բնակարանները, ինչ որ զայրոյթ պատճառած է տեղացիներուն:

Պատասխանելով Տաճիկներուն, ելոյթ ունեցած է Զօրի Բալայեան որ ամփոփ կերպով ներկայացուցած է Հայաստանի ներկայ կացութիւնը որ քաղաքական, տնտեսական, պատերազմական ծանր հարցերով տագնապալի պատկեր մը կը պարզէ:

Ռուս մտաւորականներ եւս իրենց ելոյթներով դատապարտած են հայ ժողովուրդին դէմ կատարուած նման ոտնձգութիւնները: Ապա խօսք առած են Հայաստանէն եւ Մոսկուայէն հայ մտաւորականներ ալ:

Լաւ տրամադրութիւն ստեղծած է երեկոյթը որ նպաստաւոր քայլ մը նկատուած է հայ եւ տաճիկ ժողովուրդներու փոխյարաբերութիւններուն տեսակէտէն:

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՃԱԿԱՏ

ԼԻՏՈՒԱՆԻԱ

Լիտուանիոյ մէջ կացութիւնը բաւական անորոշ է: Կորպաչով ապահովութիւն տուած էր ծերակուտական Թէտ Քենըտիի որ ուժ պիտի չգործածէ Լիտուանիա, բացի այն պարագային երբ կեանքեր վտանգուած են: Պուշի բանբերը յայտարարած էր թէ Լիտուանիոյ կացութիւնը կրնայ «աննպաստ հետեւանքներ ունենալ ամերիկեան եւ խորհրդային յարաբերութեանց համար»: Ամէն պարագայի մէջ, Երեքշաբթի առաւօտ հասած լուրերը այնքան ալ խրախուսիչ չէին: Քսան երիտասարդ Լիտուանացիներ ձերբակալուած էին նոր ժամանած խորհրդային վայրաչուներու կողմէ, որպէս դասալիք: Անոնք ապաստանած էին յիմարանոցի մէջ եւ ըստ տեղեկութեանց խորհրդային միջամտութիւնը շատ բիրտ եղած է, տղաքը արիւնլուայ վիճակի մէջ էին, ըստ թղթակիցներու: Միւս կողմէ, ամբողջ գիշերը թռաններ թռուցիկներով ողողած են երկիրը, թռուցիկներ ուր կոչ կ'ըլլար ապստամբութեան անկախութեան կողմնակիցներուն դէմ:

Խորհրդային բանակը, արդէն, երրորդ պաշտօնական շէնք մըն ալ գրաւած է Երկուշաբթի օր: Փոխ – նախարարապետը «ճշգրիտ, յստակ եւ համառօտ» պատասխաններ կ'ուզէ երեք հարցումներու.– «Ա) Ինչո՞ւ խորհրդային ցամաքային բանակի սպայակոյտի պետը ներկայիս Վիլնիուս է: Բ) Ինչո՞ւ հրասայլեր եւ թռաններ քաղաքէն անցած կամ թռած են Ուրբաթէն Շաբաթ լուսնալիք գիշերը: Գ) Ո՞վ հրամայած է Համայնավար կուսակցութեան շէնքերու գրաւումը: Նախագահ Լանտսպերկիս, որ հանդիպում ունեցած է կարմիր բանակի բանագնացներու հետ, յայտնած է թէ կրնայ Մոսկուա երթալ զալ շաբթու:

Երեքշաբթի առտու, կը հաղորդուէր նաեւ թէ Վիլնիուսի Կեդրոնական Կոմիտէի շէնքն ալ գրաւուած է բանակին կողմէ: Նոյն օրը, տեղւոյն Եդինստվօ շարժումը, որ կը համախմբէ անկախութեան ընդդիմացող ռուսախօսներ ցոյց մը կազմակերպած է Գերագոյն Խորհուրդի շէնքին առջեւ: Կը պահանջէին հրաժարումը «իբրեւ թէ» կառավարութեան մը, որ որոշումներ կուտայ առանց ժողովուրդին կարծիքն առնելու: Անոնք հանրաքուէ ալ կ'ուզեն անկախութեան շուրջ, ինչ որ երկսայրի սուր է, քանի միայն 7%-ը կը կազմեն բնակչութեան ընդդէմ 80% Լիտուանացիներու:

Եդինստվօ 230 հազար անդամ ունի (3 / 4-ով ռուս) բայց, կան նաեւ Լեհեր, Ուկրանացիներ, Բելօռուսեր եւ 4% ալ՝ Լիտուանացիներ:

***

ՀԱՅԱՍՏԱՆ – ԱԴՐԲԵՋԱՆ

Ճշգրիտ տեղեկութիւններ չկան օտար մամուլի մէջ ալ, որու աղբիւրն է ԹԱՍ եւ ուրեմն կը գրուի թէ Հայ «ազգայնականներ իննը հոգի սպաննած են Ղազախի շրջանը»: Երեքշաբթի առտու, «Իւմանիթէ»ն ալ կ'արձագանգէր ԹԱՍ-ի, ըստ որու «կացութիւնը լրջօրէն վտանգաւոր – ուած է Ազրպէյճան եւ Հայաստան: Երկու կողմերն ալ զէնք գործածած են: 150 ոստիկան եւ Ներքին Նախարարութեան ուժեր ղրկուած են շրջանը: Լուր մըն ալ կը վերաբերի հանրակառքի մը վրայ յարձակման Լեռնային Ղարաբաղ: Մէկ հոգի մեռած է եւ չորս ուրիշներ վիրաւորուած: Չըսուիր թէ ո՞վ է յարձակողը:

Երեւանէն առած մեր լուրերու համաձայն, այս մասին ոչ մէկ ճշգրիտ տեղեկութիւն կայ, բացի այն համոզումէն որ «Հայկական գործ չէ»: Միւս կողմէ Նոյեմբերեանի շրջանի Գետաշէն գիւղի մօտ (չշփոթել միւս Գետաշէնի հետ, որ Լեռնային Ղարաբաղի տարածքէն դուրս, հիւսիսն է) կառքի մը մէջ մէկ սպաննուած, մէկ ալ ծանրօրէն վիրաւորուած Հայեր գտնուած են, ինչպէս նաեւ հայ հովիւի մը դիակը:

ՄԱՐԶԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԼՈՂ

• ԱՆՄՈՌԱՆԱԼԻ ՕՐԵՐ ԳԱԼՖԱՅԵԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

Քրիսթոֆ Գալֆայեան անգամ մըն ալ ցոյց տուած է թէ ազատ լողի մէջ (արագութիւն) Ֆրանսայի լաւագոյնն է ներկայիս, համբաւաւոր, հակայ Գարոնէն յետոյ:

Գարոն ներկայ չէ եղած Լա Ռոշէլ՝ ուր տեղի ունեցան, երեք օրերու ընթացքին, Ֆրանսայի ձմեռնային ախոյենական մրցումները: Գալֆայեան շահած է թէ 50 մեթրը, թէ՛ 100-ը եւ թէ 200-ը. ժամանակ՝ 23″,18, 50″,48, եւ 1.51″,82. տեղին է յիշել Ֆրանսայի մրցանիշները՝

(Շար.ը Դ. էջ)

ՅԱՆՈՒՆ ԱՐՏԱՅԱՅՏՈՒԹԵԱՆ ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ

Ինչպէս գրեցինք (Մարտ 16) Թունճա Արսլան, պատասխանատու տնօրէնը «Իքիպինճ Տօղրու» Թուրք շաբաթաթերթին, ձերբակալուած էր Մարտ 13-ին, որովհետեւ Մարտ 4-ի թիւին մէջ, լոյս տեսած էր յօդուած մը՝ «Լուծում քրտական հարցին» (տես՝ «Յառաջ», Մարտ 21): Ծնած՝ 1962-ին, Թունճա Արսլան Պոլսոյ համալսարանը իրաւաբանութեան ուսանող է:

Թերթին Փարիզի թղթակիցը՝ Ս. Կիւզէլ ձեռնարկած է ստորագրութիւններ հաւաքելու ի նշան բողոքի՝ արտայայտութեան ազատութեան դէմ գործուած այս արարքներուն համար:

S. GUZEL
2000'e Dogru
67, Bld. Ney, 75018 Paris
Tél. : 42. 57. 49. 87

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՀՈՒՆԳԱՐԻՈՅ ընտրութիւններու արդիւնքները դեռ վերջնական չէին Երեքշաբթի առտու, բայց արդէն ձայներու 72%-ը ալ հոսանքներու ի նպաստ էր:

ՀԱՐԼԷՄ ՏԷՋԻՐԻ այցելութիւնները Մարսէյլի շրջանի լիճերու մէջ բաւական ընդդիմութեան կը բախի եւ Փրովանս – Քոթ տ'Ազիւրի շրջանային խորհուրդը Կրթական նախարարին կը յիշեցնէ 1976 Յուլիս 11-ի օրէնքը, որ կ'արգիլէ որեւէ ձեւի քաղաքական, գաղափարական, կրօնական քարոզչութիւն դպրոցներէն ներս: Հարլէմ Տէզիրի այցելութիւնները կը կատարուին «Ս.Օ.Ս. – ցեղապաշտութեան» ցեղապաշտութեան դէմ կրթական գետնի վրայ հրապարակ հանած ազգ. շարաթին շրջագծին մէջ:

ԱՄԷՆՈՒՆ ԹԷՈԴԻԿԸ

ՇԱՀԱՆ ՇԱՀՆՈՒՐ

Աւարտելէ առաջ պատանեկան յուշերուս այս շարքը, կ'ուզեմ վերակոչել տեսիլք մը եւս, առանց խղճահարութեան դէպի յուշագրական սեռը, քանի որ գրութիւնս ուրիշ բան չեղաւ, եթէ ոչ մենախօսութիւն մը որ կը տարուբերի ժամանակին մէջ, երբեմն ճիղաւորեալ, երբեմն խոտորնակի: Ահա ուրեմն տեսիլքը:

Պատահեցաւ որ մեծ բազմութիւն մը հաւաքուի մեր տունը եւ փողոցը լեցուի փայթոն շքեղ կառքերով: Այդ տեսարանը կը դիտէի կողմնակի պատուհանէ մը, երբ Թէոդիկի թաթը ինկաւ ուսիս: Ան գլխ Վահագնի հետ տարաւ վերի հիւրասենեակը, հարսնեւորներու բազմութիւնը ճեղքելով, եւ ես գլխ գտայ Կոմիտաս Վարդապետի առջեւ: Վարդապետը շոյեց մեր գլուխը: Կը խորհիմ որ իր ժպիտը կ'ուղղուէր իմ եկեղեցական փոքրիկ շապիկիս, որ ըստ բաւականին փոքր չէր: Վերջին անգամ ըլլալով համախումբ՝ դերդաստանը իր մէկ աղջիկը կ'ամուսնացնէր Օսմանեան Դրամատան մէկ տնօրէնին հետ, որ Կոմիտասի հայրենակից էր: Քէօթահիացի: Թէոդիկ կը ճառագայթէր: Անհուն ազապատանքով կը շրջապատէր մեր հիւրը, որ կեդրոնական դէմքը եղած էր հարսանիքին: Ամբողջ արարողութեան ընթացքին, վարդապետը կը փնտռէի լայնածաւալ մոմիս ձիւնապիտակ բարդութիւններուն մէջէն: Զինքը տեսած էի հեռուէն, դաշնակի առջեւ, եւ իր բերնէն լսած՝ Կռունկը: Երբ այլեւս ոչինչ կը յիշեմ նշանաւոր հարսնիքէն, վարդապետին լրջախոհ արտայայտութիւնը եւ սլացիկ կեցուածքը մէջս դրոշմուած կը մնան անջնջելիօրէն: Իր սեւ աքեմը չէշտակիօրէն կը պատռուէր շրջապատի փայլուն արդուզարդերէն, նամանաւանդ իր կողքին կանգնած մարդէն (բուն իսկ իմ Սամուէլ մօրեղբայրս) որ իր կուրծքը ծածկած էր պատուանշաններով, տեղ ցուցամոլութեամբ մը: Այնքա՜ն տարուած էի վարդապետով որ ոչինչ յիշեցի արարողութենէն: Ոչինչ: Այսուհանդերձ, այդ օրը սորվեցայ հայերէն բառ մը, նարօտ:

Ես կ'ըսեմ նարօտ, մինչ կը հասկնամ կարօտ: Անոնք որ մեկնեցան առ յաւէտ, բոլո՛րն ալ անմխիթար եւ սիրակարօտ, անոնք անգամ մը եւս կը տողանցեն յիշողութեան պաստառին վրայ, նման այն չփոթ եւ խռով ստուերներուն, որ աշնան երեկոներուն կ'անցնին արտասուահեղձ ապակիին ետեւէն: Ի՞նչպէս մնալ հաւատարիմ եւ ի՞նչպէս չդաւաճանել անցեալի ճշմարտութեան, երբ կրկնակ է վտանգը որ կը սպառնայ յուշագիրին: Անցեալը որ ձեւափոխուած է ժամանակի ընթացքին, անգամ մը եւս կը ձեւափոխուի երբ կը կորսնցնէ իր եթերային լուսապսակը, թափուելով գրութեան ծիրաւոր կաղապարին մէջ: Հեռու է ակը, իր ջինջ կարկաչով: Պատրանք է խորհիլ թէ մարդ կրնայ իր մեծ ոտքերը դնել մանուկի ոտքի հետքերուն մէջ, առանց որ աւազի վրայ չխաթարուի տոտիկներուն ձգած թեթեւ դրոշմը: Շատ բան կը տարբերի երէկի եւ այսօրի միջեւ: Ամէնէն առաջ կը տարբերի լեզուն, բառապաշարը: Խօսքը չէ ըսուած այն ձեւով, ինչ ձեւով ան կը փոխանցուի այսօր, բայց զգացուած է այն՝ ինչ որ խօսքը կ'ըսէ: Մտածումը չէ գացած հեռուն, եթէ հեռու երթալ կը նշանակէ ընդլայնել եւ պատճառաբանել, բայց մտածումը գացած է այդ նոյն ուղղութեամբ: Մնացեալը կը պատկանի գրիչին որ կը կատարէ վերակոչումը: Մնացեալը տաղանդի հարց է:

Երկու թուականներ, 1907 – 1967, մեզի կը յիշեցնեն թէ վաթսուն տարիներ անցած են այն օրէն ի վեր, երբ լոյս կը տեսնէր Ամէնուն Տարեցոյցը, այդ պզտիկ համայնագիտարանը, որ կորուստէ պիտի փրկէր հայ մշակոյթի անթիւ նշխարհներ եւ վաւերաթուղթեր, որ հայ մտքին խօսքը լսելի պիտի դարձնէր, աւելի քան որեւէ հրատարակութիւն, մեր ամէնէն մութ գաղութներուն մէջ իսկ, որ աշխատութեան պիտի մղէր մեր գրիչները զանոնք խրախուսելով եւ հմայելով, եւ պատիւի հարց պիտի դարձնէր խնամեալ եւ ճաշակաւոր տպագրութեան անհրաժեշտութիւնը: Աւելի՛ն կայ:

Եթէ եղերական կատակերգութիւն մըն է ազգի մը կեանքը (եւ ուրիշ ի՛նչ բան կրնայ ըլլալ) երկարաձիգ ներկայացումը կը վարեն ոչ միայն վէտէթները որ յայտագրին ճակատը կը փայլին, այլ նաեւ հոյլը անոնց որ կը գործեն լռելեան, բեմի առաջամասի կանթեղաշարքէն հեռու: Այսպէս է որ Տարեցոյցի ամէն մէկ հատորը լայն բաժին կը յատկացնէր Հայութեան համեստ եւ խոնարհ գործիչներուն, ի գին նոյնիսկ «քմծիծաղ պատճառելու» մեզմէ անոնց որ բարձրէն կը սաւառնին: Թէոդիկ բնազդաբար հասկցած էր խոնարհները, ինքն իսկ ըլլալով ժողովուրդի զաւակ եւ գրիչ մը՝ երկրորդական:

Չկայ անուանում մը որ աւելի լաւ պատշաճի մեր հեղինակին, որքան ժողովուրդի զաւակ բացատրութիւնը: Ան որդին էր գաւառացի գաղթական զոյգի մը, որ մեծ դժուարութիւն ունէր իր օրուան հացը ճարելու: Զոյգը ունէր հինգ զաւակներ, որոնց երէցը, Սամուէլ, շուտով պիտի հեռանար իր հարազատներէն, երթալ ուսանելու համար բժշկութիւն, իբրեւ պետական թոշակաւոր: Յաջորդ երեք աղջիկները, երեքն ալ չարքաշ եւ կորովի, կենսաշահութեան պիտի լծուէին իրենց մատղաշ տարիքին իսկ, եւ դէպի բարձրագոյն ուսում պիտի առաջնորդէին իրենց տարօրինակ՝ այլեւ սիրելի մանչուկը, Թէոդիկ, իրենք իսկ մնալով կիսագրագէտ: Եթէ Թէոդիկ չկրցաւ բոլորել Պէրպէրեան Վարժարանի դասաշրջանը, պատճառը հետեւեալն է: Անոնք պատմեցին, ես կը փոխանցեմ:

Պատանին Թէոդիկ, այդ անմեղներուն անմեղը, իր դասը կը սերտէ գիշերային լամբարին տակ, իր քրոջ դէմը նստած, եւ կասկածն իսկ չունի թէ տռամ մը կը հասուննայ ընտանիքին մէջ: Երբ պահ մը վեր կ'առնէ իր գլուխը, վանելու համար անշարժութեան պատճառած թմբիրը, անանուն բան մը կը տեսնէ: Լուռ արցունքներ կը հոսին աղջկան այտերն ի վար, որ սակայն չի դադրիր ասեղ քաշելէ: Թէոդիկ կը խռովի, ինքզինքը դըտնելով տագնապի մը առջեւ որ ոչ մէկ բան չէր ծանուցած: Քոյրը դեռատի է եւ կ'աշխատի ցերեկը գիշերին խառնելով: Թէոդիկ կ'աղաչէ իմանալու համար լուռ վիշտին պատճառը, եւ կ'ըսէ ինչ որ մարդ կրնայ ըսել նման պարագաներու: Ո՛չ, յոգնութեան խնդիր չկայ: Լուռ արցունքներուն պատճառը մէկ է: Ան կը կոչուի Մաննիկ Պէրպէրեան:

Վայելչագեղ եւ սիրուն, Օր. Մաննիկ օժտուած էր մէկէ աւելի ձիրքերով, համեստ՝ այլ իրակա՛ն ձիրքերով, ընդ որս գրական եւ երաժշտական ձիրքեր, որոնց վրայ պիտի գային աւելնալ իր սրտի նուաճումները, մինչեւ Սիամանթօ: Մաննիկ գիտակցութիւնն ունէր իր արժէքին: Քիչ մ'ըշտա: Շփացած, ինքնագոհ եւ արհամարհոտ, ան կը պահէր իժի ալաք մը, եւրոպականացած օրիորդի իր դըրսերեւոյթին տակ: Ան է որ կարուհի քոյրերուն կ'առաջարկէ իր շրջազգեստները կարել, փոխանակ Վարժարանին նիւթապէս հատուցանելու Թէոդիկի թոշակները, ինչպէս հատուցած էր մինչեւ այդ: Քոյրերը ակամայ կ'ընդունին ձախորդ կարգադրութիւնը, քանի որ դժուար է մերժել առաջարկ մը, որ կուգար մեծարգոյ ուսուցչապետին հարազատ աղջիկէն: Եւ բնականաբար, Մաննիկ շուտով կը դառնայ զզուելի իր դժուարահաճութեամբ եւ քմայքով: Առիթ չի փախցներ թունալից սլաքներ արձակելու, թթուած դէմքով եւ փրէսիէօզի մը արուեստակեալ ձեւերով, առանց սակայն երթալ կարուհի փոխելու: Այդ մէկը՝ երբեք: Թէոդիկ կուլայ իմ պզտիկ մօրաքրոջս Ռոմելայի հետ եւ կը վճռէ հրաժարիլ ուսումէ, քան թէ սիրտը արիւնել իր քոյրերուն: Թէեւ կը յաջողին զինքը ղրկել Ռոպէրթ Գոլէժ, բայց այդ յաջողութիւնը ձեռք բերելու համար քոյրերը կը գործածեն զէնք մը որ իրենց մասնայատուկ էր՝ պոռպռալ:

Այդ տեղ զէնքը չափազանց կը նեղացնէր իմ սակաւախօս հայրս, որ դերդգայ մէկն էր, հիւանդագին ըլլալու աստիճան: Եւ ըսել թէ աղմուկ չսիրող հայրս մասնակցած էր աղմուկներու մեծագոյնին, Պապը Ալիի ցոյցին, դրօշակը բարձր բռնած: Բայց այդ երոյթը նկատուած էր իբր մէկ վրէպը բնութեան, նման այն կեռասենիին որ կը ծաղկի անժամանակ: Բացառիկ պարագաներու միայն հայրս կ'ըսէր, այդ անցեալը վերակոչելով. – «Ա՜խ Ձերագ...» եւ կը պատմէր իր գաղտագողի փախուստը Պոլսէն դէպի Վանա: Երբ կը պայթէր Թէոդիկի ուրախ ճիչը, հայրս կը մեկնէր սենեակէն, աւելորդ համարելով դիմադրական ամէն փորձ ընդդէմ հակամիտութեան մը, որ առհասական էր: Ան կ'ըսէր. «Աս մէկ բանը իրենց արիւնին մէջն է...»: Արդարեւ, իրենց արիւնին մէջ կար մէկը, բուն իսկ Թէոդիկի հայրը, որ օրին մէկը մեծ գայթակղութիւն հանած էր իր պոռպռացով: Ան կը կոչուէր Գրիգոր Պօղաճեան:

Չեմ ճանչցած մօրենական մեծ հայրս, բայց կը կարծեմ ճանչնալ զայն, իր մասին շատ լսած ըլլալով: Մինչ բոլոր նախնիքները շրջած էին մոռացութեան գիրկը, Գրիգորի յիշատակը կը մնար պաշտամունքի առարկայ եւ մեծարանքի: Կան մարդիկ որոնց հոգին լուսաճաճանչ բերկրութիւն մըն է, բնածին երջանկութիւն մը, որ պիտի չխաթարուի ոչ մէկ բանով: Դատելով իր լուսանկարներէն, ան կլոր դէմքով եւ փոքրիկ մօրուքով համակրելի ծերունի մըն էր, որուն պճըլտուն աչքերը կը մատնէին զուարթաբանութիւն եւ խանդավառութիւն: Ըստ իր աղջիկներու վկայութեան, այս սիրագեղ մարդը իր զրոյցը կը յայտնէր շռնդալից բառերով եւ միշտ բարձրաղաղակ: Քրիստոնէութիւնը, եւ մասնաւորաբար անոր բարոյախօսական մասը, ծուծն իսկ էր իր էութեան: Կը գործածէր միայն մէկ հատ ծանր խօսք՝ Նզովից արմատ:

Երզնկայէն Պոլիս գաղթեր է ան, վըստահելով պոլսաբնակ Պօղաճեաններու նպաստաւոր առաջարկներուն եւ հրապուրիչ խոստումներուն: Այս խոստումներուն ոչ մէկը յարգուած ըլլալով, Գրիգոր պահանջեր է արդարութիւն: Այն մարդը որ ամէն առթիւ կը պահանջէ արդարութիւն, սա մեր ծուռ աշխարհին մէջ, այդ մարդը վտանգաւոր մէկն է: Եւ նաեւ, տեսակէտով մը՝ պաշտելի: Գրիգոր կը լքէ Պօղաճեան անունը իբրեւ անպատուուած անուն, եւ իր շատ համեստ արհեստէն կը քաղէ նոր անուն մը, Լապճինճեան: Նկատելով որ Պոլիսը ապականութեան կեդրոն է, Գրիգոր կը դիմէ պարկեշտ անձնաւորութեան մը որ իր հետ Պոլիս բերած է Երզնկայէն: Գրիգոր կը դիմէ Աստուծոյ: Մտերիմ զրոյցի մը ընթացքին, Ամենակալ Տիրոջմէ կը խնդրէ մանչ զաւակ մը: Երբ Տէրը իրեն կը պարգեւէ զոյգ մը արու երկուորեակներ, մեր իտէալիսթը կը վաճառէ այն քիչը որ ունի, եւ կ'երթայ իր ուխտը կատարել Տիրոջ գերեզմանին վրայ, որ ի Երուսաղէմ: Կ'ըլլայ հաճի: Այսինքն թէ՝ աւելի եւս կը պոռպռայ: Վերադարձի ճամբուն վրայ, երկուորեակներէն մէկը կը մեռնի, պղտութեան հետեւանքով: Կ'անցնին օրեր եւ տարիներ: Վերապրողը, Սամուէլ, առաջին կը հանդիսանայ թաղային վարժարանին մէջ, ինչ որ իրեն իրաւունք կուտայ Զատկին օրը կարդալու Դանիէլի գիրքը: Դանիէլ մարգարէ մըն է, որ իր գիրքը շարադրած է գրաբար լեզուով: Երջանիկ է Գրիգոր այն հաւատքով, թէ իր խոստմնալից եւ օժտեալ Բենիամինը պիտի ըլլայ փաշա (կը սխալէր: Մօրեղբայրս պիտի ստանար Խանութեան տիտղոս): Սամուէլ ամէն իրիկուն Դանիէլ կը սերտէ, իր հոգեզմայլ հայրիկին դէմը նստած, շարականներու օրօրուն եղանակով: Անթիւ վարժութիւններուն բնական հետեւանքը սա կ'ըլլայ, որ Հաճին ինք եւս զոց կը սորվի որոշ մասեր, Դանիէլի շրջաբերականէն: Բայց Սուրբ Յարութեան տօնը կը վերածուի ըմբոստական շարժումի եւ գայթակղութեան:

Երբ Գրիգոր գիրք կը գրաւէ Սուրբ Կարապետի խորանին դէմ յանդիման, երբ այդ հաւատացեալ գաւառացին երկիւղածութեամբ կ'ունկնդրէ յաջորդական Գիրքերը, եւ երբ իր ականջին կը հնչեն մտերիմ տողեր, անոնք իսկ զորս զոց սորված է իր փաշա մանչուն բերնէն, Գրիգոր կ'ըմբոստանայ:

Քահանան Գիրքը սորվեցուցեր է հարուստ թաղական էֆէնտիի մը զաւկին, անշուշտ ծածկաբար, եւ վերջին պահուն չէզոքացուցեր է Սամուէլը, որ չքաւոր հնակարկատի մը տղան է:

Մայրս որ ներկայ եղած էր աղէտալի պատահարին, եւ որ Սամուէլի կը յաջորդէր տարիքի տեսակէտով, չէր մոռցած այն սարսափը որ զինքը համակած էր ի տես Գրիգորի մոլեգին հակազդեցութեան:

Գրիգոր գետին կը զարնէ իր ֆէսը եւ կը պոռայ լխաթօք. «Հաւասարութիւն կը պահանջեմ»: Եւ յետոյ՝ «Յարդենք մանկտիքն Հայոց»: Այլ մանաւանդ. «Արդարութիւն կը պահանջեմ...»:

Կարելի չէ ըսել թէ արիւնայեղութիւն կը պատահի խորանին առջեւ: Միայն թէ, իբրեւ հետեւանք ձախորդ շարժումի մը, Գրիգոր կառչած կը մնայ Տէր Հօր մօրուքին, մինչդեռ իմ մեծ մայրս կը նուաղի երկու նստարաններու միջեւ, մեղա՛յ Տէր գոչելով...:

Երբ այժմ Գրիգորի հարազատ զաւակները կը պոռան եւ կը պոռպռան, զարմանալի չէ որ երեւոյթն ունին պահանջելու հաւասարութիւն եւ արդարութիւն:

Թշուառ, երի՛ցս թշուառ շառաւիղ Գրիգորի: Մեզմէ ոչ ոք համարձակեցաւ պահանջել մէկն ու միւսը, երբ թուրք ոստիկանութիւնը եկաւ մեր դուռը ափառնել: Մեզմէ ոչ ոք ըմբռնեց թէ դրանզանգակը կ'ըսէ սա տեսակ բան մը – «Այս պահուս կը սկսի մեր Ապրիլ 11-ը»: Կը յիշեմ ծնողքիս խուլ ձայնը որ կը հրամայէր – «Զըլլայ որ տեղերնուդ շարժիք»:

Քոյրս եւ ես չշարժեցանք: Իջանք առաջին յարկի սենեակը եւ սեղմուեցանք կողմնակի այն նեղ պատուհանին մէջ, ուրկէ կը ստուգէինք այցելուներու ինքնութիւնը: Մեր տան դուռը ներս քաշուած էր եւ ունէր չորս ոտք սանդուխ: Հայրս չէինք տեսներ մեր անկիւնէն, բայց կիսաստուերին մէջ կը նշմարէինք աղօտ զանգուածը ոստիկաններու, համազգեստաւոր թէ ո՛չ: Ոչ, էֆէնտիմ, հոս Թէոդիկ անունով մարդ չկայ... երկար տարիներէ ի վեր ան կը բնակի Բերա... Այո՛, էֆէնտիմ, Բերա, իր ընտանիքին հետ...:

Յուզումը կապկած էր ծնողքիս լեզուն, ինչ որ բարեբախտութիւն պէտք է համարիլ: Այլապէս, ան կրնար բերնէն փախցնել թէ՝ Թէոդիկ կը գտնուի կեդրոնական բանտը, իր տպագրիչ Տէր–Յովհաննէսեանի հետ: Պատերազմական ատեանը զանոնք դատապարտած էր մէկ տարուան բանտարկութեան, այն ամբաստանութեամբ թէ Կլատսթոնի հակաթուրք ճառը արտատպած էին թրքերէն, վերջին Տարեցոյցին մէջ: Այդ բանը գիտէր ամբողջ թաղը, բացի թաղային ոստիկանութենէն: Բայց միթէ՞ թաղային էր ոստիկանութիւնը: Ո՛չ բոլորովին: «Աս գէշ նշան է», ըսաւ հայրս: Քոյրս եւ ես փախանք վեր, դէպի անկողին, առանց բան մը հասկնալու:

«Գէշ նշան»ը մեր դէմ պիտի ելլէր յաջորդ առաւօտուն միայն, Սէլամսըզի ճամբուն վրայ, յանձին երկու տիկիններու որ ուղեկորոյս կը թուէին: Մայրս ճանչցա՞ւ թէ չէ, անոնք մեր վրայ խոյացան ցաւագին բացագանչութիւններով. «Խենթենալիք բան է ... ամէնը մէկ տարին ... արիւն արցունք կուլան կոր...»:

Եթէ երէցները գիտնան թէ ի՛նչ տագնապներու ծնունդ կուտան մատղաշ հոգիներու մէջ, երբ իրենց վախն ու անդոհը կ'արտայայտեն արեւելքցիի սրտակեղեք գոչիւններով եւ անկապ միավանկերով: Ո՞վ ինչ ըրաւ, ինչո՞ւ ըրաւ: Եթէ մեծ է վտանգը, ան կը վերածուի անդարմանելի վտանգի, ըլլալով անանուն եւ առասպելական: Կուրծքիս կը սեղմէի նկարազարդ լրագիրներ, կարծես փրկելու համար զանոնք վերջնական նուաբեկութենէ: Անոնց վրայ կար մէկ գեղեցիկ նկարը գերմանական Կէօպէն զրահաւորին, որուն վրայ կը հիանայի: Ժամանակին մէջ որ այլեւս չէր հոսեր, աշխարհ ստացած էր անդրերկային բնոյթ մը, որ պիտի մնար անջնջելի: Մինչեւ այսօր կը կարծեմ տեսնել անկանոն սալաքարերը ձախին պարզուած փշաթելերը, աջին բարձրացող թրքական լքեալ գերեզմանոցը իր սեւ նոճիներով, եւ աւելի հեռուն՝ հրշէջ զունդին զօրանոցը: Անձկանօք կը ցանկայի որ շուտով անցնի օրը, եւ մենք կըրկին բանտ երթանք այցելութեան, գիտնալու համար թէ բոլորը ո՞ղջ են:

(Շար. 2)

ՀՀՇ-Ի ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԱՆԴԱՄՆԵՐ ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ

Աւելի քան չորս հարիւր հոգինոց բազմութիւն մը պատասխանած էր «Հայաստանի օգնութեան Համակարգում»ի հրաւէրին, «Սալ տը լա Շիմի»ի մէջ հանդիպելու Հայաստանի ու Ղարաբաղի տագնապը ամէնէն աւելի կրող անուններու. անոնց, որոնց նաեւ կապուած է այսօր ներքին ու արտաքին թեւերով ամբողջ ժողովուրդի մը յոյսը: Փրոֆ. Ա. Մինքովսքիի նախագահութեամբ բեմին վրայ տեղ գրաւած էին ՀՀՇ-ի վարչութեան անդամներ՝ Լեւոն Տէր Պետրոսեան, Բարգէն Արարքցեան, Ռաֆայէլ Պապայեան, Աւետիք Իշխանեան եւ «Համակարգում»ին ձեռնարկող կազմակերպութեան՝ «Սոլիտարիթէ Ֆրանքօ Արմէնիէն»ի նախագահը՝ Քրիսթիան Տէր Ստեփանեան, ինչպէս նաեւ Տոքթ. Իվ Թերնոն:

Օրուան նախագահը իր բացման խօսքով յիշեցուց թէ անցեալ տարի գրեթէ նոյն օրերուն նոյն սրահին մէջ տեղի ունեցած էր նման հաւաքոյթ մը, զօրակցութիւն յայտնելու համար «Ղարաբաղ Կոմիտէ»ի անդամներուն որոնք ձերբակալուած էին այդ օրերուն: Ան անդրադառնալէ ետք Հայաստանի մասին խօսիլ տալով վերջին երկու տարուան ծանրակշիռ դէպքերուն, –երկրաշարժ, «Ղարաբաղ Կոմիտէ»ի ձերբակալութիւն, Ադրբեջանի պատահարները–, ըսաւ «ինծի համար Հայերը ուժականութեան տէր, հերոսական ժողովուրդ են»:

Կազմակերպուած երեկոյթին ու «Համակարգում»ի նպատակներուն մասին ամփոփ տեղեկութիւն փոխանցեց Ք. Տէր Ստեփանեան: Ան Ղարաբաղի հարցին ստեղծուած կնճիռին գլխաւոր պատասխանատուն նկատեց Խորհ. Միութեան կեդրոնական իշխանութեան ձգձգումը, լուծումի անկարողութիւնը որոնց հետեւանքով Կորբաչով այսօր կը քաղէր իր քաղաքականութեան պտուղը: «Համակարգում»ի նախագահը անդրադառնալէ ետք Հայաստանի մօտալուտ ընտրութիւններուն, վախ յայտնեց որ կեդրոնական իշխանութիւնը կռահելով թէ ՀՀՇ կրնայ Ղարաբաղի համար արդիւնաւոր ծրագիրներ ունենալ, փորձէ դրդութիւններ պատճառել ու խանգարել ընտրութիւններու բնականոն ընթացքը: Նշելէ ետք թէ ՀՀՇ Ցունուարէն ի վեր ձեռք առած է Հայաստանի դիւանագիտական, քաղաքական, զինուորական գործընթացքը, Ք. Տէր Ստեփանեան խօսեցաւ անոր զօրավիգ ըլլալու սփիւռքեան տրամադրութեան մասին. այդ տրամադրութիւնը իր գործնականացումը գտած էր 14 կազմակերպութիւններու միացումով ստեղծուած «Համակարգում»ով: Կուսակցութիւններէ անկախ այս կառոյցը որպէս օժանդակութեան առաջին գործնական քայլ, պատասխանելով «Գթութիւն» կազմակերպութեան պահանջին, ձեռնարկած էր Հայաստան 20 հազար ծածկոց ղրկելու գործողութեան մը, ու արդէն երկու հազարը գնուած էր:

Իրմէ ետք խօսքը տրուեցաւ Լ. Տէր Պետրոսեանի որ երկրորդ անգամ խօսք կ'ուղղէր Փարիզի Հայութեան: Անմիջապէս նշելէ ետք թէ Հայաստանի քաղաքական կացութիւնը կարելի չէ Խորհ. Միութենէն անջատաբար նկատի ունենալ, նախ խօսեցաւ այս երկրորդին մասին: Հոն ամէն ոք կը գիտակցէր թէ անհրաժեշտութիւն էր ժողովրդավարացումը, սակայն այդ ճամբուն վրայ խոչընդոտներ յայտնուած էին ու գրեթէ ամէն երկրի մէջ պաշտօնականին քով մարմին առած էին ժողովրդական իշխանութիւններ, որոնց հեղինակութիւնը օրէ օր կը մեծնար: Այս վիճակը պատճառ կ'ըլլար որ երկրին մէջ ապակայունացումը հետզհետէ խորանար: Այս իրադրութիւնը կը շեշտէր ընկերային ոլորտին մէջ տիրող անարդարութիւնը, ազգամիջեան յարաբերութիւններու ձգտումը եւ կեդրոնի ու շրջաններու միջեւ յարաբերութիւններու դժուարացումը: Այս իրավիճակը կը միտէր վարչաձեւի խստացումի կողմնակիցներուն իրենց ձայնը լսելի դարձնել: Պարզուած պատկերը ըսել կու տար ՀՀՇ-ի այս տիրական դէմքին որ յոռետես կեցուածք մը կարելի էր ունենալ Խորհ. Միութեան քաղաքականութեան մասին: Ան շեշտեց թէ ներկայ պայմաններուն մէջ ընկերային կամ տնտեսական ոչ մէկ օրէնք արդիւնք կրնար տալ, մինչեւ որ Հանրապետութիւնները իրական գերիշխանութիւն չունենային:

Գալով Հայաստանի պատկերին, ընդհանուր երկրին ճգնաժամը իր մանրակերտը ունէր հոն, ուր հիմնական իրադրութիւնը իշխանութեան համար մղուած պայքարն էր: Աւանդական իշխանութեան ամբողջական սնանկութիւնը այսօր ծանօթ էր ամբողջ ժողովուրդին: Ան շեշտուած էր յատկապէս անով որ Հայաստանի իշխանութիւնը ժողովուրդին պայքարին մասնակցած, աւելին՝ զայն ղեկավարած չէր, ինչպէս եղած էր օրինակ, պարագան պալթեան երկիրներուն: Ու երկու տարուան մէջ Հայաստանի ժողովուրդը ըրած էր այն, ինչ որ պարտաւոր էին ընել իշխանութիւնները: «Ուրեմն, եզրակացուց ան, մինչեւ Հայաստանում չստեղծուի մի ժողովրդական իշխանութիւն, ժողովուրդը կը մնայ ջլատուած, պառակտուած ու ոչ մի յաջողութեան չենք կարող հասնել»:

Այս ախտանշումը ՀՀՇ-ն գործնապէս լծած էր ընտրարշաւի, որպէսզի ազգին ամէնէն արժանաւոր զաւակները գրաւէին իշխանութեան դիրքերը, ըլլային անոնք ՀՀՇ-ի կողմէն, կամ ոչ: Իսկ իշխանութեան համար գաղտնիք չըլլալով այս բոլորը, ան հետամուտ է ի գին ամէն բանի ձախողեցնելու ընտրութիւնները: Ու անհաւանական չէ որ դրդութիւններ առաջնորդեն իրավիճակի մը որ ընտրութիւնները կատարուին զօրքին ներկայութեան:

Լ. Տէր Պետրոսեան եւս կեդր. իշխանութեան անճարակութեան վերագրեց Ղարաբաղի հարցին կնճռոտումը: Ամէնէն ծանրակշիռը եղած էր այն պարագան որ Մոսկուա զիջելով Ադրբեջանի սպառնալիքներուն, խաչ քաշած էր բոլոր իր նախկին դրական որոշումներուն վրայ: Ու այսօր Ղարաբաղի մէջ զինուորական հրամանատարութիւնը կը անօրինէր բոլոր մարդերուն: Այսուհանդերձ, անժխտելի իրողութիւն էր որ Ղարաբաղ անջատուած էր Ադրբեջանէն ու այսօր Ադրբեջանի համար հարցը Ղարաբաղը իր կազմին մէջ պահել չէր, այլ՝ անոր վերանուաճումը: Ատիկա կարելի էր միայն բռնութեամբ, քանի որ Ղարաբաղի ժողովուրդը վճռակամ էր չլքելու իր հայրենիքը: Ու ներկայի իր գլխաւոր հարցը ձախողեցընել էր Մոսկուայի Նոյեմբեր 28-ի որոշումը, որով կրկին հաստատուած էր Ղարաբաղի ադրբեջանական պատկանելիութիւնը: Ղարաբաղցին իր պայքարը կը տանէր քաղաքական անհնազանդութեան միջոցով:

Յատկապէս այս իրադրութեան մէջ անյուսալի չէր բռնութիւնը Ադրբեջանի կողմէ, սակայն վերջին շրջանի երեք զինեալ ճակատումները –Կոռնիձոր, Ազատ գիւղ եւ Երասխաւան– որոնք աւարտած էին Հայերու յաղթանակով, փարատեր էին այն պատրանքը, որ իբր թէ Ադրբեջանցիները աւելի լաւ զինուած են: Այս հաստատումը անշուշտ պատճառ չէր կրնար ըլլալ որ ՀՀՇ-ի վարչութիւնը անտեսէր քաղաքական լուծումները: Էականը Մոսկուան կանգնեցնել էր այն փաստին առջեւ որ Ղարաբաղը տէ ֆաքթօ անջատուած է Ադրբեջանէն ու Հայաստան պատրաստ է զայն պաշտպանելու:

Բարգէն Արարքցեանի զեկուցումը յատկացուած էր Սփիւռք – Հայաստան յարաբերութիւններուն. մինչեւ այսօր, երկրին ամբողջատիրական կարգերը այդ յարաբերութիւնները ձեւաւորած էին քաղաքական գիծով ու անոնք հիմնականին մէջ կը ծառայէին կուսակցական քարոզչութեան:

Փոփոխութիւններու ներկայ շրջանին, ՀՀՇ ուզելով առողջ հիմերու վրայ դնել այս կապերը, կազմակերպած էր Սփիւռքի ներկայացուցիչներու լայնածաւալ հանդիպում մը: Յատուկ ուշադրութեան առարկայ էր նաեւ ներքին Սփիւռքը:

Անցեալին, Հայաստանի իշխանութեան կողմէ հաստատուած յարաբերութիւնները պատճառ դարձած էին որ Սփիւռքէն զգալի հատուած մը կորսնցնէինք անոնց կապերը խզուած ըլլալով Հայութեան հետ: Այսօր անհրաժեշտ էր այդ զանգուածին վերադարձը: Սփիւռքը Հայաստանի համար մեծ առաւելութիւն էր, որ կրնար որոշիչ դեր ունենալ երկրին տնտեսական վերելքին մէջ: Ու տնտեսական հզօրացումը պիտի նպաստէր նաեւ Հայաստանի քաղաքական յառաջընթացին: Բ. Արարքցեան աւելցուց սակայն, թէ Հայաստանի ներկայի վարչարարական գործելակերպը դեռ պատրաստ չէր լիովին օգտագործելու Սփիւռքի կարողութիւնները: Այսուհանդերձ, պէտք էր ծրագիրներ մշակել ու պատրաստուիլ յետագայ գործակցութեան: Այդ գործակցութեան իմաստը օժանդակութենէ աւելի պիտի ըլլար «միասնական ժողովուրդի մը ջանքը, վերականգնելու համար իր հայրենիքը»:

Հայերու ցեղասպանութեան ուսումնասիրութեամբ ծանօթ պատմաբան Իվ Թէրնոն, Հայաստանի ապահովութեան նիւթին մասին խօսելով, անցեալի պատահարներու շաղկապումով ներկայացուց համաթուրանական սպառնալիքը: Ան որպէս դուրսէն դիտող մը, վախ յայտնեց որ Կովկասի Հայութիւնը զոհը ըլլայ երկրորդ ցեղասպանութեան մը: Ան Սումգայիթը, Կիրովապատը նախանշաններ նկատեց իր մտավախութիւնը հիմնաւորելու: Ի. Թէրնոն խօսեցաւ նաեւ ցեղասպանական ոճիրը կանխագուշակող կառոյց մը հիմնելու անհրաժեշտութեան մասին: Ան կարեւոր նկատեց Հայաստանի եւ Ղարաբաղի ապահովութեան համար միջազգային երաշխաւորութիւնը:

Երեկոյթին զեկուցողներու շարքին ՀՀՇ-ի վարչութեան երրորդ անունը Ռաֆայէլ Պապայեանն էր. ան նախագահն է նաեւ Հայաստանի մարդկային իրաւանց Լիկային: Ան անդրադարձաւ այն երեւոյթին որ Արեւմուտքը մարդկային իրաւունքներու բարւոքում կը նկատէր Խորհ. Միութեան մէջ, քանի որ այսօր հնարաւոր էին անցեալին անկարելի նկատուած բաներ, ինչպէս բազմամարդ միթինկներ, ազատ արտայայտութիւն, եւլն.: Սակայն էականը այն էր որ ձերբակալութիւններով կամ պաշարման վիճակի հռչակումով խափանուած էին այս ազատութիւնները:

Հոս եւս գլխաւոր պատասխանատուն կեդր. իշխանութիւնն էր ու անհրաժեշտ էր մարդկային իրաւունքներու իրական գործադրութիւն, եթէ չէինք ուզեր վաղը անկախ Հայաստանի մը մէջ ալ ստրուկ քաղաքացիներ ունենալ:

ՀՀՇ-ի վարչութեան ուրիշ անդամ մը՝ Աւետիք Իշխանեան, օրուան վերջին զեկուցողը եղաւ: «Մաշտոց» միաւորի հիմնադիրներէն այս վարչականը ծանրացաւ լեզուական հարցին վրայ: Ռուսական իշխանութեան կիրարկած ձուլումի քաղաքականութեան հետեւանքով տեղի տուած էր նաեւ Հայերէնը, թէ՛ դպրոցական, թէ՛ պաշտօնատուներու շրջանակին մէջ: Կար վերահայացումի հսկայ գործ մը, իր անխուսափելի հակառակորդներով, որուն ձեռնարկած էր «Մաշտոց» միաւորը:

Այս երեկոյթին զուգընթաց, սրահին մուտքին կը ցուցադրուէին Արմինէ Եոհաննէսի հայաստանեան եւ արցախեան լուսանկարները:

Հայաստանի առօրեային այս համապարփակ ներկայացումը, զանազան մարզերու ամէնէն ձեռնհաս անուններուն կողմէ, լիովին բաւարարող էր ամէն հետաքրքրութիւն: Իր հայրենիքին բազմատեսակ խնդիրներուն մտահոգութեամբ «Շիմի»ի սրահը եկողները անկէ կը մեկնէին եթէ ոչ այդ մտահոգութիւնը թօթափած, գոնէ այն գոհունակութեամբ որ այսօր Հայաստան իր հազարումէկ հարցերուն հետ ունի նաեւ տէրեր: Այս հաստատումին կ'ընկերանար սակայն յատկապէս Բ. Արարքցեանի խօսքերուն արձագանգը որ կազմակերպուած, կառոյց ունեցող Սփիւռքի մը արդար ակնկալութիւնը կը շեշտէր: Այս մէկն ալ Հայութեան ներկայէն մե՛ր բաժինն էր, ուր աւելի դժուար կը թուէր թէ՛ տէր տիրական ճարել, եւ թէ գոհացնող ամբողջական երեւոյթ:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՄԱՐԻ Յ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ԱՏԱՆԱՅԷՆ ՄԱՐՏԻՆԻ ԹՐՔԱԿԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑԸ

1909-1918

Խմբագրութիւն՝ ԲԻՒԶԱՆԴ ԵՂԻԱՅԵԱՆ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԱՍ
ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԴՈՒՌԸ
ՊՈԼՍՈՅ ՄԷՋ

Եւ ահա երիտասարդուհիներ պալենկան օճախին հինաւուրց ծառին տակ նըստած շրջանակաձեւ՝ վիճակ կը քաշեն: Հարսի պէս հագուած պզտիկ աղջնակը այդ օրուան Սիպիլն է: Ան իր մանրիկ ձեռքերը կը սուզէ ծաղկազարդ դոյլին մէջ եւ դուրս կը բերէ ճակատագրական առարկան որ ձգած է ներկաներէն մին գաղտնի: Խումբին պառաւները որպէս նոր օրերու Պիւթիա՝ փոխն ի փոխ կը յայտնեն իրենց Դելփեան պատգամները քաշուած ամէն վիճակատէրերուն: Այդ վճիռ – պատգամներէն ոմանք երկսայրի դաշոյններու պէս կը մխրճուին վիճակատէր ծաղկատի սիրտերու մէջ: Ապագան հրէշ մըն է որմէ կը սոսկանք, բայց միաժամանակ կ'ուզենք ճանչնալ զայն: Ու երբ կրօնքը իր վսեմ լռութեան մէջ չի կրնար գոհացում տալ մարդկային ծարաւի հոգիին, ան կը դիմէ բախտագուշակութեան: Ճակատագիրը յեղյեղուկ է եւ անողորմ: Եւ աղջկան մը սփոփանքն են ցերեկնային երազները, ուր ան կը փնտռէ պատկերը այն անծանօթ ասպետին որ պիտի գայ օր մը երջանկացնելու զինք:

Արտասանուած պատգամ – քառեակներէն թէեւ բան չէի հասկնար ես, սակայն ներկաներուն յուզումներն ու ուրախութիւնները յանկարծ իմ ալ մանուկ հոգիս կը խռովէին ու երազներուս մէջ կը զգայի այն անծանօթ սարսուռները որոնցմով կը դալարուէին իրենց դեռատի մարմինները:

Համբարձումին ու Վարդավառին կը յաջորդէր Աստուածածնի տօնը: Այգը հազիւ բացած իր ոսկի թերթիկները, մենաւոր ճամբաները կ'ողեւորուէին կրկին ծեր թէ երիտասարդ հաւատացեալներու ստուերներով: Ջերմեռանդ ուխտաւոր – ներու այս խայտաճամուկ կարաւանը այգիներէն կը շտապէր դէպի քաղաք՝ ներկայ գտնուելու համար խաղողօրհնէքի արարողութեան, Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ մէջ: Ուրիշներուն պէս մեր ալ այգիի ողկոյզներէն ամէնէն պարարտ – ները մեծ մօրս կողովին մէջ նուէր կ'երթային Աստուածամօր, որպէսզի ան հաճէր իր օրհնութիւնները սրսկել մեր մրգաստանին:

Ու երեկոյին, ետ այգին եկած, եկեղեցիէն օրհնուած խաղողները ճաշակելէ ետք, մարդիկ կը սրսկէին արիւնն ալ խմել: Մարիներու կենացը կը պարպուէին ոգիի – գինիի բաժակները, եւ անոնք կ'ողջունուէին որպէս հերոսուհիներ: Գերդաստանի մէջ մենք երկու Մարիներս կայինք. ու մեր երկուքին մէջէն, Միսաք մօրեղբօրս աղջիկը Մարին օրուան թագուհին էր միշտ, իսկ ես՝ իր գեղանի շուքին հետեւող մանկլաւիկը: Բոլոր մեծարանքները իրեն կ'ուղղուէին, մինչ ես կրտսերս կ'անցնէի գրեթէ անտես:

Բոլոր տօներու մէջէն իմ մանկական հոգիս դիւթող արարողութիւնը Տեառընդառաջի տօնն էր, ձմռան ցուրտ եղանակին: Երեկոյեան՝ եկեղեցի կը փութային դիտելու համար զուարթ երամը հարսնուկներու, որոնք առուանուշներու նման իրենց լուսեղէն ծղիներէն կը ծորէին կաթնաթոյր լոյսեր: Անոնք այդ ժամուն կը նմանէին Ս. Գիրքի իմաստուն կոյսերուն որոնք կ'երթային դիմաւորելու իրենց փեսաները: Աւելի ետք, հաւատացեալներու ուրիշ հոյլեր դուրս կ'ելլէին տաճարէն, ձեռքերնին մէկ – մէկ մոմ վառած: Կիներու լուռ եւ ինքնամփոփ ու պառաւներու մռայլ խումբերն էին անոնք. սոսկալով որ չմարի իրենց մոմին լոյսը տուն հասնելէ առաջ, անոնք զգուշութեամբ կը քալէին մինչեւ ընտանիքի օճախները վառէին այդ նուիրական լոյսով: Վիշտէն ու կեանքի բեռէն կրացած այս ստուերներուն հետ կուգար խաղալ երբեմն քամին՝ մարել փախցնելով մոմերը, ու կիսամութին մէջ անոնք դողդոջ քայլերով կը յառաջանային որպէս լուռ ուրուականներ:

(Շար. 83)

(Շար. Ա. էջէն)

22",83, 49",39 եւ 1.49",19 երեքն ալ Գարոնի կողմէ։

Անցեալ տարուան ձմեռնային ախոյեանութիւններուն մէջ ալ, Գալֆայեան չահած էր ոսկին 200 մեթրի վրայ, բայց երրորդ էր միայն 50 եւ 100 մեթրի մրցումներուն մէջ։

Հայածնունդ հօրը կողմէ միայն, Քրիսթոֆ Գալֆայեան 21 տարեկան պիտի ըլլայ յառաջիկայ Մայիս 26-ին։ Բարձր կարգի լուղորդի մը համար, միջահասակ է, 1.79։ Պիտի ջանայ կրկնել իր յաջողութիւնները ամառնային ախոյեանութիւններուն ընթացքին ալ (Յուլիս 11/14 Նարպոն) եւ պատրաստուիլ յետոյ աշխարհի առաջնութեան մրցումներուն, յառաջիկայ տարի Աւստրալիոյ Փէրթ քաղաքին մէջ։ Քանի մը տարիէ ի վեր անդամ է Անթիպի լուղորդներու ակումբին։

ՖՈՒԹՊՈԼ

● ՎԱԼԱՆՍ ԿԸ ՅԱՂԹԷ

Այս շաբթու վերջը, Վալանսի Հ.Մ.-ը դժուար քննութիւն մը պիտի անցընէ, քանի որ պիտի խաղայ Փէրփինեանի մէջ՝ որուն խումբը վերելքի յաւակնորդներէն մէկն է։ Երբ մրցման Հ.Մ.-ը յաղթած էր 4-1-ով։

Ներկայիս, Վալանս լաւ վիճակի մէջ կ'երեւի ըլլալ. այդ կ'ապացուցանեն իր իրարայաջորդ յաջողութիւնները Քորսիքայի խումբերուն դէմ։ Առջի շաբաթ յաղթած էր Պասթիայի (1-0), անցեալ շաբաթ իրիկուն ալ Վալանսի մէջ տիրապետած է Աժաքսիոյի (2-0)։ Այս խաղին առաջին կոլը նշանակած է Տոմինիք Թէրզըեան։ Երկրորդը՝ արդիւնք փէնալթիի մը, Միրոյի կողմէ։ Մարզիչը Համլէթ Մխիթարեանը դաշտ հանած է երկրորդ կիսախաղին միայն։

⁂

● Հ.Մ.Ը.Մ. ՎԵՐԵԼՔԻ ՃԱՄԲՈՒՆ ՎՐԱՅ

Յաղթելով, Շաբաթ իրիկուն, Մութիէյի մէջ, տեղական խումբին (2-0), Հ.Մ.Ը.Մ. Լիոն-Տէսին արձանագրած է իր չորրորդ անընդմէջ յաջողութիւնը ախոյեանական գծով։ Վերելքը սակայն ապահովուած չէ տակաւին։ Կը մնան հինգ խաղեր, Ռիլիէօ եւ Մէնկէթ իր ըլլխաւոր մրցակիցներն են դասաւորումին վրայ։

Յաջող է նաեւ Վալանսի Հ.Մ.-ին պահեստին որ, իր դաշտին վրայ տիրապետած է Լ'էթրոյի՝ 4-0։

Լիգի ուրիշ արդիւնքներ՝ Ուլէն-Վալանս Հ.Մ. ժիւնիոր 3-1, Թոնոն — Հ.Մ.Ը.Մ. Լիոն-Տէսին Քատէ 4-0, Վալանս Հ.Մ.-Օ. Լիոն Մինիմ 0-0։

Նահանգային ախոյեանութիւններ՝ Անթոնի-Իսի Հ.Մ. 1-0, Սէն-Ֆոն-Հ.Մ.Ը.Մ. Լիոն-Տէսին (2) 0-0, Ֆրոնթոնա-Վիէն Հ.Մ. 3-1։

Վ. Մ.

⁂

ԹԷՆԻՍ

Ֆլորիտայի Քէյ Պիսքէյն մրցաշարքին կէս-աւարտականին, Աղասի (Միացեալ-Նահանգներ) յաղթեց ուրիշ Ամերիկացիի մը՝ Պէրքէրի 5-7, 6-1, 6-1։

ՃԸՄԲԱՍՏԻԿ

Երեւանցի Արսէն Ջաւադեան երկրորդ տեղը գրաւած է Մոսկուա տեղի ունեցած «Գարնանային ծիծեռնակներ» Ջրացատքի միջազգային մրցաշարքի աշտարակացատքի մրցումներուն։ Հայ մարզիկը, այսպիսով, իրաւունք կը ստանայ մասնակցելու Միացեալ-Նահանգներ ու Գանատա եւ այլ երկիրներ տեղի ունենալիք միջազգային մրցաշարքերուն։

ԿՌՓԱՄԱՐՏ

Աշխարհի ախոյեանութեան պրոնզէ մետալակիր ու Խորհրդային Միութեան կրկնակի ախոյեան Մանուէլ Աւետիսեան, որ արհեստավարժներու շարքերը անցած է, չորս ռաունտնոց հանդիպում մը ունեցած է անգլիացի Թոմի Պուրքայի հետ։ Իտալիոյ Սիրաքուզա քաղաքը տեղի ունեցած այդ մրցումը աւարտած է Երեւանցի մարզիկին յաղթանակով, որ չորրորդ ռաունտին Նոքաուտի ենթարկած է իր մրցակիցը։

ՃԱՏՐԱԿ

Անատոլի Գարպով 2,5-ի դէմ 6,5 կէտով յաղթած է հոլանտացի Եան Թիմանի, որու հետ կը մրցէր ամսուս սկիզբէն ի վեր համաշխարհային ախոյենութեան տիտղոսի յաւակնորդներու աւարտական-նին։

Գարպով 38 տարեկան, անգամ մը եւս պիտի հանդիպի տիտղոսակիրին՝ Գասպարովի, 26 տարեկան, Նիւ-Եորք, ուր ախոյենական աւարտականը կը սկսի Հոկտեմբեր 7-ին 12 առաջին խաղերուն համար եւ կը շարունակուի Լիոն, Նոյեմբերի կիսուն, 12 յաջորդ խաղերուն համար։

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Դր. Խաչիկ Ղարիպեան եւ ընտանեկան բոլոր պարագաները կը ծանուցանեն թէ, հոգեհանգստեան պաշտօն կատարել կու տան իրենց սիրեցեալ կնոջ, մօր, մեծմօր եւ պապականին՝

ՄԱՐԻ ՂԱՐԻՊԵԱՆԻ
(Ծնեալ՝ Պետիկեան)

մահուան քառասունքին առթիւ։

Կիրակի, Ապրիլ 1, ժամը 10.30-ին Սէն-Մէթիէնի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցին։

7, rue Bernard, Palissy

Ի գիտութիւն ողբացեալին յիշատակը յարգողներուն։

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Շաբաթ, Մարտ 31, Լ.Դ.-րդ օր Պահոց։ Տօն է Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին Մեբոյ՝ Սոսկալի Զարչարանացն եւ Մտին ի վիրապն։

Այս առթիւ, Փարիզի Ս. Յովհաննէս-Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ պատարագ կը մատուցուի՝ Խորանը բացուած։

Սկիզբ պատարագի՝ ժամը 10-ին։

Պատարագի «Տէր Ողորմիա»ի ժամանակ Խորանը կրկին կը փակուի։

⁂

Կիրակի, Ապրիլ 1, Զ. կիրակի Մեծի Պահոց՝ Գալստեան կիրակի։

Պատարագէն առաջ, ժամը 10-ին Արեւագալի ժամերգութիւն կը կատարուի։

Ս. ՅԱԿՈԲ - ԼԻՈՆ

ՏՕՆ ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԻՆ

Շաբաթ, Մարտ 31-ին տօն է Սրբոյն Գրիգոր Լուսաւորչին Մտանն ի Վիրապին։

Այս առթիւ ժամը 10-ին, պատարագ կը մատուցուի խորանին Վարագոյրը բաց։

Օրուան պատարագը կը մատուցանէ՝
ԽՍԱՀԱԿ ՔԱՀԱՆԱՅ ՀԷՔԻՄԵԱՆ

ՄԱՐՍԷՅԼ

ԱՊՐԻԼԵԱՆ ՈԳԵԿՈՉՈՒՄԻ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԵԱՆՑ ՇԱՐՔԻՆ ՄԷՋ

ՀԱՆԴԻՍԱՒՈՐ ՁԱՅՆԱՒՈՐ ՊԱՏԱՐԱԳ

Ապրիլ 24, ժամը 16-ին՝

Eglise St. Vincent de Paul (Réformés)

Կը պատարագէ՝
Ֆրանսայի Հայ Կաթողիկէ Առաջնորդ
ԳՐԻԳՈՐ ԵՊԻՍԿ. ԿԱՊՐՈՅԵԱՆ

Կը քարոզէ՝
Մարսէյլի Արքեպիսկոպոս՝
ԺԵՐԳ. ՔՈՖՖԻ

ՄԱՐՍԷՅԼ

6ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁ «ԳԱՐՈՒՆ» Մանկանց Երգչախումբի

«Գարուն» Մանկանց Երգչախումբը կը տօնախմբէ իր հիմնադրութեան 6-րդ տարեդարձը, ծնողաց յանձնախումբի կողմէ պատրաստուած ճաշով,

Կիրակի, Ապրիլ 1, ժամը 13-ին

Մարսէյլի Մայր Եկեղեցւոյ Ա. Զըրբաշեան սրահին մէջ։

Ճաշի ընթացքին գեղարուեստական լայն բաժին մը՝ «Գարուն»ի կողմէ։

Մասնակցիլ փափաքողներէն կը խնդրուի հեռաձայնել հետեւեալ թիւին՝

91.87.43.71

ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ Գ ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ Գ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ԶԱՐԳ

SAISON 89/90
DE LA QUATRA

SALLE GAVEAU - 17e ANNÉE

Vendredi 6 avril à 20 h. 30	CYCLE MUSIQUE DE CHAMBRE QUATUOR A CORDES CHILINGIRIAN - KARINE GEORGIAN Franz SCHUBERT - Ludwig BAZIL - Jacques CASTEREDE
Prix des Places	150 - 120 - 80 F - ETUDIANTS, C.V. 50 F Pour les 3 manifestations exceptionnelles «Nuit de la Quatra» 400 - 240 - 120 F - Etudiants, C.V. 80 F
Abonnement annuel pour 8 manifest.	1000 - 750 - 500 F - ETUDIANTS, C.V. 350 F Libeller les chèques à l'ordre de l'Association QUATRA : 3, rue des Saints-Pères - 75006 Paris - Tél. 42.60.74.78

ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ Գ ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ Գ ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Պուլվար Օտտոյի Ս. Յակոբ Եկեղեցւոյ Թաղային խորհուրդը շնորհակալութեամբ ստացած է փոխան ծաղկեպսակի հետեւեալ նուիրատուութիւնները՝ Նորիկ Անանեանի մահուան առթիւ՝ Անանեան Պէրնատէ եւ Սարգիսեան ընտանիքները 1000 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Լեւոն Զօլաքեան 300 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Անդրանիկ Զամանեան, Դր. Ալէն Սարգիսեան, Տէր եւ Տիկին Ալպէր Տէմիրճեան, Տէր եւ Տիկին Զուլեան, Տէր եւ Տիկին Պօղոսեան, Տէր եւ Տիկին Վահան Յակոբեան 100ական Ֆրանք, Տէր եւ Տիկին Վահան Յակոբեան կը նուիրեն 100 Ֆր. «Յառաջ»ին։

CENTRE CULTUREL
ST. MESROB
10 bis, rue Thouin, Paris 5e

CONFERENCE
ANAHIT TER MINASSIAN
présentera
«1918 - 1920. *La mémoire du siècle*»
LA REPUBLIQUE D'ARMENIE
Jeudi 29 Mars à 20 h 45
au Centre Culturel Saint Mesrob
10 bis, rue Thouin, Paris 5ème
— *Signature et Débat* —

ՇԱՐՎԻԷՕ — Ս. ՆՇԱՆ

Ապրիլ 1, Մեծ Պահոց — ԳԱԼՍՏԵԱՆ — վերջին կիրակի Սուրբ Եկեղեցւոյս մէջ տեղի կ'ունենան Արեւագալի երգեցողութիւնները. նոյն երգեցողութիւնները կը կատարուին բացառիկ կերպով այս տարի Ֆրանսայի եւ Ժընեւի մէջ պոնտոյի կ. Պոլսեցի կամաւոր ուխտաւոր դպիրներուն սիրայօժար մասնակցութեամբ ղեկավարութեամբ՝ Ժընեւէն երաժիշտ՝ Եդուարդ Սրկ. Դաւիթեանի։

Կը քարոզեն՝
ՎՐԹԱՆԷՍ ԱԻԱԳ ՔՀՆՅ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ
ինչպէս նաեւ՝ կ. Պոլսեցի հոգեւորականներ։

Յետ արարողութեան կենաց փայտի մասունքով խաչահանգիստ կը կատարուի։

Այս առթիւ տեղւոյն Ազգային Միութիւնը ներկայ Ուխտաւոր Դպիրներուն եւ ընկերացողներուն հիւրասիրութեան ճաշ մը կու տայ Ազգային Տան Ճիպրայէլ Պահատուրեան սրահին մէջ։

Սկիզբ, Կիրակի, Արեւագալ ժամը՝ 10.30-ին։

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Իսիի Տիրուհի Սէրէնկիւլեան մասնաճիւղի ընդհանուր ժողովը, այս շաբաթ, Մարտ 31, ժամը 15-ին, Մշակոյթի Տունը, 45 ռիւ տը լա Տէֆանս։

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Ս. Մեսրոպ կրթարանը շնորհակալութեամբ ստացած է Գազանճեան ընտանիքէն 300 Ֆր. Տիկին Գայեանէ Թիրեաքեանի մահուան քառասունքին առթիւ։

⁂

Ս. Ծննդեան առթիւ, Ս. Յովհաննէս-Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ հոգաբարձութիւնը ստացած է Իւղագինի հետեւեալ նուէրները.—

Պ. Ճէյմս Զամիչ 200, Տիկին Ե. Արապեան 100, Տէր եւ Տիկին Ժ. Մաթոսեան 100, Տիկին Ժան Մելքոնեան 100, Տիկին Կիւմիւշկէրտանեան 150, Տիկին Նուարդ Մուրատեան 150, Պ. Գէորգ Մարուքեան 150, Տէր եւ Տիկին Ժ. Նազզաշեան 200, Տիկին Սիմոն Տէր-Անդրէասեան 100, Պ. Գրիգոր Տիրեան 300, Տիկին Ս. Նազզաշեան 100, Տիկին Հերմինէ Մերամեթճեան 200, Տէր եւ Տիկին Ս. Տէմիրճեան 300, Տիկին Լիւսէթ Ազնուրեան 150, Պ. Աւետիս Ալթընքայա 250, Տիկին Անիթա Պօղոսեան 100, Տէր եւ Տիկին Ռոպէր Աճէմեան 100, Տիկին Սիլվա Գույումճեան 500, Տիկին Մելանոյշ Պետրոսեան 70, Տիկին Արմենուհի Խոտիկեան 300, Տէր եւ Տիկին Տ. Պուլտուքեան 500, Տէր եւ Տիկին Պարկիրճեան 500, Պ. Ժիրայր Վարժապետօղլու 150, Պ. Ալպէր Սերոբեան 250, Տէր եւ Տիկին Սարգիս Եանըզեան 300 Ֆր., Կ. Զալոյեան 500, Պ. Լեւոն Խանճեան 200, Տիկին Նուարդ Ազապէյեան 150, Պ. Պօղոս Աղապէյեան 150, Տիկին Էլիզա Շահինեան 300, Պ. Նուպար Մաղումեան 500, Պ. Սիմոն Փափազեան 250, Տիկին Գ. Փաթոքեան 250, Պ. Սարգիս Պագըրճեան 500, Տէր եւ Տիկին Սարգիս Համբարձումեան 100, Պ. Անդրէ Դուրեան 100, Տիկին Մարի Սարա Տօրուր 200, Պ. Կրեկուար Գարակէօզեան 200, Պ. Ժիլպէռ Պապանեան 100, Տիկին Անահիտ Քափթան 300, Օր. Ժագլին Քանրեան 200, Պ. Սարգիս Սարգիսեան 100։

(Շար.)

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» 83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935 SIRET : 51027317 A R.C. Paris

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ ՄԱՐՏ 29
JEUDI 29 MARS 1990
LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
Directrice: Arpik Missakian
83, Rue d'Hauteville — 75010 Paris
Tel. : 47. 70. 86. 60 — Telex : HARATCH 280 868 F — Fax : 48 00 06 70 —
C.C.P. Paris 15069-82 E
ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 800 Ֆ. — Վեցամսեայ : 410 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.100 Ֆ. (ամերիկեան առաքում)
950 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

65ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 17.242 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 65e ANNÉE — No 17.242

ԼԻՏՈՒԱՆԻԱ

ՀՈՍ ԱԼ՝ ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ ԱՆՈՐՈՇՈՒԹԻՒՆԸ

Ըստ երեւոյթին, միամտութիւնը միայն մեր մենաշնորհը չէ։ Արդարեւ, Լիտուանիոյ նախագահը Լանտսպերկիս, պատասխանելով Ֆրանսական հեռատեսիլի լրագրողին հարցումներուն յայտնեց թէ յուսախաբ է Արեւմուտքէն, այսինքն՝ անոր կառավարական եւ գիտողի դիրքէն։ Ուրի՞շ բան կ'ակնկալէր։ Նոյնիսկ Նախագահ Միթերան շատ խոհեմ էր իր արտայայտութեան մէջ, բայց այս օրերուն, առեւտրական շատ կարեւոր հարցեր կը ծեծուին Մոսկուա, ուր Պերեկովուայի ընկերացած են 40 գործի մարդիկ։ Ելմտական նախարարը յաջողած է գոհացում ստանալ խորհրդային կարգ մը հաստատութեանց վճարումներու յապաղումներու կապակցութեամբ։ Անկէ զատ, ֆրանքեւխորհրդային խառն ընկերութիւններու առընչութեամբ, Պերեկովուա կ'ընդունի որ ֆրանսացիք պէտք է հասկնան թէ իրենց շահը կը պահանջէ որ ներկայ ըլլան ապագայի շուկայի մը վրայ։

Յետոյ, Արեւմուտքը շատ «հրապուրուած» է Կորպաչովով եւ արեւելեան Եւրոպայի նոր դիմագիծը կը բաւէ իրեն, մնացեալը «ներքին հարց է», եթէ նոյնիսկ Ուաշինկթընի համար պալթեան Հանրապետութիւնները քիչ մը տարբեր են միւսներէն։ Լանտսպերկիս «բարբարոս» որակեց խորհրդային զինեալ ուժերու վերաբերումը եւ խիստ բողոքագիր մը գրկած է Կորպաչովի, ուր կ'ըսէ թէ «Լիտուանիա կը պահանջէ իր առեւանգուած համաքաղաքացիներու վերադարձը»։ Մամուլի ասուլիսի մըն ալ ընթացքին, շեշտած է թէ չի կրնար հաւատալ որ Կորպաչով տեղեակ չէ Վիլնիուսի զինուորական գործողութիւններէն։ «Միխայիլ Կորպաչով կրնայ ամէն բան քանդել քանի մը զինուորականի օգնութեամբ, ապա՝ ձեռքերը լուալ, ճամբու դնելով անոնք զորս չի սիրեր»։

Ի դէպ, զինուորականներու գլխաւորը, Պաշտպանութեան նախարար՝ Զօրավար Եազով Փարիզ էր Չորեքշաբթի օր եւ ի պատասխան թղթակիցներու հարցումներուն, ըսաւ. – «Լիտուանացիք կրնան հեռանալ Խորհրդային Միութենէն, բայց դուռը զարնելը չի բաւեր։ Նախ, թող իրենց պարտքերը վճարեն»։

Ամէն պարագայի մէջ, Լիտուանիան ալ փաստն է Մոսկուայի անորոշութեան իր ներքին քաղաքականութեան մէջ։

Քաղաքական լուծումներէ խուսափիլ, ժամանակ շահիլ, կրկնել թէ միայն երբ կեանքեր վտանգուած ըլլան, զինեալ միջամտութիւն կ'ըլլայ եւ ի հարկին՝ կեանքերը վտանգուած համարելու պայմանները ստեղծել, որպէսզի կարենայ միջամտել։

***

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Հոս ալ լարուածութիւնը չի դադրիր եւ սահմանային գիւղերու մէջ, արուեստական լարուածութիւն կը ստեղծուի եւ ուժերու կուտակումը կը շարունակուի։ Թնդանօթաձգութիւն եղած է նոյնիսկ Վայքի շրջանը 24 ժամ անընդհատ եւ Չորեքշաբթի առտու, Երեւանէն մեր առած լուրերու համաձայն, կը շարունակուէր, հակառակ եղած բանակցութիւններուն հրադադարի համար։ Հայկական կողմը երկու թեթեւ վիրաւոր կար։ Դէպի Նոյեմբերեան ալ, Մոսկուայէն ժամանած Ներքին Նախարարին տեղակալը 5 հոգի ձերբակալել տուած էր, ստուգումի ատեն, այն մեղադրանքով թէ զէնք գտնուած է իրենց վրայ։

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՆԱԽԱՐԱՐԱՊԵՏ ՌՈՔԱՐ «Հակացեղապաշտական ծրագիր» կ'առաջարկէ քաղաքական կուսակցութեանց (բացի՝ Ազգ. Ճակատէն)։ Այս առընչութեամբ «Վեհաժողով»ի մը հրաւիրած է պատասխանատուները, Ապրիլ 3-ին։ Վերջին հարցախոյզերը ցոյց կու տան թէ ցեղապաշտութեան գլխաւոր զոհերն են՝ Մաղրէպցի-ները, ապա կուգան Սեւերն ու Ասիացիները, հուսկ՝ Հրեաները։ Ռոքար կը ծրագրէ առաջարկել Ազգային Ժողովին նոր օրինագիծ մը, որպէսզի կարելի ըլլայ ապաստանիլ 1972 Յուլիս 1-ի օրէնքին եաին, օտարատեաց յայտարարութիւններով, յանուն արտայայտութեան ազատութեան։ Նոյնը կը նախատեսուի մամուլի նկատմամբ։

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ձայնասփիւռի (Ռատիօ – Ֆրանս) գործադուլը եօթնեբորդ օրուան հասած էր Հինգշաբթի օր, ինչ որ մրցանիշ մըն է։ Տնօրէնութիւնը միշտ կը մերժէ ամսական 500 ֆրանք յաւելումը։

ՀՈԼԻՎՈՒՏԻ «Օսքար»ներու 62-րդ հանդիսութիւնը բաւական յուսախաբ ըրաւ Ֆրանսան, որ եթէ մեծ ակնկալութիւններ ալ չունէր, պատրանքներ պահած էր գոնէ օտար ֆիլմերու համար (Քամիյ Քլօտէլ) եւ քիչ մըն ալ լաւագոյն դերասանուհիի, քանի որ Իզապէլ Աճանի զտուածներու կարգին էր։ Լաւագոյն դերասանուհին նկատուեցաւ 81 տարեկանին, Ճեսիքա Թէնտի «Տրայվինկ միս Տէյզի» ֆիլմին մէջ իր մարմնաւորած դերին համար, ֆիլմն ալ իր կարգին լաւագոյն ժապաւէնի մրցանակը ստացաւ։ Օտար լաւագոյն ֆիլմի Օսքարին արժանացաւ իտալացի Ճիուզեփփէ Թոռնաթոռէի՝ Սինեմա փարատիզօ։ Լաւագոյն դերասանն էր՝ Տանիէլ Տէյ – Լէուիս «Ձախ ոտքս»ի մէջ իր խաղարկութեան համար։

ՀԱՆԳԻՍՏ

ՎԱԶԳԷՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՔԷՇԻՇԵԱՆԻ

ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԳԱՆԱՏԱՅԻ ՀԱՅՈՑ

Գանատայի Հայոց առաջնորդը՝ Վազգէն Արք. Քէչիշեան վախճանած է, Երկուշաբթի օր, Մարտ 26-ին, հազիւ վերադարձած Պոլսէն, ուր գացած էր մասնակցելու Պոլսոյ Պատրիարքին յուղարկաւորութեան։ Վազգէն Արք.ի առողջական վիճակը վերջերս վատթարացած էր եւ Պոլիս իսկ անհանգստութիւններ զգացած էր եւ շնչառութեան դժուարութիւններ ունեցած։ Հակառակ ատոր, նախքան վերադարձը, դեռ Շաբաթ օր, կը նախագահէր Շնորհք Պատրիարքի վերջին այգուցին, բայց նոյն յետմիջօրէին, կիրակնամուտքի արարողութեան ընթացքին, կրկին թեթեւ անհանգստութիւն մը կ'ունենար։ Վազգէն Արք. Մոնրէալ կը վերադառնար Կիրակի օր, եւ Երկուշաբթի իսկ, նոր անհանգստութիւն մը կը զգար եւ իր հոգին կ'աւանդէր դէպի հիւանդանոց ճամբուն վրայ։

Ողբացեալ հոգեւորականը ծնած էր Իւքէնտէրուն (Ալեքսանտրէթ) 1935-ին, աւազանի անունով՝ Նուպար։ Նախնական եւ երկրորդական ուսումը կատարած է Պէյրութ։ 1949-ին կ'աշակերտի Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Դպրեվանքը, 1955-ին շրջանաւարտ է և որպէս ուսուցիչ կը պաշտօնավարէ Դամասկոսի եւ Երուսաղէմի մէջ։ Այստեղ կը վարէ «Սիոն» ամսագրի տնօրէնութեան պաշտօնը։ 1959-ին Գահիրէի մէջ կուսակրօն քահանայ կը ձեռնադրուի այդ շրջանի Առաջնորդ Մամբրէ Արք. Սիրունեանի ձեռամբ։ Պաշտօն կը վարէ որպէս Եթովպիոյ եւ շրջակայքի Հայութեան Առաջնորդական Փոխանորդ։ 1961-էն մինչեւ 1968, կը պաշտօնավարէ որպէս Մարսէյլի Հովիւ, նաեւ ներկայացուցիչ Սերովբէ Արք.ի, (Առաջնորդ Փարիզի Հայոց)։ Այդ միջոցին էքս - Ան - Փրովանսի համալսարանի փիլիսոփայութեան եւ հոգեբանութեան դասընթացքներուն կը հետեւի ու հոնկէ շրջանաւարտ ըլլալով, 1965-ին Սերովբէ Արք.ի ձեռամբ կը ստանայ վարդապետական աստիճան։ 1968-ին Միացեալ – Նահանգներու զանազան քաղաքներուն մէջ հովուական պաշտօն վարելէ ետք 1976-ին Թորգոմ Արք. Մանուկեանէ կը ստանայ Ծայրագոյնութեան աստիճան ու 1979-ին, երբ տակաւին անջատուած չէր Գանատայի Առաջնորդութիւնը, կը կարգուի Գանատայի Հայոց Առաջնորդութեան Փոխանորդ։ 1983-ին Տեղապահ կ'ընտրուի Գանատայի Առաջնորդութեան եւ վերջապէս 1984-ին ալ պաշտօնապէս Առաջնորդ կ'ընտրուի Գանատայի նորահաստատ Թեմի։ Իսկ նոյն տարին, Հոկտեմբեր 14-ին, Եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի Վազգէն Ա.ի ձեռամբ։ Երկու տարի առաջ էր որ արժանացած է Արքութեան տիտղոսին։

Մեր ցաւակցութիւնները իր եղբօր՝ Անդրանիկ Քէչիշեանի (Վալանս)։

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ – ՄԱՐՏ 19 / 26)

ՌՈՒՍ ԵՐԵՍՓՈԽԱՆՈՒՀԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

Խորհրդային ժողովրդական երեսփոխան Գ. Ստարովոյտովա «Մոսկու Նիուզ» շաբաթաթերթին Մարտ 11-ի թիւին մէջ հրատարակուած զրոյցով կը պատմէ իր բազմազբաղ վիճակին ու Հայաստանի համար թափած ջանքերուն մասին։ Բեռնաւորուած իր առօրեան զինքը կը պարտադրէ պանդոկի մը սենեակը ապրելու, որպէսզի ժամանակ չկորսնցնէ հեռաւոր արուարձանի մը իր բնակարանը երթալ գալով եւ որպէսզի աւելի մօտ ըլլայ հայկ. պատուիրակութեան։ Յաւելեալ, Հայաստանի ու Ղարաբաղի հետ հեռաձայնային խօսակցութիւնները իրեն կ'արժեն գրեթէ երեսփոխանական իր ամսականը։ Իր աշխատանքի օրը կը սկսի առաւօտ կանուխ եւ կը վերջանայ շատ ուշ։ «Սակայն որքան ալ դժուար ըլլայ կեանքը, ոչ մէկ բանի համար կը զղջամ։ Երբեք չէի մտածած որ քաղաքականութեան հետաքրքրութիւնս ու Հայաստանի հանդէպ սէրս կը միաւորուէին այսպիսի աներեւակայելի ձեւով» կ'ըսէ ան։ Ապա կ'աւելցնէ. «Հայաստանն ու Հայերը դարձած են իմ կեանքի գործը»։

***

Ս. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ ԵՐԵՍՓՈԽԱՆԱԿԱՆ ԹԵԿՆԱԾՈՒ

Մարտ 22-ին տեղի ունեցաւ Թղթատարական բանուորներու խմբաւորումներու ներկայացուցիչներուն ժողովը, որ կոնդի թիւ 14 ընտրաշրջանէն թեկնածու առաջարկեց Հայաստանի կեդրոնական կոմիտէի Ա. քարտուղար Ս. Յարութիւնեանը։

***

ՈՉ ՄԷԿ ԽՈՍՏՈՒՄ

Ազրպէյճանի լրատու գործակալութիւնները հաղորդած են թէ խորհրդային Գերագոյն Խորհուրդի համագումարին առաջին օրը, Մարտ 12-ին, Կորպաչով Ազրպէյճանի Գերագոյն Խորհուրդի նախագահը վստահեցուցած է թէ Ղարաբաղի մէջ նախագահական վարչութիւն պիտի չյայտարարուի։ Տրուած լուրը ստուգելու համար «Արմէնփրէս» դիմած է Ղարաբաղի երեսփոխան Զորի Բալայեանին. ան ըսած է թէ իրենք նոյն հարցով դիմած են խորհրդային Գերագոյն Խորհուրդի նախագահ Անատոլի Լուկիանովին, որ ազրպէյճանական լուրին համաձայն, ներկայ գտնուած է Մարտ 12-ի զրոյցին։ Ան պատասխանած է թէ Կորպաչով այդ մասին ոչ մէկ խոստում տուած է։

***

ՍՓԻՒՌՔԷՆ՝ ԱՐՑԱԽԻՆ

Վերջերս Լոս Անճըլըսի հեռատեսիլէն յատուկ հաղորդում կատարուած է Արցախի մասին։ Բժիշկ Վ. Նաճարեանի հիմնած օժանդակութեան կազմակերպութիւնը նախաձեռնարկ եղած է այս հաղորդումին որուն ընթացքին նաեւ հանգանակուած է շուրջ երկու հարիւր հազար տոլար։ Այդ գումարը յատկացուած է բըժշկական գործիքներու, աղիւս պատրաստելու մեքենաներու, գիւղատնտեսական սարքաւորումներու որոնք կազմակերպութեան անդամներէն երկուքին կողմէ փոխադրուած են Արցախ։

***

ՓՈԽ-ՎԱՐՉԱՊԵՏԸ ԱՂԷՏԻ ԳՕՏԻԻՆ ՄԷՋ

Հայաստան գալով աղէտի գօտին այցելած է Խորհրդային Միութեան փոխ-վարչապետ ու արտակարգ իրավիճակի պետական յանձնաժողովին նախագահը՝ Դոգուժիեւ։ Մարտ 22-ին ան Հայաստանի կեդրոնական կոմիտէի Բ. քարտուղար Օ. Լոբովի հետ գացած է աղէտի գօտին ու հետաքրքրուած շինարարական աշխատանքներով։

***

ՕԳՆՈՒԹԻՒՆ ԱՊԱՍՏԱՆԵԱԼՆԵՐՈՒՆ

Երեւանի Միասնիկեան շրջանի պանդոկներուն, հանգստեան տուներուն եւ հանրակացարաններուն մէջ նախապէս տեղաւորուած 650 փախստականներուն վրայ աւելցած են 200 հոգի եւս՝ մեծամասնութեամբ կիներ, տարեցներ, երախաներ։ Անոնց օգնութիւն ցոյց տուող շրջանի արդիւնաբերական ձեռնարկութիւնները, առողջապահական հիմնարկները եւ այլ հաստատութիւններ, հանդիպումի մը ընթացքին, երիտասարդական Պալատ ապաստանած մօտ 100 փախստականներուն յանձնած են հաւաքուած 10 հազար ռուբլին։

Երեւանի բժշկական Ինստիտուտ ընդունուած են Ազրպէյճանէն գաղթած 210 եւ միջինասիական Հանրապետութիւններէն գաղթած 12 երիտասարդներ, որոնց համար կրթաթոշակ սահմանուած է։

***

ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՒԱՆ

Փետրուարի վերջերը Միացեալ Նահանգներէն Սեւ Ծովի Փոթի նաւահանգիստ հասած շինանիւթերը երկաթուղիով Կիրովական բերուեցան։ Բեռը նախատեսուած է Ստեփանաւանի մէջ «Ամերիկահայկական աւան»ի բնակելի առաջին շէնքերու կառուցման համար։ Այդ աւանը երկրաշարժէն վերապրողներուն կը նուիրուի ամերիկեան ժողովուրդի կողմէ՝ Միացեալ – Նահանգներու Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ օժանդակութեամբ։

– Մօտ օրերս Ամերիկայէն Ստեփանաւան կը ժամանեն մեր մասնագէտները, որպէսզի հայ գործակիցներուն հետ սկըսին շինարարութիւնը, ըսած է «Ամերի-

(Շար.ը Դ. էջ)

ԱՄԵՆՈՒՆ ԹԷՈԴԻԿԸ

ՇԱՀԱՆ ՇԱՀՆՈՒՐ

Մաքպուաճի Թէվոդիկ կը կանչէր բանտապահը եւ քեռիս կ՚երեւէր թելավանդակին ետեւ, փայտէ հնչեղ մոյկերով։ Մօրուք թող տուած էր, իբրեւ նշան սուգի եւ անմխիթար վիշտի։ Մեր գերդաստանէն կար երկրորդ անձ մը Ապրիլ–Տասնըմէկեաններու ցանկին վրայ։ Բիւզանդ Պօղաճեան աքսորուած էր Այաշի խումբին հետ։ Թէոդիկի կը բացատրուէր իր բացառիկ բախտաւորութիւնը, բաղդատմամբ աքսորեալներու անստոյգ վիճակին։ «Տեղդ հանգի՛ստ նստէ… դուրսը կրակ կը թափի կոր…»։ Գլուխը կը ցրնցէր տարակուսանքով։ Կարելի չէր երկար մնալ թելավանդակին առջեւ։ Պէտք էր տեղ բանալ նոր այցելուներու։ Հնամենի բանտը իր բիւզանդական պատերով, ապականութիւն մըն էր անշուշտ, բայց շատ չպղծեց իմ վրաս։ Արտաքնապէս դիտուած՝ ան կը նմանէր թրքական ստորնագոյն սրճարանի եւ խովուշի։ Մեծ երթեւեկ կար, աշխոյժ էր առեւտուրը եւ նոյնիսկ կ՚երեւար սրճեփ մը իր կազմածներով։ Բանտ բռուած բանէն պիտի սորվէի աւելի վերջ, այն ժամանակ երբ բախտ ունեցայ յաճախել այնպիսի արգելարաններ, ուրկէ դէպի ստոյգ մահ կը դրկուէր զաւառացի երիտասարդութիւնը։ Ձեռ մոռցած հեւ ի հեւ վազքերս, ամառնային տօթերուն թէ անձրեւին տակ։ Կը զարմանամ որ համարձակեր եմ, իմ ա՛յդ տարիքիս, մխրճուիլ Ստամպուլի թրքական մութ թաղերը, խլրտուն եւ երկիւղալի, եւ երբեմն ալ ընդհակառակն վերջին ծայր հրապուրիչ, երբ յանկարծ ես գլխ կը գտնէի անհուն խաղաղութեան մը ծոցը, որ պարզապէս բոլորաձեւ հրապարակ մըն էր, ուր աղաւնիներ կը վուվուէին կեդրոնական գեղաքանդակ աւազանին շուրջ եւ հովանիին ներքեւ սաղարթախիտ բարձրաբերձ ծառերու։ Շուրջբոլորի վանդակապատ տուները ոչինչ չէին մատներ իրենց գաղտնիքէն։ Պահ մը կը մնայի յափշտակուած՝ եւ յետոյ կը շտապէի դէպի բանտ, մերիններըը հոն չգտնելու վախէն խթանուած։

Նախկին ապարանք մը պէտք է եղած ըլլար բանտը։ Հոյակապ շէնք մը, մուտքի մարմարեայ սանդուխներով, որ սակայն կը փճանար իր նոր առաքելութեան բերումով։ Հոս այլեւս չկային, ինչպէս Կեդրոնական Բանտին մէջ, ընտանեկան այցելութիւն եւ առեւտուր։ Շէնքը կը պարպուէր եւ կը լեցուէր ամուրի գաւառացիներով, որոնք կը տաղանցէին Հիտայէթի առջեւ, քշուելու համար դէպի սպանդանոց, եւ որոնք ժամանակ մը կոչուեցան «Շաւարշ Միսաքեանի զոհերը»։ Արդարեւ, եկաւ ժամանակաշրջան մը, երբ Շաւարշը ձեռք անցընելու մոլուցքէն բռնուած, ոստիկանութիւնը բառակ սանտրէ անցուց Պոլիսը, եւ իրենց թաքըստոցներէն դուրս քաշեց բազմաթիւ դողահար եւ դալկադէմ Շաւարշներ, որ իսկական Շաւարշին չափ անզօր էին եւ անմեղ։ Բոլոր Շաւարշները Հայ չէին։ Իր թաքստոցէն դուրս բերուած էր յոյն Շաւարշ մը։

Երբ Թէոդիկ դուրս եկաւ բանտէն (Ապրիլ 1916) իր տարին քաշած ըլլալով, Գառթալ գնաց օդափոխութեան, ինչպէս պիտի ընէր խաղաղ կեանքի ժամանակ։ Ի հարկէ, բռնեց Տէր–Զօրի ճամբան ամառնային ալփակա հագուստով, եւ գրըրուած ունենալով, իրեն ուղեկցող պաշտօնաթուղթին մէջ, բուն իսկ իր մահավճիռը։ Սապէս. — «Մահը տեղեկացնել հեռագրով»։ Այս այսպէս եղաւ, վասնզի Թէոդիկ չուզեց պահուըտիլ։ Ինչո՞ւ։

Եթէ ենթական պատասխանած է այս ինչուին, ան մեզի կը մնայ անծանօթ։ Մենք սա գիտենք, որ մտաւորական մարդը չափած ըլլալով հանդերձ սպառնացող վտանգին անողոք բնոյթը, թաքըստոց չէր մտած իր հարազատներուն մօտ կամ այլուր։ Կարելի չէ տրամաբանական բացատրութիւն մը տալ իր այս վերաբերումին։ Կամ աւելի ճիշդը, բացատրութիւնները մեզի կը ներկայանան այնքա՜ն մեծ թիւով, որ անոնք համարժէք կ՚ըլլան բացատրութեան բացակայութեան։ Կը յիշուի Վոլթէրի սա խօսքը.– «Բացատրութիւնները որ տուիր անթիւ էին, հասկցուեցաւ. խնդիրը անբացատրելի է»։ Այլ խօսքով՝ ինչո՞ւին պատասխանը սա միայն կրնայ ըլլալ. ինչու չկայ։ Կայ եւ կը մնայ մարդ էակը իր անբացատրելիութեամբ եւ խորհուրդով։ Եթէ կարելի ձեռնարկ մը չէ, գէթ մեզի համար, յարաբերական յաջողութեամբ խուզարկել ենթագիտակցական աշխարհը, կրնանք առնուազն նշել, ըստ բախտի, այդ աշխարհէն բարձրացող տկար արձագանգներ, աչք առնելով գանոնք աւելի եւս տկար փոխանցելու վտանգը։

Առաջին նիշ մը կրնանք գնել, իբրեւ մեկնակէտ ունենալով Թէոդիկի սա անհաւատալի բայց իրակա՛ն խոստովանութիւնը. «Եթէ պզտիկ համբաւ մը ունէի, աքսորս գայն կրկնապատկեց»։ Այս խօսքը արտառոց անհեթեթութիւն մը պիտի ըլլար, եթէ չմատնէր շատ հասարակ ճըշմարտութիւն մը։ Սա թէ՝ մարտիրոսի լուսապսակը միշտ արհամարհելի չէ, ինչպէս որ վիհը միշտ վանողական չէ այլ ձգողական, ճիշդ ինչպէս որ ցաւը միշտ ցաւագին չէ, քանի որ իր մէջ ունի հեշտանքի բաժին մը։ Այս երկու իրերայաջորդ շարժումներն են, քաշողութիւն եւ վանողութիւն, որ կը գունաւորեն կեանքը, գայն ընելով, ըստ պարագայի, ցանկալի եւ ատելի։

Երկրորդ նիշ մը կրնանք գնել, իբրեւ մեկնակէտ ունենալով երկրորդ գրագէտ մը։ Համեստ տաղանդով բանաստեղծ մը (տեսակ մը Խաճանեան կամ Գօլանճեան) որ չէ անցած Ապրիլի ցանկին վրայ, որով նաեւ չէ ձերբակալուած, կ՚ունենայ հետեւեալ բացագանչութիւնը. — «Հապա ե՞ս…»։ Խեղճը պիտի ուզէր ականաւոր մտաւորական նկատուիլ, հոգ չէ թէ տարուէր սպանդանոց։ Որքան ալ որ մարդուն մեծամտութիւնը եւ անգիտութիւնը բաւական ըլլան բացատրելու համար այս մտայնութիւնը, ներելի է մատնանշել տարբեր զգացումներ, ինքնահաւանութենէն անդին։ Այսինքն՝ մատնանշել այն հակումը որով մարդ կ՚ուզէ մասնակցիլ պատմական իրադարձութեան, իբրեւ ականատես կամ դերակատար։ Եւ տակաւին նշել թէ գրագէտը, որ մտաւորականներու մեծ ընտանիքին մէկ մասնիկն է, պիտի ուզէր երթալ միանալ իր հաւատակիցներուն եւ հարազատներուն, քանի որ գրողները կ՚ապրին մէկզմէկով եւ զիրար կը յաճախեն, հոգ չէ թէ երբեմն ճանկերով։ Զարմանալի չէ, որ գրագէտը բաժ ըլլայ ամայացած Պոլսոյ մէջ – «Ո՞ւր են խմբիններս…»։ Այս բոլորը կրնան նկատուիլ վիճելի կամ յանդուգն։ Բայց կայ իրականութիւն մը։ Եթէ աշխարհի չորս ծագերէն դէպի Պոլիս վազած չըլլային մեր մտաւորականներն ու գործիչները, հաւաքաբար եւ միախումբ վայելելու համար Հիւրիէթի կարծեցեալ ազատութիւնը, անոնք հաւաքարար պիտի չիյնային Իթթիհատի պարզած ուռկանին մէջ։

Եթէ Տէր–Զօրը հեռու էր, մօտ էր մահը։ Երբ Թէոդիկ ճամբու կը դրուէր, այլեւս գաղտնիք չէր թէ հայկական Եղեռնը հեռու էր նախընթաց ջարդերուն նմանելէ։ Ամբողջ Հայութիւնն է որ Թուրքը կը ճգնէր բնաջնջել։ Ան կը հարուածէր մեծին եւ պզտիկին, միշտ աւելի վայրագ, միշտ աւելի խենէշ, խոշտանգելով, ըլկելով եւ կողոպտելով։ Ամբողջ Թրքութիւնն է որ ցցուած էր Հայուն դէմ։ Ականջներուս չհաւատացի այն օրը, երբ Թուրք տղայ մը իր ընկերներուն բսաւ, մեր տան ճիշդ մօտիկը. — «Մէկ հատ Հայ պիտի չձգենք»։ Վէլի օղլու Հասան, որ չէր նշմարած իմ ներկայութիւնս, բուն իսկ իմ կաթնեղբայրս էր, եւ հայերէնը կը խօսէր ինծի չափ սահուն։

Տօքթ. Սամուէլ Խան գնաց բախել դուռը ազդեցիկ անձնաւորութիւններու, իր եղբայրը փրկելու համար, ինչպէս արդէն ըրած էր Պատերազմական Ատեանի օրերուն։ Մինչդեռ մայրս, որ իր հաւատքը շատոնց կորած էր անձնաւորութիւններէ, դիմեց ժողովրդական խաւին պատկանող մէկուն, ճշդիւ շողեկառքի մեքենավարի մը։ «Ե՛կ, երթանք սա հանած–վարածը տեսնենք»։ Չէր փափաքեր առանձին երթալ։ Տունը մօտ էր եւ բնակուած երկու ընտանիքներով, հայ եւ յոյն խառն։ Պէտք եղաւ սպասել։ Պարտէզի կողմէն կ՚երեւար Հայտար Փաշա տանող խճուղին, վառ արեւին տակ։ Հանած–վարածը, որ կը կոչուէր Մաքսուտ, աքսորավայրէն ետ բերած էր մէկէ աւելի Հայեր եւ իր գեղանի կինը ծեծելէ հաճոյք կ՚առնէր։ Բնականաբար սեւ շուկայ կ՚ընէր, Անատոլուէն սննդեղէն բերելով։ Մաքսուտ եկաւ քնանալու։ Գիշերն ամբողջ ճամբորդած էր։ Հաստակուռ եւ ուժեղ, առանց չերտ մը աւելորդ ճարպի, ան կը պահէր իր խրոխտ եւ խիզախ ակնարկը նախկին Բիւլիւպաշիի։ Մեզի նայեցաւ զարմանքով ու ակնածանքով։ Բայց շուտով գտաւ իր բնականոն վիճակը։

— Վա՛յ, Թէոդի՞կն ալ տարին … օրթալըխը մարդ պիտի չձգեն սա շունեը…

Մայրս բսաւ, նոյն չէշտուած հայեվարով.

— Ախպարս ետ պիտի բերես … մաքինադ քշէ մինչեւ ծօթը … ճամբան հէլպէթ պիտի հանդիպիս իրեն … ա՛ռ, ինծի բեր։

Այս կայսերական ոճը, որ գիտէ միայն հրամայել եւ որ ի յառաջագունէ կը մերժէ ամէն դիտողութիւն կամ երկրայութիւն, այս ոճը բնական թուեցաւ մարդուն։ Ան կը գտնուէր գիրքին մէջ մարդու մը, որ ծանր հիւանդի մը կամ մահամերձի մը խնդրանքը հակաճառութեան նիւթ չըներ, որքան ալ որ անիրագոր–ծելի ըլլայ խնդրանքը։ Եւ հոս հարց կար մահու եւ կենաց։

Մեքենավարը կախեց գլուխը, փնտռեց իր բառերը հատ–հատ, խօսեցաւ դանդաղօրէն։ Մրախուսական խօսքերու կարգին բսաւ, թէ Թէոդիկ կրնար տակալ գրկանքի, շնորհիւ իր քաջառողջ կազմութեան, եւ թէ՝ իրենք երկուքը շալակով կրած էին, երբ տաս–տասներկու տարեկան էին, մեր տան քէմէլին քարերը, ինչ որ ճիշդ էր։ Ինք տակաւին շատ բաներ գիտէր, բայց չէր ուզեր խօսիլ. «Քուրիկս, չխօրաթելուս մի՛ նայիր…»։

Փոխանակ հաղորդելու իր գիտցածը հարցուց թէ գոնէ պզտիկ սուրճ մը հրամցուցած էին մեզի։ Այո՛, հրամցուցած էին։ Գնաց փակեց կիսարաց դուռը եւ վերադարձաւ.

— Դրսեցի տղաք պահեցիր, փէճ աղէկ, ի՞նչ տէյի Թէոդիկը չպահեցիր … Թող թավաճ–թապուռի ըլլար։

Արդարեւ, Շահան Պէրպէրեան մեզի բերած էր երկու երիտասարդներ, իր նախկին աշակերտներէն, որոնք աքսոր–ուելու վտանգին տակ էին, գաւառացի եւ ամուրի ըլլալու կրկնակ մեղքով։ Մէկը Օրտուցի էր, միւսը Ատանացի։ Մայրս ձեռքի շարժումով մը վանեց այս բոլորը.

— Թէոդը խօսք մտիկ ընողներէն չէ… սա մեր Սկիւտարէն ի՛նչ չէշիտ մարդ կ՚ելլայ, դուն չե՞ս գիտեր … խենթ կ՚ելլայ։ Ան ալ քեզի պէս մէկն է…

Մարդը խոստացաւ երթալ, գտնել եւ բերել։ Գնաց, գտաւ եւ զղջաց։ Վերադարձին, ան իր ձեռքերը կը զարնէր ծունկերուն, անզուսպ բարկութեամբ եւ հնչեղ բացագանչութիւններով։ Կը հասկնէր թէ սեւ շուկայ չէր ըրած այս ճամբորդութեան, դիտումնաւորապէս, որպէսզի պարապ մնայ լոքոմոթիֆին խորշը եւ ծառայէ Թէոդիկի, բայց եւ այնպէս Թէոդիկ մերժած էր փախչիլ։ Թէ ինչո՞ւ, ինք բացատրած է իր յիշատակներուն մէջ։

Շողեկառքի գիծին երկայնքը, տարադրութենէ զերծ կացուցուած էին արհեստաւոր եւ ճարտարագէտ հայ ընտանիքներ, Թուրքն անկարող ըլլալով զանոնք փոխարինելու։ Դեզապարծ այն նահապետական ընտանիքը որ հիւրընկալած էր ուժասպառ գրագէտը, եւ որ ընտանիքը ապաչխարած էր իշխանութեանց մօտ, այդ բազմանդամ ընտանիքը պիտի աքսորուէր Թէոդիկի փոխարէն, եթէ խոյս տար այս վերջինը։

Գալով Սամուէլի դիմումներուն, անոնք որեւէ արդիւնք չտուին, ինչ որ նախատեսելի էր։ Տօքթ. Սամուէլ Խան խմատ (ինչո՞ւ խմատ, ես ալ չեմ գիտեր) որ Պոլսոյ պարսկական դեսպանատան բժիշկն էր (Պարսից Շահը կ՚իջեւանէր Սթէնիայի իր ծովափնեայ բնակարանը, ի վերին Վօսփոր) շատ կը տարբերէր իր կրտսեր եղբօրմէ։ Վերջին անգամ գինքը տեսայ Նիսի իր վիլլային մէջ, 1931-ի ձմեռը, ուր կը խնամէր իր տկուն եասիրութիւնը եւ կը ցուցադրէր իր պատուանշանները, շար ի շար, մասնաւոր ապակեդարանի մը մէջ։ Լսած էր Թէոդիկի մահը։ Փորձեց երկու արցունք հանել իր աչքերէն, առանց մեծ յաջողութեան։ Ցիշեց այն օրերը, երբ կը կատարէր ապարդիւն դիմումներ անձնաւորութիւններու մօտ, եւ յանկարծ արձակեց այն զոռ ու ծաւալուն ձայնը, որ Հաճի Գրիգորին կուգայ.

— Այդ բոլոր դեսպաններուն, չէշիտ–չէշիտ դիւանագէտներուն եւ իրենց մէքբէնաներուն այսինչ–այնինչը զարմանած եմ (հոս՝ թուումը վեներական ախտերու), իրենց փսութիւնը մաքրած եմ տարիներով … Եկուր տես քի՝ մատերնին չխաղցուցին…

Ինչ որ անոնք չըրին, եղբայրական նըւիրումով կատարեցին խիզախ հայորդիներ, որոնց շնորհիւ Թէոդիկ ապաստան գտաւ Թաշտուրմազ–Պելէմէտիկի լեռներուն մէջ, ուր իբրեւ հաշուակալ ծառայեց փապուղիի մը աշխատանքներուն, Պերլին–Պաղտատ գիծին վրայ, մինչեւ որ լուսեցաւ Մունտրոսի անունը։ Երբ Թրքական կառավարութիւնը ոչնչացած համարեցաւ հայ ժողովուրդը, զինադադար ստորագրեց Մունտրոսի մէջ, իր ծըրագիրը լիովին գործադրած ըլլալու գոհունակութեամբ։ Ուրիշ ծրագիր չէր մնացած։ Թէոդիկ շուտով վերադարձաւ աքսորավայրէն, եւ ես զինքը գտայ Բերա, անծանօթ սենեակի մը մէջ ընկողմանած՝ հեւքը կուրծքին եւ թեւաւոր ողջագուրումներու անձնատուր։ Իր մահճին քով նստած էր Մերուժան Պարսամեան, որ դժուարութիւն ունէր այցելուները շարքի դնելու. «Ճանըմ, ձգեցէ՛ք որ մարդը խօսի…»։ Հոն էր Արշակունի Թէոդիկ։ Անոր վրայ կենդանութիւն եկած էր, ափսո՜ս, վերջին անգամ ըլլալով։

(Շար. 3)

ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ 75-ԱՄԵԱԿԻ ՍԵՄԻՆ

Ա- ՍՐԲԱՑՆԵԼ ԵՂԵՌՆԻ ԶՈՀԵՐԸ, ԱՆՈՒՆ ՄԸ ՏՆԵԼ ԵՂԵՌՆԻ ՅՈՒՇԱՐՁԱՆԻՆ ՎՐԱՅ

Մեծ Եղեռնէն ի վեր անցաւ երեք քառորդ դար, եւ Հայ Եկեղեցին տակաւին չսրբացուց իր աւելի քան մէկուկէս միլիոն նահատակները, որոնք զոհուեցան Հա՛յ եւ քրիստոնեա՛յ ըլլալնուն համար միայն։

Եւ քանի որ տասնորդական դրութեան ենթակայ, կարեւոր որոշումները կը սպըւին ամէն տասնամեակի կամ քառորդ դարու վերջաւորութեան, ակնկալելի է որ Հայ Եկեղեցին այս տարի այլեւս սրբացնէ իր մարտիրոսները, ինչպէս ժամանակին սրբացուց հաւատքի համար զոհուած Վարդանն ու իր ընկերները բոլոր։

Փափաքելի է որ ամէնքը համահաւասար սրբացուին եւ իրենց միջեւ զատուած չըլլայ մեծի ու պզտիկի, մտաւորականի ու առեւտրականի, ինչպէս ոմանք կը ցանկան եկեղեցիի մը սիւնին կնքահայր դառնալու պէս։ Զարդարարը այդպիսի զատուորման չհետեւեցաւ երբեք։

Հայ Եկեղեցին ըլլալով ինքնիշխան ու անկախ, կրնայ առանձին տալ սրբադման որոշումը, որուն ուշացումը չբացատրուեցաւ մինչեւ այսօր։

Մաղթելի պիտի ըլլար նաեւ որ 75-ամեակի առթիւ ի վերջոյ անուն մը դրըւէր Ծիծեռնակաբերդի հոյակերտ յուշարձանին վրայ, որ թէեւ յո՛յժ տպաւորիչ, բայց քառորդ դարէ ի վեր կը մնայ անանուն, առանց արձանագրութեան։

(Բացի այն պարագայէն որ անհրաժեշտ արձանագրութիւնը գրուած ըլլայ վերջերս, առանց որ հանրութիւնը տեղեակ դառնայ)։

***

Բ- Ո՛Չ ՍԻՄՊՕԶԻՈՆ, Ո՛Չ SYMPOSIUM

Ասկէ առաջ սովորութիւն դարձած էր Ապրիլ 24-ի առթիւ կազմակերպել Սիմպոզիոններ։ Այդ մասին բարձրացան բողոքի ձայներ, քանի որ Սուգ եւ Տօն բառերը

հակասական իմաստներ ունին առ հասարակ:

Արդարեւ, ըստ արժանահաւատ բառարաններու, Տօն կը նշանակէ մասնաւոր ուրախութիւն, ցնծութիւն: Աճառեանի «Արմատական» բառարանը կու տայ մէջբերում մը Գրիգոր Տաթեւացիէ, ուր կ'ըսուի, «Տօնն թարգմանի ուրախութիւն եւ պայծառութիւն»: Իսկ Երից Վարդապետաց «Հայկազեան» բառարանը Տօնը հակադրելով Սուգին, կ'ըսէ՝ «Դարձուցիչ ի սուգ զտօնս ձեր»:

Բարեբախտաբար իմաստութիւնը յաղթանակեց ի վերջոյ, եւ այդ արտառոց Սգատօն բառը գործածութենէ դադրեցաւ:

Այսօր կը գտնուինք ուրիշ նորութեան մը առջեւ: Կ'իմանանք թէ 1915-ի ցեղասպանութեան 75-ամեակին առթիւ, Ապրիլի ընթացքին, պիտի կազմակերպուի միջազգային մեծ Սիմպոզիոմ մը, որուն պիտի մասնակցին ամէն ազգէ հմուտ մասնագէտներ:

Կը կարծենք թէ Տօնի նման Սիմպոզիոմն ալ չի կրնար պատշաճիլ նիւթին, որ պիտի քննուի հոն: Symposium բառը կը նշանակէ միասին խմել, այսինքն՝ կերուխում: Հին Աթենացիներու օրով խնջոյքները կը բաղկանային երկու մասէ: Առաջին մասը կը յատկացուէր ուտելու, երկրորդն ալ՝ սեղանապետի մը առաջնորդութեամբ բաժակ բարձրացնելու, գինի խմելու, որու ընթացքին տեղի կ'ունենային հաճելի զրոյցներ, երգ, պար, մէկ խօսքով՝ զուարճութիւն:

Թէեւ ներկայիս ըստ բախտի symposium անունը կու տան գիտական այլեւայլ հաւաքոյթներու ալ, բայց կը կարծենք թէ Հայկական ցեղասպանութեան քննարկման յատկացուած գիտաժողովի մը պիտի չպատշաճի այդ:

Մնաց որ, հայերէն լեզուի մէջ բառ չի պակսիր գիտաժողով մը որակելու համար, առանց որ պէտք ըլլայ դիմելու յունարէն անյարմար բառի մը, որ ամէն բանէ առաջ կերուխում կ'ոգեկոչէ:

ՏԻԳՐԱՆ ՀԱՃԵԱՆ

PUBLICATIONS REÇUES

MIGRATIONS
Le monde alpin et rhodanien

Au sommaire :

Les Arméniens de Décines — Histoire et mémoire (Mireille Bardakdjian).

La «remontée» d'Arthur K. De l'Arménie à Issy-les-Moulineaux en passant par la vallée du Rhône (Martine Hovanessian).

30, rue Maurice-Gignoux 38031
Grenoble cedex

ՁԱՅՆԵՐ ԳԱՒԱՌԷՆ

ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆԻ ՀԵՐՈՍԱՄԱՐՏԻ 75ԱՄԵԱԿԻ ՈԳԵԿՈՉՈՒՄ

ՄԱՐՍԷՅԼ. – («Յառաջ»). –

Հիմնուած 1923-ին, Մարսէյլի մէջ, Վասպուրականի Հայրենակցական Միութիւնը ամէն տարի կը կազմակերպէ պատմական հերոսամարտի տարեդարձը, համաժողովրդական հանդիսութեամբ մը:

Եթէ հիմնադիրներու, երէցներու շարքերը կը նօսրանան տարուէ տարի, անոնց զաւակներն ու թոռները հոգեւին կապուած կը մնան վասպուրական աշխարհին, եւ կը սատարեն Միութեան գոյատեւման:

Այս տարի, 75-ամեակը տօնախմբուեցաւ Մարտ 18-ին, Հայ Մշակոյթի Տան Վասպուրական սրահին մէջ, հացկերոյթով մը: Տօնակատարութիւն մը որու ներկայ էր, այս տարի, Ղարաբաղ Կոմիտէի անդամ եւ Հայոց Համազգային Շարժման հիմնադիր ղեկավարներէն՝ Բաբգէն Արարքցեան:

Միութեան Նախագահը Ալեքսան Պապայեան իր արտասանած բացման խօսքին մէջ շեշտեց հերոսամարտի յաղթանակին արժէքը եւ անոր քաղաքական խոր նշանակութիւնը, ոգեկոչեց յիշատակը քաջարի մարտիկներուն որոնք որոշեցին ընդունիլ թշնամիին մարտահրաւէրը եւ վճռեցին կամ յաղթել, կամ մեռնիլ: Ապա, անդրադառնալով այժմէականութեան, ըսաւ՝ «Հայ ազգը դարերով գոյատեւեց շնորհիւ ճակատագրական յաղթական մարտերու: Մեր դառն ճակատագիրը մեզ կը դնէ դարձեալ ծանր պայմաններու առջեւ: Պիտի դիմադրենք եւ յաղթենք, եթէ կ'ուզենք որ մեր պատմութեան երթը ընդհատում չարձանագրէ»:

Խօսք առնուեցաւ Կարօ Յովսէփեանին որ շատ հակիրճ կերպով վերյիշեց հերոսամարտի յատկանիշները եւ անդրադարձներն ու հետեւանքները յաջորդող երեք տարիներուն վրայ: Հերոսամարտը ոչ միայն Փիլիքայէս ապահովեց բազմահազար զանգուածի մը փրկութիւնը այլեւ ինքնավարութեան հիմերը դնելով, փորձը ընելով, իր անժխտելի դերը կատարեց 1918-ին, Հայաստանի Անկախ Հանրապետութեան ստեղծումին մէջ: Վասպուրականի հերոսամարտի յաղթանակին մէջ, ըսաւ Կ. Յովսէփեան, խորհրդանշուած է ամբողջ ժողովուրդի մը նկարագիրը ու աւելցուց՝ «յաղթանակ մը որ չի կրնար անցեալ դառնալ, այլ կը մնայ օրինակ այսօրուան եւ վաղուան պայքարներուն, կը մնայ չափանիշ՝ մարտական ոգիի արտայայտութեան, միասնականութեան եւ զոհաբերութեան»: Եւ այսօրուան մեր պայքարը Արցախի մէջ, Ազրպէջանի սահմաններուն մէջ գտնուող հայկական գիւղերուն մէջ, շարունակեց ան, նոյն պայքարն է՝ հողին պայքարը, եւ այս անգամ ալ պողպատուած են կամքերը հայկական հողերու պաշտպանութեամբ, ապրելու տենչով եւ յաղթանակի վճռականութեամբ: Յետոյ Կարօ Յովսէփեան ներկայացուց օրուան հիւրը՝ Բաբգէն Արարքցեանը, հիմնադիր, ծանօթ եւ տիրական դէմքերէն՝ Ղարաբաղ Կոմիտէի եւ այժմ Հ.Հ.Շ.-ի որ իր ընկերներուն հետ կը խորհրդանշէ ամբողջ ժողովուրդի մը տենչերը, կամքը, վճռակամութիւնը, դիմադրական ոգին, յոյսը յեղաշրջելու եօթանասուն տարիներու քարացած պատմութիւնը եւ երկիրը առաջնորդելու դէպի ժողովրդավարութիւն, երկիրը դարձնելու տէրը իր ճակատագրին: Բաբգէն Արարքցեան, վկայուած է Մոսկուայի համալսարանէն, եւ Երեւանի համալսարանը մաթեմաթիքի դասախօս է:

Ապա, գործադրուեցաւ գեղարուեստական բաժին մը: Սիմոն Աւոյեանի իր «Տըլէ եաման»ով խանդավառեց ներկաները, Անի Յովսէփեան արտասանեց Համօ Սահեանի «Հայ ժողովուրդին» քերթուածը, Միհրան Աւիքեան արտասանեց «Կանչ»ը բանաստեղծութիւն մը Յովհաննէս Թումանեանի, մեներգեցին տիկիններ՝ Սիրանոյշ Մանուկեան՝ «Ղարաբաղի զմխուռ խաւքեր» և Մարի-Ժանն Տէր Կարապետեան՝ հայրենասիրական երգեր: Անահիտ Հացագործեան վարեց գեղարուեստական բաժինը, ինչպէս նաեւ ամբողջ հանդիսութիւնը:

Յետոյ, բուռն ծափահարութիւններու մէջ, իր խօսքը ըսելու հրաւիրուեցաւ Բաբգէն Արարքցեան: Շնորհակալութիւններ, մաղթանքներ յայտնելէ ետք, շարունակեց՝ «Յատկապէս խորհրդանշական է որ այսօր նշում է Վանի հերոսամարտի 75-ամեակը: Եթէ մինչեւ այսօր Վանի հերոսամարտը կամ այն մարտերը որ ունեցել է մեր ժողովուրդը ունէին պատմական մի նշանակութիւն, ապա այսօր մեր ժողովուրդը կանգնել է մի պայքարի որում արդէն մենք ունեցանք մարտեր եւ Վանի հերոսամարտը պէտք է լինի մեզ համար դաս այսօրուան համար»: Պատմութիւնը առնելով օրինակ, վաղուան համար մենք պէտք է հասկնանք աւելցուց Բաբգէն Արարքցեան որ թէեւ կրնանք ունենալ դաշնակիցներ, բարեկամներ սակայն «մեր յոյսը պէտք է դընենք միայն մեր վրայ»: Ապա, խօսեցաւ Սփիւռքի դերի մասին Հայաստանի նըկատմամբ: Երկու տարիէ ի վեր իրավիճակը փոխուած է: Կապերը ուղղակի ժողովուրդին հետ են եւ ոչ միայն կառավարութեան եւ այսօր, մանաւանդ երկրաշարժէն վերջ, Հայաստանի ժողովուրդը կը գիտակցի որ Սփիւռքը իր սեփական մարմնին մէկ մասն է եւ ոչ թէ բաժնուած եղբայրներ որոնք ուշ կամ շուտ դատապարտուած են կորսուելու: Բաբգէն Արարքցեան ծանրացաւ Սփիւռքի կարողութիւններուն վրայ տնտեսապէս վերականգնելու համար Հայաստանը եւ աւելցուց. – «Սփիւռքի դերն Հայաստանի կեանքում շատ մեծ պէտք է լինի. Նա ունի չափազանց մեծ քաղաքական դեր: Խորհրդային Միութիւնում այնպիսի իրավիճակ է ստեղծուել որ ժամանակը շատ խտացել է, ամէն ինչ այնպիսի մեծ արագութեամբ է տեղի ունենում որ մենք չենք կարող գուշակել թէ Հայաստանին ի՞նչ է սպասում վաղը: Կարող է ստեղծուի այնպիսի իրավիճակ որ Հայաստանը մնայ իսկապէս մինակ, եւ ոչ միայն մեր ցանկութեամբ, այլ բացառուած չէ որ նաեւ Ռուսաստանի ցանկութեամբ: Եւ ուստի Հայաստանը ունենալով իր այդ տխրահռչակ աշխարհագրական դիրքը, պէտք է մտածել անոր գոյատեւման եւ հոս մեծ դեր կարող է խաղալ Սփիւռքը»: Բաբգէն Արարքցեան ոգեկոչեց նաեւ Հայաստանի, Արցախի եւ Ազրպէջանի մէջ գտնուող հայկական գիւղերու կացութիւնը այսօր, զոր որակեց՝ բարդ, ծանր: Բայց չնայած թէ Ղարաբաղի հարցը իր լուծումը դեռ չէ գտած, բայց ըստ ան, ամբողջ աշխարհը այսօր կը խօսի այդ հարցի մասին եւ մէկ բան հարկ է գիտնալ որ՝ «այսօր Արցախը Ադրբեջանի կազմում չէ արդէն» եւ Մոսկուայի եւ Բաքուի ջանքերը ապարդիւն անցան: Կարելի չէ վերադառնալ երկու տարի առաջուան կացութեան: Բաբգէն Արարքցեան խօսեցաւ Հայաստանի քաղաքացիութեան օրէնքի մասին, յոյս յայտնեց որ շուտով կ'ընդունուի եւ աւելցուց՝ իր խօսքը աւարտելով՝ «չկայ Սփիւռք, չկայ Հայաստան, մենք՝ մէկ ենք: Հնարաւորութիւն պիտի տրուի Սփիւռքում ապրող Հայերին դառնալ Հայաստանի քաղաքացի, եւ կը նշանակուի որ անոնք կրնան ազատ ելք ու մուտք ունենալ Հայաստան (*ջերմ ծափահարութիւններ*), եւ այն բոլոր պատնէշները որ 70 տարուան այս ամբողջատիրական (*թոթալիթէր*) իշխանութեան շնորհիւ ստեղծուել էին կը վերանան, եւ մենք կ'ապրենք միասին, նոյն կեանքով եւ յաւ»:

Հանդիսութեան սկիզբը, մէկ վայրկեան յոտնկայս լռութիւն պահուեցաւ ի յիշատակ Եղիշէ եւ Շնորհք Պատրիարքներուն:

ԹՂԹԱԿԻՑ

ՄԱՐԻ Յ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ԱՏԱՆԱՅԷՆ ՄԱՐՏԻՆԻ ԹՐՔԱԿԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑԸ

1909-1918

Խմբագրութիւն՝ ԲԻՒԶԱՆԴ ԵՂԻԱՅԵԱՆ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԱՍ
ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԴՈՒՌԸ ՊՈԼՍՈՅ ՄԷՋ

Ապա երիտասարդները փողոցներու մէջ տեղ – տեղ խարոյկներ կը վառէին, ու պատանիներ կը ցատքէին բոցերու վըրայէն, անգամ մը եւս ստանալու համար սրբազան հուրին մկրտութիւնը: «Միլէթ»ի այս խարոյկավառութիւնը կը խորհրդանշէր Բնութեան աշնանային չորցած ճիւղերուն այրումը, անոնց մոխիր – ներու մէջէն վերածնունդը ողջունելու համար գարնանային կանաչութեանց: Եւ այս գիշերային հրախաղերու շուրջ սիրտերը տաքցած՝ երիտասարդները կը կնքէին իրենց կրակէ սէրերը հաւատարմութեան դաշինքներով:

Տեառնընդառաջը դէպի Բարեկենդան առաջնորդող նախադուռն էր, ուրկէ պիտի բացուէին Բնութեան հետ նաեւ Մեծ Վարդապետին հրաշափառ յարութեան ծաղկազարդ դարպասները՝ փողերով ու ծնծղաներով տօնելու Ս. Զատիկը:

49. – ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍՆԵՐ

Գարուն է նորէն: Բնութիւնը սկսած է սարքել իր հարսանեկան համայնահանդէսը: Քաղաքը շրջապատող պարիսպներն ու այգիները կը պարզուին զմրուխտներու մէջ, մրցելով արեւու ոսկեզօծ շողերուն հետ: Կեանքը կը վերազարթնու թարմաշունչ, եւ պտղատու ծառերը իրենց նորաբաց գունագեղ ծաղիկներով կը ժըպտին երկինքին: Ու թռչունները զուարթ երգերով կ'աւետեն հարսանեկան թափօրները:

Հարսանեկան հանդէսները մեր քաղաքին համար ամէնէն ուրախ երեւոյթներն էին: Անոնք կը կատարուէին յաճախ մեծ ցոյցերով եւ աւանդական սուրբ արարողութիւններով: Առաւօտուն, հարսնցուին տունը կը հաւաքուէին փեսացուին քոյրը, կամ ի հարկին ամէնէն մօտիկ ազգականուհին, եւ հարսին ազգականներն ու ընկերուհիները: Անոնք զանազան երգերով ու գովեստներով «Թագուհի»ին մազերը յարդարելէ ետք, կը հագուեցնէին զայն. շորերը անոր գլուխին շուրջ շրջան – շրջան դարձնելէ ետք՝ կ'անցընէին մարմինին վրայ գեղաճաշակ: Հարսը պէտք է ներկայացուէր չքեղ փառքով, որովհետեւ կինը կը կազմէ ամուսնական միութեան առանցքը ու կը մարմնացնէ իր մէջ ընտանեկան բոլոր սրբութիւններն ու առաքինութիւնները:

Միւս տան մէջ փեսան եւս իր ընկերներուն կողմէ երգով ու կատակներով հագուելէ ետք, թափօրը կ'ուղղուէր նըւագներով դէպի հարսին տունը: Եւ այնտեղ երկու խումբերը միանալով՝ հարսնեւորներու թափօրը կը փութար եկեղեցի: Ապա Ս. Պսակի արարողութենէն վերջ, հարսանեկան թափօրը կը յառաջանար դէպի փեսային բնակարանը: Հազիւ հասած դրան սեմին, նորապսակ ամոլին ոտքին առջեւ մատաղցու ոչխար մը կը մորթուէր՝ ի նշան բախտաւոր բարեգալուստի: Կար նաեւ ջուրի կահոյր կոտրելու սովորութիւն: Զարանձի լաճեր ջրալի կուժեր կը փշրէին հարս-ու-փեսի ոտքին առջեւ, զուարթ բարեմաղթութիւններով, եւ փոխարէնը՝ կը ստանային կնքահօր կողմէ նուէրներ: Հարսանեկան չաքարներու հետ, ափ – ափ մանր դրամներ ալ կը նետուէին հարսնեւորներու թափօրին, որ փոքր տղոց մրցումի ճարպիկութիւնը կը հրահրէր:

Հարսանեկան զգեստին գոյնը պայման չէր որ սպիտակ ըլլար: Բաց դեղին, վարդագոյն կամ երկնագոյն մետաքսէ կերպասներ էին անոնք ծաղկաւոր զարդերով, որոնք հիւսուած էին ոսկեզօծ եւ արծաթազօծ թելերով: Սպիտակ քօղին վրայէն կը ձգուէին մինչեւ ծունկերը իջնող թելեր, նարինջածաղիկի պսակին հետ, որոնք հարսին գեղանի գլուխը կը նմանցնէին ցուցափեղկերու մէջ փայլուն պուպրիկներուն:

Կը յիշեմ դեռ, երբ թաղին մէջ հարսանիք ըլլար, բոլոր լաճերս կ'երթայինք հարսին գլխազարդէն արծաթ թելեր գողնալու: Եւ ան, պճնուած՝ ոսկիներու եւ գոհարներու մէջ, նուռի պէս կարմըրած, լուսավառ ժպիտները գաղտագողի կը բաշխէր մեզի: Խեղճ հարսը՝ ոսկեղէններու ծանրութեան ներքեւ հազիւ կրնար շարժել վիզը, մինչ դաստակներն ու մատները օղակուած կ'ըլլային ապարանջաններով: Հարսնեւորներէն շատերու նուէրները զարդերէններ կ'ըլլային, եւ հարսը պարտաւոր էր այդ ամբողջ օրը զանոնք իր վրան կրելու՝ մանիքէններու պէս:

Հարսանիքէն օր մը առաջ արդէն տեղի ունեցած կ'ըլլար հանդիսաւոր լոգանքը հասարակաց բաղնիքին մէջ: Կը հաւաքուէին երկու ընտանիքներու մօտաւոր ազգականները, ու բաղնետան մէջ հրապարակաւ մեծ արարողութիւն մըն էր որ կը կատարուէր հարսնցուին վրայ: Ներկայ ժամանակներու «Գեղեցկութեան մրցումի» մասնակցողներուն պէս, ան լերկ իր մարմինը ցուցադրութեան կը դնէր հետաքրքրքիր եւ զննող աչքերու առջեւ, ու կը ստանար հիացական գովասանքներ: Տաք ջուրի մարձումին տակ անոր կուսական մարմինը կը դառնար վարդերանգ, մանաւանդ անուշահոտ իւղերու եւ փաւերու օծումով չուշանային մորթը կ'արտաշնչէր արբեցուցիչ բոյրեր:

Մեր կիները պճնասէր էին: Կը պատմէին թէ հին ատեններ՝ ձեռք ու ոտք հինայ դնելու սովորութիւնն ալ կար. սակայն նոր սերունդը զանց առած էր այդ պերճանքը:

(Շար. 84)

(Շար. Ա. էջէն)

կահայկական աւան» նախագիծի ղեկավար Մ. Ռիքէյթս: – Նախագիծը կը ներառնէ բնակելի տուներու համալիր՝ 624 յարկաբաժինով, դպրոց, մանկամսուր ու մարզամշակութային պալատ, ամփիթատրոն եւ առեւտուրի կեդրոն:

Աւանի շինարարութեան համար ցարդ 7 միլիոն տոլար հանգանակուած է. այդ շարժումը պէտք է շարունակուի, քանի որ անհրաժեշտ է աւելի քան 35 միլիոն տոլար:

«Ամերիկահայկական աւան»ի երեք տարբեր իրագործելիք նախագիծին կը մասնակցին երկու կողմերը: Հայաստանի ճարտարապետները մշակած են կառոյցին առաջին հանգրուանին նախագիծերը. Հայաստան կը տրամադրէ նաեւ որոշ տեղական շինանիւթեր, ծանր մեքենաներ եւ բանուորներ: Մինչեւ աշխատանքին աւարտը Ամերիկացիները կը բնակին իրենց բերած նախաշէն տնակներուն մէջ:

**

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ԱՐԾՈՒԱՇԷՆԻ ՄԷՋ

Ատրբեջանի տարածքին վրայ գտնուող ու Հայաստանի Կրասնոսելսկի շրջանին մաս կազմող Արծուաշէն գիւղի բնակիչներուն հետ հանդիպում մը ունեցած է գիւղը պաշտպանող զօրախումբին պետ Նիկոլայի Ֆեդոսով: Ան զինուորական պարգեւներ, կրծքանշաններ, պատուոյ գիրեր բաշխած է խորհրդային զինուորներուն, խօսած է ազգամիջեան յարաբերութիւնները բարելաւելու միջոցներու մասին:

Հանդիպումին մասնակցած ու ելոյթ ունեցած են պատմական գիտութեանց դոքթոր Վլադիմիր Պետրոսեան, բանաստեղծ Արամայիս Սահակեան:

**

ՆՈՐ ԳՈՐԾԱՏՈՒՆԵՐ

Օճառի արտադրութիւնը աւելցնելու եւ Հանրապետութեան բնակչութեան պահանջը բաւարարելու համար Հայաստանի Նախարարաց Խորհուրդը որոշած է 1990-ի շինարարական ծրագրին մէջ ներառնել օճառի գործատան մը կառուցումը:

Երեւանի արդիւնաբերական թաղամասին մէջ հին ձեռնարկութեան դիմաց սկսած է բարձրանալ նոր գործատունը: Շուտով կը դրուին 3-4 յարկանի նորակառոյցին հիմերը: Գործատունը իր կարողութեամբ 2,5 անգամ կը գերազանցէ հինը, կ'ունենայ արտադրական եւ աշխատանքի լաւ պայմաններ:

Իջեւանի եւ Նոյեմբերեանի շրջաններու բնակչութեան պահանջները բաւարարելու համար Իջեւանի մէջ սկսած է գուլպայի եւ հիւսուածեղէնի արտադրական շէնքի շինարարութիւնը:

**

ՄԱՐԶԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՃԱՏՐԱԿ

Խորհրդային Միութեան խումբին յաղթանակով աւարտած է Ռէկյավիկի միջազգային մրցաշարքը: Խորհրդային Միութեան խումբին մաս կազմած է նաեւ ախոյեան Ռաֆայէլ Վահանեան:

**

Սեւանի մէջ աւարտած է ճատրակի Հայաստանի առաջնութեան ա. խումբի մրցաշարքը: Երեւանէն Տիգրան Նալբանդեան առանց պարտութեան գրաւած է ա. տեղը:

**

Լենինկրատի ու Վորոշիլովկրատի մէջ աւարտած է ճատրակի պատանեկան առաջնութեան ընտրական մրցաշարքը: Պատանիներէն ինը տարեկան երեւանցի Կարէն Ասրեան ապահոված է մարմնամարզի վարպետի աստիճանը: Աղջիկներէն, երեւանցի Էլինա Դանիէլեան երկրորդ տեղը գրաւած է:

ՏԱՄԱ

Երեւանի մէջ տեղի ունեցած ռուսական արագ տամայի մրցաշարքին յաղթական հանդիսացած է Լեւոն Սայեաթեան. ան իրաւունք ստացած է մասնակցելու Մայի-

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ

Սէն – Թ'էթիէն. – Պր. Հայկազ Ասատուրեան 200 Ֆր.:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Աւետիս Տօնէյեանի մահուան առթիւ, Մարսէյլէն՝ Այրի Տիկին Նուարդ Թահթալեան եւ Տիկին Շաքէ Պէրպէրեան 100-ական ֆրանք կը նուիրեն Ս.Օ.Ս. – Արմէնիի (տանիլ «Յառաջ»էն):

սին Ուկրանիայի մէջ տեղի ունենալիք մրցումներուն:

Իգական խումբէն առաջնութիւնը շահած է Նունէ Վարդանեան:

ԺԻՒՏՕ

Լիտվիոյ Կաունաս քաղաքին մէջ կայացած պատանեկան առաջնութեան մրցումներուն հայաստանցի պատանիները երրորդ տեղը գրաւած են: Անոնցմէ հինգ հատը իրաւունք շահած են Խորհրդային Միութեան առաջնութեան մասնակցելու:

ՆԵՏԱՁԳՈՒԹԻՒՆ

Երեւանի մէջ աւարտած է ձմեռնային անհատական – խմբական առաջնութիւնը որուն ընթացքին հանրապետական երկու նոր մրցանիշ հաստատուած է Արուսեակ Նազարեանի կողմէ: Մեծերու խումբէն ախոյեան դարձած է Արուսեակին քոյրը՝ Անահիտ Նազարեան:

Մանչերու խումբէն ամէնէն փայլուն արդիւնքները ձեռք ձգած են Կարէն Գասպարեան եւ Բագրատ Յարութիւնեան: Խմբական առաջնութիւնը շահած են Արհմիութենական մարմնամարզի կամաւոր մարզական ընկերութեան պատուիրակները:

ԱԶԱՏ ԸՄԲՇԱՄԱՐՏ

Պուտափէշթի ազատ ըմբշամարտի միջազգային մրցաշարքին մասնակցած է մարմնամարզի հայկ. պետական հիմնարկի ուսանող Գնէլ Մէջլումեան: 48 քկ. ծանրութեան դասակարգին մէջ ան միայն յաղթանակներ արձանագրելով գրաւած է ա. տեղը:

**

Հայաստանէն 12 մարզիկ հանդէս կուգան Ապրիլին տեղի ունենալիք խորհրդային ազատ ըմբշամարտի պատանեկան մրցաշարքին:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ

Երեւանի մէջ հանդիպում մը տեղի ունեցած է Խորհ. Միութեան մարմնամարզի պետական կոմիտէի նախագահ՝ Նիկոլա Ռուսակի հետ: Ան պատասխանելով հարցումներու, ըսած է թէ համամիութենական կոմիտէն ամէն բան կ'ընէ որպէսզի իրենց գործունէութիւնը վերսկսին երկրաշարժէն տուժած մարզական հաստատութիւնները:

ԴԱՍԱԿԱՆ ԸՄԲՇԱՄԱՐՏ

Սվերտլովսկի դասական ըմբշամարտի խորհրդային պատանեկան առաջնութեան լաւ արդիւնքներ ձեռք ձգած են Հայաստանէն երկու մարզիկներ. մէկը կը շահի արծաթէ, միւսը՝ պրոնզէ մետալ:

ՎՈԼԷՊՈԼ

Երեւանի մանկապատանեկան մարզադպրոցներու վոլէպոլի աղջիկներու առաջնութեան եօթը խումբեր մասնակցած են. լաւագոյնը հանդիսացած են Սպանդարեան շրջանի ներկայացուցիչները:

**

Մարտունի շրջանի Զոլաքար գիւղի միջնակարգ դպրոցի մարզասրահին մէջ տեղի ունեցած են վոլէպոլի բ. խումբի առաջնութեան եզրափակիչ մրցումները: Արական խումբերու մէջ յաղթանակած են մարտունեցիները, իսկ աղջիկներէն՝ արտաշատցիները:

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ Գ.

ԵՐԵՔ ԱՆՈՒՆ ԵՐԵՔ ԳՈՐԾ

ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿ. ԶԱՔԱՐԵԱՆ
Հ. ԼԵՒՈՆ Վ. ԶԷՔԻԵԱՆ
ԺԻՐԱՅՐ ՄԱԼԽԱՍԵԱՆ
կը ներկայացնեն՝

«Կրակէ շրջանակը Դ. Վարուժանի շուրջ» — ԳՐ. ՊԸԼՏԵԱՆ
«Շարունակելի» — Զ. ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ
«Ages et usages de la langue arménienne» — M. NICHANIAN

Կիրակի, Ապրիլ 8, ժամը 17-ին
ՀԲԸՄ-ի «Ալեք Մանուկեան» սրահը՝
118, rue de Courcelles, Paris 17e

— Մուտքը ազատ է —

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Շաբաթ, Մարտ 31, ԼԴ.-րդ օր Պահոց: Տօն է Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին Մտից՝ Սուսկալի Զարչարանացն Եւ Մտին Ի վիրապն:

Այս առթիւ, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ պատարագ կը մատուցուի՝ Խորանը բացուած:

Սկիզբը պատարագի՝ ժամը 10-ին:

Պատարագի «Տէր Ողորմեա»ի ժամանակ Խորանը կրկին կը փակուի:

**

Կիրակի, Ապրիլ 1, Զ. Կիրակի Մեծի Պահոց՝ Գալստեան Կիրակի:

Պատարագէն առաջ, ժամը 10-ին Արեւագալի ժամերգութիւն կը կատարուի:

ՇԱՐՎԻԷՕ — Ս. ՆՇԱՆ

Ապրիլ 1, Մեծ Պահոց – ԳԱԼՍՏԵԱՆ – վերջին Կիրակի Սուրբ Եկեղեցւոյս մէջ տեղի կ'ունենան Արեւագալի երգեցողութիւնները. նոյն երգեցողութիւնները կը կատարուին բացառիկ կերպով այս տարի Ֆրանսայի եւ Ժընեւի մէջ գտնուող Կ. Պոլսեցի կամաւոր ուխտաւոր դպիրներուն սիրայօժար մասնակցութեամբ ղեկավարութեամբ՝ Ժընեւէն երաժիշտ՝ Եդուարդ Սրկ. Դուլթեանի:

Կը քարոզեն՝
ՎՐԹԱՆԷՍ ԱԻԱԳ ՔՀՆՅ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ
ինչպէս նաեւ՝ Կ. Պոլսեցի հոգեւորականներ:

Յետ արարողութեան կենաց փայտի մասունքով Խաչահանգիստ կը կատարուի:

Այս առթիւ տեղւոյն Ազգային Միութիւնը ներկայ Ուխտաւոր Դպիրներուն եւ ընկերացողներուն հիւրասիրութեան ճաշ մը կուտայ Ազգային Տան Ճիպրայէլ Պահատուրեան սրահին մէջ:

Սկիզբ, Կիրակի, Արեւագալ ժամը՝ 10.30-ին:

ՄԱՐՍԷՅԼ

6րդ ՏԱՐԵԴԱՐՁ «ԳԱՐՈՒՆ» Մանկանց Երգչախումբի

«Գարուն» Մանկանց Երգչախումբը կը տօնախմբէ իր հիմնադրութեան 6-րդ տարեդարձը, ծնողաց յանձնախումբի կողմէ պատրաստուած ճաշով,

Կիրակի, Ապրիլ 1, ժամը 13-ին

Մարսէյլի Մայր Եկեղեցւոյ Ա. Զլբաշեան սրահին մէջ:

Ճաշի ընթացքին գեղարուեստական լայն բաժին մը՝ «Գարուն»ի կողմէ:

Մասնակցիլ փափաքողներէն կը խնդրուի հեռաձայնել հետեւեալ թիւին՝

91 · 87 · 43 · 71

Ս. ՅԱԿՈԲ - ԼԻՈՆ

ՏՕՆ ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԻՆ

Շաբաթ, Մարտ 31-ին տօն է Սրբոյն Գրիգոր Լուսաւորչին Մուտն Ի Վիրապին:

Այս առթիւ ժամը 10-ին, պատարագ կը մատուցուի խորանին Վարագոյրը բաց:

Օրուան պատարագը կը մատուցանէ՝
ԻՍԱՀԱԿ ՔԱՀԱՆԱՅ ՀԷՔԻՄԵԱՆ

CENTRE CULTUREL
ST. MESROB
10 bis, rue Thouin, Paris 5e

CONFERENCE

ANAHIT TER MINASSIAN

présentera

«1918 - 1920. *La mémoire du siècle*»
LA REPUBLIQUE D'ARMENIE

Jeudi 29 Mars à 20 h 45

au Centre Culturel Saint Mesrob
10 bis, rue Thouin, Paris 5ème

— *Signature et Débat* —

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

ԿԱՊՈՑՏ ԽԱՉԻ Իսի Տիրուհի Սէրընկիւլեան մասնաճիւղի ընդհանուր ժողովը, այս շաբաթ, Մարտ 31, ժամը 15-ին, Մշակոյթի Տունը, 45 ռիւ տը լա Տէֆանս:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Ս. Ծննդեան առթիւ, Ս. Յովհաննէս - Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ Հոգաբարձութիւնը ստացած է հիզագինի հետեւեալ նուէրները.–

Պ. Տիրան Ոսկերիչեան 200, Տիկին Անահիտ Փերեժեան 150, Պ. Ռուբէն Ապոյեանց 100, Տիկին Մելինէ Ղուկասեան 200, Պ. Յակոբ Յակոբեան 500, Տէր եւ Տիկին Զաւէն Մուրատեան 200, Պ. Արթիւր Համբարեան 200, Տիկին Նելլի Գրիգորեան 150 ֆրանք, Տիկին Արխեան 200 ֆրանք, Տէր եւ Տիկին Արամ Արիկեան 1000, Պ. Մկրտիչ Հէքիմեան 50, Տէր եւ Տիկին Շաքէ Փափազեան 500, Պ. Պերճ Յովնանեան 500, Տիկին Ֆանարճեան 200, Տիկին Մոնիք Քոնան 200, Պ. Պարոյր Բեդլարեան 4000, Պ. Լեւոն Յովհաննէսեան 500, Պ. Ալպէր Պաղտասարեան 1000, Արփան Ինթէրնասիոնալ 2000, Տիկին Մարգրիտ Ալթունեան 100, Տիկին Նուարդ Պօյաճեան 200, Տէր եւ Տիկին Հ. Մոմճեան 300, Պ. Շաւալ Խօզպէքեան 200, Պ. Ժորժ Յակոբեան 500, Տիկին Ալիս Նէօպերժէ 500, Տէր եւ Տիկին Յակոբ Վէզիրեան 200, Տիկին Իրիս Բարսեղեան 150, Տէր եւ Տիկին Յարութիւն Հրաչեան 300, Անգինէ Լըկրան 500, Տէր եւ Տիկին Գէորգ Քինոսեան 100, Տիկին Մարգրիտ Գույումճեան 100, Պ. Փիէռ Արզումանօֆ 400, Տիկին Գույումճեան 100, Տիկին Վերժին Պօղոսեան 500, Տիկին Վերժին Խումպեսերեան 500, Պ. Փաթրիք Խումպեսերեան 1000, Օր. Սոնիա Մեղրուպեան 100, Պ. Արամ Աչճեան 100, Տիկին Շաքէ Վահանեան 500, Տէր եւ Տիկին Սեպուհ Զիթճեան 300 Ֆր.:

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» 83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935 SIRET : 51027317 A R.C. Paris

ՈՒՐԲԱԹ
ՄԱՐՏ 30

VENDREDI
30 MARS
1990

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

LE NUMERO : 4,00 F

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48 00 06 70 —

C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 800 Ֆ. — Վեցամսեայ : 410 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.100 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
950 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

65ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 17.243 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 65e ANNÉE — No 17.243

ԼԻՏՈՒԱՆԻԱ

ԿՈՐԲԱՉՈՎ ԽՈՐՀՐԴԱԿՑԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻ ԿԸ ԴԻՄԷ

Միխայիլ Կորպաչով խորհրդակցական ժողովի հրաւիրած է «Դաշնակցութեան Խորհուրդը» այսինքն՝ 15 Հանրապետութիւններուն պատասխանատուները, որպէսզի միասին քննեն Լիտուանիոյ կացութիւնը: Այս ժողովին անդրադառնալով, Կորպաչով ըսած է. — «Անդրկովկասի, պալթեան Հանրապետութեանց, ի մասնաւորի Լիտուանիոյ եւ այլ շրջաններու կացութիւնը որու դէմ յանդիման կը գտնուինք, կը պարտադրէ համապատասխան հարցերու ամփոփական քննութիւնը եւ կարգադրութիւնը: Այդ նպատակաւ, կը նախատեսեմ նիստի հրաւիրել, այս չորեքշաբթի իսկ Դաշնակցութեան Խորհուրդը»:

Սկզբունքով, այս նիստին պէտք է մասնակցի նաեւ Լիտուանիոյ Նախագահը՝ Լանտսպերկիս: Ի դէպ, այս վերջինը քիչ մը ջուր խառնած է իր գինիին, այսինքն սկզբունքի գետնի վրայ զիջում չընելով հանդերձ, տրամադիր է քիչ մը համբերելու եւ բանակցութեանց սպասելու, նոյնիսկ կարգադրութիւններ ընելու խորհրդային ներկայութեան պայմաններու շուրջ, մանաւանդ պալթեան ծովափը: Երեքշաբթի օր վախ կար որ ծանր միջադէպեր պատահին Կեդրոնական Կոմիտէի շէնքին գրաւման պատճառաւ, բայց համալսարանին ուսանողները բաւական «սրամիտ» լուծում մը գտեր են: Ձեռնարկած են հանգանակութեան մը նոր կեդրոնավայրեր վճարելու համար համայնավարներուն, շատ փոքրամթիւ, որոնք դէմ են անկախութեան:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԾԽԱԽՈՏԻ եւ մանաւանդ ծխողներու դէմ սուր պայքարի մը ձեռնարկած է կառավարութիւնը, բայց պատրաստուած ծրագիրը պիտի իրագործուի հանգրուան առ հանգրուան: Նախ, 1991 Յունուար 1էն ծխախոտներու գինը 15% յաւելում պիտի կրէ, որ է օր աւելի պիտի արգիլուի ծխելը հանրային վայրերու մէջ: Ուղղակի կամ անուղղակի ծանուցումներն ալ պիտի արգիլուին մինչեւ 1993: Այդ նոյն թուականին ոգելից ըմպելիներու ծանուցումը պիտի արտօնուի միայն չափահասներու գրաւոր մամուլին մէջ: Առողջապահական գետնի վրայ նաեւ, հանդարտեցուցիչ դեղահատներու յանձնարարութիւնը պիտի սահմանափակուի, խլրդներու հետապօտութիւնն ալ ամրապնդուի: Այլ խօսքով, կառավարութիւնը շատ հոգածու դարձած է քաղաքացիներու առողջութեան եւ Նախագահ Միթերան ալ իր հաւանութիւնը տալով ձեռք առնուած միջոցներուն, աւելցուցած է. — «Երբեք հարկ եղածին չափ խստութիւն չկայ արգելք հանդիսանալու համար մեր համաքաղաքացիներուն ինքնաբնաջնջման»:

ԱՆՐԻ ՖԻԶՊԷՆ նախկին երեսփոխան եւ համայնավար պատասխանատու մեռաւ 59 տարեկանին: Շարքերը մտած էր 1945-ին եւ փարիզեան շրջանի ղեկավար էր 1973-ին: Յետագային քաշուեցաւ կուսակցութենէն եւ ընկերվարական կուսակցութեան անդամակցեցաւ 1988-ին:

ՀԱՐԱՒ - ԼԻԲԱՆԱՆԻ մէջ սպաննուած է ամերիկացի քարոզիչ մը՝ Ուիլլըմ Ռոպինսըն, որ հիմնադիրն էր մանուկներու ապաստանարանի: Մահափորձին տէր եղած է Լիբանանի համայնավար կուսակցութիւնը: Վերջերս, Ռոպինսըն Թիրախն էր մամուլին, որ կ'ամբաստանէր զինք որպէս հրեայ մը, հողեր խլացնող հոն տեղաւորելու համար Իսրայէլ ներգաղթողները: ՖԻՆԻԽԼԻ բանբերը բոլորովին հերքեց նման մեղադրանք մը: Մեթոտիստ եկեղեցւոյ պատկանող՝ Ռոպինսըն կնոջը եւ չորս զաւակներուն հետ 1983-ին Լիբանան եկած է մանուկներու կեդրոն մը հիմնելու համար: Եւ այդ նպատակին իրագործման ծախսած էին իրենց բոլոր խնայողութիւնը:

ՓԱՐԻԶԻ Քիւրտերը, գլխաւորաբար 9-րդ եւ 10-րդ թաղամասերուն մէջ, զօրակոչի մէջ էին Չորեքշաբթի (Մարտ 28) ամբողջ օրը, համակամութեան որպէս ցուցաբերում Թուրքիոյ Քիւրտերուն: Քիւրտ եւ Թուրք խանութները գոցած էին եւ ժամը 13-ի շուրջ 300 հոգի ցոյց կ'ընէին Կառ տը լ'Էսթէն Օփերա, մինչ աւոնցմէ 30 հոգի յանուն «Քիւրտ ժողովուրդին հետ համակամութեան Կոմիտէ»ի մը կը գրաւէին «Լիպերասիոն»ի մուտքի հոլը, որպէսզի Ֆրանսական մետիաները քիւրտ ժողովուրդին վիճակով հետաքրքրուին: Մարտ 21-էն ի վեր (Նեվրոզ = քրտական Ամանոր) հարաւ - արեւելեան Անատոլուի մէջ ալ առեւտրականներն ու բնակիչները դադրեցուցած են իրենց գործունէութիւնը, որպէս բողոք Մարտինի մօտ սպաննուած հինգ ցուցարարներու եւ հարիւրաւոր վիրաւորներու համար:

ԱՒԵԼԻ ՔԱՆ 10.000 ԿՈՎ մեռած է երեք տարիէ ի վեր Անգլիա, նոր եւ փոխանցիկ համաճարակէ մը «խենթ կովերու հիւանդութիւնը»: 1986-ին է որ հիւանդութիւնը երեւան հանուած է անասնաբոյժերու կողմէ: Ագաւաղուած ալիւրներէ կուգայ հիւանդութիւնը և պարզուած է որ 1980էն ի վեր արջառի ալիւր պատրաստողները թեքնիքը փոխած են գործածուած արտադրութիւններու մէջ կայ նաև հիւանդ ոչխարի թափթփուքներ եւ կիրարկուած նոր թեքնիքը չէր փճացներ վարակիչ տարրը: Հաւարակաց Շուկայ, Նոր - Զելանտա եւ Միացեալ - Նահանգներ կը մերժեն բրիտանացի կով գնել եւ աղէտը մեծ է Անգլիոյ համար:

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ՄԵԿՆԵՑԱՒ

Տիկին Սիմոնն Վէյլ, եւրոպական Խորհրդարանի նախկին նախագահ, Տիկին Նիքոլ Փէոի, եւրոպական Խորհրդարանի փոխ - նախագահ, Ժան Վանտըմըլպրուք, Առք ան Սիէլ խումբի նախագահ, Հայաստան մեկնեցան (Մարտ 29-էն Ապրիլ 1) պատուիրակութեան մը շրջագծին մէջ, ուսումնասիրական այցելութիւն մը կատարելու համար հայկական իրականութեան մասին:

Հայաստանի օժանդակութեան համակարգումի կազմակերպած այս այցելութեան առթիւ, եւրոպացի քաղաքական այս դէմքերը իրենց համակամութեան վկայութիւնը պիտի բերեն հայ ժողովուրդին, այնքան անողոք կերպով ցնցուած վերջին ամիսներուն:

**

Ամբողջացնելու համար վերոյիշեալ տեղեկատուութիւնը, ըսենք թէ խումբին կ'ընկերանան Պ. Վէյլէ զատ, փրոֆ. Ժ. Փ. Մահէ եւ Քրիսթիան Տէր - Ստեփանեան:

**

Նոյն օրը, Մարտ 29-ին, Երեւան վերադարձան Լեւոն Տէր - Պետրոսեան եւ Բարգէն Արարքցեան:

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ - ՄԱՐՏ 22 / 26)

ԱՐՑԱԽ - ՈՒՏԻՔԻ ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՆԵՐԸ

«Արցախ - Ուտիքի մանրանկարչութիւնը ԺԳ. - ԺԴ. դարերում» անուն հատորը լոյս տեսած է 15 հազար տպաքանակով: Հեղինակը՝ Հրավարդ Յակոբեան այսպէս սով կը ջանայ գնահատում տալ արցախեան շարժումով արթնցած հետաքրքրութեան, հայկական բնիկ ու պատմական այդ աշխարհին հանդէպ:

ԺԳ. - ԺԴ. դարերը տնտեսական ու մշակութային վերելքի շրջաններ եղած են Արցախ - Ուտիքի համար: Զարգացած է գրականութիւնը, կրթական գործը, արուեստները, գրչութիւնը: Դարերու ընթացքին բազմաթիւ ձեռագրեր կորսուած են, սակայն կը մնան ԺԳ. դարէն Վախթանգ - Տանգիկի աւետարանը, Խոջանաշատի աւետարանը, Երուսաղէմի մատենադարանը պահուած ժողովածուն եւ այլ ձեռագրեր:

**

ԶՕՐԱՎԱՐԻՆ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Երեւանի Իսահակեան գրադարանին մէջ հաւաքուած ընթերցողները յարգանքի տուրք մատուցանեցին զօրավար Անդրանիկի յիշատակին: Անոր ծննդեան 125-ամեակին նուիրուած ցերեկոյթին ելոյթ ունեցած են «Զօրավար Անդրանիկ» կազմակերպութեան նախագահ Նորայր Մուշեղեան, Հայաստանի գիտութիւններու ակադեմիկոս Գէորգ Ղարիբջանեան, լրագրող - հրապարակագիր Ալ. Յովհաննիսեան եւ ուրիշներ:

**

ՋԱՒԱԽՔԻ ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ՕԳՆՈՒԹԻՒՆԸ

Վրաստանի Ջաւախքի շրջանի - Ախալքալաքի եւ Բոգդանովկայի - հայութիւնը դրամական ու սննդամթերքի օժանդակութիւն կը կատարէ Հայաստանի: Այդ վայրերէն Հայաստան հասնող կառքերը կը բերեն ալիւր, բրինձ, գետնախնձոր, հացուստ եւ վառելանիւթ:

**

ԱՐՑԱԽԻ ՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆԸ

Մէկուկէս ամիսէն աւելի է կը շարունակուի ԼՂԻՄ-ի հայ բնակչութեան քաղաքացիական անհնազանդութիւնը որուն պատճառը ազերի ներկայացուցիչներու ներկայութիւնն է: Անհնազանդութեան ձեւով յայտնուած բողոքին կ'ընկերանան զանգուածային գործադուլներ: Այս բոլորին հետեւանքով մարզին կրած տնտեսական վնասներուն մասին հետեւեալը կ'ըսէ ԼՂԻՄ-ի գլխաւոր ծրագրային - տնտեսական վարչութեան պետը՝ Սեդրակ Սեդրակեան.

«-Մարզի տնտեսութիւնը անչափ ծանր վիճակում է, ԼՂԻՄ-ի պիւտճէն Ադրբեջանի կողմից կրճատուած է 55 տոկոսով: Ձեռնարկութիւնները նիւթական միջոցներ չունեն զարգացման համար: Իմ կարծով, թէեւ կարող են չհամաձայնել, այլեւս այսպէս չի կարող շարունակուել: Հարկաւոր է ընտրել Արցախի ինքնորոշման պայքարի այնպիսի ձեւեր որոնք նոր են, աւելի շատ են համապատասխանում ժամանակի ոգուն եւ ընդունելի են Լեռնային Ղարաբաղի համար: Այն փաստը որ մենք այսօր բնակելի տներ չենք կառուցում, ճանապարհներ չենք գցում, բացասաբար է անդրադառնում եւ դեռ կ'անդրադառնայ մարզի ապագայի վրայ»:

Սեդրակ Սեդրակեան սակէ զատ յիշեցուցած է հազարաւոր փախստականներու պարագան որոնք զուրկ են կենցաղային տարրական պայմաններէ: Ան յիշեցնելով թէ Ադրբեջանի վարչութիւնը ամէն բան կ'ընէ մարզի տնտեսութիւնը կրկին իրեն կապելու համար, անհրաժեշտ կը նկատէ որ Հայաստանի կազմակերպութիւնները, ձեռնարկութիւններն ու միաւորումները շուտով մասնակից դառնան ԼՂԻՄ-ի զարգացման գործին:

**

«ԽՆՁՈՐԵՍԿ» ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Վերջերս տեղի ունեցած է «Խնձորեսկ» Բարեգործական - Հայրենակցական Միութեան հիմնադիր հանրաժողովը, որուն մասնակցած են Երեւանի ու այլ շրջաններու բնակիչ Խնձորեսկցիներ, ինչպէս նաեւ ներքին Սփիւռքի ներկայացուցիչներ: Միութեան նպատակն է նախկին խնձորեսկցիներու մտաւոր ու նիւթական կարողութիւնները միաւորել ու զանոնք ի սպաս դնել Խնձորեսկի երկու գիւղերուն ներկայի հարցերուն լուծման, եւ նաեւ ստեղծել «Խնձորեսկ» պատմամշակութային կեդրոն:

Խնձորեսկի բնակիչները դարեր շարունակ համօրէն օգտագործած են լեռնային բարդ տարածքին կարելիութիւնները, թշնամի հրոսակներու յարձակումներէն պաշտպանուելու համար: Դաւիթ Բէկի օրով Խնձորեսկը դարձած է ազատագրական պայքարի կեդրոններէն մէկը. հոն է նաեւ Մխիթար սպարապետին գերեզմանը: Եթէ արժանի խնամքը տարուի, շրջանը կը դառնայ Հայաստանի զբօսաշրջիկային վայրերէն մէկը:

ՄԱՐԶԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԹԷՆԻՍ

● ԱՂԱՍԻ ՎԵՐՍՏԻՆ ԿԸ ՓԱՅԼԻ

1988-ին մեծ համբաւ հանելէ վերջ, Անտրէ Աղասի - ամերիկացի, պարսկահայ՝ հօրը կողմէ - ընդհանրապէս տկար ելոյթներ ունեցած էր անցեալ տարի: Ներկայիս կը թուի թէ աւելի լաւ վիճակի մէջ է Ֆիլիքապէս:

Ջանազան մրցումներու մէջ շահած է, երկու ամսուան ընթացքին, աւելի քան հարիւր հազար տոլար, ինչ որ պերճախօս շափանիշ մըն է թէ իր մասնակցած մրցաշարքերուն մէջ յաճախ առաջ գացած է:

Տարւոյն սկիզբէն ի վեր երեք անգամ արդէն հասած է աւարտականի, վերջինը անցեալ Կիրակի, Ֆլորիտայի մէջ, Քէյ Պիսքէյնի մրցումներուն՝ ուր իր հակառակորդն էր շուէտացի Էտպէրկ, ինչպէս քանի մը շաբաթ առաջ Ինտիըն Ուէլսի մրցաշարքին: Հոն յաղթած է Շուէտացին՝ 6-4, 5-7, 7-6, 7-6: Այս անգամ յաղթած է Աղասի, աւելի դիւրաւ՝ 6-1, 6-4, 0-6, 6-2:

Համաշխարհային դասաւորումին վրայ, Աղասի գիրք ունի, ընդհանրապէս, առաջին հնգեակին մէջ: Այս տարի ալ հաւանաբար պիտի մասնակցի Փարիզ, Ռոլան - Կարոսի խաղերուն (Մայիս 28էն

(Շար.ը Դ. էջ)

Ամենուն Թէոդիկը

ՇԱՀԱՆ ՇԱՀՆՈՒՐ

Արտաքնապէս քաջառողջ եւ աւելի քան երբեք գործունեայ, Թէոդիկ խոկոյն մխրճուեցաւ Պոլսոյ այդ օրերու եռուզեռին մէջ եւ կորսուեցաւ տեսողութենէս: Բախտը այնպէս տնօրինած էր, որ մենք զիրար պիտի գտնէինք Փարիզի մէջ միայն, այս անգամ իբրեւ ճշմարիտ քեռի եւ քեռորդի, երբ արդէն մահը տարածած էր իր թեւը դժբախտ գրագէտին վրայ:

Նման փորձառու լրագրողի մը որ գիտէ այժմէութիւնը յարգել, տասնըհինգ օրէն Թէոդիկ կազմեց Յուշարձան Ապրիլ 11-ինը, որուն հրատարակութիւնը զուգադիպեցաւ առաջին մեծ սգահանդէսին: Շնորհիւ իր ընդունած լայն յաջողութեան, այս նպատակայարմար հրատարակութիւնը պատճառ պիտի ըլլար, որ յետագային Թէոդիկի յանձնուի Գողգոթայի խմբագրութիւնը: Յուշարձանի մէջ տեղ գտած էր Բիւզանդ Պօղաճեանի մէկ գրութիւնը, որ աննշմար չանցաւ:

Բիւզանդ Պօղաճեան ետ բերուած էր աքսորէն, ի շարս անվնաս նկատուած մտաւորականներու, ինչպէս Բիւզանդ Քէչեան, Կոմիտաս վարդապետ, Տոքթ. Վահրամ Թորգոմեան, Միքայէլ Շամտանճեան: Բիւզանդ Էֆէնտիէ ունիմ յիշատակ մը, որ գիս տպաւորած է մեծապէս: Գիշեր մը մեզի եկած էր ան, իր հեռաւոր Սամաթիայէն եւ կատարած փոխանցում մը գրաբարէ աշխարհաբար: Սեղանին վրայէն վերցուց Յուշարձանը, թղթատեց ետ ու առաջ, երկու անգամ «հէյ վա՜խ» ըսաւ, եւ յանկարծ՝ ջղուտ մատ մը շարժեց երկու դիմանկարներու վրայ.

– Ասոնք արժանի՛ էին ջարդուելու... չըրածնին չմնաց, չըրածնին չմնաց...

Առանձին էինք լամբարին տակ, երկուքս ալ գլխահակ: Թէոդիկ խօսքի բռնուած էր սենեակին միւս անկիւնը: Պէտք է գիտնալ, որ ապրիլեան զոհերը բոլորն ալ լուսապսակ ունէին միայն այդ օրերուն եւ ո՛չ թէ անցեալ, նամանաւանդ քննադատելի անցեալ: Ցնցուեցայ խորապէս: Մեղադրանքը կուգար սրտի խորէն, շատ հեռուներէն, պէչ զսպուած ցասումով մը որ կը թրթռայ: Ան կը վկայէր գոյութեանը մասին ծանրակշիռ արարքներու, որոնք չէին արժանացած ներողամտութեան եւ պիտի չարժանանային երբեք:

Աքսորի իր յուշերը արձանագրելով, Յուշարձանի մէջ Պօղաճեան կ'ըսէր, թէ զէնքերը վար դնելու առաջարկ ներկայացուց Իթթիհատը Դաշնակցութեան, եւ թէ այդ կուսակցութեան պարագլուխները առանձնացան, առ ի խորհրդակցութիւն: Իրենց պատասխանը սա եղաւ թէ անհրաժեշտ է նախ եւ առաջ վերադարձնել ազատ քաղաքացիի իրենց հանգամանքը, եթէ կ'ուզուի բանակցութիւն սկսիլ: Յօդուածագիրը սա միտքը կը յայտնէր թէ կուսակցութիւնը իր քաղաքական հասունութեան ապացոյցը չէր տուած, երբ Պետութեան մը հետ բանակցիլ կը հաւանէր թէութեամբ (սու քոնտիսիոն) որպէս հաւասարէ հաւասարի: Բացորոշ է թէ յօդուածագիրը ի մտի ունի անցեալի գործունէութիւնը, եւ ոչ թէ կալանաւորներէ խլուած պատասխան մը, ուր ինք կը տեսնէ անցեալ գործունէութեան մէկ արձագանգը, գործունէութիւն՝ որ եղա՛ծ է, շատ իրեն, տկար գնահատում փոխադարձ ուժերու:

Այս երկու պահպանողական զարմիկներուն, Թէոդիկի եւ Բիւզանդի վարմունքը, հանդէպ մեր յեղափոխականներուն, շատ յատկանշական էր: Ֆիզիքապէս մեծ ուժի տէր եւ յարաշարժ մարդ, Թէոդիկ անոնց կը ներկայանար ինչպէս կը ներկայանայ Բերացի օրիորդ մը, որ հանգանակութիւն կ'ընէ բարենպատակ ձեռնարկի մը համար, մեղրածորան բառերով: Անոնցմէ թախանձանօք կը խնդրէր յուշանկար մը, քանի մը տող կենսագրութիւն եւ բա՛ն մըն ալ աւելի, որքան կարելի է «ձեր շրջանակէն»: Իսկ Բիւզանդ Էֆէնտի, որ անշուք անձնաւորութիւն մըն էր եւ «Պատրիարքարանի մարդ», ի տես յեղափոխականին՝ ձեռքը կը տանէր իր (անգոյ) տարձանակին: Հակառակ իր չկամութեան, զինքը առաջնորդած էին Ապրիլ 11-ի մէկ սգահանդէսին: Այն ժամանակուան սգահանդէսները սարսափելի բաներ էին իրենց ճառերով, սրտակեղեք ոգեկոչումներով, այլ մանաւանդ վերապրողներու հակազդեցութեամբ: Պօղաճեան, զոր բազմեցուցած էին պատուոյ թիկնաթոռին վրայ իբրեւ թաղին ականաւոր վերապրողը, չէր կրցած տոկալ տիրող յուզումնալից մթնոլորտին: Կափկափած էր, աչքը մոլար եւ ակնարկը պարապին: Մեռաւ կաթուածահար:

Աւելի դառն պիտի ըլլար վախճանը Արշակուհի Թէոդիկի, որ ստիպուեցաւ մեկնիլ Լէյզինի մէկ բուժարանը, Զուիցերիոյ ձիւներուն մէջ գտնելու համար իր վերջին հանգիստը: Ֆիզիքապէս հիւծած եւ հոգեպէս պարտասած, ան փնտռեց անհրաժեշտ անդորրը մեկուսացման: Ինչո՞ւ երթալ - մեռնիլ, կ'ըսէինք, բոլորէս հեռու, երբ կորսուած է բժշկութեան ամէն յոյս: Դժուար էր խոստովանիլ թէ ինչ որ տեղի կ'ունենար, փախուստի շարժումն էր փափուկ էակի մը, որ այլեւս անկարող էր տանիլ հեւ ի հեւ կեանքի մը մերձաւորութիւնը:

Խորունկ ցաւ էր ինծի համար մտածել, թէ այլեւս պիտի չլսէի իր խօսակցութիւնը, բազմոցին եզերքը նստած: Պիտի չլսէի այս բացառիկ էակը, այնքան թունդ ազգասէր, որքան ճշմարիտ մտաւորական, առանց որուն Տարեցոյցները պիտի չըլլային այն՝ ինչ որ եղան: Նաւը պիտի մեկնէր: Ան պիտի հանդիպէր Իտալիոյ հարաւային նաւահանգիստը, այսինքն Պարի, ուր Հրանդ Նազարեանց կը պատրաստուէր դիւրացնել քեռկինիս եւ Վահանի ճամբորդութիւնը դէպի Զուիցերիա: Այս մեկնումը բոլորովին տարբեր էր նախորդներէն: Ա. Թէոդիկ ապրած էր Անգլիա, հոն կատարելագործած էր իր ուսումը, անցած էր Փարիզ, որպէս օգնական Լուսինեան բառարանի խմբագրութեան, այլ մանաւանդ՝ փութացած էր դէպի ծխացող աւերակները Կիլիկիոյ, 1909-ին, անկէ բերելու համար արիւնաշաղախ այն վկայութիւնը, որ է Ամիս մը Կիլիկիա: Նաւուն կամրջակէն կ'երեւար Սկիւտարը, արեւով ողողուն: Հեռո՛ւ էր այն օրը, երբ անոր բարձունքէն վար իջած էին մեր անզուգական աղջիկները, Զապէլ Յովհաննէսեան (ապագայ Տիկին Եսայեան) եւ Արշակուհի Ճէզվէճեան (ապագայ Տիկին Թէոդիկ) եւ բացառիկ քաջութիւնն ունեցած էին երթալու, ձեռք ձեռքի տուած Տիկին Տիւսաբ Փաշայի մօտ, իրմէ խնդրելու համար խորհուրդ եւ թելադրութիւն, վասնզի կ'ուզէին նուիրուիլ ազգին, գրականութեան, դաստիարակութեան: Այն միակ այցետոմսը որ ստացած ըլլամ բուժարանէն (Յունիս 1921) դպրոցական իմ մէկ յաջողութեանս առթիւ, սապէս կ'ըսէ. – «Բանաստեղծութիւնը փշեպսակ եղաւ մեզի համար, կը մաղթեմ որ գոնէ դուն...» Փշեպսակ: Եթէ գիտնա՜ր:

Թէոդիկի վիշտը եղաւ խորունկ: Այնքան խորունկ, որ իմ գրիչս կը մերժէ պատմել զայն: Քանդուած էր իր օճախը եւ կորսուած իր գլխաւոր աշխատակիցը եւ խորհրդատուն: Նոյն օրն իսկ Թէոդիկ եկաւ հաստատուիլ իր հօրենական տունը, այսինքն մեր մօտ, եւ գրաւեց մեծ սենեակը զոր կը կոչէինք հիւրասենեակ: «Հօրենական տունը» ըսելու կերպ մըն է: Թէոդիկ ծնած է Սկիւտար, զինուորական վրանի մը տակ, համայնակուլ հրդեհի մը գիշերը, երբ իր ծնողքը մոխիրի վրայ նստած էին, այս սաութեան ամէնէն տառական իմաստով: Եւ Թէոդիկի վախճանը պիտի ըլլար համանման: Փարիզի այն մերկ սենեակը, ուր պիտի իյնար յանկարծամահ, շատ չէր տարբերեր անկայուն վրանէ մը: Հիւրասենեակին մէջ տեղ գրաւել եւ գրիչ շարժել, ասոնք երկու գործողութիւններ են, որոնք կատարուեցան առանց ընդմիջումի, նման ժամացոյցին որ կը շարունակէ իր թիք-թաքը երբ կը փոխադրուի մէկ տունէն միւսը, բոլորովին անտարբեր իր շրջապատին: Ճիշդ է թէ Տարեցոյցի խմբագրութեան մէջ կը մտնէ ժամագործութիւն, այսինքն՝ զգալի մեքենականութիւն, բայց ճիշդ է նաեւ թէ գրչի մշակը շատ անգամ օտար կը մնայ իր շրջապատին: Արուեստի մարդը ուր որ ալ ըլլայ, տէֆոքը իր չափին վրայ ձեւուած պիտի չըլլայ: Իր չափը մասամբ միայն երկրային է:

Առաջին անգամ ըլլալով մենք երկուքս պիտի ապրէինք նոյն յարկին տակ, կողք կողքի, եւ վերջապէս պիտի կարենայի իր մէջ ճանչնալ մարդը: Մէկ բան գիտէի մարդէն: Գերդաստանին խենթն էր եղած ան, բարեմիտ եւ կենսայորդ էքսանթրիք: Ինչպէս ըսի, իր քոյրերը զայն կը կոչէին խենթ Թէոդ, այդ որակումին մէջ դնելով առաւելագոյն գորով, կանուխէն գուշակած ըլլալով թէ՝ իր մէջ ընդերկար պիտի տեւէ մանկութիւնը: Եւ տեւած էր: Փիլիսոփայի իր պատկառելի գլուխը չէր կրնար խաբել ուշադիր աչք մը: Իր արտասովոր ուժը, որ պէտք ունէր որեւէ ձեւով արտաքսուելու, իրեն տուած էր անհանդարտութիւններ, շատ անգամ վտանգելով իր կեանքը: Իր եւ իր անբաժան մեղսակից Տիրան Չրաքեանի մասին կը շրջէին առասպելական արկածախնդրութիւններ, որոնց արձագանգը կը շարունակէր իր հարազատներուն պատճառել հրճուախառն սարսափ:

Այս խանդավառ երիտասարդները, մեծ մասամբ Պէրպէրեանցի, իրենց հետաքրքրութիւնը տարածած էին գրականութենէն անդին, դէպի դասական երաժշտութիւն շնորհիւ դաշնակահար Ստեփան Բարելեանի, որուն բնակարանը իրենց հաւաքատեղին էր: Ինտրա կը նկարէր: Բազմատաղանդ Չրաքեան, աւելի ճիշդը՝ Տիրան Էֆէնտի, կը գեղզարդէր մեծանուն բանաստեղծ Թէվֆիք Ֆիքրէթի գրական հանդէսը, Սէրվէթի Ֆիւնուն: Իսկ Թէոդիկ՝ գիշերային պահակներուն ցոյց կուտար, որպէս Ֆրանսական անցագիր, Սինկէր կարի մեքենային ոսկետառ ստացագիրը:

Անհիմն պիտի չըլլար մտածել՝ թէ այս փոթորկայոյզ երիտասարդները մօտէն պիտի հետաքրքրուէին գերիրապաշտութեամբ, եթէ ժամանակակից ըլլային անոր: Այսուհանդերձ, եթէ Թէոդիկ որոտում կը հանէր, Տիրանն է որ կայծակ կ'արձակէր: Առաջինը կը հաւաքէր բառարանային բառեր, երկրորդը կը ստեղծէր նորեր: Թէոդիկ պիտի ըլլար վարպետ արթիզան մը, Տիրան արթիստ: Այս բոլորը համառօտելով կարելի է ըսել՝ թէ Թէոդիկ պիտի ըլլար հայ մշակոյթի արժանայարգ դիւանապետը եւ քաջատեղեակ քաւահայրը: Միշտ պէտք պիտի չունենար կղպանք կոտրելու եւ գրպան խուզարկելու: Իրենց գերեզմանէն դուրս պիտի գային Էֆէնտի եւ Փաշա, ամիրա եւ կաթողիկոս, անձնապէս իրեն յանձնելու համար նամակ մը կամ լուսանկար մը, բոլորն ալ հմայուած Թէոդիկի այն երկիւղածութենէն եւ գուրգուրանքէն, որով մեր տարեցուցագիրը կը ծառայէր մշակոյթին: Անտիպի մը գիւտը բաւ էր, որ Թէոդիկ ազատ ասպարէզ տայ իր մանկունակ խանդավառութեան, որուն պսակումը կ'ըլլար որովայնապարը: Այդ պահերուն, անկարելի բան էր զինքը չսիրել: Կը հանդրիճէր իր լայնածաւալ գիշերանոցը եւ կը պարէր իմ դէմ: Խենթ Թէոդն էր:

Թէ խակապէս խենթ եղա՞ծ էր ան, այդ մասին տարակոյս չունէր Սկիւտարի այն օրիորդը, որ եղած էր Թէոդիկի առաջին եւ մեծ սէրը: Դժբախտ սէրը: Այս գեղափայլ օրիորդը ամուսնացած էր, այրիացած էր երկու մանչ զաւակներով, եւ տարիներ վերջ իր կեանքը կապած, երկրորդ ամուսնութեամբ Տոքթ. Սամուէլ Խանի: Մէկ եղբօրմէն անցած էր միւսին, ամբողջ կեանք մը բոլորելէ վերջ: Կրտսերէն սիրուած էր, երէցը սիրել գիտէին չէր: Երբ ծանօթացայ այս քեռկինիս, Նիսի մէջ, 1931-ի ձմեռը, ինչպէս ըսի, զայն գտայ համակրելի, ուսեալ եւ տակաւին տէր՝ իր գեղեցկութեան ցոլքին: Ան իմ խօսքս կտրեց, երբ Թէոդիկի մասին կ'արտայայտուէի համակրութեամբ.

– Լսած եմ որ Թէոդիկը փոխուած էր ...բայց դուն զայն փոխուած ճանչցար... Չես գիտեր անոր երիտասարդութիւնը: Ե՛ս գիտեմ: Ան խենթ էր, Տիրանն ալ հետը: Երկուքն ալ խենթ էին: Փախայ իրենց քովէն...

Թէոդիկ փոխուած էր շնորհիւ Արշակուհիի, իսկ Տիրան՝ Սուրբ կոյսին պատճառաւ: Թերեւս արդար է Ինտրայի մասին մոլորումը վերագրել իր միթիք հակումներուն, ինչո՞ւ չէ, բայց չեմ գիտեր ինչո՞ւ չէ բուժած (գէթ ես չեմ կարցացած) թէ Չրաքեան ընտանիքը իր մէջ կը հաշուէր մտային հիւանդներ: Նախ եւ առաջ Ինտրայի եղբօրորդին, որ հանրածանօթ ակարամիտ մըն էր: Փողոցէ փողոց կը շրջէր օրուան որոշ ժամերուն, գրպանին մէջ դէզ մը ձեռագիր գրած, արդարացնելու համար առածը, օղլան տայըսըն: Ան կը շրջէր տարուէ - տարի աւելի թափթփած, աւելի հիւծած, աւելի արգահատելի: Լա՛ւ կը յիշեմ իր կանչը, փողոցին մէջ կանգնած. «Հայկանուշ պիտի երթամ սպաննեմ...»: Հայկանուշ Մառք մերժած էր հրատարակել իր բանաստեղծութիւնը Հայ Կին-ի մէջ, բանաստեղծութիւն՝ որ գրուած էր, ի հարկէ, հեռաւորագոյն Նոճաստանի: Գալով Ինտրայի, ես զայն տեսած եմ իր անկեալ վիճակին մէջ եւ միշտ ցանկացած տեսած չըլլալ: Բայց տեսած եմ:

Օր չկայ որ բան մը չպակսի կարուհիին: Մեքենայի նոր ասեղ մը, գունաւոր թել մը եւ մնացեալը: Եւ ամէն օր երթեւեկ կար մեր երեք տուներուն, այսինքն երեք կարուհիներուն միջեւ: Երբեմն քոյրս է որ կ'ըլլար յանձնակատար, երբեմն ալ ես: Կրտսեր մօրաքրոջս սենեակ… աշխատանոցը մտած թէ ոչ, ես գիս զգացութեամբ տեղաւորեցի առաջին իսկ աթոռին վրայ որ պարապ էր: Հոն մնացի սպասման դիրքի մէջ: Ներկայ էր Չրաքեան: Բազմոցին անկիւնը ոլորուած, մօրաքրոջս կը կարէր գլխիկոր եւ լռելեայն, մինչ Ինտրա նստած կը մնար իր կողքին, չեզոքի կերպով եւ կը քարոզէր չարաթապահութիւն: Իր խօսքերը չեմ յիշեր: Ամբողջութեամբ կլանուած էի իր տեսքով: Ցաւալիօրէն անխնամ էր իր արտաքինը: Կը խօսէր անհուն մեղմութեամբ, համոզկեր ըլլալու բացորոշ ճիգով: Ձգտելով ոչ մէկ արձագանգ մօրաքրոջմէս, ոչ իսկ բացասական, յանկարծ վեր թռաւ, կարծես վերջին պատուար մը ոստ… պալելու դիտումով: Ինքզինքը նետեց տախտակամածին վրայ, ծունկի եկաւ մօրաքրոջս առջեւ, միացուց իր երկու ափերը.

– Անուշիկ Փառանձեմ, մտածէ՛ հոգիիդ փրկութեանը վրայ ... կ'աղաչեմ, կը պաղատիմ ... նայէ՛, ծունկի եկած կը թախանձեմ կոր...

Այս անգամ սարսափելի բան մըն էր իր ձայնը: Ճշմարիտ աղաղատանք մը արտասուալեղձ եւ յուսաբեկ, ուր բառերը կը խլուէին սիրտ սիրտ պատռելով եւ կոկորդ ճանկելով:

Փառանձեմ, որ խնամխական շատ մօտիկ կապեր ունէր Տիրանի հետ, վեր առաւ գլուխը եւ սկսաւ աղաղակել, դէմքը ծամածուռ.

– Ծօ Տիրա՛ն ... ամա՜ն Աստուածամար, աս ի՞նչ օրի հասանք ... խենթեցնամ պիտի...

Ես արդէն ոտքի էի, սարսափած եւ զղահար: Ինչո՞ւ այս պոռչտուքը:

Փառանձեմ, որ ջղային կին մըն էր, իր թեւերը կը սօթտէր արագօրէն, նման կնոջ մը որ լուացքի կը պատրաստուի: Որքան ատեն որ Տիրան նստած մնացած էր քովընտի կերպով, չէին նշմարուած բաներ, որոնք նշմարելի եղած էին երբ Տիրան ինկած էր ծունկի, կնոջ առջեւ: Բանաստեղծին շապիկին եւ բաճկոնին վրայ կը վխտային ոջիլներ:

Քերթողը մնացած էր ճիտը ծուռ, թեւերը կախ՝ կողն ի վար: Վերամբարձ սլացքի իր դերագոյն խոյանքին մէջ բեկանուած էին թեւերը հրեշտակի, ինչպէս որ բեկանուած էին թեւերը խենթի: Նոյն բանն է: Տարբերութիւն չկայ:

(Շար. 4)

ԼԵՆԻՆԱԿԱՆԻ ԱՂԷՏԸ ՎԵՐՋԱՑԱԾ ՉԷ

Երբեմն կ'անդրադառնանք թէ մեր քաղաքական հարցը իր դրեթէ ամէնօրեայ զարգացումներուն պատճառաւ սփռտահանումով երկրորդական դիրքի մղած է աղէտի գօտին: Տեսակ մը յանցաւոր ինքնագոհացում կը բերէ այս անդրադարձ իրեն հետ. այո՛, շատ - շատ բաներու - եւ ամէնէն աւելի կենսական-, պէտք ունի այդ շրջանին բնակչութիւնը. տակաւին ի վերջոյ յաջողած է գլխուն ճարը նայիլ ու կերպով մը շարունակել կեանքը, թեթեւցնելով, փլատակներէն առնուած քարերով, խաւաքարտով, տախտակով, ամէն ինչով որ ինկած է ձեռքին տակ, պաշտպանուելով բնութեան խստութեան, ի…

խոստումներու անտարբերութեան, ապիկարութեան, հրջափակումին, երբեմն մոռացումին ու տակաւին հազար ու մէկ բանի դէմ: Այս չէ՞ գիտակից կամ ենթագիտակից մեր տրամաբանութիւնը, ամէն անգամ երբ կը ներկայանայ աղէտեալներու հարցը: Թերեւս իրենց լուռ համբերութիւնն ալ մեղսակից է մեր այս ընթացքին:

Այսուհանդերձ, մամուլը յաճախ տեղ կու տայ աղէտի գօտիին բազմապիսի հարցերուն. դժբախտաբար, կատարուած հրապարակումներուն մէջ գրեթէ անփոփոխ է այն մասը, թէ ինչ որ կատարուած է, կամ կը կատարուի շատ անբաւարար է. այս մասին ով գիտէ քանիերորդ հաստատում մըն է որ «Խորհրդային Հայաստան»ի գլխաւոր խմբագիր՝ Շ. Դաւթեանի թելադրած է Թերթին Մարտ 3-ի թիւին մէջ հրատարակուած «Լենինական. Աղէտը շարունակւում է» յօդուածը:

Ան նախ դիտարկումի մը կը հրաւիրէ ընթերցողը. «վերամբարձ կռունկները աշխատում են, այս ու այնտեղ շէնքեր են բարձրանում, աղմկում են մեքենաները ու մեխանիզմները, իսկ գիշերները կայծկլտում են զօդման ապարատները...»: Այսինքն, երեւութապէս ընթացքի մէջ է վերակառուցումի գործը. սակայն Շ. Դաւթեան կ'աւելցնէ անմիջապէս. «մինչեւ դա աւելի շատ պատրանք է»:

Այսպէս ըլլալով հանդերձ, «երկրաշարժից յետոյ անցած 450 օրերի ընթացքում մեր խմբագրութիւնը Լենինականցիներից որեւէ մի նամակ իսկ չստացաւ, ոչ ոք բողոքելու չեկաւ» կ'ըսէ լրագրողը ու նաեւ յիշել կու տայ որ «արդէն 15 ամիս է Հայաստանում արտասահմանեան ապրանքներ հագնողներն էլ են շատացել, մթերքներ սպառողներն էլ...»:

Շ. Դաւթեան այս կէտերուն շուրջ կեդրոնացած նախաբանէն ետք կ'անցնի բուն յօդուածին, որ երեք մասի բաժնուած է. առաջինը կը կրէ «ո՞վ է կառուցում» ենթախորագիրը: Հոն կը պարզուի որ հրաշալի քաղաք մը վերակառուցանելու գործը այսօր ղեկավար չունի. սկիզբին կար միութենական կառավարութեան յանձնաժողով մը որուն աշխատանքին ենթակայ վերջ տրուեցաւ: Գործը «յառաջ կը տարուի» պարբերաբար կատարուած խորհրդակցութիւններով ու քննարկումներով:

Դպրոցական կեանքն հետեւեալ պատկերը կ'օգնէ հասկնալու տիրող վիճակը. մինչեւ երկրաշարժը Լենինականն ունեցել է 49 դպրոց՝ 39 հազար աշակերտներով: Այս ուսումնական տարուայ սկզբին քաղաքն ունեցաւ միայն չորս վերականգնուած դպրոց (հինգն էլ ընթացքի մէջ են): Այժմ վերոյիշեալ եւ յարմարեցուած դպրոցներում սովորում են 27 հազար երեխաներ: Եւ ի՞նչ էք կարծում. Սեպտեմբերի 1-ին հանրապետութեան ժողովրդական կրթութեան նախարարութիւնից ոչ ոք չփորձեց գնալ Լենինական: Այդ մասին զարմացած պատմում էր քաղկոմի Ա. քարտուղար Տաճատ Սարգսեանը՝ ցոյց տալով տախտակապատ միահարկանի «դպրոցներից» աղմուկով տուն գնացող երեխաներին»: Գալով բնակարաններու. «1988 թ. նախատեսուած էր շահագործել 800 հազար քմ. բնակելի մակերես, սակայն շահագործման յանձնուեց ընդամէնը մէկ շէնք»:

Ընդարձակ յօդուածին երկրորդ ենթախորագիրը «Որտե՞ղ է կառուցւում» է. հոն կը ներկայացուի ցաւէն տարբեր երեսակ մը: Լենինականի շրջակայքը բնակելի թաղամասեր կը կառուցանեն Ռուսաստանէն, Ղազախստանէն շինարարներ. «եթէ սկզբից Լենինական չմտնէք, կ'ըսէ Շ. Դաւթեան, ապա կը կարծէք թէ այդ թաղամասերը կառուցւում են Ռուսաստանի կամ Ղազախստանի որեւէ քաղաքում»: Անկէ զատ, «երկրաշարժի «սարսափ»ը ստիպել է որքան հնարաւոր է պեթոնէ պատերը «հզօրացնել»: Մի՞թէ շարժակայունութեան աւելի գիտական, ճկուն լուծումներ չկան եւ 9 – 10 բալանոց կայունութեան համար անպայման պէտք է պատերը մի քանի անգամ հաստացնել»:

Մինչեւ այսօր քաղաքին շինարարութեան մանրամասն յատակագծի նախագիծը կազմուած չէ ու Հայաստանի ու Մոսկուայի ներկայացուցիչները շարունակ իրար կը մեղադրեն:

Վերջին, «Ի՞նչ է կառուցւում» խորագրուած բաժինը որ երեք մասերէն ամէնէն երկարն է, կ'ըսէ. «Լենինականում որեւէ աւարտուն կամ վերականգնուած շինութիւն չէք գտնի»: Վնասուած ու անբնակելի շէնքերու շուրջբոլորը խճողուած է ժամանակաւոր տնակներով: Ո՞ւր փոխադրել բնակչութիւնը, կամ ի՞նչպէս քանդել ու մաքրել կիսափուլ շէնքերը: Որեւէ աշխատանք չէ կատարուած նաեւ քաղաքին մէջ անհատական տուներու թաղամաս մը ունենալու համար:

Կայ ճամբաներու հարցը, որ նոյնպէս ճգճգուած մնացած է. աւելորդ է ըսել թէ ամէնէն առաջ պէտք էր մտածել անոնց մասին, ու նպաստել այդպէսով, նաեւ շինարարութեան: «Ի վերջոյ, ինչքան պիտի Լենինականցիները ցեխ ու ջրի մէջ թաթախուած աշխատանքի գնան, վերադառնան» հարց կու տայ Շ. Դաւթեան ու կը կրկնէ «Լենինականցիները դրանից էլ չեն դժգոհում: Նոյնիսկ ինչ որ տեղ նրանց բարութիւնը աւելի է մեծացել»: Անոնք ոչ ալ հետաքրքրուած են թէ ինչ նպատակներու կը ծառայէ օտարերկրեայ դրամական օգնութիւնը: «Դրանում աւելի շատ անհանգստացած են գործի հետ չառնչուող շատերը»:

Լենինականցիները հետաքրքրուած չըլլալով հանդերձ, թերեւս այս վերջիններուն՝ «գործի հետ չառնչուող շատեր»ուն համար կը տրուի Հայաստանի արտաքին առեւտրական դրամատան տեղեկագիրը որ ցոյց կու տայ տարադրամի հաշիւին ամփոփ պատկերը. մինչեւ այսօր հաւաքուած գումարը կը հասնի 24 միլիոն 111 հազար տոլարի, որմէ ծախսուած է 6 միլիոնէն քիչ մը աւելին: Մնացած մօտ 18 միլիոն տոլարը կը պահուի նեղ օրուան համար: Ու անոնք քիչ պիտի չըլլան հաւանաբար, որովհետեւ «նիւթական աղբիւրները երկրում գլխապտոյտ արագութեամբ սպառւում են եւ ոչ ոք չի կարող ասել, որ շինանիւթերի իսկական կարողականութիւն ունեցող Հայաստանը վաղը քարն ու ցեմենտը նոյնպէս արտասահմանից տոլարով չի գնի»:

Այս բոլորէն ետք, Շ. Դաւթեան կ'եզրակացնէ թէ եթէ շինարարական ընթացքը չդառնայ դէպի անհրաժեշտ հունը ու եթէ Հանրապետութիւնը իր հայեացքը ամբողջովին չուղղէ աղէտի գօտիին, կարելի չէ լուծում սպասել վերոյիշեալ հարցերուն: Կայ անշուշտ նաեւ այն պարագան որ յուսալի այս դարձը պէտք չէ ուշանայ այնքան որ անսրբագրելի սխալներ իշխեն Լենինականցիներուն վաղուան կեանքին:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ԻՍԻԻ ՀԱՅՑ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԻՕՐԵԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ 10ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԸ

Անցեալ Մարտի 18-ին, Կիրակի օր Իսիի Օուիթորիոմի սրահին մէջ ժամը 15-ին տեղի ունեցաւ հանդիսութիւն մը նուիրուած «Վարդանանց Հերոսամարտին» նըշելու համար Իսիի Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ Միօրեայ վարժարանի 10-րդ տարեդարձը: Ներկայ էին Իսիի երեսփոխան - քաղաքապետ՝ Պր. Անտրէ Սանթինի, զանազան ներկայացուցիչներ, ծնողներ, հանդիսականներ ու մանուկներ:

Ցանուն Եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւին ու հոգաբարձութեան, ուսուցչական կազմին ու ծնողաց մարմնին բարի գալստեան խօսք արտասանեց եկեղեցւոյ քարտուղարուհին Տիկին Ռ. Տէրվիչեան:

Աշակերտութիւնը պատրաստած էր «Վարդանանքը երէկ, այսօր եւ վաղը» խորհրդանշական թատերական ներկայացում մը, ուր լուսապատկերներով, Պր. Ժիրայր Օննեան - Ժամանակագրական պատմական ակնարկներով, Մովսէսը, Ցազկերը, Յովսէփ Կաթողիկոսն ու Ղեւոնդ Երէցը, Վարդանն ու փափկասուն տիկինները դարձան կենդանի կերպարներ, որոնք ներկաներուն պարզեցին թէ Հայը առաջին անգամ չէր որ կը կռուէր, բայց այս անգամ ի տարբերութիւն անցեալի պայքարներուն, որուն Հայը լաւ գիտակից էր որ իր Ֆիզիքական կեանքին սպառնացող վտանգէն այն կողմ. Հայը ըլլալու թէ չըլլալու անխուսափելի ու անելանելի կացութեան առջեւ էր կանգնած, քանի վտանգը կը սպառնար նաեւ Հայու հոգեկան ու բարոյական էութեան: «ՄԱՀ ՈՉ ԻՄԱՑԵԱԼ ՄԱՀ Է, ՄԱՀ ԻՄԱՑԵԱԼ ԱՆՄԱՀՈՒԹԻՒՆ Է» (Եղիշէ Վարդապետ):

Վարդանանք դադրած է պարզ սրբոց տօն մը ըլլալէ եւ մեր պատմութեան ու սերունդներու գիտակցութեան մէջ վերածուած է աշխարհահայեացքի մը, գոյութեան պայքարի ուղեգիծի մը մեր դժուարին ու արիւնոտ պատմութեան ընթացքին:

Վարժարանի աշակերտութեան երգչախումբը բաղկացած 60 աշակերտներէ մեծ յաջողութեամբ ու յաղթական համոզումով երգեց՝ «Հիմի՞ էլ լռենք եղբարք», «Հայ ապրինք եղբարք» եւ «Իմ հայրենեաց հոգի Վարդան» երգերը ղեկավարութեամբ երգուսոյց Օրիորդ Հերմինէ Երիցեանի:

Աւարայրի հերոսամարտը հոգեկանի յաղթանակն է մարմնականին վրայ: Պատահական չէ որ մենք առաջին Քրիստոնեայ Պետութիւնը ըլլալով, մենք ենք որ առաջին անգամ զէնք վերցուցինք, արիւն թափեցինք, մեր հաւատքը, մեր լեզուն ու մեր հողը պաշտպանելու համար:

Ցանուն աշակերտութեան ծնողաց մարմնին խօսք արտասանեց Ֆրանսերէն լեզուով Տիկին Սոնիա Զիլեան, շեշտեց դպրոցի կարեւորութիւնը հայ մանուկներու կեանքէն ներս ու կրկին անգամ հրաւիրեց ծնողները ըլլալ գիտակից ու սիրով հետեւին իրենց զաւակներու հայեցի դաստիարակութեան:

Պր. Անտրէ Սանթինի իր խօսքին մէջ շեշտեց, լեզուի, մշակոյթի եւ դպրոցի կարեւորութիւնը հայ ժողովուրդի կեանքին մէջ եւ գնահատանքի եւ գովասանքի խօսքեր ուղղեց դպրոցի պատասխանատուներուն, որպէսզի շարունակեն այս պատասխանատու եւ միաժամանակ խիստ կարեւոր առաքելութիւնը որ մանուկներու կրթութիւնն է:

Տիկին Արմինէ Գէորգեան յանուն Ուսուցչական կազմին նախ կատարեց պատմականը անցնող 10 տարիներուն դըպրոց մը որ սկսած էր երկու աշակերտներով եւ այսօր ունի 120 աշակերտներ, հինգ ուսուցչուհիներ, խնամուած կըրթական ծրագիր մը եւ աշակերտութեան փոխադրութիւնը դիւրացնող ինքնաշարժի միջոց մը: Ըսաւ. - «Իսիի Եկեղեցւոյ Միօրեայ վարժարանի յաջողութեան գըլխաւոր գաղտնիքը նախ պէտք է վերագրել այն անձերուն որոնք խորունկ գիտակցութիւնը ունին իրենց վստահուած առաքելութեան, տիրող համերաշխ ու սիրալիր մթնոլորտին ու Իսիի Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ կատարած դերին ու հոգեւոր հովիւի աշխատանքին»:

Միւռոն Վարդապետ իր փակման խօսքին մէջ ըսաւ. - «Հայ Եկեղեցին ու Հայ դպրոցը մեր նախնեաց մեզի ժառանգ ձգած զոյգ ժառանգութիւններն են, որոնց պահպանութեամբ ու զարգացումէն պայմանաւորուած է Սփիւռքի գոյատեւումը»:

«Այսօր տխուր ու յուսահատական է պատկերը, քանի առանց Հայ Ամէնօրեայ դպրոցին ու հայեցի դաստիարակութեան, այս օտար ափերու վրայ Հայ Նոր սերունդը օրէ օր պիտի կորսնցնէ իր լեզուն, իր հայեցի յատկանիշները ու նաեւ իր աւանդութիւնները:

Սփիւռքի հայ մանուկը առաւել քան երբեք այսօր պէտք ունի Հայ դպրոցին ու հայեցի դաստիարակութեան, որքան ատեն որ կ'ուզէ հաւատարիմ մնալ իր լեզուին ու մշակոյթին ու Հայուն ինքնուրոյն դիմագիծ տուող ոգիին ու ազգային գաղափարներուն:

«Դպրոցով ու հայեցի դաստիարակութեամբ շատ աւելի պայծառ պիտի տեսնենք հայ Նոր սերունդի ապագան»:

Միւռոն Վարդապետ ի մասնաւորի շնորհակալութիւններ յայտնեց Պր. Նուրհան Ֆրէնկեանին, Ուսուցչական կազմին, Ծնողաց մարմնին, Իսիի եւ Քլամարի քաղաքապետարաններուն, Եկեղեցւոյ քարտուղարութեան ու շրջանի հայութեան իրենց բարոյական, հոգեկան ու նիւթական օժանդակութեան համար:

Շատ գեղեցիկ ու հաճելի անակնկալ մը եղաւ լսել Լիբանանէն ժամանած Պ. Վահէ Էլմայեանի ձայնը, որ բարձր մեկնողական արուեստով, ձայնային բացառիկ գեղեցկութեամբ ու արտաքին շարժումներով կատարեց. «Լռեց: Ամպերը եկան ծածկեցին երկինք...» երգը. դաշնակի ընկերակցութեամբ Օր. Անի Սփաճեանի, արժանանալով ներկաներու ծափահարութեան:

«Պահպանիչ»ով աւարտեցաւ այս օրինակելի հանդիսութիւնը, բոլորին բերանէն լսելով՝ «երկար կեանք մեր դպրոցին ու նորանոր յաջողութիւններ»:

ՄԻՒՌՈՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ՄԱՐԻ Յ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ԱՏԱՆԱՅԷՆ ՄԱՐՏԻՆԻ ԹՐՔԱԿԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑԸ

1909 - 1918

Խմբագրութիւն՝ ԲԻԶԱՆԴ ԵՂԻԱՅԵԱՆ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԱՍ
ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԴՈՒՌԸ
ՊՈԼՍՈՅ ՄԷՋ

Հասարակաց բաղնիքը կիներու լուսաւոր ժամադրավայրն էր, ուր ի յայտ կը բերէին իրենց բամբասելու կարողութիւնը, մանաւանդ աղջիկ առնելու եւ տալու միջնորդութիւնը: Բաղնիքը միաժամանակ վայրն էր կերուխումի: Ոչ միայն զանազան ուտելիքներ, թթուաշներ ու պտուղներ կը տարուէին հոն, այլ նաեւ ամուլիններ ափսէներով խորոված կը դրկէին: Ու զարմանալի է՝ թէ տաք բաղնիքի այդ հեղձուցիչ մթնոլորտին մէջ ինչպէս կ'ուտէին կը մարսէին այդ բոլորը:

Ու գարնան՝ կուգար բնութեան ալ հարսանիքը: Քաղաքացիները կը թափուէին դուրս կանաչազարդ դաշտերուն: Կիրակի օրերը մանաւանդ, կ'երթային այգիները, նստոցները կը մաքրէին վայրի խոտերէ, շուրջը ծաղիկներու թուփեր կը տնկէին, մօտակայ ակօսներու մէջ սոխ ու սխտոր, վարունգի ու դդումի, լոլիկի ու պղպեղի, անանուխի եւ ազատքեղի ցանք կ'ընէին, մինչ տղաք սալորներու եւ նշենիներու առաջին թթուաշ պտուղները կը վայելէին: Ձմրան փակ օրերէն ետք, այգիները ճամբաները կ'ողեւորուէին մարդկային հոծ ալիքներով, որոնք սակառները լեցուցած՝ կը շտապէին բացօթեայ հացկերոյթի:

Ու բոլոր այդ խրախճանքներուն կ'ընկերանար երգն ու նուագը: Պարն ալ, անհատ կամ խմբային, կը հրահրէր խանդավառութիւնը: Նուագի ու երգի համաչափ կշռոյթով՝ ոտքերը կը շարժէին, ու նուրբ ու սլացիկ մարմիններ եղէգի ճըկունութեամբ թեթեւօրէն կը շարժէին մարմնի զանազան մասերը:

– Աստուած ձեր ուրախութիւնը անպակաս ընէ, կը մաղթէին ծերունիները՝ իրենց ոգեփրփուր բաժակները բարձրացնելով:

50. – ՄԵՐ ԱԶԳԱԿԱՆ ՀԻՒՐԸ ԽԵԼԱՑՆՈՐ

Մանկութեան լուսեղ ու խաւար անուրջի մը պէս՝ լաւ թէ վատ յիշատակներ ջրվէժներու պէս կը խուժեն միտքիս, ու ես, անզօր՝ անոնց վայրէջքին առջեւ, ի զուր կը փորձեմ կանգնել թումբեր հոսանքին դէմ: Այդ շատ հեռաւոր ստուերներէն պատկեր մը միայն, որ միտքիս ոսպնակին վրայ յաւերժօրէն դրոշմուած է, կը յուզէ զիս դեռ այսօր ալ իր թեքաստուեր գիծերով:

Այգին ենք կրկին, ամբան արձակուրդով: Մեր ընտանիքը բազմապատկուած է մօրս մօրաքրոջ եւ իր երկու աղջիկներուն ու թոռնիկի մը ներկայութեամբ: Խանգարուած է մեր կեանքի մտերմութիւնն ու ընտանեկան անդորրութիւնը: Հիմա, տան համերգին կուգան խառնուիլ պռչրտուքներու աններդաշնակ կանչերը, անպատկառ քրքիջներով ու վայնասուններով: 1909-ի փայրագութեանց կենդանի արձագանգն է այդ խժալուր աղաղակը, որ կարծես շատ հեռուներէն կուգայ որպէս անդրշիրիմեան հեւք մը: Իր միտքին հաւասարակշռութիւնը կորսնցուցած հէք մայր մըն է ան, որ կը նետէ աշխարհի երեսին ամէն օր իր ծովածաւալ վիշտը, զոր զաւակի մը ներկայութիւնն անգամ չի կրնար մեղմացնել: Ան կը կրէ սիրտին մէջ դառն կսկիծը խողխողուած ամուսինին, եւ մշտօրէն կ'ողբայ անմխիթար անոր յիշատակը:

(Շար. 85)

(Շար. Ա. էջէն)

Յունիս 10)՝ ուր, անցեալ տարի, ոժգոյն ապարէզ մը ունեցած էր պարտուելով, իր երկրորդ ելոյթին իսկ, խմէ շատ վար դասուած Ամերիկացիէ մը:

ՖՈՒԹՊՈԼ

● ԱՐԾԻՒ ԱՌԱՋԱՏԱՐ

Փրովանսի Փրոմոսիոն տ'Օննէօրի ախոյեանութեան մէջ, երկրորդ անգամ ըլլալով, Հ. Մ. Ը. Մ. Արծիւ հաւասար մնացած է իր գլխաւոր մրցակիցին, Քասիսի հետ: 0 – 0 աշնան, 1 – 1 այս անգամ, շնորհիւ Ռոլեանի նշանակած մէկ կոլին, խաղին վերջաւորութեան մօտ:

Արծիւ առաջատար է միշտ, բայց վերելքի ճամբուն վրայ, պայքարը պիտի ըլլայ խիստ, երեք խումբեր կրնան տակաւին, մնացեալ հինգ խաղերուն ընթացքին, անցնիլ Արծիւէն առաջ:

Ուրիշ ախոյենական արդիւնքներ.–

Պատուոյ դասակարգ՝ Սէն – Թ'Անթուան Հ. Մ. պարտուած է Անթիպի մէջ 4 – 0:

Ա. դասակարգ՝ Էքս – Արծիւ (2) 2 - 2, Լսմթաք – Սէն Թ'Անթուան (2) 0 – 2: Քառէ Սէն Սիլվէսթըր – Սէն Թ'Անթուան 2 – 0:

Յառաջիկայ կիրակի՝ Սէն – Թ'Անթուան (1) – Քանն (3) Արծիւ (1) – Անտուա (2):

Վ. Մ.

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Փարիզի եւ Շրջակայից Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ Կրօնական Ընկերակցութիւնը ստացած է հետեւեալ նուէրները. – Տիկին Իւղաբեր Եաղուպեան 100, Պր. Պորիս Մելիքոֆ 5000 Ֆր., Տիկին Պերճուհի Ճերահեան 500 Ֆր.:

ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԸ ԵՒ ՀՈԳԵԳԱԼՈՒՍՏԸ

ՀԱՅ ԿԱՐՄԻՐ ԽԱՉԻ ՄԱՆԿԱՆՑ ԲՈՅՆԻՆ ՄԷՋ

ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ
ՉՈՐՍ ՕՐ
Մայիս 24, 25, 26 եւ 27
Մեկնում Հինգշաբթի

Départ Jeudi matin

ՀՈԳԵԳԱԼՈՒՍՏ
ԵՐԵՔ ՕՐ
Յունիս 2, 3 եւ 4
Մեկնում Շաբաթ

Départ Samedi matin

Départ de l'autocar

CLAMART - Mairie	7 h 30
ISSY-LES-MOULINEAUX - Eglise arménienne	7 h 45
ALFORTVILLE - Place Carnot	8 h
PARIS - Gare Saint Lazare - 25, rue de Rome	8 h 45

Participation aux frais :
Voyage, séjour en pension complète et excursions
jusqu'au MONT SAINT MICHEL

Ascension 500 *frs.* *Pentecôte* 420 *frs.*

Ուղեղական հիւրասիրութիւն, հայրենասիրական մթնոլորտ, օթոքարով ամէնօրեայ պտոյտներ Նորմանտիի տեսարժան վայրերը Մանշի ափերուն մինչեւ Մոն Սէն Միշէլ:

Ծախքերու մասնակցութիւն՝
Երթ ու դարձ, հիւրասիրութիւն եւ պտոյտներ

Համբարձում՝ միմիայն 500 Ֆր.

Հոգեգալուստ՝ միմիայն 420 Ֆր.

Սենեակները ապահովելու համար հեռաձայնել. –

Նաւասարդեան	39 85 36 53
Փոխանեան	43 37 90 69

«ՅԱՌԱՋ» ԿԸ ՆՈՒԻՐԷՆ

Պր. Վարուժան Ափարթեան այս տարի ալ մէկ տարեկան «Յառաջ» կը նուիրէ Տիկին Գիզիլեանի (Լիվրի – Կարկան):

VATCHÉ
cadence et couleurs
EXPOSITION
du 16 au 31 mars
atelier ouvert
tous les jours de 16h à 20h.
7, rue de Bièvre, Paris 5[e]
tél. 46 33 97 84 ● 46 33 87 92

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Շաբաթ, Մարտ 31, Լդ.-րդ օր Պահոց: Տօն է Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին Մեռոյ՝ Սոսկալի Զարչարանացն եւ Մտին ի վիրապն:

Այս առթիւ, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ պատարագ կը մատուցուի՝ Խորանը բացուած:

Սկիզբ պատարագի՝ ժամը 10-ին:

Պատարագի «Տէր Ողորմիա»ի ժամանակ Խորանը կրկին կը փակուի:

⁂

Կիրակի, Ապրիլ 1, Զ. կիրակի Մեծի Պահոց՝ Գալստեան կիրակի:

Պատարագէն առաջ, ժամը 10–ին Արեւագալի ժամերգութիւն կը կատարուի:

Ս. ՅԱԿՈԲ - ԼԻՈՆ

ՏՕՆ ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԻՆ

Շաբաթ, Մարտ 31-ին տօն է Սրբոյն Գրիգոր Լուսաւորչին Մուտն ի վիրապին:

Այս առթիւ ժամը 10–ին, պատարագ կը մատուցուի խորանին Վարագոյրը բաց:

Օրուան պատարագը կը մատուցանէ՝
ԻՍԱՀԱԿ ՔԱՀԱՆԱՅ ՀԷՔԻՄԵԱՆ

ՄԱՐՍԷՅԼ

ՀՍԿՈՒՄ

Մեծ Պահքի հսկումի արարողութիւններ Հարաւային Ֆրանսայի Հայց. Առաքելական եկեղեցիներուն մէջ, նախագահութեամբ՝
ՅԱԿՈԲ ԵՊԻՍԿ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ–ի

Մեծ Պահքի Հսկումներ

Երեքշաբթի, Ապրիլ 3,
Քամփ. Ֆրէզ, Ս. Կարապետ եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՄՈՎՍԷՍ Ա. ՔՀՆՅ. ՔԱԼԷՆՏԷՐԵԱՆ

Հինգշաբթի, Ապրիլ 5,
Սէն Լու, Ս. Գէորգ եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՏԱՐՕՆ Ծ. ՎՐԴ. ՃԷՐԷՃԵԱՆ

INALCO
Institut National des Langues et Civilisations Orientales

«HISTOIRE DE LA LITTERATURE ARMENIENNE EN FRANCE».
1932 - 1939

par M. K. Beledian

Ces cours hébdomadaires commencent à partir du lundi 12 *février* 1990
au Centre Universitaire Dauphine,
1er *étage Salle B* 110
de 18.30 *à* 20.30.
M° Dauphine.

Ս. ՅԱԿՈԲ - ԼԻՈՆ

Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ ամբողջ շրջանին Չորեքշաբթի երեկոները ժամը 5–ին, ՀՍԿՈՒՄԻ խաղաղական եւ հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին հետեւեալ ժամանակացոյցով:

Ապրիլ 4, Չորեքշաբթի, ժամը 5–ին:

Իսկ Արեւագալի ժամերգութիւնները կը կատարուին Մեծ Պահքի կիրակիներուն պատարագէն առաջ:

Ժամանակացոյց Կիրակիի արարողութեանց՝

Սկիզբ ժամերգութեանց ժամը	8·45–ին:
Սկիզբ Արեւագալի ժամը	9·45ին:
Պատարագ ժամը	10·30ին:
Քարոզ եւ հոգեհանգիստ ժամը	11·45ին:

ՄՈՒՇԱՑԻՆԵՐ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Իսիի Տիրուհի Սէրէնկիւլեան մասնաճիւղի ընդհանուր ժողովը, այս շաբաթ, Մարտ 31, ժամը 15–ին, Մշակոյթի Տունը, 45 rue de la Tête:

Ս. ՄԱՐԻԱՄ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԻՍԻ

Այս Կիրակի, Ապրիլ 1, Պատարագ ժամը 10–ին:

Կը քարոզէ Պրագիլիոյ Հայոց առաջնորդ՝
ՏԱԹԵՒ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՂԱՐԻՊԵԱՆ.

CENTRE CULTUREL
ST. MESROB
10 bis, rue Thouin, Paris 5[e]

CONFERENCE

ANAHIT TER MINASSIAN
présentera
«1918 - 1920. *La mémoire du siècle*»
LA REPUBLIQUE D'ARMENIE

Jeudi 29 Mars à 20 h 45

au Centre Culturel Saint Mesrob
10 bis, rue Thouin, Paris 5ème

— *Signature et Débat* —

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ Գ.

ԵՐԵՔ ԱՆՈՒՆ ԵՐԵՔ ԳՈՐԾ

ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿ. ԶԱՔԱՐԵԱՆ
Հ. ԼԵՒՈՆ Վ. ԶԷՔԻԵԱՆ
ԺԻՐԱՅՐ ՄԱԼԽԱՍԵԱՆ
կը ներկայացնեն՝

«Կրակէ շրջանակը Դ. Վարուժանի շուրջ»	ԳՐ. ՊԸԼՏԵԱՆ
«Շարունակելի»	Զ. ԳԱՋԱՆՃԵԱՆ
«Ages et usages de la langue arménienne»	*M. NICHANIAN*

Կիրակի, Ապրիլ 8, ժամը 17–ին
ՀԲԸՄ–ի «Ալեք Մանուկեան» սրահը՝
118, rue de Courcelles, Paris 17[e]

— Մուտքը ազատ է —

ՄԱՐՍԷՅԼ

ԵՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁ «ԳԱՐՈՒՆ» Մանկանց Երգչախումբի

«Գարուն» Մանկանց Երգչախումբը կը տօնախմբէ իր հիմնադրութեան 6–րդ տարեդարձը, ծնողաց յանձնախումբի կողմէ պատրաստուած ճաշով,

Կիրակի, Ապրիլ 1, ժամը 13–ին

Մարսէյլի Մայր Եկեղեցւոյ Ա. Չլըբաշեան սրահին մէջ:

Ճաշի ընթացքին գեղարուեստական յայտագիր մը՝ «Գարուն»ի կողմէ:

Մասնակցիլ փափաքողներէն կը խնդրուի հեռաձայնել հետեւեալ թիւին՝

91·87·43·71

Croix Bleue

La C.B.A.F. recherche, pour son Centre de Vacances de Bellefontaine, des directeurs et sous-directeurs brevetés, assistants sanitaires, économes et moniteurs brevetés ou stagiaires.

Envoyer les candidatures à :
C.B.A.F.
17, rue Bleue, 75009 Paris

Կ'ՈՒԶՈՒԻ

ՄԱՐՍԷՅԼ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Մայր Եկեղեցւոյ Վարչութիւնը կը փնտռէ քարտուղար մը, որ տիրապետէ հայերէն եւ ֆրանսերէն լեզուներուն հաւասարապէս: Թեկնածուները կրնան դիմել ամէն օր ժամը 9–էն երեկոյեան մինչեւ 17, հետեւեալ թիւերուն.–

91·77·84·70 91·77·89·30

Հասցէ՝

339, avenue du Prado
13008 Marseille

ՇԱՐՎԻԷՕ – Ս. ՆՇԱՆ

Ապրիլ 1, Մեծ Պահոց – ԳԱԼՍՏԵԱՆ - վերջին Կիրակի Սուրբ Եկեղեցւոյս մէջ տեղի կ'ունենան Արեւագալի երգեցողութիւնները. նոյն երգեցողութիւնները կը կատարուին բացառիկ կերպով այս տարի Ֆրանսայի եւ Ժընեւի մէջ գտնուող Կ. Պոլսեցի կամաւոր ուխտաւոր դպիրներուն սիրայօժար մասնակցութեամբ ղեկավարութեամբ՝ Ժընեւէն երաժիշտ՝ Եդուարդ Սրկ. Դաւիթեանի:

Կը քարոզեն՝
ՎՐԹԱՆԷՍ ԱՒԱԳ ՔՀՆՅ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ
ինչպէս նաեւ՝ Կ. Պոլսեցի հոգեւորականներ:

Յետ արարողութեան կենաց փայտի մասունքով խաչահանգիստ կը կատարուի:

Այս առթիւ տեղւոյն Ազգային Միութիւնը ներկայ Ուխտաւոր Դպիրներուն եւ ընկերացողներուն հիւրասիրութեան ճաշ մը կուտայ Ազգային Տան Ճիպրայէլ Պահատուրեան սրահին մէջ:

Սկիզբ, Կիրակի, Արեւագալ ժամը՝ 10·30–ին:

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» 83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935 SIRET : 51027317 A R.C. Paris

ՇԱԲԱԹ
ՄԱՐՏ 31
SAMEDI
31 MARS
1990

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

LE NUMERO : 4,00 F

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX : HARATCH 280 868 F
— FAX : 48 00 06 70 —
C.C.P. PARIS 15069-82 E

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 800 Ֆ. — Վեցամսեայ : 410 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1.100 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
950 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը՝ : 4,00 Ֆ.

65ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 17.244 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 65e ANNÉE — No 17.244

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔՈՀԼ ԿԸ ՎՍՏԱՀԵՑՆԷ.– «4-ՐԴ ՌԱՅԽ ՊԻՏԻ ՉԸԼԼԱՅ»

Արեւմտեան Գերմանիոյ վարչապետը «Ճշմարտութեան Ժամ»ուն հիւրն էր, աղջի իրիկուն, Ֆրանսական հեռատեսիլի Բ. կայանին եւ ջանք չխնայեց ապահովութիւն տալու համար, որ վերամիացած Գերմանիայէ մը վախնալու հարկ չկայ՝ «4-րդ Ռայխ մը պիտի չըլլայ»: Վերամիացումը պիտի չմղէ նաեւ վերազինումի մը: Գլխաւոր ծրագիրը՝ «Եւրոպայի Միացեալ – Նահանգներն» են (ի դէպ, շատերու հին երազը, Նափոլէոնէն Տը Կօլ եւ ուրիշներ...):

Քոհլ հերքեց նաեւ թէ որեւէ «քէն» ըլլայ Միթերանի հետ, եղած են միայն կարգ մը տարակարծութիւններ, ինչպէս կրնայ պատահիլ ընտանիքի մը ծոցը, բարեկամներու միջեւ:

Գերման ղեկավարը լաւ անցուցած է «ֆրանսական քննութիւնը» որու համար բաւական մտավախութիւն ունեցած է նախապէս: Անկասկած, քաղաքական մեծ դէմք մըն է Քոհլ, թերեւս նոր Պիսմարք մը. ամէն պարագայի մէջ, այն Գերմանացին որ նախախնամութիւնը դրաւ երկրին գլուխը, յետ պատերազմեան անոր պատմութեան ամէնէն ճակատագրական պահուն: Այն պատմական դէմքը որ ծնունդ կուտայ նոր Գերմանիոյ մը:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՔԼԻՇԻ – ՍՈՒ – ՊՈՒԱՅԻ նախկին քաղաքապետը, որ Կիրակի օր, յաղթեց թաղապետական ընտրութեանց, այլեւս չի վայելեր իր – համայնավար – կուսակցութեան նեցուկը, վերընտրուելու համար: Սէն – Սէն – Տընիի դաշնակցութիւնը միաձայնութեամբ որոշեց «պատժել» Անտրէ Տէշանը (նախկին քաղաքապետը) որ ցեղապաշտ յայտարարութիւններ ըրած էր «Լիպերասիոն»ի (Արաբները եւ Սեւերը նմանցուցած էր բերեններու սանդուխներու անցքերուն մէջ): Բազմաթիւ տեղացիներ սակայն, ներառեալ համայնավար շարքայիններ կը պաշտպանեն իրենց քաղաքապետը, որ նկարագիր ունի, հլու – հնազանդ կուսակցական մը չէ եւ այդ պատճառով է որ կուսակցութիւնը վինքը կը դատապարտէ: Ս.Օ.Ս. – ցեղապաշտութիւն ընդվզած է մանաւանդ քաղաքապետին մէկ ուրիշ յայտարարութեան համար. – «Ինչ որ Ժան Մարի Լը Փէն կ'առաջարկէ ոչինչ է (պիպին = Չիմուելիք դէշ տեսակի ըմպելի) բաղդատմամբ իմ ընելիքիս եթէ Միթերանի տեղն ըլլայի»: Կառավարական շրջանակներն ալ խիստ են Համայնավար քաղաքապետին համար, որու բաժները կ'ըսէ Ս.Օ.Ս. ցեղապաշտութեան փոխ – նախագահը ծայրայեղ – աջ քաղաքապետ մը պիտի չըսէր: Տեղւոյն վրայ Տէշանը պաշտպանող մարմին մը կազմուած է եւ բազմաթիւ համայնավարներ կը սպառնան եա ղրկել իրենց անդամատետրը, եթէ Տէշան չվերընտրուի: Տեղւոյն հրեայ համայնքը եւ շատեր կը հերքեն արդէն որ քաղաքապետը ցեղապաշտ ըլլայ:

ԱՄՍԹԵՐՏԱՄԻ իր Թանգարանին մէջ է որ Մարտ 31-ին կը բացուի Վան Կոկի մէկ աննախընթաց ցուցահանդէսը իր մահուան հարիւրամեակին առթիւ: Ան պիտի տեւէ մինչեւ Յուլիս 29 եւ միլիո-

ԱՐՑԱԽ

ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ ԿԸ ՎԵՐԱՀԱՍՏԱՏՈՒԻ

Ինչպէս կը նախատեսուէր եւ հակառակ տիրող զինուորական ճնշումին, Մարզային Խորհուրդը վերահաստատուած է, նոյն (111) անդամներով, Մարտ 27-ին: Ընդհանուր թիւը 148 էր: Ինչպէս ծանօթ է Արցախի մարմինները (Մարզային Խորհուրդ եւ Կուսակցական) լուծուած էին 1989 Յունուարին, Վոլսկիի նախագահած կառավարական յատուկ Կոմիտէին ժամանման նախօրեակին:

***

Հայաստանի եւ Ազրբէջանի սահմանային գիւղերու մէջ լարուածութիւնը կը շարունակուի եւ միջադէպեր կան: Ուրբաթ առաւօտ մեր առած լուրերու համաձայն, Բաքուէն առաջարկ եկած էր բանակցելու պետական մակարդակի վրայ: Ասկէ զատ ալ, սահմանային շրջանները խօսակցութիւններ կ'ըլլան պատանդներու եւ այլ հարցերու կարգադրութեան համար:

Լարուած կացութիւն կը տիրէ եօթը գիւղերու մէջ՝ Մեղրի, Եղէգնաձոր, Արարատ, Վայք, Իջեւան, Նոյեմբերեան, Շամշադին:

Ներքին նախարարութեան ուժերու պետը՝ Շատալին Կովկաս է կրկին, ուր ըստ ԹԱՍ-ի հայ – ազերի բախումներէն տասնեակ մը մեռեալ կայ:

ՎԱՂԸ՝

«ՅԱՌԱՋ – ՄԻՏՔ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ»

Վաղը լոյս կը տեսնէ «Յառաջ – Միտք եւ Արուեստ»ի նոր (148) թիւը հետեւեալ բովանդակութեամբ. –

Ճանապարհորդութիւն
դէպի Հռոմ եւ Նիւ–Եորք
ԱՐՄԷՆ ԶԱՐԵԱՆ

Հոգեհանգիստ 2 ՎԱՀԷ ՕՇԱԿԱՆ

L'histoire de l'Empire ottoman
R. H. KEVORKIAN

Un Consul dans la tourmente
J. MANDELBAUM

նաւոր այցելուներու կը սպասուի: 120 պաստառներ հաւաքուած են: Նկարիչին 900 պաստառներէն 700-ը՝ Ֆրանսայի մէջ նկարուած են, Փարիզէն Առլ, Սէն – Ռեմի, հուսկ՝ Օվէր – սիւր – Ուազ իր անձնասպանութեան նախորդող երկու ամիսներուն:

ՄԻՇԷԼ ՍԵՌ, փիլիսոփայ, Ֆրանսական կաճառի անդամ ընտրուեցաւ Էտկար Ֆօրի աթոռին, երկրորդ քուէարկութեան 31-ի վրայ 16 ձայնով: 60 տարեկան, Միշէլ Սեռ համայնագիտական զարգացումի մը տէր է: Ներկայիս կը դասաւանդէ Սորպոնն եւ Միացեալ – Նահանգներ:

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ մէջ ալ գործազրկութիւնը կը ծաւալի եւ կ'ըսուի թէ 7 միլիոնի հասած է աշխատանք փնտռողներու թիւը: Աշխատանքի Նախարարութեան մէկ պատասխանատու կողմնակից է որ գործազուրկներուն հատուցման վճարում մը կատարուի:

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

Ե Ր Ե Ւ Ա Ն
(ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ – ՄԱՐՏ 22 / 26)

ԱՐՑԱԽԻ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՆԵՐԸ ՀՈՒՆԳԱՐԻՈՅ ՄԷՋ

Առաջին անգամ ըլլալով, Արցախի հեռատեսիլի աշխատողներ՝ գլխաւոր խմբագիր Գարիկ Գրիգորեան ու տեսագրող Ալպէռ Յարութիւնեան Հունգարիա մեկնած են գործով, մէկ շաբթուան համար: Անոնց լայն աջակցութիւն ցոյց տուած են իրենց հունգար պաշտօնակիցները, որոնք հետաքրքրուած են նաեւ Ղարաբաղի հարցերով ու մղած պայքարով: Անոնք հաճելի անակնկալը ունեցած են տեսնելով որ հունգարական հեռատեսիլի գլխաւոր աշխատողներէն մէկը Հայ մըն է՝ Մարատ Ուռուեան:

***

ՆՈՒԷՐ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ

Երեւանի «Ղ. Ղուկասեան պիոներներու եւ դպրոցականներու պալատ»ին ներկայացուցիչները այցելած են Գուգարքի շրջանի Լեռնապատ գիւղը: Անոնք աղէտեալ գօտիի այս շրջանի դպրոցականներուն գրենական պիտոյք, գիրք եւ յուշանուէրներ տարած են, ինչպէս նաեւ Ամերիկայէն ստացուած նուէրներ:

***

ՏՈՒՆԵՐ՝ ՓԱԽՍՏԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

Ազրբէջանէն փախստական 600 ընտանիք արդէն բնակութիւն հաստատած են Քաջարանի ու շրջակայ երեք գիւղերուն մէջ: Սակայն տակաւին ամբողջութեամբ լուծուած չէ բնակարանի հարցը. տեղական իշխանութիւնները հող կը յատկացընեն նաեւ անհատական բնակարաններու շինութեան համար:

Գիւղական վայրերու մէջ տարիներ առաջ լքուած տուները կը նորոգուին, փողոցները կը բարեկարգուին որպէսզի տրամադրուին ոչ միայն փախստականներու, այլեւ այն մարդոց որոնք կ'ուզեն վերադառնալ հայրենի աշխարհը: Արդէն պատրաստ են 10 տուներ, ու մինչեւ տարեվերջ անոնց թիւը կը հասնի 40-ի:

***

ԱՂԷՏԻ ԳՕՏԻԷՆ ՄՈՍԿՈՒԱ

Կիրովականի «Յովհաննէս Աբելեան» Թատրոնը շարունակած է աշխատիլ, հակառակ երկրաշարժի դառն հետեւանքներուն: Բեմադրուած է Ռաֆայէլ Ցակոբջանեանի «Նոյի հետնորդները» թատերգութիւնը: Մարտ 22-ին ան ներկայացուած է Մոսկուայի մէջ: Խումբը հրաւիրուած է Ժողովուրդներու բարեկամութեան պետական Թատրոնին հրաւէրով. այս թատրոնը մայրաքաղաքի հանդիսատեսներուն կը ծանօթացնէ երկրին լաւագոյն բեմադրութիւնները:

***

ՊԱՐԳԵՒՆԵՐ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ ՕԺԱՆԴԱԿՈՂՆԵՐՈՒՆ

Հելսինքիի խորհրդային դեսպանատան մէջ տեղի ունեցած արարողութեամբ մը շքանշաններ յանձնուած են ֆին քաղաքացիներու որոնք օժանդակած էին Հայաստանի երկրաշարժի հետեւանքները դարմանելու գործին: Խորհրդային դեսպանը ընդգծած է որ Ֆինլանտիան օգնութեան առաջին փութացողներէն եղած էր ու կարճ ժամանակի մէջ աղէտի գօտի հասցուց բժշկական սարքաւորումներ, փըրկարարներ ու առողջական մարզի աշխատողներ:

ՕՏԱՐ ՄԱՄՈՒԼ

«TELEGRAPH MAGAZINE»

ՎԱՆԱՅ ԼԻՃԻՆ ՄԱՍԻՆ

Ադամ Նիքըլըն լրագրող մըն է որ «Աշխարհի մեծ լիճերը» խորագրուած շարք մը հրատարակած է «Թէլէկրաֆ Ուիքէնտ Մակազին»ի մէջ. այդ շարքին մէջ ան կը ներկայացնէ Վանայ լիճը:

Քիւրտի մը ընկերակցութեամբ կ'երթայ Վան, կ'այցելէ լճափի հայկական եկեղեցիները. հայապատկան այդ վայրերուն մէջ փոխուածը այն է որ Հայերը հիմա յիշատակի վերածուած են 1895ի եւ 1915ի աղէտներով: Կը մնան իրենց ոսկեղարու յուշակոթողները:

Ադամ Նիքըլըն կը տեսնէ Կարմրավանքը, ուր առենին 300 վանական կ'ապրէր: Վայրը հիմա լուռ է ու կարգ մը վանական շէնքեր կը գործածուին Քիւրտերու կողմէ: Աստուածամօր նուիրուած եկեղեցին միայն համեմատաբար անվնաս մնացած է: Այս եւ բազմաթիւ ուրիշ տաճարներու գեղեցկութիւնը կուգայ իրենց երկրաչափութենէն ու շրջակայ միջավայրին հետ կազմած ներդաշնակութենէն:

Կ'այցելէ Ժ. դարու Ս. Յարութիւն Եկեղեցին. գետինը փոսեր կը նշմարէ. իր ուղեկիցը կը բացատրէ որ ատոնք ձեռքով փորուած են, ոսկի, գանձ փնտռելու մըղումով: Այս մտասեւեռումը որ այնքան չեշտուած է Քիւրտերու մօտ, ամէն բանէ աւելի կը քանդէ տաճարները:

Շրջանի հայկական եկեղեցիներու ամէնէն նշանաւորն է անշուշտ Աղթամարի Ս. Խաչը: Լրագրողը կը նկարագրէ անոր հիանալի որմնաքանդակները, մայրամուտի լոյսին մէջ լեռնային ենթախորքին վրայ գծագրուող սիլուէթը:

Այդ շրջաններուն մէջ քաղաքակրթութիւնը 2000 տարեկան էր, երբ այս տաճարները կը կառուցանուէին, հոն կ'ապրէին Ուրարտացիները: Անոնց տիրապետած թեքնիքը այսօր իսկ զարմանք կը պատճառէ: Ք. Ա. 685 թուականին արուեստական լիճ մը շինած էին Վանի արեւելեան կողմը որուն մէջ ամբարուած ջուրը կը գործածուէր ոռոգումի համար: Այսօր այդ լիճին մէջ կը լողան քիւրտ ընտանիքներ իրենց ոչխարներուն եւ շուներուն հետ:

Ու երբ մարդ կը բաժնուի Վանէն, հետը կը տանի Եկեղեցիներուն յիշատակը. անոնց լքումը եւ գեղեցկութիւնը, հաւասարապէս:

***

Ղ. ԱՂԱՅԵԱՆ ՈՒԿՐԱՅԻՆԵՐԷՆ

Ուկրանիայի մանկանան գրականութեան հրատարակչութիւնը լոյս ընծայած է Ղ. Աղայեանի «Հէքեաթներ» հաւաքածոն: Գրքին մէջ տեղ գտած են «Անահիտ», «Վաճառականի խիղճը», «Մանուկ Խան», «Ասլան Բալան» եւ այլ հէքեաթներ:

***

ԽԱՄԱՃԻԿՆԵՐՈՒ ԹԱՏՐՈՆԸ ՍՈՉԻ

Սոչիի մէջ տասնօրեայ հիւրախաղերով հանդէս եկած է Երեւանի խամաճիկներու պետական Թատրոնը: Շրջանի պանդոկները եւ հանգստեան տուները հանգրուանած բազմաթիւ հայ աղէտեալ մանուկներու, ինչպէս նաեւ Մոլդովկա գիւղի եւ Ադլերի հայկական միջնակարգ դպրոցներու աշակերտութեան համար տրուած են աւելի քան երկու տասնեակ անվճար ներկայացումներ:

ԱՄԷՆՈՒՆ ԹԷՈԴԻԿԸ

ՇԱՀԱՆ ՇԱՀՆՈՒՐ

Ինչ որ կայ, այն մշտանորոգ պայքարն է զոր արուեստագէտը կը մղէ իր ներքին բոցին հետ, ըսենք՝ իր անձնական հրեշտակին հետ: Այդ պայքարը չի կրնար իմաստ ունենալ յաչս անոր, որ չի տեսներ հրեշտակը, այլ միայն արուեստագէտին շարժումները, որ տեղեակ չէ փոխադարձ ուժերու չափին, բայց որ կը տեսնէ անկումը արուեստագէտին եւ վերելքը, փոխն ի փոխ: Բնական է որ արուեստագէտին շարժումները ըլլան, իրեն համար, պարապին մէջ արձակուած շարժումներ, այսինքն կեանք մը անհեթեթ, անիմանալի, էքսանթրիք, իր կենցաղով եւ բարբառով: Խենթն է ան յաչս ժողովուրդին, ա՛յն ժողովուրդին՝ որ չէ մտած տաճարէն ներս:

Տաճարէն ներս կարելի է միշտ անցնիլ, առանց թափանցելու թեւածող խորհուրդին: Մթութիւնը թանձր է սիւներու յաջորդականութեանը մէջ: Պէտք է գտնել վայրը, դառնալ դէպի աջին եւ յառաջանալ պարապին հետ: Ոչինչ չկայ բացի բարձր եւ նեղ պատուհանէ մը որ կը լուսաւորէ տարածուն որմնանկարը: Մատուռին Երրայատանի մը մէջ Յակոբ կը մղէ իր կատաղի գօտեմարտութիւնը հրեշտակին հետ (le combat de Jacob avec l'ange). Նկարը պիտի անտեսուէր, եթէ ան գործը չըլլար տակաւին երիտասարդ եւ անփորձ Էօժէն Տըլաքրուայի: Բանաստեղծ Ժագ Օտիպէրթի նուիրագործեց զայն վերջին գիրքի մը մէջ, երբ արդէն մահամերձ էր: Երբ ես երիտասարդ էի եւ միշտ կորուսեալ, կը մտնէի Փարիզեան այդ մեծափառ եւ ստուերամած եկեղեցին (Սէն Սիւլփիս) միմիայն որմնանկարին համար: Կը նստէի անոր դէմ յանդիման: Կարելի է երազել պայքարին վրայ: Պայքարը անստոյգ է:

Երեւոյթն ունիմ կորսնցուցած ըլլալու պատմութեանս թելը եւ հեռացած՝ իմ ճամբէս: Ես սա գիտեմ որ կարելի է լքել ճամբան, անոր մէջ մնալով հանդերձ: Փարատոքս չէ ըրածս: Օգտակար բան է բարձրանալ կատարը այն ծառին որ ուղին կ'եզերէ, տեսնելու համար հեռուն: Հաստատելու համար թէ ճամբուն վրայ, որուն թէ՛ ուղղութիւնը եւ թէ վախճանը մեզի ծանօթ են, այդ ճամբուն վրայ, կ'ըսեմ, միթէ չէ՞ ցցուած, ժամանակի ընթացքին, արգելք մը, դժուարին անցք մը: Սերունդի հարցը, որ մեզ պիտի բաժնէր հարկադրաբար, պզտիկ հարց չէր: Կար աւելի՛ն: Թէոդիկ եւ ես տարբեր անձեր էինք եւ այդ տարբերութիւնը չեշտակիօրէն յայտնուեցաւ, երբ մօրաքս տեղափոխուեցաւ մեր մօտ: Ան մեր մօտն էր, ապրելով հանդերձ մեզմէ հեռու: Մարդը անձնակեդրոն էր:

Անմիջապէս աւելցնեմ որ մեր երկուքին յարաբերութիւնները միշտ լաւ եղան, եւ հակառակը կարելի չէր, տրուած ըլլալով որ Թէոդիկ բարի մէկն էր, սակաւակեաց եւ յարմարող: Պէրպէրեանի վերջին տարին է որ կ'ընէի, այսինքն թէ կը բոլորէի մեծ ընթերցումներու ժամանակաշրջանը: Վստահ էի, թէ մենք երկուքս պիտի չարունակէինք հաշտօրէն ապրիլ, մեր միջեւ պահելով հանդերձ որոշ անջրպետ մը: Կը սխալէի: Կար բան մը, որ մեզ երկուքս իրարու պիտի միացնէր շուտով: Այդ բանը մեր Հայու ճակատագիրն իսկ էր:

Ճակատագիրը երբ հասարակաց է, ի մի կը ձուլէ տարբեր անհատականութիւններ: Թուաբանական հաշուով, չորս հոգի են Քալէ քաղաքի աւագանին, Օկիւսթ Ռոտէնի հանրածանօթ խմբաքանդակին վրայ, Լէ Պուրժուա տը Քալէ: Ասոնք չորս քաղաքացիներ են որ կ'երթան դէպի ստոյգ մահը, չուանը իրենց վիզին եւ քաղաքին բանալիներն ի ձեռին: Բայց Թուաբանութիւնը կը շփոթէ: Իրականին մէջ այլեւս չկան չորս անհատականութիւններ, այլ մահահամբոյր ճակատագիր մը, որ չորսերը ճզմած է, շաղած է եւ ի մի ձուլած:

Մենք ալ միասնաբար կ'առաջնորդուէինք դէպի այն անդունդը, որ պիտի կոչուէր Սփիւռք: Սպառնալիքը մարմին կ'առնէր հանդրուանէ հանդրուան, Կիլիկիոյ կորուստին կը յաջորդէր Կարսի անկումը, մինչդեռ Մուսթաֆա Քէմալի յարաճուն զօրութիւնը կ'ըլլար օր ըստ օրէ աւելի սպառնացող: Կը կերտուէր պատմութիւն, ինչպէս կը կռանուին օղակները շղթայի մը որ մեզ պիտի գերեվարէ: Գիտեմ թէ ոմանք այպանած են զիս, մեր գրականութեան քիչ յարդ ընծայած ըլլալուս համար: Ա՛յդ է սակայն իմ դատումս, ճիշդ թէ ոչ (անշուշտ թէ ճիշդ): Բացի գմայլելի քնարերգակներէ եւ բանաստեղծներէ, որ ինքնին են երբեմն եւ ինքնաբոյս (Անտունիները) եւ որ միշտ սիրելի պիտի մնան ինծի, հայ գրականութիւնը զիս այնքան քիչ կը գրաւէ եւ կը զբաղեցնէ, որքան շատ կը զբաղեցընէ բուն իսկ Հայուն առօրեան, անոր պատմութիւնը եւ մասնաւորաբար վերջին հարիւր տարուան պատմութիւնը: Ան եղած է իմ հետաքրքրութեանս եւ մշտանորոգ մտալլկումիս առարկան: Եւ կը շարունակէ այդպէս մնալ: Զարմանալի չէ ուրեմն, որ հետաքրքրուած ըլլամ պատմական ուսումնասիրութեան մը ձեռնարկումով: Պատահեցաւ որ այդ պատմութիւնը ըլլայ ժամանակակից եւ ողբերգական: Ան կոչուեցաւ Գողգոթա:

Մանչեսթըրի հայ գաղութն է, որ մըտածած էր խմբագրել տալ հայ կղերին տառապանքները, նախ իբրեւ նպաստ մը մեր ժամանակակից պատմութեան եւ յետոյ իբրեւ փրոփականտի գործիք՝ քրիստոնեայ ազգերու մօտ: Անոնք այդ Հայերը, իրենք իրենց մէջ հաւաքած էին որոշ գումար մը եւ զայն վստահած օրուան պատրիարք Զաւէն Արք. Տէր-Եղիայեանի: Պատրիարքը կազմած էր մասնաւոր յանձնաժողով եւ ընտրած ձեռնհաս պատմաբան մը, յանձին Արշակ Ալպօյաճեանի: Աշխատութեան նիւթը պիտի ըլլար պատումը այն խաչելութեան, որուն ենթարկուեցաւ հայ երեք յարանուանութեանց հոգեւորականութիւնը, Մեծ Եղեռնին: Միաժամանակ ցուցանիշ պիտի ըլլային «այն պարագաները, որոնք երեւան կը հանեն ցայտուն գիծերը մեր ազգային նկարագրին բարձրութեան»:

Ալպօյաճեան ետ առած ըլլալով իր յանձնառութիւնը, գործը յանձնուեցաւ մօրեղբօրս: Թէոդիկ գործի անցաւ անմիջապէս, ես ալ իրեն հետ: Անշուշտ, իմ աջակցութիւնս պիտի ըլլար այնքան համեստ, որքան կրնայ ըլլալ ուշադիր վըկայի մը ուղեկցութիւնը: Պատմութիւն ըսուած բանը կը գրուի, իբրեւ մեկնակէտ ունենալով նախընթաց պատմութիւններ: Նախընթաց չկար հոս: Թէոդիկ այն հաւատարիմ եւ թանձրամարմին եզն էր, որ կը յառաջանար քայլ առ քայլ, լայնածաւալ օդ տեղափոխելով: Ան կը հերկէր խոպան հող մը, գիշերային մութին եւ աղջամուղջին, բայց լոյսը կը ծագէր ակօսին ծայրը: Հիացումս մեծ կ'ըլլար, ամէն անգամ որ հում նիւթեր կ'ելլէին մէջտեղ, բոլորովին զարմանահրաշ անկիւններէ: Ո՛հ, Թէոդիկ ոչ ոքէ գողցած էր իր համբաւը:

Հայ կղերը, գերապայծառէն մինչեւ սարկաւագ, ապրեցաւ տաժանագին, նահատակուելէ առաջ տեսնելով նախատական վիճակը իր սուրբ կրօնքին ... Ոստիկաններու կողմէ անխնայ գանակոծում, բռունցք, կից, թուք եւ մուր, հասարակ տեղիք պատիժներ էին ... Բանտերու մէջ է որ անագորոյն չարչարանքները կը հասնէին իրենց գերագոյն սաստկութեան: Ներբան տաղել, եղունգ փետել, լինտեր խորտակել, մօրէ մերկ՝ գլխիվայր կախել, մատներու պնեղին մխել փայտէ բեւեռ, լանջոսկրը ճզմել, աչք փորել, ոտք պայտել եւ այլովքն հանդերձ: Դըժոխային այդ որջերուն մէջ էր որ Հայ կղերը բրտօրէն առարկայ դարձաւ պաշտօնի վրայ գտնուող անօրայ եւ լպիրշ հեթանոսներու կողմէ գործուած պըղծագալի խայտառակութեանց: Այսպէս, օծեալ շրթունքներ, որ Յիսուսի անունը կ'արտաբերէին ցաւի նուաղներու պահուն՝ կղկղանքով ծեփուեցան, իրենց ցամքած քիմքը թրջելու համար փարչով մէզ մատուցուեցաւ, գլուխներ ընդ քարշ ածուեցան եւ ալեփառ մօրուքներ գետինները աւելեցին: կարդացէ՛ք, օրինակի համար, հարիւրաւորներու մէջէն...

Կը կարդայինք: Կ'արձանագրէինք: Երբ կ'իջնէինք վար, ճաշի սեղանին, անկարող կ'ըլլայինք բառ փոխանակելու: Հացը համ չունէր:

Երբ այսօր կը մտածեմ այդ օրերուն, կը տեսնեմ որ քիչ բան կը յիշեմ գիրի առնուած ոճիրներէն, որոնք գորշ միօրինակութիւն մը կը կազմեն այլեւս իրենց մղձաւանջային կրկնութեամբ: Անոնցմէ հազիւ թէ կրնամ զատորոշել պարագան տարաբախտ կրօնաւորուհիներու, զոր Թուրքերը դուրս են քաշեր իրենց վանքէն, խմբեր են կալանաւոր վիճակի մէջ եւ անոնց վրայ պատ են հիւսեր, առանց շատ աճապարելու...

Դժբախտութիւն նկատուի թէ բարեբախտութիւն, իրողութիւնը այն է, որ մարդ էակը անկարող է ընդ-երկար մնալ գերայոյզ հոգեվիճակի մէջ: Այդ իսկ պատճառաւ մենք կը սիրէինք այն պահերը, երբ պատմաբանին մէջ կը լռէ մարդը եւ խօսք կ'առնէ արհեստաւորը: Երբ Թէոդիկ ձեռք կ'անցընէր մահուան պարագաները Սրբազանի մը, որուն հետքը կորսնցուցած էր, չէր կրնար ծածկել իր գոհունակութիւնը, նման այն բժիշկին որ կը հրճուի, երբ վիրահատումը կու գայ հաստատել իր ախտաճանաչումը: Այդ պարագաներուն Թէոդիկ զիս կը շնորհաւորէր ջերմօրէն, որպէս թէ ես ինքս լուսաբանած ըլլայի մութ կէտը: Իր գոհունակութիւնը հիմնաւոր էր անշուշտ, բայց քանի որ Սրբազանը մահացած էր Թէոդիկի ձեռքին տակ, մօրաքս կը կոչէր «արիւնկզակ Ջարդարար»: Կ'ուզէր դիմադարձել: Չէր կրնար:

Վասնզի ինծմէ չէր գար անուանարկիչ տիտղոսը: Ինծմէ առաջ զայն գործածած էր ուրիշ մը, որ ... բայց պէտք է գիտնալ, որ Թէոդիկ ոչինչ կորսնցուցած էր կատակասէր մարդու իր բնութենէն, հակառակ բանտին եւ աքսորին, հակառակ նոյնիսկ իր բոյնին քանդումին: Իր դըրսեւոյթը, որ տպաւորիչ լրջախոհութեամբ համակուած էր, կը ծածկէր խեղկատակ մը, որ քիչ բանի կը կարօտէր արտայայտուելու համար: Ժողովուրդի զաւակ, բարեմիտ եւ զուարթաբարոյ, ան կատակած էր միշտ եւ ամէնուրեք, երբեմն սնոտի կատակներով: Իր երիտասարդական շրջանէն կը մնայ կարեւոր թիւ մը ֆանթէզիներու, դիմաստուերներու եւ յանդաւոր երկտողերու (տիսթիք): Կատակող մարդուն կը պատասխանեն կատակով: Այսպէս է որ Վերջին Լուրը հրատարակած էր իր մէկ լուսանըկարը, տակը դնելով սա տեսակ մակագրութիւն մը Արիւնկզակ ջարդարար Ահմէտ օղլու Մէհմէտ: Իմ նշանաւոր քեռիս ինծի երկարեց լրագիրը, երեկոյեան, քիթը կա՛խ, կախ...

— Ասանկ կատա՞կ կ'ըլլայ ... ինծի պէս մէկը Թուրք Ջարդարարի տեղ դնել ... ես այս բանի՞ն արժանի էի ... Ինչո՞ւ կը խնդաս ... աս խնդալի՞ք բան է ... Թուղթը կը մնայ ... եթէ ապագային պատմաբան մը...

Ես ալ ամէն մարդու պէս եմ: Հրաշք ըսուած բանը երբ պատահի, ես կը մնամ պապանձած: Այդ բանը պատահեցաւ իրիկուն մը, երբ Թէոդիկ տուն մտաւ քրտնաթոր վիճակի մէջ եւ ուղղակի հիւրանոց բարձրացաւ առանց նոյնիսկ գըլխարկը հանելու: Ուսին վրայէն մեծ ծրար մը նետեց բազմոցին վրայ.

— Մա՛նչ, աս քեզի համար է...

Իր արտայայտութիւնը այնքան խորհրդաւոր էր, որ տենդային մատներով սկսայ քակել ծրարը, մինչ կռնակէս կը բարձրանար իր ձայնը: Լըջացո՛յն պահերու իր ձայնը.

— Նայէ՛, նայէ՛ ... եւ հասկցիր, որ մեր ազգը կարծուածին չափ նետուելիք ազգ մը չէ ... մերիններն ալ խելք են ըրեր...

Աղէտէն ճիշդ մէկ տարի առաջ, Պատրիարքարանը իմաստութիւնն էր ունեցած Կենսագրագիր տիտղոսով հարցարան մը ղրկելու այն բոլոր կղերականներուն որ կը գտնուէին իր հովուապետութեան ներքեւ: Հրաշքը ա՛յս էր: Չէի կրնար հաւատալ, որ մեր ազգը կրնայ ունենալ վարչական մեքենայ մը, եւ որ կը գործէ՛... Գործած էր: Առջեւս էին Թրքահայ կղերին ինքնութեան թուղթերը, սկսեալ գիւղական անշուք տէր պապայէն, որ գրել-կարդալ չի գիտեր եւ որ իր հարցարանը լեցնել տուեր է վարժապետի մը, լուսանցքին վրայ գրել տալով «Մեղա՛յ, մեղայ...», մինչեւ արքեպիսկոպոսը որ կը խօսի եւրոպական լեզուներ, որ արժանացած է կայսերական պատուանշաններու եւ հրատարակած՝ գիրքեր: Եւ ըսե՛լ թէ այս մեր հայրերը կասկածն իսկ չունէին, երբ կը լեցնէին իրենց հարցարանը, թէ տարին չբոլորած...

Այս գանձը որ պատահմամբ գտնուած էր, մետասաներորդ ժամուն, Պատրիարքարանի մէկ խուցին մէջ, չէր կրնար չխռովել Թէոդիկը: Ան չէր կրնար չմտածել թէ իրեն խնայուած պիտի ըլլային անթիւ դիմումներ եւ յոգնութիւններ, եթէ միայն սկիզբէն մէջտեղ ելած ըլլային այս կենսագիրները: Ան վազած էր գաղթակայանէ գաղթակայան, անուն մը կամ տարեթիւ մը ճշդելու համար, գացած էր որբանոց, Պատրիարքարանէն դէպի Տեղեկատու Դիւան, եւ դեռ մշակած՝ լայնածաւալ թղթակցութիւն: Ասոնք բաներ են որ կ'ըսուին մէկ նախադասութեամբ, բայց որ կը պահանջեն անսահման յոգնութիւն եւ ժամավաճառութիւն, իբրեւ փոխարինութիւն տալով թերի տեղեկութիւններ միայն. բայց ժամը չէր եղածին վրայ ափսոսալու: Կը բաւէր վերանցնիլ ձեռագրերը եւ կատարել ճշդումներ: Ո՛չ, այլեւս բաւական չէր որովայնապարը: Կ'արժէր այսօրինակ գիւտ մը տօնել տարբե՛ր բանով: Օղի կար: Թէոդիկ գնաց խմել:

Գնաց խմել Պէյլէրին պարտէզը, որ բացօթեայ սրճարան-զբօսավայր մըն էր սաղարթախիտ ծառերով եւ կեդրոնական աւազանով, Պէրպէրեան վարժարանի պարտէզին կից: Հոն է որ զոյգ մը դաշնակցականներ իրեն հարց տուած էին, օղիի սեղանին շուրջ, թէ ինչո՞ւ չի դիմեր իր Թուրք դրացիին տեղեկութիւն քաղելու համար: Պարոն Թէոդիկ, դուն Պոլիսը կը չափես մէկ ծայրէն միւսը քու Գողգոթայիդ համար եւ անտես կ'առնես սա Թուրքը, որ քու քիթիդ տակն է: «Ի՞նչ Թուրք ... մեր թաղը Թուրք չկայ: Թուրքին հոտը անգամ չկայ»: Թէոդիկ կը սխալէր: Հատ մը կար:

Արդարեւ, տունէ մը ի վեր Թուրք բազմանդամ ընտանիք մը եկած էր հաստատուիլ մեր փողոցը, մեզմէ երեք տուն վար, նոյն մայթին վրայ եւ մերժած էր յարաբերութիւն հաստատել դրացիներու հետ: Կային անչափահաս աղջիկներ, որոնց ճռուողիւնը կը լսէինք առանց զիրենք տեսնելու, կար մանչ մը քսան տարեկանի շուրջ, որ հասարակ ոստիկան էր, եւ կար վերջապէս ընտանիքին պատկառազդու պետը, որուն դժբախտաբար ո՛չ անունը գիտեմ եւ ոչ ալ տիտղոսը: Ոստիկանութեան կեդրոնական վարչութեան մէջ էր իր պաշտօնը, դատելով իր շողշողուն համազգեստէն որ Թուրք մարաջախտները կը յիշեցնէր (Ֆէրիք կամ Միւշիր): Ըսի թէ կը ցաւիմ իր մասին ստոյգ տեղեկութիւն չունենալուս համար, բայց վստահ եմ որ այս կարգի անձ մը չի կրնար անծանօթ ըլլալ հայկական շրջանակներուն: Ինչո՞ւ այս Թուրքը, որ Հայ ծնած էր, չէր վերադառնար իր ազգին ծոցը, երբ բոլոր Թրքացողները վերադարձած էին Զինադադարի առաջին իսկ օրէն: Ինչո՞ւ ան եկած էր բնակիլ զուտ քրիստոնեայ թաղ մը, եւ տակաւին ինչո՞ւ Դաշնակցութիւնը մեզի կը յանձնարարէր զայն, փոխանակ հետապնդելու Թուրք ոստիկան մը, որ չէր կրնար հայաջինջ շարժումին մասնակցած չըլլալ: Իրողութիւնն այն է, որ Թուրքը ընդունեցաւ մեր հրաւէրը: Եկաւ մեր մօտ:

Ան եկաւ գարնանային հրաշագեղ օրով, Զատկուան շաբաթը, երբ զանգակները կը ղօղանջէին եւ մեր բաց պատուհանները ողողուած էին զեփիւռով եւ ճռուողիւնով: Երբ լոճիայի (շէնիշիր) կողմնակի պատուհանէն տեսայ թէ Թուրքը դէպի մեզ կը յառաջանայ, իր ակնախտիղ համազգեստին մէջ եւ փայլուն մոյկերը մինչեւ ծունկը քաշած, վար իջայ զինքը դիմաւորելու: Ուշ մնացած էի: Մայրս բացած էր դուռը, զիս կանխելով.

— Հրամմէ՛, փաշաս, քեզ տեսնողը ի՛նչ կ'ըլլայ...

Սանդուխին գլխէն կը լսէի մարդուն քաղաքավարական խօսքերը, որոնք կէս մնացին: Իրեն վերապահուած մտերմիկ ընդունելութենէն խրախուսուած, Թուրքը ըսաւ յանդիմանական կեղծ խստութեամբ.

— Սապըխալը մարդ փախցնողը դո՞ւն ես...

Կ'ակնարկէր այն գաւառացի երիտասարդներուն, զորս պահած եւ փրկած էինք աղէտի տարիներուն: Պատասխանը չուշացաւ.

— Եթէ դուն սապըխալը ես, քե՛զ ալ կը փախցնեմ...

(Շար. 5)

«ԱՇԽԱՐՀԻ ԲԺԻՇԿՆԵՐ»ՈՒ ՍԵՄԻՆԵՐԸ

ԲՆԱՊԱՀԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐԸ ԽՈՐՀ. ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Խորհրդային Միութեան բնապահպական բազմակնճիռ մարզին նուիրուած էր «Աշխարհի բժիշկներ»ու այս ամսուան սեմինէրը որ տեղի ունեցաւ Մարտ 24, Շաբաթ ամբողջ օրը։ Մասնակցողներու խորհրդային զանազան երկիրներու պատկանելութիւնը արդէն կը մատնէր հարցին ծաւալուն բնոյթը։ Հոն էին Ռուսիայէն, Էստոնիայէն, Ուկրանիայէն, Հայաստանէն ներկայացուցիչներ, ինչպէս նաեւ ֆրանսացի, գերման մասնագէտներ։

Ընդհանուր մօտեցումներով հարցին կարեւորութեանը, բնապահպական շարժումներու կազմակերպութեան, համակարգումին, տեղեկատուական մարզին, բժշկական տեսակէտներու մասին խօսք առնողներու ընդհանուր կարծիքն այն էր որ Խորհրդային Միութեան ներկայ քաղաքականութիւնը ձեռնտու էր հարցը մէջտեղ դնելու, վնասները առարկայական կերպով ներկայացնելու, սակայն գրեթէ ոչ մէկ քայլ առնուած էր բնապահպական խնդիրներու պատճառները մէջտեղէն վերցնելու, կամ հետեւանքները մեղմելու, սրբագրելու։ Նոյնիսկ, ֆրանսական «Գիւլ պլէօ» կազմակերպութենէն Փ. Միրան հարց կուտար թէ արդեօք խորհրդային վարչութեան կողմէ լուծումի անկեղծ փափաք մը կա՞ր։

Այլ խօսքով, հակառակ որ ախտաճանաչումի որոշ աշխատանք մը կատարուած էր, կեդրոնը կը յապաղէր անհրաժեշտ միջոցառումները գործադրելու. հոս, անշուշտ խնդրոյ առարկայ էր նիւթական կարեւոր յատկացումներու պարագայ մը։

Ընդհանուր այս տեսակէտին վրայ Մոսկուայէն Ռուբէն Մնացականեան աւելցուց նաեւ այն կէտը որ երկրին բնապահպական կազմակերպութիւնները չէին յաջողած համախմբում մը ստեղծել, ու իւրաքանչիւրը կը գործէր առանձին, եւ նոյնիսկ այդ փոքր կազմակերպութիւնները բեմ կը հանդիսանային իշխանութեան պայքարներու։ Ան ըսաւ նաեւ թէ բնապահութեան հարցին վերաբերող տեղեկատուութիւնը կամ քարոզչութիւնը յաջողած է զանգուածներու գիտակցութիւնը արթնցնել, ու քննադատութեան փուլէն պէտք է անցնիլ օգտակար համագործակցութեան մը հանգրուանին։

Որքան ալ բուռէր որ հրապարակայնութեան շրջան մը կ'ապրէր խորհրդային երկիրը ու տեղեկութիւնը կարելի կ'ըլլար արագօրէն փոխանցել, «Աշխարհի բժիշկներ»էն Ալեքսանտրա Մուլթէի ելոյթը կ'ըսէր թէ հինը բաւական չեշտ գիծերով շարունակած էր ապրիլ Չեռնոբիլի աղէտին յաջորդող շրջանին։ Մինչեւ այսօր մարդիկ կը շարունակէին շողավարակ գօտիին մէջ ապրիլ ու տեղւոյն վրայ առաջին փութացող բժիշկներու հրահանգուած էր խիստ գաղտնի պահել ու չտարածայնել աղէտին իսկական տարողութիւնը։ Մինչեւ այսօր ալ վերապրողներու համար ոչ մէկ լուրջ միջոցառում կար. բժշկական ոչ մէկ քննութիւն կը կատարուէր հետեւողական ձեւով ու արդէն շրջանի հիւանդանոցները կը տառապէին ամէնէն նախնական միջոցներու չգոյութենէն։

Հետաքրքրական էր Միշէլ Ռիվասի տեղեկագիրը, զոր ներկայացուց մէկ պաշտօնակիցը. Վեռնոբիլէն եւ Հայաստանէն բերուած հողի, թէյի ու կաթի նմոյշները քննութեան ենթարկուած էին, ճշդելու համար անոնց պարունակած շողազործօն տարրերուն համեմատութիւնը։ Հաստատուած էր որ հողն ու ջուրը զերծ էին վնասակար տարրերէ, սակայն տարբեր էր պարագան թէյին ու կաթին։ Հայաստանի ժողովուրդը շողավարակումի մեծ վախ ունէր Չեռնոբիլէն ու Մեծամօրի ատոմակայանէն. կատարուած քննութիւնները ցոյց տուին որ այդ վախը արդարացած չէ. սակայն դուրսէն՝ Ուկրանիայէն ու Բելոռուսիայէն Հայաստան ղրկուած թէյն ու կաթը մեծ քանակութեամբ շողազործօն տարրեր կը պարունակէին։ Նոյնիսկ նորածիններու յատկացուելիք կաթը զերծ չէր այս վտանգէն։ Անոր մէջ ընդունելի բնական քանակութեան եռապատիկը շողազործօն տարր գտնուած էր ինչ որ գայթակղեցուցիչ բան էր։ Այս երեւոյթը կը բացատրուէր անով որ կեդրոնական իշխանութիւնը սննդեղէնի համատարած նեղութենէն մղուած, շողավարակ ապրանքը փոխանակ փճացնելու, խառնած, բաբեխառնած էր տարածքին ու ղրկած ամէն կողմ։

Հայաստանի բնապահպական խնդիրները ներկայացուցին յաջորդ երկու զեկուցողները եւս. առաջինը Հ.Հ.Շ.-ի վարչական ու «Հայք»ի խմբագիր՝ Սամուէլ Գէորգեան էր, երկրորդը՝ Հայաստանի բնապահպական շարժումէն քիմիագէտ՝ Յակոբ Սանասարեան։

Առաջինը խօսեցաւ Հայաստանի բնապահպական ընդհանուր վիճակին մասին. այս մարզի խնդիրները ան առնչեց բարոյականի կորուստին ու քաղաքական հաշիւներու։ Հայաստանի բնապահպական ներկայ խնդիրները ան նկատեց հետեւանքը հայութիւնը բնաջնջելու վաղեմի ծրագրի մը. վերջին շրջաններուն այդ ծրագիրը յայտնուած էր քիմիական վըտնասաբեր գործատուներու հայկական հողին վրայ կառուցումով. ասոնց գլխաւորն էր Նայիրիտը։ Բնապահպական ծանրակշիռ հարց կը ներկայացնէին ատոմակայանն ու Սեւանի լիճը. ասոնցմէ առաջինը այսօր փակուած էր բարեբախտաբար, իսկ Սեւանի Ջուրին մակարդակին նուազումին արգելք եղած էր Արփա–Սեւան Ջրատարը։

Նայիրիտը փակելու կամ այլուր փոխադրելու պայքարը չեշտուած էր վերջին շրջանին, 1987 Հոկտեմբերի ցոյցերով, որոնք ապա առեր էին ազգային ազատագրական բնոյթ։

Այսօր կեդրոնի իշխանութիւնը իբր թէ կ'ուզէր հանրապետութիւնները ընտեսապէս հզօրացնել, ինչ որ հակասական կը թուէր, քանի որ այդ քայլը կը դիւրացնէր անկախութեան ձգտումները. սակայն միւս կողմէն, հանրապետութիւնները այսպէսով աւելի կապուած պիտի ըլլային կեդրոնին, քանի որ անոնցմէ ոչ մէկը վերջնական արտադրութեան մը իրաւունքը ունէր։ Ճարտարարուեստի զանազան մարզերու հումքը միշտ ուրիշ շրջաններէ կը բերուէր, ու արտադրուած մասերը նոյնպէս կը տարուէին ուրիշ տեղեր։

Ս. Գէորգեան աշխարհ մոլորակը նկատելով մարդկութեան հասարակաց տունը, կարեւոր նկատեց անոր բարօրութեան համար ուժերը համախմբելու գործը։ Իր խօսքերուն աւարտին ան շնորհակալութիւն յայտնեց Ֆրանսացի ժողովուրդին, Հայաստանի աղէտէն ետք բերուած օժանդակութեան համար։

Յակոբ Սանասարեան ընդհանուր այս պատկերէն ծանրացաւ Նայիրիտի վրայ. ան նախ յիշեց երկրաշարժին «բարերար» ազդեցութիւնները, ինչպէս՝ ատոմայականին, Կիրովականի մետաղագործական ու Ալավերտիի պղինձի հիմնարկներուն փակումը, Հրազդանի մէջ ջերմաելեկտրակայանի շինարարութեան դադարեցումը եւայլն։ Այսքանը սակայն, բնապահպական աղէտը ճգնաժամի վերածելու բաւած էր միայն ու կը մնային ծանրակշիռ պարագաներ։

Ճիշդ էր որ Սեւանի Ջուրի մակարդակը կը բարձրանար, սակայն Մոսկուայի մէջ կը քննարկուէր ջերմուժ հայթայթելու նպատակով զայն կրկին իջեցնելու խնդիրը. ատոմայակայանը ճիշդ է որ փակուած էր, սակայն անձնակազմին գործին վերջ տրուած չէր ու աշխատանք կը տարուէր զայն կրկին բանեցնելու։

Գալով Նայիրիտին, ան աւելի վտանգաւոր էր, քան՝ ատոմակայանը։ Հոն հարկաւոր հումքը կը ստացուէր տարբեր վայրերէ ու արտադրութիւնը նոյնպէս կը տարուէր ուրիշ շրջաններ. 1985-ին միայն այս նպատակով Խորհրդային Միութիւնը 18 – 20 միլիոն ռուբլիի ճամբու ծախք ըրած էր։ Այս անպատեհութենէն զատ, Հայաստանի աշխարհագրական դիրքն ու երկրաբնագիտական պայմանները բոլորովին անյարմար էին Նայիրիտի նման ձեռնարկ մը հիւրասիրելու։ Այսպէս, այն նիւթերը որոնք ցած տեղեր չէզոք էին ու ոչ այնքան վնասակար, Հայաստանի նման բարձրադիր շրջանի մը մէջ արեւուն ջերմուժին պատճառով աւելի վտանգաւոր կը դառնային։ Ցեռոյ կիրճերով հարուստ երկիրը թափոններու երկարատեն հոն մնալուն պատճառ կ'ըլլար. իսկ ամէնէն մեծ անպատեհութիւնը այն էր որ Հայաստան երկրաշարժի գօտի ըլլալով, միջին հաշուով 9 – 10 բալնոց ցնցումներու հաւանական վտանգին տակ էր, մինչ Նայիրիտ միայն 7 բալի համար կառուցուած էր։ Անոր գործունէութիւնը պատճառ կ'ըլլար որ կարեւոր քանակութեամբ քաղցկեղածին եւ թմրեցուցիչ նիւթեր արտանետուէին Երեւանի օդին մէջ։

Նայիրիտի փակումի ծրագրին հակառակողներ կային նաեւ Հայաստանի գիտնականներուն միջեւ, որոնք կը պնդէին թէ քլորոպրենը թունաւոր չէ եւ կարելի է Երեւանի մէջ մեծ քանակութեամբ արուեստական կաուչուկ արտադրել ու աւելցած մասը ծախել Խորհրդային Միութենէն դուրս։ Ամէնէն զարմանալին ու զարհուրելին այն էր այս բոլորին մէջ որ այդ անուններէն մէկ քանին Հայաստանի Գիտութիւններու Ակադեմիային անդամ ընտրուած էին...։

Ի վերջոյ, ժողովուրդը տեսնելով որ կը ձգձգուի փակելու որոշումին գործադրութիւնը, իջած էր փողոց ու փակած հումքի ճանապարհը։

Մօտ երկու տասնեակ զեկուցողներ ունէր Շաբաթ օրուան սեմինէրը. Էստոնիայէն Հայաստան, Չեռնոբիլէն Մեծամօր կամ Նայիրիտ, բոլոր ներկայացումները կը շեշտէին գլխաւոր նոյն կէտը. այն թէ, հակառակ հինգ տարուան հրապարակայնութեան ու վերակառուցումի շրջանին, գործնականին մէջ իրադրութիւնը լիովին չէր արդարացներ այդ եզրերը ու բնապահպական ոլորտը, քաղաքականին, տնտեսականին զուգահեռ, կը պահէր մտահոգիչ ու ծանրակշիռ իր բնոյթը։

Նշելու համար մանկի ու յատկապէս մե՛ր տեսանկիւնէն յատկանշական պարագայ մը, կ'արժէ ըսել թէ Ս. Գէորգեան ու Յ. Սանասարեան յամառ պնդումներէ ետք ընդունիլ տուին կազմակերպիչներուն թէ հայերէն պիտի զեկուցեն։ Ու իրենց զեկուցումները եւս թարգմանուեցան ֆրանսերէնի ու ռուսերէնի։

Նիւթին համատարած ու ատով ալ հետաքրքրական բնոյթը պատճառ եղած էր զեկուցողներու ճոխ անուանացանկի մը. այս պարագան ու ժամանակին քիչ մը ձախող գործածութիւնը, դարձան սակայն նաեւ անպատեհութիւններ որոնք տարապայմանօրէն երկարեցին օրը, պատճառ ըլլալով որ ուշ ժամերուն ցրուի կեդրոնացումը եւ ունկնդիրներու թիւը հետզհետէ նօսրանայ։

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՑԵԱՆ

ԴԵՂՈՒԹԷ ԴԵՂՈՒԹ

ՔԱԼԻՖՈՐՆԻԱՅԻ Հայկական Բժշկական Միութեան նախաձեռնութեամբ Փետր. 3-ին Հոլիվուտի Ս. Փիլիպոս վարժարանին մէջ առողջապահական արշաւ մը կատարուած է, ու աւելի քան 600 Հայեր բժշկական ձրի քննութեան ենթարկուած են։ Քննութիւնները ընդգրկած են ականջի, քիթի, կոկորդի, ակռայի, մորթային, հոգեբանական, թոքերու եւ այլ մարզեր։

***

ԹՈՐՈՆԹՈՅԻ Հ. Բ. Ը. Միութեան տարեկան ընդհանուր ժողովը տեղի ունեցած է Փետրուար 18-ին Ա. Մանուկեան մշակութային կեդրոնին մէջ, նախագահութեամբ Մ. Խարապեանի։ Գործունէութեան տեղեկագիրներու ընթերցումէն ետք կատարուած են ընտրութիւնները։ Ժողովի ընթացքին կատարուած է նաեւ պարգեւատրութիւն մը ու զանազան անդամներու գնահատելի գործունէութիւնը արժանացած է պարգեւներու։

ՄԱՐԻ Յ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ԱՏԱՆԱՅԷՆ ՄԱՐՏԻՆԻ ԹՐՔԱԿԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑԸ

1909 - 1918

խմբագրութիւն՝ ԲԻՒԶԱՆԴ ԵՂԻԱՅԵԱՆ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԱՍ

ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԴՈՒՌԸ ՊՈԼՍՈՅ ՄԷՋ

Մեծերը կը պատմէին, թէ ի՛նչպէս իր ամուսինին սպանութիւնը յեղակարծօրէն ցնցած էր իր ամբողջ էութիւնը, եւ ցաւի ուժգնութեան առջեւ իր ջիղերը քայքայուելով՝ ջղագարութեան յաճախանքին նետած էին զայն։ Նոպաներ ունէր ան. երբեմն իր դէմքը կը ճառագայթէր, եւ աննախընթաց շողով մը այդ վայրկեանին մէջ կ'ըսէր՝ թէ գտած էր հոգիի խաղաղութիւնը։ Հազիւ քանի մը բոպէ կը տեւէր այդ պայծառութիւնը, կրկին կը մթագնէր երեսը ու մակընթացութեան կոհակներուն մէջ կը տարուբերէր։ Արցունք ու ծիծաղ իրար միացած՝ կը կազմէին իր ցաւատանջ կեանքին ելեւէջները։ Այդ յարափոփոխ նոպաներու պահուն՝ քանդիչ ուժ մը կը դառնար ան, ձեռքին տակ եկածը ջարդ ու փշուր կ'ընէր. պնակ, գաւաթ չէր խնայեր։

Օրուան մէջ յաճախակի կը կրկնուէին նման տեսարաններ, եւ չուրջը՝ մեր մեծերը կը հանդուրժէին այդ աղմուկներուն ու խառնակութեանը, թէ՝ բորբոքած ջիղերուն համար սպեղանիներ էին անոնք։ Երբեմն ալ, մեղանչող սուրբի մը պէս ծնրադիր՝ ժամերով կ'աղօթէր ան, հոսեցնելով աղի արցունքները իր դալկացած այտերէն վար։ Իր մօրը, քրոջը ու փոքրիկ զաւկին, նոյնիսկ ծնողքիս ու մեծ մօրս պաղատանքները անօգուտ կը մնային։ Ան կը յամառէր մնալ այդ դիրքին մէջ, կարծես քաւելու համար աշխարհին մեղքը։

Յաճախ, առանց պատճառի վէճ կը փնտռէր ամէնուն հետ։ Դիմացը ելլողին կը բարկանար, կը հարուածէր, նոյնիսկ կը խածնէր կամ մազերը կը փետտէր։ Ամէնքս ալ կը զգուշանայինք իրեն մօտենալէ։ Կը յիշեմ դէպք մը որ պատահեցաւ նոյնիսկ օտարին։ Ամրան տօթակէզ օրերէն մէկն էր. այգիները անձրեւի կարօտով կը հեւային, եւ հողի երաշտ ծոցին մէջ ճեղքեր բացուած էին, կարծես երկրաշարժէն մնացած ճաթռտուքներ ըլլային։ Թռչունները անգամ ծառերու բատուերներէն դուրս չէին ելլեր։

Եւ այդ տապին, մեր հիւր ազգական Տիկին Ս. մեր հորի ջուրը բաւական զովացուցիչ չգտնելով, ուզեց ճաշակել ձմերուկ մը։ Այդ օրը ձմերուկ չկար մեր տունը։ Ուստի ինք գնաց, մեր այգիի հանդիպակաց կողմը գտնուող պտղավաճառէն բերաւ ձմերուկ մը։ Երբոր կտրեց զայն, դժգոհ գոչեց՝ թէ միջուկը փոխանակ կարմիր ըլլալու դեղի՛ն ելաւ։ Կը պնդէր իր կարծիքին՝ թէ ձմերուկ մը հիւթեղ ու քաղցր ըլլալու համար պէտք էր բոսորագոյն ըլլար. դեղինը զուրկ էր այդ յատկութենէ, եւ դդումի համ ունենալու էր մարդուն տուածը։ Եւ ասիկա պատճառ եղաւ դարձեալ ջղային պոռթկումի մը, եւ առանց համին իսկ նայելու՝ կիսուած ձմերուկը առաւ ետ տարաւ մարդուն։ Մրգավաճառը ի զուր կը փորձէր արդարացնել ինքզինքը, առարկելով՝ թէ չէր կրնար նախագուշակել ձմերուկի մէջի գոյնը, յետոյ՝ թէ այս դեղինն ալ նոյնքան համեղ էր։ Տիկին Ս. սակայն համակ ջիղ դարձած՝ փրփրած բերանով կը նախատէր ու կը հայհոյէր, առանց անսալու չուրջի յաճախորդներու յորդորին։ Ու դարձին, տունն ալ կռուադաշտի վերածուեցաւ. պնակներ ու գաւաթներ փշրուեցան գետին թափուելով...

Ախո՜ս, ծնողքս՝ խորհելով թէ այգեստանի մաքուր օդը եւ մօտիկ ազգականներու շրջապատը կազդուրիչ ազդեցութիւն մը պիտի ունենար իր թուլցած ջիղերուն վրայ, զայն հրաւիրած էին մեր այգին։ Ու խե՜ղճ Մեծ մայրս, իր քրոջը աղջկան այդ տառապալից վիճակի՞ն խղճար, թէ՞ մեր ընտանեկան խաղաղ կեանքի խանգարումին ցաւէր։

Այդ օդափոխութիւնը վերջինը եղաւ։ Բժիշկներու թելադրանքին վրայ՝ Երուսաղէմի մայրապետանոցը ղրկեցին ցաւատանջ կինը, յուսալով թէ այդ սուրբ վայրին մէջ խաղաղ ու միստիկ մթնոլորտը ամոքէր անոր ցաւերը ու բուժէր միանգամայն իր հիւանդ հոգին։

Ու չուտով իջաւ մեր գլխուն ալ աքսորանքի ու տառապանքի հարուածը եւ իր ուրականին մէջ մոռցնել տուաւ ամէն վիճակ։ Չեմ գիտեր՝ թէ մեր աղէտահար ազգականին դժխեմ ճակատագիրը տակաւին ի՛նչ անակնկալներ փաթթեց գլխուն. ջղագա՞ր մնաց, թէ բուժուելէ ետք՝ մայրապետ – քոյրի քօղը գլխուն առնելով՝ այլ կերպով մը հեռացաւ աշխարհէն։

(Շար. 86 եւ վերջ)

Ս. ՄԱՐԻԱՄ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԻՍԻ

Այս Կիրակի, Ապրիլ 1, Պատարագ ժամը 10–ին:

Կը քարոզէ Պրագիլիոյ Հայոց առաջնորդ՝
ՏԱԹԵՒ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՂԱՐԻՊԵԱՆ

Ս. ՅԱԿՈԲ – ԼԻՈՆ

Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ ՄԵԾ ՊԱՀՔի ամբողջ շրջանին Չորեքշաբթի երեկոները ժամը 5–ին, ՀՍԿՈՒՄի խաղաղական եւ հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին հետեւեալ ժամանակացոյցով ։

Ապրիլ 4, Չորեքշաբթի, ժամը 5–ին:

Իսկ Արեւագալի ժամերգութիւնները կը կատարուին Մեծ Պահքի կիրակիներուն պատարագէն առաջ:

Ժամանակացոյց կիրակիի արարողութեանց՝

Սկիզբ Ժամերգութեանց ժամը 8·45–ին:

Սկիզբ Արեւագալի ժամը 9·45ին:

Պատարագ ժամը 10·30ին:

Քարոզ եւ հոգեհանգիստ ժամը 11·45ին:

Կ'ՈՒԶՈՒԻ

ՄԱՐՍԷՅԼ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Մայր Եկեղեցւոյ Վարչութիւնը կը փնտռէ քարտուղար մը, որ տիրապետէ հայերէն եւ ֆրանսերէն լեզուներուն հաւասարապէս: Թեկնածուները կրնան դիմել ամէն օր ժամը 9–էն երեկոյեան մինչեւ 17, հետեւեալ թիւերուն.–

91·77·84·70 91·77·89·30

Հասցէ՝

339, avenue du Prado
13008 Marseille

ՄԱՐՍԷՅԼ

ՀՍԿՈՒՄ

Մեծ Պահքի հսկումի արարողութիւններ Հարաւային Ֆրանսայի Հայց. Առաքելական եկեղեցիներուն մէջ, նախագահութեամբ՝
ՅԱԿՈԲ ԵՊԻՍԿ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ–ի

Մեծ Պահքի Հսկում

Հինգշաբթի, Ապրիլ 5,
Սէն Լու, Ս. Գէորգ եկեղեցի,
Քարոզիչ՝
ՏԱՐՕՆ Ծ. ՎՐԴ. ՃԵՐԷՃԵԱՆ

«ՅԱՌԱՋ»ի ընթացիկ ազդերու սակագինը

Մահազդ	400	(474,40)
Հոգեհանգիստ	300	(355,80)
Շնորհակալիք	300	(355,80)
Հարսնիք–Նշանտուք	300	(355,80)
Ծնունդ	300	(355,80)

Բոլոր ազդերու սակերուն վրայ, հարկ է աւելցնել 18,60% Թ.Վ.Ա. (տե՛ս փակագծի մէջ ընդհ. գումարը):

Այս գինները կը վերաբերին մէկ անգամ հրատարակելի ազդերու, մինչեւ մէկ քառորդ սիւնակ (25 տող) մահազդներու պարագային եւ 1/8րդ (12-13 տող) մնացեալին:

Առեւտրական եւ այլ ծանուցումներու համար, դիմել Թերթին Վարչութեան:

ԻՆՊԱՍՏ ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՏԱՆ

Լուիզ Զօլաքեանի յիշատակին՝ Սօնիա Փիլիկեան 100 Ֆր.: Քնարիկ Պէզազեանի մահուան առթիւ՝ Շալճեան ընտանիք 350 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Վարպետեան, Վասպուրականի Հայրենակցական Միութիւն 200–ական Ֆր., Ճանիկեան ընտանիք 100 Ֆր.: Յարութիւն Կիրակոսեանի մահուան առթիւ՝ Տէր եւ Տիկին Գէորգ Մինասեան 100 Ֆր.: Տիկին Աստղիկ Հրաչեանի մահուան առթիւ՝ Պապայեան ընտանիք 100 Ֆր.: Փերուզ Պօյաճեանի մահուան առթիւ՝ Տէր եւ Տիկին Գրիգոր Ելքովանեան, Պօյաճեան եւ Պանիըս ընտանիքներ 100–ական Ֆր.: Նորիկ Անանաքեանի մահուան առթիւ՝ Անանաքեան – Պետնայէ եւ Սարգիսեան ընտ. 500 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Անդրանիկ Փամպուքեան 300 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Վահան Յակոբեան 200 Ֆր.: Թովմաս Թերզեանի մահուան առթիւ՝ Տէր եւ Տիկին Տէրտէրեան 100 Ֆր.: Տէր եւ Տիկին Փօճիի եւ Նիկողոսեանի թաղման առթիւ՝ Հ.Մ.Ը.Մ. – Արծիւ 100 Ֆր.: Ժորժ Ռապասթի թաղման առթիւ՝ Տէր եւ Տիկին Տիգրան Ղազարեան 100 Ֆր.:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Կապոյտ Խաչի Շրջանային Վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է՝ Տէր եւ Տիկին Շամոյեանէն 1000 ֆրանք Յակոբ Ֆերատեանի մահուան առթիւ:

ԹՈՒՇԱՏԵՏՐ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Իսիի Տիրուհի Սէրէնկիւլեան մասնաճիւղի ընդհանուր ժողովը, այս շաբաթ, Մարտ 31, ժամը 15–ին, Մշակոյթի Տունը, 45 ռիւ տը լա Տէֆանս:

ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ՁԵՐ ԳՈՐԾԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ ՀՐԱՒԷՐ, ԹՌՈՒՑԻԿ, ՏՈՄՍ ԿԱՄ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ՀԱՆԱԶԱՆ ԹՈՒՂԹԵՐ (ՀԱՇՈՒԵՑՈՅՑ, ՆԱՄԱԿԻ ԹՈՒՂԹ, ՊԱՀԱՐԱՆ, ԵՒԱՅԼՆ)

FAIRE-PART DE MARIAGE, BILLETS, PROSPECTUS, DIVERS TRAVAUX DE VILLE (TÊTE-DE-LETTRE, FACTURES, ENVELOPPES, ETC.)

«ՅԱՌԱՋ — HARATCH»
83, RUE D'HAUTEVILLE - 75010 PARIS

LES APRES-MIDI, DE 14 à 18 h. 30 SAUF SAMEDI ET DIMANCHE

ԴԻՄԵԼ ԱՄԷՆ ՕՐ, ԺԱՄԸ 14.00 - 18.30 ԲԱՑԻ ՇԱԲԱԹ ԵՒ ԿԻՐԱԿԻԷ

Խնամուած աշխատանք — Travail soigné

SAISON 89/90
DE LA QUATRA

SALLE GAVEAU - 17e ANNÉE

Vendredi 6 avril à 20 h. 30	CYCLE MUSIQUE DE CHAMBRE QUATUOR A CORDES CHILINGIRIAN - KARINE GEORGIAN Franz SCHUBERT - Ludwig BAZIL - Jacques CASTEREDE
Prix des Places	150 - 120 - 80 F - ETUDIANTS, C.V. 50 F Pour les 3 manifestations exceptionnelles «Nuit de la Quatra» 400 - 240 - 120 F - Etudiants, C.V. 80 F
Abonnement annuel pour 8 manifest.	1000 - 750 - 500 F - ETUDIANTS, C.V. 350 F Libeller les chèques à l'ordre de l'Association QUATRA : 3, rue des Saints-Pères - 75006 Paris - Tél. 42.60.74.78

Meubles Ghazarian

4.000 m² de mobiliers présentés en ambiance

Z.I. Vitrolles à 20 km de Marseille tél. : 42. 89. 27. 47

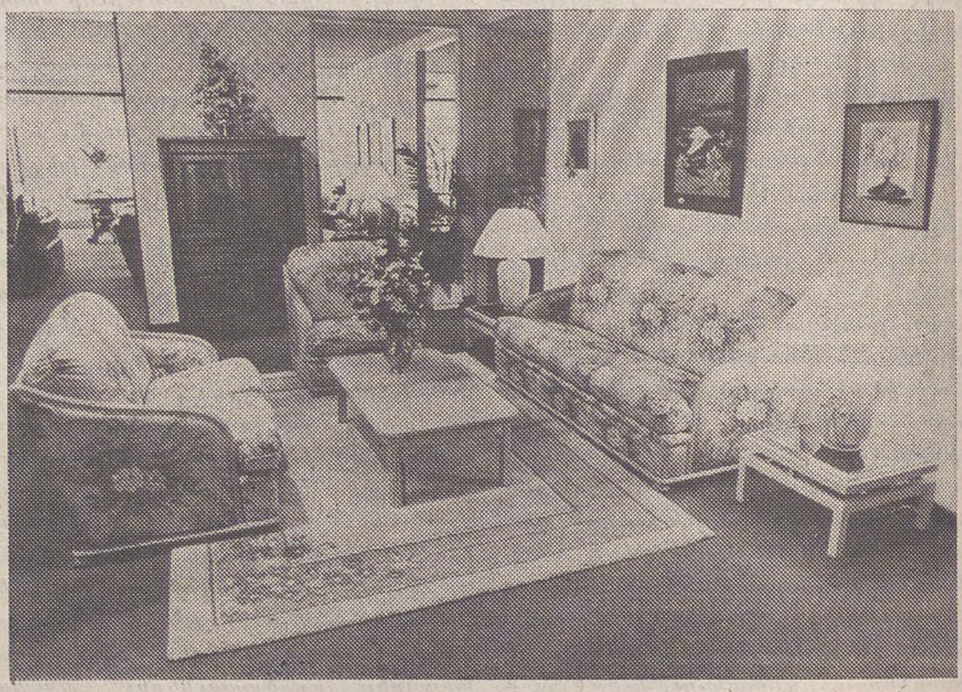

"Բացառիկ զեղչ «Յառաջ»ի բաժանորդներուն"

ՄԱՐՍԷՅԼ

ԱՊՐԻԼԵԱՆ ՈԳԵԿՈՉՈՒՄԻ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԵԱՆՑ ՇԱՐՔԻՆ ՄԷՋ

ՀԱՆԴԻՍԱՒՈՐ ՔԱՅՆԱՒՈՐ ՊԱՏԱՐԱԳ

Ապրիլ 24, ժամը 16–ին՝

Eglise St. Vincent de Paul (Réformés)

Կը պատարագէ՝
Ֆրանսայի Հայ Կաթողիկէ Առաջնորդ
ԳՐԻԳՈՐ ԵՊԻՍԿ. ԿԱՊՐՈՅԵԱՆ

Կը քարոզէ՝
Մարսէյլի Արքեպիսկոպոս՝
ԳԵՐՊ. ՔՈՖՖԻ

ԹՈՒՇԱՏԵՏՐ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Փարիզի «Ա. Թաղճեան» մասնաճիւղի վարչութիւնը անդամական ժողովի կը հրաւիրէ իր անդամուհիները, Շաբաթ, Ապրիլ 7, ժամը 16–ին սովորական հաւաքատեղին: Յաջորդ ամսուան ժողովներու թուականներն են՝ Մայիս 12, եւ Յունիս 9, ժամը 16–ին ։

Croix Bleue

La C.B.A.F. recherche, pour son Centre de Vacances de Bellefontaine, des directeurs et sous-directeurs brevetés, assistants sanitaires, économes et moniteurs brevetés ou stagiaires.

Envoyer les candidatures à :
C.B.A.F.
17, rue Bleue, 75009 Paris

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ Ազգային Միութեան վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուէրները եկեղեցւոյ պայծառութեան համար:

Հայկուհի Ջանտեանի մահուան առթիւ փոխան ծաղկեպսակի՝ եկեղեցւոյ Պր. Արման Ուզունեան 1000 Ֆր., Ջանտեան ընտանիք 1000, Թօրիքեան Պ.Ի.Ֆ. 1000 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ճէպրայէլ Պահապետեան 500 Ֆր., Միհալիճեան եւ Ժիրօ ընտանիք 600 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Արման Անի Պահապետեան 200 Ֆր.:

Ռօժէ Թէրզեան եւ Վերժանէս Խրիմեան 1000–ական Ֆր. Եկեղեցւոյ: Պր. Արմէն Պօլեան 600 Ֆր., Տիկին Թագուհի Ղազարեան 500 Ֆր., Տիկին Փօլէթ Պիմմէնթէն եւ Օր. Սիւզան Մամաս 200–ական ֆրանք:

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» 83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935 SIRET : 51027317 A R.C. Paris